
BARCELONA A LA DÈCADA MODERADA (1843-1854)
EL PROJECTE INDUSTRIALISTA EN LA CONSTRUCCIÓ
DE L'ESTAT CENTRALISTA

VOLUM I

Tesi presentada per Joan Fuster Sobrepere per a l'obtenció del títol de Doctor
Sota la direcció del Dr. Josep Fontana Lázaro

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives
Universitat Pompeu Fabra

Setembre 2004

ÍNDIX DEL VOLUM I

INTRODUCCIÓ.....	5
PART I. LA IMPLANTACIÓ DEL RÈGIM MODERAT: DE NOVEMBRE DE 1843 A LA REVOLUCIÓ DEL 48.....	19
1. LA DINÀMICA POLÍTICA DE L'EXCLUSIVISME MODERAT.....	21
1.1. El mandat del baró de Meer. Una transició sota el signe de la repressió (febrer de 1844-gener de 1845).....	25
1.2. El fracàs de la institucionalització moderada a Barcelona: de la Constitució de 1845 a la guerra dels Matiners (gener de 1845 - febrer de 1847)	42
2. LA IMPERFECTA IMPLANTACIÓ DEL RÈGIM LOCAL CENTRALISTA I LA DESNATURALITZACIÓ DE LES INSTITUCIONS LIBERALS	49
2.1. La gestació de la política territorial en la tradició liberal espanyola.....	50
2.2. De la confrontació de models a la imposició del centralisme doctrinari.....	55
2.3. La transició a l'ajuntament de Barcelona (1843-1845).....	64
2.4. L'ajuntament sota el règim local moderat (1845-1849): propietaris i alcaldes corregidors.....	72
3. ELS MALESTARS D'UNA CIUTAT EN TRANSICIÓ	89
3.1. Una revolució industrial en "estat de setge"	90
3.2. Les amenaces de la ciutat industrial: la fàbrica i l'obrer.....	95
3.3. El sistema impositor com a factor del malestar popular.....	108
3.4. L'impost de sang: la implantació de la quinta	114
4. LA REVOLUCIÓ DEL 48 A BARCELONA.....	127
4.1. La situació de Barcelona a febrer de 1848: crisi econòmica i por al conflicte social.....	130
4.2. Reactivació de la guerra al camp i contenció social a la ciutat.....	136
4.3. El cessament de Pavía, darreres conspiracions carlopublicanes i liquidació de la guerra.....	146
PART II. RECONSIDERACIONS POLÍTiques DESPRÉS DE LA REVOLUCIÓ DEL 48	153
5. EL PROJECTE INDUSTRIALISTA EN EL COR DE LA POLÍTICA CONSERVADORA	155
5.1. El "quadre d'advertiments" de Jaume Balmes.....	160
5.2. <i>El Locomotor</i> , primer intent de formular una política de centre espanyola des de Catalunya.....	167
5.3. La Junta de Fàbriques, fer política per defensar la indústria: el projecte "frontista" dels fabricants.....	179

6. LES DUES ALTERNATIVES INDUSTRIALISTES DEL PROGRESSISME I EL NAIXEMENT DEL PARTIT DEMÒCRATA	203
6.1. La vocació hegemònica del progressisme: Pascual Madoz i la nova generació del progressisme barceloní.....	208
6.2. Figuerola, l'altre progressisme: proteccionisme dinàmic i reformisme social	218
6.3. La incipient alternativa demòcrata i la recepció de les primeres idees socialistes en els marges de la legalitat	225
 PART III. LA CRISI DEL SISTEMA MODERAT: EL PROJECTE INDUSTRIALISTA COM A COALICIÓ OPOSITORA	237
 7. DEFENSA INDUSTRIAL, PARTICIPACIÓ POLÍTICA I HEGEMONIA LOCAL: DE LA REFORMA ARANZELÀRIA DE 1849 AL FRONT ELECTORAL DE 1850	239
7.1. La crisi de la quinta de 1849, les contradiccions del règim moderat i els límits de la oligarquia local.....	241
7.2. <i>Liceistes</i> i <i>cruzados</i> , dissidències teatrals, dissidències socials, dissidències polítiques: les eleccions municipals de 1849	255
7.3. L'Institut Industrial: de la defensa industrial a la intervenció política	267
7.4. El front electoral industrialista de 1850	275
 8. EL GOVERN DE BRAVO MURILLO I LA DINÀMICA OPOSITORA BARCELONINA.....	295
8.1. Les eleccions a Corts de 1851 i la victòria progressista a Barcelona	300
8.2. El debat sobre l'estat de setge: l'oposició frontal al govern	315
 9. L'AJUNTAMENT DE BARCELONA DE 1852: MODERNITZACIÓ ADMINISTRATIVA I REFORMISME INDUSTRIALISTA.....	323
9.1. Les eleccions municipals de 1851 i el retorn dels progressistes a l'ajuntament.....	324
9.2. Santiago Luis Dupuy i la modernització de la figura de l'alcaldia	330
9.3. L'exercici de la facultat reglamentària. Les Ordenances Municipals de 1851 i l'esforç per a regular la ciutat industrial	345
 10. DE LA CAIGUDA DE BRAVO MURILLO A LA REVOLUCIÓ DE JULIOL: LA "COALICIÓ D'OPOSICIONS", DEL FRONT ANTIREFORMISTA A LA UNIÓ LIBERAL.....	361
10.1. Les eleccions generals de 1853 a Barcelona. La formació del front antireformista	365
10.2. Les eleccions municipals a Barcelona. La formació de la coalició opositora i l'ajuntament d'unió liberal.....	376
10.3. La mobilització per l'eixample i l'enderroc de les muralles	382
10.4. La crisi de subsistències i la vaga del mes de març a Barcelona	390
10.5. La revolució de juliol i la liquidació del règim moderat a Barcelona	398
 CONCLUSIONS.....	405

INTRODUCCIÓ

El treball que teniu a les mans vol contribuir a ampliar els coneixements sobre un període de la nostra història –la dècada moderada– que malauradament encara resulta massa desconegut en la historiografia del nostre segle XIX. Amb aquest afany, i resseguint el desenvolupament de la dinàmica política d'aquells anys a la ciutat de Barcelona, he intentat aportar algunes idees i un relat històric que espero que contribueixin a un millor coneixement d'aquesta època. Soc conscient que molts dels arguments plantejats tan sols podran ser completats en un marc cronològic més ampli on podrien prendre tota la seva significació; tanmateix, espero contribuir amb aquesta recerca a la tasca col·lectiva de reconstruir el nostre passat, en un període especialment decisiu en la història de Barcelona i en la configuració de l'Estat espanyol contemporani.

Els orígens d'una recerca

Hi ha temes que al llarg de la nostra vida ens acompanyen i retornen en situacions i arran d'experiències i preocupacions diverses. Aquest ha estat per a mi el cas de Barcelona, la meua ciutat, objecte d'acció i de reflexió tantes vegades present, permanentment present d'una o manera altra. Potser aquesta permanència no sigui l'origen d'aquesta recerca, però ben segur que el motor intern que l'ha sostingut al llarg d'aquests anys, el desig que m'ha portat una i altra vegada a la porta de l'arxiu o al teclat de l'ordinador, ha estat inscrit en aquesta secreta obsessió, l'origen de la qual se'm fa difícil d'explicar.

Ben segur que una altra d'aquestes fal·leres que m'han acompanyat, reapareixent una i altra vegada al llarg d'una biografia no gaire lineal, ha estat la història, el desig de saber com es van descabdellar les coses fins a arribar a aquest moment en què ens ha tocat viure, de comprendre el món i a nosaltres mateixos, com la resultant de l'acció acumulativa de l'experiència humana al llarg de les generacions que ens han precedit.

Potser aquest darrer desig, llavors insatisfet –jo estava dedicat en cos i ànima a la gestió de la ciutat des del lloc que ocupava a l'ajuntament de Barcelona–, em va portar l'any 1995, juntament amb el meu germà Claudi, que tant em va ajudar en aquells primers anys, a matricular-me en el programa de doctorat en història que l'Institut Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra acabava d'obrir a les dependències de la plaça de la Mercè i sota la direcció de Josep Fontana. Certament, llavors em semblava improbable que tot plegat arribés a culminar amb la redacció d'una tesi doctoral, però la qualitat dels professors, el clima pioner que es vivia a l'Institut, van servir d'estímul per a fer avançar aquest propòsit. Que aquest tema se centrés en el període del segon terç del segle XIX, en el moment en què la doble revolució transformava la ciutat de Barcelona completament, no necessita gaires més explicacions que la

mateixa personalitat dels professors que en aquells anys vaig tenir: Josep Fontana, Josep Termes, Josep Maria Fradera..., i l'estímul que per a mi va representar aquest entorn.

La recerca sobre la Barcelona del XIX havia ja estat objecte dels meus desvetllaments al llarg del temps que vaig passar com a becari del Museu d'Història de la Ciutat, l'any 1984, llavors sota la direcció de l'estimat Frederic Pau Verrié, però vaig centrar-me, en aquell moment, en la construcció de la gran Barcelona, el salt gegantí que la ciutat donaria a partir de l'exposició del 1888 i el procés que va culminar amb les agregacions municipals de 1897, un tema que, en incorporar-me a la redacció de *L'Avenç* i haver de deixar el Museu, va quedar interromput per sempre més. Però el dinou barceloní havia de tornar a ocupar-me quan vaig establir definitivament l'objecte de la memòria que m'havia de permetre obtenir la suficiència investigadora.

Algunes de les meves circumstàncies vitals van canviar el 1999, quan vaig acabar la meva etapa de gestió pública a l'ajuntament. Llavors em vaig incorporar al Seminari d'Història de Barcelona, on vaig treballar juntament amb l'amic Ramon Grau. La seva amistat va representar una nova i inesgotable font d'estímuls i de converses profitoses sobre historiografia, sobre Barcelona i sobre aquest període de la nostra història. El poc temps que hi vaig romandre –un any escàs– em va permetre dedicar més temps i més energies al treball de suficiència investigadora, que finalment se centraria en “L'ajuntament de Barcelona a la dècada moderada” i seria presentat a l'Institut el juny de l'any 2000. El treball als arxius municipals, i el seu coneixement, van resultar decisius per a continuar la recerca en la mateixa direcció i aprofundir-hi. Aquell estiu vaig inscriure la meva tesi amb una idea encara imprecisa del seu abast cronològic i temàtic, però, encara que fos a les palpentes, va néixer el projecte d'aquesta recerca que teniu a les mans. Per últim, una nova circumstància personal va venir a tancar el cercle dels desigs i les necessitats; el gener del 2001 m'incorporava a la Universitat Oberta de Catalunya com a professor i l'elaboració de la tesi es convertia no ja en un desideràtum vital, sinó que esdevenia un requeriment professional.

En el meu primer treball sobre l'ajuntament barceloní vaig aprendre molt sobre el caràcter i el contingut de la contrareforma moderada i sobretot dels seus dissenys pel que feia al disseny d'una política territorial, això que en la història espanyola se sol anomenar com la implantació de l'estat centralista, i vaig fixar la idea que la reacció moderada tenia com a objectiu principal el control dels poders locals. Tot i que el treball fixava principalment la seva atenció en els aspectes del desplegament administratiu barceloní i la capacitat de gestionar l'entorn que en un context tan restrictiu van desenvolupar els ajuntaments tardomoderats, també vaig fixar la convicció que la dècada tenia un punt d'inflexió entorn de 1849 a Barcelona i que a partir d'aquell moment les energies de la ciutat havien tornat a mobilitzar-se, tot i recuperant el nervi del discurs industrialista i modernitzador, tant en el camp econòmic, com del desenvolupament urbà, que el règim moderat havia congelat en els seus primers anys.

Inicialment em proposava fer un treball que expliqués la dinàmica política de l'època isabelina a Barcelona i vaig construir un primer índex que, d'una manera poc realista –pel seu abast excessiu–, volia abastar tot el període que anava de 1849 a 1866, és a dir, des del moment en què, superada la crisi econòmica i la revolució europea, i desplegada i mecanitzada la indústria tèxtil barcelonina, la posada en marxa del ferrocarril Barcelona-Mataró obria la segona fase de desenvolupament capitalista català, amb la represa de la capacitat propositiva dels grups burgesos barcelonins entorn del projecte industrialista, fins al moment de la davallada d'aquest model econòmic arran de la crisi borsària associada a la desfeta ferroviària de 1866, seguint l'esquema de Pere Pascual exposat per a aquests anys quant a la dinàmica econòmica.¹ En aquest marc, el període moderat precedent de 1843 a 1849 tan sols havia de ser una breu introducció. Al capdavant aquest propòsit va resultar poc realista. L'absoluta escassetat d'estudis sobre la dècada moderada a escala espanyola i catalana, però molt particularment barcelonina, em van obligar a reconstruir completament l'època i a acudir a les fonts primàries, i el capítol introductori es va convertir en la primera part de la tesi: la implantació del model moderat. S'imposava una restricció cronològica si no volia perpetuar el meu treball per anys, i l'existència de l'excel·lent i insuperada monografia de Josep Benet i Casimir Martí sobre el Bienni² m'oferia la possibilitat d'un tall cronològic net, una còmoda desembocadura i un punt on basar-me, amb tantes informacions precioses i útils. D'aquesta manera la cronologia va quedar definitivament establerta en els anys que van de la reacció de 1843 i la caiguda de la Junta Suprema de Barcelona a mans de la coalició antiesparterista, fins a la revolució de juliol de 1854, és a dir, la dècada moderada. Però el viatge que, en gran mesura, ja havia iniciat al període posterior, i les preocupacions que em va desvetllar, ja no m'han abandonat, tant pel que fa al tipus de mirada, com a la interpretació general sobre la dinàmica política en el règim liberal censatari nascut de la legislació de 1845, que en tants sentits seria el model dominant en la política espanyola contemporània.

Plantejaments generals

Josep Fontana, en les jornades que, amb motiu de celebrar-se el 25è aniversari de la publicació del llibre de Jaume Vicens Vives *Industrials i polítics del segle XIX*,³ van tenir lloc a la

---

¹ Quant a l'evolució econòmica catalana i al desplegament del projecte industrialista, segueixo l'esquema exposat per Pere Pascual (PASCUAL DOMÈNECH, Pere. *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*. Barcelona: Crítica, 1990).

² BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni progressista (1854-1856)*. Barcelona: Curial, 1976. 2 vol.

³ VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics al segle XIX*. Barcelona: Teide, 1958.

casa de l'Ardiaca l'any 1983, assenyalava com des de la tasca encetada per Vicens, amb una visió de conjunt per explicar perquè “els catalans havien fluctuat entre el propòsit de bastir una Catalunya articulada de manera exclusiva sobre les seves necessitats” i “ajudar a fer una Espanya diferent, amb un lloc per a Catalunya”, no s'havia avançat gaire. Deia al respecte: “Ha mancat la voluntat de reprendre la mena de discussió que Vicens volia encetar amb la seva visió de conjunt. Massa sovint els estudis d'història política han tendit a casa nostra a ocupar-se solament d'un dels dos aspectes de què parlàvem: dels antecedents d'una política essencialment, exclusivament catalana. Amb la qual cosa no solament deixem en l'oblit la política dels catalans respecte de l'estat espanyol, sinó que ens condemnem a no entendre prou bé ni una cosa ni l'altra”.⁴

He volgut atendre aquesta crida pel període concret de la dècada moderada, tot i que el panorama des de 1983 s'ha vist enriquit per algunes visions temàtiques molt atractives, i singularment per l'esforç del mateix Fontana de bastir una nova i poderosa síntesi.⁵

Aquest treball vol establir la relació entre les estratègies polítiques de l'industrialisme català en els anys de la consolidació del projecte centralista d'Estat espanyol –singularment a partir de 1845–, en un context d'èxit indiscutible del model capitalista barceloní, però on la burgesia industrial i els altres sectors socials associats a l'emergència de l'economia industrial barcelonina trobaven serioses dificultats per a integrar-se en els mecanismes de poder⁶ subjectes a fortes restriccions pel model centralista que el règim moderat havia establert, i amb serioses dificultats per a defensar els seus interessos i fer progressar la seva visió; i com aquests mateixos sectors, al mateix temps, es van veure necessitats de construir una hegemonia a escala local bastida també sobre aquest mateix discurs industrialista, amb els precaris instruments que proveïa el model d'administració territorial moderat, no sense dificultats per a integrar-hi les velles classes mitjanes en procés de desintegració i la naixent classe obrera, en una societat, recordem-ho, fortament trasbalsada en les seves jerarquies, els seus valors i les seves formes de cohesió interna per l'impacte de la doble revolució.

---

⁴ FONTANA, Josep. “Els catalans en la política espanyola al segle XIX”. A: FONTANA LAZARO, Josep [et al.]. *Catalunya i Espanya al segle XIX*. Barcelona: Columna, 1987, p. 9-10.

⁵ FONTANA LÁZARO, Josep. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*. A: VILAR, Pierre. *Història de Catalunya*. Vol. 5. Barcelona: Edicions 62, 1988. 8 vol.

⁶ Sobre les estratègies de la burgesia catalana, i específicament dels sectors identificats amb el moderantisme i més endavant amb l'unionisme a escala espanyola, cal veure els treballs de Borja de Riquer. Especialment: RIQUER, Borja de: “El conservadorisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració”. *Recerques* [Barcelona], núm. 11 (1981), p. 29-80; reproduït i ampliat amb altres treballs a: RIQUER, Borja de. *Identitats contemporànies a Espanya: Catalunya i Espanya*. Vic: Eumo, 2000; un tema que l'autor també ha abordat a la introducció de: RIQUER I PERMANYER, Borja de. *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència entre 1866 i 1904*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1990.

La reacció que a partir de novembre de 1843 va portar els moderats al poder i els va permetre la rectificació completa del règim liberal nascut de la revolució, no pretenia alterar l'acord bàsic sobre el desmantellament de l'antic règim, la desamortització, i la instauració definitiva del sufragi censatari, que les dues branques del liberalisme, moderats i progressistes, havien establert el 1837. Les discrepàncies insalvables entre els dos corrents, que van combatre entre 1838 i 1843, es van centrar en el tipus d'Estat que s'havia de construir –i molt significativament la forma d'exercir el poder en el territori– a causa dels diferents sectors socials que uns i altres representaven. Però aquesta discrepància a Barcelona va anar més enllà de les fronteres partidàries, a causa d'un xoc d'estructures amb el conjunt espanyol, que posava al descobert discrepàncies sobre el model econòmic i la necessitat de procedir a noves reformes, que per la societat barcelonina eren sentides com una necessitat del procés de transició a la societat industrial.

Ens interessa assenyalar com, dins del debat sobre quina mena de transformació es va produir a Espanya en els dos primers terços del segle XIX, sembla fora de dubte que la doble revolució, tant la transformació jurídica i política, és a dir, la revolució liberal –que es va completar a Espanya el 1836-37–,⁷ com la transformació econòmica cap a formes de producció preeminentment industrials, la revolució industrial, s'havia verificat a la Barcelona de mitjan anys quaranta. Això va constituir una excepció en el conjunt peninsular amb totes les conseqüències associades a aquest fet pel que fa a una difícil i contradictòria integració en els nous marcs polítics i econòmics espanyols, i a la relació de les elits locals i el seu procés d'integració en els nous marcs estatals sortits de la revolució liberal, introduint noves complexitats en la gestió interna de la pròpia societat barcelonina.

Aquesta estructura social i econòmica era la causa que la ciutat de Barcelona hagués esdevingut en els anys de la revolució la punta de llançà d'un procés revolucionari que havia hagut de recórrer a la mobilització popular per enfrontar-se als partidaris de l'Antic Règim que, en el cas espanyol, van ser capaços de protagonitzar una seriosa resistència fins a la pau de Vergara; i que després, en el trienni esparterista, aquests sectors populars mobilitzats hi assagessin un model de liberalisme més obert.

Allò que els moderats es van proposar a partir de 1843, quan van accedir al poder, seria la definició d'un model d'Estat liberal restrictiu, on un grup social molt reduït intentaria preservar tots els mecanismes del poder a les seves mans a través de la implantació d'una organització estatal centralista, inspirada en el doctrinarisme francès. En aquest sentit no es fa difícil

---

⁷ Sobre la revolució liberal a Espanya vegeu: RUIZ TORRES, Pedro. "Del Antiguo Régimen al Nuevo Régimen: carácter de la transformación". A: D.A. *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*. Vol. 1. Madrid: Alianza Editorial, 1994. 3 vol.; FONTANA LÁZARO, Josep. *La revolución liberal. Política y Hacienda (1833-1845)*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1977; MALUQUER DE MOTES, Jordi. *El socialismo en España, 1833-1868*. Barcelona: Crítica, 1977.

interpretar aquesta reacció com una rèplica contundent als episodis revolucionaris que justament a Barcelona s'havien viscut en els anys de la regència d'Espartero. No sempre la pràctica política podria seguir els dissenys d'aquest disseny doctrinari dels moderats quan es veïés confrontada amb la necessitat d'adaptar el model a les realitats existents. Al capdavall sabem que els grans dissenys polítics, en el moment en què es converteixen en gestió de les realitats socials concretes, es veuen obligats a adoptar formes de transacció que facin la governació viable; fins i tot quan els poders establerts estan disposats a exercir un grau de coacció important, la transacció en una o altra mesura es la naturalesa d'un poder que vulgui perdurar.

Des d'aquesta perspectiva, la construcció de l'Estat liberal no va ser sols un procés unívoc de canvi de les normes jurídiques i de les formes polítiques des de dalt en un moment revolucionari, sinó el resultat d'un procés molt més complex i llarg que va haver d'integrar les realitats preexistents amb tota la seva varietat, i establir estratègies a la recerca d'un cert grau d'homogeneïtzació, ja que els efectes de les transformacions jurídiques que coneixem com a revolució liberal van desencadenar al mateix temps nous impactes molt diversos sobre aquelles realitats preexistents. Aquest darrer fet, per ell mateix, justifica i obliga a resseguir com es van produir aquests processos d'integració, resistència o adaptació, justament en aquest moment fundacional de l'Estat liberal.⁸ Intentar identificar les estratègies que aquesta realitat emergent va adoptar –en un període de reconsideració com el moderat– i com els actors locals hi van col·laborar, s'hi van resistir o hi van intervenir –d'una forma decisiva o correctiva–; identificar aquest procés per al cas barceloní, que reunia la doble característica d'excepció, d'una banda, per disposar d'una estructura econòmica en un avançat procés d'industrialització i, d'altra, per la presència d'uns grups polítics avesats a la direcció del procés revolucionari espanyol, allò que justament la reacció moderada volia aturar, ha estat el primer objectiu d'aquest treball.

Una primera dificultat es troba en què sabem poc, efectivament, sobre la dècada moderada. L'atractiu irresistible que els períodes de transformació exerceixen sobre els historiadors ha fet que els anys 1843-54 i 1856-68 siguin potser els menys coneguts del segle XIX espanyol. La visió d'un període gris i estancat –que d'altra banda no deixa de ser una de les cares certes que presenta– l'ha condemnat a una imatge antipàtica de fase opaca i de poc interès que ha ocultat o dissimulat el fet que en aquests anys es van dissenyar i consolidar els principals

---

⁸ Sobre el particular, vegeu TOSCAS, Eliseu. *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió de Sarrià (1780-1860)*. Barcelona: Curial, 1997.

mecanismes del desplegament de l'Estat espanyol contemporani.⁹ Però darrere aquest aparent quietisme alguns dels assumptes més rellevants de la construcció de l'Estat liberal van quedar sentenciats per més de cent anys.

L'instrument principal de la reconsideració de l'Estat que els moderats van portar a terme va ser el disseny d'un Estat que, en la seva configuració dels poders territorials, descansava en la supeditació de tots els nivells al poder central. El propòsit dels moderats, en restringir la representativitat dels ajuntaments i posar-los definitivament sota la fèrula dels funcionaris de l'Estat –singularment el cap polític–, convertint-los en agències purament governamentals, era, efectivament, desactivar les principals bases dels seus adversaris i evitar en el futur la capacitat de mobilització revolucionària des de baix; però buscava també un altre efecte igual de decisiu: assentar en el poder local els seus partidaris i els grups socials que representaven i els donaven suport, molt especialment en aquells llocs on, com era el cas de Barcelona, aquests grups eren clarament minoritaris i incapaços per si mateixos de generar un consens prou ampli al seu entorn. És en aquest sentit que no ens sembla exagerat afirmar que el règim local no sols va ser el desencadenant de la reacció moderada, sinó el seu principal argument, amb vista a la construcció d'un Estat controlat des de dalt per una petita oligarquia, i aquesta és la definició més satisfactòria que trobem per definir l'exclusivisme, un concepte que hem utilitzat a bastament en el treball. Aquest disseny, tal com hem intentat explicar en les pàgines que segueixen, en el cas de Barcelona, no va arribar mai a funcionar completament. A la pràctica, el que havia de ser un instrument de l'etapa de transició, el poder militar i l'estat d'excepció, amb uns capitans generals¹⁰ que mantindrien moltes de les seves prerrogatives provinents de l'antic règim, es va perpetuar més enllà de la consolidació de l'edifici constitucional i legal moderat que es va completar pràcticament el 1845-46. És cert que, en gran mesura a causa de

---

⁹ Tot i que en els darrers anys hi ha hagut a escala espanyola i a l'empara dels corrents explicatius modernitzadors un esforç de reinterpretació general molt d'acord amb el clima polític del moment. En el camp de la història política algunes obres han intentat revisar, en paral·lel a un esforç anàleg realitzat en el terreny de la història econòmica, la idea dominant en la historiografia espanyola que fracàs econòmic i estructures polítiques inadequades van retardar, quan no bloquejar, les possibilitats d'un desenvolupament econòmic i polític més d'acord amb l'entorn d'Europa occidental: SECO SERRANO, Carlos. *Historia del conservadurismo español. Una línea política integradora en el siglo XIX*. Madrid: Temas de Hoy, 2000; VILCHES GARCÍA, Jorge. *Cánovas y la revolución liberal española. Antología política (1854-1876)*. Salamanca: Ediciones Almar, 2001; CRUZ, Jesús. *Los notables de Madrid. Las bases sociales de la revolución liberal española*. Madrid: Alianza Editorial, 2000; i, particularment en el terreny econòmic: RINGROSE, David R. *España, 1700-1900*. Madrid: Alianza Editorial, 1996.

¹⁰ Sobre el paper dels capitans generals del Principat es pot veure: FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*. Vol. 3. Barcelona: Establecimiento Tip. Sucesores de Rivadeneyra, 1886-1889, p. 171-188. I l'encara més interessant: PAVÍA, Manuel [marquès de Novaliches]. *Memoria sobre la guerra de Cataluña: desde marzo de 1847 hasta setiembre del mismo año y desde noviembre de 1847 a setiembre de 1848; por el teniente general D. Manuel de Pavía, marqués de Novaliches*. Madrid: Imprenta de D.B. González, 1851, que va acompanyat de tota la documentació justificativa, així com la seva correspondència amb el Govern, el ministre de la Guerra i el president del Consell. En aquests dos llibres de memòries de sengles capitans generals, ultra el seu valor testimonial, es pot apreciar d'una forma clara quin era el paper d'aquesta instància en el règim moderat espanyol, i l'àmplia autonomia de què gaudien en l'exercici de les seves funcions, respecte dels òrgans ordinaris de l'administració.

la situació excepcional que va crear la guerra dels Matiners i la revolució europea del 48, però també perquè s'havien esgotat els arguments sobre els quals sostenir el règim excepcional, els governs moderats no sols no van aconseguir eixamplar la seva base social a la ciutat, sinó tot el contrari. D'aquesta manera, i per la pervivència d'un règim especial d'administració, el model moderat no va arribar mai a desplegar-se completament a Catalunya. Això va produir, certament, la mena de governació d'excepció que desvirtuava el model, però també va resultar un obstacle per a la incorporació dels grups dirigents locals al projecte nacional espanyol del poder moderat, amb el qual mai no van arribar a identificar-se completament.

Aquesta falta d'identificació no tenia en la dinàmica política i el desplegament regular o excepcional dels poders territorials la seva única causa. El desenvolupament industrial barceloní havia donat lloc a la formulació d'un programa econòmic i polític que coneixem amb el nom d'industrialisme i que pugnava per influir en la configuració del nou règim i de la nova societat. El projecte industrialista va tenir una llarga gestació,¹¹ des del moment del col·lapse del comerç colonial, que va obligar els catalans a refer les seves estratègies de desenvolupament econòmic i polític. Llavors homes com Bonaventura Gassó, Guillem Oliver i Eudald Jaumandreu elaboren l'esquema que coneixem amb aquest nom. En síntesi, la burgesia barcelonina, ateses les escasses possibilitats de desenvolupament dels mercats exteriors, va apostar per un canvi revolucionari que liquidés les estructures de l'antic règim, a fi de desenvolupar una creixent divisió del treball dins d'un mercat nacional integrat, per tal que, dins d'aquest mercat, Catalunya, i específicament Barcelona en aquests moments, operés com la fàbrica d'Espanya, proveint a les àrees agràries de productes de la seva indústria –singularment la cotonera. En definitiva, això significava l'esforç per a bastir una indústria moderna i integrar-la en un mercat interior espanyol protegit. El desenvolupament desigual de les estructures capitalistes a Espanya va donar lloc a una Catalunya industrial que va assumir la defensa del mercat nacional, dins una Espanya agrària dominada per una oligarquia agrària poc sensible, quan no hostil, als plantejaments industrialistes catalans.

A més, les condicions en què es va desenvolupar aquesta indústria, amb la crònica mancança de matèries primeres que la feia poc competitiva en els mercats exteriors, va portar als seus promotors a defensar des de molt aviat una política de protecció dels seus productes en el mercat nacional. Però el proteccionisme no era sols, en els darrers anys quaranta del segle XIX, un estricte recurs defensiu dels industrials catalans, una espècie de condició necessària per a no sucumbir al contraban i les polítiques liberalitzadores dels governs apressats per la

---

¹¹ Sobre la gènesi del projecte industrialista de la burgesia catalana: LLUCH MARTÍN, Ernest. *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1973; sobre el seu desplegament al llarg de la segona meitat del segle XIX: ARTAL, Francesc. *Pensament econòmic català (1840-1898): del proteccionisme al regionalisme econòmic*. Barcelona: Publicacions de la UB, 1993, [microforma].

precarietat de la hisenda pública; era un model de política econòmica per al desenvolupament capitalista en un país retardat i sense els recursos naturals bàsics, però que forçosament contemplava el desenvolupament de les regions cerealistes, algun tipus de reforma agrària que l'afavorís i la construcció d'una xarxa de transports, carreteres, ferrocarril, canals i ports, que facilitessin els intercanvis i la integració d'aquest mercat; i també altres projectes com el desenvolupament de les condicions per a convertir Barcelona en una moderna ciutat industrial, que pogués gestionar i actualitzar les seves noves condicions de vida, dotant-se de les infraestructures materials i socials que necessitava.

Aquest projecte, que van compartir totes les branques del liberalisme català, però en substància també els demòcrates –i fins i tot els federalistes i inicialment el moviment obrer–, va estar encapçalat en aquests anys pels fabricants barcelonins. Aquests van veure l'arribada al poder dels moderats amb el seu disseny d'ordre i tancament de la fase revolucionària, com una oportunitat d'estabilització per a una indústria en expansió des del final de la guerra carlina. Però ben aviat es van veure abocats a la marginació política dins el projecte nacional espanyol, on el grup dominant, lligat a interessos agraris, es resistia a deixar-los participar, obligant-los a defensar els seus objectius a contracorrent; i, en l'ordre intern, al debilitament de les seves posicions, a causa la forma de govern moderada, suportada en elements autoritaris –singularment en els elements de poder militar que van romandre intactes o es van reforçar a Barcelona– i la centralització de la política territorial. El sufragi censatari no va resultar suficient per a donar realment el poder local a aquests sectors, en una organització tan poc autònoma dels poders a la ciutat, i això va fer que la burgesia barcelonina sovint se sentís abandonada davant les explosions de malestar popular, que tenien origen en els conflictes classistes –governats sovint des de criteris policials o paternalistes– o en altres malestars del món urbà enfront del rudimentari estat moderat, a causa de la quinta o els impostos de consums.

M'he proposat explicar com la visió clàssica, i tantes vegades repetida, d'una burgesia a la defensiva a partir de 1843, a causa del disseny moderat, no s'ajusta completament al desenvolupament i al ritme dels esdeveniments i resulta tan sols una cara d'una realitat molt polièdrica. Des del meu punt de vista, 1843 no és encara un moment de tancament, més enllà de cloure el cicle de les grans bullangues, ni la burgesia barcelonina es trobava a la defensiva encara. L'espectacular creixement industrial i el procés que s'inicia aquests anys d'inversió en la xarxa ferroviària –es va produir una àmplia incorporació de sectors socials als negocis capitalistes, especialment el del ferrocarril, a través de les societats per accions i la compra d'obligacions– demostren que en el terreny de les realitats materials hi havia un clima d'optimisme.¹² En el terreny polític aquestes realitats van tenir la seva traducció eficaç, primer amb l'establiment d'una preeminència indiscutible dels fabricants a la ciutat de Barcelona; totes

---

¹² SUDRIÀ, Carles; PASCUAL, Pere. "Financing railway mania: capital formation and demand for money in Catalonia, 1840-66". *Financial History Review* (vol. 6, part 2). Cambridge: octubre 1999, p. 127-146.

les eleccions a partir de 1849 fins a 1854 van donar la victòria a les candidatures que van tenir el suport d'aquest grup. Els fabricants, en forma organitzada o informal, van esdevenir els arbitres de la política censatària barcelonina i la van utilitzar a partir de 1849 –el moment en què ho van formular obertament– per a actuar com a oposició a l'espera de configurar un nou bloc de poder per a reorientar la política espanyola.

Resseguir com es va implantar i deformar abans de néixer el sistema moderat de poder territorial a Barcelona, quines estratègies van seguir els diferents actors polítics en el restringit marc del sufragi censatari i com a partir d'un moment el projecte industrialista barceloní, que sostenen les dues ales del liberalisme de la ciutat, ha de passar a convertir-se en una alternativa d'oposició, han estat els principals objectius d'aquesta recerca.

A grans trets, la dinàmica política de la dècada es pot resumir en aquests termes: una reacció contrarevolucionària que satisfà tots els sectors de les classes dominants espanyoles, però que va massa lluny, fins a desnaturalitzar la revolució liberal mateixa als ulls dels burgesos barcelonins, i un llarg període d'oposició per a construir un nou bloc social que protagonitzi una nova etapa de reformes necessàries per al projecte industrialista –en gran mesura les que Madoz engegarà a partir de 1854. El problema, a partir de 1848 i de l'experiència europea, serà com fer això sense córrer el risc de nous processos revolucionaris. Probablement els ritmes, els èxits i les decepcions que van trufar aquests procés fins a la revolució de 1868 tan sols poden ser completament compresos en un tall cronològic més ampli, que abrasi el període 1844-1868. Esperem, tanmateix haver contribuït a fer avançar aquesta explicació.

Estructura

La preocupació per a establir una cronologia específicament barcelonina, però que al mateix temps tingués valor explicatiu per al fenomen a escala general, ens va portar a determinar un tall cronològic en dues grans etapes: una primera, que va des de la implantació del règim fins a l'abordatge de la seriosa crisi que la recessió econòmica del bienni 1847-48 i la seva repercussió revolucionària a Europa va suposar, està caracteritzada en l'escala general pel caràcter reactiu del règim –significativament simbolitzat per Narváez–, tot i que a Barcelona es mantenen prou sòlidament assentades les solidaritats internes entre els grups dirigents locals i d'aquests amb les autoritats, i les simpaties i la confiança en el règim, que es veu com l'estabilització del procés revolucionari. I una segona etapa en què les institucions patronals prenen consciència del seu paper dirigent en la societat industrialitzada i es decideixen a fer-lo valer en el marc de la política censatària, un fenomen barceloní, que actuarà tant a escala general com local, i que trobarà en les incomprensions, les errades i la incapacitat de donar resposta a les seves necessitats dels governs tardomoderns els motius per a passar a l'oposició i prendre consciència del caràcter retardatari del règim.

Aquesta cronologia ha servit per a estructurar el treball en tres parts i deu capítols. La primera part s'ocupa del període 1843-1848 i conté els capítols primer, que tracta sobre la implantació del règim a la ciutat a través del mecanisme de l'exclusivisme; el segon s'ocupa de la política territorial dels moderats i de com la implantació es va fer a Barcelona no sense incongruències i imperfeccions, que van desfigurar completament el mateix model doctrinari, especialment per la persistència de l'estat de setge a la ciutat, i la sobreintervenció de les autoritats militars; el tercer intenta identificar quines van ser les formes de malestar social que van perviure a pesar de l'obsessió moderada per l'ordre públic, els creixents conflictes per les condicions de treball i vida obreres, i els provocats per les polítiques impopulars moderades, els consums i la quinta; i el quart, sobre els fets de 1848 a la ciutat de Barcelona i la gestió de la crisi que les autoritats i la patronal van ser capaços de conduir amb èxit evitant l'esclat revolucionari, i com això va revalorar el paper tant de les associacions patronals, com de l'ajuntament de la ciutat.

La segona part s'estructura en dos capítols, que volen presentar les reconsideracions polítiques i ideològiques que, en el període 1849-52, es van produir a la societat barcelonina, entorn del projecte industrialista, en una i altra ala del liberalisme barceloní, les quals servien de punt de partida per a la formulació de polítiques oposidores a partir de 1849; i com en aquest moment es formulen les línies mestres del que serà la tàctica política dels sectors conservadors i del progressisme legalista de tot el segon terç del segle, fins a l'arribada de la setembrina, coincidint amb la fallida del negoci ferroviari.

La tercera part tracta de com es van articular aquestes polítiques oposidores, tant en el terreny institucional, la participació en els processos electorals generals i locals, com en les campanyes organitzades des de la societat civil per condicionar el govern, en temes com l'aranzel o l'enderroc de les muralles, així com l'aparició de conflictes oberts fruit de les formes de malestar popular. Està dividida en quatre capítols; en el setè es veu la formació de les primeres candidatures industrialistes i d'oposició que triomfen a Barcelona impulsades per la patronal en aliança amb el partit progressista, i al mateix temps com en les eleccions locals s'expressen dins el bloc conservador les contradiccions entre el vell món que busca en el moderantisme les seguretats d'un ordre que el canvi econòmic està subvertint, i els sectors dinàmics associats a l'economia capitalista, que tan sols hi busquen la garantia de l'estabilitat social per a aprofundir en el desenrotllament de la nova economia capitalista i assegurar l'èxit dels negocis. El vuitè tracta de la recuperació del progressisme barceloní i de les seva aposta legalista, una reorientació que s'imposarà definitivament després del Bienni, donant al partit un nou perfil i obrint a la seva esquerra un ampli espai polític per a demòcrates i republicans. El novè, sobre l'ajuntament de 1852, i l'intent de bastir des del poder local una administració, inspirada pel model industrialista, capaç de servir de palanca local als projectes modernitzadors a nivell urbà, i com el conflicte amb les autoritats militars va decapitar l'intent, en una nova mostra dels límits

estructurals que el règim moderat presentava, fins i tot per al conservadorisme barceloní. I el desè, que tracta del procés que porta a la formació d'una coalició d'oposicions¹³ que finalment enderrocà el règim i que abraça la coalició vencedora en els processos electorals generals i locals, que agrupa homes dels dos partits coaligats contra el govern, la mobilització ciutadana a favor de l'enderroc de les muralles o la mobilització obrera –en forma de primera vaga general– a causa de la carestia i les condicions de treball. I la recepció, finalment, del Manifest del Manzanares, pels sectors burgesos barcelonins, més com una ocasió per a reformar el règim de 1845 que com l'obertura d'un nou procés revolucionari que no desitjaven.

La idea conductora d'aquest procés és la constatació que el conflicte entre els grups dirigents barcelonins, encapçalats per la burgesia industrial, i el règim anava més enllà de l'enfrontament per un aranzel concret i que aquests grups tenien projectes i necessitats de desplegament polític, institucional i jurídic diferents als que el règim podia oferir; i com, molt significativament a partir de la crisi de 1848 –i de la gestió local de la crisi–, aquests grups passen a una acció obertament política, que la debilitat i incapacitat dels governs tardomoderns abocarà a l'oposició, a la recerca d'un nou bloc polític per a sostenir les bases del règim, que se sustenti en un ampli magma liberal que agrupi la majoria dels dos partits liberals, deixant tan sols al marge els neoabsolutistes agrupats entorn de Bravo Murillo i els demòcrates escindits del progressisme oficial.

Agraïments

En aquest procés he contret un munt de deutes amb totes les persones que han contribuït a fer-lo possible. En aquestes ratlles en citaré tan sols unes quantes; crec que les representen totes. En primer lloc, Josep Fontana que, des del dia que em vaig matricular al programa de doctorat, no ha deixat d'animar-me i ajudar-me amb les seves observacions, comentaris i indicacions; els meus companys de la Universitat Oberta per la seva comprensió i paciència, que han estat decisives perquè aquest treball es pogués completar; d'entre les persones que m'han aconsellat, aportat observacions o comentaris vull destacar els professor Josep Maria Fradera, i els historiadors Ramon Arnabat i Ramon Grau, que han tingut la paciència de llegir els meus textos i fer-hi observacions sempre valuoses, i han ajudat a enriquir-lo i millorar-lo; el personal de la Casa de l'Ardiaca i de l'Arxiu Administratiu, els dos principals centres on he treballat per documentar la meva investigació, i, en representació de tots ells, l'amiga sempre fidel i disposada a ajudar Dolça Roca, i el malauradament desaparegut amic, company i guia, l'arxiver Xavier Doltra, que no podrà veure els resultats del que, d'una manera més decisiva del

---

¹³ Prenem el concepte de: URQUIJO Y GOITIA, Juan Ramón de. *La revolución de 1854 en Madrid*. Madrid: CSIC: Instituto de Historia Jerónimo Zurita, 1984.

que ell podia imaginar, em va ajudar a descobrir als inicis d'aquesta recerca. També ha fet possible aquest treball l'ajuda que m'han prestat en les tasques de documentació, secretaria i edició, sovint posant ordre en les muntanyes de papers que jo anava acumulant, la Mònica Maspoch i la Maria Fuster, i el colossal treball, que ha superat la pura correcció d'estil per esdevenir una autèntica feina d'edició, realitzat per Antoni Pujades. No puc deixar de citar en aquest capítol d'agraïments la meua família, que ha vist com li manllevava els darrers estius i la major part del meu temps lliure per tancar-me a escriure aquestes pàgines, i especialment l'Anna, a qui he marejat amb les meves cabòries i ha tingut la paciència de llegir els meus originals. A tots, moltes gràcies; els errors d'enfocament, les omissions o simplement les errades tan sols són atribuïbles a mi.

**PART I. LA IMPLANTACIÓ DEL RÈGIM
MODERAT: DE NOVEMBRE DE 1843 A LA
REVOLUCIÓ DEL 48**

---

1. LA DINÀMICA POLÍTICA DE L'EXCLUSIVISME MODERAT

Si es pot considerar que la dècada moderada¹⁴ va començar a Espanya l'u de desembre de 1843, amb la formació del govern González Bravo, després del lamentable episodi que va fer caure el govern Olózaga –tancant-se així l'època de la coalició antiesparterista i obrint el pas al llarg període d'exclusivisme conservador–, a Barcelona l'aixecament centralista i la repressió que el va liquidar, que van deixar la ciutat en mans exclusives de l'autoritat militar, són el punt de cissura d'un canvi de règim que es va anticipar quasi un mes al fenomen a escala espanyola. El dia 19 de novembre de 1843, a les onze de la nit, els comissionats de la Junta de Barcelona signaven a la Ciutadella la capitulació de la ciutat davant el capità general Laureano Sanz, després de suportar un llarg setge i el bombardeig de la ciutat,¹⁵ i l'endemà els soldats de la Ciutadella rellevaven en tots els punts de la ciutat a la Milícia Nacional i les portes de la ciutat van romandre tancades tot el dia. Inicialment es van pactar clàusules de rendició suaus, es va llicenciar tota la força que no formés part de la Milícia Nacional –aquesta podia conservar les armes a l'espera que es procedís a la seva reorganització–, els empleats civils i militars que es trobessin dins de la plaça es podien acollir a la benignitat de la Reina i els ocupants es comprometien que serien respectades les opinions polítiques i els fets d'armes; tots els membres de la Junta Suprema –que aquell mateix dia va publicar un manifest acomiadant-se

---

¹⁴ Sobre la dècada moderada l'escassetat de monografies és extraordinària. Vegeu: COMELLAS, José Luis. *Los moderados en el poder*. Madrid: CSIC, 1970; CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. *El Partido Moderado*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1982; també les històries i testimonis generals de l'època: GARRIDO, Fernando. *Historia del reinado del último Borbón en España*. Barcelona: Salvador Manero, 1868-1869. 3 vol.; MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para escribir la historia del reinado de Isabel II*. Madrid: Imprenta y Esterotipia de M. Rivadeneyra, 1873. 2 vol.; i posteriors, com els clàssics de NIDO Y SEGALERVA, Juan del. *Antología de las Cortes desde 1840 a 1846*. Madrid: 1910; LÓPEZ, Evaristo. *Antología de Las Cortes 1846-1854*. Madrid: 1912. Respecte de Catalunya cal referir-se encara a un llibre tan vell com CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de Catalunya en el siglo XIX*. Barcelona: Bosch, 1957. 7 vol.; per als primers anys, OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i la construcció de l'estat centralista. Estat de setge a Catalunya (1844-1847)*. Barcelona: edició de l'autor, 2003; i, respecte de la ciutat de Barcelona, MESTRE, Jesús. *Una ciutat emmurallada en temps de la revolució industrial. Barcelona: ciutat, societat i política (1823-1859)*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1985; i ARNABAT, Ramon. "La revolució liberal a Barcelona (1808-1868). Política de classes i classes de política". Ponència. *VIII Congrés d'Història de Barcelona*. Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat, novembre de 2003 [en premsa]. Per la Catalunya interior cal consultar el treball: PONS, Josep Maria. *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX*. Lleida: Pagès, 2002. També alguns estudis monogràfics sobre l'època referits a altres zones d'Espanya: DÍAZ MARÍN, P. *Después de la revolución. Centralismo y burguesía en Alicante (1844-1854)*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1998.

¹⁵ Disposem d'alguns testimonis dels fets que van de setembre del 43 fins a la capitulació de Barcelona el mes de novembre, però de cap estudi monogràfic (vegeu JPG. *Cuadro histórico y pintoresco de los sucesos de Barcelona durante los meses de setiembre, octubre y noviembre de 1843*. Barcelona: Impr. de J. Mayor, 1844; D.Y.P. (Ignacio Pusalgas); D.M.G. *Acontecimientos políticos e históricos de Barcelona desde el 2 de setiembre de 1843 hasta la entrada de las tropas nacionales...* Barcelona: Impr. de R. M. Indar, 1843; *Revolución de Barcelona proclamando la Junta Central, diario de los acontecimientos de que ha sido teatro esta ciudad durante los meses de Setiembre, Octubre y Noviembre de 1843. Redactado por un testigo de esta villa*. Barcelona: Impr. de Manuel Saurí, 1844; *Diario de sucesos de Barcelona en setiembre, octubre y noviembre de 1843*. Barcelona, 1843; una recapitulació d'alguns dels fets a PI I ARIMÓN, Andrés Avelino. *Barcelona antigua y moderna, o descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*. Vol. 2. Barcelona: Impr. y Lib. de Tomás Gorchs, 1854. 2 vol., p. 997-1086.

de la ciutat– i tots aquells que ho van sol·licitar, van rebre passaports i van poder embarcar l'endemà al vapor de guerra francès Papin rumb a Port-Vendres, per continuar d'allí a Marsella. Entre els embarcats es trobava Rafael Degollada, que havia estat el president de la Junta, i en total ho van sol·licitar entre 80 i 90 persones. El dia 20 al migdia es van obrir les portes de la ciutat per tal que els nombrosos emigrats que esperaven el final del setge a Gràcia i altres poblacions del pla poguessin entrar a la ciutat. La mateixa tarda, però, alguns elements de la Milícia i dels cossos de la Junta, que havien estat dissolts, aprofitant l'obertura de les portes, es van concentrar a la plaça del Rei proferint crits a favor de la Junta Central i entonant la paella. El Capità General en persona es va presentar en el lloc per dissoldre els grups i s'hi van detenir, per ser conduïts a la Ciutadella, 37 membres del setè regiment de la Milícia. La mateixa tarda el Capità General publicava un ban ordenant que tots els efectes militars i armes de l'exèrcit que, havent estat distribuïts per les autoritats centralistes, estiguessin en mans de la població havien de ser retornats a la caserna de les Drassanes en 24 hores, i que tots els individus que formaven part dels cossos de la Junta en el mateix termini havien de presentar-se a la guarnició de la plaça per tal que les seves llicències i passaports fossin revisades i poguessin marxar de la ciutat a on desitgessin, declarant-se desertors aquells que no ho fessin i subjectes a les Lleis i Ordenances militars.¹⁶

El mateix dia era nomenat per ordre del Capità General un nou ajuntament presidit pel magistrat Josep Bertran i Ros com a alcalde. Un consistori de marcat caràcter conservador, on no figura ni un sol element progressista –tot i que el bàndol anticonservador està format per una coalició on figuren bona part dels membres d'aquest partit–, si bé amb la presència d'elements socialment representatius de la noblesa i els propietaris, però també alguns fabricants i professionals vinculats a les corporacions elitistes de la ciutat, i un bon nombre de representants de la classe mitjana –gent d'ofici i menestrals–, i en qualsevol cas tots ells obertament contraris a la Junta Suprema,¹⁷ molts d'ells vinculats a la Junta que s'havia format a Gràcia. Homes que prefiguren el personal polític que havia de dominar la ciutat al llarg de la dècada següent i el decantament conservador de molts sectors socials que desitjaven l'estabilització del sistema liberal, i s'adherien, almenys momentàniament, al desig del patriciat barceloní de passar pàgina als episodis revolucionaris dels dos anys anteriors. El mateix dia l'ajuntament va donar a conèixer un llarg manifest que declarava que el seu propòsit era ocupar-se únicament del govern interior de la ciutat. De forma que a Barcelona els efectes de la

---

¹⁶ Totes les notícies referides estan extretes de: CRESPI, Mateu. *Diario de Memorias de Barcelona, año 1843*. AHCB, Manuscrits, sèrie A, 117; i també del *Diario de Barcelona*, 19, 21 i 22 de novembre de 1843; *El Imparcial*, 25 de novembre de 1843, i de PI I ARIMON, Andrés Avelino. *Barcelona antigua y...*, p. 1078-1086.

¹⁷ Els membres d'aquest consistori s'hi van incorporar majoritàriament des de pobles dels entorns de Barcelona que ja es trobaven controlats pels exèrcits de la coalició anticonservador, on havien fugit quan es va iniciar la "Jamància". Molts d'ells eren membres de la Junta que s'havia format a Gràcia (AAMB, llibre d'actes, sessió de 21 de novembre de 1843; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2496).

fulminant iniciativa del govern González Bravo, el 30 de desembre de 1843, de posar en vigor la *non nata* llei de 14 de juliol 1840¹⁸ –això sí, amb algunes modificacions– per controlar el poder local a tot el país, es van anticipar un mes i mig¹⁹. La inversió de la situació política a favor dels moderats, i el final de la coalició, quedava ben il·lustrada per aquesta iniciativa; si la famosa Llei d'Ajuntaments havia estat la causa que va precipitar la caiguda de la Regència de Maria Cristina i l'inici del trienni esparterista, la seva promulgació per decret ja no deixava dubtes sobre el caràcter del nou govern i l'etapa política que s'obria.

El darrer episodi de la política coalicionista serien les eleccions a Corts que a Barcelona es van celebrar els 5, 6, 7, 8 i 9 de desembre –a la resta de l'Estat s'havien celebrat a finals d'octubre.²⁰ La coalició es presentava amb una candidatura titulada “monàrquica conservadora” i estava formada per alguns progressistes temperats com Joan Prim, Milans del Bosch i Jaume Badia, acompanyats d'un nodrit grup de personalitats moderades –els militars Josep Maria de Gispert i Juan de Pezuela; els hisendats Ramon Bacardí i Antoni Satorras; els fabricants Tomàs Coma i Pere Moret; els advocats Francesc Perpinyà, Ramon Martí d'Eixelà, Esteve Sayró i Carles Llauder, i el polític madrileny Alcalá Galiano– amb un programa de defensa de la Constitució de 1837, del tron d'Isabel II, un govern fort, imparcial i econòmic, i protecció i foment dels interessos materials. Va votar tan sols el 36 per cent del cens i van sortir elegits: Satorras, Sayró, Llauder, Alcalá Galiano, Pezuela, Martí d'Eixelà, Gispert, Prim i Perpinyà, un grup netament conservador, tot i que finalment ni tan sols van prendre possessió de l'acta, ja que les Corts es van dissoldre el 27 de desembre.²¹

---

¹⁸ Els governs de coalició presidits per López i Olózaga havien tramitat al Senat una nova Llei d'Ajuntaments per substituir la vigent de 1823, més restrictiva quant al col·legi electoral, però que mantenia les idees centrals dels progressistes: elecció de l'alcalde i autonomia de l'ajuntament en l'administració dels interessos locals. La tramitació d'urgència no va arribar a ser aprovada en el Senat. Allí un senador moderat exclamaria durant el debat: “Ha llegado el momento de ahogar con mano fuerte la revolución.” La llei electoral que havia de permetre la convocatòria d'eleccions el mateix mes de novembre, per a regularitzar la situació de molts ajuntaments sorgits de les Junes Revolucionàries o bé de designació governativa com a Barcelona, va ser aprovada el dia 28 de novembre; l'endemà el govern Olózaga queia. El mateix dia 1 de desembre es va suspendre el procés de constitució de Junes Parroquials per procedir a les eleccions municipals segons el sistema de la llei de 1823, amb l'anunci de la redacció d'una nova Llei d'Ajuntaments. Finalment, el dia 30, González Bravo reinstauraria la polèmica i *non nata* llei de 1840 amb algunes modificacions (vegeu CASTRO, Concepción de. *La revolución liberal y los municipios españoles*. Madrid: Alianza, 1979, p. 164-166).

¹⁹ Aquest predomini moderat que efectivament es va verificar a Barcelona prematurament, no vol dir que a l'escala de la política general les noves autoritats barcelonines no fossin conscients de la realitat coalicionista que dominava el país, en ser nomenat Ministre Jacint Fèlix Domènech en el govern Olózaga, l'ajuntament barceloní s'apressa a felicitar-lo efusivament el 30 de novembre de 1843. (AAMB, governació, sèrie A, exp. 2.717)

²⁰ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.646. Sobre el procés de preparació de les eleccions generals d'octubre de 1843, formació de llistes d'electors, rectificacions, etc...

²¹ Les eleccions de 1843 es poden seguir a MESTRE, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 418 i 711.

Tot apuntava cap a una etapa que es caracteritzaria per l'exclusivisme polític del partit moderat; mantenir en monopoli el poder esdevindria la principal estratègia d'aquest per a procedir a la reorientació de la revolució espanyola segons els dissenys dels grups oligàrquics que li donaven suport, i les palanques per a aconseguir-ho serien el control de l'ordre públic, amb el desmantellament de la Milícia Nacional –milícia cívica voluntària– i la seva substitució per cossos policials professionals i militaritzats,²² i el control de les corporacions locals, a través de la seva supeditació al govern amb la implantació d'un model d'administració radicalment centralista.

Allò que es proposava el règim moderat –i en això satisfesia tan els terratinents castellans i andalusos com els financers madrilenys o els industrials catalans– era tancar el període de la revolució espanyola i establir el règim liberal en termes políticament restrictius, un règim que en els anys de la regència d'Espartero havia estat massa vegades a punt de descarrilar. Si la Constitució de 1837, la desamortització i el conveni de Vergara havien resolt la qüestió dinàstica i assentat el marc jurídic i polític liberal, la irrupció incontrolada dels elements populars a la vida política en els anys del trienni esparterista, a través del partit progressista, la Milícia Nacional i una política local participativa, feien témer la nova oligarquia pel control del procés. El cas de Barcelona va resultar paradigmàtic. En endavant més que bombardejar la ciutat quan el procés revolucionari s'escapava de les mans, com havien fet Prim i Espartero, el que es proposarien els moderats seria una restricció radical del sistema de participació política i l'accentuació dels mecanismes de control polític i social, fins a tal punt que no hi hagués espai per a cap nou possible esclavissament. El model moderat amb la seva obsessió restrictiva –sufragi censatari restringit,²³ uniformització i centralització de l'administració territorial i subordinació de tots els nivells a les directrius del govern– i un sistema basat en la

---

²² Molt especialment la Guàrdia Civil. Vegeu LÓPEZ GARRIDO, Diego. *La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista*. Barcelona: Crítica, 1982. També, sobre la militarització de l'ordre públic, BALLVÉ, Manuel. *Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983)*. Madrid: Alianza, 1983; i, sobre el paper de l'exèrcit, FERNÁNDEZ BASTARRECHE, F. *El ejército español en el siglo XIX*. Madrid: Siglo XXI, 1978; CEPEDA GÓMEZ, J. *El ejército español en la política (1787-1843). Conspiraciones y pronunciamientos en los comienzos de la España liberal*. Madrid: Fundación Universidad Española, 1990; CHRISTIANSEN, E. *Los orígenes del poder militar en España, 1800-1854*. Madrid: Aguilar, 1974; SECO SERRANO, Carlos. *Militarismo y civilismo en la España contemporánea*. Madrid: Instituto de Estudios Económicos, 1984.

²³ Jesús Mestre calcula que el nombre d'electors a les eleccions a Corts, a la ciutat de Barcelona, a partir de la llei electoral de 1846, es va situar entorn de l'onze per cent dels veïns, quan amb el sistema de la Constitució de 1837 havia oscil·lat entre el 16,8 i el 22,8. Aquest 11 per cent en els anys de la Unió Liberal arribaria fins a un 18 (vegeu MESTRE, Jesús. "La transició del liberalisme a la democràcia. Les eleccions generals al segle XIX (1810-1890)". A: BALCELLS, Albert [et al.]. *Les eleccions legislatives i municipals a Barcelona. 1810-1996. Context polític i resultats electorals*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1989, p. 11; per als sistemes electorals del període i la seva reglamentació, vegeu ESTRADA SÁNCHEZ, Manuel. *El significado político de la legislación electoral en la España de Isabel II*. Santander: Universidad de Cantabria, 1999). Tanmateix, de les dades que presenta Mestre, no es pot desprendre que el règim censatari fos especialment restrictiu a Espanya, ni tan sols en el període moderat. Si atenem a les comparatives que presenta, el dret de vot se situaria prop del reconegut a l'Anglaterra posterior a les reformes de 1832.

desconfiança, amb els nivells de control superposats i la intervenció militar en l'administració civil quan es feia necessària –amb la consegüent ineficàcia–, tenia com a únic objectiu el control del procés polític que desembocaria en darrer terme en una autèntica obsessió per l'ordre públic.

Tanmateix, el compacte bloc legislatiu que en els primers anys del règim van aconseguir d'implantar –Llei d'Ajuntaments i de Diputacions, Constitució de 1845, llei electoral, llei d'impremta, creació de la Guardia Civil, reforma tributària Mon-Santillán i finalment el Concordat amb la Santa Seu– constitueix un programa conservador d'una gran coherència en vistes a l'estabilització del procés polític i a prevenir els brots revolucionaris. Això no obstant, suposava sacrificar les reformes que un desenvolupament econòmic modern hagués reclamat i va anar acompanyat de mesures que dificultaven seriosament la pròpia estabilitat social, com l'estat de setge –que va perdurar a Barcelona pràcticament tota la dècada, amb la consegüent sobreintervenció de l'autoritat militar en els afers polítics–, la restitució dels drets de portes i consums –que gravaven les economies més dèbils en els productes de primera necessitat– o el restabliment de la quinta –que obligava les famílies a dirigir la major part del seu esforç estalviador a pagar la substitució i esdevenia un autèntic impost que drenava pràcticament tot l'estalvi popular. Quan arran d'aquestes mesures l'estabilitat es va veure amenaçada, el raquitisme de l'Estat no va ser capaç de donar altra resposta que una repressió frontal, una lògica que, en poc temps, es mostraria clarament insuficient amb les ambicions i els interessos dels grups socials dinàmics que principalment s'agrupaven a Barcelona. Tot plegat va conformar un panorama polític ple de contradiccions, que, tanmateix, no va impedir que la ciutat visqués durant aquests anys la transformació econòmica més important de la seva història fins llavors. Aquestes contradiccions que aviat es manifestarien entre la dinàmica política imposada pel règim moderat, amb les seves manifestes incoherències, i el desenvolupament econòmic i social intern de la ciutat, que reclamava altres polítiques més complexes, després de la revolució europea de 1848, s'evidenciarien obertament. Mentrestant, el nou poder moderat s'aplicaria a l'obtenció del monopoli del poder a tots els nivells, aplicant un exclusivisme radical, primer a través d'una acció repressiva sense contemplacions i al marge de tota legalitat i, una vegada reformat tot el bloc legislatiu a partir de 1845, combinant el nou marc restrictiu amb el recurs a la repressió, també quan va fer falta.

1.1. El mandat del baró de Meer. Una transició sota el signe de la repressió (febrer de 1844-gener de 1845)

A Barcelona, el que inicialment havien estat unes condicions de rendició suaus, dia a dia es van anar decantant cap a una repressió oberta. El mateix dia 23 de novembre de 1843, prenent

com a pretext els fets dels dies anteriors, un nou ban²⁴ del Capità General donava sis hores per tal que els milicians nacionals de la ciutat entreguessin les armes i la munició a les autoritats militars, amb l'advertiment que aquells que incomplissin la norma serien passats per les armes i que es procediria a registres domiciliaris per a verificar-ne el compliment. El ban a la pràctica suposava la dissolució de la Milícia Nacional, tot i que s'hi apuntava una futura reorganització. Van succeir altres incidents: l'endemà els soldats escorcollaven la redacció d'*El Constitucional*²⁵ –l'òrgan més destacat del progressisme barceloní– a la recerca d'armes; el periòdic, després d'un intent de canviar els titulars de la seva redacció, va deixar de sortir el dia 24 de novembre. De la seva banda, els alcaldes de la ciutat manaven recollir tots els equips i vestuaris de la Milícia; el dia 25 les armes recollides sumaven 7.564 de foc i 670 de blanques. El dia 28 un nou ban del Capità General adverteix que tot aquell que porti uniforme, insígnia o condecoració de la Junta Central serà fet presoner.²⁶ El dia 1 de desembre l'opinió moderada de la ciutat, sentint-se segura de la situació, envia un *memorandum* a les Corts, signat per un considerable nombre de veïns, sol·licitant que se suspengui per deu anys l'anunciada reorganització de la Milícia Nacional que el govern Olózága projectava.²⁷ El 3 de desembre els alcaldes ordenen que tot aquell foraster que es trobi a la ciutat sense passaport es presenti a l'ajuntament,²⁸ amb l'advertiment que aquell que no ho faci serà expulsat de la ciutat; així mateix s'estableix que els hostals passaran nota a l'ajuntament de la identitat dels individus que

---

²⁴ "Barceloneses", 23 de novembre de 1843, signat per Laureano Sanz. En l'esmentat ban, Sanz dissol efectivament la Milícia Nacional en ordenar desarmar-la per a "depurarla y organizarla con arreglo a las leyes". L'esmentada resolució es fonamenta en els fets dels dies anteriors a Gràcia i a la plaça del Rei, on alguns grups de la Milícia, barrejats amb gent dels cossos de la dissolta Junta Central, hi havien participat, i en el fet que l'entrega i identificació dels membres dels esmentats cossos no s'han presentat a l'autoritat tal com indicava el conveni signat la nit del 19 de novembre, que per Sanz havia estat un "convenio honroso, y un olvido general del pasado". El fet és que la Milícia ja no tornaria a funcionar a la ciutat fins a 1854, quan, després de la revolució, seria restituïda (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 1939).

²⁵ *El Constitucional* va ser fundat per Pere Felip Monlau el juny de 1839 i duia com a subtítol "periódico político, literario, económico y mercantil". Entre els seus col·laboradors van destacar: Antoni Ribot i Fontseré, Pere Mata, Modesto Lafuente (que signava amb el pseudònim de Fray Gerundio), Tomàs Bertran i Soler, Josep O. Ronquillo... (200 anys de premsa diària a Catalunya. 1792-1992. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya, 1995, p. 96). El dia 22 va publicar un editorial proclamant que havia canviat completament l'empresa, la direcció i els redactors del diari, que no mantenia cap compromís polític i que de la seva història tan sols conservaria el nom. L'intent no va servir de res. El dia 24 el diari sortia per darrera vegada; l'autoritat militar no li concedia el permís (CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 5).

²⁶ *Diario de Barcelona*, 23, 24 i 25 de novembre de 1843.

²⁷ La iniciativa va resultar inútil. Aquell dia Olózága va ser substituït al front del govern per González Bravo, que tenia molt present la necessitat de controlar i, si fos possible, dissoldre la Milícia. El dia 18 la inspecció i les subinspeccions de la Milícia van passar al Ministre de la Guerra i als Capitans Generals, respectivament. El mes de febrer el govern, a través d'una Reial Ordre de caràcter reservat, publicada el dia 17, va decretar la dissolució i el desarmament de la Milícia, una ordre que va resultar tant a Catalunya com a tota Espanya difícil de fer complir i que va provocar diversos aixecaments i revoltes arreu (VALLVERDÚ, Robert. "L'ordre públic a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX. L'antagonisme milícia-exèrcit". *Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*. Barcelona: L'Avenç, 1999, p. 308; OLLÉ I ROMEU. *L'oligarquia i...*, p. 170).

²⁸ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 3009, s'hi troba la relació dels estrangers residents a la ciutat el 1844.

s'hi hostatgin.²⁹ El dia 5 és designat cap polític de la província el mariscal de camp Ricardo Schely³⁰ en substitució de Joaquim Gibert.³¹

A mitjan mes, tot i que no havia capitulat el castell de Figueres, darrer reducte de la resistència centralista, el Baró de Meer³² substituïa Laureano Sanz al front de la Capitania General de Catalunya, una substitució ben significativa si tenim en compte que en la seva anterior etapa al front de la Capitania General havia consolidat el domini moderat de la ciutat i havia exercit la repressió sense contemplacions, i que disposava d'aquella època de bones relacions i connexions amb els grups socials conservadors de la ciutat. El programa que el nou Capità General es proposava aplicar el va resumir en aquestes paraules: "Solo se necesita de orden y tranquilidad (...) y no se use ya más de la palabra partidos sino para detestarla, y proscribirla de

---

²⁹ CRESPI, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1844, p. 180-181.

³⁰ Ricardo Schely faria després una ràpida carrera militar. Lesseps el situa com a membre del partit moderat. El 1848 seria el responsable que ofegaria la revolució de 13 de maig a Sevilla, on era Capità General, i actuaria com a defensor de Prim en el judici que va afrontar acusat de participar en l'atemptat frustrat a Narváez el 1844 (MOLINER PRADA, Antonio (Estudi preliminar). *Lesseps y los políticos españoles. El informe de 1848*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1993, p. 47). Aquest nomenament anterior al de Meer, així com el posterior de Pavia com a segona autoritat militar de Catalunya, cal entendre'ls com a condicions imposades i acceptades del nou Capità General al govern. L'intent de substitució d'aquest per Lillo seria motiu d'enfrontament entre González Bravo –que el patrocinava d'acord amb la seva política de crear una administració civil erigida entorn del cap polític– i el Baró de Meer, que s'hi va oposar, en un estira-i-arronsa que es va perllongar per tres mesos, entre el gener de 1844, en què el govern va nomenar Lillo, i el mes de març, en què va ocupar la plaça.

³¹ Aquest havia estat el principal element civil de la Junta de Gràcia, tot i això va ser substituït en un explícit episodi de la fi de la coalició antiesparterista.

³² Ramon de Meer (Baró de Meer) era nascut a Catalunya. Va oposar-se al govern constitucional del trienni i, entre 1829 i 1833, va servir a Catalunya durant la ferotge dictadura del comte d'Espanya. El 1836, a Pamplona, va participar en la repressió dels radicals. Capità General a Catalunya a la mort de Espoz i Mina, en el període de març de 1837 a juny de 1839, gràcies al persistent estat d'excepció en què va mantenir la ciutat, va jugar un paper decisiu en el decantament de la situació a favor dels moderats –que, de fet, es van constituir com a partit en aquests anys a Barcelona–, promovent el domini d'aquests en les institucions locals –va mantenir en el poder l'ajuntament estatutari de 1834– i desarmant la Milícia Nacional. Va dirigir la repressió que culminaria amb l'execució de Ramon Xauradó, després de la revolta de maig de 1837. Va actuar a la ciutat implantant una autèntica dictadura, fora del control de cap altre poder de l'Estat. Finalment, emparat en aquest poder, va suspendre la venda dels béns desamortitzats, fet que va provocar un escàndol a les Corts que culminaria amb la seva dimissió. Tot i la mobilització de diversos sectors socials, com la Comissió de Fàbriques, l'ajuntament i alguns diputats i senadors a Corts, la dimissió va ser finalment acceptada el 4 de juny. Vicens Vives considera que la seva iniciativa de reunir representants de les quatre diputacions i el fet de treballar sobre la base del territori del Principat de manera autònoma a les directrius del govern, converteix a Meer en un "dels provincialistes més convençuts". Es va guanyar la confiança dels les classes dirigents i el seu nomenament, el 1844, va ser rebut per aquestes com una garantia de restabliment de l'ordre i de disposar d'un interlocutor favorable als seus interessos. L'any 1845 seria elegit diputat per Barcelona en unes eleccions parcials i hi renunciaria en ser nomenat senador. Seria substituït al front de la Capitania General el mateix any per Manuel de la Concha, Marquès del Duero. (RISQUES CORBELLA, Manel. *El govern civil de Barcelona al segle XIX*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1995, p. 326-346; MESTRE, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, p. 438 i s.; MARICHAL, Carlos. *La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España. 1834-1844*. Madrid: Cátedra, 1980, p. 315; VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics al segle XIX*. Barcelona: Teide, 1958, p.247; pel període del primer mandat de Meer a Barcelona vegeu: OLLÉ ROMEU, Josep M. *Fonaments de la ideologia liberal-conservadora. La dictadura del Baró de Meer (1837-1839)*. Barcelona: Dalmau, 1996.)

nuestra sociedad.”³³ La nova situació política que s’havia evidenciat a Barcelona, amb la suspensió pràctica de la Milícia Nacional i el nomenament d’un ajuntament exclusivament moderat, i la desaparició de la premsa progressista, mesures que inicialment podien ser enteses com a conseqüències lògiques de la reducció de l’aixecament barceloní, eren l’anunci i l’anticipació de la mena de canvi que en pocs dies experimentaria la situació política general. A escala espanyola, el trànsfuga González Bravo³⁴ seria l’encarregat de liquidar la coalició i preparar el terreny per al govern del general Narváez el mes de maig següent.

El control dels ajuntaments –amb el restabliment de la llei de 1840 el 30 de desembre–, la desactivació de la Milícia Nacional –posant-la sota control militar el 18 de desembre– i la intimidació a la premsa progressista –la nit del 20 de desembre un grup d’oficials de l’exèrcit va assaltar la seu d’*El Eco del Comercio*– serien les mesures primàries per a liquidar el partit progressista i reproduïen allò que a Barcelona ja havia succeït un mes abans. El dia 26 es van dissoldre les Corts i es va entrar en una fase de dictadura fàctica a tota Espanya; paral·lelament es va procedir, més subtilment, entre altres coses, a un relleu general en els càrrecs de l’administració, que van passar a ocupar conservadors reconeguts i molts absolutistes dels que s’havien acollit al conveni de Vergara –de manera que van conservar

---

³³ El dia de la seva presa de possessió de Meer va publicar dos bans: un dirigit a l’exèrcit, incitant els seus membres a mantenir-se al marge dels assumptes polítics i, un altre, dirigit a tots els catalans en els termes que s’han citat. La proclama del Capità General de 19 de desembre de 1843 es pot trobar a *Diario de Barcelona*, 20 de desembre de 1843; OLLÉ i ROMEU. *L’oligarquia i...*, p. 165.

³⁴ El paper de González Bravo ha estat jutjat de manera molt diferent. L’antic director del llibel *El Guirigay*, que havia destacat pels seus atacs a la Reina Regent, és vist per uns com un ambiciós sense escrúpols i, per altres, com un home dominat per un temperament extrem, com a mòbils de la seva actuació; el seu biògraf i defensor, Taxonera, reconeix que la seva ambició el va portar a situar-se en l’òrbita moderada, però en fa una defensa encesa pel que fa a la sinceritat de conviccions (vegeu TAXONERA, Luciano de. *González Bravo y su tiempo*. Barcelona, 1941, p. 51 i 100). En l’altre extrem, els seus enemics polítics el defineixen com “el hombre de las apostasias” (vegeu MARTÍNEZ VILLEGAS, Juan; RIBOT I FONTSERÉ, Antoni. *Los políticos en camisa. Historia de muchas historias escrita por un jesuita*. Madrid: Impr. de Juan Biosca, 1845-1846). Una font hostil als moderats, però no pas extremista, *El Eco del Comercio*, en conèixer el nomenament editorialitza: “Esta noticia [el nomenament de González Bravo] no la crearán nuestros lectores, porque hay escándalos que no se conciben...” Més interessant resulta el judici polític de Miraflores, un home de conviccions conservadores ben explícites i que jutja el nou president del Consell de Ministres molt severament. Miraflores escriu: “Pero al hacerse este tránsito en el poder de un partido a otro, en vez de seguirse por el partido vencedor una línea de conducta de regularidad, moderación y prudencia por parte de los conservadores, siguiendo un camino indiscreto y casi revolucionario, natural consecuencia de la escandalosa e impremeditada improvisación del nuevo presidente del Consejo... Error y error grave y de suma trascendencia cometió Narváez, entonces árbitro absoluto, en la elección del nuevo presidente (...) alzado el ministerio González Bravo sobre tan agitadores principios, empezó pronto la lucha a muerte entre los hombres y los partidos, sosteniendo González Bravo con innegable energía los principios conservadores, si bien con una grande exageración, que haciendo gran contraste histórico con sus anteriores condiciones políticas, enflaquecía su acción.” El que Miraflores jutjava com a exageració del caràcter del nou President seria la línia de conducta dels conservadors en els anys següents, amb els petits intervals més ben intencionats que eficients dels governs puritans. (MIRAFLORES. *Memorias políticas para...*, vol. 1, p. 20-29). De la seva banda, Lesseps, en els seus comentaris aguts sobre les personalitats polítiques espanyoles, escriu: “Espíritu brillante e impaciente, no conoce ni los escrúpulos, ni sus medios, ni las dudas de conciencia [...]. Enérgico, conoce bien su país, sus necesidades y sus recursos. El día en que España, libre de las conmociones que la agitan, pueda soñar completar la obra social, asentándola sobre bases sólidas, lo mejor sería que otro González Bravo las formulara y aplicara.” (MOLINER PRADA, Antonio. *Lesseps y los...*, p. 37. [Estudi preliminar].)

graduació i destinació.³⁵ En endavant l'administració seria per als moderats el que la Milícia havia estat per als progressistes, un espai on cultivar les seves clienteleles polítiques.

Aquell mes de gener de 1844 –amb les Corts ja dissoltes per un decret de 26 de desembre–, alguns diputats i senadors catalans es dirigien a la Reina mare Maria Cristina demanant-li que, en el seu retorn a Espanya,³⁶ fes l'entrada per la capital catalana, la ciutat que quatre anys abans havia estat l'escenari de la seva precipitada renúncia. El mes de març Maria Cristina faria la seva entrada per Barcelona escenificant així el triomf de la reacció conservadora.

El caràcter oligàrquic i exclusivista del règim obligava a un esforç intensiu en el camp de la repressió. Si en els grans dissenys conservadors el nou ordre es podia concebre com un projecte coherent, quan s'arribava al nivell de les realitats socials, la inexistència de consens obligava a un sobre esforç repressiu a tots els nivells, des de l'ideològic i polític fins a les formes de sociabilitat. Com ha explicat Manel Risques, el primer nivell –el que corresponia a la repressió política– va quedar en mans de l'autoritat militar, mentre que en el segon nivell –el control de la moral social, els costums, la implantació de les noves contribucions i impostos, el control de l'associacionisme obrer, patronal o cultural– va restar en mans de les autoritats governatives i molt especialment del cap polític –auxiliat per l'ajuntament.³⁷ L'actuació del Capità General Baró de Meer en aquells mesos seria descrita així pel cònsol britànic a Barcelona: “Els moderats es van treure de sobre el jou dels progressistes i Catalunya ha estat sotmesa durant mesos a un ferri govern militar, per no dir despòtic, i la mateixa ciutat, en constant estat d'excepció, amb el Capità General exercint poders extraordinaris que, pel caràcter rebel dels individus, els ha portat amb mà de ferro.”³⁸

Tanmateix, després de la primera onada repressiva que a Barcelona s'havia desencadenat contra els participants en la “Jamància” i que a nivell espanyol havia suposat l'eliminació dels dos més prestigiosos dirigents progressistes, Espartero i Olózaga –tots dos a l'exili–, l'ocasió per a deixar els progressistes fora de combat arribaria el mes de febrer amb l'aixecament

---

³⁵ NIDO Y SEGALERVA, Juan del. *Antología de las...*, p. 587. Aquesta incorporació d'antics carlins a càrrecs de l'administració i de l'exèrcit ja havia produït els primers enfrontaments entre Laureano Sanz i la Junta de Gràcia quan es va procedir a la designació dels nous ajuntaments. Finalment, el Capità General va ser substituït i Meer va impulsar decididament la formació del nou bloc conservador –carlins inclosos. (OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 169.)

³⁶ “Exposición a S.M. la Reina Madre, de los senadores i diputados de las provincias de Barcelona, Gerona y Tarragona, rogándola vuelva a España”, reproduït íntegrament a MIRAFLORES, *Memorias políticas para...*, vol. 1, doc. 17, p. 70-71. La carta de 18 de gener que alguns diputats catalans envien a la Reina Mare es fa “uniendo su voz y sus deseos a los manifestados por las Diputaciones provinciales y Ayuntamientos de sus respectivas provincias”.

³⁷ RISQUES CORBELLA, Manel. *El govern civil...*, p. 445-449.

³⁸ Citat a MESTRE, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 438.

d'Alacant, que ràpidament s'entendria per tot l'arc llevantí. L'esforç que Madoz i Cortina³⁹ van fer en aquells mesos per a reorganitzar el partit progressista sobre les bases de legalitat i poder mantenir la normalitat política concurrent a les eleccions de Madrid, va quedar completament inutilitzat. Els reiterats intents del govern González Bravo de desactivar la Milícia Nacional –culminats amb la RO de 17 de febrer que en decretava la dissolució–,⁴⁰ les restriccions creixents a la llibertat d'imprensa i, sobretot, la reimplantació de la Llei d'Ajuntaments de 1840 van provocar entre les bases progressistes una reacció defensiva. Les expectatives de Madoz i Cortina, davant de les disposicions obertament exclusivistes del govern, resultaven il·lusòries. La nit del 31 de gener els dos dirigents progressistes van ser detinguts, entre d'altres, acusats de ser els promotors de l'aixecament d'Alacant i Cartagena. Arran d'aquest fet es va generalitzar a tot el país una segona onada repressiva:⁴¹ el dia 6 de febrer, a Barcelona, tot i que la ciutat estava en calma, era afusellat al glacis de la Ciutadella Pascual Blanco,⁴² sergent del segon regiment de Guadalajara, acusat d'haver trametat una conspiració contra el govern; el mateix dia van ser detinguts, per ordre del Baró de Meer, i conduïts a la Ciutadella⁴³ Marià

---

³⁹ El 27 de desembre a casa de Madoz es van reunir els diputats progressistes amb l'objectiu de reorganitzar el partit de cara a la convocatòria d'eleccions parcials a Madrid i altres províncies –s'acabava de conèixer el decret de dissolució– i van redactar una proclama reconeixent el dret del govern a dissoldre les Corts, cridant a la unitat dels progressistes, comproment-se a vetllar pel manteniment de l'ordre públic, cridant a no pagar cap contribució que no estigués autoritzada per la Llei de Pressupostos i proclamant la seva adhesió als principis de la Constitució vigent (el text del manifest progressista es pot trobar íntegrament a NIDO Y SEGALERVA, Juan del. *Antología de las...*, p. 584). El dia 1 es va celebrar una altra reunió per escollir una junta directiva –que formaven Madoz, Cortina, Cantero, Zumalacarregui, Guardamino, Angulo, Ondarreta, Santos Lerín i Llanos– i les candidatures a diputats i senadors per Madrid. A la de diputats hi figuraven Argüelles, Olózaga, San Miguel i Cantero, entre d'altres, i, a la de senadors, Calatrava i altres (vegeu MADDOZ IBAÑEZ, Pascual. *Colección de causas políticas formadas durante el ministerio González Bravo, redactadas con presencia de los procesos originales por dos jóvenes abogados*. Madrid: 1844; citat a PAREDES ALONSO, Francisco Javier. *Pascual Madoz, libertad y progreso en la monarquía isabelina 1805-1870*. Pamplona: Universidad de Navarra, 1982).

⁴⁰ La RO en realitat es va dictar amb caràcter reservat l'1 de febrer i no es va fer pública fins al dia 17. Va ser el desencadenant immediat de l'aixecament progressista (VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. "L'ordre públic...", p. 308).

⁴¹ Ollé i Romeu calcula que entre la caiguda de la Junta de Barcelona i l'aixecament d'Alacant a Barcelona van ser empresonades –per raons polítiques– entre 200 i 250 persones a la Ciutadella, i unes 400 van ser deportades a Cartagena, 300 a Cadis i un nombre indeterminat a Palma de Mallorca per descongestionar les presons catalanes; una altra variant: els confinaments van ser numèricament molt superiors i les persones que es van amagar o van fugir a Madrid o a França, entre els qui es trobaven més compromesos, també són difícils d'avaluar. Tanmateix, les condemnes a mort van afectar molt pocs individus i en cap cas es van complir (OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i la...*, p. 171-173).

⁴² CRESPI, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1844, p. 7.

⁴³ *Ibidem*, p. 9.

Borrell,⁴⁴ Josep Soler i Matas,⁴⁵ Francesc Vall-Ilobera⁴⁶ i Josep Oriol Ronquillo⁴⁷ per tenir correspondència amb els presos de Madrid; naturalment n'hi tenien: eren els receptors de la instrucció del comitè constituït a Madrid per tal de reconstruir el partit progressista i actuar per mitjans legals. El comitè de Madrid havia difós un text dirigit a totes les províncies on, després d'explicar com s'havia constituït la junta de Madrid i exaltar la necessitat de reorganitzar a tot el país el partit progressista per anar a les eleccions al Congrés i al Senat, tot explicitant l'estructura que es pretenia aixecar, recomanava: "Desearíamos que VV. diesen a la adjunta alocución y a esta carta la publicidad posible, que promovieran la unión y organización del partido progresista, y que en su día nos dieran cuenta de los resultados de tan importantes trabajos."⁴⁸ Del procés que se seguiria, Madoz entre d'altres en resultaria absolt, però el govern havia assolit un doble objectiu: demostrar als revoltats de Llevant la seva resolució i energia per a desactivar-los i escapar definitivament per uns anys qualsevol oposició legal del partit progressista. La primera pedra de l'exclusivisme estava plantada; quan al cap d'uns mesos se

---

⁴⁴ Marià Borrell i Miralpeix (Barcelona, 1800 - Cardedeu, 1865), comerciant de queviures i importador de bacallà. Va comprar diferents propietats desamortitzades. Al llarg del trienni va ser membre de la Milícia Nacional, membre de la Junta Revolucionària de 1835, el 1840 elegit diputat provincial per Granollers. Va ser un dels caps del progressisme barceloní al llarg de trenta anys. Quan el govern González Bravo va llançar-se a la persecució dels elements progressistes legals, arran de l'aixecament d'Alacant el 1844 va ser processat –igual que Madoz i Cortina. A partir de 1850 va participar activament en la recomposició del partit –era el president del comitè electoral progressista a les eleccions de 1851. Durant el Bienni –reposat a la diputació provisional, on fou l'home fort dels progressistes– i, més endavant, tindria un paper destacat, sempre en l'ala temperada del partit progressista i sovint enfrontat amb els demòcrates. Seria nomenat alcalde major en l'ajuntament de designació governativa pel general Zapatero i president de la diputació en caure el govern Espartero. Va ser membre de la Junta de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona (1844-65). Va participar en la vida política al llarg de trenta anys i probablement es tracta del dirigent progressista que va tenir una més llarga influència a la ciutat des de 1836 fins a la seva mort. En aquests anys i, fins al final del Bienni, actuaria com a autèntic cap del partit a Barcelona (vegeu SOLÀ I PARERA, Àngels. "Borrell i Miralpeix, Marià". A: MESTRE, Jesús. *Diccionari d'Història de Catalunya*. Vol. 2. Barcelona: Edicions 62, 1992, p. 142; i BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni progressista (1854-1856)*. Barcelona: Curial, 1976. Vol. 1, p. 477, 478, 524; vol. 2, p. 491, 518, 523; MESTRE, Jesús. "La transició del..." , p. 28).

⁴⁵ Josep Soler i Matas havia estat alcalde constitucional de la ciutat en els darrers anys de la Jamància.

⁴⁶ Que va actuar com a cap polític nomenat per la Junta Suprema de Barcelona.

⁴⁷ Josep Oriol Ronquillo (Barcelona 1806-1876) va estudiar humanitats i farmàcia als cursos de la Junta de Comerç i va exercir aquesta darrera professió. Va publicar, entre d'altres obres, *Diccionario de materia mercantil, industrial y agrícola*. A. Gaspar y J. Tauló(??són els autors?). Barcelona, 1852-1857; *Manual de medicina doméstica del pueblo médico*. Barcelona, 1837, així com nombroses obres de farmàcia i química. Va ser redactor d'*El Constitucional* de Monlau, amb qui compartia la preocupació pels problemes de l'higienisme i les posicions polítiques progressistes. El 1840 escrivia en el periòdic polític *El Popular* i va ser un membre actiu de l'IIC. Com a regidor de l'ajuntament de Barcelona electe el 1843, va participar activament per part dels centralistes en les negociacions del mes de novembre per posar fi al setge que patia la ciutat. Va militar sempre en les files del partit progressista. Segons Mestre, cal considerar-lo el pont entre Xauradó i les noves generacions republicanes que es manifestaren a partir del Bienni. El 1861 va presentar a la diputació un projecte per a crear un Museu de Matèria Mercantil (vegeu ELÍAS DE MOLINS, Antoni. *Diccionario Biográfico y Bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*. Vol. 2. Pamplona: Analecta, 2000. 2 vol., p. 498-502; MESTRE, Jesús. "La transició del..." , p. 28).

⁴⁸ Reproduït a MADOZ, Pascual. *Defensa de los estrados*, p. 16, citat per PAREDES ALONSO, Francisco Javier. *Pascual Madoz, libertad...*, p. 58.

celebressin les eleccions per a diputats, sortirien elegides unes Corts homogèniament moderades amb la sola excepció de José Maria Orense.

Els fets revolucionaris s'havien estès d'Alacant⁴⁹ a Cartagena, Alcoi, Vinaròs i Saragossa i es van perllongar fins a finals de març. Els implicats van ser castigats sense contemplacions i la repressió va continuar a tot el país durant uns mesos. A Catalunya, on el castell de Figueres havia capitulat el deu de gener, la repressió també es va accentuar, es va decretar l'estat d'excepció a les quatre províncies, es va dissoldre la Milícia allà on encara era activa –Lleida, Olot, Banyoles, Calonge, Besalú...– i es van produir detencions, deportacions i execucions.⁵⁰ Sobre el moment polític Coroleu escriu: “Tengo para mí que vamos derechos a una reacción cada día más resuelta y despiadada, porque no hay en el mundo nada que haga más cruel al hombre como el miedo, y a los moderados no les llega la camisa a la piel.”⁵¹ El dia 28 de març es publicava el decret de creació de la Guardia Civil, tot i que el seu desplegament es demoraria al principat per voluntat expressa de Meer.⁵² El mes de maig van ser detinguts Pere Figuerola i Jacint Fabrés, que havien estat alcalde i regidor en el consistori barceloní de 1840.⁵³ I encara, el mes de juny, es va requerir als antics membres de la Junta Suprema de Vigilància de l'any 1841 que es presentessin en el termini de quinze dies davant el jutge militar per respondre de l'enderroc de la Ciutadella d'aquell any –la major part es trobaven a l'exili per

---

⁴⁹ La revolta va començar el dia 28 de gener a la nit a Alacant, on es van sollevar els carrabiners; el 30 es va entendre a Cartagena i, d'allí, va córrer per tot l'arc Mediterrani de Saragossa a Màlaga, perllongant-se fins a finals de març. (Vegeu: DIÁZ MARÍN, P.; FERNÁNDEZ CABELLO, J.A. *Los mártires de la libertad. La revolución de 1844 en Alicante*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-albert, 1992.)

⁵⁰ El 18 de març es va produir a la Ciutadella l'afusellament de Patricio de la Cruz, escrivà, Antoni Roset, Joan Just, drapaire, Vicens Pahisa, taverner, condemnats per un Consell de Guerra per un delict de conspiració contra el govern (CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1844, p. 23). Arran d'aquests afusellaments Narcís Monturiol va escriure el fulletó *Un reo de muerte. Las ejecuciones y los espectadores. Consejo de un padre a sus hijos*. Barcelona, maig de 1844, citat a PUIG PUJADES, J. *Vida d'heroi, Narcís Monturiol: inventor de la navegació submarina*. Barcelona: 1918. De tota la crisi que va seguir els fets d'Alacant tan sols es van produir execucions a Catalunya, llevat del districte militar de València.

⁵¹ COROLEU, Josep. *Memorias de un menestral de Barcelona (1792-1854)*. Barcelona: Betis, 1946, p. 300.

⁵² RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 481.

⁵³ OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 179.

tractar-se de reconeguts centralistes—,⁵⁴ però alguns regidors d'aquell període que es trobaven a la ciutat, com el comerciant Joan Gost o el fabricant Ferran Puig, van haver de demanar còpia de l'acta corresponent a la sessió d'octubre de 1841 en què es va prendre l'acord per demostrar que no hi havien participat.⁵⁵

El maig, completada l'acció repressiva, dissolta la Milícia Nacional i ocupats tots els ajuntaments i diputacions d'Espanya per elements moderats, González Bravo era substituït pel general Narváez⁵⁶ al front d'un govern format pels pesos pesants del moderantisme, amb el programa explícit de reformar la constitució del 1837, reformar el sistema tributari i procedir a la reconciliació amb la Santa Seu.⁵⁷

Dins aquest govern dominava la figura de Narváez i els seus principals col·laboradors, el grup de doctrinaris forjat a París en els anys del trienni entorn a Maria Cristina i que dirigien els ministres Pidal i Mon —però on també formaven Donoso Cortés, Alcalá Galiano i altres—, que

---

⁵⁴ El 10 d'octubre de 1841, la Junta Suprema de Vigilància, encapçalada per Llinàs, va prendre la decisió d'enderrocar la Ciutadella; en un acte solemne es va procedir a iniciar un enderroc simbòlic. Els requerits el juny de 1844 per tal que es presentessin a l'autoritat militar eren: Dionisi Valdés, Joan Antoni Llinàs, Nicanor Franco, Antoni Benavent, Agustí Aymar, Gil Bech, Antoni Rius i Rosell, Feliu Balcells, Joan Baptista Marrugat, Rafael Degollada, Tomàs Fàbregas, Ignasi Regàs, Vicente Zulueta i Josep Molins. Els processats eren els membres de l'esmentada Junta (CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 3, p. 277; i CRESPI, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1844, p. 37). El cas de l'acusació contra Agustí Aymar es pot seguir a través de la seva correspondència privada d'aquest moment amb Joaquim Clavijo. Aquest darrer, trobant-se exiliat i sense recursos, li escriu des de Perpinyà per sol·licitar-li ajuda econòmica. Es tracta de dues cartes, una de 21 de juny i una altra d'11 de juliol de 1844. A la segona Clavijo escriu: "Siento muchísimo lo que está pasando con usted en Barcelona y desearía infinito que la causa que según usted dice se está formando sobre el derribo de la Ciudadela no tenga ningún mal resultado." (BC, Manuscrits, 1.260, documentació d'Agustí Aymar i Gelabert, vol. 2, peça 2). Hi ha un segon expedient obert a les mateixes dates per l'extracció d'uniformes militars en el Regiment d'Infanteria de la Constitució 29, "Durante las ocurrencias de la Junta Central en esta capital", del qual els acusats resulten finalment exonerats el 15 de juny de 1848 pel general Pavía, "visto el testimonio de la capitulación (...) debían declarar como declaran y en consecuencia irresponsables de los mismos a Rafael Ferrater, José Torres i Riera, Agustín Aymar, Rafael Degollada, Miguel Tort, Vicente Zulueta (...) individuos que fueron de la Junta Superior Gubernativa y de la de armamento y defensas...", és a dir que tot i les condicions de la rendició que acceptaven que ningú seria jutjat pels fets d'armes d'aquells mesos, Meer va procedir a formar causa contra totes les persones relacionades amb la Junta Suprema de Barcelona, i aquests expedients van tenir una vida de dos o tres anys fins que van ser tancats com aquest pels Capitàs Generals posteriors (BC, Manuscrits, 1.260, documentació d'Agustí Aymar i Gelabert, vol. 2, peça 1).

⁵⁵ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.234. Joan Gost i Ferran Puig demanen còpia fefaent de l'acte de la sessió celebrada a mitjan octubre de 1841 per defensar-se de l'acusació d'haver participat en l'enderroc de la muralla i en l'acord que el va desencadenar al·legant que hi eren absents, ja que es troben acusats per un jutge militar.

⁵⁶ Carmen Llorca afirma que aquesta substitució estava induïda per la Reina Mare, que mai havia perdonat a González Bravo els articles d'*El Guirigay* (LLORCA, Carmen. *Isabel II y su tiempo*. Alcoi: s.d., p. 60-61). Altres autors consideren el relleu i, molt significativament, els noms del ministeri que es va formar —on figuraven tots els pesos pesants del partit moderat: Mayans, Pidal, Mon, Viluma...— com a conclusió lògica d'una fase de transició que havia durat fins que el propi Narváez ho va considerar oportú, fins al moment en què l'acció de neteja del camp contrari, d'eliminació dels progressistes, s'havia completat i el pas cap a la construcció de l'ambiciós projecte moderat estava lliure d'obstacles (en aquest punt coincideixen Cánovas Sánchez i José Luis Comellas).

⁵⁷ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*. Vol. 3. Barcelona: Est. Tip. Sucesores de Rivadeneira, 1886-1889. 3 vol., p. 125-126.

mantenia relacions privilegiades amb la *Orden Militar Española* del mateix Narváez i on s'agrupaven els principals generals moderats –els germans de la Concha, Fernández de Córdova, O'Donnell...–, un grup que tot i estar decidit a reformar restrictivament el model de 1837, inspirant-se en el model de la monarquia orleanista, almenys formalment no volia revisar els principis liberals ni la desamortització. Al seu costat participava en el govern el Marquès de Viluma, que representava el sector aristocràtic, més minoritari, partidari d'una transacció amb els carlins i de restablir el paper rector de l'Església i algunes prerrogatives del monarca. Quan el mes de juny la Reina i el govern van visitar Barcelona, una sorda lluita pel poder es lliurava entre els dos grups. Pels vilumistes la ciutat comtal i el seu Capità General podien ser un context més favorable a les seves tesis –aquells dies va córrer la brama d'un possible cop d'estat favorable als vilumistes i encapçalat per Meer i Pavía–; finalment no va ser així i el que va succeir va ser el decantament de Narváez i la mateixa corona pel grup més temperat de Pidal i Mon.⁵⁸ En qualsevol cas, Meer es va mostrar molt actiu en els contactes entre les forces socials catalanes i el general Narváez, va propiciar una reunió de les quatre diputacions i va intercedir a favor d'algunes reivindicacions tradicionals com temperar el sistema de substitucions a la quinta, més garanties a la protecció de la indústria i la conservació de l'ordre.⁵⁹

El nou govern va convocar eleccions pel mes de setembre de 1844. A Barcelona es va presentar una candidatura governamental encapçalada pel mateix Narváez, on figuraven alguns dels més destacats elements del partit moderat, com Esteve Sayró, Francesc Perpiñá, Javier de Burgos, Josep Maria de Gispert i el professor de filosofia Ramon Martí d'Eixelà,⁶⁰ la

---

⁵⁸ Per a les faccions dins del moderantisme, vegeu CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. *El partido moderado*, p. 177-245. Per al paper dels militars, CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. “Los generales y el partido moderado (1843-1854). Contribución al estudio de un problema básico de la época isabelina”. A: *Estudios de historia moderna y contemporánea. (Homenaje a Jesús Pabón III)*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, s.d. Núm. 28.

⁵⁹ Per al desenvolupament de la visita reial a Barcelona, la lluita dins el govern i la iniciativa de Meer, vegeu GARRIDO, Fernando. *Historia del reinado...*, vol. 2, p. 487; COROLEU, Josep. *Memorias de un...*, p. 305-306; OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 182-183.

⁶⁰ Vegeu la magnífica biografia: ROURE, Jaume. *Ramon Martí d'Eixelà i la filosofia catalana del XIX*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1980.

qual es va enfrontar a la promoguda per Jaume Balmes⁶¹ –que a finals d'agost es desplaça a Barcelona i hi llença un manifest–, que encapçalava el Marquès de Viluma i comptava, al costat dels elements més reaccionaris del partit com Pere Milà de la Roca i Joaquim Roca i Cornet, amb destacats representants del món econòmic barceloní, com el comerciant Ramon Maresch, els fabricants Tomàs Coma, Tomàs Illa i Balaguer o Ramon de Sarriera, que molt probablement consideraven que Viluma oferia més garanties de cara a una política proteccionista que el general Narváez i sobretot el seu ministre Mon, i que en qualsevol cas cal relacionar amb els moviments de Meer dos mesos abans. En realitat Balmes intentava conciliar les seves preocupacions manifestades en aquests temps en els seus articles sobre Barcelona i Catalunya a la premsa,⁶² que eren conciliar la transacció amb el carlisme per la qüestió dinàstica amb el nou paper que demandava del catolicisme com a agent cultural que construís una nova hegemonia, amb la societat del vapor que estava emergint i que representaven els industrials barcelonins, i intentava amb aquesta candidatura operativitzar aquesta mena d'aliança. La candidatura governamental no va comptar amb el suport de la Comissió de Fàbriques –enfrontada amb el govern–, però la premsa de la ciutat, *La Verdad* i *El Imparcial*, va apostar fort per la candidatura governamental i no va parar de retreure a Balmes el caràcter reaccionari del seu projecte. En altres candidatures hi figuraven homes d'antecedents progressistes, però acomodats a la situació, com, Valentí Esperó⁶³ o Hernández Pinzón. A les

---

⁶¹ En aquest moment Jaume Balmes s'havia embarcat en la direcció del periòdic vilumista, *El Pensamiento de la Nación*, que s'editava a Madrid en defensa d'un programa de transacció amb el carlisme. Aquest grup, que formava l'ala més dretana del moderantisme, es proposava conciliar, a través del casament entre la reina Isabel II i el comte de Montemolin –fill de l'infant Carles–, les dues branques de la corona i implantar una Constitució amb més facultats per al monarca, així com la reversió de la desamortització, el restabliment del *mayorazgo* i la reconciliació amb la Santa Seu i la defensa de la religió. Es tractava d'un grup que feia de la monarquia i la religió catòlica la base del seu programa, el qual es va formular en el text *Apuntes para un proyecto de reorganización social y política de la monarquía española*. El Marquès de Viluma, que tenia bones relacions amb les classes dirigents barcelonines –probablement gràcies a l'acció de Balmes i del mateix Capità General Baró de Meer–, es va declarar sempre un fervent proteccionista en matèria econòmica. No sabem quina importància va tenir el compromís d'homes com Coma, Illa i Balaguer o Maresch amb aquest grup, però resulta significativa la presència d'elements tan destacats de la burgesia industrial en aquesta candidatura, i cal interpretar-la com una opció d'aquests grups per a garantir una política aranzelària favorable i en la malfiança que en aquest assumpte els mereixia el general Narváez –amb qui havien tingut diverses entrevistes en la seva estada a Barcelona del mes de juny. Cal també considerar que en aquest moment els membres de la Comissió de Fàbriques es trobaven en ple conflicte amb el cap polític que els volia imposar –ho faria el 24 d'octubre– un reglament sobre fabricants i treballadors que aquells consideraven atemptatori a la llibertat d'indústria (vegeu CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 25-26; MESTRE, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 439; SOLÀ I MONTSERRAT, Roser. *L'Institut Industrial de Catalunya i l'associacionisme industrial des de 1820 a 1854*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1997, p. 89-93). Específicament, sobre el paper de Balmes en aquest assumpte, vegeu CASANOVAS, Ignasi. *Balmes. La seva vida. El seu temps. Les seves obres*. Vol. 2. Barcelona: Biblioteca Balmes, 1932. 3 vol., p. 429; *La Verdad*, 27, 28 i 29 d'agost, 1, 5, 7, 11 i 12 de setembre de 1844; *El Imparcial*, 27, 28 i 29 d'agost, 1, 3, 4 i 11 de setembre de 1844.

⁶² Els articles que sobre aquesta qüestió va publicar Balmes en aquests anys es poden trobar recollits a BALMES, Jaume. *Escrits sobre Catalunya*. Vic: Eumo / Universitat Pompeu Fabra, 1998; també, per a una interpretació general de les posicions i el projecte balmesià, FRADERA, Josep Maria. *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*. Vic: Eumo, 1996.

⁶³ Aquest candidat es devia retirar, ja que no figura en la llista de resultats que reproduïx MESTRE (*ibidem*, vol. 2, p. 711) dels publicats al BOP, de 25 de setembre de 1844.

eleccions que es van celebrar els dies 3, 4, 5, 6 i 7 de setembre va triomfar completament la candidatura governamental⁶⁴ –tan sols va resultar elegit Pinzón dels qui provenien d’altres candidatures i cap dels vilumistes–, tot i que la participació es va situar en un modest 28 per cent. A banda del pobríssim resultat dels industrials que van concórrer a les eleccions –cosa que subratlla el paper de les autoritats en l’elecció dels candidats governamentals i particularment del cap polític, així com el poc suport que el projecte vilumista despertava en una ciutat tan decantadament liberal–, és remarcable que la votació a Barcelona encara va resultar més governamental que en el conjunt de la circumscripció –ben al contrari del que va acostumar a passar durant tot el segle.⁶⁵ L’intent de conciliar el neoabsolutisme de Viluma, la religió catòlica i els interessos industrials xocava, a més dels interessos del govern, amb una forta sensibilitat liberal entre els fabricants barcelonins, per molt que el trienni esparterista n’hagués allunyat la major part del seu inicial progressisme. La gran majoria havia participat personalment en la revolució liberal, havia format part de la Milícia i, a més, havia comprat béns desamortitzats. L’estabilització que propugnaven Pidal i Mon –a pesar de les anunciades reformes hisendístiques d’aquest darrer– era vista com un mal necessari i el projecte de Balmes com una cosa aliena.⁶⁶

Als pocs dies de celebrades les eleccions es van obrir les Corts –que van resultar monocolors– i es va discutir el discurs de la corona. En aquests debats el govern es va haver d’enfrontar al sector esquerrà del partit, els anomenats *puritans*, justament per oposar-se a la reforma de la Constitució de 1837. El partit moderat estava dividit en tres grups: el de Viluma, a la dreta, partidari d’una transacció amb els carlins; el dels puritans, a l’esquerra –comandat per

---

⁶⁴ Van resultar elegits per la província de Barcelona –les eleccions encara es van celebrar segons la llei electoral de 20 de juliol de 1837, que preveia circumscripcions provincials– Perpiñá, Sayró, Narváez –que va renunciar a l’acta, ja que va ser elegit també a València–, Martí d’Eixelà, Llauder, J. M. Gispert, Pinzón, Gironella i Vallés –tots menys Pinzón de la candidatura governamental. Dels resultats de Barcelona resulten exclosos Manso i Ramon de Bacardí, ja que van ser superats a la província per Gironella i Pinzón. Els vilumistes van obtenir uns resultats molt magres tant a la ciutat com en el conjunt de la circumscripció; cap d’ells arriba als tres-cents vots a Barcelona –on els guanyadors s’acostaven al miler– ni tampoc van superar el miler –fora de Maresch– en el conjunt de la província, on els guanyadors estaven entre quatre i sis mil vots. (MESTRE, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 711.)

⁶⁵ Vegeu BALCELLS, Albert [et al.]. *Les eleccions legislatives i municipals a Barcelona, 1810-1996. Context polític i resultats electorals*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1989, p. 38. Respecte del fracàs de Balmes, CASANOVES, Ignasi. *Balmes. La seva...*, vol. 2, p. 497.

⁶⁶ Sobre la posició dels fabricants i comerciants de Barcelona en aquest context escriu Carrera Pujal: “Nada tiene de sorprendente que los fabricantes i comerciantes de Barcelona, pasados los momentos críticos en los cuales la acción de Balmes a su favor podía ser eficaz, al plantear la cuestión trascendental de la unión dinástica mediante el matrimonio de Isabel II con el hijo de Don Carlos, se desinteresasen del proyecto del filósofo y sociólogo, y prefirieran apoyar al general Narváez y demás en su decidido empeño de malograr aquel enlace, porque en su mayoría eran progresistas y todos liberales, aunque con un concepto *sui generis* del liberalismo, consistente en aceptar del mismo cuanto les podía beneficiar y rechazar lo susceptible de perjudicarles” (CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 225).

Pacheco, Pastor Díaz i Ríos Rosas, i partidari d'una transacció amb els progressistes,⁶⁷ una transacció que tenia com a base el manteniment de la Constitució del 37–; i el grup central i majoritari comandat per Narváez i Pidal, que es proposava rectificar el model del 37, excloent-ne els progressistes, i donar cabuda als sectors aristocràtics compromesos amb el carlisme, però sense donar cap espai de protagonisme a la família del pretendent. Un grup que va fer de l'exclusivisme un eix tan central de la seva política que acabaria patrimonialitzant l'Estat mateix. En qualsevol cas, sembla clar que el partit moderat creixia tan per la dreta, amb la incorporació de carlins, bé als vilumistes, bé directament el sector de Narváez incorporant-se a l'administració, i també per l'esquerre entorn dels puritans que atreïen molts antics progressistes temperats i penedits del seu passat, amb un clar desig d'estabilitzar el procés revolucionari i obtenir garanties respecte de l'ordre. En el debat constituent, bona part dels diputats catalans, tot i haver estat elegits en candidatures oficials, es va oposar a la reforma constitucional, entre ells Martí d'Eixelà, Francesc Perpiñá i Luis Hernández Pinzón, i va defensar el manteniment de la Constitució de 1837, alineant-se així amb les posicions puritanes.⁶⁸

Els resultats de les eleccions havien mostrat com d'eficaç s'havia manifestat la política de repressió de cara a no sols derrotar, sinó pràcticament esborrar els progressistes del mapa polític, i molt especialment a la ciutat de Barcelona. Sigui perquè aquests van optar per la via de la revolta com a alternativa a la impracticable via legal, sigui perquè els moderats alimentaven el mecanisme repressiu per seguir el seu camí excloent en el moment de reinterpretar les bases del règim, el mes d'octubre una nova onada repressiva va colpejar els homes del desorganitzat bàndol progressista –ja que tots els seus dirigents estaven o a l'exili o a la presó⁶⁹ i, el mes d'agost, ja s'havia produït una cadena de detencions amb dotze penes de

---

⁶⁷ El corrent purità seria el precedent de la Unió Liberal del general O'Donnell i Cánovas del Castillo, que es donaria a conèixer en el pronunciament de Vicalvaro i que dominaria la política espanyola entre 1858 i 1865. La formulació del programa de la facció puritana va anar a càrrec de Nicomedes Pastor Díaz, en el fullletó-manifest *A las Cortes y a los partidos*; en molts sentits recollia el pensament i el tarannà pragmàtic i temperat del conservadorisme que representava un home com Andrés Borrego. Sobre el puritanisme: CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. *El partido moderado*, p. 225-245; també: GARRORENA MORALES. *El Ateneo de Madrid y la teoría de la Monarquía liberal, 1836-1847*. Madrid: 1974; BORREGO, Andrés. *Estudios políticos. De la organización de los partidos en España*. Madrid, 1858; PACHECO, J. F. *Lecciones de Derecho Político Constitucional*. Madrid, 1844-1845; DURÁN DE LA RUA, Nelson. *La Unión Liberal y la modernización de la España isabelina. Una convivencia frustrada, 1854-1868*. Madrid: Akal, 1969; CASTRO, Concepción de. *Romanticismo, periodismo y política. Andrés Borrego*. Madrid: Tecnos, 1972; GÓMEZ OCHOA, Fidel. "Pero, ¿hubo alguna vez once mil vírgenes? El Partido Moderado y la conciliación liberal, 1833-1868". A: SUÁREZ CORTINA, Manuel (ed.). *Las máscaras de la libertad. El liberalismo español. 1808-1950*. Madrid: Marcial Pons, 2003, p.135-167.

⁶⁸ En aquest sentit, vegeu ROURE, Jaume. *Ramon Martí d'Eixelà...*, p. 83-86, un personatge tan influent a Madrid i a Barcelona, especialment en els sectors econòmics, com Bonaventura Aribau va publicar: ARIBAU, Bonaventura. *Reflexiones sobre la inoportunidad de la proyectada reforma de la Constitución de 1837*. Madrid: 1844 (citada a OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 188); sobre el paper d'Aribau vegeu: FONTANA LÁZARO, Josep. *Aribau i la indústria cotonera catalana*. Barcelona: Dalmau, 1963.

⁶⁹ Mendizábal era a París, Infante a Lisboa, Olózaga y Espartero a Londres, Madoz y Cortina a la presó.

mort commutades⁷⁰. La nit del 24 d'octubre sembla que es va produir un atemptat contra el President del govern,⁷¹ la nit del 26 al 27 es va produir una nova cadena de detencions i a Madrid va ser detingut i involucrat en l'afer el general Prim,⁷² entre d'altres –que hi acabava de tornar de Paris. A Barcelona el mateix dia 27 a la nit es va produir un aldarull a la Rambla, alguns individus es van concentrar davant del Teatre Principal –on assistia Meer a una funció– i es van sentir crits de “Abajo los tiranos, viva Espartero y muera Meer”; ràpidament es van detenir uns 30 paisans que serien jutjats militarment. Com a conseqüència d'aquest fet el cap polític va dictar una ordre advertint que tota reunió de més de cinc persones seria dissolta per la força, es prohibia l'ús de cap bastó que tingués un gruix de diàmetre superior a un ral de velló i s'advertia a tots els veïns que a la menor alarma es retiressin als seus domicilis. El dia 30, a la mateixa Rambla, davant el convent dels Trinitaris, eren afusellats Miquel Parpal, Manuel Fradulí, Antoni Masani i Ignasi Costa, acusats de ser els responsables dels fets del dia 27. Pel mateix delictes altres individus eren condemnats a deu i quatre anys de presó i el mateix dia el Capità General dictava un ban duríssim de censura contra els revoltats⁷³. Encara el dia 4 de novembre, en el glacis de la Ciutadella, es procedia a l'execució d'Antoni Sanjust, acusat de conspirar contra el govern.⁷⁴ Pocs dies més tard, el general Zurbano es pronunciaria amb un

---

⁷⁰ El 27 de setembre el cap polític demana a l'alcalde una inspecció de l'església de San Miquel a la recerca d'armes de “los corifeos de la revolución”. AAMB, governació, sèrie A, exp. 2.217.

⁷¹ Aquest punt no resulta completament aclarit; algunes fonts el citen i altres el confonen amb l'atemptat que el mateix Narváez va patir l'any 1843, i moltes el silencien. En qualsevol cas la delació del comandant Joaquín Alborni va portar a una cadena de detencions entorn d'un suposat complot per a assassinar Narváez que havia de desencadenar un pronunciament revolucionari. (“Día 24 de octubre en Madrid intentaron asesinar a Ramon María Narváez, Ministro de la Guerra, de este asesino (*sic*) se tenia de levantar el grito de rebelión no solo en Madrid, en que debía seguir Valladolid pero la firmeza del gobierno desbarató todos los planes” –CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1844, p. 68–, mentre que a PABÓN, José. *Narváez y su época*. Madrid: Espasa Calpe, 1983, p. 75, el confon amb l'atemptat que el mateix Narváez va patir el 3 de desembre de 1843). Alguns autors (COMELLAS, J. L. *Los moderados en...*, p. 192 i s., o FERNÁNDEZ DE CORDOVA, F. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 132) certifiquen que hi va haver una conspiració dirigida per Gómez Becerra des de l'exterior, com a cap d'un govern esparterista a l'exili, però la cadena d'esdeveniments no és molt clara respecte de si primer es van produir algunes detencions i després aldarulls, o viceversa, en qualsevol cas pocs dies més tard es produiria la temptativa de Zurbano del mes de novembre.

⁷² Sobre el procés al general Prim, per a qui es demanava la pena de mort i que va acabar condemnat a sis anys de deportació, vegeu: FERNÁNDEZ DE CORDOVA, F. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 132-133; ANGUERA, Pere. *El general Prim. Biografía d'un conspirador*. Barcelona: Edhasa, 2003, p. 166 i s.; DIEGO, Emilio de. *Prim. La forja de una espada*. Barcelona: Planeta, 2003, p. 123-124. Van ser detinguts a Madrid, a més de Prim, Ventura Ortega, Ramon Sans, Miguel Ferrer, Manuel Marín, Calixto Fernández, Nicolás de la Barrera y Montenegro, Rafael García y Miguel Molia. (CRESPÍ, *Diario de Memorias...*, 1844, p. 68; ORELLANA, Francisco. *Historia del general Prim*. Barcelona: 1871-72. 2 vol., vol. 1, p. 691 i s.)

⁷³ En els dies anteriors, entre el 29 de setembre i el 27 d'octubre, s'havien produït diverses explosions a la Rambla i llocs adjacents. Els fets del dia 27 no estan suficientment aclarits i sembla que l'acusació que va circular amb més insistència va ser la d'un intent d'assassinar el Capità General. Entre els detinguts i processats es trobava el general Leoncio Rubín de Celis que, com que es trobava a Barcelona, va aixecar les sospites de les autoritats i se li va imputar la direcció del complot. També aquests dies va ser repartida a Barcelona una proclama republicana amb peu d'impremta a València. (GARRIDO, Fernando. *Historia del reinado...*, vol. 2, p. 571; OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 189-193; CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1844, p. 54-55 i 66-68; CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 28 i s.; *La Verdad*, 29 i 30 d'octubre de 1844.)

⁷⁴ CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1844, p. 57.

escàs nombre de seguidors i sense cap èxit a Navarra al crit de “¡Viva la Constitución de 1837, Isabel II, la Junta Central i el general Espartero!”.⁷⁵ Una nova onada repressiva, aquesta vegada a l'exèrcit,⁷⁶ va seguir l'intent frustrat del general esparterista; aquest i alguns membres de la seva família van ser afusellats.⁷⁷ La repressió havia arribat fins a un home com Prim, que havia mantingut una posició tan ambigua respecte dels seus correligionaris en tots els fets de l'any anterior, havia depurat l'exèrcit i s'havia mostrat despietada –la mort dels fills de Zurbano va ser l'episodi de crueltat més plàstic d'aquesta. Ara el partit progressista quedava completament escapçat, sense representació parlamentària i amb tots els seus dirigents a la presó o a l'exili. Els plans del partit moderat de desplegar tot un nou cos legislatiu –començant per la nova Constitució– que replantejava les bases de l'Estat liberal tirarien endavant sense oposició ni crítica.

Els fets de la tardor de 1844 van fer que Meer decidís posar en pràctica les Rondes de Vigilància previstes en el decret de febrer de 1844,⁷⁸ que estaven sota la direcció de l'autoritat militar. De fet, com ha explicat Risques, el cap polític, tot i tenir encomanada com una de les seves funcions principals la preservació de l'ordre públic, va estar subordinat constantment a l'autoritat del Capità General –i molt especialment a Catalunya, on va regnar l'estat d'excepció des de gener de 1844 fins al final de la dècada. Aquesta subordinació i una conjuntura que es

---

⁷⁵ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 132-133.

⁷⁶ A més de Prim, van resultar condemnats a desterrament o confinament en caserna el Tinent General Valentí Torras i els Mariscals de camp Juan Tena, Andrés García Camba, Juan Van Halem, Pedro Chacón, Cayetano Olloqui, Carlos Villapadierna, Nicolás Isidro i Manuel Lebrum. Uns dies més tard, el 17 de novembre, encara un grup de cent homes encapçalat per Fernando Madoz, l'ex-general Francisco de Paula Ruiz, Francesc Ballera, Ugarte, Maraco y Gávila, prop de Jaca, va ocupar els pobles de Hecho i Ansó i va proclamar la Junta Central. La revolta va durar pocs dies, es van enviar tropes de Hosca i Saragossa i el dia 25 els pronunciats van passar la frontera amb França (CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1844, p. 79).

⁷⁷ Segons relata FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA (*Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 133), van ser afusellats els fills de Zurbano, Feliciano i Benito, el seu cunyat Juan Martínez, el seu secretari José Beltrán i els seus assistents Juan Aranda i Joaquín Aguilar.

⁷⁸ El ram de la seguretat al llarg d'aquests anys va patir d'una sobrerreglamentació. D'una banda, el novembre de 1843, en nomenar-se l'ajuntament moderat de designació governativa, es van restablir els alcaldes de barri, amb funcions sobre la policia, i es van designar persones voluntàries afins a la nova situació. Amb les primeres mesures de reorganització de l'ordre públic sota el règim moderat, que són els reials decrets de 26 i de 30 de gener de 1844, on es regula l'organització del ram de la seguretat pública i el reglament complementari, es crea un extens entramat amb successius escalons jerarquitzats: el Ministre de la Governació, el cap polític a cada província, un comissari de districte i un zelador per a cada barri a les capitals de província. Una estructura piramidal i jeràrquica d'inspiració militar, amb la qual González Bravo pensava establir un aparell equilibrador del poder militar. El cap polític pretenia que els comissaris i zeladors substituïssin els alcaldes de barri, però el Capità General s'hi va negar, i tant una com l'altra figura formarien part d'una lluita de poder i dels canvis de criteri dels successius capitans generals. Tanmateix, l'interès de l'autoritat militar passava per la creació de les Rondes de Seguretat pública de Catalunya, sota la direcció de l'autoritat militar i d'acord amb el reglament de 17 de febrer de 1844, desenvolupat en el reglament d'11 de març del mateix any. A partir de l'any 48 aquesta opció s'imposaria en el ram de la repressió política, restant els cossos de seguretat dependents del cap polític encarregats de vetllar per diverses activitats de policia administrativa. (RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 449-452; LÓPEZ GARRIDO, Diego. *La Guardia Civil...*, p. 82; PI I ARIMÓN, Andrés Avelino. *Barcelona antigua y...*, vol. 1, p. 122 i s.; BALLVÉ, Manuel. *Orden público y...*, p. 141-153.)

va caracteritzar per la inestabilitat –primer per liquidar els reductes centralistes, més endavant per l'esclat de la guerra dels Matiners i després encara per la revolució europea del 48– va convertir l'ordre públic en el centre de l'acció de les autoritats civils i militars i, al seu torn, va subordinar aquelles a aquestes. Amb aquesta obsessió, primer es van buidar les competències de l'ajuntament –privat de la Milícia Nacional– cap al cap polític i, més endavant, es van suprimir definitivament els alcaldes de barri –una figura que datava de l'època de Carles III– el 1847, any en què van passar les seves competències en vigilància i estadística al Cos d'Inspecció i Seguretat.

Això no obstant, la preocupació pels aspectes quotidians de l'ordre –la moral social, els bons costums, la prevalença de la religió...–, així com la necessitat de fer front a totes aquelles situacions extraordinàries en les formes de sociabilitat que alteraven la jerarquia social –misèria, bogeria, presons, orfanat...–, situacions que en el passat formaven part de les funcions del clergat i que l'exclaustració havia desatès, van obsessionar els qui davant la nova situació liberal sentien la necessitat urgent d'una jerarquia ordenadora, d'aquells que sovint van cercar en la tradició la resposta a aquestes noves situacions. La progressiva reimplantació dels valors i les creences tradicionals d'inspiració religiosa hauria de ser una de les claus de la transició entre el nou món i el vell que els moderats van dur a terme en aquests anys. Es tracta d'un tema que mereix una investigació que sobrepassa en molt els aspectes polítics que en aquest treball es volen abordar, ja que afecta la moral social, les mentalitats i la cultura en el seu sentit més ampli.⁷⁹

L'actitud de Meer actuant com un autèntic virrei, sense avenir-se a col·laborar en la construcció del projecte centralista que el govern de Madrid estava desplegant, li va anar restant suports a la Cort. Si, en una primera fase caracteritzada per la necessitat de menar una acció decidida de repressió –especialment a Barcelona– per a deixar fora de combat els progressistes, la seva duresa i les seves connexions amb les classes conservadores catalanes havien estat de gran utilitat, a mesura que el projecte moderat va anar avançant per la via de la contrareforma legal i el projecte d'una administració centralitzada i dirigida des del govern van centrar el projecte doctrinari, l'àmplia autonomia amb què s'havia avesat a actuar el Baró esdevenien més un inconvenient que un servei. A més, l'ímpetu repressor del general arribava a l'extralimitació i va

---

⁷⁹ Com anirem veient més endavant, aquests seran problemes que ocuparan en igual mesura tant conservadors com liberals i tant demòcrates com socialistes. A l'individualisme ingenu dels primers anys de la revolució el seguirà un replantejament d'arrel tradicionalista, de sentit purament reaccionari o a vegades fent un esforç per a reconèixer la irreversibilitat dels canvis que s'han produït i repensar el paper de les velles institucions, com la religió o la monarquia –en aquesta posició destacarà especialment Jaume Balmes, que justament en aquests anys 1843-44 publicarà les seves sèries Catalunya i Barcelona a la revista *La Sociedad*, editada per Antoni Brusi. Però també els esforços per a continuar en una línia il·lustrada, el desplegament d'una ciència social que permeti establir la descripció dels fenòmens socials i de les seves implicacions morals, amb l'esperança de poder dissenyar una enginyeria social que pugui donar resposta al nou desordre liberal, en aquesta direcció, l'higienisme, l'urbanisme, l'estadística moral, la preocupació i el desenvolupament de la psiquiatria –amb manifestacions a Barcelona com la frenologia–, seran expressions de les respostes més optimistes als interrogants plantejats.

començar a ser motiu de comentari a la premsa de Madrid. La seva persecució contra Marià Borrell –líder del sector temperat del partit progressista a Barcelona– el va portar fins a fixar-li una fiança de 40.000 duros per estar confinat no gaire lluny de Barcelona. Quan aquell va fugir, Meer va intentar cobrar-se la fiança venent els béns mobles de la casa de Marià Borrell en subhasta pública.⁸⁰ De fets com aquest se'n feia ressò *El Eco del Comercio* en un article titulat “Presos políticos en Barcelona”, on s’apreciava que hi havia a Barcelona 48 presos homes i tres dones –entre ells els republicans Ignasi Montaldo i Fèlix Ribas. De la seva banda el també diari madrileny *El Clamor Público* publicava que una comissió de la Diputació de Barcelona formada per Antoni Font i Manuel de Senillosa havia demanat en nom de la corporació la substitució del general per un altre de més temperat⁸¹. I l’alcalde Parladé encara va anar més lluny, en carta als representants de l’ajuntament a la Cort, Clarós i Fonalleras, els hi encomana “VV. me hagan el obsequio de hacer una visita al Exmo. Sr. Ricardo Shelly [persona molt vinculada a Meer], y manifestarle de mi parte, que unicamente motivos de política han impulsado al Ayuntamiento de Barcelona, a dar pasos para que sea separado de esta capital el Exmo. Sr. Barón de Meer, cuyo nombre y prestigio bastan para afianzar la tranquilidad del Principado” per seguidament passar a oferir-li la seva col·laboració si resulta ser el nou Capità General, ja que “ninguna otra persona llenaria mejor los deseos de estos habitantes”⁸². Finalment, el 15 de gener de 1845, el Baró de Meer era substituït a la Capitania General de Catalunya per Manuel Gutiérrez de la Concha, Marquès del Duero; amb el nou general es van incorporar Josep Maria de Gispert com a cap polític i Ferran Cotoner com a segon comandant de la capitania. La culminació del procés reformador feia preveure al govern moderat unes condicions polítiques que feien innecessària la duresa del baró i s’optava per un intent de retorn a la normalitat constitucional.

---

⁸⁰ CRESPI, Mateu. *Relación de varias cosas sucedidas en la ciudad de Barcelona el año 1845*. AHCB, Manuscrits, sèrie A, 118, p. 1; OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L’oligarquia i...*, p. 194.

⁸¹ OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L’oligarquia i...*, p. 196; CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 31-34; tanmateix, la premsa barcelonina d’aquests dies, en conèixer-se el cessament de Meer, va reaccionar amb elogis extraordinaris del general (*El Fomento*, 3, 4 i 6 de gener de 1845).

⁸² AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.319. S’hi troba la referida carta als representants de l’ajuntament Clarós i Fonalleres de data 9 de gener, amb anterioritat amb data 5, quan la substitució no devia ser encara molt clara. L’alcalde s’ha dirigit als diputats catalans a les Corts en defensa de Meer “en épocas críticas no bastan los medios de gobierno si no van acompañados de la imponente influencia y conocimientos prácticos, dotes que a costa de antecedentes y de años pudo obtener en alto grado [Meer]”. L’episodi podria haver estat inspirat pel mateix Meer en veure que seria substituït en qualsevol cas amb l’objectiu de cercar un substitut favorable a la seva política i als seus interessos a Barcelona.

1.2. El fracàs de la institucionalització moderada a Barcelona: de la Constitució de 1845 a la guerra dels Matiners (gener de 1845 - febrer de 1847)

El perfil de Concha⁸³, un dels homes forts del grup de militars moderats que, tot i això, no mantenia gaire bones relacions amb Narváez, obeïa com hem dit al projecte de normalització institucional moderada que el gener de 1845 havia començat amb la promulgació de la Llei d'Ajuntaments i continuaria al llarg de l'any amb la promulgació de la Constitució el mes de maig, de la reforma tributària, de la llei electoral i de la llei d'impresma. En aquest sentit l'activitat repressora es va anar afluixant sense desaparèixer completament⁸⁴ i es va ordenar la suspensió de tots els confinaments per causes polítiques en el districte de Catalunya. Coincidint amb l'arribada de Concha es van fusionar els dos periòdics conservadors de la ciutat: *La Verdad* –portaveu oficiós de Meer– i *El Imparcial*, per donar lloc al naixement d'*El Fomento*, que esdevindria l'autèntic portaveu dels interessos de les classes benestants barcelonines, amb una bona sintonia amb el nou Capità General. *El Fomento*, que editava Josep Devesa Pujades, va suposar el primer intent de dotar al conservadorisme barceloní d'una veu pròpia que no sols actués com a terminal del poder polític governamental, i sovint va representar punts de vista autòctons, molt especialment en matèria de política econòmica. El canvi devia ser evident ja que, el mateix 13 de gener, apareix a Barcelona, com a portaveu del partit progressista, el periòdic *El Barcelonés*, editat per l'impressor Manuel Saurí i Crespi, que tot i les seves simpaties progressistes en aquests primers mesos d'aparició va actuar amb suma prudència.

Durant el mes de febrer es van celebrar les eleccions parcials per cobrir algunes baixes a les Corts. A Barcelona es van presentar dues candidatures: una de governamental, formada pel Baró de Meer i Francesc de Mata i Alós, i una altra en la qual figurava Bonaventura Aribau, que va resultar derrotada.⁸⁵

Però la política liberalitzadora de Concha va quedar sobtadament interrompuda quan el juliol d'aquell any, amb motiu del sorteig de la quinta, es van produir a tot el Principat gravíssims enfrontaments que van estar molt a prop d'una revolta generalitzada, dels quals parlarem amb deteniment més endavant. Les desavinences entre el Capità General i el president del Consell

---

⁸³ Sobre Manuel Gutierrez de Concha, marqués del Duero, es pot consultar: SECO SERRANO, Carlos. "Milicia y política: El Marqués del Duero. Apuntes para una biografía". *Boletín de la Real academia de la Historia* (vol. CLXXXIX, c. II). Madrid: 1983, p. 223-225.

⁸⁴ Així, el consell de guerra que es va celebrar a Mataró el 22 d'abril de 1845 contra 33 individus acusats d'haver participat a la Jamància va acabar amb l'anul·lació de totes les penes. Per contra, el mes de maig, van ser detinguts, per participar en una conspiració contra el govern, un grup d'oficials dels cossos francs entre els qui es trobaven Gabriel Baldrich, Gabriel Bosch, Olaguer Guardiola i Josep Vergés (*Diario de Barcelona*, 30 de maig de 1845).

⁸⁵ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.339.

de Ministres sobre com actuar davant el conflicte van acabar amb la dimissió d'aquell, que la Reina va acceptar el 16 d'agost.⁸⁶ El pas de Concha per la capitania va ser breu i va mostrar els límits estructurals de la política institucional moderada en una societat complexa i travessada per fortes tensions classistes com la catalana, agreujats per polítiques impopulars i depredadores com el sistema de substitució de la quinta que es volia implantar; tanmateix, va deixar en els barcelonins un bon record i va gaudir de prou prestigi com per a tornar al càrrec a finals de 1848, amb la guerra dels Matiners encara oberta.

El nou Capità General, Manuel Bretón, que va arribar a Barcelona el 23 d'agost de 1845, tenia un perfil molt diferent al del seu antecessor i exerciria el càrrec al llarg de divuit mesos, fins que, esclatat ja l'aixecament dels Matiners, seria substituït per Pavía. Bretón havia servit al Principat al costat de Meer en la seva primera etapa de capitania, més endavant a Aragó i com a Capità General destacaria en la repressió de l'aixecament de Saragossa els primers mesos de 1844, i sembla que simpatitzava amb el sector vilumista del partit moderat. Va exercir un comandament tan autoritari com el de Meer⁸⁷, però sense estar tenyit pel paternalisme d'aquell, i no va teixir la trama d'interessos i complicitats que van permetre a Meer liderar i restablir la preeminència moderada a Barcelona en les seves dues etapes de governació; en aquest sentit l'acció de Bretón va resultar més tosca i rudimentària que la del seu predecessor, però pel mateix motiu menys intervencionista políticament, mantenint-se en els processos electorals i respecte de la premsa en una posició de més neutralitat.⁸⁸ En qualsevol cas, Bretón va decidir enfrontar-se amb la delicada situació del Principat sense cap mirament i, per fer-ho, va publicar diversos bans, els dies 1, 12 i 15 de setembre de 1845.⁸⁹ El primer es dirigia als revolucionaris, vagos i contrabandistes, preveient en molts casos les penes més rigoroses; el segon volia relançar el sometent, i el tercer estava íntegrament dedicat a combatre el contraban, amb mesures radicals, com la creació de comissions militars, l'aplicació de la pena de mort als

---

⁸⁶ COROLEU, Josep. *Memorias de un...* i altres han emfatitzat les diferències entre els dos militars, atribuint a Concha una posició més conciliadora (el mateix criteri a OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia í...*, p. 303).

⁸⁷ Els informes reservats sobre la conducta de ciutadans sospitosos de simpaties amb els progressistes o de menar qualsevol acció contra el poder constituït van ser habituals. El mes de juliol de 1846, el corregidor Metger, per ordre del Capità General, ordena una investigació sobre alguns individus entre els qui es compten Geroni Casañes i Josep Santa Maria, que havia estat alcalde constitucional durant el trienni esparterista i que ho tornaria a ser –quan va esdevenir un destacat *resellado* en els anys del govern llarg d'O'Donnell (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.537) .

⁸⁸ En el mandat de Bretón es van poder presentar candidatures progressistes tant a les Corts com als ajuntaments i moltes d'elles van ser elegides i, amb tot, a Barcelona va poder continuar apareixent pràcticament sense interrupció la premsa progressista.

⁸⁹ En un ban publicat en els primers dies del seu mandat proclamava: "La crisis que hemos pasado en nada ha de alterar el orden en el Principado: para conservarlo no omitiré medio alguno, por fuerte que aparezca; y si la necesidad lo exige, pasaré por encima de las leyes para salvar el trono." (GARRIDO, Fernando. *Historia del reinado...*, vol. 2, p. 787-788; també es troben a *Diario Oficial de la Provincia de Barcelona* (BOP), 1 de febrer de 1846.)

funcionaris corruptes..., un conjunt de disposicions que van arribar a causar un encès debat a les Corts a principis de 1846.⁹⁰

El novembre de 1845, arran del nomenament de Meer com a senador vitalici, i per cobrir dues vacants, es van convocar eleccions parcials. Tot i que el descontentament amb el govern entre la classe dirigent barcelonina –i especialment entre els homes de la Comissió de Fàbriques– començava a prendre força, es van imposar les candidatures oficials. *El Fomento*⁹¹ es va fer ressò de les causes d'aquest malestar provinent de la reforma tributària, la manca d'una acció decidida a favor de la indústria, l'abandonament en què es trobaven les comunicacions i les dificultats que el govern imposava a l'aprovació del pla de carreteres de la diputació, la millora del port o la discussió sobre l'eixampla de Barcelona. Van resultar elegits Fèlix Maria de Messina i el Marquès de Castellsosrius. De moment no hi havia encara les condicions per a aixecar candidatures independents.⁹²

Els anys 45 i 46 serien de gran productivitat legislativa i el govern Narváez aconseguiria aprovar el gruix del seu bloc contrareformador. El gener de 1845 s'aprovaria la Llei d'Ajuntaments i Diputacions, i a l'abril, la del cap polític, en un sentit clarament restrictiu de l'autonomia local i centralitzador. El mes de maig es procediria a l'aprovació de la nova Constitució, això sí, amb l'oposició d'un notable grup de diputats puritans que van rebre el suport de bona part dels catalans encapçalats per Martí d'Eixelà.⁹³ L'any següent seria la llei d'impremta, que havia estat objecte de diverses regulacions provisionals, la reforma tributària i, finalment, la llei electoral, però el fet més notable políticament d'aquell any va ser la resolució del casament de la Reina. Aquest havia estat un assumpte central tant en la política interior com en la internacional. La solució adoptada de casar Isabel II amb Francisco de Asís, quedant així descartats tant el candidat progressista Enric de Borbó, com el projecte vilumista de matrimoni entre les dues branques dinàstiques contendents, va permetre que s'imposés la solució que més convenia als interessos francesos, amb el doble casament de la Reina i la seva germana. I justament en aquest moment d'èxit aparent, quan l'obra que s'havia projectat quedava pràcticament culminada, Narváez no aconseguiria superar les intrigues de Palau i el

---

⁹⁰ DSC, sessions del 5, 7, 8, 9, 17 i 19 de gener de 1846.

⁹¹ *El Fomento*, 28 d'octubre i 2 de novembre de 1845.

⁹² MESTRE I CAMPÍ, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 711; OLLÉ I ROMEU, Josep M. *La oligarquia i...*, p. 344.

⁹³ Aquest posicionament d'un personatge tan influent a Barcelona com Martí d'Eixelà s'ha d'interpretar com un dels primers signes de distanciament de la burgesia barcelonina respecte del projecte moderat o, si més no, del govern Narváez i del grup doctrinari que hi predominava (vegeu ROURE, Jaume. *Ramon Martí d'Eixelà...*; també OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*). El mateix Martí d'Eixelà, en motiu del discurs de la Corona en inaugurar-se la legislatura de 1845, adoptaria una posició clarament d'oposició on destacaria el paper dels ajuntaments i mostraria la insatisfacció per la reforma moderada (DSC, legislatura de 1845-46, p. 308 i s.; també a: RICO I AMAT. *Historia política y parlamentaria de España: desde los tiempos primitivos hasta nuestros días*. Madrid: Impr. de las Escuelas Pías, 1860-1861).

seu ministeri cauria.⁹⁴ El casament de la Reina va ser l'ocasió per a decretar una àmplia amnistia i per al retorn de molts dels exiliats progressistes. L'any següent, i a partir de la segona caiguda de Narváez i, després de diverses crisis ministerials, el nomenament del govern presidit pel purità Francisco Pacheco va obrir, això sí, en el marc polític reformat per Narváez, la perspectiva d'una normalització del règim liberal i de la conciliació amb els progressistes. La situació general es va anar suavitzant, molts exiliats van tornar i l'activitat dels progressistes a poc a poc es va poder reprendre.

A les eleccions generals a diputats a Corts de 6 i 7 de desembre 1846 –que ja es van celebrar amb la nova llei electoral de 18 de març de 1846, amb districtes unipersonals⁹⁵, van ser elegits a Catalunya alguns diputats progressistes, entre ells Madoz i Jaume Ciriola a Lleida o Ciril Franquet a Tarragona, però a la ciutat de Barcelona ni tan sols hi va haver candidats d'aquest partit, completament desmantellat. Per celebrar les eleccions el Capità General Manuel Bretón publicarà el ban aixecant l'estat d'excepció on s'aclaria: “Queda levantado el estado excepcional en que se hallan las cuatro provincias que componen el Principado durante el tiempo necesario y prescrito para la elección de diputados a Cortes, volviendo a él sin más aviso tan luego como aquella queden terminadas.”⁹⁶ Els candidats governamentals es van enfrontar a candidats moderats independents, impulsats per la Comissió de Fàbriques; amb tot, d'aquests, tan sols Illa i Balaguer va sortir elegit per altres tres governamentals. Ramon Maresch, que anava a la candidatura governamental, es va imposar a Güell i Ferrer al districte de la Llotja; Illa i Balaguer, independent, a l'oficial Fèlix M. Messina, al districte de Sant Pere; Josep Maria Planes, governamental, es va imposar en la segona volta al fabricant Anton Pascual al districte d'Universitat; i el també governamental Peña y Aguayo –que va renunciar, ja que va ser elegit també per Cabra– a l'hisendat i fabricant Erasme de Janer i Gònima, al districte de Sant Pau.⁹⁷ És remarcable que a tots els districtes es van presentar fabricants com a candidats –si bé tots ells homes molt compromesos amb la situació moderada, llevat potser

---

⁹⁴ Narváez es va mantenir en el poder al llarg de la dècada moderada prop de set anys amb breus interrupcions, la primera des de maig de 1844 fins a desembre de 1845 en que va ser substituït per Miraflores, tot i que el mes de març el general va tornar a la Presidència i hi va romandre tan sols fins el mes de maig, sent substituït primer per Istúriz, que al seu torn ho seria al gener del 1847 per Sotomayor, i aquest el març per Pacheco i al setembre formaria govern García Goyena. Narváez tornaria a la Presidència l'octubre de 1847, des d'on enfrontaria la guerra dels Matiners i la revolució europea del 1848, un cop superades aquestes, seria substituït pel gabinet llampec del Conde de Cleonard –que tan sols duraria 24 hores, el 19 d'octubre de 1849–, per tornar a la Presidència el 20 d'octubre de 1849 i, ara sí, hi romandria fins el gener de 1851. En qualsevol cas entre desembre de 1843 i gener de 1851, va ser indiscutiblement l'home fort del règim.

⁹⁵ ESTRADA SÁNCHEZ, Manuel. *El significado político...*, p. 55.

⁹⁶ “Bando”, Don Manuel Bretón, capità general de Catalunya, 30 de novembre de 1846 (AHCB, col. Bans, carp. 24).

⁹⁷ Els resultats electorals de les eleccions de 6 i 7 de desembre de 1846 publicats en el BOP de Barcelona, núm. 292 a 299 de desembre de 1846, es troben reproduïts a MESTRE, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 442 i 712.

de Joan Güell⁹⁸ i que tots ho van fer per candidatures no governamentals. La recent aprovació de la reforma tributària que havia elevat sensiblement les contribucions industrials havia tingut l'efecte de portar els homes de la Comissió de Fàbriques cada vegada més lluny del govern. En qualsevol cas, la participació va ser d'un escàs 15 per cent del cens.

L'any 46 i arran del pronunciament del general Iriarte a Galícia⁹⁹, que es va perllongar més d'un mes, encara hi va haver noves represàlies. Tanmateix, en produir-se a Catalunya l'aixecament carlí, que va suposar l'inici de la guerra dels Matiners, s'obria una altra fase política marcada per la crisi econòmica que sotragaria el Principat en el bienni següent i l'encavalcament d'aquesta amb la revolució del 48.

* * *

La repressió política no era *tout court* l'exclusivisme, però en va ser una condició necessària en la forma com el van practicar els moderats. Tan sols l'eliminació coactiva dels seus contrincants els podia permetre disposar del temps necessari per a formular la contrareforma que es proposaven, aquella rectificació del règim liberal que barrés el pas a noves reformes i que garantís la preeminència d'uns grups socials que veien acomplertes les seves expectatives amb el punt fins a on havia arribat la desamortització i sobretot no volien anar més enllà. Aquests grups s'adonaven que en el camp dels principis també calia revisar un liberalisme –el de Cadis– que, en darrera instància, s'assentava sobre bases que posaven en perill el monopoli del poder que es proposaven mantenir. L'exclusivisme no va ser només la repressió, sinó un fenomen molt més complex que va suposar una rectificació completa del marc legal, que combinava monopoli del poder i règim representatiu formal –inspirant-se en la monarquia orleanista francesa–, però sense cap possibilitat d'alternança. Un observador intel·ligent com Andrés Borrego –un dels fundadors i inspiradors del Partit Moderat–, decebut després de 1848, escriuria aquesta definició de l'obra del seu partit: “La reacción de 1845 no se limitó a la reforma de la Constitución y a la destrucción de los fueros municipales y provinciales, se extendió más allá, privó a la imprenta del jurado y la sujetó a un tribunal dependiente del gobierno, y estableció un sistema tan exclusivo e intolerante que en nada se parecía a aquel estado regular en que en los países constitucionales se hallaban las opiniones dominantes; situación en que un partido manda apoyado en una mayoría, y otro le hace de oposición, valiéndose para ello de toda la libertad y plenitud de medios que la Constitución le concede.” I conclou: “Pero el régimen de 1845 no conoció mayoría ni minoría fuera del partido dominante,

---

⁹⁸ Erasme Janer i de Gònima havia estat alcalde de la ciutat amb el primer ajuntament moderat electe el 1844. Illa i Balaguer també formava part dels ajuntaments de designació governativa de 1843 i 1844, i s'havia presentat a les eleccions de 1844 en una candidatura vilumista. Potser Joan Güell i Anton Pascual representaven homes més independents del règim; tot i això, o potser per això, van sortir derrotats.

⁹⁹ Sobre el pronunciament d'Iriarte a Galícia: GONZÁLEZ LÓPEZ, E. *De Espartero a la revolución gallega de 1846: la buena y la mala fortuna del progresismo gallego*. La Corunya: Ediciones do Castro, 1984.

que se fraccionó entre sí.”¹⁰⁰ Aquesta deriva autoritària del poder va provocar –especialment en una ciutat com Barcelona, on les tensions de la nova societat industrial començaven a manifestar-se i les aspiracions dels ideals liberals arrelaven amb força entre molts grups socials– que la repressió fos l’únic camí que els moderats sabessin assajar per a acomplir els seus objectius. Que això resultaria insuficient, ineficient i fins i tot contraindicat per a fer front a la mena de conflictes que estaven emergint, ho comprendria una part dels grups dirigents i de la burgesia industrial de la ciutat pocs anys més endavant, quan ni les noves i restrictives fórmules del doctrinarisme no serien respectades pels mateixos governs.

---

¹⁰⁰ BORREGO, Andrés. *El 48: autocrítica del liberalismo*. Madrid: Iter, 1970, p. 84.

2. LA IMPERFECTA IMPLANTACIÓ DEL RÈGIM LOCAL CENTRALISTA I LA DESNATURALITZACIÓ DE LES INSTITUCIONS LIBERALS

La Llei d'Ajuntaments havia estat el cavall de batalla de la confrontació de les dues ales del liberalisme espanyol.¹⁰¹ Si el 1837 havia estat possible una transacció entre la posició liberal *doceañista* dels progressistes i el doctrinarisme moderat –amb una forta inflexió cap a les posicions d'aquests darrers–, a l'hora de portar-la al terreny de l'administració territorial, l'acord havia estat impossible. No era sols una qüestió de doctrina el que estava en joc –l'acord de 1837 demostra que en aquest nivell la transacció era possible¹⁰²–; eren els interessos dels grups socials que hi havia darrere cada opció i els mecanismes de poder que els sustentaven. Mentre els progressistes basaven la seva força en la mobilització de les classes mitjanes urbanes a través dels ajuntaments i la Milícia Nacional¹⁰³ i, per tant, tenien la necessitat que aquests poders locals tinguessin autonomia i fossin forts, els moderats, representants d'una opció més oligàrquica, volien reduir l'existència dels poders locals al paper d'uns mers agents d'un govern central fort, a l'estil del model d'administració francès que volien copiar. El propòsit d'aquests darrers xocava, tanmateix, no sols amb els interessos dels grups socials que d'aquesta manera s'havien de veure despulats dels mecanismes del poder local que els permetien una certa participació política i la capacitat de modelar les viles i ciutats segons els seus interessos, sinó també amb un dels nuclis centrals discursius de la curta tradició liberal espanyola. La guerra de la independència, com a acte fundacional del liberalisme espanyol, i, més endavant, el procés revolucionari que va portar al triomf del liberalisme, tant el 1820 com el 1835-36, havien tingut un component essencial de revolta del poble i dels pobles –entesa com a sollevaments locals, que, guiats per un ideal, convergien, pel mecanisme del *juntismo*, en la formació d'una voluntat nacional. Un mecanisme, a més, que venia apuntalat per tota una retòrica historicista que situava en els *comuneros* i en les llibertats municipals medievals

---

¹⁰¹ Per al naixement dels partits polítics en el règim constitucional espanyol es pot consultar MARICHAL, Carlos. *La revolución...*; ARTOLA, Miguel. *Partidos y programas políticos, 1808-1936*. Madrid: Alianza, 1991. 2 vol.; ARTOLA, Miguel. *La burguesía revolucionaria*. Madrid: Alianza, 1973; i CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. "Los partidos políticos". A: JOVER, Pedro (dir.). *La era isabelina* (vol. XXXIV de MENÉNDEZ PIDAL. *Historia de España*. Madrid: Espasa Calpe, 1981), p. 373-500.

¹⁰² Sobre la Constitució de 1837: VARELA SUANZES, Joaquin. "La Constitución española de 1837: una constitución transaccional". *Revista de Estudios Políticos* (núm. 20). S.l.: 1983-1984, p. 95-106.

¹⁰³ Per a un estudi del paper i la composició de la Milícia Nacional en la revolució espanyola, a partir del cas de Madrid, vegeu PÉREZ GARZÓN, Sisinio. *Milicia Nacional y revolución burguesa. El prototipo madrileño, 1808-1874*. Madrid: Instituto Jerónimo Zurita / CSIC, 1978; PÉREZ GARZÓN, Sisinio. "Ejército nacional y milicia nacional". *Zona Abierta* (núm. 31, abril-junio) S.l.: 1984, p. 23-43.

castellanes l'origen i la legitimació del programa liberal espanyol.¹⁰⁴ De manera que el model centralista que els moderats volien imposar s'hauria d'enfrontar a la resistència dels grups socials que havien protagonitzat la revolució espanyola i al mateix discurs que la sustenta.

2.1. La gestació de la política territorial en la tradició liberal espanyola

Els legisladors de Cadis sentien la necessitat d'una total transformació de l'Estat. La mateixa amplitud del text és una expressió d'aquesta necessitat o, si es vol, d'aquesta aspiració tan d'acord amb l'esperit dels temps. Aquells homes se sentien amb forces, com a tot Europa, per a crear a través d'una legislació tot l'instrumental polític d'un nou Estat i assentar sobre bases noves la societat mateixa. Tan gegantina tasca, però, no havia de culminar fins a la dècada dels anys trenta amb la consolidació de la revolució liberal a Espanya.

I en aquesta tasca l'ordenació territorial no era per a ells un tema menor. Ho demostra la rellevància que en el text gadità se li dona, tot un títol, el VI. Vint-i-nou articles tracten *del Gobierno interior de las provincias y de los pueblos*. Els legisladors de Cadis busquen les arrels del règim representatiu que ha de fonamentar el règim de llibertat que pretenen instaurar en la

---

¹⁰⁴ La idea d'una continuïtat entre les velles llibertats medievals i el nou liberalisme nascut de la revolució francesa i enunciat primer a Cadis per a esdevenir una autèntica revolució nacional al Trienni, on l'absolutisme és vist com la interrupció despòtica d'un procés natural, es pot trobar en tota la publicística liberal espanyola fins a ben entrat el segle XIX. El Preàmbul de la Constitució de Cadis ja s'estén llargament sobre aquest punt. Justament en les dècades centrals del segle l'opinió moderada s'haurà d'esforçar en la construcció d'un relat històric alternatiu que situï la monarquia i la religió en el cor de la tradició espanyola, amb la consegüent insistència en la unitat nacional –i l'apel·lació als visigots com a autors d'aquesta– per tal de desplaçar el discurs *doceañista*, que posava l'accent de la naturalesa de la nació espanyola en l'esperit de les Corts medievals, i les llibertats municipals, continuades per la revolució popular de 1808. Anys més tard aquesta qüestió seria jutjada així per Nido y Segalerva: “Todo cambió desde este día [després de la pujada al poder dels moderats] la aspiración de que nuestras leyes fundamentales fueran una resurrección de las leyes patrias, de que hemos hablado en el *Discurso Preliminar* o en el capítulo que trata de los *Concejos y Hermandades de Castilla*, cedió el puesto a aquella otra que tenía por modelo el sistema que imperaba en Francia” (NIDO Y SEGALERVA, Juan del. *Antología de las...*, p. 605-606). (Vegeu ARGÜELLES, Agustín. *Discurso preliminar a la Constitución de 1812*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1989; MARTÍNEZ MARINA, Francisco. *Teoría de las Cortes*. Oviedo: Junta General del Principado de Asturias, 1996. 3 vol.; i també, per a una interpretació recent del problema, l'excel·lent estudi d'ÁLVAREZ JUNCO, José. *Mater dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*. Madrid: Taurus, 2001). Aquest discurs va tenir una variant catalana anàloga des de les mateixes Corts de Cadis i en el Trienni, que va tenir continuïtat en el discurs del liberalisme barceloní i en la reivindicació del Consell de Cent com a antecedent de les llibertats barcelonines (ARBÓS, Xavier. *La idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol*. Barcelona: Curial, 1986; CAPMANY, Antoni de. *Exposición que a favor de los Ayuntamientos leyó el Sr. Diputado, D. Antonio de Capmany, en la sesión pública de las Cortes de 13 de junio de 1813*. Cadis: Vicente Lema, 1813; ARNABAT, Ramon. “Los catalanes y la revolución española durante el Trienio Liberal (1820-1823)”. *VII Simposio: Ciudadanía y Nación en el mundo hispano contemporáneo*. Vitòria: Instituto de Historia Social San Valentín de Foronda, 2001, p. 63-78; GRAU, Ramon. *Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1994). I seria continuat a partir dels anys cinquanta pel federalisme monàrquic de Víctor Balaguer i pels republicans federals, tot i que aquests, adscrits a l'escola positivista, van prestar menys atenció al discurs històric (BALAGUER, Víctor. *La libertad constitucional: estudios sobre el gobierno político de varios países y en particular sobre el sistema por el que se regía antiguamente Cataluña*. Barcelona: Impr. Nueva de Jaime Jepús i Ramon Villegas, 1858; GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon. “Les coordenades historiogràfiques de Víctor Balaguer”. A: DIVERSOS AUTORS. *Víctor Balaguer i el seu temps*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2004, p. 43-68).

tradició municipal de l'Edat Mitjana.¹⁰⁵ La part tercera del *Discurso preliminar*, dedicada en bona part a “*el gobierno interior de los pueblos*” i el de “*las provincias*”, comença així: “Sentadas ya las bases de la libertad política civil de los españoles, solo falta aplicar los principios reconocidos en las dos primeras partes de la Constitución, arreglando el gobierno interior de las provincias y de los pueblos conforme a la índole de nuestros antiguos fueros municipales. En ellas se ha mantenido de algun modo el espíritu de nuestra libertad civil, a pesar de las alteraciones que han experimentado las leyes fundamentales de la monarquía con la introducción de dinastías extranjeras.”¹⁰⁶

Cal veure en aquesta darrera frase no sols l'expressió del conflicte que en aquells moments els enfronta a Josep Bonaparte i a Napoleó, i per tant la necessitat de distingir-se clarament de l'invasor, encara que les idees que s'adoptin siguin les d'aquest, sinó més enllà d'aquest desmentint l'adopció d'una autèntica tradició historicista en el primer liberalisme espanyol. El text citat és prou explícit i introdueix dos factors rellevants per a la comprensió del text gadità: d'una banda el marcat caràcter historicista del plantejament general i dels debats constitucionals, i al seu torn, la recerca en les llibertats medievals d'una prosperitat, la pròpia al caràcter nacional dels espanyols, que s'havien estancat per la presència de dinasties estrangeres responsables de la introducció de l'absolutisme.¹⁰⁷ I, en aquest marc, el liberalisme és presentat, no ja com una creació del temps, sinó com l'autèntica tradició política espanyola.

En aquest sentit aprofundeixen en l'argument d'Argüelles com a portaveu de la Comissió els textos de Martínez Marina i el Conde de Toreno¹⁰⁸ per la tradició castellana, però no és menys

---

¹⁰⁵ Aquesta idea va ser àmpliament considerada pels contemporanis i, més endavant, represa per Adolfo Posada (GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del régimen local español (1812-1909)*. Madrid: IEAL, 1982) amb motiu del debat de la reforma del règim local que va impulsar Maura el 1909. Més recentment aquesta tesi ha estat represa a Catalunya per GRAU, Ramon; ARRANZ, Manel; LÓPEZ, Marina. “Anàlisi històrica de l'Ajuntament de Barcelona”. A: *Barcelona. Anàlisi històrica del Règim Municipal. Documents de treball per a la Carta Municipal*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1987 (núm. 3), i també a GRAU, Ramon; LÓPEZ, Marina. “Ajuntament de Barcelona i Estat liberal: els límits de l'empresa centralista espanyola”. A: *Història urbana del Pla de Barcelona. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*. Vol. 2. Barcelona: Institut Municipal d'Història, 1989.

¹⁰⁶ ARGÜELLES, Agustín. *Discurso preliminar...*, p. 114.

¹⁰⁷ “Atribuida la decadencia española al régimen político, esencialmente al absolutismo, establecidos progresivamente por las casas de Austria y de Borbón y al uso de la Inquisición como un instrumento político de unidad interna por Felipe II, se da un salto atrás en la historia para encontrar las instituciones con un sentido liberal a que debe imputarse el florecimiento de España”. “Esto explica por qué en las Cortes españolas del siglo XIX se habló siempre tanto de historia”. (SÁNCHEZ AGESTA, Luis. *Historia del constitucionalismo español*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1955, p. 34 i s.; també ARBÓS, Xavier. *La idea de...*).

¹⁰⁸ Segons Adolfo Posada, Martínez Marina, amb la publicació del *Ensayo Histórico-crítico sobre la antigua legislación de los reinos de León y Castilla*, publicat pocs anys abans de les Corts, havia influït decisivament en aquesta percepció que, a més de ser recollida per ARGÜELLES en el *Discurso Preliminar...*, també ho va ser més endavant per TORENO, Conde de (José María Queipo de Llano Ruiz de Saravia). *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*. Madrid: Impr. de J. Martín Alegría, 1848. [2a edició ampliada i corregida per l'autor].

cert que un rastre idèntic el podem trobar a Capmany, amb relació a la tradició catalano-aragonesa i, específicament, sobre la tradició de l'ajuntament de Barcelona i el Consell de Cent.¹⁰⁹ I el que resulta encara més revelador és veure com en el debat de la Llei d'Ajuntaments Maura(??) de 1909 alguns diputats retornen a l'argument històric.¹¹⁰

Els homes de Cadis, dins de l'esperit general de l'època, tenen a l'abast dues tradicions intel·lectuals i dos models a mà, el que els ve de la tradició francesa i el seu discurs modernitzador encarnat en la França napoleònica i el naixent doctrinarisme estatista, i el que ve de la recepció del model britànic, amb el seu èmfasi en el respecte a una suposada constitució històrica del Regne.¹¹¹ Aquestes dues tradicions es barregen en tota l'obra de les constituents, fortament marcada per aquest eclecticisme, i donen lloc a una ambigüitat que marcarà la línia divergent dels dos corrents liberals espanyols del vuit-cents. És inevitable interpretar l'orientació general del règim local liberal espanyol com un èxit truncat de les idees provinents del model francès. Èxit perquè s'imposen els principis d'uniformitat i de subordinació –aquest últim especialment pel que fa a la reglamentació dels recursos a les autoritats superiors–, però truncat perquè en arribar a determinar la naturalesa mateixa del municipi s'imposa, fins a 1845, una idea d'entitat substantiva, i no la d'una agència delegada del govern.

La legitimitat que la nova Constitució donava als poders locals d'elecció popular i les difícils circumstàncies en què naixia el règim liberal espanyol, amb diversos intents fracassats i fruit finalment d'una guerra civil, els convertiria en endavant, fins a les jornades de Barcelona de 1843, en el motor d'una revolució que necessitava mantenir fortament mobilitzats els seus partidaris. A aquests efectes els ajuntaments elegits per sufragi universal indirecte serien la unitat política bàsica i la forma d'enquadrament d'un sistema amenaçat arreu del territori, i la milícia nacional el seu instrument de defensa.

El règim local de 1823, que desenvolupava les idees de la Constitució de Cadis, va uniformitzar el sistema –en allò que podem considerar una forma més de liquidació del règim

---

¹⁰⁹ GRAU, Ramon. *Antoni de Capmany...* També resulta revelador el discurs de CAPMANY, Antoni de. *Exposició que a...*

¹¹⁰ Adolfo Posada transcriu el debat entre els diputats Hinojosa i Maestre, on un i altre remeten a Les Corts de Cadis i als arguments històrics el problema del règim local espanyol a 1909. (GONZÁLEZ POSADA, Adolfo, *Evolución legislativa...*, p. 55 i s)

¹¹¹ Sobre aquesta influència específicament, vegeu VARELA, Javier. *Jovellanos*. Madrid: Alianza Editorial, 1988; BURKE, Edward. *Reflexiones sobre la revolución francesa*. Madrid: Rialp, 1989, p.117: "Ha sido política uniforme de nuestra constitución afirmar y asegurar nuestras libertades como una herencia transmitida por nuestros antepasados y que tiene que ser legada a nuestra posteridad; como una propiedad especialmente perteneciente al pueblo de este reino, sin referencia alguna a ningun otro derecho más general o anterior", és el principal exponent d'aquesta escola historicista. Al segle XX, ARENTH, Hanna. *Los orígenes del totalitarismo*. Madrid: Taurus, 1988, p. 239 i s., confrontarà les dos tradicions amb l'eloqüent títol "Los derechos de los ingleses contra los derechos de los hombres", posant l'accent en els elements antiliberals que la visió historicista de Burke contenien, i relacionant-los amb els modern etnocentrisme i racisme per oposició a l'universalisme de la tradició francesa.

feudal, tot i la notable excepció del règim foral–, i va assentar alguns principis administratius de subordinació; però al costat apareixia rutilant la conquesta d'ajuntaments i alcaldes elegits popularment i responsables davant els seus electors. Probablement cap altre dels principis assentats a Cadis tindrà en els anys a venir efectes polítics tan revolucionaris.

El procés que els anys quaranta van desplegar els conservadors –després d'haver fracassat en el seu primer intent de 1837-40– serà una autèntica suplantació de la mateixa revolució espanyola. Aquesta es durà a terme a través de dos mecanismes: l'exclusivisme –l'exercici monopolístic del poder que practicaran els moderats– i la reelaboració doctrinària del model de l'Estat liberal. El requisit que ho farà possible serà l'esmentat exclusivisme: caldrà excloure –almenys en la primera fase– a través de la repressió política els altres partits, però sobretot caldrà construir un model d'Estat que no els deixi cap espai de poder. Si l'exercici de la repressió política i la promulgació d'una Constitució no pactada són la condició necessària d'aquesta pràctica, la subordinació de tota legitimitat i tota forma de poder al Govern i a la Corona, que guiarà el model d'organització territorial de 1845, culminaran un autèntic segrest de l'Estat, que necessàriament anirà acompanyat de la reconstrucció del discurs liberal –en sentit conservador– i la reconsideració de la imatge de la nació, fins a redefinir-la completament. Per fer això, els doctrinaris adoptaran un procés d'apropiació de la idea de nació i la mateixa revisió ideològica del procés revolucionari que s'havia desencadenat des de Cadis, en el sentit de reconstruir-ne la concepció entorn de valors antics –prerevolucionaris–, substancialment de la religió catòlica i la monarquia.¹¹²

El combat per les lleis que havien de regular l'ordenació territorial va esdevenir el punt d'escissió del procés, que va mostrar la inviabilitat de la convivència entre els dos models el 1840 –allò que s'havia anomenat conciliació liberal. L'Estat centralista que començaria la seva construcció a partir de 1845 seria el nucli del projecte moderat, la garantia de conservar el poder en exclusiva i, en definitiva, la reconceptualització de la idea d'Estat liberal i de nació, que suplantaria la nascuda durant la revolució, d'una ciutadania mobilitzada, per una altra d'assentada en la permanència de la Corona i de la religió com a trets característics i permanents de la nació espanyola.

Tanmateix, el propòsit i la necessitat de mantenir l'ordre públic com a *ratio* última d'aquest projecte, davant d'una pacificació que, en realitat, mai no seria completa –l'aixecament carlí de

---

¹¹² Vegeu JOVER ZAMORA, Pedro. "Caracteres del nacionalismo español, 1854-1874". *Zona Abierta* (núm. 31, abril-juny). S.I.: 1984, p. 1-21; ÁLVAREZ JUNCO, José. *Mater Dolorosa: la...*; ÁLVAREZ JUNCO, José. "Identidad heredada y construcción nacional. El caso español, del Antiguo Régimen a la revolución liberal". *Historia y Política* (núm. 1). S.I.: 1999.; Riquer i PERMANYER, Borja de. "Aproximación al nacionalismo español contemporáneo". *Studia Historica* (núm. 12). S.I.: 1994, p. 11-29; Riquer i PERMANYER, Borja de. *Identitats contemporànies a Espanya: Catalunya i Espanya*. Vic: Eumo, 2000.; així com el conjunt de treballs que s'apleguen a GARCIA ROVIRA, Anna Maria [ed.]. "Nacionalismo y cuestión nacional en España". *Ayer* [Madrid], núm. 35 (1998).

1846 i l'onada revolucionària europea de 1848 van pertorbar seriosament els projectes moderats–, va anar obturant el sistema en la mesura que va portar a introduir no poques restriccions i va fer que visqués immers en un mar de situacions excepcionals i de contradiccions internes. Si, per una banda, el règim moderat volia ser un règim liberal que aspirava –almenys en la lletra de la llei– al bon funcionament de les institucions legalment establertes, per l'altra, com a règim conservador, tenia l'objectiu prioritari de garantir l'estabilitat; en absolut no s'aconseguiria. Ultra els elements externs que hem apuntat, l'extraordinària inestabilitat ministerial, fruit en gran mesura de la intervenció de la Corona dins de les lluites internes del propi partit moderat, va arribar a propiciar catorze governs en menys de deu anys.¹¹³ Com a conseqüència es va anar obturant el sistema progressivament i es van prioritzar els aspectes de control polític i clientelars, i els objectius dels grups de poder enfrontats, en el curt termini, als de la construcció d'un nou model administratiu, fins a arribar a l'espectacular descrèdit i decaïment amb què va acabar el decenni, culminat amb un cop d'Estat –la Vicalvarada– propiciat justament pel sector més lúcid del partit del poder.

En aquest context el cas de la capital del Principat era paradigmàtic. Barcelona era dipositària d'una llarga tradició d'autonomia en el govern local. Aquesta tradició, que s'havia mantingut fins a 1714, ja havia obligat a importants concessions en el règim de la Nova Planta per fer viable la governació de la ciutat.¹¹⁴ El poder municipal, al llarg del procés revolucionari liberal, havia renovat el seu prestigi i va esdevenir un mite del nou règim.¹¹⁵ Però sobretot la ciutat, en el període 1835-43, havia estat la punta de llança del procés revolucionari expressat en els moviments de juntes revolucionàries, de manera que les juntes que actuaven en els moments de la revolució, quan s'implantaven períodes de govern progressista, ocupaven l'ajuntament barceloní, que prenia així un paper, a escala nacional, molt superior al que les seves atribucions i competències li reservaven. El control polític de Barcelona va ser un dels objectius prioritaris de la contrarevolució que van iniciar els moderats el novembre de 1843. El desmantellament de l'autonomia local es desenvoluparia en dues fases: una de transició, dominada pels ajuntaments de designació governativa controlats pel Capità General, que s'estendria fins a 1845; i amb l'aprovació de la Llei Municipal de 8 de gener s'entraria en una

---

¹¹³ GARCÍA MANDARIA, José María. *Estructura de la Administración Central (1808-1931)*. Madrid: INAP, 1982, p. 310 i s.

¹¹⁴ GRAU, Ramon; ARRANZ, Manel; LÓPEZ, Marina. "Anàlisi històrica de...", p. 9-10.

¹¹⁵ Cal assenyalar com, en el procés de construcció del relat liberal, els liberals catalans situaran en un mateix nivell les institucions catalanes i la vella llibertat municipal de Barcelona, la qual va esdevenir l'argument més funcional a l'hora de relacionar les noves llibertats del règim liberal amb la tradició catalana medieval, de qui es reclama hereva. En aquest sentit el mite del conseller Fivaller i el famós debat sobre el pagament reial de l'impost sobre la carn se situa al costat del compromís de Casp o la història del Príncep de Viana, en el centre de la publicística liberal. La instal·lació en aquests anys de les dues estàtues del rei Jaume i del conseller Fivaller a la façana de l'ajuntament il·lustren aquest fet. (GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon. "Joan Fivaller, Ferran I i les imposicions municipals de Barcelona. Repàs a un mite històric". *Barcelona. Quaderns d'Història* (núm. 2/3). Barcelona: Institut Municipal d'Història, 1997, p. 53-99.)

nova fase en què la completa supeditació institucional de l'ajuntament al govern emanaria d'un imperatiu legislatiu i la funció edilícia seria ocupada pels representants de l'oligarquia local interessats en el control del repartiment de la contribució que la reforma tributària els atribuïa.

Tanmateix, com veurem més endavant, les enormes dificultats d'un funcionament institucional normalitzat, tant per raons externes –guerra civil, revolució europea...– com internes –gestió de la quinta, nou model impositor, crisi econòmica...–, van estroncar ben aviat la possibilitat d'una efectiva i completa reorganització de la vida política local en el nou marc doctrinari. En aquest sentit, les raons internes que veurem més endavant atenien al fort malestar que la ciutat va viure en aquest anys, a causa tant de les transformacions que la industrialització estava produint, com de les tensions que el mateix model moderat desencadenava en introduir polítiques tan impopulars com la lleva o els impostos sobre els consums. A partir de 1849, a la ciutat de Barcelona, la capacitat del règim d'esdevenir una autèntic model de funcionament liberal ja havia fet crisi i comptava amb molt pocs suports, i la gestió municipal va entrar primer en una fase d'esterilitat sota la direcció dels alcaldes-corregidors, tot i que més endavant, dins el restrictiu marc polític moderat, s'assajarien formes d'adaptació i de modernització administrativa més d'acord amb el tipus de societat que es volia governar. En qualsevol cas, la gestió municipal no es va poder mantenir, amb l'estricta disseny moderat restrictiu, més enllà de 1849, en què a la crisi de confiança popular –expressada en el conflicte de la quinta–, s'hi va sumar el progressiu distanciament del règim dels sectors de la burgesia vinculats a l'economia industrial.

2.2. De la confrontació de models a la imposició del centralisme doctrinari

Com hem dit, la qüestió local, la legislació municipal,¹¹⁶ era un el punt sensible del pols que les distintes forces havien mantingut en la definició de l'edifici constitucional liberal. La Constitució de 1837 ja era una regressió, en aquest aspecte, respecte a la de 1812 i marcava el camí del decantament centralista. La Llei Municipal de 1840 ja havia resultat inacceptable per als sectors dinàmics de la societat barcelonina, si bé finalment, el desembre de 1843, entraria en vigor assenyalant el triomf definitiu del moderantisme.

---

¹¹⁶ Per al debat sobre el règim local espanyol es pot consultar ARGULLOL, Enric; MARTÍN RETORTILLO, Sebastián. "Aproximación histórica al tema de la descentralización (1812-1931)". A: MARTÍN RETORTILLO, Sebastián. *Descentralización administrativa y organización política* (vol. 1). Madrid: Alfaguara, 1973. 3 vol.; NIETO, Alejandro. *Los primeros pasos del Estado constitucional: Historia administrativa de la regencia de María Cristina de Borbón*. Barcelona: Ariel, 1996; CASTRO, Concepción de. *La Revolución Liberal...*; GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del...*; BASSOLS, Martí. *Génesis y evolución del derecho urbanístico español (1812-1956)*. Madrid: Montecorvo, 1973; GARCÍA FERNÁNDEZ, Javier. *El origen del municipio constitucional: autonomía y descentralización en Francia y España*. Madrid: IEAL, 1983; MORAL RUIZ, Joaquín del. *Hacienda central y haciendas locales, 1845-1905*. Madrid: IEAL, 1984; GRAU, Ramon; LÓPEZ, Marina. "Ajuntament de Barcelona...".

El model de règim local de 1812 i 1823 responia a la necessitat d'incorporar el poble en un procés revolucionari i, per tant, a una situació d'excepció. Arribats al punt de 1837, moderats i progressistes estaven d'acord a estabilitzar el procés, també a escala local, i consolidar el règim burgès.¹¹⁷ L'abandonament del sistema electoral indirecte va suposar, en un moment que els progressistes han abandonat ja el sufragi universal, la introducció definitiva del sufragi censatari. En endavant la discussió entre les dues ales del liberalisme estarà en l'amplitud d'aquest sufragi i la distribució del poder. Tanmateix, els ajuntaments urbans, molt especialment el de Barcelona, convertits en força de xoc de la revolució liberal contra l'absolutisme, havien obtingut una legitimitat i una força –la Milícia Nacional n'era l'expressió més evident– que no es plegava fàcilment al disseny revisionista dels moderats. És en aquest sentit que cal interpretar el fet que la Llei Municipal esdevingui entre 1837 i 1843 l'element central de confrontació entre els partidaris d'aquesta revisió i les forces més dinàmiques de la societat naixent. I és en aquest moment que la ciutat de Barcelona assoleix sobre la política espanyola una influència més àmplia i directa que en qualsevol altre moment de la seva història.¹¹⁸ Una vegada assolides les reformes en el règim polític i econòmic que assentaven les noves formes de propietat burgesa i els principis constitucionals,¹¹⁹ no és estrany que la Llei de Municipis esdevingui l'autèntica pedra de toc dels límits de l'estabilització esmentada i de les aspiracions d'amplis i nous sectors socials que esperen aconseguir una forma de participació política més ampla i que, en qualsevol cas, no donen el procés revolucionari per tancat.¹²⁰

En aquest sentit és molt significatiu el projecte moderat de Llei Municipal de 1838, que inspiraria la llei de 1840 –i finalment, en termes encara més restrictius, la de 8 de gener de 1845. En el preàmbul s'expressava en aquests termes:

“El Gobierno ha querido aprovechar a la vez lo que la experiencia ha probado ser ventajoso entre nosotros y lo que un estudio profundo de los principios de Administración ha hecho adoptar en naciones donde la ilustración ha llegado al más alto punto (...). En Francia, por ejemplo, donde la centralización se había llevado a tal extremo que estaban destruidos los intereses locales, se ha

---

¹¹⁷ Aquesta interpretació es veu a ARTOLA, Miguel. *La burguesía revolucionaria*, p. 184 i s.; i a ARTOLA, Miguel. *Partidos y Programas...*, p. 182 i s.; i és recollida per CASTRO, Concepción de. *La Revolución Liberal...*, p. 121 i s.

¹¹⁸ Aquesta línia d'interpretació és l'eix central de l'argumentació a GRAU, Ramon; ARRANZ, Manel; LÓPEZ, Marina. “Anàlisi històrica de...”.

¹¹⁹ En el mateix sentit i referint-se a la reforma agrària Fontana assenyala: “El sentido mismo que tiene todo este proceso iniciado en 1836-37, los objetivos que lo animan y que lo convierten en motivo de que moderados y progresistas encuentren unos puntos de acuerdo fundamentales –gracias a lo cual no se enfrentaron en el futuro más que por la disputa del poder, pero no por imponer concepciones básicamente distintas de la ordenación de la sociedad; esto es protagonizaron pronunciamientos y golpes de estado, pero no auténticas revoluciones.” FONTANA LÁZARO, Josep. *La revolución liberal. Política y Hacienda (1833-1845)*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1977, p. 262.

¹²⁰ FONTANA LÁZARO, Josep. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*. A: VILAR, Pierre. *Història de Catalunya* (vol. 5). Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 295 i s.

creído necesario últimamente introducir en las municipalidades el elemento popular que les faltaba; por el contrario, nosotros, donde este elemento es en el día de hoy demasiado preponderante y embarazaba por donde quiera la necesaria acción del Gobierno, tenemos de dirigir la reforma hacia una centralización que recientes sucesos han hecho todavía más precisa.”¹²¹

Sembla ben clar que el legislador té molt present el model doctrinari de la monarquia orleanista,¹²² com continuarà passant en els anys successius. La recerca d'una via intermèdia entre l'ultracentralisme napoleònic i el municipalisme de les Corts de Cadis serà seguida pels moderats espanyols en imitació del liberalisme doctrinari francès fins a culminar en la Constitució de 1845 i el sistema que se'n deriva,¹²³ a través del qual s'anirà infiltrant el principi de la desconfiança cap al poble i cap als municipis, que són vistos com una expressió massa natural d'aquest.

Les principals novetats de la llei són: la distinció entre administració activa –executiva– en mans de l'alcalde, que ha de ser nomenat pel cap suprem de l'Estat, i administració consultiva, l'ajuntament, que representa els interessos locals i que ha de ser elegit pels veïns amb dret a vot. Naturalment, es defensa el vot censatari emparant-se en la Constitució que l'ha sancionat. Els ajuntaments, doncs, deliberen sobre els interessos locals i l'alcalde executa aquestes deliberacions i, al seu torn, aquest, com a agent del govern, executa les disposicions governamentals que els seus superiors, el cap polític o el Govern, li dicten. Tot això reservant-se el Govern, sobre els ajuntaments que no tenen “ningún derecho soberano, la necesaria y paternal tutela”,¹²⁴ la facultat en definitiva de suspendre'n els acords. La iniciativa de la Llei d'Ajuntaments no va prosperar en aquella legislatura, sent el punt més controvertit el nomenament d'alcaldes. El projecte preveia el nomenament reial dels alcaldes de capitals de

---

¹²¹ GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del...*, p. 158.

¹²² “Las ideas infructuosamente mantenidas por los doctrinarios sobre el particular [el règim local] tendrán consagración legislativa, ampliándose de esta suerte la intervención de las diversas capas sociales en la vida pública y haciéndose posible su desenvolvimiento bajo unas mismas directrices en sus diversas esferas”, DÍEZ DEL CORRAL, Luis. *El liberalismo doctrinario*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1973, p. 370. Després de l'ultracentralisme napoleònic, el doctrinarisme del ministeri Guizot va intentar combinar jerarquia i supeditació administrativa amb la introducció del sistema representatiu restringit a les institucions locals. Aquesta via intermèdia es converteix en el model del liberalisme moderat espanyol.

¹²³ DÍEZ DEL CORRAL, Luis. *El liberalismo doctrinario*, p. 15. L'autor diu sobre el particular: “Caracterízase la historia decimonónica francesa por una marcada oscilación entre posiciones extremas con el intento de encontrar una vía media, que le lleva a múltiples ensayos fracasados e historia particularmente interesante para nosotros por su semejanza con la española –aún más inquieta y finalmente extremista–, en parte por el influjo directo, y en mayor medida por similitud de circunstancias. El principal de estos ensayos, que también cuenta con estrepitoso fracaso histórico, es el de los doctrinarios.” I per caracteritzar l'escola doctrinaria escriu “Si se entiende por doctrina un conjunto de principios y reglas solidamente establecidos y aceptados, resulta, pues, que los doctrinarios merecerían tal nombre justamente por no tener doctrina”, p.156-157.

¹²⁴ GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del...*, p. 172.

província d'entre els regidors electes i el mateix, però, per part del cap polític, per a la resta de municipis.

A les Corts de 1840 el Govern proposa dos projectes: el d'*Organización y atribuciones de las Diputaciones provinciales* i el d'*Organización y atribuciones de Ayuntamientos*. Es proposava una autorització de Les Corts, és a dir, una llei d'un sol article que li permetés fer efectiu per mitjà d'un reial decret un text substancialment basat en el de 1838. El primer text –sobre les diputacions– va ser retirat, i el segon –referent als ajuntaments– va tenir una vida parlamentària més llarga. Per començar es va qüestionar la constitucionalitat del procediment d'autorització, però el debat va mostrar immediatament dues posicions: una de liberal –més o menys descentralitzadora– sostinguda pels progressistes, i la doctrinària, basada en la desconfiança, en el principi del just mig, la subordinació administrativa i el *celo de autoridad*, que centrava el discurs moderat.

Representant la tendència liberal, Olózaga i Argüelles presentaven la següent esmena al procediment d'elecció d'alcaldes que hem descrit per a la llei de 1838. "Los alcaldes, tenientes de alcalde y demás individuos de los Ayuntamientos serán nombrados por los vecinos de los pueblos a quien la ley conceda este derecho, designándose precisamente por los electores el cargo respectivo que cada uno ha de ejercer."¹²⁵ Després d'una primera discussió i d'haver-se refet el text de la Comissió, el 23 de maig, sense canvis substancials, Madoz proposa quatre punts com a mitjà de sistematitzar la discussió: cens electoral, nomenament d'alcaldes, atribucions d'ajuntaments i facultats de suspendre o dissoldre corporacions. L'esquema és molt clar respecte al fons de la discussió: el cens estableix el criteri polític de la base representativa del municipi, el nomenament d'alcaldes estableix l'autonomia dels ajuntaments respecte a l'Estat, i el respecte d'aquest per aquells, punt que també s'evidencia en la facultat de suspensió, i finalment les atribucions dels ajuntaments marquen el paper dels ens locals en el conjunt del sistema.

Finalment el 14 de juliol, superats els tràmits del Congrés i el Senat, el Govern va fer sancionar el seu projecte, substancialment intacte, a la Regent Maria Cristina. La crisi que es va obrir va conduir a l'abdicació de la Regent a favor del General Espartero. El 13 d'octubre el Duc de la Victòria iniciava la seva Regència amb la suspensió de la Llei d'Ajuntaments. El 5 de novembre el Regent contesta l'al·locució de Maria Cristina des de Marsella amb un document que deia: "También se creyó inexcusable ofrecer solamente que la Ley de Ayuntamientos no sería ejecutada hasta que se sometiera a examen de las Cortes con las modificaciones que el Gobierno propusiera para ponerle en consonancia con la Constitución y con los principios en

---

¹²⁵ DSC, legislatura de 1840, p. 1077.

ella considerados.”¹²⁶ Finalment la desgraciada llei havia d'entrar en vigor el 30 de desembre de 1843, per obra del govern González Bravo, pel pervers sistema de l'autorització parlamentària, però això era tan sols una solució provisional. El model moderat s'imposaria definitivament amb l'aprovació de la llei de 8 de gener de 1845.

Fracassada la “Jamància” i desacreditat Espartero en el seu propi partit, una bona part dels progressistes va col·laborar activament en la liquidació de la Regència. Prim i Serrano s'afegeixen al moviment militar que inspiren els integrants de *La Orden Militar Española*: Narváez, O'Donnell, de la Concha...¹²⁷ Aquest grup militar ha establert vincles fluids amb els homes del Partit Moderat que, inspirats en el model de la Monarquia orleanista, procediran a la reorganització general de l'Estat de 1845. Si bé és cert que, una vegada havia caigut Espartero i s'havia declarat la majoria d'edat d'Isabel II, seran dos destacats membres del Partit Progressista els qui formaran els primers governs de la nova etapa, López i Olózaga, després de la dimissió d'aquest, en circumstàncies que són poc menys que un cop d'Estat,¹²⁸ la formació del Gabinet González Bravo va desencadenar una repressió brutal contra el seu antic partit i va aplanar el camí per a les eleccions de 1844. En sortiria una cambra uniformement moderada, pràcticament sense oposició, i el mes de maig un govern presidit ja pel general Narváez, amb els pesos pesats del Partit.

El Govern Narváez es proposava, a través d'un bloc legislatiu complet i compacte, tancar definitivament el període revolucionari i establir el predomini de l'antiga aristocràcia terratinent transformada en burgesia terratinent, en gran mesura gràcies a les reformes de 1836-37.¹²⁹ El nucli del grup s'havia consolidat en l'exili parisenc i, pel seu pragmatisme, comptava amb el suport de la Reina Maria Cristina, “alma del partido”,¹³⁰ a pesar de l'afinitat que aquesta sentia pel grup de Viluma –l'ala aristocràtica i reaccionària del Partit– i del Rei Lluís Felip d'Orleans i els seus gabinets doctrinaris. No és estrany, doncs, que amb el propòsit de reformar en primer lloc la Constitució de 1837, en un sentit encara més restrictiu i conservador –per fer-la a la mida del propi Partit–, Donoso Cortés, que havia estat secretari de Maria Cristina a París, fos nomenat president de la Comissió redactora. El bloc de reformes, a més de la Constitució, el

---

¹²⁶ Citat a GONZÁLEZ POSADA. *Evolución legislativa del...*, p. 187 (núm. 2).

¹²⁷ CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. “Los generales y...”, p. 112.

¹²⁸ Sobre la dimissió d'Olózaga, després d'haver estat acusat pel ministre de Justícia González Bravo d'haver obtingut el decret de dissolució de les Corts a través de la coacció a la persona reial i les confuses circumstàncies en que transcórrer l'episodi, però que van donar com a resultat la caiguda del gabinet de coalició i l'entrada del que formaria el mateix González Bravo només amb homes del partit moderat vegeu: ROMANONES, Alvaro de Figueroa y Torres, Conde de. *Un drama político; Isabel II y Olózaga*. Madrid: Espasa Calpe, 1842; també la biografia: GÓMEZ URDAÑEZ, Gracia. *Salustiano de Olózaga: élités políticas en el liberalismo español, 1805-1843*. Logroño: Universidad de la Rioja, 1999.

¹²⁹ TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *El marco político de la desamortización en España*. Barcelona: Ariel, 1971.

¹³⁰ La frase és de Lesseps a: MOLINER PRADA, Antonio (Estudi preliminar). *Lesseps y los...*, p.34.

van integrar la Llei d'Ajuntaments de 8 de gener de 1845, la reforma de la Hisenda que es concretaria a la Llei Mon de 1845, l'aproximació a la Santa Seu que es culmina en el Concordat de 1851 i les Lleis d'Impremta i Electoral de 1846.

La nova Constitució, publicada el 23 de maig, contenia importants modificacions respecte a la de 1837 en el seu títol XI relatiu a *Diputaciones provinciales y Ayuntamientos*.¹³¹ Les novetats més importants es troben a l'article 73, on diu: "Habrà en los pueblos Alcaldes y Ayuntamientos." Per primera vegada l'alcalde adquireix rang constitucional i, encara més, a l'article 74 s'afirma, respecte a les atribucions dels ens locals, que la llei determinarà "la intervenció que hayan de tener en ambas Corporaciones –Ayuntamientos y Diputaciones– los delegados del Gobierno". Com es pot veure, l'esllavissament cap al control màxim dels ajuntaments per part del Govern, no sols en el règim electoral i en el nomenament d'alcaldes, sinó en la previsió de regular la intervenció directa del Govern, ha culminat l'obra centralitzadora.

Pel que fa a la llei de 8 de gener del 1845, que estaria en vigor durant un llarg període, la més duradora de l'època juntament amb la *Instrucción para el Gobierno económico-político de las provincias* de 3 de febrer de 1823 –progressista–, la qual es el contramodel dels moderats, havia anticipat la filosofia que la Constitució no feia més que confirmar. La llei consta de set títols¹³² que tracten sobre organització dels ajuntaments, nomenament d'alcaldes, elecció de l'ajuntament, de les sessions, dels ajuntaments actuals, de les atribucions d'alcaldes i ajuntaments, i del pressupost municipal. Destaquen com a novetats en el nomenament d'alcaldes, a més de la intervenció del poder central, que ja es preveia a la llei de 1840, la previsió que el Rei pugui nomenar un alcalde-corregidor –una figura extreta directament del règim borbònic del divuit– a les poblacions on ho consideri oportú, essent aquest càrrec de duració il·limitada i sostingut a càrrec del pressupost municipal. Cal destacar que el 1852 el Govern Bravo-Murillo, a través d'un RD, estableix encara la dependència directa de l'alcalde de Madrid del ministeri de Governació. Respecte a la creació o desaparició d'ajuntaments, lliure en el règim de Cadis i competència de les diputacions en el de 1840, passen a ser competència del Govern.

Però potser la més significativa novetat fa referència a com són descrites les atribucions de l'alcalde que, en la seva doble condició, exerceix com a delegat del govern "bajo la autoridad inmediata del jefe político" i –atenció!–, com a administrador del municipi, actua "bajo la vigilancia de la Administración superior". No solament s'ha culminat l'obra centralitzadora, sinó que s'ha introduït definitivament el principi de la desconfiança cap a tot el que pugui venir, no ja

---

¹³¹ ESTEBAN, Jorge de (ed.). *Constituciones españolas y extranjeras*. Madrid: Taurus, 1979. 2 vol., vol. 1, p. 167.

¹³² El text de la llei al BOP, 23 de gener de 1845.

directament emanat, sinó tan sols contaminat, per la voluntat popular –per restringit i censatari que sigui el mètode d'elecció.

L'obra política pragmàtica i conservadora dels Pidal, Mon, Donoso Cortés i Bravo Murillo –encara que aquests dos darrers no havien de trigar gaires anys a abandonar fins i tot el liberalisme nominal– trobaria la justificació teòrica en autors com Colmeiro i Silvela¹³³ sota el paraigües del doctrinarisme francès “en la seva versió servil”,¹³⁴ com brillantment l'ha definit García Fernández.

Amb la llei de 1845 i el Reglament que es dicta el mes de febrer, els ajuntaments perden l'àmplia intervenció en l'administració del municipi que els encomanava la primera legislació liberal amb la sola supervisió de la diputació provincial. Tot el que perden els ajuntaments en competències ho guanya l'alcalde, únic administrador, sota la dependència del cap polític i del govern. Els consistoris només tenen algun grau d'executivitat en uns pocs assumptes relacionats amb el patrimoni municipal, fons i dipòsits municipals, aprofitament de béns comunals, conservació de camins i ports... En la resta d'assumptes els ajuntaments tan sols poden deliberar: les ordenances municipals, les obres públiques, els arbitris, la instrucció pública, la beneficència... i encara en molts casos les lleis sectorials aguditzarien la tendència centralitzadora.¹³⁵

A més, la mateixa llei de 8 de gener de 1845 s'ocupava de restringir notablement el cos electoral que, en la de 1823, era pràcticament universal per als veïns –és a dir, homes majors de 25 anys i caps de casa, amb residència superior a un any a la població. En la nova Llei Municipal moderada tan sols serien electors els veïns que paguessin les quotes més elevades de contribució. Per calcular el cens se seguia una escala segons la població; en el cas de Barcelona es fixava en 1.767 electors –que era el mínim establert per a les viles de més de 20.000 veïns–, més la tretzena part del nombre de veïns que excedien aquella quantitat i tots els qui igulessin la quantitat del menor contribuent, a més d'aquells que accedien al sufragi per raó de capacitat i que no estaven compresos en el grup dels contribuents: membres de les acadèmies, llicenciats i doctors, funcionaris amb un sou major a 10.000 rals anuals, magistrats i jutges, els membres dels capítols eclesiàstics i els rectors i vicaris de les parròquies, els militars retirats, els advocats, metges, farmacèutics, arquitectes i artistes, i els professors o mestres d'escoles sostingudes amb fons públics.¹³⁶ A Barcelona sumats el nombre fix mínim d'electors

---

¹³³ SILVELA, Francisco A. *Estudios prácticos de administración*. Madrid: 1839; OLIVÁN, Alejandro. *De la administración pública con relación a España*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1954.

¹³⁴ GARCIA FERNÁNDEZ, Javier. *El origen del...*

¹³⁵ La Llei de Beneficència de 1849 encara atribuiria a la província bona part dels serveis assistencials que prestaven els ajuntaments.

¹³⁶ “Ley de 8 de Enero de 1845 de organización y atribuciones de los ayuntamientos”. *BOP* (23 de gener de 1845), art. 13.

que la llei estableix, més els procedents de l'escreix de població¹³⁷ i els electors per capacitat, donen un cens electoral prop dels quatre mil electors,¹³⁸ per a una ciutat de cent setanta mil habitants.¹³⁹ A més, d'aquests electors tan sols la meitat dels que ho eren per contribució, aquells que pagaven les majors quotes, eren elegibles¹⁴⁰. A Barcelona aquesta xifra estava una mica per sobre dels mil cinc-cents elegibles. La norma per a la seva naturalesa feia molt complex el procés d'establiment del cens, que quedava en mans de l'alcalde –gràcies a la llei de març de 1846, l'ajuntament esdevenia administració electoral– i requeria un sofisticat sistema d'exposicions i rectificacions, no exempts d'errors, reclamacions i sovint de fraus.¹⁴¹ El problema de l'establiment del cens acompanyaria les lleis electoral del 46 i la municipal de sospites i denúncies de l'oposició. Tot i això la participació sempre va ser molt baixa en aquest període.

---

¹³⁷ La xifra que facilita l'ajuntament i que recull Figuerola és de 36.558 veïns (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.354; FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona en 1849* (Estudi preliminar i índexs d'Antón Costas). Barcelona: Alta Fulla, 1993, p. 36).

¹³⁸ A les eleccions de novembre de 1845 es va fixar el nombre d'electors en 3.874 i el d'elegibles en la meitat dels que hi accedien per contribució, 1.606 (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.354).

¹³⁹ En relació al sufragi universal indirecte de la Constitució de Cadis en què podien votar tots el veïns del municipi, a Barcelona s'hauria reduït el cos electoral a una sisena part. Això vol dir que en una ciutat de més de 170.000 persones votava el 2,5 per cent aproximadament de la població i un 11 per cent dels veïns. Si la comparació es fa amb el cens electoral de les eleccions generals, segons la llei electoral de 18 de març de 1846, que fixava els majors contribuents amb dret a vot entre els qui liquidaven una contribució directa superior a 400 rals, que en el cas dels qui accedien per capacitat es reduïa a 200 rals, constituïen en el conjunt espanyol el 0,8 per cent de la població. Per a Barcelona, segons les xifres de Mestre, el 1846 els votants a les eleccions generals eren 3.428, és a dir, un 2,3 per cent de la població i menys de l'onze per cent dels veïns. En realitat, entre el cens de les eleccions municipals de 1845 i el de les generals de 1846, la diferència va ser de 456 electors a favor de les locals. (ARTOLA, Miguel. *Partidos y programas...*, p. 49; MESTRE, Jesús. "La transició al...", p. 10-11; FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 36; MESTRE, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, p. 659; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.354.)

¹⁴⁰ "En los pueblos que excedan los 1.000 habitantes, podrán ser elegibles la mitad de los electores contribuyentes, contándose de mayor a menor, más todos los que paguen cuota igual a la del último de dicha mitad: no debiendo bajar nunca de 102, máximo del caso anterior" ("Ley de 8 de Enero de 1845 de organización y atribuciones de los Ayuntamientos". *BOP* (23 de gener de 1845), art. 20).

¹⁴¹ Les comunicacions municipals sobre rectificacions del cens són constants en el període i les autoritats municipals sovint es veuen obligades a publicar parcialment la normativa al respecte en bans i edictes. Tant és així i tan precària era l'administració estadística local que, mentre que el mes de febrer de 1845, en què es comencen els treballs de confecció del cens, l'alcalde comunica al cap polític que els veïns de la ciutat són 30.792, quan acaba el procés l'octubre del mateix any i es publiquen les llistes definitives la xifra ha ascendit a 36.558. (Un exemple: "Electores de esta ciudad", Francisco de Cabanes, alcalde accidental, 17 de agost de 1847 –AHCB, col. Bans, carp. 25–; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.354 i 2.655; *Diario de Barcelona*, 7 d'octubre de 1845). En el període de la dècada moderada el cens de les eleccions municipals no va parar de decreixer, en una població que creixia en població, això vol dir que el procés de depuració de les llistes va resultar no sols ineficient, sinó ple d'irregularitats, quan no de fraus.

El mateix any 1845 s'aprovava la reforma tributària, on s'establí una estreta dependència de les corporacions locals respecte a l'Estat¹⁴², però la ineficiència del sistema fiscal implantat va conduir a un dèficit crònic dels pressupostos de l'Estat, i les corporacions locals es van veure obligades a compartir aquesta insuficiència financera.¹⁴³ La reforma tributària no va resoldre els greus problemes de la Hisenda estatal, va ser modesta i en molts casos tan sols va legalitzar una realitat.¹⁴⁴ Però va tenir l'efecte, delegant en els ajuntaments el repartiment de la quota de les contribucions, d'introduir i assentar el caciquisme, tal com ja va denunciar Madoz en el mateix moment. Alguns autors consideren que en aquest punt es troba la clau del procés de desactivació de la revolució liberal espanyola, ja que aquest sistema fiscal va propiciar un acord entre les èlites locals i la gran oligarquia que, en endavant, van aturar qualsevol nova reforma que aprofundís el sistema liberal, alhora que van impedir l'existència d'una autèntica base fiscal sobre la qual assentar un Estat fort i modernitzador.¹⁴⁵ Colmeiro ho expressaria en aquests termes: la centralització administrativa havia estat un èxit, mentre que la política era un fracàs;¹⁴⁶ és a dir, el model tributari que es va arribar a imposar en realitat va impedir el desenvolupament de l'Estat liberal en la seva vessant d'Estat constitucional que garantís drets iguals als ciutadans –tan iguals com el sistema censatari permetia.

El procés de supeditació dels poders locals al govern central i de centralització administrativa no hauria estat complet sense reconsiderar el paper de les diputacions provincials que, en realitat, eren la peça clau de l'ordenació territorial de l'Estat liberal espanyol, tal com havia quedat fixat en els anys trenta. La legislació moderada també es va ocupar de desactivar les

---

¹⁴² Sobre les hisendes locals després de la reforma tributària de 1845, vegeu: MORAL, Joaquín del. *Hacienda central y estado...*; per al cas de Catalunya: CASAS I ROCA, Jordi. *La configuració de la hacienda municipal liberal a Catalunya, 1813-1855*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1994. [Tesi doctoral inèdita]

¹⁴³ “Las Haciendas locales maniatadas políticamente y –por lo mismo– impulsadas al trapicheo económico en su gestión financiera por efecto del déficit estatal, de momento no tenían otro camino que el de conformarse con medidas en el impuesto estatal” (MORAL, Joaquín del. *Hacienda central y...*, p. 43).

¹⁴⁴ FONTANA LÁZARO, Josep. *Hacienda y estado en la crisis final del Antiguo Régimen español*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1973, p. 243-255; el mateix criteri a COMÍN COMÍN, Francisco. “La metamorfosis de la Hacienda (1808-1874)”. A: FONTANA, Josep. *Historia y proyecto social. Jornadas de debate del Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives*. Barcelona: Crítica / Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 31-88.

¹⁴⁵ “El sistema tributario, basado en la ausencia de una eficaz estadística administrativa y en la difusión de un sistema de cupos tributarios distribuidos por “derramas” provinciales, tuvo efectos políticos y sociales decisivos. El más importante: fomentó una alianza entre élites locales y poder central que se concretó en una “deriva social” a su favor, e influyó en aspectos tan esenciales como la progresiva desigualdad de los impuestos o su uso explícito para fortalecer sistemas políticos clientelares.” (VILLARES, Ramon. “Reflexiones a propósito de la revolución liberal española”. A: FONTANA, Josep. *Historia y proyecto social. Jornadas de debate del Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives*. Barcelona: Crítica / Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 13-30); el mateix criteri a VALLEJO POUSADA, Rafael. *Reforma tributaria y fiscalidad sobre la agricultura en la España liberal, 1845-1900*. Saragossa: Prensas Universitarias, 2001.

¹⁴⁶ Citat a VILLARES, Ramon. “Reflexiones a propósito...”, p. 25.

diputacions a favor del cap polític, com a responsable de l'administració perifèrica de l'Estat, i dels consells provincials, com a instància de tutela i de recurs administratiu.¹⁴⁷

El resultat de l'aplicació d'ambdues reformes, la territorial i la tributària, tal com han escrit Ramon Grau, Manel Arranz i Marina López, va sentenciar la viabilitat del mateix règim: "Els ajuntaments del model moderat perden quasi totalment aquest prestigi polític —el dels ajuntaments del model de Cadis—, però, atès que la immensa majoria dels serveis públics es desenvolupen a través dels ajuntaments i no d'una administració perifèrica de l'Estat que tot just es comença a dibuixar, la despreocupació de la dreta liberal a l'hora de dotar els municipis de cabals i de competències signa ja el fracàs de tot el règim."¹⁴⁸ El sistema, tanmateix, no es col·lapsaria fins a la Gloriosa de 1868 i el sexenni seria el darrer intent del segle XIX de construir un marc polític menys restrictiu. A la fi d'aquest, la Restauració canovista tornaria substancialment als eixos centrals de l'edifici polític que moderats i unionistes havien traçat en els anys centrals de segle. Específicament en el règim local, la llei de 1845, en la lletra o en l'esperit, tindria una llarguíssima vida, fins entrat el segle XX, i seria el text bàsic de l'ordenament municipal espanyol contemporani, transcendint de molt la dècada moderada.

2.3. La transició a l'ajuntament de Barcelona (1843-1845)

La implantació del model moderat a Barcelona es faria no sense dificultats i resistències. Si en els primers anys l'exercici de la repressió activa va deixar les mans lliures als dissenys dels legisladors moderats —tot i que, com veurem més endavant, també hi va haver resistències entre els seus mateixos col·laboradors locals—, a mesura que el grau de coacció exercit es va anar afluixant, la proximitat de la política local va obligar a difícils transaccions amb els interessos reals dels grups urbans i va provocar no pocs conflictes entre la ciutat i els poders de l'Estat.

---

¹⁴⁷ Sobre les diputacions es pot consultar: SANTANA MOLINA, Manuel. *La Diputación Provincial en la España decimonónica*. Madrid: INAP-MAP, 1989; GONZÁLEZ CASANOVA, José Antonio. *Las Diputaciones provinciales en España: historia política de las Diputaciones desde 1812 hasta 1985*. Madrid: Mancomunidad General de Diputaciones de Régimen Común, 1996; GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del...*, p. 191-269; NADAL I PIQUÉ, Francesc. *Burgueses, burocratas y territorio. La política territorial en la España del siglo XIX*. Madrid: IEAL, 1987. Per a Catalunya i, específicament, Barcelona: BURGUEÑO, Jesús. *De la vejería a la provincia. La formación de la división territorial contemporánea als Països Catalans (1790-1850)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1995; RIQUER, Borja de [dir.]. *Història de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987. 3 vol.

¹⁴⁸ GRAU, Ramon; ARRANZ, Manel; LÓPEZ, Marina. "Anàlisi històrica de...", p. 21.

Com hem vist, la primera mesura dels ocupants de la ciutat el novembre de 1843 va ser la designació governativa d'un ajuntament¹⁴⁹ format per homes afins a la nova situació. Hi figuraven, entre d'altres, l'exoïdor de l'Audiència, Josep Bertran i Ros¹⁵⁰, com a alcalde primer; Baltassar d'Eixelà i Lluís Gonzaga Pons i Fuster, advocats, com a tinentes d'alcalde segon i tercer;¹⁵¹ el fabricant Tomàs Coma,¹⁵² com a alcalde cinquè; els nobles barons de Maldà i de Segur, com a regidors; el professor de física Joan Agell,¹⁵³ l'advocat Joan Costa;¹⁵⁴ el fabricant Tomàs Illa i Balaguer,¹⁵⁵ l'advocat Joan Esteve i Tomàs¹⁵⁶ i Ignasi Vieta, com a síndics; i Ignasi

---

¹⁴⁹ La llista de membres que han de formar el nou ajuntament surt de la Junta de Gràcia el dia 20 de novembre, signada pel general Sanz. Sembla que un embrió d'ajuntament ja funcionava sota la presidència de Baltassar d'Eixelà, amb el nom de *Sección Municipal*, almenys des del 13 d'octubre de 1843, quan sol·liciten que els presentin davant la *Sección* els antics funcionaris que, separats del càrrec pels ajuntaments progressistes, es trobin a la població de Gràcia. (AAMB, *Llibre d'actes*, sessió de 21 de novembre de 1843; AAMB, secció de Governació, exp. 2.496 i 1.939, sobre designació de càrrecs municipals en el període; sobre la *Sección Municipal* que va actuar a Gràcia: AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 1.939.) L'ajuntament complet es pot trobar a l'annex 1.

¹⁵⁰ Josep Bertran i Ros, advocat, magistrat i hisendat, havia estat oïdor de l'audiència; era un dels majors contribuents de la província de Barcelona. Poques setmanes després del seu nomenament com a alcalde dimitiria per ocupar la Presidència de l'Audiència de Barcelona (vegeu SEGURA MÁ, Antoni. *Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques de Barcelona*. Barcelona: Curial, 1993, on es publica una "Relació de propietaris que superen els 500 rals de contribució", apèndix 8).

¹⁵¹ Lluís Gonzaga Fuster era un dels advocats més rics de la ciutat d'acord amb la quota de contribució que liquidava (JACOBSON, Stephen. "Els advocats de Barcelona, 1830-1880". A: FRADERA, Josep M. (coord.). *Barcelona. Quaderns d'Història: Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880* (núm. 6). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2002, p. 153-172).

¹⁵² Tomàs Coma (Moià, ? - Barcelona, 1869) era el representant per antonomàsia del sector llaner a Barcelona; va ser diputat a les Corts en la legislatura de 1840 pel partit moderat i una altra vegada el 1864 per la Unió Liberal; el 1858, diputat provincial unionista; membre de la Junta de Comerç, de la Junta de Fàbriques i de l'Institut Industrial de Catalunya; promotor de l'Associació de Defensa del Treball Nacional; President del Cercle del Liceu, el 1847; fundador i promotor de la Caixa d'Estalvis de Barcelona; formaria part de la *Comisión de anticipos de la clase fabril*, que es formaria a Barcelona la primavera de 1848; fundador del Banc de Barcelona –i de la comissió que va fer front a la crisi del 48–; soci i president del Crèdit Mercantil; i soci de Güell, Ramis i Cia., entre d'altres empreses... (SOLÀ i MONTSERRAT, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 422; SOLÀ, Àngels. "Tomàs Coma". A: MESTRE, Jesús. *Diccionari d'Història de Catalunya...*, p. 266).

¹⁵³ Joan Agell i Torrents (Sanahuja, 1809 - Barcelona, 1868); professor de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts i de l'Institut Barcelonès de Física; catedràtic de química a la Universitat de Barcelona a partir de 1845, director de l'Escola Industrial a partir de 1860 i Rector de la Universitat a partir de 1863; va destacar en l'estudi del telègraf i la electricitat. Era un home molt proper a Ramon Martí d'Eixelà; va ser candidat a diputat pel partit moderat en diverses ocasions, va ser elegit en la candidatura de la coalició anti-Bravo Murillo el 1853, juntament amb Martí d'Eixelà, Prim i Vilaregut; l'any 1857 ho va ser en la candidatura propera a la Unió Liberal. (ELÍAS DE MOLINS, Antoni. *Diccionario Biográfico y...*, p. 1-3.)

¹⁵⁴ Joan Costa, advocat, va ser secretari de la Junta de Fàbriques i de l'Institut Industrial en la seva fundació. Regidor a l'ajuntament de designació governativa de 1849. Era un home vinculat als interessos industrials.

¹⁵⁵ Tomàs Illa i Balaguer, fabricant i polític, l'home fort del sector seder barceloní, President del Col·legi de l'art Major de la Seda el 1852, va ser diputat a Corts el 1846 pel partit moderat i el 1850 en la candidatura de coalició promoguda per l'Institut Industrial de Catalunya, tot i que en aquesta legislatura no va arribar a prendre possessió del càrrec per raons familiars (DSC, 15 de gener de 1850, legislatura de 1849-1850, p. 915; CABANA, Francesc. *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2001. 4 vol., vol. 3, p.191-196).

Santpons, com a secretari. Un consistori de caràcter conservador, on no hi figura ni un sol element progressista; tots ells obertament contraris a la Junta Suprema i compromesos amb la que es va formar a Gràcia entre els elements que esperaven la caiguda de la ciutat.¹⁵⁷ Homes que van prefixar el tipus de personal que va donar suport a la reacció moderada i que representen els grups socials sobre els quals els moderats assentarien el seu poder i intentarien bastir la seva hegemonia.

Malgrat l'excepcionalitat de la situació, molts dels designats van mirar d'eludir l'encàrrec i van intentar ser exonerats de l'obligació de ser regidors –fet que, d'altra banda, va ser una constant en els ajuntaments del període–, ja que es tractava d'un càrrec sense remuneració i certament compromès.¹⁵⁸ Constituït el dia 2, el nou ajuntament dicta un ban programàtic dient: “El ayuntamiento Provisional acaba de alzar la enseña de la paz y la conciliación...”, apel·lant a tots els que volen actuar dins del cercle de la legalitat i dirigint-se també als jornalers i operaris per oferir-los protecció, per acabar declarant que l'ajuntament “se reducirá estrictamente a las atribuciones que le competen por las leyes a los cuerpos municipales. El gobierno interior de los pueblos es el único que permite la Constitución en su artículo 70. El gobierno interior de Barcelona es el único que se permitirá el que ahora empieza (...) todo será municipal en su

---

¹⁵⁶ Joan Esteve i Tomàs, advocat, síndic i regidor de la ciutat en diverses ocasions, va ser alcalde interí de la ciutat per designació governativa el setembre de 1849, després que el Capità General suspengués la corporació electa.

¹⁵⁷ Els membres d'aquest consistori s'hi van incorporar tots ells des de diversos punts de Catalunya on esperaven la caiguda de Barcelona, d'on havien fugit en iniciar-se la Jamància, llevat d'Illa i Balaguer, Joan Ferrer i Bonaventura Vives –aquests dos darrers de la Barceloneta–, que van romandre a la ciutat. La major part estaven refugiats a Gràcia i col·laboraven amb la Junta que les autoritats anticentralistes havien format en aquesta població; eren: Josep Bertran i Ros, Baltassar d'Eixelà, Domènec Serra, Francesc Fradera, Gaietà López, Josep Prat, Francesc d'Asís Soler, Josep Boix, Rafael Pla, Esteve Bosch, Ginés Guasch, Joan Costa. D'altres s'havien refugiat en altres pobles del pla o de les rodalies esperant la rendició de la ciutat; Tomàs Coma a Badalona, el Baró de Maldà a Esplugues, el de Segur a Mataró, Bonaventura Sans a Arenys de Mar, Rafael Maria de Durán a Granollers, Josep Folguera a Santa Perpètua, Francesc Viñas a Vilanova, Joan Clarós a Horta, Joaquim Portell a Sant Feliu, Antoni Sogué a Alella, Francesc Ribas a Sant Boi, Jaume Comas, Joan Agell i Francesc Esteve i Tomàs a Sant Gervasi, Ignasi Vieta a Llavaneras, i encara Joaquim Ruira, que va haver de tornar de Blanes per incorporar-se a l'ajuntament. Naturalment la incorporació es va haver de fer esglaonadament, tan bon punt anaven arribant els designats dels seus llocs de refugi, de forma que el dia 21 de novembre el secretari es veu obligat a indicar les poblacions on es creu que es troben la major part dels designats per no haver-se pogut presentar a prendre possessió (AAMB, Llibre d'Actes, sessió de 21 de novembre de 1843).

¹⁵⁸ Molts dels qui van ser designats per Sanz no es van presentar fins al cap d'uns dies a causa de trobar-se fora de la ciutat i en poblacions més allunyades, però el mateix dia 23 de novembre ja es produeixen les primeres peticions d'exoneració del càrrec. Aquell dia és Bonaventura Sans el qui fa la petició aduint que no resideix a la ciutat. De la seva banda, un personatge tan important a la ciutat com l'advocat Lluís Gonzaga Pons i Fuster, que mantenia despatx obert al carrer Canuda, no es va presentar a les sessions municipals, i l'alcalde, amb data de 22 de desembre, ho posa en coneixement del Capità General (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 1.939). Les dificultats per a reclutar i retenir el personal polític al llarg del temps seran enormes. En aquests primers anys les dificultats per cobrir les places d'alcalde de barri seran permanents i el mateix consistori, designat el novembre de 1843 i reelegit l'abril de 1844, el mes de setembre demanarà al cap polític, quan s'anuncii una pròrroga del seu mandat en atenció a la elaboració d'una nova llei municipal, ser substituït en ofici, el 28 de setembre de 1844. Les peticions d'exoneració del càrrec també seran constants (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.381).

conducta: nada será política, si no para acatar las leyes. Nada de partidos, si no para extinguir sus nombres. ¡Constitución de 1837 y fidelidad a la augusta Reina!”¹⁵⁹

Immediatament, el mateix dia 21 es va començar un procés implacable de depuració dels funcionaris municipals per a separar-ne els afins a la situació progressista, sovint substituint-los per elements moderats que ja havien estat exonerats de les seves funcions en el període del trienni esparterista.¹⁶⁰ La mateixa línia se segueix amb els alcaldes de barri. El mateix dia 21, l'alcalde, en un to d'indubtable amabilitat –tal com van començar a actuar les autoritats sota el mandat de Sanz– oficia als qui ocupen aquest lloc que:

“El Exmo. Ayuntamiento, tanto en consideración a lo penoso del servicio que los alcaldes de barrio han prestado al vecindario en las circunstancias del presente año y que la justicia reclama un descanso y la igualdad en la distribución de estos cargos entre los vecinos, y quedando agradecido a los desvelos con que han contribuido al bien de la población, ha tenido a bien relevar del cargo de alcalde de barrio y en su virtud previene a V. Que mañana día 22 a la mañana se presente en las Casas Consistoriales para hacer entrega en la secretaria de las insignias i papeles concernientes a su indicado cargo...”

i simultàniament se'n nomenen de nous aclarint “en el concepto que no será posible admitir excusa alguna por la responsabilidad”, i que han d'acudir la mateixa nit a jurar el càrrec. En realitat el procés de substitució serà llarguíssim; en l'acta de presa de possessió molts signen amb dates de 1844. A finals de desembre, l'alcalde exigeix als qui no s'han presentat que aportin justificant, i alguna plaça resta vacant fins a 1846, en un procés en què l'autoritat haurà de batallar per evitar que la majoria eludeixin el nomenament, aduint incapacitat, malaltia,

---

¹⁵⁹ Ban de 21 de novembre de 1843, signat per Bertran i Ros, alcalde, Baltassar d'Eixelà, Martí, Bosch, Gausachs, Ribas, Martín Coromines, Fonolleras, Nadal, Fradera, López, Prat, Vives, Soler, Clarós, Boix, Portell, Pla i Carreras, Agell, Costa i Esteve i Tomàs. Cal entendre que els signants són els assistents a la sessió de presa de possessió del nou ajuntament (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 1.939).

¹⁶⁰ Immediatament després del relleu de l'ajuntament, es va procedir a la depuració de tots els funcionaris municipals. El mateix 21 de novembre el nou alcalde disposa que els membres del Rondín i la Guàrdia Municipal depositin les armes a les Cases Consistorials i declara suspesos “todos los empleados del cuerpo”. El mateix 24, la secció segona s'ocupa “del arreglo del cuerpo atendiendo a la idoneidad y demás circunstancias”. No és un cas aïllat, tot i ser el més ràpid; els mesos següents se segueixen processos de depuració a la mateixa alcaldia, a la biblioteca –on són nomenats homes tan afins a la situació com Roca i Cornet i Pau Piferrer–, a les cases de correcció, als establiments de beneficència, a les presons municipals, a les escoles... En molts casos són reposats elements moderats que havien estat separats per l'administració anterior; el mestre Josep Boquer, que l'any 1840 era separat per maltractaments físics en una escola lancasteriana depenent del municipi, és reposat amb tots els mèrits. En definitiva, es procedeix a una autèntica renovació de l'estructura de l'ajuntament amb criteri polític. (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.496, 2.226, 2.229, 2.373, 2.424, 2.449, 2.472, 2.477, 2.567, 2.616.)

situacions familiars penoses, viatges, feina...¹⁶¹ Aquesta resistència no impedeix que l'autoritat militar insisteixi en les responsabilitats d'aquests alcaldes de barri, en l'ordre públic i la seguretat,¹⁶² una lògica que era especialment estimable per a Meer, a diferència de González Bravo, més partidari de la professionalització completa dels cossos de seguretat.

Pocs dies més tard, el nou govern González Bravo reposava la Llei d'Ajuntaments de 1840 –modificant els articles 31, 45, 49 i 76– i quan el nou Capità General Baró de Meer va arribar a la ciutat, el dia 27 de gener, va procedir novament a la remodelació del cos municipal,¹⁶³ d'acord amb la nova llei, per cobrir les vacants produïdes després de les eleccions provincials de 13 de gener i la renovació de l'Audiència.¹⁶⁴ Arran d'aquesta darrera, va dimitir l'alcalde Bertran i Ros, que havia estat nomenat magistrat, i va ser substituït al front de l'ajuntament pel comerciant Ramon Parladé, que hi restaria fins a gener de 1846.¹⁶⁵ Encara el 9 de febrer es

---

¹⁶¹ Ofici de l'alcalde Bertran i Ros als alcaldes de barri, de 21 de novembre de 1843, i acta de presa de possessió dels nous del mateix dia; molts no ho fan fins a entrat 1844, alguns perquè encara es troben a l'exili, d'altres intenten evitar el càrrec. Es presenten tota mena d'excuses; l'onze de setembre l'alcalde comina els qui encara no s'han presentat. Tanmateix, el malestar per ocupar aquest càrrec continuaria fins a la seva extinció el 1847. El setembre de 1846 es produeix una dimissió col·lectiva dels alcaldes de barri de diferents quarters. (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.649.)

¹⁶² Shelly, com a cap polític de febrer de 1844, encomana als alcaldes de barri responsabilitat en el padró i en el manteniment de l'ordre públic; el mes de juliol un ban del Capità General baró de Meer recorda que “los citados alcaldes de barrio continúan ejecutando las funciones que actualmente desempeñan en el ramo de la seguridad” (Barcelona, 19 de juliol de 1844). (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.607/1, 2.607/2.)

¹⁶³ L'ajuntament va quedar constituït per Josep Parladé, alcalde constitucional, reemplaçant l'alcalde primer Josep Bertran i Ros que havia estat designat President de la Sala de l'Audiència (la dimissió de Bertran i Ros es va verificar el 4 de gener de 1844; vegeu AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 1.939); hi figuraven l'advocat Josep Cortada com a primer tinent d'alcalde en substitució de Baltasar d'Eixelà, que havia estat designat Promotor Fiscal de l'Audiència; Joaquim Martí i Codolar, comerciant, també tinent d'alcalde, en substitució de Bonaventura Sans, que havia estat exonerat del càrrec; també tinent d'alcalde Ramon Roig i Rey, reemplaçant a Lluís Gonzaga Pons i Fuster, també exonerat després de protagonitzar un episodi de desobediència, ja que no es va presentar davant els reclams de l'alcalde. (AAMB, Llibre d'actes, sessió de 27 de gener de 1844; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 1.939.). La resta de la corporació veure Annex 1.

¹⁶⁴ En aquestes eleccions va triomfar completament l'única candidatura, naturalment moderada, on hi figuraven Manuel de Senillosa, Carlos de Martí, Marquès de Castellodorsius i Manuel Gibert; és notable com a la diputació la presència de nobles és molt superior a la que hi ha a l'ajuntament, probablement perquè es tracta de grans propietaris rurals i és aquesta administració la que fa el repartiment de la contribució territorial per municipis, un procés que ben segur estaven interessats en controlar. (Per a les eleccions provincials de gener de 1844, vegeu AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.208; per a la llista dels majors contribuents i la distribució de les seves propietats en els termes municipals de la província de Barcelona, vegeu SEGURA MÁ, Antoni. *Burguesia i propietat...*, p. 337 i s.).

¹⁶⁵ Ramon Parladé, comerciant, va ocupar el lloc de regidor en diverses ocasions. Va ser també alcalde interí en més d'una ocasió en els períodes en què la plaça d'alcalde-corregidor va restar vacant; tot i ser una peça important de la política moderada en aquest període a la ciutat, mai no va ocupar càrrecs més enllà dels municipals.

produeixen nous canvis a causa de nous nomenaments en la Junta de Comerç.¹⁶⁶ Tanmateix, la implantació del nou model d'administració local no es va fer sense resistència. Arreu en trobem episodis més o menys clars: el 22 de gener, el cap polític de Lleida va haver de dissoldre la diputació provincial que s'oposava a la nova Legislació moderada per considerar-la anticonstitucional.¹⁶⁷

Les eleccions municipals, tanmateix, es van convocar per al mes de març de 1844, després de diversos ajornaments, a causa de no haver-se completat els llistats electorals.¹⁶⁸ Es van celebrar amb la base provisionalment reposada de la llei de 1840, els dies 24, 25, 26, 27, 28 i 29. A Barcelona, sols hi van concórrer candidatures moderades¹⁶⁹ i l'1 d'abril es va proclamar el nou consistori, que no diferia gaire de l'anterior de designació governativa. Parladé, el mes votat, va continuar com a alcalde constitucional i en van resultar tinents d'alcalde: Joaquim Martí i Codolar, comerciant; Rafael Maria de Durán, hisendat; Joan Nadal,¹⁷⁰ ferrer de la Barceloneta; Josep Prats i Cortada, baró de Maldà; Antoni Baxeras; i, com a síndics, Esteve i Tomàs, Illa i Balaguer i Ignasi Vieta. El quietisme polític a la ciutat era complet i la participació va ser baixa.¹⁷¹

Tanmateix, això no vol dir que no es produïssin topades entre aquest ajuntament i les autoritats superiors, singularment el Capità General, que exercia el poder efectiu en el Principat sota l'estat de setge. La més greu seria justament amb Concha –que havia pres possessió com a Capità General el 27 de gener d'aquell any substituint Meer– i l'ajuntament presidit per Parladé,

---

¹⁶⁶ D'entre els substituïts nomenats per Meer, Pere Alcantara de Rocabrana també renuncia al·legant que no resideix a la ciutat i Tomàs Coma ho fa quan és elegit cònsol de la Junta de Comerç. Són substituïts com a tinents d'alcalde pel Baró de Maldà i Ramon Maria de Duran. (AAMB, Llibre d'Actes, sessió de 7 de febrer de 1844; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 1.939.). El consistori complet a febrer de 1844 a l'Annexe 1.

¹⁶⁷ La corporació provincial es va negar a reconèixer les noves facultats atribuïdes al cap polític fins que no rebés resposta a la carta que havia dirigit a Pascual Madoz, en què acusaven el govern de transgredir la Constitució (el text està íntegrament publicat a PAREDES, F.J. *Pascual Madoz, libertad...*, p. 208-209; l'episodi també està recollit a PONS, Josep Maria. *Moderats i progressistes...*, p. 88).

¹⁶⁸ Sobre les dificultats per a completar les llistes i convocar les eleccions a Barcelona, vegeu AAMB, secció de Governació, exp. 2.196 i 2022; les llistes definitives de contribuents amb dret a vot són a AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.509.

¹⁶⁹ Els progressistes tan sols van guanyar a sis capitals de província i a la majoria es van retirar per considerar que no hi havia prou garanties ni prou llibertat; a Barcelona no van presentar cap candidat (CÁNOVAS SÁNCHEZ. *El Partido Moderado*, p. 36; per al desistiment progressista a Barcelona es pot seguir la premsa de la ciutat d'aquests dies: *El Imparcial*, *La Verdad* i *El Artesano*, de 19 i 22 de març de 1844).

¹⁷⁰ Joan Nadal seria proposat, el 1845, per la Creu de Comendador d'Isabel la Catòlica, pels mèrits contrets en les jornades de 1843 –és a dir, durant la Jamància–; cal entendre que per oposar-s'hi i cal recordar que va ser dels pocs elements moderats que van romandre a la ciutat en aquelles jornades (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.362).

¹⁷¹ La llista completa i les actes de l'escrutini es pot consultar a AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.654. El Consistori complet a l'Annex 1.

la primavera de 1845, arran de l'impost de pavellons, i culminaria amb la dimissió, finalment no acceptada, del Consistori davant de la Reina.

L'afer va començar el mes d'abril quan l'ajuntament va dirigir una llarga exposició al Capità General per a procedir a l'arranjament definitiu de l'impost de pavellons que es pagava per fer front a l'allotjament dels militars a la ciutat. Aquest impost tenia el seu origen el 1715 –tal com recorden els regidors al Capità General– i, amb motiu dels fets de 1843, quan van entrar les tropes a Barcelona i davant les queixes dels militars i les exigències de Meer per la baixa qualitat de les habitacions que els havien estat assignades, es va establir un sistema provisional que suposava un important increment de la pressió fiscal a la ciutat. Per aquest motiu l'ajuntament volia procedir a un arranjament definitiu que gravés menys la seva malmesa economia i enviava al cap militar un estat de comptes de la situació en aquell moment, per a convèncer-lo de la desproporcionada aportació que per aquest concepte feia. La resposta de Concha no es va fer esperar; en un ofici del dia 15 d'abril exposava que era general a tots els països la gratificació als militars per allotjament i que, amb relació a minorar la quantitat, tal com demanava l'ajuntament, “no debe en ningún momento hacerse la rebaja”. Aquesta resposta va propiciar una entrevista entre les dues autoritats que va acabar com el rosari de l'aurora. El dia 18 Parladé, en carta al Cap Superior Polític Josep Maria de Gispert, explica que, havent estat cridat pel General el dia anterior, aquest li havia dirigit “expresiones muy desagradables, que han herido viva y unánimemente al Ayuntamiento”. Les paraules sembla que feien referència a l'actitud del Consistori amb el Capità General, que no va retre-li una visita quan va prendre possessió, i altres queixes protocol·làries. A més, entre els retrets del militar, s'hi troba el monopoli –l'impost de consums– que l'ajuntament exercia sobre la carn i la seva extrema carestia a la ciutat. Sobre aquest punt es dirigeix el mateix dia 18 un memoràndum del primer tinent d'alcalde, Martí Codolar –cal notar que l'alcalde ofès no signa aquest document–, en defensa de la manera de procedir de l'ajuntament. Quan el conflicte esclati públicament, la premsa progressista de Madrid escriurà, referint-se a la naturalesa de l'enfrontament entre Concha i Parladé, “unos dicen que sobre contribución de pabellones, otros sobre el escandaloso monopolio que en las carnes se está sufriendo, pagando Barcelona 50.000 duros por haber autorizado las tarifas de impuestos y repartiéndose las ganancias entre personas cuyos nombres todos se dicen al oído”.¹⁷²

Amb tot, l'afer es perllongaria per deu dies més, fins que el cap polític reconeixeria no poder-hi fer res. Concha intentaria una sortida creant una comissió per a l'estudi de l'impost de pavellons, la qual seria nomenada per l'ajuntament el 25 d'abril, però les imputacions de desatenció en la seva presa de possessió serien refutades iradament pels regidors. La crisi

---

¹⁷² *El Clamor Público*, Madrid, 6 de maig de 1845. Tres dies més tard *El Fomento* contestaria defensant l'ajuntament i la secció segona de l'ajuntament consideraria emprendre accions contra la premsa progressista, tot i que finalment desistiria (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.459).

esclataria el 8 de maig, quan l'ajuntament dirigeix a la Reina una exposició dels fets: "...que habiendo sido llamado el Alcalde constitucional que preside a esta corporación por el Capitán General del Distrito, tomando este principio de un negocio que está pendiente entre la clase militar y esta administración sobre arreglo de la bonificación por pabellones a los oficiales de la guarnición, se le expresó, entendiéndose en varios puntos, en un lenguaje tan severo, que no pudiendo menos de resentirse la buena inteligencia entre el Jefe Superior Militar del Principado y el Cuerpo Municipal que tiene el honor de representar..." per concloure "...a VM tiene sumisamente suplica este Ayuntamiento constitucional de Barcelona que se digne disponer que sean relevados sus individuos del cargo municipal que desempeñan, por exigirlo así la situación en que se encuentra esta corporación". Segueix la signatura de Parladé i de tots els regidors. El dia 17 de maig el cap polític contestava en un ofici: "Siendo irrenunciables los cargos concejiles no puedo dar curso a la exposición que VE dirige el 8 del actual."¹⁷³ L'episodi es va tancar ací, però resulta expressiu de l'equilibri de poders existent al Principat sota l'Estat de setge, fins al punt que un home moderat com Concha es creu amb dret a ser tractat com un Capità General del règim de la Nova Planta; a més, l'ajuntament s'enfronta directament amb aquest sense passar per a res a través del cap polític, una demostració de la fràgil implantació del model centralista d'inspiració francesa. En qualsevol cas, Concha deixaria el càrrec el mes de juliol, arran de l'aixecament de la quinta, i els homes del consistori de la transició moderada abandonarien el càrrec a finals d'any.

Els consistoris de la transició moderada havien estat formats per un grup reduït d'individus que disposaven de la confiança del Capità General. Els cent dos llocs de regidors a cobrir –en els tres consistoris–¹⁷⁴ van ser ocupats tan sols per 42 individus, dels quals 25 repeteixen en tots els casos. Cal destacar una estabilitat del tot infreqüent en l'ajuntament barceloní de la primera meitat del XIX, així com l'absoluta continuïtat entre ajuntament designat i ajuntament electe sense oposició –en part un èxit de l'exclusivisme moderat.¹⁷⁵ L'extracció social d'aquests individus, atenent a la seva activitat professional, també resulta reveladora. Agrupats en cinc

---

¹⁷³ Tota la correspondència relativa a aquest afer entre ajuntament, Capità General i cap polític, així com les deliberacions de la secció de Governació sobre el particular, es poden trobar a AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.381. OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 239-241, interpreta el fet com una de les moltes topades entre l'exèrcit i la societat catalana en aquests anys.

¹⁷⁴ Considerem que els canvis de gener-febrer de 1844 en el consistori de designació governativa en realitat constitueixen un nou consistori respecte del nomenat per Laureano Sanz el novembre de 1843, ja que s'hi substitueixen tots els tinents d'alcalde i l'alcalde.

¹⁷⁵ Per a l'anàlisi del personal polític municipal a Barcelona en el període 1808-1868, vegeu ARNABAT, Ramon. "La revolució liberal..."

grans categories professionals,¹⁷⁶ hi trobem 6 hisendats i propietaris (entre ells 3 nobles); 6 comerciants; 4 fabricants; 10 menestrals o gent d'ofici i 15 professionals (d'entre aquests 9 advocats). Aparentment un decanat pes a favor de les classes mitjanes –representades per gent d'ofici i professionals–¹⁷⁷, per davant dels grups més privilegiats –comerciants, fabricants i hisendats–, que agrupen en general les categories que liquiden quantitats més elevades en les contribucions.

Aquest desinterès de les elits econòmiques en els afers municipals –que en els anys successius es veuria corregida seriosament– apunta una línia de continuïtat amb el predomini de les classes mitjanes de les corporacions del període revolucionari, que ni tan sols les autoritats moderades s'atreveixen a trencar en els consistoris de designació governativa. El prestigi de la institució, la seva tradició i el paper que ha jugat en l'adveniment del règim liberal semblen conduir les autoritats moderades cap al manteniment d'una composició social heterogènia, almenys en aquests primers anys. Això sense menysprear que, fins a la reforma de la hisenda que determinava el pagament de la contribució d'indústria i comerç i la delegació del seu repartiment individual als ajuntaments, el grups més poderosos no trobarien un motiu determinant per a implicar-se en la governació municipal.

2.4. L'ajuntament sota el règim local moderat (1845-1849): propietaris i alcaldes corregidors

El 8 de gener de 1845 s'aprovava la nova Llei d'Ajuntaments¹⁷⁸ –tot i que el nou text constitucional no seria proclamat fins al 23 de maig, el projecte ja es va poder presentar a les

---

¹⁷⁶ S'ha seguit el mateix model d'examen de categories professionals a partir de l'explotació de la base de dades que es pot trobar en el treball: FUSTER SOBREPÈRE, Joan. "Els regidors de Barcelona a la dècada moderada: composició socioprofessional i dinàmica política". Comunicació. *VIII Congrés d'Història de Barcelona*. Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat, novembre de 2003 [en premsa]. Sota l'epígraf d'hisendats i propietaris s'han agrupat rendistes que no presenten cap altra categoria professional –inclosa la noblesa de sang–; aquest grup l'integren els majors contribuents territorials, tant en propietats rústiques com urbanes. Les altres categories es corresponen amb les assignades en el pagament de la contribució d'indústria i comerç; al grup dels comerciants, s'hi agrupen comerciants a l'engròs i capitalistes, a més dels magatzemistes, però no els botiguers ni els qui realitzen activitat al detall; el grup dels fabricants –que és el més homogeni pel que fa a activitat– agrupa tots els que realitzen activitats industrials amb un cert grau de mecanització; els professionals agrupen els qui exerceixen activitats professionals per compte propi o a l'administració –advocats, metges, arquitectes, corredors...–; i la gent d'ofici agrupa els menestrals.

¹⁷⁷ Tot i que entre aquest, tant advocats com metges, s'hi troben alguns dels professionals més rics de la ciutat, que liquiden una major quota de contribució.

¹⁷⁸ Juntament amb la de diputacions, de 2 d'abril, de govern polític de les províncies, i la de consells provincials de la mateixa data formen el bloc de lleis orgàniques centralistes que configuraran el model d'administració territorial moderat (vegeu GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del...*; NIETO, Alejandro. *Los primeros pasos...*; RISQUES, Manel. *El govern civil...*; SÁNCHEZ AGESTA, Luis. *Història del constitucionalismo...*).

Corts el 5 de novembre de 1844¹⁷⁹ per a la seva discussió.¹⁸⁰ La restaurada llei de 1840, que havia estat objecte de modificacions diverses des del projecte de 1838, es va considerar que no reflectia suficientment l'opinió moderada i el govern va aprofitar la conjuntura d'unes Corts monocolors per sol·licitar una autorització d'aquestes per tal d'implantar per decret, directament, les lleis d'ajuntaments, diputacions, consells provincials, caps polítics i Consell d'Estat, adduint raons d'urgència a causa del desordre administratiu regnant al país, malgrat que es tractés de lleis orgàniques.¹⁸¹ A cuïta-corrents es va procedir a un procés de consulta als ajuntaments que va resultar un pur tràmit. Tot i fer-se sobre unes incorporacions de composició fortament controlada pel mateix govern, tan sols es van fer consultes sobre aspectes tècnics: el nombre de regidors assignats al municipi, si es considerava excessiu el nombre d'electors, si la forma establerta per a la determinació dels majors contribuents amb dret de vot era adequada, si els elegibles que preveia la llei presentaven prou garanties, sobre les disposicions i el procediment de confecció i rectificació del cens...¹⁸² En definitiva, cap element que permetés als ajuntaments entrar en el fons de la qüestió plantejada quant a les competències assignades i a la forma d'exercir-les.

La llei aprovada restringia notablement el cos electoral¹⁸³ –que en la llei progressista de 1823 era molt ampli–; establia la intervenció de l'executiu en el nomenament d'alcaldes i tinentes d'alcalde i, a més, creava la figura de l'alcalde-corregidor de designació governamental; retallava les funcions i l'autonomia dels ajuntaments fins i tot en l'administració i foment dels interessos locals, reduint-les pràcticament a pures deliberacions; i, en definitiva, posava els ajuntaments sota el control –i sovint la direcció– del cap polític i del govern, fent-los esdevenir pures agències governamentals sense substantivat, fins i tot oficines partidàries amb l'objectiu precís de fer guanyar els candidats oficials en les eleccions a Corts. El reglament de 16 de febrer completaria el desenvolupament de la llei, i les Lleis de Diputacions, també de 8 de

---

¹⁷⁹ La comissió encarregada de la redacció la formaven Ventura González Romero, president, Salvador Enrique Calvet, Florencio Bermúdez Vaamonde, Luis Sartorius, Tomás Díaz Cid, Manuel Bertrán de Lis i José Donoso Cortés, secretari (el dictamen es troba íntegrament reproduït a NIDO Y SEGALERVA, Juan. *Antología de las...*, p. 609-639).

¹⁸⁰ Per al debat constitucional, vegeu SÁNCHEZ AGESTA, Luis. *Historia del constitucionalismo...*, p. 229 i s.; CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. *El Moderantismo y la Constitución española de 1845*. Madrid: Fundación Santa María, 1985; NIDO Y SEGALERVA, Juan. *Antología de las...*, p. 618-649.

¹⁸¹ La notòria irregularitat del fet va fer que un jurista com Javier de Burgos votés en contra de l'esmentada autorització (NIDO Y SEGALERVA, Juan. *Antología de las...*, p. 649).

¹⁸² Un ofici del cap polític de 19 de juliol de 1844 es dirigeix a l'alcalde de Barcelona traslladant-li una enquesta del ministeri de Governació sobre els assumptes esmentats; escoltada la secció primera, l'ajuntament contesta sense posar cap objecció al projecte de llei (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.179).

¹⁸³ La Constitució de 1837, amb la introducció del sufragi directe, ja havia assentat el sufragi censatari en el sistema d'elecció a Corts, però en les eleccions municipals, especialment en els municipis petits, el sufragi era pràcticament un sufragi universal masculí entre els majors de 25 anys i, a les ciutats, en qualsevol cas era molt ampli. La llei de 8 de gener del 1845 va reduir el cos electoral d'una forma dràstica entre els qui pagaven una major contribució i aquells que accedien al sufragi per capacitat.

gener, i les de Consells Provincials i Caps Polítics del mes d'abril completarien el sistema territorial revisat. Aquestes darreres, que es van promulgar el 2 d'abril, van suposar la pràctica desaparició de les diputacions com a cossos encarregats del foment dels interessos provincials i dotats d'una certa autonomia i autoritat sobre el conjunt del sistema d'ordenació local; en realitat, eren la columna vertebral de administració de l'Estat en el territori. Amb la creació dels consells provincials que les suplantarien en les competències de regulació i tutela sobre els ajuntaments, les diputacions van esdevenir poc més que els organismes encarregats del repartiment de la quota de la contribució territorial¹⁸⁴ –d'acord amb allò que disposaria la Llei Tributària del mateix any. Aquest fet va provocar que aquestes corporacions deixessin de tenir rellevància política, ni tan sols per a influir electoralment sobre els ajuntaments –un paper que passaria a mans del cap polític–, i fossin controlades en els anys de la dècada pels grans propietaris amb l'objectiu precís de controlar l'assignació de contribucions. A Barcelona, l'Associació de Propietaris de la Província de Barcelona, que es va crear l'octubre de 1844¹⁸⁵ i que van dirigir el marquès de Castellodorsius, Ramon de Carcer, Ramon de Bacardí, Carles de Fortuny i altres grans propietaris, en va tenir el control al llarg d'aquests anys.

Anul·lades pràcticament les diputacions provincials –que, presidides pel cap polític, restarien sense competències– i convertits els consells provincials en darrera instància de recurs administratiu –suplantant la judicial–, el cap polític¹⁸⁶ esdevindria la pedra angular del sistema, ja que presidiria la diputació¹⁸⁷ i l'ajuntament de la capital de província –si el govern no havia designat un alcalde-corregidor–, tindria àmplies facultats per a designar i cessar alcaldes, seria l'última instància de recurs en alçada... En un sol funcionari es feia descansar la direcció de l'administració local i de l'administració perifèrica de l'Estat, però també el control del personal polític i, en darrera instància, se li encomanava que vetllés per la seva selecció. Era, en definitiva, el representant del govern en el territori, en un règim que no reconeixia més fonts legítimes de poder que Les Corts i la Corona, i el govern com a emanació d'aquestes. Tanmateix, aquesta legislació seria l'obra més perdurable dels moderats, ja que en lletra o esperit aquesta obra centralitzadora ha regulat l'ordenació territorial espanyola fins a entrat el segle XX.

---

¹⁸⁴ Per a les lleis de 2 d'abril sobre el cap polític i els consells provincials, vegeu GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del...*, p. 197-204; RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 367-520.

¹⁸⁵ L'octubre de 1844, el Marquès de Castellodorsius, Ramon de Carcer i Domingo Montes de Cortada demanen al cap polític, i aquest ho remet autorització a l'alcalde, permís per a celebrar una reunió constitutiva de l'associació en el Saló de Cent (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.276).

¹⁸⁶ La R.O. de 28 de desembre de 1849 convertia els Caps Polítics en governadors civils, acumulant les funcions d'aquests i dels intendants que desapareixien i culminant l'ideal moderat d'una sola autoritat civil sobre el territori que depenia directament dels ministeris de Governació, Obres Públiques, Hisenda i Instrucció (RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 409-443).

¹⁸⁷ Sobre la Diputació de Barcelona a la dècada moderada vegeu: FRADERA, Josep M. "Entre progressistes i moderats: La diputació de 1840 a 1868". A: RIQUER, Borja de (dir.). *Història de la...*, vol. 1.

La llei de 2 d'abril de 1845 va encomanar als caps polítics publicar i executar les normes que trametria el govern pel que fa al manteniment de l'ordre públic, la protecció de la propietat i de les persones, la defensa de la religió catòlica, l'atenció de la sanitat pública, el desenvolupament material, intel·lectual i moral de la província, i la inspecció de les diverses branques de l'administració.¹⁸⁸ A la pràctica va tenir tres funcions principals: controlar per compte del govern l'administració local, garantir el triomf de les candidatures governamentals a les eleccions i vetllar pel manteniment de l'ordre públic. Les conjuntures van fer que aquesta darrera s'imposés sobre les altres i van determinar, molt especialment a Catalunya, la subordinació del cap polític a l'autoritat militar.¹⁸⁹ La legislació d'excepció –que es va mantenir al llarg de tot el període a causa de la repressió inicial, la guerra civil i la revolució europea– va afavorir aquesta tendència que, al seu torn, va desvirtuar el model; un model centralista, certament, però subjecte a lleis d'inspiració doctrinària francesa, per a una quasi dictadura militar, que va impossibilitar el desenvolupament d'un Estat liberal ple.

Tanmateix, la figura dels Capitans Generals a Catalunya i l'enorme poder que en els successius estats excepcionals va acumular, no pot ser despatxada tan sols a partir d'una aproximació massa simple al paper de dirigir la repressió política i social, que ben segur que van exercir, per compte del poder moderat. El fet d'acumular un poder tan important, la debilitat de les autoritats civils, l'eliminació de l'oposició política i dels contrapesos institucionals propis d'un Estat liberal, i el perfil autoritari i ultraconservador de molts dels seus titulars,¹⁹⁰ no han de fer oblidar que aquests homes es van trobar amb la responsabilitat de gestionar una societat complexa, que en el cas barceloní estava fent el pas a una societat industrial plena, amb expressions clares dels conflictes propis de la societat classista. En aquest sentit l'aguda observació de Vicens Vives referida al "provincialisme" de Meer –quan el 1839 reuneix les quatre diputacions– ha de ser presa amb atenció i com a precedent de les actuacions posteriors del mateix Meer, de Pavía per a prevenir la revolució de 1848 contenint el conflicte social o de Concha buscant la complicitat dels sectors més dinàmics de la classe dirigent barcelonina. Així doncs, el fet que la unitat de comandament militar al Principat postergués la província a un nivell secundari i inoperant –en qualsevol cas políticament irrellevant– va sentenciar el fracàs del model moderat, així com la preservació d'un espai polític d'àmbit català –més semblant a la situació del segle XVIII que a les previsions del model centralista i

---

¹⁸⁸ Tanmateix, va ser la Llei d'Ajuntaments de 1845 la que va dotar els Caps Polítics del seu contingut específic i de les seves àmplies atribucions en el model moderat (vegeu una bona descripció de les funcions a PI I ARIMÓN. *Barcelona antiga y...*, vol. 1, p. 113).

¹⁸⁹ Aquesta és la tesi brillantment exposada en el treball reiteradament citat de RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 498 i s.

¹⁹⁰ En aquest sentit val la pena distingir entre el conservadorisme conscient d'homes com Meer o Pavía, però amb capacitat per a comprendre les necessitats de la societat que es proposaven administrar i servir els interessos dels grups dirigents barcelonins, de l'autoritarisme primari d'un home com Bretón o de les posicions temperades dins el moderantisme que en grau i capacitat molt diferent van representar Fernández de Córdova i, sobretot, Concha; aquest darrer era el preferit de la burgesia barcelonina.

uniformista liberal. En aquest espai els agents socials tenien com a interlocutor per a la negociació i la transacció una autoritat que tenia un abast de tot el Principat, de tal manera que l'estat excepcional, al mateix temps que dotava de substantivat l'autoritat del Capità General i el seu territori –Catalunya–, negava els plans del règim liberal de convertir la província, a través del cap polític, en l'ens territorial vertebrador de l'Estat.

Resulta il·lustratiu d'aquest fet que el 1845, quan es produeix un enfrontament entre l'alcalde i el Capità General, el cap polític del moment es queixi amargament de trobar-se intercedint en un afer del qual no tenia coneixement dient: "...aunque el estado excepcional en que se halla la provincia, dando extensión a las facultades de SE, le ha puesto en relaciones directas con la corporación municipal, sin intermediación de la autoridad superior administrativa, la dependencia natural y permanente que los ayuntamientos tienen del Gobierno político..." i encara resulta més il·lustrativa la resposta de l'alcalde:

“Grande es por cierto la incertidumbre de los términos y limitaciones con que el estado excepcional o de sitio se ha presentado siempre a los españoles, bajo tan vagas e indecisas formas, y repentinas son también las órdenes que en este estado a cada paso se reciben de las autoridades militares, ya con oficios, ya con esquelas, ya con mandatos verbales transmitidos por ayudantes de servicio; pero a pesar de todo y de los conflictos que produce una situación tal en las autoridades locales...”¹⁹¹

O l'ocasió en què, ja vigent la llei de 8 de gener del 1845 i sent alcalde-corregidor el militar Tomàs Metzger, el cap polític es queixa que l'ajuntament no compleix el Reglament municipal en el seu article 73, que estableix que totes les sol·licituds i exposicions del consistori a organismes superiors s'han de fer a través seu, i és replicat que el cas no fa a l'article esmentat, en una mostra més de la irrellevància administrativa que aquesta funció prenia a l'ombra del poder militar.¹⁹²

Es pot afirmar que, si bé el centralisme va aconseguir imposar-se com a model administratiu i especialment va laminar completament l'autonomia municipal fins a fer-la quasi inexistent, l'element d'asimetria que introduïa l'Estat d'excepció, amb les facultats governatives que delegava en el Capità General i la sostracció subsegüent a les autoritats civils ordinàries –inclosos els ministeris–, va fer fracassar l'intent d'uniformització que era inherent als projectes liberals d'inspiració francesa,¹⁹³ adoptats pels liberals espanyols de les dues ales, tant en la

---

¹⁹¹ Ofici del cap polític Josep Maria de Gispert a l'alcalde Josep Parladé de 21 d'abril de 1845 i resposta d'aquest amb data de 22 d'abril (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.381).

¹⁹² AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.540.

¹⁹³ La distinció entre centralisme i uniformisme que encertadament assenyala Enric Argullol és essencial per a entendre perquè a Catalunya i, per extensió, a Espanya va fer fallida l'intent d'implantar un règim administratiu i polític d'inspiració francesa (ARGULLOL, Enric; MARTÍN RETORTILLO, Sebastián. "Aproximación histórica al...").

seva versió doctrinària com en la *doceañista*. En definitiva, el centralisme va ser capaç de liquidar la revifada democràtica que la revolució havia inspirat en els poders locals i substituir-la per un model sense autonomia local, però amb regles establertes. Tanmateix, en la seva aplicació, s'acompanyava de figures que violaven l'esperit del model –singularment el Capità General i l'alcalde-corregidor, sovint un militar– i, a més, es va exercir a Catalunya en règim general d'excepcionalitat. Aquests elements van desvirtuar completament el model, desfigurant-lo, i finalment van fer-lo fracassar com a model administratiu i polític, tant en la seva vessant governativa, com en la fiscal. La conseqüència seria un decantament fortament autoritari del model i la mateixa desnaturalització de les institucions liberals. El corollari d'aquest fracàs va ser la formació d'una consciència contestatària entre els sectors dirigents barcelonins més necessitats del desenvolupament de l'Estat liberal per al desplegament dels seus objectius econòmics i polítics.

No sols la intervenció del Capità General havia de desvirtuar la coherència del model centralitzador doctrinari; la mateixa superposició de controls i figures delegades en dificultaven l'èxit. Aquest és el cas de l'alcalde-corregidor a la ciutat de Barcelona. Si la llei de 8 de gener ja atribuïa a la Corona el nomenament d'alcaldes i tinents d'alcalde a les ciutats de més de dos mil veïns, s'establia també que podia nomenar lliurement alcaldes-corregidors a les poblacions on ho consideres oportú amb un mandat de duració il·limitada i amb un sou a càrrec de la corporació municipal. Tanmateix, en la mesura que, a les capitals de província, la llei també reservava als caps polítics moltes de les atribucions de representació de l'alcalde i que pràcticament totes les funcions executives d'aquest requerien el vist-i-plau d'aquell, la figura de l'alcalde-corregidor i el seu poder real depenien de la seva influència fàctica prop dels poders superiors, molt particularment el Capità General a Catalunya, i a la pràctica va anar esdevenint, en la mesura que es va generalitzar, més que un element de control polític, un *empleo* per a col·locar amics i pagar favors.¹⁹⁴ A Barcelona l'existència mateixa de la figura, el fet que es pogués nomenar un funcionari que no fos un veí de la ciutat per a presidir el cos municipal, va ser molt contestat des de bon començament. L'existència mateixa del càrrec repugnaria la Corporació en totes les ocasions que va poder manifestar-se,¹⁹⁵ rebuig que va ser l'expressió punta del descontentament general per una legislació que despallava les autoritats locals de qualsevol autonomia.

---

¹⁹⁴ En l'etapa final del règim i quan més discutida es trobava la figura, prop de dues-centes poblacions a Espanya tenien alcalde-corregidor (CASTRO, Concepción de. *La Revolución Liberal...*, p. 182).

¹⁹⁵ En les deliberacions del plenari municipal es pot llegir: "El cargo de Corregidor de esta capital en concepto de este Ayuntamiento, es gravoso a los fondos del común y al propio tiempo innecesario. Es gravoso porque carga los presupuestos con la no despreciable cantidad de 30.000 reales anuales (...) y se considera innecesario por la sencilla razón que en esta capital se hallan reunidas todas las autoridades superiores y entre ellas la principal en el orden administrativo que es el gobernador de la provincia. Presidente nato de este ayuntamiento..." (AAMB, Llibre d'Actes de 1851, vol. 2, p. 53, sessió de 22 de febrer de 1851).

El govern es va apressar a la implantació de la nova Llei Municipal. El mes de febrer, abans de la publicació del reglament que la desenvolupava, el cap polític traslladava mitjançant un ofici a la corporació la R.O. de 15 de gener de la Secretaria d'Estat del despatx de Governació, instant “que los ayuntamientos y provincias se arreglen desde luego en la parte de sus atribuciones a lo que señalan las nuevas leyes de estos cuerpos y al jefe político para que verifique las disposiciones oportunas”.¹⁹⁶

Amb la nova norma es van celebrar les eleccions de novembre de 1845 per escollir el consistori que s'havia de renovar segons marcava la llei, que va prendre possessió l'11 de gener del 46.¹⁹⁷ Tan sols es van presentar candidatures moderades i moltes persones van refusar ser candidat a causa de les dures mesures repressives que Bretón havia pres contra els representants dels ajuntaments l'estiu anterior en motiu dels aldarulls de la lleva. La participació, tot i que el cens s'havia reduït, va ser baixa; de 3.874 electors, tan sols van anar a votar 339, fet que indica un grau de desinterès notable.¹⁹⁸ Tanmateix, en el nou ajuntament elegit ja hi figuraven alguns elements amb antecedents progressistes com Valentí Esperó¹⁹⁹ –que a més va ocupar una de les tinences d'alcaldia– o el navilier Josep Dolcet –que es va mantenir fidel al progressisme, tot i que aquest partit no va voler participar-hi–, així com altres personalitats del món industrial i

---

¹⁹⁶ AMAB, Llibre d'Actes, Ajuntament de Barcelona, 1845, p. 136.

¹⁹⁷ Per a les eleccions de novembre de 1845, vegeu AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.657, 2.655/1, 2.715).

¹⁹⁸ En l'ofici que l'alcalde dirigeix al cap polític, després de les eleccions, reporta el següent resum: veïns, 36.558; majors contribuents, 3.040; contribuents que paguen quota igual al darrer, 172; total contribuents, 3.212; nombre d'elegibles, 1.606; electors per capacitat, 662; total electors, 3.874. Quota que paga el primer dels contribuents, 11.499 rals; quota que paga el darrer dels contribuents, 100 rals; electors que han votat, 339. (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.354.)

¹⁹⁹ Havia estat un progressista convençut en els anys de la revolució. Tanmateix, a partir d'aquest any, va ser tinent d'alcalde de la ciutat i també alcalde interí o accidental –generalment per absència del titular. Fabricant provinent del sector tèxtil, soci de “Bonaplata, Vilaregut i cia.”, va adquirir, després de l'incendi de la fàbrica, els terrenys per a muntar-hi una foneria i, progressivament, es va anar decantant cap al sector metal·lúrgic, del qual va ser el principal impulsor a Barcelona, amb la fundació de la Maquinista Terrestre i Marítima. Va formar part de la Comissió de Fàbriques, de la qual va ser vicepresident (1838-40), va ser promotor de l'*Instituto Industrial de España* i, més tard, de l'Institut Industrial de Catalunya, on va presidir la secció de foneria i metal·lúrgia. Va resultar un personatge decisiu en la formulació d'un programa industrialista que sortís dels estrets marges de la problemàtica cotonera. (SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 422; CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 6, 26, 52, 89 i 219; CASTILLO, Alberto del. *La Maquinista Terrestre y Marítima. Personaje histórico (1855-1955)*. Barcelona: Seix Barral, 1965).

intel·lectual com l'hisendat i fabricant Erasme de Janer i de Gònima,²⁰⁰ que va ocupar l'alcaldia fins a l'agost d'aquell any, l'hisendat Francesc de Cabanes,²⁰¹ també tinent d'alcalde, Pau Vilaregut,²⁰² Ramon Anglasell²⁰³ i Ramon Sanpons, com a regidors.²⁰⁴ Un panorama substancialment diferent al de dos anys abans: ara, els homes rics de la ciutat, substancialment hisendats i propietaris, fabricants i comerciants hi eren presents,²⁰⁵ havien passat a dominar el consistori i havien substituït l'hegemonia que les classes mitjanes hi havien exercit des dels anys de la revolució.

El canvi sociològic en l'ajuntament barceloní va caracteritzar els consistoris de 1846 i 1848 elegits amb la nova llei. El conflicte generalitzat a Catalunya, a causa de la quinta, l'estiu de 1845 i les mesures que el Capità General va prendre contra les autoritats locals devien inhibir moltes vocacions polítiques, però sobretot la reforma tributària que introduïa la contribució industrial i de comerç, i atribuïa als ajuntaments el repartiment individual d'aquesta i de la territorial, d'acord amb el *cupò* que la diputació fixava, ben segur que va fer decidir, tant als propietaris com als grans contribuents –hisendats, fabricants i comerciants–, a controlar un

---

²⁰⁰ Erasme de Janer i de Gònima (Barcelona, 1792-1862). Era propietari de la famosa fàbrica de la plaça del Padró, membre destacat de l'oligarquia local –net i hereu d'Erasme de Gònima–, formava part del grup de la primera generació de fabricants que, havent-se enriquit en la indústria, van comprar bens desamortitzats i van esdevenir hisendats. Era un dels majors contribuents de la província. Més endavant participaria en la fundació del conservador Institut Agrícola de Sant Isidre; formava part de la base oligàrquica del moderantisme barceloní, juntament amb Castellidosrius, Alfarràs, Ramon Bacardí, Sobrediel. Va ser membre de la Junta de Govern de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona. Alcalde de Barcelona de gener a abril de 1846, el desembre d'aquell any va ser derrotat quan es va presentar a diputat a Corts pel districte de Sant Pau, com a moderat independent. Va ser diputat provincial moderat per Barcelona entre 1852 i 1854 i entre 1856-1858. (McDONOGH, Gary Wray. *Las buenas familias de Barcelona. Historia social de poder en la era industrial*. Barcelona: Omega, 1989, p. 121, 123, 208-210; SOLÀ, Àngels. "Janer i de...". A: MESTRE, Jesús. *Diccionari d'Història de Catalunya...*, p. 577.)

²⁰¹ Francesc de Cabanes era hisendat, un dels fundadors del partit moderat a Barcelona i membre destacat de l'associació de propietaris de la província de Barcelona.

²⁰² Germà del diputat progressista Joan Vilaregut i fill gran i hereu del fabricant Miquel Vilaregut, va ser el continuador de la fàbrica que aquest tenia al carrer del Carme, una de les més grans de cotó de la ciutat. Va ser un home destacat de la Comissió de Fàbriques. (SOLÀ I MONTSERRAT, Roser. *Joan Vilaregut i Albafull. Industrial i progressista (Barcelona, 1800-1854)*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2001, p. 27, 29, 32-34, 43, 82, 283.)

²⁰³ Ramon Anglasell i Serrano (Barcelona, 1820 - Premià de Dalt, 1863), llicenciat en Dret i alumne destacat d'Eudald Jaumandreu a les classes de la Junta de Comerç entre 1837 i 1838, on va coincidir amb Figuerola, Illas i Vidal, i Sol i Pedrís, va ser professor d'economia política a la Universitat de Barcelona. Aquest any 1847 ocupava interinament la càtedra d'economia política, que anys més tard ocuparia en propietat. Va destacar per les seves posicions estrictament proteccionistes fins a la seva mort. La seva obra principal és *Compendio de lecciones de economía política* (1858), influïda per la filosofia sensista escocesa que professava Llorens i Barba. Membre de l'Acadèmia de Bones Lletres i de la de Jurisprudència, va ser vicepresident de l'Econòmica d'Amics del País. També va ser diputat a Corts. Pertanyia al sector més conservador del grup barceloní que va participar a la Unió Liberal i era proper a l'advocat Francec Permanyer. (LLUCH I MARTÍN, Ernest. "Anglasell i Serrano...". A: MESTRE, Jesús. *Diccionari d'Història de Catalunya...*, p. 45.)

²⁰⁴ AAMB, secció de Governació, exp. 2.655.

²⁰⁵ La llista completa dels elegits i del consistori que va prendre possessió l'u de gener de 1846 a l'Annex 1.

procés tan decisiu. Aquest fet va donar, almenys per al període 1846-49, una composició social al consistori marcada per l'hegemonia dels grans contribuents.

Amb tot, molts dels elegits van refusar incorporar-se a l'exercici del càrrec; les sol·licituds d'exoneració van ser encara moltes més que el 1843-44. Dels trenta-sis individus elegits, setze van demanar ser dispensats de la funció i molts d'aquests expedients es van arrossegar durant anys.²⁰⁶ L'abril de 1847 l'alcalde es dirigeix al cap polític per queixar-se dels individus que, havent estat eximits del càrrec per malaltia o canvi de residència, es passegen per la ciutat i han estat vistos als teatres: "Este Ayuntamiento no puede mirar con indiferencia que algunos de sus individuos que fueron honrados con la confianza de la población para desempeñar los cargos concejiles, continúen sustrayéndose a servir bajo supuestos pretextos, eludiendo de este modo el cumplimiento de la ley."²⁰⁷ Alguns finalment serien exonerats pel govern, però sembla clar que el context de malestar i les amenaces de Bretón contra els càrrecs municipals han convertit el càrrec en incòmode per a molts ciutadans, fins al punt que a les eleccions del 1847, a la meitat del consistori que calia renovar, va caldre afegir l'elecció de cinc regidors addicionals per a cobrir les vacants dels qui mai no havien arribat a prendre possessió. El problema, no obstant això, va ser endèmic i es repetiria a l'ajuntament de 1848.²⁰⁸

El nomenament com a alcalde-corregidor de Tomàs Metzger,²⁰⁹ el 20 d'agost de 1846, que va acompanyar en pocs dies de diferència el de Manuel Lasalle com a cap polític, tots dos militars, inauguraria una fase de nomenaments de militars al front de l'alcaldia de la ciutat que no tenia precedents en el règim liberal i tan sols era comparable amb els primers anys d'implantació de la Nova Planta, que es va perllongar fins a l'any 1851, tot i que cap dels titulars va aconseguir mantenir-se gaire més d'un any en el càrrec. Aquest tipus de nomenament cal atribuir-lo a l'aparició en aquells mesos de les primeres partides carlistes i a una conseqüent intensificació de la preeminència militar al Principat. Però la recepció del nomenament a la ciutat, recorrent a la figura de l'alcalde-corregidor que tan poc agradava i en la persona d'un funcionari, havia de

---

²⁰⁶ Ho van demanar Pi, Carcer, Safont, Maresch, Tuyet, Pere Prats, de Fortuna, Roig, Aetller, Pau Vilaregut, Ignasi Puig, Sariera, Viñas, de Dou, Bichfrens; al·leguen incompatibilitat amb el càrrec –per ocupar-ne a la judicatura o als gremis–, no tenir casa oberta a Barcelona, haver obtingut tan sols 52 vots a les eleccions i considerar-se poc legitimats, no ser cap de casa, malaltia... La reacció de l'alcaldia és enèrgica i el 26 de gener amenaça amb 500 rals de multa. Finalment, alguns dels individus són exonerats per l'autoritat governativa i d'altres acaben incorporant-se a les funcions municipals. (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.715).

²⁰⁷ Ofici de l'alcalde al cap superior polític de 16 d'abril de 1847, queixant-se per l'exoneració dels regidors Tuyet i Pi (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.715).

²⁰⁸ En aquest cas són vuit els individus que no es presenten el dia 1 de gener a prendre possessió i intenten eludir el càrrec: Clerch, Escuder, Prat, Farguell, Rabasa, Colom, Capella i Canes, però cal tenir present que en aquest cas tan sols es renovava la meitat del consistori (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.715).

²⁰⁹ AAMB, secció de Governació, exp. 2522.

causar tant de malestar públic que va obligar Metzger a dictar un ban que atenués aquest efecte negatiu:

“Nacido en este país, enlazado con el mismo por los respetables vínculos del parentesco, amistad e intereses, vuestros deseos y aspiraciones son los míos. Ni en la más pequeña parte, es ni puede ser distinta la suerte de los barceloneses, de la que a mi corresponda (...) al tiempo, y al buen juicio de mis conciudadanos apelo, si en el ejercicio de mi nuevo destino he cumplido con los deberes que me impone la ley, la sociedad y el trato entre los hijos de una misma patria que aspiramos a un mismo objeto y a unos mismos fines.”²¹⁰

Crida l'atenció com Metzger ha de justificar el fet de ser un foraster i tanmateix considera –com a bon militar– que l'alcaldia es un *destino*. La visió dels regidors barcelonins, que es va expressar en un munt d'ocasions sobre la figura del corregidor, podem trobar-la ben clarament formulada en aquesta carta a la Reina de 1853:

“Cuantas veces ha debido este Ayuntamiento Constitucional de Barcelona manifestar a V.M. la opinión acerca de la necesidad y conveniencia de los Alcaldes Corregidores, ha tenido la honra de exponer, con su respetuosa lealtad, que ni la necesidad ni la pública conveniencia los reclama. Sobra en los Ayuntamientos patriotismo y amor a la Reina, sobra a los individuos que los componen desinterés, actividad, inteligencia y celo para la gestión de los intereses comunales, en el conocimiento del carácter de la población, de la índole de sus necesidades, lo que se requiere en quien tiene encomendado satisfacerlos legítimamente, y son sólo los que han tenido en ella su cuna, los que han tenido en ella arraigados sus intereses, los que por su posición social, por sus mismas relaciones privadas pueden conocer mejor las aspiraciones de la misma, los que mejor pueden administrar la población a que pertenecen.”²¹¹

Com veiem, repugna als barcelonins el fet que l'ajuntament pugui ser dirigit per un funcionari, trencant qualsevol respecte a l'autonomia local, fins i tot en els estrets marges del centralisme moderat. Però no és sols una qüestió mental,²¹² sinó que es planteja també un problema polític quan l'únic espai de poder que el patriciat barceloní ha pogut controlar per incidir sobre la realitat social, un espai tan limitat com es vulgui, però de poder al capdavant, queda en mans d'un funcionari estrany, sovint un militar, que no comprèn les necessitats de la vida urbana, i menys de la urbs industrial i burgesa que tot just està naixent. Si el desmantellament pràctic de la diputació provincial de les lleis del 1845 ja va representar un fort revés per als grups dirigents

---

²¹⁰ Ban de l'alcaldia, signat per Tomàs Metzger, alcalde-corregidor, 22 d'agost de 1846 (AHCB, col. Bans, carp. 22; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.522).

²¹¹ Carta dirigida a la Reina Isabel II per l'ajuntament de Barcelona l'octubre de 1853, quan va quedar vacant la plaça de Corregidor, on la Corporació sol·licita que no se'n designi de nou, molt probablement redactada pel secretari de l'ajuntament en aquell moment, Manuel Duran i Bas (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2859).

²¹² En aquest sentit resulta revelador l'episodi de les escultures a la façana de l'ajuntament, amb la referència a l'episodi de l'impost sobre la carn que segons la tradició havien protagonitzat el conseller Fivaller i el rei Jaume I.

barcelonins més dinàmics econòmicament, la pèrdua de l'alcaldia –no hem d'oblidar que el municipi moderat era eminentment presidencialista– significava passar a la total supeditació política en tots els ordres sense cap instrument de gestió del seu entorn i, en definitiva, la minimització del poder local i la seva irrellevància.

La figura del corregidor expressava, igual que la del Capità General, la imperfecció de la implantació del model d'administració doctrinari francès que els moderats estaven fent a Espanya, en la mesura que aquestes eren figures adoptades de l'Antic Règim i dificultaven seriosament la implantació d'una piràmide jeràrquica perfecta basada en la figura del cap polític que responia davant del govern, ja que introduïen un altre poder unes vegades superior i d'altres paral·lel, però que en qualsevol cas trencava la lògica uniformitzadora que podia donar un sentit d'eficàcia al centralisme. El model va tenir tots els inconvenients de l'excessiva centralització sense aportar cap dels seus avantatges, d'una banda igualadors de l'acció governativa i, de l'altre, d'eficàcia en l'execució d'aquesta. No és tan que l'Estat liberal espanyol fos feble com tantes vegades s'ha dit²¹³ –tot i que en aspectes tan importants com la fiscalitat ho era–, sinó que a més va adoptar un model eclèctic en què la centralització era més una característica de l'autoritarisme que del doctrinarisme liberal, cosa que va debilitar seriosament la seva eficàcia. La combinació de fórmules autoritàries al marge del model administratiu liberal doctrinari –com les figures del Capità General, amb amplíssimes atribucions gràcies a l'estat d'excepció, o el corregidor, un funcionari que presidia l'ajuntament sense una clara dependència del cap polític– amb l'escàs desenvolupament de les estructures estatals va acabar desvirtuant el règim liberal mateix.

El nou ordre es va imposar no sense resistències i enfrontaments; els regidors barcelonins es van resistir al buidatge de la institució i a la seva desnaturalització i van intentar conservar algun marge d'autonomia. El setembre de 1847 Tomàs Metzger era substituït pel també militar Pere Bardají a l'alcaldia. Es tractava d'un eivissenc que havia estat secretari del cap polític Josep Maria de Gispert a les jornades de 1840 i que més endavant seria diputat a Corts. Amb motiu del pas de la casa de caritat a la diputació –per haver esdevingut aquesta provincial i, per tant, estar sota la tutela de la Junta Provincial de Beneficència–, Bardají, que al seu torn ocupava interinament de la *jefatura* política, suspèn els vocals municipals d'aquest organisme i es desencadena una polèmica pública en la qual fins el diari governamental *El Fomento*

---

²¹³ La idea de la feblesa de l'Estat liberal espanyol, i també del seu autoritarisme, especialment a partir de 1843, quant als mecanismes típics de l'Estat liberal, està desenvolupada amb la idea de la “dèbil nacionalització” a RIQUER, Borja de. *Identitats contemporànies a...*, especialment l'article “La feble nacionalització espanyola del segle XIX” (p. 21-43); també a RIQUER, Borja de. “La imposició del...”. Introducció a: RISQUES, Manel. *El govern civil...*

prendrà partit a favor dels regidors.²¹⁴ Més que l'episodi, que es pot considerar menor, el que té interès són els arguments emprats per les dues parts, ja que expressen clarament la naturalesa del conflicte objectiu que enfronta l'ajuntament i el Corregidor. L'anònim que es publica en defensa de l'alcalde ho posa de manifest clarament:

“El primer objeto del Sr. Bardají fué la estricta ejecución de las leyes vigentes, en la actual administración (...) la de 8 de enero de 1845, que señala la organización y atribuciones de los Ayuntamientos, no se había planteado en todas sus partes. Regíase la Municipalidad por prácticas y procedimientos, que traían su origen de la Ley de 3 de febrero de 1823, que objeto de universal censura, trátase ahora de invocar como obra maestra, en desamor a la ley vigente (...) regía también un Reglamento de octubre de 1840, calcado sobre aquella (...) era pues deber del Corregidor desterrar todo lo que estaba en desacuerdo con la ley, pero cada paso revelaba un obstáculo, porque el ayuntamiento estaba en pacífica posesión de una gran parte de las atribuciones y facultades por la Ley señaladas al alcalde.”²¹⁵

L'acusació que es fa als regidors de criptoprogressistes, acomodats i defensors de la llei de 1823, clarament és una desqualificació, però si s'observa al llarg de la polèmica la llista de greuges i topades, resulta clar que aquests volien conservar almenys algunes de les atribucions que venien exercint. Alcalde i Corporació havien xocat per l'assumpte de la Casa de Caritat –que limitava les atribucions dels regidors a favor del cap polític i que es va resoldre a favor de les posicions de l'alcalde²¹⁶–; havien xocat per diverses resolucions en matèria de mercats, quan aquells van buscar abaratir el preu de la carn; Bardají havia esborrat dels lliuraments econòmics que feia la clàusula “con el acuerdo de la Corporación Municipal”; no assistia a les reunions de la Corporació; havia multat el regidor-síndic per haver-se retirat d'una subhasta que es feia sense seguir els requisits acordats per l'ajuntament; s'havia negat a elevar a la Reina una sol·licitud acordada pel Plenari demanant que no fos enderrocada la

---

²¹⁴ Per seguir la polèmica entre l'alcalde Bardají i els regidors del bienni 46-47 es pot consultar la premsa i diversos opuscles publicats a Barcelona. La polèmica s'inicia a les pàgines d'*El Fomento*, on l'alcalde és atacat per no respectar els privilegis i prerrogatives del cos municipal. Per contestar aquest atac un anònim J.V.C. publica una *Vindicación del M.I.Sr. Alcalde-Corregidor* (Barcelona: Impr. de Tomás Sánchez, 18 de desembre de 1847), que és contestada per un text col·lectiu dels regidors barcelonins amb el títol *Contestación al impreso titulado Vindicación del M.I.Sr. Alcalde-Corregidor* (Barcelona: Impr. de El Fomento, 12 de gener de 1848), signat per Sagarra, Xuriquer, Vives, Sampons, Puig, Rigalt, Bichfrens, Peix, Soler, Roca, Fortuny, Dulcet, de Cabanes, de Carcer, Codina, Roig, Miró, A. Codina, Sarriera, Artigues, Garriga i de Puig –la major part de la corporació. Per últim apareix un darrer text de contrarèplica amb el títol *Rectificación a los errores cometidos por los concejales de 1846 y 1847, al contestar a la vindicación del Alcalde-Corregidor* (Barcelona: Tipografía de Francisco Sánchez, 1848), també de caràcter anònim.

²¹⁵ *Vindicación del M.I.Sr...*, p. 2-3.

²¹⁶ El 8 de desembre de 1847, pocs dies després de les eleccions municipals, l'alcalde-corregidor Bardají, dicta una ordre fonamentada en la Reial Ordre de 3 d'abril de 1846, que havia dissolt la Junta de la Casa de Caritat, designant-ne provisionalment una altra presidida per ell mateix i formada per Josep de Miró, Aleix Baulenes, Joan Ros, Antoni Gorgas, Jacint Matas, Ignasi Vieta, Joaquim Partal, Joaquim Cebrià, Francesc Espeso, Antoni Gomis i el Rector de la Parròquia de Sant Just i Pastor; secretari, Isaias Martínez; com es pot veure, cap dels regidors díscols i sí en canvi alguns dels regidors recentment elegits, com el tinent d'alcalde de Miró. (CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1847, p. 38.)

quarta façana de l'antic Convent de Santa Caterina, que els regidors volien conservar per vendre i obtenir un ingrés extraordinari; havia prohibit la reunió de les seccions sense la seva autorització expressa... En definitiva, és clar que els regidors es resistien a l'acció d'un funcionari decidit a aplicar la llei de 1845 sense gaires contemplacions i amb un menyspreu evident cap a la Corporació.

El judici d'aquests patricis, en la seva contrarèplica, no pot ser més dur ni pot expressar millor la diferent manera de concebre el paper de les corporacions locals: "...debíase esperar el término de esa serie de ataques asestados por un funcionario con sueldo contra personas que representan algo en la sociedad y que servían a su país sin estipendio".²¹⁷ Evidentment darrere l'episodi el que hi ha és un grup de prohoms ofesos per la desconsideració d'un funcionari, però també l'evidència que el model moderat no reserva a aquests prohoms –per moderats i conservadors que siguin– cap paper en la gestió pública que no estigui subordinat al govern i als seus representants, funcionaris que apliquen reglaments i ordres sense respecte a aquells que són alguna cosa a la societat. El sistema moderat desenvolupa una lògica de desconfiança en qualsevol cosa que estigui fora de la pura estructura de l'Estat; de fet promou una supeditació neta de la societat a l'Estat, evocant una filosofia política més propera a l'absolutisme que al liberalisme.

Les eleccions de novembre de 1847 per a substituir la meitat de la Corporació, tal com la llei preveia, es van desenvolupar de manera semblant a les de 1845.²¹⁸ La premsa progressista clamava perquè els homes que sortissin elegits fossin "sujetos de arraigo, de conocida virtud, talento, abnegación y amor al país, a fin de que aboguen por los intereses lastimados y contribuyan a levantar a los pueblos de la vergonzosa postración en que están sumidos" a causa de "las injusticias, ilegalidades i arbitrariedades por una parte, y las descabelladas reformas por otra introducidas por los anteriores ministerios"²¹⁹, i demana que la lluita de partits –absolutistes, moderats, progressistes o republicans– no ofegui els veritables problemes que assolen el país: el còlera, la crisi industrial, la misèria i el carlisme.²²⁰ Tanmateix, al cap d'uns dies no és capaç de recomanar una candidatura progressista. Finalment, tan sols es van elegir candidats moderats²²¹ i no es van produir canvis de consideració en el Consistori,²²² en tot cas,

---

²¹⁷ Contestación al impreso..., p. 9.

²¹⁸ Per a les eleccions de novembre de 1847, vegeu AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.653, 2.744 i 2.715.

²¹⁹ *El Barcelonés*, "Elecciones", 29 d'octubre de 1847.

²²⁰ *El Barcelonés*, 30 d'octubre de 1847.

²²¹ Tot i que el periòdic *El Barcelonés*, de tendència progressista en els dies immediatament anteriors, fa una crida a votar per un canvi en la situació i a incorporar homes nous a l'ajuntament (*El Barcelonés*, 29 d'octubre de 1847). L'únic regidor progressista, Josep Dolcet, surt de la corporació.

una certa pèrdua de pes social en el conjunt, com si el paper de l'ajuntament comencés a ser percebut com a marginal o almenys clarament menor, i els temors que el nou sistema impositor havien despertat dos anys abans s'haguessin esvaït. Com exclamaria un periòdic progressista pocs anys més tard, "los ayuntamientos carecen hoy de aquella importancia que un día tuvieron".²²³ El mes de febrer Bardají seria substituït per Domènech Portefaix en l'alcaldia, si bé conservaria encara el lloc de cap polític.

Si ens fixem en la composició socioprofessional dels homes que van compondre aquests dos consistoris, el de 1846 i el de 1848, presenten algunes característiques comunes que els distingeixen dels ajuntaments del període anterior –el de la transició moderada– i del posterior,²²⁴ que s'iniciarà arran de la crisi de la quinta de l'estiu de 1849, la qual va portar a la suspensió de l'ajuntament. Així, els hisendats i propietaris estan representats en aquests ajuntaments per 12 individus el 1846 i per 9 el 1848; els fabricants són 3 i 5, respectivament; els comerciants i capitalistes –que esdevenen el primer grup el 1848– són 9 i 13; la gent d'ofici –que redueix dràsticament la seva representació respecte dels ajuntaments anteriors– passa a 5 i 5; i els professionals –que també disminueixen– són 5 i 3. Per primera vegada des de la implantació del règim liberal, les classes altes superen les classes mitjanes a l'ajuntament barceloní, amb una gens menyspreable presència dels grans contribuents, tan territorials com d'indústria i comerç. La reforma fiscal en va incentivar la participació, però la reducció del cos electoral que la mateixa llei havia perpetrat i les no poques irregularitats en el cens van acabar de definir la composició del grup.

L'acció de l'ajuntament en aquests anys va ser més aviat lenta i poc decidida; es van completar projectes que ja venien d'etapes anteriors, com l'obertura del carrer Jaume I i la continuació del de la Princesa. Les obres més importants que es van emprendre van ser la construcció de la Porta d'Isabel II a la Rambla, que va permetre la creació del Passeig de Gràcia,²²⁵ l'inici de les obres del Mercat de Santa Caterina –on hi havia hagut l'antic convent– o la cessió del convent dels Trinitaris a la Rambla per a construir el Teatre del Liceu –no sense polèmica i irregularitats

---

²²² Hi ha una davallada de la presència de fabricants importants; surten del consistori Valentí Esperó, Pau Vilaregut, Illa i Balaguer... i tan sols es registra l'entrada en aquesta categoria professional del fabricant i hisendat Ramon de Bacardí. La llista completa de l'ajuntament que va prendre possessió l'1 de gener de 1848 es pot trobar a l'Annex 1.

²²³ *La Opinión Pública*, 6 de gener de 1850.

²²⁴ Vegeu l'apèndix 1.

²²⁵ Vegeu CASTILLO, Alberto del. *De la Puerta del Ángel a la plaza Lesseps: ensayo de biología urbana (1821-1945)*. Barcelona: Dalmau, 1945; i també PUIG I ALFONSO, Francesc. *Curiositats barcelonines*. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions, 1920, 3 vol., vol. 1, 181-187.

en la concessió.²²⁶ Tanmateix, el disseny de convertir l'ajuntament en una agència governamental en aquests anys es va anar acomplint. Internament l'ajuntament es va organitzar en sis seccions: la primera, dedicada a governació, s'ocupava de la instrucció –escoles de pobres, de cecs...–, beneficència –que incloïa tenir cura de grans institucions com l'Hospital de la Santa Creu, la Casa de Misericòrdia o la d'Infants Orfes–, sanitat –que havia de fer front a les molt freqüents epidèmies que assolaven la ciutat–, presó i eleccions; la segona hisenda tenia cura dels rèdits i despeses, abastament i mercats; la tercera, d'obres públiques i particulars, s'ocupava de les obres públiques, del seu manteniment i de les llicències a les obres particulars; la quarta, d'estadística i padró, que havia pres gran volada en passar, arran de la revolució, tota l'activitat estadística de les parròquies a ser municipal i, a partir de la llei electoral de 1846, també ho va ser l'elaboració del cens, així com el repartiment de la contribució urbana, arran de la reforma tributària de Mon de 1845; la cinquena, de quintos, que també tenia una gran activitat, ja que a més de quintar s'ocupava de l'espínós assumpte de les redempcions col·lectives que tradicionalment feien els ajuntaments a molts llocs d'Espanya; i la sisena, de les liquidacions, que la segona secció havia acordat.²²⁷

A més, el consell plenari es reunia en sessió ordinària dos cops per setmana i en sessió extraordinària tants cops com els assumptes ho reclamessin –al llarg de molts períodes ho van fer diàriament–, prèvia convocatòria de l'alcalde. Quant a l'estructura administrativa, tenia una secretaria, una comptadoria –que actuava com a intervenció i administració de comptes de la corporació–, una dipositaría i un arxiu, i un cos de guàrdia urbana. En aquests anys es desenvolupa també el cos d'arquitectes municipals com a especialistes en la direcció de les obres públiques, sovint enfrontats als enginyers militars que depenien de l'autoritat militar de la plaça.²²⁸ Pel que fa al pressupost, la major part dels ingressos provenen dels arbitris i impostos

---

²²⁶ Les irregularitats en la concessió del convent desamortitzat van ser motiu de debat públic i finalment esdevindrien el principal argument de les eleccions municipals de novembre de 1849, quan els partidaris del nou teatre, els *liceïstes*, agrupats entorn del seu portaveu *El Locomotor*, es van enfrontar als seus detractors, els *cruzados*, que tenien com a portaveu *El Catalán*. Per seguir el procés d'adjudicació del l'antic convent dels Trinitaris a la societat del Liceu, que va estar plena d'irregularitats. L'any 1845 el ram de l'amortització es dirigeix a l'ajuntament demanant-li que deixi lliure l'esmentat edifici per tal d'instal·lar-hi la caserna de la Guardia Civil de la ciutat. L'ajuntament respon apel·lant al fet que l'antic convent dels Trinitaris “era antiguamente campo de los Consellers de esta capital, en el que se formó una reunión de cruzados y después de Templarios, luego de Caballeros de Malta...” i finalment el convent es va bastir amb recursos de la ciutat, que per tant en reclama la propietat. Inicialment el ram no accepta l'argument, però després d'un llarg silenci respon preveient que es buscarà un nou emplaçament per a la Guardia Civil, tot i que en aquest moment el convent ja ha estat cedit als promotors del Teatre del Liceu i aquest ja s'ha construït. (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.365)

²²⁷ PI I ARIMÓN. *Barcelona antigua y...*, vol. 1, p. 186 i s.; hi ha una descripció de l'administració municipal en aquests anys molt detallada. També a: PUIG I ALFONSO, Francesc. *Curiositats barcelonines...*, vol. 2, p. 165-183.

²²⁸ SEGARRA I TRIAS, Ferran. “Arquitectes i enginyers. El control del territori”. A: FRADERA, Josep M. (coord.). *Barcelona. Quaderns d'Història: Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880* (núm. 6). Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat, 2002, p. 189-200. Segarra explica la pugna que, a partir de 1845, arquitectes i enginyers militars mantindrien pel control de les obres públiques i com aquests van esdevenir els professionals de l'ajuntament.

establerts, dels rendiments de propis i dels extraordinaris. La despesa es dirigeix fonamentalment a fer front a les despeses de personal, els establiments d'instrucció i beneficència dependents de la ciutat, i una inversió en obres noves que ronda el vint per cent anual. El tancament és lleugerament deficitari.²²⁹ Pel que fa a les facultats reglamentàries que la llei reconeixia als ajuntaments,²³⁰ tot i que les autoritats reiteradament es queixen de la manca de disciplina urbana, no es van abordar fins a 1851. El tema d'elaborar unes Ordenances Municipals era una reclamació recurrent que no trobava concreció, de manera que es va seguir funcionant amb el *Bando de Buen Gobierno* de 1839, que havia estat revisat el 1843, amb una notable indisciplina urbana que no es va poder –i potser no es va voler– mai evitar en la construcció en alçada, que no va parar de créixer, en l'ocupació dels interiors d'illa i, fins i tot, en les urbanitzacions promogudes per privats, sense control municipal, en la zona del Raval, de Gràcia i de Sant Bertran.

Abocada la ciutat a partir de 1847 a una profunda crisi arran de la conjuntura econòmica europea, que s'aguditzaria amb els fets revolucionaris de l'any següent, el paper de coixí social de l'ajuntament es va revaluar als ulls de les elits, que el necessitarien per a gestionar la crisi en absència d'una administració perifèrica de l'Estat operativa, fins al punt que el mateix general Pavía –llavors Capità General– s'hauria de plegar a l'evidència a l'hora de mobilitzar el consens social per a fer front a l'acció combinada de la guerra al camp i la crisi a la ciutat. En aquest context, l'ajuntament apareixeria, com veurem més endavant, com a única administració capaç d'instrumentar les polítiques que la patronal i l'autoritat militar dissenyarien –s'ha de dir que amb èxit– per evitar que s'encengués l'espurna revolucionària a Barcelona. Malgrat tot, això no impediria, una vegada superada la conjuntura revolucionària i la crisi econòmica, i quan la governació temperada del general Concha feien preveure una etapa de consolidació, que les molt notables contradiccions del règim esclatessin d'una manera irreversible entorn de l'episodi del sorteig de la quinta, l'estiu de 1849, i precipitaria la decidida entrada de la patronal en l'acció política a partir de la reforma aranzelària i les eleccions d'aquell mateix any.

L'ordenació del poder territorial va ser el nucli del revisionisme moderat. Després d'una fase de repressió i demolició del poder dels seus opositors, els progressistes, els moderats aixecarien un autèntic nou disseny de l'Estat basat en el centralisme administratiu d'inspiració francesa, amb prou imperfeccions, tant administratives com fiscals, com perquè el seu èxit resultés improbable. A més, en el cas de Barcelona, l'administració regular es va veure tan interferida

---

²²⁹ L'escassetat de recursos de les hisendes municipals no era una característica de Barcelona, sinó que va ser general a tota Espanya i, amb la reforma tributària de 1845, si bé a mig termini va millorar, a llarg termini, com que la llei va deixar totes les atencions d'instrucció i beneficència en mans de les corporacions locals, la crisi es va aguditzar seriosament. MORAL RUIZ, Joaquín del. *Hacienda central y...*, p. 42 i s.

²³⁰ EBRID IRUJO, Antonio. *Ordenanzas y reglamentos municipales en el derecho español*. Madrid: IEAL, 1978; per al cas de Barcelona, SABATÉ, Joaquim. *El proyecto de la calle sin nombre. Los reglamentos urbanos de edificación París-Barcelona*. Barcelona: Fundación Caja de Arquitectos, 1999.

per la situació d'excepcionalitat –que feia descansar l'autèntic poder en el Capità General– que el model no va arribar mai a ser completament efectiu. La resultant seria una centralització que no va produir els efectes modernitzadors que s'esperaven, però que sí que va debilitar completament el poder local, afavorint a la pràctica la configuració d'un règim tan empeltat d'elements autoritaris que les institucions liberals en resultarien completament desnaturalitzades.

3. ELS MALESTARS D'UNA CIUTAT EN TRANSICIÓ

L'estratègia que van seguir els moderats d'exercici monopolístic del poder i restricció de la participació política a través de la centralització administrativa i la restricció dels drets civils, significativament el sufragi, però també la llibertat d'impremta, etc., no va suposar naturalment l'eradicació de les formes de malestar social que obeïen tant als canvis que es van produir en el procés d'implantació del règim liberal, com, i molt significativament, a Barcelona, als nous conflictes nascuts de les transformacions econòmiques associades al procés d'industrialització accelerat que la ciutat va conèixer justament en aquest període. Les enormes dificultats d'encaix entre el fort component autoritari del nou règim, amplificat a la ciutat pels poders extraordinaris de l'autoritat militar, i les necessitats d'adequació de les regles socials al món capitalista que tot just s'estaven assajant, van ser al llarg d'aquests anys un permanent factor de tensions. Aquestes tensions, d'una manera o altra, en els anys de la revolució, van trobar en els elements més avançats del partit liberal un agent que les vehiculava facilitant alguna forma de transacció; una vegada liquidada aquesta etapa i els seus protagonistes, i descartades les alternatives amb més voluntat integradora, l'abordatge dels conflictes va oscil·lar entre el paternalisme intervencionista de les autoritats militars, que sovint es combinava amb una repressió descarnada, i les demandes de modernització generalment frustrades, això sí, sense sacrificar l'estabilitat, dels grups socials associats a l'economia industrial. En la mesura que aquests darrers –almenys fins a 1848– van acceptar un paper subordinat en les estructures polítiques, la inadaptació de les directrius generals emanades dels governs moderats a les necessitats de la societat barcelonina sovint es va fer insuportable per a amplis sectors de la població i va prendre la forma de protestes espontànies, esclats de malestar popular, davant dels quals es van adoptar estratègies de duresa o transacció, sovint depenent de la distància a què es prenien les decisions.

Les formes de malestar més sentides, en aquests anys, entre les majories socials anaven associades a l'emergència d'una classe obrera en condicions de supervivència duríssimes, i amb instruments de defensa encara incipients –les associacions obreres–, que a més van tenir una vida en el millor dels casos tolerada, quan no perseguida; les noves formes d'imposició fiscal, especialment els impostos indirectes –els consums i drets de portes–, que gravaven les economies més febles i que en les zones urbanes es van deixar sentir com una forma de laminació molt injusta del salari real popular; i finalment la implantació per primera vegada a Catalunya del servei militar obligatori, en unes condicions de reclutament que eximien els més rics, arruïnaven les economies mitjanes, forçades a estalviar tota una vida per evitar el servei als seus fills, i amenaçaven, com una sinistra loteria, els fills de les classes més febles amb un destí infernal. Tot això en un context en què les tradicionals fórmules de substitució col·lectiva es van veure també molt ràpidament laminades per la combinació d'una normativa rígida que, en la seva pretensió d'igualar en deures, feia justament el contrari i per la penetració progressiva de formes culturals individualistes que, si d'una banda destruïen les velles

solidaritats comunals o corporatives i introduïen una moral del benefici i la meritocràcia, deixaven indefenses les grans majories socials davant una exigència: l'impost de sang, que sols podia ser vist com una colossal injustícia.

En línies generals l'aparell repressiu va funcionar i va aconseguir evitar per un període de deu anys nous brots revolucionaris, però les formes de malestar social, especialment les associades a les condicions de treball –els conflictes obrers–, a les condicions d'accés als bens de primera necessitat, a causa de la seva carestia –amplificada pel sistema impositor–, o a l'injust sistema de reclutament, van esclatar en més d'una ocasió, sense que l'oposició política tingués capacitat de vehicular aquestes explosions en benefici propi. Tanmateix, quan la crisi econòmica va arribar a Catalunya i la guerra civil va reaparèixer al camp, els arguments principals per a enrolar-se en les files del pretendent girarien entorn d'aquestes formes de malestar popular, esdevingudes cròniques i aguditzades per la conjuntura. La imperfecció del model moderat com a sistema liberal, els tics autoritaris que s'hi van incrustar, potser van poder contenir aquestes formes de malestar en el curt termini, i en qualsevol cas en van evitar la seva traducció política, però no van facilitar el pas cap a una societat plenament assentada en els nous valors que es proclamaven en les constitucions, i van ajudar a cristal·litzar una distància massa gran entre els diversos grups que conformaven el cos social. A Barcelona, on els efectes de la modernització econòmica i també les seves conseqüències indesitjables eren més evidents, es van trobar a faltar els instruments i les polítiques que permetessin un cert grau de transacció que contingués constructivament els conflictes, amb conseqüències negatives a mig termini.

3.1. Una revolució industrial en “estat de setge”

Les realitats materials havien madurat ràpidament. A les darreres dècades del XVIII i les primeres del XIX, Barcelona havia anat concentrant en el seu interior un nombre creixent d'indústries manufactureres. La guerra del francès i la napoleònica, i la posterior pèrdua de les colònies americanes, havien momentàniament aturat al llarg del primer terç del segle el procés d'industrialització, però justament aquestes condicions tan adverses va acabar de decantar a les élites econòmiques de la ciutat en l'aposta pel mercat espanyol i l'economia industrial. Va ser a partir de 1832, i amb la introducció del vapor a la manufactura, i coincidint pràcticament amb l'inici de la darrera fase que portaria al triomf definitiu de la revolució liberal i del marc de relacions jurídiques que aquesta establia, que es produeix el canvi d'escala que la converteix en una ciutat plenament industrial amb els efectes induïts que això tindrà sobre la població i l'estructura urbana. La indústria tèxtil va ser l'instrument decisiu d'aquest procés d'industrialització i la palanca va ser la màquina de vapor.

En el període 1840-1860 la indústria cotonera catalana va quedar pràcticament mecanitzada en la filatura.²³¹ Es detecta en aquest període una concentració industrial a Barcelona que la va convertir en “el primer centre català i espanyol –segurament també mediterrani– en l’interior del qual s’aplega un gran nombre de fàbriques modernes i una quantitat important de màquines de vapor”.²³² Tot i que la destrucció de la fàbrica Bonaplata l’any 1835 va alentir uns anys la introducció del vapor, a partir de 1840 les indústries tendeixen a concentrar-se a Barcelona. Segons Figuerola,²³³ el 1849, 94 dels 133 vapors existents a Catalunya eren a la ciutat. De ben segur que l’accés al carbó mineral britànic a través del port n’era la causa, però la guerra carlista també va reforçar el paper de la capital en el conjunt català, ajudant a la concentració barcelonina, no sols d’instal·lacions, sinó de capitals i emprenedors. En qualsevol cas, l’índex de la producció industrial barcelonina va augmentar un 5,5 per cent anual entre 1840 i 1860, d’una manera acumulativa, és a dir, en vint anys es va doblar.²³⁴ Maluquer conclou que la concentració de l’activitat industrial a escala catalana i espanyola a Barcelona va arribar a ser en aquests anys més gran que mai abans o després.²³⁵ Sols el sector cotoner a la ciutat va arribar a ocupar vint-i-cinc mil operaris el 1851, quan la ciutat no arribava encara a les dues-cents mil ànimes.

Naturalment, una transformació econòmica d’aquesta magnitud va tenir importants conseqüències demogràfiques i en l’estructura social i urbana de la ciutat. Pel que fa al creixement poblacional, al llarg del segon terç del segle XIX, la població barcelonina va experimentar un salt de magnituds desconegudes fins aleshores. Agafant per a 1832 *El Estado del número de habitantes contenidos en los cinco cuarteles en que está dividida Barcelona*, facilitat pel subdelegat provincial José Víctor Uñate i publicat per Pi i Arimón,²³⁶ la ciutat comptava amb 116.917 ànimes, encara que es tracta de ciutadans de dret o veïns i no hi són

---

²³¹ La ciutat va passar de 17 màquines de vapor el 1841, amb una potència de 290 HP, a 94 vapors i 1.724 HP el 1849, i 124 vapors el 1860, que desenvolupaven 3.703 HP de potència (MALUQUER DE MOTES, Jordi. “Activitats econòmiques”. A: SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume (dir.). *La ciutat industrial (1833-1897)*. A: *Història de Barcelona* (vol. 6). Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Ajuntament de Barcelona, 1997. 8 vol., vol. 6, p. 196). Es a dir el salt d’escala dins el recinte emmurallat es va produir en els anys quaranta. Pel procés d’industrialització barceloní i català es pot seguir a MALUQUER DE MOTES, Jordi. “Industrialització i modernització a la Catalunya del segle XIX”. A: NADAL, Jordi; MALUQUER DE MOTES, Jordi; SUDRIÀ, Carles; CABANA, Francesc. *Història Econòmica de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1994, vol. 1, p. 39-345; pel cas espanyol, NADAL, Jordi. *El fracaso de la revolución industrial en España*. Barcelona: Ariel, 1975.

²³² MALUQUER DE MOTES, Jordi. “Activitats econòmiques”..., p. 196.

²³³ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 288. La xifra correspon al quadre Estado demostrativo del número de máquinas de vapor fijas establecidas y que funcionan en Cataluña.

²³⁴ MALUQUER DE MOTES, Jordi. “El índice de la producción industrial de Cataluña. Una nueva estimación (1817-1935)”. *Revista de Historia Industrial* (núm. 5). Barcelona: 1994.

²³⁵ NADAL, Jordi; MALUQUER DE MOTES, Jordi. *Catalunya, la fàbrica d’Espanya*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1986.

²³⁶ PI I ARIMÓN, Andrés Avelino. *Barcelona antigua y...*, p. 299.

comptats criats, estrangers i transeünts, ni la població institucional: presos, clergues seculars i guarnició. Pel que fa a 1848 i 1849, el número de fonts es multiplica i també la disparitat quan es tracta de calcular la població sencera. Si bé la població de dret és xifrada en 137.661 ànimes el 1848 i en 140.391 el 1849, el càlcul de la població de fet es fa més difícil i va des dels 186.214 de Figuerola als 163.249 de Pi i Arimón, o el càlcul que, comparant les diverses fonts, han elaborat Tatjer i López, de 173.337²³⁷ per a l'any 1848. En qualsevol cas, la població barcelonina entre 1832 i 1848 va créixer prop del cinquanta per cent, a pesar del retrocés de la natalitat i de la pervivència d'una mortalitat que la superava. Aquest creixement, per tant, es va mantenir gràcies a una migració molt activa, que superava l'àmbit regional, i dins una ciutat que empitjora les seves condicions de vida materials, com ho demostren el diferent comportament social de la mitjana de vida i especialment de la mortalitat infantil entre classes socials.²³⁸ D'una banda, la revolució política i l'arrencada industrial havien assentat a Barcelona les bases del desenvolupament d'una nova economia que indubtablement ofería també noves oportunitats a la immigració, però les condicions materials en què s'estava produint el canvi, en una ciutat constreta per les muralles i en unes pèssimes condicions de vida i de treball, tenien un resultat en costos humans extraordinari.

La transformació de l'estructura urbana que la doble revolució va produir també va ser de grans proporcions. La desamortització va suposar la liquidació de la ciutat d'antic règim i l'endegament d'un procés de reformes urbanes sobre el nou sòl disponible que es va perllongar per un període de més de vint anys. La quantitat i la centralitat dels solars alliberats va permetre una política de transformació urbana, dotació de serveis, creació d'espais públics i construcció de residència burgesa que configuraria la nova ciutat, ja plenament burgesa i jerarquitzada. La fisonomia inalterada de la Barcelona intramurs al llarg de segles en vint anys es va veure completament transformada. Des dels primers moments, l'apropiació pública dels

---

²³⁷ TATJER, Mercè; LÓPEZ, Pilar. "Evolució demogràfica". A: SOBREQÜÉS, Jaume, (dir.). *Història de Barcelona* (vol. 6). Barcelona: Ajuntament de Barcelona / Enciclopèdia Catalana, 1995. 8 vol., vol. 6, p. 97. Utilitzant les fonts publicades disponibles (PI I ARIMÓN. *Barcelona antiga y...*; FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*; MATAS, José; SAURÍ, Manuel. *Manual histórico-topográfico, estadístico y administrativo, ó sea guía general de Barcelona*. Barcelona: Impr. y Lib. de Manuel Saurí, 1849), les autors han elaborat una estimació per als anys 1846, 1847, 1848 i 1849.

²³⁸ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 110-119. L'autor agrupa la població en 3 grups o classes: "Así los propietarios, hacendados, comerciantes, curiales, empleados en las primeras categorías de la administración y todos los que habitan en los cuartos principales de la mayoría de las calles, como también los que residen en los pisos segundos y terceros de la Rambla fueran de primera clase. Los menestrales, habitantes en tiendas y los que residen en los cuartos segundos de casi todas las calles y terceros de algunas fueran de segunda clase. Componen la tercera todos los jornaleros, ya oficiales de talleres, ya trabajadores de manufacturas, empleados jubilados y cesantes y las que ocupan los pisos más elevados de todos los casos." (p. 111) i demostra com la mortalitat es superior entre el tercer grup. A més, si es creuen la mortalitat per classes i edat, Figuerola descobreix que, un cop remuntada l'edat de 6 anys, la vida mitjana s'igualava entre les tres classes, tant entre els mascles com entre les femelles. Per tant, és en la mortalitat infantil on cal buscar les causes de les diferències socials assenyalades. De manera que, tant en els mascles com en les femelles, mentre que en la primera classe moren abans dels set anys aproximadament un terç dels infants, en la segona i la tercera tots els casos superen la meitat dels nascuts.

solars dels antics convents es va associar a un programa de reconversió urbanística, tot i que les cròniques dificultats de la hisenda pública van obligar a privatitzar part del sòl, que es va transformar en instal·lacions fabrils i d'habitatge. Que l'activitat constructiva va ser extraordinària al llarg d'aquests anys, ho confirmen les dades que facilita Figuerola.²³⁹

Tradicionalment, la indústria tèxtil s'havia concentrat al barri de Sant Pere, on predominaven els petits tallers, que serien els que més trigarien a mecanitzar-se. Però a l'àrea del Raval, molt especialment a l'entorn de Sant Pau del Camp, és van concentrar molt ràpidament les noves fàbriques de filatura mecanitzades.²⁴⁰ Nicolau i Caballé,²⁴¹ a partir de l'anàlisi del repartiment per a indústria i comerç de 1820 i de les matrícules industrials de 1846 i 1856, han estudiat la implantació industrial en aquests dos barris: Raval i Ribera.²⁴² Si el 1820 la preeminència de la Ribera concentrava el 45% dels establiments, el 1846 el Raval ja n'acumulava el 38%, amb un 35% a la Ribera; el que resulta encara més aclaridor, si ens referim al percentatge de la quota de contribució satisfeta, el 1846 el Raval representa el 46,41%, que s'eleva al 58,95% el 1856, mentre que en aquesta data els 420 establiments de la Ribera –un 37% de la ciutat– tan sols representen un 22,92% de la quota. Sembla clar que mentre el barri de Sant Pere es va consolidar com una zona de petits tallers artesanals –probablement sense mecanitzar–, el Raval va esdevenir l'espai privilegiat de concentració de les grans indústries mogudes amb vapor.

Paral·lelament al procés d'instal·lació de fàbriques i de construcció d'un centre urbà burgès entorn de la Rambla i de l'eix Ferran-Princesa –aprofitant en gran part els solars desamortitzats–, els barris del Raval, Sant Pere i la Barceloneta vivien transformacions encara més grans per a proveir d'allotjament la nova població obrera. La instal·lació de les noves fàbriques va anar acompanyada de la construcció massiva d'habitatge barat. En el cas del Raval, es va produir l'obertura i la urbanització de nous carrers allà on hi havia hortes. Les

---

²³⁹ FIGUEROLA, Laureà. Estadística de Barcelona..., pàg. 62. En les xifres facilitades en el quadre *Estado de las casas construidas en Barcelona y sus barrios de extramuros, según datos oficiales de la sección de librería de la secretaría del Excelentísimo ayuntamiento*, es veu que, els anys quaranta i especialment a partir del 44, tant a Barcelona intramurs com a Gràcia, el ritme de construcció es dobla, tant en solars nous i substitucions d'edificis, com en restauracions de cases antigues.

²⁴⁰ GUARDIA, Manuel. "Estructura urbana". A: SOBREQÜÉS, Jaume, (dir.). *Història de Barcelona* (vol. 6). Barcelona: Ajuntament de Barcelona / Enciclopèdia Catalana, 1995. 8 vol., vol. 6, p. 60.

²⁴¹ CABALLÉ, Francesc; NICOLAU, Antoni. "Indústria i ciutat a la primera meitat del XIX: anàlisi comparada de localització industrial a la Barcelona de 1820, 1846 i 1856 a partir de fonts fiscals". *III Congrés d'Història de Barcelona, Ponències i Comunicacions* (vol. 2). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1993. 2 vol., vol. 2, p. 482.

²⁴² Cal aclarir que els autors fan servir el terme *Ribera* per a referir-se al sector oriental de la ciutat medieval, la que queda situada a llevant de la Via Laietana. Tanmateix, a efectes pràctics, és un estudi del barri de Sant Pere, atès que a la Ribera –el barri que s'estén per sota el carrer de la Princesa–, no hi ha pràcticament activitat industrial.

densitats brutes, tot hi ser imprecises, són indicatives.²⁴³ El Raval agrupa més del 40% de la població de la ciutat; la seva densitat, per sota del carrer de l'Hospital, s'ha doblat entre 1832 i 1859, i conté les illes més poblades.²⁴⁴ Al seu torn, les àrees menys poblades són les centrals entre la Rambla i el traçat actual de la Via Laietana, entre 700 i 800 habitants per hectàrea, i agrupen poc més del 20% de la població. Al sector oriental de la ciutat, a més enllà de l'actual Via Laietana s'estenen els barris d'artesans que agrupen un terç de la població de la ciutat també amb altíssimes densitats²⁴⁵. Per últim, a la Barceloneta, tot i representar tan sols el 8 per cent de la població de la ciutat, aquesta s'ha doblat entre 1832 i 1859, i la densitat s'ha multiplicat per 2,5. A partir de 1832 s'eleva l'alçada màxima edificable i molts habitatges se subdivideixen.²⁴⁶

Els anys cinquanta, els edificis de la ciutat havien uniformat quasi totalment les alçades entorn dels cent pams. Les autoritats cada vegada van autoritzar majors alçades màximes, sense atendre els advertiments dels higienistes. El sòl s'havia exhaurit i s'havien ocupat els interiors de les illes, els patis i els horts. Les diferències de densitat obeeixen tan sols a la grandària dels habitatges com a factor de diferenciació social, no pas a l'existència d'espais sense edificar, tampoc al centre. Habitatge petit a la perifèria, habitatges burgesos amplis al centre, la ciutat havia completat el procés de jerarquització espacial. La industrialització de la perifèria i l'aprofitament dels solars desamortitzats per a residència burgesa, equipaments –mercats de Santa Caterina i Sant Josep, Teatre del Liceu– i espais públics –plaça Reial, plaça de Medinaceli– havien estat els instruments d'aquesta jerarquització. El valor del sòl ho expressa clarament.²⁴⁷ Però el conjunt ja resultava sanitàriament insostenible, el 1856 els autors de les ordenances municipals escriuen: “La Barcelona actual no posee calles espaciosas en que la circulación se verifique con desahogo, en que el sol bañe su piso y seque su humedad, en que el aire recorra con sus purificadoras corrientes, en que los edificios que en ella se levantan, si

---

²⁴³ Transcrivim les dades elaborades per Guardia (GUARDIA, Manuel. “Estructura urbana”..., p. 56-58) a partir de les de Pi i Arimón per a 1832 (PI I ARIMÓN, Andrés Avelino. *Barcelona antigua y...*) i les de Cerdà per a 1854 (CERDÀ, Ildefonso. *Teoría General de la Urbanización. Reforma y ensanche de Barcelona*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1971, 3 vol) per a 1959.

²⁴⁴ CERDÀ, Ildefonso. *Teoría General de...* ens dona les densitats per illa, fet que resulta extraordinàriament aclaridor i permet establir un esquema centre-perifèria. La perifèria acumula les densitats més altes, al Raval, a la Barceloneta i als barris de Sant Cugat del Rec, Santa Caterina i Sant Pere, sovint per sobre dels 3.000 habitants per hectàrea. Es pot consultar un estudi complet d'aquestes actes a CABRÉ, Anna; MUÑOZ, Francesc. “Ildefonso Cerdà i la impensable densitat”. A: *Cerdà. Urbs i territori*. Barcelona: 1994, p. 37-46.

²⁴⁵ Per sota l'eix Boria-Carders, trobem la densitat més alta, 1.365 hab./ha, mentre que als barris de Sant Pere, Sant Cugat i Sta. Caterina tenen 953 hab./ha. Tanmateix, es tracta de densitats brutes; si anem al detall de les illes, la major concentració als barris de Sant Cugat i Santa Caterina es fa evident, mentre que el de la Ribera, encara que poblat, ho és homogèniament per sota dels 2.000 hab./ha. (*Ibidem.*)

²⁴⁶ TATJER, Mercè. *La Barceloneta del segle XVIII al Pla de la Ribera*. Barcelona: Saturno, 1973, p. 54-63.

²⁴⁷ GUARDIA, Manuel. “Estructura urbana”..., p. 62. Elaborat a partir de les dades facilitades per CERDÀ, Ildefonso. *Teoría General de...*; i CABRÉ, Anna; MUÑOZ, Francesc. “Ildefonso Cerdà i...”, p. 37-45.

alguno se distingue por su belleza arquitectónica, puedan ser contemplados a la distancia conveniente para que la mirada los abarque en su conjunto. La mayor anchura es de 48 palmos y el mínimo de altura de los edificios es de 97; de suerte que cuando la prescripción higiénica reclama que la altura sea igual al ancho de las calles, en esta ciudad el ancho de las calles alcanza en muy pocas a la mitad de la altura de los edificios”²⁴⁸

Referint-se al procés que acabem de descriure, on concorrien la suma del canvi econòmic, el creixement poblacional, el creixement urbà desordenat dins el recinte emmurallat i unes condicions polítiques autoritàries –la major part del període la ciutat va estar sota l’estat d’excepció–, l’urbanista Arturo Soria ha escrit al respecte “Si en general la industrialització del XIX generà fortes tensions, no cal dir les que generà en el que podríem anomenar com a industrialització en estat de setge”.²⁴⁹

En línies generals l’arrancada industrial localitzada en el sector cotoner, pren volada i consistència un cop acabada la guerra carlina, i en un ambient econòmic clarament optimista. L’estabilització moderada va ajudar a consolidar aquest optimisme i el desenvolupament de les formes de producció capitalistes, el desenvolupament ferroviari que s’iniciarà el 1848. serà el següent pas d’aquest procés,

Tanmateix, la ciutat ja havia canviat, en la seva geografia física, aparició de fàbriques, habitatge obrer massiu, barriades industrials senceres, i en el seu paisatge humà, apareixen els protagonistes del nous temps, els burgesos i els proletaris. Aquesta aparició no havia de ser estranya a la crisi del sistema moderat el 1854 i el desenrotllament dels esdeveniments a la ciutat a partir d’aquell moment.²⁵⁰

3.2. Les amenaces de la ciutat industrial: la fàbrica i l’obrer

En una ciutat privada de la capacitat de creixement horitzontal per la prohibició de construir fora muralla s’havia verificat una revolució industrial i el creixement demogràfic que hi anava associat, en condicions polítiques excepcionals i d’una manera molt ràpida, amb un grau important d’imprevisió. Les conseqüències d’aquests fenòmens van ser l’ocupació desordenada

---

²⁴⁸ DURAN I BAS, Manuel; MARTÍ D’EIXELÀ, Ramon. “Dictamen [de 12 d’agost de 1856]”. A: *Ordenanzas Municipales de la ciudad de Barcelona*. Barcelona: Impr. Nueva de Jaime Jepús y Ramón Villegas, 1857, p. 4-5.

²⁴⁹ Soria fa referència en aquest fragment del seu text a la negativa dels militar de denegar, el 1844, l’eixampla parcial sol·licitat per l’ajuntament apel·lant al dret de conquesta. (SORIA PUIG, Arturo. “El projecte i la seva circumstància”. A: DIVERSOS AUTORS. *Treballs sobre Cerdà i el seu Eixampla*. Barcelona: MOPT / Ajuntament de Barcelona, 1992, p. 34.

²⁵⁰ Pel desenrotllament del moviment obrer barceloní a partir de 1854: BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, i pel període immediatament posterior: TERMES, Josep. *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*. Barcelona: Crítica, 1977.

de tot l'espai disponible i la convivència sense control de les activitats industrials i de l'habitatge obrer, amb un corollari de problemes de seguretat i higiènics que no van tardar a manifestar-se. En poc temps les autoritats van haver d'afrontar-se a tres ordres de problemes: els derivats de la perillositat de les noves indústries i la seva presència en el centre urbà; els que creaven les males condicions higièniques i sanitàries d'aquesta massa de treballadors que vivien en condicions infrahumanes; i, per últim, la creixent necessitat de gestionar els conflictes en les relacions socials entre treballadors i empresaris per a regular les condicions de treball i el salari. Aquests problemes afectaven no sols la població obrera, sinó el conjunt de l'estabilitat de la ciutat, que es veia amenaçada regularment per incendis i accidents, epidèmies, o revolucions, en les expressions més extremes d'aquests fenòmens.

Uns anys més tard, quan el 1857 Pere Felip Monlau publicà la seva *Higiene Industrial*²⁵¹ i estableixi un llistat de “medios físicos y morales para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón”, aquestes mesures seran en elles mateixes tot un diagnòstic dels principals problemes que es detecten en les condicions de vida dels treballadors de la ciutat. Monlau proposa descentralitzar les fàbriques; controlar la construcció de tallers des del punt de vista higiènic; construir cases model per als treballadors; construir safareigs públics i cases de banys; facilitar l'abundància i barator dels aliments, perseguir-ne les adulteracions –especialment a les tavernes–; dictar una llei sobre treball infantil; evitar la competència del treball a penals i cases de beneficència; obrir jardins i llocs d'esbarjo als barris obrers; establir cases bressol i asils, escoles primàries per als fills dels obrers i escoles dominicals per a aquests; crear una cartilla higiènica per als obrers; crear premis que estimulin la investigació per a reduir la perillositat de les indústries; establir caixes d'estalvi i fomentar les societats de socors mutus; facilitar l'assistència mèdica gratuïta a les famílies obreres; i establir una estadística sobre la classe obrera i la indústria fabril a Espanya. Com es pot veure, la concentració de fàbriques dins del recinte emmurallat i les condicions de treball en aquestes; l'alimentació, habitació, higiene i salut dels treballadors; i les condicions socials d'aquesta classe resumeixen el conjunt de mesures.

Dels factors que concorrien a empitjorar la qualitat de vida dins de la ciutat, es va fer evident ben aviat la perillositat de la concentració de modernes instal·lacions industrials, i això havia de portar les autoritats a intervenir per gestionar el problema. Un observador intel·ligent, el doctor Font i Mosella, escrivia l'any 1851 sobre el particular:

“Si veinticinco años atrás el gobierno y sus delegados pudieron desear y proteger el establecimiento de las fábricas de vapor en esta ciudad para poner nuestra industria al nivel de las extranjeras, ahora que ya se hallan generalizadas, y se ha demostrado que con iguales o

---

²⁵¹ MONLAU, Pere Felip. “Higiene Industrial”. A: JUTGLAR, Antoni (ed.). *Condiciones de vida y de trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX*. Barcelona: Antropos, 1984, p. 70-143.

mayores ventajas pueden establecerse lejos de las poblaciones grandes y que en el centro de estas son incómodas y perjudiciales, toca a V.E. manifestarlo así al gobierno.”²⁵²

La concentració de fàbriques presentava dues menes de riscos evidents; d'una banda, els incendis, que eren relativament freqüents –tant a causa de l'emmagatzemament de matèries combustibles, com el cotó, com dels freqüents accidents als tallers–²⁵³ i, d'una altra, les explosions de màquines de vapor, als quals a més se sumava de tant en tant l'aparició d'actes luddites. No disposem d'estadístiques sobre incendis de fàbriques a la ciutat, però tant les notícies recollides²⁵⁴ –algunes van tenir força transcendència en la vida de la ciutat–²⁵⁵ com el fet que l'ajuntament prengué diverses mesures, com adquirir bombes per a apagar incendis o organitzar el servei de bombers,²⁵⁶ que aviat es va contractar amb una companyia d'assegurances, donen idea que es produïen amb freqüència i que era un fet que preocupava.

Pel que fa a les explosions de vapors –sobre les quals Figuerola fa la poc versemblant asseveració que “tales aparatos [els vapors] que exponen al vecindario a mil peligrosas contingencias por las explosiones (que afortunadamente no han acaecido)”–²⁵⁷ n'hem registrat almenys dues, de les quals no coneixem les conseqüències ni la localització: una el 20 de juliol de 1847 i una altra el 19 de juny de 1848.²⁵⁸ Però d'acord amb les estadístiques sobre el particular aportades per Monlau amb relació al cas de Lille –que, amb un parc de 130 màquines de vapor i una població de 8.170 obrers, registra 142 accidents el 1844, 1845 i la primera

---

²⁵² FONT I MOSELLA, Joaquín. Consideraciones sobre los inconvenientes que irrojan a la salud de los jornaleros y a la pública de Barcelona las fábricas, en especial las de vapor, y sobre las ventajas de trasladarlas a la llanura de Casa Túnez. Barcelona: Impr. y Lib. Politécnica Tomás Gorchs, 1852, p. 1.

²⁵³ Així com a altres establiments relacionats amb l'activitat de la indústria mecanitzada, com carboneres o magatzems de cotó...

²⁵⁴ Tan sols a partir de les notícies que ens dóna Crespí (CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1843-1849) sabem que hi va haver incendis a fàbriques: a la de Narcís Mercader, el 28 de febrer de 1844; a la de M. Capdevila, el 13 de juny de 1844; a la d'Antonio López, el 19 de juny de 1844; a la dels germans Muntades, l'11 de febrer de 1846; a la d'Escuder, el 23 de febrer de 1846; en una fàbrica sense identificar, l'11 d'agost de 1846; una altra vegada a la d'Antonio López, el 27 de novembre de 1846; a la de F. Jordà, el 21 d'abril de 1847; en una fàbrica de teixits sense identificar, el 27 de juny de 1847; en un vaixell de vapor ple de cotó al port, el 6 de juliol de 1847; a la de Bosseconst, el 17 d'agost de 1848; a la de J. Vidal, el 27 d'abril de 1849; i en un dipòsit de cotó, el 31 de desembre de 1849.

²⁵⁵ L'explosió d'una caldera de vapor es va produir a la fàbrica de Joan Anchón el 1852 i va desencadenar un fort debat a l'ajuntament. L'assumpte és citat a l'inici de FONT I MOSELLA, Joaquín. *Consideraciones sobre los...*, p.1. L'autor, a la primera pàgina, escriu: “Las desgracias que ha ocasionado de pocos días a esta parte la bien montada de los SS. Anchón i compañía, desgracias que habrían sido mucho mayores para los que viven en las inmediaciones y aún a alguna distancia de la fábrica sin la serenidad y el valor de que dio muestras el que precavió que reventasen las otras dos calderas.” (Sobre el debat generat a l'ajuntament veure: AAMB, Llibre d'actes, sessions dels dies 2, 9, 13 i 27 de juliol, i 31 d'agost de 1852; vol. 2, p. 139 v/r, 147v, 155r, 170r, i 180r i plec).

²⁵⁶ Vegeu: MESTRE, Jesús. *Historia dels bombers de Barcelona*. Barcelona: L'Avenç, 1986; PUIG I ALFONSO, Francesc. *Curiositats barcelonines...*, vol. 3, p.5-10.

²⁵⁷ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 293.

²⁵⁸ CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, p. 38 (1847) i p. 44 (1848).

meitat de 1846, amb un balanç de 16 morts—,²⁵⁹ sembla raonable pensar que en una població com Barcelona, on el nombre de màquines era semblant, l'accidentalitat havia de ser important. També sembla apuntar en aquesta direcció la creació el 1846 d'una *Asociación de la clase de mayordomos, maquinistas de vapor, foguistas y peones de fábrica para socorrerse en caso de desgracia*, sota la invocació de Sant Antoni de Pàdua, les ordenances²⁶⁰ de la qual preveuen els casos d'accident, invalidació o mort a causa d'un accident a la fàbrica. A partir de 1845, l'ajuntament va mantenir una comissió de regidors per a inspeccionar els edificis on hi havia instal·lades màquines de vapor.²⁶¹

Entre les autoritats hi havia consciència d'aquesta mena de perill. Ho demostra el contingut del *Bando General de buen Gobierno o de Policía Urbana para esta ciudad de Barcelona*²⁶² de 1839, on al mateix temps que es consagra el permís per a establir màquines de vapor a tot el territori de la ciutat, s'estableixen requeriments destinats a garantir la seguretat de les instal·lacions —mides, pressió, ubicació de la màquina i característiques del local, materials de construcció, vàlvules de seguretat, característiques de la xemeneia, condicions d'emmagatzemament del carbó...—, s'assenyala la necessitat de disposar de permís municipal i s'estableix el dret dels veïns a inspeccionar el local on quedi instal·lada la màquina.

Tanmateix, la necessitat d'establir límits al creixent nombre de màquines que s'instal·laven a la ciutat, ben aviat es va fer evident i seria un element de debat permanent a la ciutat. En aquest sentit, la primera suspensió de permisos per a instal·lar nous vapors dins la ciutat intramurs es va produir per part municipal el 5 desembre de 1844²⁶³ i havia estat precedida per un ampli debat a la premsa barcelonina²⁶⁴ sobre la conveniència de prohibir la instal·lació de fàbriques a la ciutat. Aquell estiu havia estat especialment profús en accidents i incendis a les fàbriques, i fins hi tot Meer va dictar el 22 de juny una ordre contra tota persona “que pertenezca a la

---

²⁵⁹ MONLAU, Pere Felip. “Higiene Industrial”. A: JUTGLAR, Antoni (ed.). *Condiciones de vida...*, p. 93.

²⁶⁰ Ordenanzas formadas para el régimen de la asociación de la clase de mayordomos, maquinistas de vapor, foguistas y peones de fábrica para socorrerse en caso de una desgracia, que con el título de San Antonio de Padua se establece en la ciudad de Barcelona el año de 1846. Barcelona: Impr. y Lib. de Roca y Suñol, 1846, p. 9, art. 15, 16 i 17.

²⁶¹ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.766, *Nombramiento de comisiones*.

²⁶² Bando General de Buen Gobierno o de Policía Urbana para esta ciudad de Barcelona publicado por el Excmo. Ayuntamiento de Barcelona en Mayo de 1839. Barcelona: Impr. de Tomás Gaspar, 1839, art. 51 a 68. A la revisió amb addicions que se'n va fer el 1842, aquesta part no va ser tocada (*Bando de Buen Gobierno o de Policía Urbana para esta ciudad de Barcelona publicado por el Excmo. Ayuntamiento de Barcelona en Mayo de 1839 y revisado y adicionado por el de 1842*. Barcelona: Impr. del Constitucional, 1843).

²⁶³ “No se admitirán más solicitudes de permisos para plantificar nuevas máquinas de vapor interín no se adopten las reglas que se juzguen convenientes para el particular”, comunicació de l'acord de l'ajuntament. (*Diario de Barcelona*, 6 de desembre de 1844)

²⁶⁴ El debat es va produir desencadenat pel periòdic *La Verdad*, el 2 de novembre de 1844, i va ser contestat per *El Imparcial* (es pot seguir a GARCÍA BALANÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 378-379, n. 193 i 194).

sociedad de gentes interesadas en que se destruya la industria fabril poniendo fuego en algunas fábricas serán presos y puestos a disposición de la autoridad militar”.²⁶⁵ Aquell mes de novembre s’havia produït l’incendi de la fàbrica Herp al Papiol²⁶⁶, que tant rebombori va causar. Però probablement la iniciativa municipal té com a detonant les disposicions preses el 30 de setembre de 1844 pel cap polític, el general Fulgencio, a instàncies del seu superior, el baró de Meer, qui, en un context general de control sobre els conflictes socials que s’havien expressat aquell estiu i que van culminar amb una vaga el mes d’agost, va dictar un ban sobre qüestió industrial on la conveniència de limitar la instal·lació de nous vapors hi era esmentada.²⁶⁷

Tant si aquests fets hi estaven relacionats, com si no, les autoritats van seguir el camí de restringir moderadament les instal·lacions,²⁶⁸ encara que aquesta restricció s’incomplia reiteradament²⁶⁹. El 10 d’abril de 1846, l’alcalde Erasme de Janer i de Gònima, a través d’un ban, fa la primera disposició prohibitiva: “No se permitirá de hoy en adelante edificar dentro de las murallas de esta Ciudad fábrica alguna con objeto de establecer en ella una o más máquinas de vapor”,²⁷⁰ encara que les fàbriques existents podran augmentar la seva potència o instal·lar noves màquines, previ permís municipal, a les zones que es determinen –la major part del barri del Raval i el de Sant Pere–; queda expressament prohibida la construcció de fàbriques i la instal·lació de vapors a la resta de la ciutat, és a dir, als barris de residència

---

²⁶⁵ La notícia la facilita CRESPI, Mateu. *Diario de memorias...*, p. 37 (1844).

²⁶⁶ La fàbrica Herp va ser una de les primeres que van introduir les *mule-jennies* mecanitzades arribades de França. La seva crema va tenir un gran impacte a la ciutat (vegeu GARCÍA BALANÀ, Albert. *La fabricació de la fàbrica: Treball i política a la Catalunya cotonera (1784–1884)*. Tesis doctoral inèdita. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2001, p. 381, n. 198). Es va fer una subscripció popular que es troba documentada a AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.356 (no consultable perquè està extraviat).

²⁶⁷ OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L’oligarquia i...*, p. 228 i 234.

²⁶⁸ Els informes que l’ajuntament va demanar en aquests anys a les corporacions econòmiques de la ciutat –Comissió de Fàbriques, Junta de Comerç i Societat Econòmica d’Amics del País–, si bé reconeixien el problema de la concentració industrial, van coincidir a demanar que es defugís qualsevol tipus de prohibició (GARCÍA BALANÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 380, n. 195).

²⁶⁹ Tan sols a tall d’exemple, dos casos que hem documentat. El citat anteriorment de la fàbrica d’Anchón –un important personatge de la Junta de Fàbriques–, on després de produir-se una explosió i haver-se verificat diverses inspeccions municipals a instàncies dels veïns, per no reunir l’establiment els requeriments que les ordenances preveïen, s’adopta la salomònica decisió de precintat la màquina i la caldera accidentades, però se n’autoritza la instal·lació de dues de noves a un altre indret de la fàbrica (AAMB, llibre d’actes, 31 d’agost de 1852, vol. 2, p. 180r i plec amb el dictamen). Un altre cas és el de l’establiment de la “Fundición Barcelonesa de bronce y otros metales” –un dels socis era Àngel de Villalobos–, que es va instal·lar en una antiga fàbrica de plats i olles i que, contravenint el ban de 1846, va canviar d’activitat per esdevenir una fonedora de metalls. Va eixamplar l’àmbit de l’establiment industrial i va modificar l’edifici tant a l’interior com a l’exterior, i tot això sense el preceptiu permís municipal. Quan el 1852 la comissió nomenada per l’ajuntament per inspeccionar els establiments fabrils de la ciutat ho reporta en el seu informe, conclou: “VE [l’alcalde] no obstante resolverá lo que crea más acertado”. No consta cap tipus d’expedient sancionador (AAMB, llibre d’actes, sessió de 20 d’abril de 1852, “Informe de la secció tercera”, vol. 1, p. 86).

²⁷⁰ “Edicto”, Erasme de Janer i de Gònima, alcalde constitucional, 10 d’abril de 1846 (AHCB, col. Bans, carp. 24).

burguesa. La disposició, ultra el seu irregular grau de compliment, és important, ja que va suposar una primera zonificació dels usos a la ciutat de Barcelona, amb vistes a la jerarquització de l'espai urbà, que es consolidaria a les Ordenances Municipals de 1857.²⁷¹

La idea de desplaçar la indústria cap al pla de Barcelona, però, d'una manera o altra, es va obrir camí. Els nous grans establiments industrials –“La España Industrial” en seria el paradigma– van tendir en endavant a instal·lar-se a Sants, Sant Martí de Provençals o Gràcia. Figuerola escrivia al respecte l'any 1849:

“No es ya posible que en Barcelona ascienda a mayor número el de los motores mecánicos en lo sucesivo, porque la Municipalidad no permite en el angustiado recinto de que disponen sus habitantes la construcción de tales aparatos (...) los incendios y la absorción de aguas de todos los pozos, por el gran caudal consumido para operar especialmente la condensación con la vaporización efectuada en las calderas. A esta causa debe atribuirse el gran número y potencia de las máquinas planteadas alrededor de la ciudad, y que si bien su situación material parecía alejarlas del cuadro que nos hemos trazado, un atento examen nos ha demostrado que tenían íntima conexión y enlace con los hechos industriales de Barcelona.”²⁷²

El tema no va acabar ací; els anys següents la qüestió estaria present tant en memòries i exposicions –com la citada de Font i Mosella–, com en els treballs de la comissió de redacció de les noves Ordenances Municipals –que s'estendrien de 1851 a 1856–, i més enllà en treballs de més ambició, com els de Monlau o Joaquim Salarich.²⁷³ La qüestió de l'eliminació de les fàbriques de la ciutat seria constant. Aquest neguit s'accentuava a causa de la sensació de risc generada per cada nou incendi o accident i de les preocupacions higienistes creixentment expressades pels científics socials, però també, com a senyalat García Balañà, per la percepció de la fragilitat social de la ciutat i de la delicada governació dels conflictes entre obrers i amos.²⁷⁴

El context general de restricció de les llibertats públiques que la reacció moderada va suposar, va afectar les societats obreres i, per extensió, els fràgils mecanismes de concertació que en el

---

²⁷¹ *Ordenanzas Municipales de la ciudad de Barcelona*. Barcelona: Impr. Nueva de Jaime Jepús y Ramón Villegas, 1857; SABATÉ, Joaquim. *El proyecto de...*, p. 217.

²⁷² FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 293.

²⁷³ SALARICH, Joaquín. “Higiene del Tejedor”. A: JUTGLAR, Antoni (ed.). *Condiciones de vida y de trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX*. Barcelona: Antropos, 1984, p. 157-286.

²⁷⁴ GARCÍA BALAÑÀ, Albert. *La fabricación de...*, p. 380.

món del treball s'havien articulat en els anys del trienni esparterista.²⁷⁵ L'Associació de Teixidors, els anys 1840-43, certament no havia rebut un reconeixement de dret explícit –l'any 42 havia estat explícitament prohibida pel general Seoane–, però sí que havia rebut un reconeixement de fet i el suport de les autoritats municipals. A partir de novembre de 1843, la seva situació va esdevenir més precària; una precarietat que s'estendria al llarg de tot el decenni, amb períodes de repressió oberta i altres de tolerància. Els darrers dies de 1843, les autoritats militars insten l'ajuntament a fer complir el ban del general Seoane, disposició que l'alcalde declina aplicar al·legant que, per a procedir a una prohibició explícita de les associacions obreres, faria falta un ban o una disposició superior. En aquestes primeres setmanes, després del canvi polític, el 13 de desembre, i a instància de Laureano Sanz, es crea una Junta formada pel cap polític, dos vocals de la Junta de Comerç, dos de la Junta de Fàbriques i dos regidors de l'ajuntament per a elaborar un reglament per a la *Sociedad de Mutua Protección de Tejedores* –que segons l'ajuntament caldria aplicar també a les altres associacions. El projecte establia la lliure sindicació; el control del cap polític i l'ajuntament sobre els membres de l'associació i les seves reunions; l'ús d'una llibreta personal de cada obrer en què figuraven els canvis de fàbrica, capacitat i conducta, i un jurat per a dirimir conflictes.

Amb l'arribada de Meer, aquest projecte va quedar aturat. Aquell mes de gener hi va haver un intent de represa de l'activitat de l'Associació de Teixidors, quan una comissió formada per Francisco Gordo, Lluís Segú i Agustí Martínez protestava davant el cap polític per la retallada dels preus de les peces aplicats per alguns fabricants –que era una de les formes de discutir el salari dels teixidors–; l'ajuntament, que encara deliberava sobre els projectes de Sanz, el mes de març va aconsellar que les autoritats no intervinguessin, ja que l'Associació de Teixidors s'estava enfonsant tota sola i que sols calia evitar “los desmanes de obreros i fabricantes”.²⁷⁶ Tanmateix, la idea dominant era convertir l'associació en una societat de socors mutus i sota el control governamental. Al malestar derivat del context polític repressiu, s'hi va afegir, tal com assenyala García Balañà, d'ençà de 1844, la ràpida difusió del tissatge mecànic en detriment del manual, especialment a les grans fàbriques, fet que va coincidir amb una disminució del

---

²⁷⁵ Per a la qüestió de les associacions obreres durant el trienni esparterista i les primeres setmanes després de la caiguda de la Junta Suprema de Barcelona, vegeu BARNOSSELL, Genís. *Orígens del sindicalisme català*. Vic: Eumo, 1999, p. 161-247; i també OLLÉ I ROMEU, Josep M. *El moviment obrer a Catalunya, 1840-1843*. Barcelona: Nova Terra, 1973.

²⁷⁶ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.053; OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 230; BARNOSSELL, Genís. *Orígens del sindicalisme...*, p. 246-247.

salari nominal del teixidor –especialment entre 1845 i 50– i una perceptible feminització en els nous telers.²⁷⁷

Inicialment, sembla que l'associació va mantenir una certa activitat pública. El 27 d'abril va demanar a les autoritats la creació d'una comissió mixta per a adequar els salaris a les necessitats primordials dels teixidors. El mes de maig es va celebrar una reunió de comissionats de les fàbriques, presidida pel cap polític, al local de l'associació per a tractar de l'aniversari d'aquesta, on van participar tres-centes persones.²⁷⁸ L'eclésiàstic que va presidir la cerimònia va exaltar la caritat cristiana que havia de presidir l'acció de l'obrerisme i va indicar que les associacions havien de respectar el govern. En definitiva, les autoritats van fer un intent paternalista de dirigir l'associativisme obrer i mantenir-lo sota control, una estratègia que aviat va arribar als seus límits.

La combinació de l'autoritarisme que va introduir Meer, la transformació tecnològica i empresarial i la inestabilitat del mercat de treball havien de crear una situació de fort malestar entre els teixidors, que aquell mes d'agost culminaria amb l'esclat d'una vaga impulsada per l'Associació de Teixidors que va afectar algunes fàbriques de la ciutat. Tot i que n'ignorem l'abast geogràfic i els termes de la seva finalització, sembla que en alguns establiments va arribar a durar dues setmanes.²⁷⁹ Davant d'aquests fets, Meer es va decidir a intentar neutralitzar l'associació i va exigir als fabricants que donessin ocupació als obrers sense feina que no estaven associats. Això va portar alguns estira-i-arronses a causa de l'oposició de l'associació i finalment Fulgencio –el cap polític– el 30 de setembre va decretar l'aplicació de les disposicions vigents –entre elles el ban de Seoane– i va prohibir que es llegissin papers dins de les fàbriques.²⁸⁰ El dia 15 d'octubre s'establia una junta per a dirimir els conflictes entre treballadors i fabricants del sector cotoner, que va elaborar un informe sobre la legalitat de l'Associació de Teixidors en el qual es recomanava la seva dissolució i la de les altres similars, en el sentit de les disposicions del 30 de setembre.²⁸¹ Finalment, el 20 d'octubre, el cap polític dictava una sèrie de mesures de control i requeriments, que els fabricants havien d'acomplir sota amenaça de multa, i que ampliaven les del mes anterior, tot i que es reconeixia la llibertat total entre fabricants i operaris per a fixar el salari.

---

²⁷⁷ GARCÍA BALANÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 373; BARNOSELL, Genís. *Orígens del sindicalisme...*, p. 120 i s.; TRESSERRA, Ceferí. *Porvenir de las asociaciones de la clase obrera. Origen y estado actual de la cuestión del trabajo en Cataluña*. Barcelona: Impr. de Narciso Ramírez, 1855, p. 18-19.

²⁷⁸ Les notícies les recull OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 231-232, dels periòdics *El Artesano* i *El Imparcial* d'aquests dies citats pel mateix autor.

²⁷⁹ OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 233.

²⁸⁰ OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 233; COLUMBRÍ, Alberto. *Memorias de un presidiario político*. Barcelona: I. López, 1864, p. 498-500; *Diario de Barcelona*, 1, 4, 6 i 12 d'octubre de 1844; BENET, J.; MARTÍ, C. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 123 i 245.

²⁸¹ SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 87, n. 9.

Roser Solà ha fet notar com, en una conjuntura expansiva, l'intervencionisme del règim havia de molestar els fabricants, que es veien subjectes per les normes del cap polític a un seguit d'obligacions i restriccions, sobretot perquè l'esmentada reglamentació situava com a darrera instància per a veure els conflictes entre les dues parts una Junta de persones nomenades pel cap polític i independents de les parts, que podien emetre veredicte inapel·lable. Però Fulgencio, a més, es proposava fer aprovar pel Govern un Reglament Industrial que obligava els obrers a empadronar-se i subjectar-se a determinades normes, que pretenia reglamentar la ubicació dels establiments industrials i la garantia econòmica que oferia l'empresari. Això, naturalment, va ser rebut per la Comissió de Fàbriques com un atemptat contra la llibertat d'indústria i van passar a l'ofensiva intentant que el seu reglament –el de la Comissió– adquirís rang de llei; en qualsevol cas, van començar a topiar amb l'afany intervencionista de les autoritats militars.

El fet és que les dificultats de l'Associació de Teixidors per a seguir funcionant es van incrementar. El mes de novembre de 1844 el cap polític, per ordre de Meer, manava crear a l'ajuntament una comissió liquidadora de la fàbrica que l'associació tenia oberta al carrer de Robadors.²⁸² El mateix dia 22 de novembre, esperonat per un context polític repressiu, el teixidor Antoni Seguí reclama els dies que se li devien per part de l'associació pels treballs que havia realitzat a l'esmentada fàbrica. En la deliberació sobre l'assumpte que fa la secció primera de l'ajuntament, presidida per Martí Codolar, es consigna "que mientras subsista la fàbrica tutelada de la Sociedad de Socorros Mutuos de Tejedores de Algodón, existe perenne foco de la asociación, por cuyo motivo opina esta comisión, VE [el cap polític] debiera disponer se cerrase dicha fàbrica después de concluidas las piezas existentes en los telares, procediendo luego a la correspondiente liquidación". La comissió específicament creada per a vetllar per l'assumpte rep el 13 de desembre els majordoms de la fàbrica que demanen la recol·locació dels treballadors i el dia 17 resol "que los mayordomos de la fàbrica de la calle Robadors procedan a la liquidación en virtud de una orden del Capitán General". El treball es van allargar força temps. Alguns fabricants, com Pau Vilaregut o Bernardí Martorell, s'oferiren

---

²⁸² L'esmentada fàbrica del carrer de Robadors, que portava el nom de Compañía Fabril, s'havia fundat el 1841 amb un préstec de l'ajuntament de Barcelona a l'Associació de Teixidors, que n'era la titular; sembla que proporcionava feina a treballadors en atur o represaliats (RAVENTÓS I CARNER, Joan. *El movimiento cooperativo en España*. Barcelona: Ariel, 1965, p. 55-57 ; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.057, 2.222 i 2.489).

per a ocupar part dels treballadors procedents de la fàbrica tancada, però el mes de maig de 1845 els treballs de la comissió liquidadora continuaven.²⁸³

Tanmateix, els afanys intervencionistes per part de Meer, amb vista a garantir que no es produïssin nous trastorns socials, no es van aturar ací. El mateix mes de setembre de 1844 instava Fulgencio per iniciar l'estudi d'un projecte "relativo a la reorganización en esta capital de los cuerpos gremiales".²⁸⁴ El desembre, iniciat el tràmit, tant l'ajuntament com la Societat Econòmica d'Amics del País prenen l'encàrrec amb cautela i diuen que l'estudiaran "en cuanto sea compatible con la cultura y la civilización del presente siglo"; en qualsevol cas, n'exclouen immediatament del projecte la indústria cotonera.²⁸⁵ La discussió no va tenir una llarga tramitació. Pocs dies després de la substitució de Meer per Concha al front de la Capitania General –que es va produir el 27 de gener de 1845–, l'11 de febrer de 1845, Josep Maria de Gispert –un home vinculat a les elits econòmiques de la ciutat que ha substituït el militar Fulgencio al front de la *jefatura* política–²⁸⁶ escriu a l'alcalde:

"Con cuanta circunspección y cautela debe procederse en asunto de tanta importancia, pues aun cuando la idea es inmensamente laudable para moralizar la sociedad, pudiera también ocasionar algunos inconvenientes en política, si la asociación de gremios no se organizase de manera que se precavan los males que desgraciadamente produjeron estos últimos años las demás asociaciones y reuniones de hombres que no existen felizmente."²⁸⁷

Sembla que el canvi d'equip al front de la Capitania General del Principat va fer abandonar la idea de la reorganització gremial i, en certa manera, es va instaurar una nova etapa de tolerància. L'Associació de Teixidors va poder celebrar l'any 1846 el seu aniversari sense contratemps, quan el canvi de conjuntura començava a manifestar-se negativament.

---

²⁸³ L'afer es pot seguir a AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.222. Tot i que J.M. Ollé i Romeu (OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 234) i J.M. Vilà (VILÀ, Josep M. *Els primers moviments obrers a Catalunya*. Barcelona: Nova Terra, 1972, 131-134) afirmen que la fàbrica va continuar funcionant i va tancar finalment en una data no determinada per falta de proveïment de cotó. L'examen de la documentació municipal a la qual hem tingut accés fa pensar en un llarg procés liquidador per part de l'ajuntament per raons administratives, però que després dels fets de 1844 la fàbrica va deixar de funcionar.

²⁸⁴ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.370. Ofici de l'alcalde al cap polític acceptant l'encàrrec d'estudiar unes bases per a la reorganització dels gremis; informe d'Ortells, Illa i Balaguer, i Soler i Mestres. Un antecedent d'aquesta iniciativa el propugnava el mes de juny de 1844 el regidor Rafael Pla, i arriba a nomenar-se una comissió mixta entre l'ajuntament i persones destacades dels oficis de la ciutat per a l'estudi dels reglaments gremials (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.580).

²⁸⁵ AHCB, Fons Gremial, General, capsa "Col·legis i Gremis" (s.n.), *Plan general de Ordenanzas Gremiales para Barcelona*, 10 de desembre de 1844. L'informe municipal va ser elaborat per Tomàs Illa i Balaguer i Antoni Ortells.

²⁸⁶ Fulgencio va cessar en el càrrec el 27 de gener de 1845 i va ser substituït en comissió per Josep Maria de Gispert (RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 603).

²⁸⁷ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.370. Ofici del cap polític a l'alcalde, d'1 de febrer.

L'esclat de la guerra dels Matiners i l'extensió a Catalunya de la crisi econòmica europea²⁸⁸ va induir les autoritats, aquesta vegada al cap polític Ventura Díaz, a impulsar una nova temptativa d'intervencionisme polític a través de la "formación de un proyecto de reglamento de las clases fabriles en esa capital", que l'onze d'agost de 1847 li encomanava el Ministre de la Governació. Díaz havia exposat al ministre "el convencimiento íntimo de que los trastornos y contratiempos que en diferentes ocasiones se han sufrido en esta Capital y provincia se han debido principalmente a las clases obreras, que se dedican a la industria fabril"²⁸⁹ i, a continuació, tornava sobre la necessitat de dispersar la concentració industrial barcelonina per tota la província, així com reglamentar l'obertura de fàbriques, exigint un capital mínim i evitant-ne la fallida al menor símptoma de crisi.

Aquests nous projectes d'intervencionisme polític, més els que a Madrid s'estaven concretant –l'u d'agost es va establir la desaparició de les duanes interiors–, combinades amb els efectes ja visibles de la crisi econòmica que es traduïen en crisi industrial i encariment dels productes de primera necessitat,²⁹⁰ havien de preocupar els fabricants de la Comissió de Fàbriques. En aquest context van iniciar la reorganització institucionalitzada d'una nova política que va donar lloc a la creació d'instruments per a prendre la iniciativa i no anar a remolc dels esclats descontrolats de malestar o de les iniciatives teòricament liberalitzadores del govern de Madrid, sovint combinades amb l'intervencionisme polític dels funcionaris destacats en el Principat. Aquell any rebrien l'impuls definitiu la Junta de Fàbriques, que volia ser un autèntic front patronal de tots els sectors econòmics, i l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera,²⁹¹ una institució que tenia la doble finalitat de cercar un espai de transacció entre obrers i patrons sense la intervenció de les autoritats polítiques –un vell plantejament dels progressistes a la recerca d'un espai de col·laboració interclassista– i servir com a instrument de foment, formació i protecció de la classe treballadora. En definitiva, un instrument de conciliació classista per a fer front comú en la defensa del treball nacional i, en la situació de crisi d'aquell moment, garantir-ne la conservació; un instrument on convivien intel·lectuals

---

²⁸⁸ Sobre la relació entre la conjuntura econòmica i la guerra dels Matiners, vegeu CAMPS I GIRÓ, Joan. *La guerra dels Matiners i el catalanisme polític (1846-1849)*. Barcelona: Curial, 1978.

²⁸⁹ Còpia de la carta del cap polític al ministre de la Governació, de 5 d'agost de 1847 (ASEAP, caixa. 25/3, "Regularizar clases industriales" (1847). Citat a GARCÍA BALAÑÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 382, n. 199).

²⁹⁰ Sobre la crisi de l'estiu de 1847 fins a 1849, vegeu AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.735, "Disminución de trabajo en los operarios y notable aumento de precio..." (1847-49).

²⁹¹ La creació de la Junta i l'Associació han estat estudiades detalladament a SOLÀ I MONTSERAT, Roser. *L'Institut Industrial de...*, p. 124-193.

progressistes amb preocupacions socials, com Magí Soler i Espalter²⁹² i Antoni Pujades²⁹³, un economista proteccionista relacionat amb Jaume Balmes com Jeroni Ferrer i Valls²⁹⁴, alguns homes de la patronal, com Joan Jaumandreu²⁹⁵ i Nicolau Tous²⁹⁶, i alguns obrers, com els filador Joan Miralles²⁹⁷ i el teixidor Simó Boldú²⁹⁸. La creació de l'ADTN i CLO, cal inscriure'l en

---

²⁹² Magí Soler i Espalter era advocat i tenia una posició acomodada –era propietari urbà i agrícola. També va ser accionista de la Sociedad de Caminos del Norte. El 1847 era secretari de la Societat Econòmica d'Amics del País. Va formar part del nucli originari i va ser un impulsor decidit i un dels sostenidors econòmics de la l'Asociación de Defensa del Trabajo Nacional i de la Clase Obrera (ADTN i CLO), juntament amb Antoni Pujades i Ferrer i Valls, que ell concebia com un instrument d'instrucció i progrés dels principis del segle. Home d'idees progressistes, en l'Associació va col·laborar amb destacats dirigents obrers i va donar cobertura a les suprimides Societats de Teixidors i Filadors. Va participar en l'Institut Industrial de Catalunya, on va ser primer bibliotecari i, més endavant, conservador. A partir de 1848 era l'editor del *Boletín* que l'ADTN i CLO publicava. (SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 181-185.)

²⁹³ Antoni Pujades i Mayans, que més endavant seria el fundador del manicomi de Sant Boi, era fill d'Igualada. Va emigrar a França, després dels fets de 1835, i va residir a Montpeller i a París. Va estudiar medicina a Londres i a França. En aquests anys era col·laborador i editorialista d'*El Barcelonés* sobre assumptes socials i publicava la revista *El bañista, periódico semanal de establecimientos de baños de Barcelona*. Va ser un dels impulsors de l'ADTN i CLO, amb la idea de conciliar els interessos dels treballadors i els fabricants per afavorir la situació material dels primers; se'n va desvincular quan aquesta va esdevenir, a partir de 1850, un pur instrument de mutualisme, controlat per les autoritats, sense cap capacitat d'incidir en la pràctica social. (SOLÀ, Roser. *L'Institut industrial...*, p. 172-180.)

²⁹⁴ Sembla que aquest havia anat a trobar Balmes per tal que col·laborés en la defensa de la indústria catalana en aquells moments de dificultats, quan Salamanca amenaçava amb l'acord comercial amb els anglesos el 1847. Estava relacionat amb ambients catòlics. (Vegeu ARTAL, Francesc. *Pensament econòmic català, del proteccionisme al regionalisme econòmic, 1840-1898*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1991, p. 67)

²⁹⁵ Joan Jaumeandreu era fabricant d'estampats de cotó. Tenia una fàbrica a Sant Martí de Provençals, una de les més grans del país el 1860. L'any 1848 es va associar amb Joan Güell i altres per crear "Güell, Ramis i Cia.". Era nebot del catedràtic d'economia política Eudald Jaumandreu i va participar activament a la Comissió de Fàbriques, i després a la Junta, des de 1846. Va participar en la creació de l'ADTN i CLO i va ser decisiu en la creació de l'Institut Industrial de Catalunya. Durant el Bienni va formar part d'una junta conciliadora entre operaris i fabricants i també va ser regidor a l'ajuntament i diputat provincial. Va resultar un dels elements decisius en el decantament cap a l'acció política directa per part dels fabricants catalans en els anys 1850-54, i en la seva aliança amb els progressistes com Madoz o Vilaregut, en la perspectiva d'una política d'oposició als darrers governs moderats de la dècada. (Vegeu SOLÀ, Roser. *L'institut Industrial...*, p. 392-395; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 2, p. 579-580; CABANA, Francesc. *Fàbriques i empresaris...*, vol. 2, p. 49-50)

²⁹⁶ Nicolau Tous i Soler, nascut a Igualada, l'any 1831 ja tenia un establiment de filats al carrer de les Tàpies, també posseïa fabricació a Ripoll, el seu fill Nicolau Tous i Miralpeix va ser un dels principals impulsors de la indústria metal·lúrgica a Barcelona. Va ser un membre molt actiu de la Comissió de Fàbriques i de totes les iniciatives d'associacionisme empresarial a Barcelona des de molt aviat, decidit impulsor de l'Institut Industrial i d'*El Bien Público*, en va ser un dels principals sostenidors econòmics. El 1866 seria diputat a Corts unionista. (SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 401-402; SOLÀ I PARERA, Àngels. "Mentalitats i negocis de l'èlit barcelonina a mitjan segle XIX". A: VILAR, Pierre. *Història de Catalunya. Antologia d'Estudis Històrics de Catalunya*. Vol. 8. Barcelona: Edicions 62, 1990. 9 vol., p. 244.)

²⁹⁷ Joan Miralles era filador i un dels principals dirigents d'aquest ofici a la ciutat, des de 1841, quan es va constituir la societat de Filadors de cotó de Barcelona. El febrer de 1848 apareix signant un manifest promovent públicament l'ADTN i CLO juntament amb el dirigent dels teixidors Pere Vicheto i altres vint obrers, esdevenint després de la seva constitució membre de la Junta en representació dels obrers. El novembre de 1848, arran de l'aparició de conflictes entre fabricants i obreres va ser detingut al intentar fer de mitjancer. Finalment el trobem com a regidor electe a l'ajuntament del Bienni. (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.735; GARCÍA BALANÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 365 i s.; BARNOSELL, Genís. *Els orígens del...*; SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 185-188; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 546-560.)

el marc d'una estratègia general dels homes que en aquests moments encapçalaven la patronal barcelonina, que en una conjuntura de crisi, i amb molt poca confiança en l'acció favorable de les autoritats, decideixen institucionalitzar tan la seva política econòmica a través d'un front patronal, com alguns instruments de concertació i atracció del moviment obrer a les seves posicions, i a més en aquesta segona tasca compten amb la col·laboració d'alguns activistes, intel·lectuals i publicistes, generalment provinents del progressisme. Més endavant, quan la crisi s'aguditzés el 1848 aquestes iniciatives el hi serien d'utilitat per contenir la situació a la ciutat.

Això no obstant, no va desaparèixer el paper de les associacions, que continuaven actives amb diverses alternatives, segons el context polític. El setembre de 1847 i davant els efectes de la crisi industrial, la Societat de Teixidors es dirigeix a l'alcalde per indicar-li que "acaba el dinero que tenía en su fondo, habiéndolo distribuido entre los muchos tejedores que han quedado sin trabajo" i demana a l'ajuntament un préstec de 20.000 rals amb l'argument que "con esa cantidad y lo que semanalmente depositan en fondo los que continúan ocupados en los talleres podrían pasar dos meses sin que de parte de los operarios de las fábricas pudiese temerse desmán alguno por falta de pan".²⁹⁹ La demanda, per acord municipal, s'eleva al cap polític, Ventura Díaz, que amb data de 24 de setembre contesta aprovant l'acord "para mitigar los rigores de la miseria y precaver sus consecuencias, sobre humanitario y benéfico es previsor y político", i el dia següent es consigna que l'ajuntament va entregar l'esmentada quantitat a Soler i Ripoll, president de l'associació, per poder socórrer els qui havien quedat sense feina.³⁰⁰

Al capdavant i com veurem més endavant, els moments més crítics de la crisi, just quan aquesta es convertirà en un esclat revolucionari arreu d'Europa, les tres forces en presència –les autoritats militars amb la seva lògica intervencionista i paternalista, la lògica liberalitzadora dels fabricants i la que reclama espais de concertació amb les associacions obreres, tan entre aquells com en aquestes– es combinaran de tal manera i amb prou flexibilitat per a evitar cap

---

²⁹⁸ Era teixidor, membre de la Societat Mútua de Teixidors de Cotó, i va substituir molt aviat Pere Vicheto en la junta directiva de l'ADTN i CLO, en produir-se la dimissió d'aquell, i va ser elegit per ocupar-se de la secció de comptabilitat (SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 186 i s.).

²⁹⁹ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.732. Acta de la reunió de la secció primera, presidida pel corregidor, de 14 de setembre de 1847. Aquest document creiem que es una de les proves que la fàbrica del carrer Robadors ja no funcionava, ja que no hi és esmentada, i els fons són requerits per subsidiar directament als aturats.

³⁰⁰ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.732. S'hi troba ofici de 15 de setembre al cap polític traslladant l'acord de la secció, així com ofici del dia 16 del cap polític al·legant que procedirà tan aviat com compti amb l'autorització del govern. El dia 24, però, el mateix cap polític fa l'autorització a l'ajuntament, tot i no disposar de cap autorització del govern, tal com reconeix en l'ofici –"no dudo [que l'acord] merecerá la aprobación del Gobierno de SM"–, fet que fa pensar que Ventura Díaz, davant la gravetat de la situació, decideix actuar pel seu compte amb la confiança de tenir una confirmació dels seus superiors posteriors. També s'hi troba l'ofici que dona compte del lliurament, l'endemà de la notificació del cap polític, dels 20.000 rals al President de l'Associació de Teixidors procedents del pressupost per a extingir el crèdit de la taula del comú.

convulsió a la ciutat. De l'experiència, però, els fabricants en sortiran convençuts de la necessitat d'intervenir en política i, en la seva ala més progressista, d'arribar a constituir espais de transacció amb els obrers i fins i tot d'atraure'ls i incorporar-los a la seva política; mentre que les autoritats moderades, una vegada passada la fase crítica de la crisi, sacrificaran els protagonistes d'aquella gestió de l'acord i continuaran una política erràtica en aquesta matèria, que continuarà oscil·lant entre la repressió, com es veurà en alguns episodis de 1848, i en la definitiva liquidació de l'ADTN i la CLO, el 1850, i el paternalisme. De la seva banda, les associacions continuaran vivint en els marges de tolerància que el sistema els deixa de manera arbitrària.

3.3. El sistema impositor com a factor del malestar popular

Desactivava l'oposició política per la repressió i la desnaturalització de les entitats locals, o reduïda a una significació quasi simbòlica, i exclosa de qualsevol parcel·la de poder, la implacable imposició de l'exclusivisme moderat i el disseny centralista van trobar en el seu sistema impositor les úniques manifestacions de resistència popular a aquelles mesures que provocaven un malestar palès, singularment la reimplantació dels impostos als consums –que generalitzava els drets de portes³⁰¹ i la instauració efectiva de les quintes a Catalunya, d'acord amb la llei de 1837.

Les dificultats endèmiques de la hisenda pública espanyola van ser un seriós obstacle per al desenvolupament de l'Estat liberal.³⁰² Els moderats van afrontar aquest problema amb la seva reforma tributària de 23 de maig de 1845, coneguda com a reforma Mon-Santillán³⁰³ –el ministre responsable i l'inspirador de la llei–, una reforma que tampoc va resoldre els greus problemes de la hisenda estatal. La reforma, al capdavant, va resultar modesta i en molts casos

---

³⁰¹ El restabliment del dret de portes va ser una de les primeres mesures del règim moderat. Es va produir el dia 28 de desembre de 1843, tot just acabat de pujar al poder González Bravo (GARRIDO, Fernando. *Historia del reinado...*, vol. 2, p. 376).

³⁰² Per resseguir aquest problema central en la transició a Espanya de l'antic règim al liberalisme, vegeu les obres de Josep Fontana (FONTANA LÁZARO, Josep. *La quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820)*. Barcelona: Ariel, 1971.; *Hacienda y estado...*; *La revolución liberal...*). Particularment en aquesta darrera obra es pot trobar una anàlisi del paper de la política hisendística en la fase final de la revolució liberal espanyola i de la reforma Mon.

³⁰³ A més de l'obra citada de Fontana es pot consultar, sobre la reforma de la hisenda moderada, del mateix autor: FONTANA LÁZARO, Josep. *La reforma tributaria de 1845*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 2001; i altres obres com ESTAPÉ, Fabià. *La reforma tributaria de 1845*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1971; ARTOLA, Miguel. *La Hacienda del siglo XIX. Progresistas y moderados*. Madrid: Alianza, 1986; COMÍN COMÍN, Francisco. *Hacienda y economía en la España contemporánea (1808-1936)*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1988; COMÍN COMÍN, Francisco; VALLEJO POUSADA, Rafael (ed.). "La reforma fiscal de Mon-Santillán ciento cincuenta años después". *Hacienda Pública Española*. S.l.: 1996. (monografia.). Així com el testimoni de Santillán a: SANTILLÁN, Ramon de. *Memorias 1808-1856*. Madrid: Tecnos / Banco de España, 1996.

tan sols va legalitzar situacions de fet,³⁰⁴ però va representar un pas decisiu en el procés d'uniformització administrativa, ja que va igualar el règim contributiu a tot Espanya –excepte les províncies forals. En línies generals, es van agrupar totes les figures impositores directes, desapareixent o refontent-se les velles dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó, com els *frutos civiles* o *paja y utensilios*, el *cadastre català*, la *talla* d'Aragó o l'*equivalente* de València.

Els tres impostos principals sobre els quals descansaria la hisenda serien la contribució territorial, el subsidi d'indústria i comerç, i l'impost de consums. Pel que fa a la contribució territorial gravava tots els béns immobles, els cultius o els ramaders, equiparant fiscalment els rendiments de les rendes dels terratinents als beneficis dels agricultors. A aquest punt de partida, s'hi va afegir una tècnica recaptadora molt deficient, però que permetia implantar el nou sistema en poc temps, a costa de sacrificar-ne l'exactitud, permetre enormes bosses de frau i un repartiment clarament injust de les càrregues fiscals. Les Corts fixaven en el pressupost general de cada any el *cupo* corresponent a cada figura impositora; el govern, a partir d'un procediment poc menys que arbitrari, el de cada província; les diputacions, el de cada municipi; i els ajuntaments –ajudats per pèrits repartidors–, el de cada contribuent. Els propietaris col·lectivament de cada província o municipi eren responsables del pagament íntegre del *cupo*, tot i que en el reglament de desembre de 1846 sobre estadística territorial s'establia l'obligació de realitzar padrons per a registrar les finques i declaracions jurades individualitzades per a conèixer-ne els rendiments. El resultat del procediment va ser una avaluació de la riquesa molt inexacta i un repartiment que va ser falsejat continuadament. En endavant els ajuntaments serien els agents del frau i els repartiments de contribucions un dels principals instruments de la instal·lació del caciquisme.³⁰⁵ De la conseqüència final de la imperfecció del sistema va resultar que com més evadien els grans contribuents, més pagaven els petits, i com més incapaç era l'impost territorial –el més important dels directes– d'atendre les necessitats de la hisenda estatal, més va descansar aquesta en altres figures que n'accentuaven el component poc equitatiu.

L'altra gran impost que gravava la riquesa era el subsidi industrial i de comerç –que ja havia tingut antecedents en el Trienni. En termes absoluts representava, però, una desena part de la contribució territorial, tot i que a la ciutat de Barcelona la recaptació per ambdós conceptes

---

³⁰⁴ FONTANA, Josep. *La revolución liberal...*, p. 243-255.

³⁰⁵ MORAL, Joaquín del. *Hacienda central y...*, p. 34-35.

pràcticament s'igualava.³⁰⁶ En aquest cas el problema de disposar de mecanismes adequats per a fer la recaptació encara era més flagrant. El problema no era exigir una quota proporcional a la renda, sinó trobar qualsevol element vàlid d'estimació de l'activitat econòmica d'aquest sector. Per tal de marcar unes tarifes, es va establir la necessitat d'obtenir una matrícula per a exercir l'activitat. Es van fixar tres tipus de tarifes molt aproximatives: una de caràcter general o bàsica, una d'extraordinària, que volia abraçar els negocis de més volum o situats en poblacions grans, i una d'especial per als establiments fabrils. La dificultat de la pràctica i els magres resultats recaptadors dels primers anys van fer que el ministre Salamanca, l'any 1847, acceptés l'associacionisme gremial a efectes de contribució per tal de poder establir la responsabilitat col·lectiva sobre un *cupo* prèviament establert per l'Administració, a partir d'un càlcul resultant de multiplicar el nombre de matrícules per les tarifes establertes. El resultat, en aquest cas, no sols va ser inexacte i poc equitatiu, sinó un fracàs recaptador; els ingressos per aquests impostos van continuar decreixent.

La tercera figura impositora de la reforma, i la segona pel que fa a quantitat recaptada, era l'impost sobre consums. Suposava prop de 180 milions, la contribució territorial en representava uns 300 i el subsidi d'indústria uns 30. Aquest impost gravava una sèrie de productes (porc, oli, aiguardent, vi... fins a nou) per part estatal, més aquells que l'ajuntament decidia carregar o recarregar –i substituïa l'antic dret de portes, que gravava els productes introduïts en algunes capitals. Va ser un impost odiat pels sectors populars, que eren els que més el patien en els elements bàsics de la seva alimentació.³⁰⁷ A més, l'impost de consums va representar el retorn del control de la circulació de mercaderies, una característica que el feia especialment odiós per la manera com es presentava a la vida quotidiana. Per a fer-lo efectiu va caldre també recórrer a formes de recaptació que responsabilitzessin col·lectivament, ja que la principal preocupació de la Hisenda havia esdevingut poder comptar amb un ingrés fix, que permetés tancar els exercicis sense dèficit. Aquesta vegada van ser les poblacions les que van resultar responsabilitzades de completar la quantitat prevista. Per fer-ho, la majoria d'ajuntaments espanyols van recórrer a la figura extingida de l'*encabezamiento* –adaptada

---

³⁰⁶ En el repartiment de 1852 la contribució territorial a Barcelona comptava amb 4.344 contribuents i liquidava un total de 3.845.191 rals, mentre que el subsidi de comerç i indústria tenia 7.045 contribuents, amb un total liquidat de 3.941.788 rals (MESTRE, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 164, estimació realitzada a partir de les dades que aporta Cerdà en la seva anàlisi del repartiment d'aquests anys). Tanmateix, en els pressupostos generals de l'Estat, es pot veure que en el conjunt espanyol la contribució territorial multiplica quasibé per deu l'aportació del subsidi en tot el període 1845-1850, oscil·lant la contribució entre 249 i 291 milions i el subsidi entre 29 i 34 milions (ARTOLA, Miguel. *La Hacienda del...*, p. 259).

³⁰⁷ La seva abolició, que ja es va intentar en el Trienni, substituint-lo per un impost directe que gravava tots els habitants de la ciutat d'acord amb la riquesa territorial, industrial i comercial (RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 192 i s.), va ser una reclamació permanent. Seria abolit temporalment els anys de la regència esparterista i reimplantat a la dècada moderada; novament es va abolir en el Bienni i es va reimplantar quan aquest va acabar. Finalment, va ser abolit en la revolució de 1868 (VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics...*; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*).

directament de les pràctiques imposidores de l'antic règim– i en alguns casos a l'establiment de llocs públics de venda en règim de monopoli de determinats productes sotmesos a l'impost, a fi de recaptar la totalitat del *cupo* que els corresponia. A pesar de tot, les previsions respecte dels consums dels pressupostos generals van fracassar reiteradament. El 1850 tan sols s'arribava a recaptar la quantitat de 152 milions. L'impost, que havia estat rebutjat per les Corts de Cadis i havia aparegut esporàdicament en alguns dels canvis polítics d'aquests anys, es va reimplantar a Barcelona després de la rendició de la Junta Suprema de Barcelona el desembre de 1843. Seria definitivament regulat en la reforma de 1845, fet que va suposar la seva progressiva extensió a altres ciutats que, sense ser capitals de província, comptaven amb un nombre important de població. A més, amb la reforma de la hisenda, els ajuntaments no tenien gaires més recursos que recórrer al recàrrec sobre el dret de portes, si no es volien veure abocats al col·lapse. El resultat seria un desproporcionat descans de les hisendes locals sobre aquests recàrrecs. Mentre que la contribució territorial o el subsidi industrial podien tenir un recàrrec municipal o provincial que sumats arribaven al 15 per cent, l'impost de consums va arribar a patir un increment del 45 per cent.

El 8 de novembre de 1845, el cap polític de Barcelona va recordar als ajuntaments que, d'acord amb la legislació vigent, podien imposar alguns complements. A Barcelona la mesura no es van concretar en aquest moment.³⁰⁸ En qualsevol cas, l'impacte de la reforma sobre l'impost devia ser important, almenys a curt termini.³⁰⁹ En les xifres que dona Figuerola es percep un decrement de l'entrada a la ciutat de carn, vi, oli i aiguardent a partir de 1846, que l'autor atribueix al descens “por dos causas conspirantes a un mismo objeto: la crisis alimenticia en todo el occidente de Europa, y los fatales efectos del sistema tributario hondamente sentidos en su aplicación en Barcelona”; i, a més: “El desnivel que existe entre la contribución de consumos fijada en Barcelona y sus barrios extra-muros comparada con los demás pueblos del llano, ha causado un contrabando escandaloso de carnes, siendo muy verosímil que la cantidad consumida, si es que ha tenido aumento, ha vuelto a ser por lo menos la de 1846, pero el Estado y el erario municipal han sufrido las consecuencias del mal calcular de los administradores.”³¹⁰ L'increment devia ser cert segons els càlculs que ofereix del Moral.³¹¹ En

---

³⁰⁸ OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 401.

³⁰⁹ Fontana ha estimat que els consums van representar en els Pressupostos Generals de l'Estat de 1829 a 1859 entre un 8 i un 10 per cent de la recaptació, es a dir una quantitat molt important, tot i que indica que les previsions recaptadores de la Hisenda sovint no es van complir. Tanmateix, les xifres posteriors que dona del Moral per a la segona meitat del segle sembla que la recaptació va millorar, tot i que cal assenyalar que l'impost de consums va resultar abolit el 1868 i completament reformat a partir de 1874. Es fa difícil avaluar els recàrrecs locals, dels quals no disposem de xifres (FONTANA, Josep. *La revolución liberal...*, quadres de les p. 245 i 253).

³¹⁰ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 150-151 per a la carn, una situació anàloga per al vi a la p. 157 i, per a l'aiguardent i l'oli, a la p. 162; també s'hi fan algunes comparacions amb Madrid.

qualsevol cas, el context de crisi econòmica d'aquests anys el feia especialment difícil de sostenir.

El dret de portes, i en general l'impost sobre consums, va ser un argument permanent de malestar. Sovint la premsa progressista l'atacava³¹² i, quan es va aguditzar la crisi econòmica a principis de 1847, el govern el va suspendre temporalment, si bé al novembre el va haver de restituir. Tan sols quan es va encavalcar la crisi amb la guerra i els fets revolucionaris d'Europa, el març de 1848, es van suspendre novament els arbitris sobre primeres matèries i productes de fabricació espanyola. Acabada la guerra, els drets de portes es van reposar i, en general, es van arrendar a particulars i finalment, a partir de 1850, davant la inoperativitat –per falta de recursos– del pla de carreteres de les quatre diputacions, que havia impulsat Pavía, s'hi van autoritzar nous recàrrecs provincials.³¹³ Com a element de malestar permanent, no és estrany que el 1851 fos el desencadenant a Reus d'un avalot d'importants proporcions, un autèntic moviment de masses,³¹⁴ a l'estil dels antics rebomboris, despulat de qualsevol significació política.

Tanmateix, la generalització de les pràctiques d'introducció de mercaderies a la ciutat fraudulentament, tal com observa Figuerola, devia ser constant.³¹⁵ Tant és així que l'ajuntament, el juny de 1848, ha de publicar un edicte reproduint el RD de 23 de maig de 1845 –tres anys després d'haver introduït la pràctica–, on s'establien les normes i els productes

---

³¹¹ MORAL, Joaquín del. *Hacienda central y...*, p. 41. La liquidació entre 1874 i 1905, en les xifres que ofereix aquest autor dels ingressos estatals, s'havia multiplicat per tres respecte del període 1850-1869; entre 1869 i 1874 l'impost es va anul·lar.

³¹² “Para remedio de estos males y para aliviar al pueblo de los fatales efectos que puede hacerle experimentar la privación de los alimentos de primera necesidad, contábase entre otras de las disminuciones de gravámenes que podía hacerse, la supresión de los derechos de puertas. Esta medida tan altamente benéfica que el ministerio anterior había establecido, acaba de ser revocada por el actual, por medio de un real decreto, aplazando para las Cortes su conveniente resolución (...). Mucho sentimos que se haya dado este paso (...). El ministerio presente tiene la gracia de derogar lo bueno y dejar en pie lo malo (...) cabalmente en las circunstancias en que nos hallamos, la supresión de los derechos de puertas era de la mayor importancia, relativamente a los beneficios inmensos que de ella reportan las clases trabajadoras.” (*El Barcelonés*, 26 d'octubre de 1847).

³¹³ PASCUAL I DOMÈNECH, Pere. “La Diputació i la modernització de la xarxa viària catalana: 1840-1868”. A: Riquer, Borja. *Història de la...*, vol. 1, p. 157-160. També a JUNTA DELEGADA DE CARRETERAS DE LAS CUATRO PROVINCIAS DE CATALUÑA. *Reseña de las operaciones de la Junta Delegada de Carreteras de las cuatro provincias de Cataluña desde su instalación en 17 de octubre de 1848 hasta 31 de diciembre de 1850*. Barcelona: Impr. de Francisco Sánchez, 1851, p. 53-56.

³¹⁴ La revolta va tenir totes les característiques d'una crisi de subsistències. Acabada la guerra dels Matiners, la població, poc acostumada a pagar aquest impost, es va enfurismar per l'encariment d'alguns productes de primera necessitat. Sobre el desenvolupament dels fets, vegeu ARNAVAT, Albert. *Moviments socials a Reus, 1808-1874. Dels moviments populars al sindicalisme obrer*. Reus: IER, 1992, p. 93-103.

³¹⁵ En aquest sentit, la taverna, que es trobava al costat de la porta de Canaletes, va ser reiteradament sancionada pel fet d'introduir vi i licors sense pagar els drets de portes, aprofitant-se del seu emplaçament (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2228).

subjectes a l'impost de consums, així com les sancions als infractors i la localització dels punts on es troben les entrades per on s'han d'introduir les mercaderies.³¹⁶

La crisi econòmica, la implantació de les noves formes de propietat burgesa al camp –i la difícil adaptació de la població a aquestes–³¹⁷ i les mesures de centralització administrativa que sovint van trencar el consens social, entre elles les noves formes imposidores –molt particularment els consums que gravaven els productes de primera necessitat–, van crear les condicions perquè l'aixecament carlí, més o menys endèmic –per bé que esperonat pel casament de la Reina–, esdevingués una guerra generalitzada al camp català.³¹⁸ La conjuntura crítica va resultar superada a partir de 1849, però els elements de malestar del sistema impositor exclusivista i socialment exclouent imposat pels moderats va mantenir un substrat de malestar que novament reapareixeria en les jornades de juliol de 1854.

Les urgències de la Hisenda van portar a una pràctica recaptadora que no dubtava a contravenir els principis del model econòmic liberal que es volia imposar, tot afavorint les formes col·lectives de responsabilitat fiscal, amb la peregrina idea que això en facilitaria la transparència i l'autocontrol dels col·lectius afectats; en realitat van permetre el frau continuat i van drenar els recursos dels més febles i l'estalvi de les classes mitjanes, mentre que els més rics eludien el pagament o el minoraven. A pesar de tot, no es va aconseguir salvar la crònica deficiència de la hisenda espanyola; al contrari, en va resultar un repartiment de càrregues fiscals tan injust que no va fer més que allunyar les majories socials del nou règim i alienar-se'n la seva voluntat. D'entre aquestes mesures recaptadores, la més detestada per la població i la que més protestes i malestar creava, era sens dubte la implantació de la quinta, utilitzada no sols com una forma de reclutament militar, sinó efectivament com una forma de recaptació, una autèntica figura fiscal, el famós *impost de sang*.³¹⁹

---

³¹⁶ "Edicte"; es reproduïxen bona part del 79 articles del RD de 23 de maig de 1845, signat per Pablo Soler, tinent d'alcalde per autorització de l'alcalde-corregidor, 28 de juny de 1848 (AHCB, col. Bans, carp. 25).

³¹⁷ El malestar al camp es va traduir en un important augment de la delinqüència, especialment d'aquells delictes relacionats amb els atacs a la propietat. Resulta paradigmàtic, tal com ha assenyalat Fontana, el cas dels robatoris de llenya, que ja va registrar Marx per a la Renància de l'època (vegeu FONTANA LÁZARO, Josep. *La fi de...*, vol. 4, p. 307-309; VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *La guerra dels Matiners a Catalunya (1846-1849). Una crisi econòmica i una revolta popular*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2002, p. 18-32).

³¹⁸ FONTANA LÁZARO, Josep. *La fi de...*, vol. 4, p. 307-308.

³¹⁹ El terme *contribució de sang* va esdevenir una definició comunament acceptada per referir-se a la quinta, fins al punt que es troba en manuals d'hisenda del segle XIX (FONTANA LÁZARO, Josep. *La fi de...*, vol. 4, p. 307-308).

3.4. L'impost de sang: la implantació de la quinta

La llei de 2 de novembre de 1837 va acabar amb el vell sistema de reclutament militar vigent a Espanya des del segle XVII i va establir les bases del sistema que duraria fins a 1912.³²⁰ En nom de la igualtat jurídica entre els ciutadans s'abolien totes les exaccions gratuïtes de què gaudien els ordes privilegiats, la propietat, les professions liberals, etc. Al mateix temps, s'establia que el servei obligatori era commutable en diner i, més endavant, mitjançant la substitució home per home. Entre una quarta i una cinquena part dels quintats va gaudir de la commutació a Espanya, un país relativament pobre el segle XIX, segons Núria Sales.³²¹

Diverses causes van concórrer a convertir la quinta en una obligació odiosa i una amenaça als joves i les famílies: Espanya va viure en el primera meitat del segle XIX en un estat de guerra pràcticament permanent; la mortalitat de campanya era aproximadament del cinquanta per cent –especialment entre els qui eren enviats a ultramar–; condicions de servei degradants –els reclutes sovint convivien amb presidaris i s'allotjaven a les presons quan no hi havia quarters–; pèrdua de l'ofici en un servei que, en el cas més curt, durava set anys; certesa que, una vegada llicenciat, el recluta tornaria a ser mobilitzat com a reservista una i altra vegada al llarg de la vida, sense cap consideració per la seva situació familiar, condemnant la família a la misèria. Tot plegat convertia la redempció del servei dels fills a Espanya en una necessitat per a les famílies,³²² la qual passava per davant de donar-los ofici o carrera. El servei era una causa d'estancament social i de perpetuació de l'analfabetisme. La quinta, als ulls de tots els observadors contemporanis, era la més temuda de les catàstrofes periòdiques. A més, el sacrifici de mantenir l'exèrcit obligatori requeia en la gent més pobra, ja que per mitjà de la redempció econòmica individual els rics eludien sempre el servei.³²³ En fi, la redempció dels fills del servei esdevenia un objectiu principal per a moltes famílies que no nedaven en l'abundància

---

³²⁰ Sobre la quinta, cal veure els treballs de Núria Sales (SALES, Núria. "Servei militar i societat a l'Espanya del segle XIX. La formació de la Catalunya moderna". *Recerques* (núm. 1). Barcelona: 1970, p. 145-181; aquest text traduït al castellà i acompanyat d'altres sobre el tema es pot trobar a SALES, Núria. *Sobre esclavos y mercaderes de quintos*. Barcelona: Ariel, 1974; vegeu també SALES, Núria. "Servei militar i societat: la desigualtat enfront del servei obligatori, segles XVII-XX". *L'Avenç* (núm. 98). Barcelona: 1986); també: BONAMUSA, Francesc, SERRALLONGA, Joan. *Del roig al groc. Barcelona, 1868-1871. Quintes i epidèmies*. Barcelona: L'Avenç / Diputació de Barcelona, 1995. Sobre l'origen del sistema de quintes a Espanya vegeu: BORREGUERO BELTRÁN, Cristina. *El reclutamiento militar por quintas en la España del siglo XVIII. Orígenes del servicio militar obligatorio*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1989.

³²¹ Percentatges de commutació semblants als francesos i superiors als belgues o italians. La commutació, el 1837, era d'entorn de 4.000 rals (SALES, Núria. "Servei militar i..."; *Sobre esclavos y...*, p. 146).

³²² Núria Sales ens ha fet notar com la substitució va esdevenir un tema literari tant en la literatura popular com en la culta a l'Espanya del XIX (SALES, Núria. *Sobre esclavos y...*, p. 212-213, n. 5, i apèndix 1, p. 247-249).

³²³ També hi havia un munt de pràctiques irregulars: suborns a les autoritats, falsificacions de certificats mèdics, falsificació de la talla... (VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *La guerra dels...*, p. 102).

i havien d'invertir-hi tot el seu estalvi o recórrer al crèdit –sovint acabant en la misèria– i una de les principals causes de la proletarització de molts sectors socials. Al llarg de la guerra carlina, eludir la quinta per poder servir prop de casa, sovint amb una paga millor, es va convertir en una de les principals causes d'enrolament en les partides del pretendent.³²⁴ En resum, la conscripció amb facultat de commutació, bé fos a través del pagament de la redempció o d'una substitució, marcava una frontera clara entre els qui podien i els qui no podien pagar i va tenir serioses conseqüències –moltes d'elles indesitjades– sobre l'estructura social i econòmica del país. El servei gravava els grups socials intermedis, aquells que podien pagar sols a base de renunciar a tot el seu estalvi i sovint acceptant una seriosa disminució de les seves expectatives de mobilitat social ascendent. Molt particularment a Catalunya, en una conjuntura econòmica especialment delicada, va ser un dels factors principals d'alimentació de la guerra.

La quinta actuava, doncs, com un impost que, gravant les rendes mitjanes i mitjanes-baixes, desincentivava seriosament les possibilitats de millora dels sectors socials intermedis. L'exoneració suposava un esforç que podia esdevenir ruïnós per al masover o el menestral, onerosos per a l'advocat o el petit fabricant –obligant-lo a pagar a terminis al llarg de vint anys–, però per als grups socials superiors –en general aquells que estaven exempts gratuïtament en l'antic règim: aristòcrates, financers, alts funcionaris– era una despesa menor que, en un context de guerra permanent, no deixava de distribuir l'esforç fiscal del sosteniment militar d'una manera que li resultava molt favorable³²⁵, i més endavant, a través de les companyies d'assegurances i crèdit, esdevindria un negoci ben lucratiu. Naturalment, per a aquells que quedaven situats fora de la ratlla de fer front a qualsevol possibilitat de redempció o substitució, apareixia com la més odiosa de les formes de discriminació social basada en la riquesa, que et podia permetre conservar i garantir un futur als fills o perdre'ls amb molta probabilitat tan sols iniciada la joventut. No és estrany que aquest fos en aquells anys el primer motiu de malestar social i d'aldarulls i revoltes,³²⁶ i que en general les localitats s'organitzessin per a afrontar col·lectivament la substitució.

La substitució col·lectiva³²⁷ era l'única esperança per als més febles econòmicament. Es practicava inicialment de forma cooperativa o bé directament per part de l'ajuntament que

---

³²⁴ VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *La guerra dels...*, p. 102.

³²⁵ SALES, Núria. *Sobre esclavos y...*, p. 234-236.

³²⁶ El novembre de l'any 1841, per exemple, es va produir una revolta contra la quinta que va derivar en una autèntica bullanga, amb revolta de la Milícia Nacional (VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *La guerra dels...*, p. 105-106).

³²⁷ La pràctica de la substitució col·lectiva organitzada per províncies o ajuntaments estava molt estesa a les antigues terres de furs, on l'exempció completa havia estat la regla fins ben entrada l'època moderna: a Catalunya, fins a llargs períodes del segle XVIII; a Navarra, fins a 1841; i, al País Basc, fins a 1876 –que fins a aquesta data cobria el seu *cupò* amb l'aportació d'un contingent de voluntaris (SALES, Núria. *Sobre esclavos y...*, p. 251).

substituïa tots els quintos del municipi o, en cas de no poder fer front a la quantitat global, sortejava entre els quintats la substitució. Tanmateix, les dificultats de fer front a aquests pagaments van ser ben aviat evidents i els retards i deutes dels ajuntaments amb l'Estat per aquest motiu van ser una font permanent de conflictes i peticions de perdó i negociacions del deute.

Finalitzada la primera guerra carlina, el govern, amb la finalitat de renovar els efectius de l'exèrcit, va començar a decretar les primeres quintes segons el nou sistema. L'agost de 1841 es va decretar la primera –que incloïa la de 1840– i s'elevava a 50.000 homes per a tota Espanya. En el cas de Catalunya es va autoritzar que s'efectués segons els costums del país, permetent a les autoritats locals establir els procediments per a obtenir els recursos que permetien acudir a la substitució col·lectiva. Aquests treballs es van fer al llarg de 1842, però amb tanta dificultat que moltes localitats el 1845 encara no havien satisfet la quota. L'agost de 1842 es va decretar una nova quinta de 25.000 homes –893 corresponien a la província de Barcelona. La novetat de voler introduir el sistema de sorteig, mai utilitzat al Principat, per comptes de deixar als ajuntaments la llibertat de pagar la substitució com desitgessin, va resultar una font de malestar, especialment a Barcelona, i va alimentar l'espiral revolucionària en què la ciutat vivia immersa, que culminaria amb el famós bombardeig d'Espartero.³²⁸ El febrer de 1845 restaven per cobrir encara 813 places a la província de Barcelona.³²⁹ Enderrocat Espartero, el govern de José Maria López, l'agost de 1843, va decretar una nova quinta de 25.000 homes, amb idèntica distribució que la de 1842, però les turbulències polítiques en van retardar l'execució i els nous governants moderats van introduir, al llarg de 1844, nous i significatius canvis en la forma de reclutament, a més de fer una nova convocatòria –la corresponent a 1844– el mes d'abril.

Els canvis esmentats eren significatius. D'una banda, un primer decret signat el 25 d'abril a fi d'evitar les pràctiques fraudulentas que permetien la incorporació a files de quintos amb diferents tipus de disminucions físiques o mentals, exigia el lliurament d'una garantia de 5.000 rals en el moment d'incorporació del substituït al servei, de manera que aquest o la seva família tan sols en rebien una petita part, quedant la resta en mans de les autoritats militars per a garantir que aquest estava en bones condicions i que no desertaria, amb la previsió de lliurar la resta al soldat un cop es llicenciés. Naturalment aquest sistema va encarir el preu dels substituïts, que reclamaven quantitats addicionals al incorporar-se a files. Un segon decret de 26 d'abril de 1844 –on es convocava la quinta de 1844– especificava que s'havien de complir

---

³²⁸ VAN HALEN, Antonio. *Diario de los...*, p. 5-6; CARRERA PUJAL, Jaime. *Història política de...*, vol. 3, p. 305; OLLÉ I ROMEU, Josep M. *El moviment obrer...*

³²⁹ Els deutes per les quintes de 1841 s'arrossegarien molt de temps i esdevindrien un dels principals negocis de l'ajuntament davant la Cort. El gener de 1844, l'alcalde Parladé s'adreça als representants legals de l'ajuntament a Madrid, Clarós i Fonalleres, per tal que s'interessin sobre l'absolució de la quinta de 1840 (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.319).

totes les lleves des de 1840 a partir del mes següent de la seva publicació. Les autoritats de Catalunya es van mobilitzar entre l'abril de 1844 i el juny de 1845 per evitar unes previsions que eren vistes com a catastròfiques per a la tranquil·litat del país. Es van fer peticions a la Reina³³⁰ i a Narváez en les seves dues visites d'aquell any, es van nomenar comissions de la diputació i de l'ajuntament, es van enviar delegacions a Madrid per a obtenir alguna rebaixa en les condicions esmentades. Finalment, tan sols es va aconseguir, ja al juny de 1845, quan es va acceptar el ministeri, que dels 5.000 rals de garantia se'n poguessin lliurar 2.500 directament al substitut quan s'incorporés, encara que amb el compromís de lliurar-ne 2.500 més a les autoritats militars si aquest desertava.³³¹

A finals d'agost de 1844, la diputació de Barcelona va repartir la quota corresponent a cada municipi i aquests van poder prendre les iniciatives per fer-hi front. El de Barcelona va comunicar a la població que no disposava de recursos per a fer front a la quinta i va patrocinar la convocatòria per tal de crear comissions per barris que s'ocupessin de recaptar quantitats suficients per diversos mitjans. Els dies 7 i 8 de setembre de 1844 es van celebrar les primeres reunions de joves, es van aixecar algunes protestes i tot va acabar amb una manifestació d'unes dues-centes persones, on es van fer diverses detencions i, el mateix dia 14, van aparèixer a la ciutat els primers papers contra les quintes.

Tanmateix, el procés per a recaptar les quantitats que permetessin la substitució, va continuar. No sense dificultats es va constituir una Junta Cèntrica per a coordinar l'esforç; tot i això, les quantitats encara estaven lluny de les assignades a Barcelona. Després de diversos ajornaments, el cap polític va fixar el 6 de juliol com a data de celebració del sorteig. Això va fer que l'esmentada junta establís un repartiment per a completar la quantitat necessària i, com que no ho va aconseguir, va amenaçar amb dimitir. Davant del desastre, l'u de juliol l'alcalde Parladé es va veure obligat a dictar un ban on aclaria, davant de la dificultat de fer efectiva la substitució de tots els quintos de la ciutat de la lleva de 1844, per no haver-se recaptat la quantitat necessària, i la imminència del sorteig que s'havia de celebrar el dia 6 següent:

“Ha llegado la ocasión que este cuerpo municipal dirija la palabra al vecindario sobre la cuestión del reemplazo del Ejército. (...) La Ley de 2 de noviembre de 1837 formada por las Cortes Constituyentes, que es la que rige en el día, y a la que se circunscribe el Ayuntamiento, establece dos operaciones separadas: la una la del reemplazo por medio del *sorteo*, la otra la de

---

³³⁰ Els comissionats dels veïns, caps de família, es dirigeixen a la Reina el mes de maig de 1845, davant la seva imminent visita a la ciutat, per tal que suspengui el sorteig que a Barcelona “se ha mandado verificar por primera vez en el decurso de siglos” (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.450).

³³¹ AAMB, secció de Governació, exp. 2.460. S'hi troben detallades les actuacions del consistori per a dilatar el sorteig i les gestions amb els veïns per a recaptar les quantitats necessàries. Sobre les gestions davant el govern, vegeu AAMB, secció de Governació, exp. 2.766. A Ollé (OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 243-246) hi ha una relació detallada de les diverses quintes a Catalunya, entre 1840 i 1845.

la *sustitución*. La primera la encarga a los Ayuntamientos, la segunda no. La Ley actual de Ayuntamientos en su artículo 84 previene expresamente que en lo relativo a quintas tendrán los mismos las atribuciones designadas en las leyes. De aquí es, que si bien los actuales Concejales no rehúyen como individuos ningún género de sacrificio en bien del público, como Corporación no puede por ningún término traspasar los límites que tiene marcados, ni imitar ejemplos de otras épocas en que la legislación y las circunstancias eran del todo diferentes”.

Seguidament s'esplaija en les gestions realitzades per l'ajuntament de cara a la realització de la quinta, que substancialment es reduïen a haver aconseguit un ajornament del sorteig, i passa immediatament a tractar l'assumpte de les substitucions, que reconeixia que es practicaven a moltes poblacions del país –inclosa la capital–, però sempre “asociándose entre sí los interesados”. A continuació diu que a tal efecte ja es van constituir l'any anterior les comissions de joves per barri encarregades de buscar els mitjans per tal que el servei fos menys gravós per als que hi haguessin de concórrer. Finalment afirma que es va constituir una Junta Cèntrica amb delegats dels barris que entenia en totes les operacions de la lleva i acaba recordant que “los vecinos de esta capital, y particularmente los jóvenes, están solemnemente obligados por medio de un convenio general a que se llame a todos y que no fue a su tiempo reclamado según correspondía, a concurrir pecuniariamente a la sustitución que tiene resuelta la ciudad entera de un modo tan formal (...) todo buen vecino debe lamentar amargamente la indiferencia con que una parte de los concurrentes al pago se desdican de hacerlo efectivo”. A les dificultats del cobrament, s'hi afegia que els arbitris amb què l'ajuntament podia comptar per a fer front a la substitució eren del tot insuficients, i encara, que d'aquests fons els corresponents a l'any 43 no s'havien trobat a caixa per haver-se gastat en els fets d'aquella tardor –en referència a les despeses que la Junta Suprema va haver de destinar a defensar la ciutat assetjada. La situació, doncs, és presentada com a crítica.

Els 487 mossos que corresponien a la ciutat no podrien ser substituïts, si els veïns no abonaven el repartiment que s'havia fet –tot i que se'n reconeixen les imperfeccions–, ja que amb els recursos dels arbitris no n'hi hauria suficient i l'ajuntament no es podia negar a fer el sorteig. Oposar-se al repartiment, quan Barcelona l'havia practicat de molt antic, era trencar un costum antic i respectable i, a més, una injustícia d'aquells que ja s'havien beneficiat en anys anteriors d'aquest sistema. Després de recordar que l'Estat acceptava quintos o substituïts i que aquesta era una elecció de la ciutat, acaba conclouent: “Si reunimos cuanto antes la cantidad necesaria para hacer desde luego la sustitución, serán soldados los sustitutos, en caso contrario...”. Ni a l'ajuntament, ni a la Junta Cèntrica seran deguts els mals que sobrevinguin, “sino a los que no pagando o excitando a otros a que no paguen fueren la causa de que hayan de prestar el servicio personal ellos, sus hijos, sus hermanos o sus convecinos”.³³² Aquesta

---

³³² “El Ayuntamiento Constitucional a los Habitantes de esta ciudad”, signat per Ramon Parladé, alcalde constitucional, 1 de juliol de 1845 (AHCB, col. Bans, carp. 24). El ban té interès, ja que s'hi fa un relat minuciós de tot el procés, des d'abril de 1844 fins a l'1 de juliol de 1845.

observació final mostra com la forta resistència al pagament va esdevenir un autèntic moviment de protesta. *El Fomento*, l'endemà, editorialitzava en la mateixa direcció que l'ajuntament, cridant al pagament del repartiment.³³³

El dia 6 van començar les operacions de sorteig i arreu de Catalunya es van produir avalots. Al pla de Barcelona, els incidents més seriosos van tenir lloc a Sant Andreu del Palomar; alguns paisans van fer foc contra la tropa. L'endemà van ser afusellats dos individus per haver participat en els incidents,³³⁴ els quals, però, van continuar a d'altres ciutats com Reus, Terrassa, Sant Boi³³⁵ o Valls, mentre que en altres ciutats, com Olot, l'ajuntament es va fer càrrec del problema, es van pagar les substitucions imposant nous impostos sobre mercaderies i es van instituir diverses formes de repartiment.³³⁶ Barcelona, fortament vigilada, es va mantenir en calma. La revolta es va generalitzar de tal manera que el dia 10 de juliol el cap polític prometia un perdó general als mossos que no s'havien presentat si entregaven les armes.³³⁷ El dia 15 insistia en un nou ban i exhortava els alcaldes i els capellans dient que “procuren hacer entender a sus vecindarios que en ninguna manera ni por autoridad ni persona de ninguna clase, serán inquietados los mozos que vuelvan a sus pueblos y a sus ocupaciones y tareas ordinarias”.³³⁸ La diputació, que, alarmada, es va reunir en diverses ocasions aquests dies, va elevar el dia 10 una súplica a la Reina demanant una concessió capaç de restituir la tranquil·litat i demanava que se li permetés adreçar-se als pobles per concertar la manera de procedir a la substitució –tal com havia fet tradicionalment, ja que ara no li estava permès per la llei de diputacions i la de lleua.³³⁹ Els dies immediatament anteriors a la revolta i els successius es van repartir diversos pamflets revolucionaris a la ciutat, un d'ells amb l'encapçalament “*Ciudadanos: Ha llegado uno de aquellos terribles momentos de prueba...*”. Es tracta d'un atac contra l'ajuntament per no haver resolt l'assumpte de la quinta recaptant els diners suficients i haver recorregut finalment a demanar els joves a través de la Comissió Cèntrica. Finalment, en el pamflet s'acaba demanant que tots els homes lliures s'aixequin contra el govern al crit de “*guerra, sangre y exterminio*”. Un segon pamflet portava per títol “*¡Alerta, Alerta, ciudadanos!*” i

---

³³³ *El Fomento*, 3 de juliol de 1845.

³³⁴ CRESPI, Mateu. *Diario de Memorias...*, p. 28 (1845).

³³⁵ RENOM, Mercè. “Introducció”, p. 87; i CODINA, Jaume. “Guerrilles i guerrillers...”, p. 175-176; tots dos a DIVERSOS AUTORS. *Guerrillers al Baix Llobregat. Els carrasquets del segle XVIII i els carlins i republicans del segle XIX*. Barcelona: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat / Abadia de Montserrat, 1986.

³³⁶ VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *La guerra dels...*, p. 107-108.

³³⁷ *El Fomento* del dia 13 de juliol informa que molts joves han tornat a casa seva.

³³⁸ “Circular”, Gobierno Político Superior de la Provincia de Barcelona, José María de Gispert, 15 de juliol de 1845 (AHCB, col. Bans, carp. 24).

³³⁹ CARRERA PUJAL, Jaime. *Història política de...*, vol. 4, p. 44-45.

anava signat significativament per “*Algunos jornaleros que conocen la ley*”.³⁴⁰ La revolta va significar el final de la política de tolerància que Concha havia dut a terme des de la seva designació, però al mes següent era substituït al front de la capitania de Catalunya pel general Manuel Bretón.

El nou Capità General va actuar amb la màxima contundència contra els revoltats, les seves famílies i les autoritats locals que encara no havien satisfet el repartiment. En algunes poblacions es van suspendre les eleccions municipals –l’ajuntament de Barcelona elegit el mes de novembre, per aquest motiu, no va prendre possessió fins al 15 de gener.³⁴¹ L’estat de por que Bretón va imposar va ser tal que setze del trenta-sis regidors escollits el novembre de 1845, quan va arribar el gener, no volien prendre possessió per por a trobar-se en una situació delicada entre les autoritats militars i els veïns. Francesc Viñas –un dels que demana l’exoneració del càrrec– escriu a l’alcalde per defensar la seva resistència a acceptar el càrrec dient:

“El MIS Jefe Superior Político ha resuelto que en los pueblos donde no se ha cubierto el cupo de la quinta se suspendiera la votación de Ayuntamientos hasta haberlos verificado. Semejante medida envuelve en sí la idea de que los entrantes no deben tomar parte en la cuestión del reemplazo de 1844, y yo pues en consecuencia no puedo ejercer el cargo sin que antes no se me declare exento sobre este punto de toda responsabilidad.”³⁴²

Un RD de 17 de gener prohibia concedir passaports als joves amb possibilitats de ser quintats. En tot el mes de febrer, Bretón n’havia sortit amb èxit i la caixa de reclutament de la quinta de 1844 es podia tancar satisfactòriament. La majoria dels pobles de la província de Barcelona van recórrer a la imposició d’arbitris forçosos per a costejar els substituïts.³⁴³ L’episodi de la revolta contra la quinta de l’estiu de 1845 va resultar el mes conflictiu des de la pujada al poder dels moderats. Tanmateix, l’any següent, en començar la guerra, la resistència a la quinta es faria més persistent, i la necessitat del govern d’obtenir recursos per fer-hi front va fer que els governs successius no possessin entrebancs a la compra de substituïts.³⁴⁴

La substitució col·lectiva també va donar pas, molt aviat, a la creació de companyies d’assegurances de la quinta, que mitjançant el pagament d’una quota, satisfieien, en cas de ser

---

³⁴⁰ *El Heraldo* de Madrid de 12 de juliol de 1845 reproduïx el pamflet (citat per OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L’oligarquia i...*, p. 296, n. 2).

³⁴¹ AAMB, llibre d’actes, sessió de 15 de gener de 1846.

³⁴² Carta de Francesc Viñas a l’alcalde Erasme de Janer de 20 de gener de 1846, justificant el fet de no haver-se presentat a prendre possessió del càrrec de regidor per al qual va ser elegit el novembre de 1845 (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.715).

³⁴³ OLLÉ I ROMEU, Josep M. *L’oligarquia i...*, p. 336-337.

³⁴⁴ VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *La guerra dels...*, p. 109-111.

quintat en el sorteig, la quantitat de l'exoneració o el substitut. Núria Sales³⁴⁵ ha assenyalat com, a partir de 1845, l'exoneració col·lectiva que practicaven els ajuntaments va ser progressivament arrendada a companyies comercials que, al seu torn, una vegada adquirit el monopoli, van incrementar els preus, els van igualar pràcticament a les exoneracions de caràcter comercial i es va produir una mercantilització de la pràctica. Aquestes companyies especialitzades o asseguradores generals, que progressivament van incloure aquest servei al seu catàleg,³⁴⁶ sovint estaven participades per personatges de la política nacional o local i regidors.³⁴⁷ Com a resultat d'aquestes pràctiques, els ajuntaments moderats van acabar arruïnant la pràctica municipal de la substitució col·lectiva i, finalment, la van suplantar completament.³⁴⁸

La quinta de 1845 va ser convocada l'octubre de 1846. Constava de 25.000 homes i els treballs per a complir-la es van perllongar fins al maig de 1848 a Barcelona, en gran mesura a causa de l'oposició popular, que va obligar les autoritats a ajornar el sorteig en diverses ocasions. Les quintes de 1846, 1847 i 1848 no van arribar a executar-se a causa de la guerra i les diverses disposicions que les autoritats militars van haver de prendre per mantenir l'ordre públic i evitar l'enrolament en el bàndol del pretendent; finalment i després de moltes negociacions el govern va acceptar compensacions econòmiques.³⁴⁹

---

³⁴⁵ SALES, Núria. *Sobre esclavos y...*, p. 249-258.

³⁴⁶ En el Reglament de la Compañía Catalana General de Seguros, de 18 de desembre de 1845, hi apareixen, com a objecte de cobertura per part de les assegurances de la companyia, al costat dels incendis, la calamarsa i la pluja i les assegurances de vida, la "exoneración de los reemplazos del ejército". Els articles que s'hi refereixen diuen: "La compañía se obliga a entregar al asegurado una cantidad alzada que se fije en la póliza, en caso de que le toque la suerte de soldado para los reemplazos ordinarios del ejército (...). La compañía se obliga asimismo a poner sustitutos en lugar de los asegurados que lo deseen y les toque la suerte de soldados, según dice el artículo anterior." La companyia era propietat dels més importants financers de la ciutat, els germans Girona, Clavé... (*Estatutos y Reglamento General para la Compañía Catalana General de Seguros*, Barcelona, 1846).

³⁴⁷ El cas més conegut segurament és el de Pascual Madoz, que, en els darrers anys de la seva vida, va invertir i va dedicar bona part dels seus esforços a La Peninsular, una companyia d'assegurances especialitzada en crèdits hipotecaris, fundada l'any 1858 i operativa des de l'exercici 1861 (PAREDES, F.J. *Pascual Madoz, libertad...*, p. 353-365).

³⁴⁸ Si a la Barcelona de 1849 es podien substituir el 90 per cent dels quintos (PI I ARIMÓN, Andrés Avelino. *Barcelona antigua y...*, vol. 1, p. 667), aquesta xifra s'havia reduït a la Barcelona de la dècada de 1860, una ciutat més pròspera, sota la fórmula de la substitució individual mitjançant intermediari a un escàs 50 ó 60 per cent (SALES, Núria. *Sobre esclavos y...*, p. 250).

³⁴⁹ Sobre el particular es troben abundants notícies a Pavía (PAVÍA, Manuel de (marquès de Novaliches). Memoria sobre la guerra de Cataluña: desde marzo de 1847 hasta septiembre del mismo año y desde noviembre de 1847 a septiembre de 1848; por el teniente general D. Manuel de Pavía, marqués de Novaliches. Madrid: Impr. de D.B. González, 1851, p. 64-65, 200 i s), amb la correspondència que sobre l'assumpte va mantenir el Capità General amb el Ministre de la Guerra Figueres.

Tanmateix, a partir d'aquest any les substitucions col·lectives a Barcelona van tendir a posar-se en mans de companyies comercials³⁵⁰ o associacions de famílies.³⁵¹ El juliol de 1846 es va constituir a Barcelona la *Sociedad de Seguros Mutuos para reemplazo del ejército de 1845 y 1846*,³⁵² que molt aviat va comptar amb 600 socis que satisfien una quota que anava dels 40 duros als 6, segons l'edat dels mossos. Algunes companyies van començar a fer assegurances de quintos a partir de 1846, com la *Compañía Catalana General de Seguros*, dels germans Girona i Clavé,³⁵³ els quals ja havien participat a la creació de la *Caja Paternal*, sucursal de *La Paternelle* francesa, que disposava d'una branca exclusivament dedicada a les assegurances de quintos.³⁵⁴ Aquesta companyia estava participada per figures ben destacades de la societat barcelonina com el Marquès de Setmenat o els germans Milà de la Roca. Una altra de les companyies era *La Previsión*, sucursal de *La Prevision* francesa.³⁵⁵ Aquesta irrupció i les pràctiques afavoridores de l'ajuntament van tenir com a efecte un increment de les quotes que es van doblar pràcticament cada any.³⁵⁶ A partir de 1846 i una vegada creada la *Sociedad de*

---

³⁵⁰ Núria Sales assenyala que, més que en la Llei d'Ajuntaments de 1845 o qualsevol altra disposició política, cal buscar les causes d'aquest fenomen –substitució de la substitució col·lectiva municipal, aparentment tan exitosa–, en la convivència entre l'ajuntament i aquestes companyies comercials, les quals, mitjançant concessió, obtenen la capacitat de substituir en monopoli i, havent prosperat gràcies al fet cooperatiu, augmenten progressivament els preus de tal forma que la diferència de preu amb la substitució individual esdevé tan insignificant que finalment el fet cooperatiu mor, com si fos de mort natural (SALES, Núria. *Sobre esclavos y...*, p. 252).

³⁵¹ Una societat presentada com a exempta de lucre va ser formada el 1846 per molts pares de família; classificava els joves per oficis i riquesa i assenyalava la quota a pagar segons els seus béns. Quan va acabar la guerra, l'ajuntament de Barcelona crea a cada barri una comissió per a detectar la riquesa de cada jove i assenyalar-li la quota corresponent (*El Barcelonés*, 31 de febrer de 1848; *El Fomento*, 28 de febrer de 1848; *Diari de Barcelona*, 1 de març de 1848; citats a VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *La guerra dels...*, p. 118-119).

³⁵² Es va elegir una Junta en què figuraven, com a director, Josep Folguera; sotsdirector, Francesc d'Asís Carreras; comptador, Josep Piferre; tresorer, Pau Gomis; i secretari, Ramon Muns (CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1846, p. 36).

³⁵³ L'article segon dels seus Estatuts establia com a objecte de la societat: "Esta sociedad tiene como objeto toda clase de Seguros y principalmente marítimos, sobre vida, incendio, cosechas y exenciones del reemplazo del ejército." Formaven part de la Junta que dirigien Gaudencio Masó, Francisco Nogueira i Manuel Lorena, alguns elements destacats de la societat barcelonina, a més de Joan Baptista Clavé, Ramon Maresch, el Marquès de Setmenat, Ignasi Vilavecchia i altres (*Estatutos y Reglamento General de la Compañía General de Seguros*. Barcelona: Impr. de Antonio Brusi, 1846.).

³⁵⁴ *Diario de Barcelona*, 28 de novembre de 1848 (citats a: SALES, Núria. *Sobre esclavos y...*, p. 252).

³⁵⁵ *Diario de Barcelona*, 3 de març de 1846 (citats a: SALES, Núria. *Sobre esclavos y...*, p. 252).

³⁵⁶ Les quotes que es van establir van ser: per a la primera sèrie, de l'edat de 18 i 19 anys, 40 duros; per a la segona sèrie, de l'edat de 20 i 21 anys, 20 duros; per a la tercera sèrie, de l'edat de 22 anys, 12 duros; per a la quarta sèrie, de l'edat de 23 anys, 9 duros; i per a la cinquena sèrie, de l'edat de 24 i 25 anys, 6 duros (CRESPÍ, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1846, p. 49-50).

Seguros Mutuos, l'ajuntament, en motiu del casament de la Reina,³⁵⁷ va contractar amb aquesta un nombre d'assegurances per a pobres que després eren sortejades entre els joves en edat de ser quintats que ho demanaven.³⁵⁸ D'aquesta manera es passava d'un sistema de substituir directament el jove quintat –finançant la substitució bé amb recursos municipals, bé a través del repartiment entre tota la població– a la compra d'un servei, un nombre limitat d'assegurances, a una companyia i al sorteig posterior entre els qui s'havien inscrit. Aquest procediment, d'una banda, deixava sense cobertura una bona part dels quintats –en el sorteig corresponent als assegurats de la quinta de 1845, de 302 inscrits en el sorteig, tan sols es van poder assegurar 133 joves pobres– i, de l'altra, s'incentivava les famílies a subscriure directament –en el cas que poguessin– els seus fills en companyies comercials. Aviat la pràctica es va generalitzar. Per a la quinta de 1846, l'ajuntament repetia la mateixa operació sortejant 56 assegurances per a joves pobres, amb la *Sociedad Barcelonesa de Seguros Mutuos para el reemplazo del ejército*.³⁵⁹ La combinació de l'emergència de la guerra afavoria aquestes operacions, però el descontent i el malestar social que provocaven va anar en augment. Les autoritats van haver d'esforçar-se a recordar o amenaçar els joves i les famílies per tal que no eludissin el servei.³⁶⁰ Finalment, Pavía, en plena guerra, va haver de suspendre la quinta en dues ocasions.³⁶¹ Els sorteigs del 46, 47 i 48 no es van arribar a celebrar i el govern, quan la guerra va acabar i va reclamar el deute acumulat per les poblacions catalanes en els tres anys anteriors, es va haver d'avenir a fer una rebaixa substancial en el deute acumulat i acceptar l'exempció.

No obstant això, la quinta, viscuda com a terrible amenaça per als qui no podien pagar i com a impost injust i discriminatori per a aquells que s'arruïnaven o feien sacrificis extrems per a evitar

---

³⁵⁷ “Con motivo de las próximas fiestas en celebridad del fausto acontecimiento del doble enlace de S.M. la Reina nuestra señora y de su augusta hermana, el Exmo. Ayuntamiento según queda expresado ya en el programa de las mismas, ha acordado verificar dos sorteos, uno para inscribir a mozos pobres comprendidos en la primera edad para la quinta del año 1845 en la sociedad barcelonesa de socorros mutuos para el reemplazo del Ejército.” (“Al Público”, per disposició de l'Excm. Ajuntament constitucional, José de Llanza, secretari interí, 20 d'octubre de 1846 –AHCB, col. Bans, carp. 24–).

³⁵⁸ CRESPI, Mateu *Diario de Memorias...*, 1845, p. 50, 54-57. Pocs dies més tard l'ajuntament procedia al sorteig de la lleva de 1845.

³⁵⁹ *Ibidem*, p. 66-68.

³⁶⁰ Que al llarg de la guerra el problema va resultar sagnant ho demostren dos bans dictats a Barcelona. El desembre de 1846, l'ajuntament, en un ban de reclutament, reproduïx pràcticament completa l'ordenança sobre la lleva de 2 de novembre de 1837; el mes de gener de 1847, l'alcalde-corregidor recorda a la població els articles corresponents al càstig que s'imposa als pròfugs en la mateixa ordenança (“Al Público”, José Cornet secretario, 30 de desembre de 1846 –AHCB, col. Bans, carp. 22–; “Al Público”, l'alcalde-corregidor Tomàs Metzger y Milans, 19 de gener de 1846 –AHCB, col. Bans, carp. 22–).

³⁶¹ Molt particularment, en esclatar el conflicte revolucionari europeu, davant el risc de revolució, va ser una de les primeres mesures que el Capità General va decretar, per considerar-la potencialment una font de descontentament que podia alimentar la revolució. I el general Narváez, quan, per acabar la guerra, està disposat l'estiu de 1848 a fer concessions a Catalunya, s'avé a realitzar la quinta com convingui als catalans (PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, p. 64, i 202).

el servei als seus fills, no va deixar de ser una font de conflictes. L'any 1849, una vegada acabada la guerra, seria un seriós conflicte entre l'ajuntament, que va suspendre el sorteig del 5 d'agost, i el capità general Manuel de la Concha. Aquest, davant la suspensió del sorteig per part de l'ajuntament, ordenaria la substitució fulminant del consistori –inclòs el secretari– i la seva substitució per un de designació governativa, el mateix dia 6 d'agost, el qual es va celebrar finalment el primer diumenge sense incidents.³⁶²

El sistema impositor moderat, i molt especialment el dret de portes i el sistema de redempció dels quintos, es van convertir en aquests anys en l'expressió més clara i més odiosa del govern moderat, ja que resultaven tan obertament discriminatoris que mobilitzaven tot el ressentiment d'una societat, la barcelonina. Aquesta societat, que havia protagonitzat una revolució que pretenia acabar amb els privilegis, veia com s'instal·laven en els elements més primaris de la seva vida quotidiana nous elements de discriminació a favor dels poderosos, al mateix temps que li era negada la possibilitat de participació en els afers públics.

* * *

Operant simultàniament, i per raons diferents, sobre les formes de socialització política i sobre les condicions elementals de vida de la població d'una manera asfixiant, d'una banda perseguint i exclouent tota forma de socialització política que no estigués sota el control d'una petita oligarquia –eliminant la milícia, els partits d'oposició, les associacions obreres i els poders locals– i de l'altra fent recaure el pes del sosteniment de l'Estat en formes d'imposició obertament discriminatòries –especialment els drets de portes i la quinta–, el règim moderat, i els sectors socials que el controlaven, va poder gaudir d'un monopoli total del poder, va impedir la creació d'alternatives polítiques que l'hi poguessin disputar, va poder desenvolupar el seu model d'Estat a la imatge del doctrinarisme francès –no sense contradiccions que finalment van dificultar el desenvolupament d'una administració moderna–, va inutilitzar els poders locals condemnant l'Estat al raquitisme i va fer recaure l'esforç del manteniment de la guerra en els grups socials més febles; alhora, va generar en les classes subalternes un ressentiment que sovint prendria formes obertes de protesta social, i que va ser el caldo de cultiu de la violència soterrada o explícita que caracteritzaria la societat espanyola –molt especialment la barcelonina– en les dècades següents.

L'exclusivisme polític, implantat a través de la persecució dels adversaris, l'eliminació de la llibertat de premsa, la restricció radical dels drets polítics i la reducció del cens –combinada

---

³⁶² CRESPI, Mateu. *Diario de Memorias...*, 1849, p. 46-49. El sorteig se celebra sense incidents, segons ressenya el periòdic madrileny *El Clamor Público*: "El domingo último tuvo lugar en las casas Consistoriales de esta ciudad el sorteo para el reemplazo del ejército correspondiente a este año sin ocurrir ningún incidente notable que alterase el orden y la regularidad con que se procedía en la operación de aquel solemne acto" (*El Clamor Público*, 23 d'agost de 1849, citat a SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 277).

amb una centralització administrativa que no tenia escrúpols a l'hora d'introduir elements directament autoritaris, encara que trenquessin la lògica del model—, trobava la seva culminació en un sistema impositor, que no sols era injust i seriosament discriminatori, sinó que condemnava àmplies franges de la societat a una economia de subsistència o bé impedia a d'altres capes socials qualsevol possibilitat de mobilitat social, ja que capturava tota la seva capacitat d'estalvi. El resultat havia de ser el ressentiment de les grans majories respecte del règim, però també la indiferència política i l'allunyament progressiu dels grups més dinàmics vinculats a l'economia industrialitzada que s'havia desenvolupat amb força a la ciutat al llarg de la dècada dels quaranta; un grup que, si bé es beneficiava personalment del caràcter oligàrquic del sistema i havia rebut la reacció moderada com una esperança d'ordre, veia també com el règim esdevenia un obstacle objectiu al tipus de desenvolupament econòmic que la lògica dels seus negocis exigia. A partir del final de la guerra i de l'experiència revolucionària europea, aquest fet s'aniria fent palès, i el projecte industrialista buscava la manera de fer-se escoltar, d'incidir directament en els centres de decisió i finalment miraria de superar la posició de subordinació en què l'obra dels moderats l'havia situat.

4. LA REVOLUCIÓ DEL 48 A BARCELONA

No disposem encara d'un estudi complet del que va representar la revolució del 48 a Barcelona i a Catalunya.³⁶³ Tanmateix, si a Barcelona no es van produir grans aldarulls, “el que no va passar a la ciutat va passar al camp”³⁶⁴, on la guerra dels Matiners va revifar alimentada per la crisi econòmica i on també van aparèixer partides republicanes i progressistes.³⁶⁵

La revolució europea va tenir a Catalunya i a Barcelona³⁶⁶ almenys dos tipus de conseqüències; d'una banda els efectes immediats, bé en forma d'aldarulls al carrer –de menys importància que els de Madrid i Sevilla– o al camp amb l'esmentada agudització de la guerra que es prolongaria oficialment fins al maig de 1849;³⁶⁷ de l'altra, a mig termini, el canvi general de clima polític que va afectar totes les famílies liberals, els grups socials i la seva consciència política.

Entre els conservadors es van aprofundir les divergències entre els reaccionaris o neocatòlics –cada cop més radicalitzats– i d'altres que, amb més perspicàcia, es preguntaven sobre les causes del que succeïa i les fórmules per fer-hi front en el futur, també en el camp de les idees; i en les files del partit progressista es van aguditzar les diferències entre aquells que tan sols volien aprofundir en les reformes polítiques i els que albiraven la necessitat de transformacions socials que qüestionaven el mateix sistema liberal; i encara, entre els primers, aquells que van moderar el seu ardor liberal, aproximant-se a les solucions doctrinàries, i els que van veure l'oportunitat de radicalitzar-lo, reclamant una democràcia plena.

---

³⁶³ Per al cas català no tenim cap estudi de conjunt i per al conjunt espanyol tan sols comptem amb el treball de CABEZA SÁNCHEZ ALBORNOZ, Sónsoles. *Los sucesos de 1848 en España*. Madrid: Fundación Universidad Española, 1981.

³⁶⁴ FONTANA LÁZARO, Josep. *La fi de...*, p. 313.

³⁶⁵ Per a la guerra dels Matiners es pot consultar CAMPS I GIRÓ, Joan. *La guerra dels...*; també LLORD, Josep. *Campanya montemolinista de Catalunya o guerra dels Matiners (setembre 1846 a maig de 1849)*. Barcelona: Altea, 1929; i el més recent treball de VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *La guerra dels...*

³⁶⁶ Borja de Riquer ha escrit: “Hi ha una temàtica encara poc estudiada pels historiadors: l'impacte de la Revolució europea del 1848, a Espanya en general i concretament a Catalunya. La influència és important, no pel fet que es produïssin grans incidents, sinó sobretot per la impressió que provocà als diferents sectors de l'opinió pública catalana l'esclat revolucionari.” (RIQUER I PERMANYER, Borja de. “Acció política i pensament dels conservadors liberals catalans. De Martí d'Eixelà a Duran i Bas”. A: FRADERA, Josep Maria (coord.). *Barcelona. Quaderns d'Història: Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880* (núm. 6). Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat, 2002, p. 202).

³⁶⁷ Les partides van continuar actuant a Catalunya com ho demostra el ban del Capità General Ramón de La Rocha de 13 de juliol de 1850, on es prenen provisions contra el “individuo de cualquier clase y condición que se alce contra el legítimo gobierno de S.M. o contra el orden social, proclamando una bandera” i es dicten mesures de repressió contra rebels, espies, desertors, la gent que els presti auxili, els ajuntaments i alcaldes que no compleixin les seves obligacions en la lluita contra els rebels i els habitants dels pobles i masos que no delatin les activitats d'aquests (“Catalanes”, Ramón de La Rocha, Capità General de Catalunya, 13 de juliol de 1850 –AHCB, col. Bans, carp. 26–).

De tot plegat, el panorama polític espanyol del vuit-cents –i naturalment el barceloní, encara en major mesura– en va sortir inexorablement canviat a mig termini. L'èxit inicial de la repressió que va menar el general Narváez resultaria inútil; el món havia canviat i ja no es podria amagar a la intel·ligència dels espanyols més lúcids, d'un i altre signe. Jover Zamora³⁶⁸ ha assenyalat com els anys cinquanta i seixanta representen a Europa i Espanya “la gran época del capitalismo liberal, y muy especialmente la década de los sesenta, década de utopías liberales, democráticas, nacionales y humanitarias”; un període específic de la història europea,³⁶⁹ tant des del punt de vista econòmic com mental, ben diferenciat de l'anterior –l'època de l'estabilització de les revolucions burgeses– i del posterior –que s'iniciaria el 1870, amb la unificació alemanya. És, en definitiva, un període caracteritzat per l'optimisme burgès i els grans ideals liberals, però també per les grans esperances revolucionàries i el primer socialisme; una nova època inaugurada per la revolució de 1848.

Les notícies de la revolució de París i la caiguda de la monarquia orleanista van ser rebudes a Espanya amb pànic. La situació política, després de la designació de Narváez com a president del Consell de Ministres, estava lluny de ser tranquil·la. Així, Fernández de Córdova anota:³⁷⁰ “Súpose en aquel tiempo que Salamanca, en unión de Escosura, se encontraba con los liberales de acción y además con Mendizábal, con Madoz, Cortina y otros, y así en enero y febrero de 1848 el duque de Valencia me comisionó personalmente para que advirtiera a estos señores los peligros a que se exponían persistiendo en sus trabajos revolucionarios.” Sembla que aquestes negociacions van donar com a resultat la inhibició en l'acció revolucionària dels caps del partit progressista, però no de la seva facció exaltada dirigida per Nicolás María Rivero i José María Orense, Marquès d'Albaida, ni dels exministres puritans José Salamanca i Patricio de Escosura, que tindrien un paper protagonista en tots els intents revolucionaris d'aquell any, com veurem més endavant.

Aquest context explica que abans que l'onada revolucionària s'hagi estès per Europa i el mateix dia que a França es dona a conèixer el govern provisional de la República, el dia 27 de febrer, tan sols quatre dies després de les jornades parisenques, el gabinet presidit per Narváez presenti a les Corts un projecte de llei de poders excepcionals,³⁷¹ que consta de dos articles: en el primer es demana autorització per a suspendre les garanties individuals, recaptar contribucions i invertir-ne els productes, i aixecar un emprèstit fins a dos-cents milions de rals;

---

³⁶⁸ JOVER ZAMORA, José María. *La civilización española a mediados del siglo XIX*. Madrid: Austral, 1992, p. 21 i s. i p. 66.

³⁶⁹ Aquesta periodificació de la història europea del XIX la pren CROCE, Benedetto. *Historia de Europa en el siglo XIX*. Barcelona: Ariel, 1996.

³⁷⁰ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 159. També fa referència a aquests fets, però atribuint la gestió directament al mateix Narváez, el Marquès de Miraflores (MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para...*, vol. 1, p. 158).

³⁷¹ DSC, legislatura de 1847-48, 28 de febrer de 1848, apèndix 1 al 72.

en el segon es fixa el temps de vigència de les mesures excepcionals, s'estipula que serà el que les Corts estiguin tancades i que conclourà quan aquestes reiniciïn l'activitat. Després del debat a Corts, on de res no va servir l'oposició dels progressistes,³⁷² tot i que es va mantenir en la més estricte legalitat, el 13 de març s'aprovava la llei de poders excepcionals, que autoritzava el govern a suspendre l'article 7 de la Constitució —el que garantia les llibertats individuals—,³⁷³ a cobrar les contribucions i a efectuar l'emprèstit, i donava la legislatura per acabada tot remetent el rendiment de comptes dels actes del govern a una futura legislatura.³⁷⁴ Començava la dictadura de Narváez,³⁷⁵ que havia de durar fins al 14 de gener de l'any següent, en que un Real Decret donaria per acabades les autoritzacions al govern.

No havien de passar gaires dies per tal que l'autorització de les Corts es fes efectiva. La nit del 26 de març³⁷⁶ esclatava a Madrid una primera revolta d'inspiració demòcrata, encapçalada per

---

³⁷² L'oposició a la llei de poders excepcionals està ben documentada a CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Sónsoles. *Los sucesos del...*, p. 46 i s. Tanmateix, la premsa moderada d'aquells dies té expressions molt laudatòries pel comportament del partit opositor, cosa que fa suposar que almenys va mantenir una actitud de bel·ligerància dins la legalitat. *El Fomento* del dia 14 de març editorialitza: "Gran satisfacción experimentamos cuando vemos a los miembros más aventajados y esclarecidos del partido progresista manifestar de una manera digna y decorosa, sus ardientes deseos de que la pública tranquilidad no sea en España alterada." I tot seguit elogiava el canvi d'actitud demostrat pel partit de l'oposició, que tant l'allunyava de les seves actuacions passades, i el comportament exemplar dels senyors Cortina, Infante, Olózaga i Madoz (*El Fomento*, 14 de març de 1948).

³⁷³ "No puede ser detenido, ni preso, ni separado de su domicilio ningún español, ni allanada su casa, si no en los casos y en las formas que las leyes prescriban" (*Constitución española de la monarquía*, art. 7, 23 de maig de 1845, a ESTEBAN, Jorge de (ed.). *Constituciones españolas y...*, p.160)

³⁷⁴ *Colección Legislativa de España*. Madrid, tom XLIII, p. 192, reproduït íntegrament a CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Sónsoles. *Los sucesos del...*, p. 244-245.

³⁷⁵ El terme dictadura seria elevat a categoria i posat en circulació per Donoso Cortés un any més tard en el seu famós *Discurso sobre la dictadura*, pronunciat el 4 de gener de 1849 i inspirat en l'experiència de la llei de poders excepcionals. L'antic diputat doctrinari, just arran dels fets revolucionaris de França, va experimentar una evolució cap a l'extrema dreta inspirada en els reaccionaris francesos Joseph de Maistre i Bonald. Va ser en aquest famós discurs on pronunciarà les seves conegudes paraules: "Así señores, la cuestión, como he dicho antes, no está entre la libertad y la dictadura; si estuviera entre la libertad y la dictadura yo votaría por la libertad. Si se trata de escoger entre la dictadura que viene de abajo, y la dictadura que viene de arriba, porque viene de regiones más limpias y serenas, se trata de escoger por último, entre la dictadura del puñal y la dictadura del sable; yo escojo la dictadura del sable, porque es más noble." (DONOSO CORTÉS, Juan. *Obras completas*. Vol. 2, p. 496). Un pronunciament que inaugurava una nova línia tradicionalista, ja no vinculada a la qüestió dinàstica, que havia de tenir una gran influència en el pensament espanyol contemporani —especialment en el segle XX, quan resultaria reconegut per Carl Schmitt, com un antecessor del decisionisme modern. "Carl Schmitt ha presentado a Donoso, frente a los que lo consideran portavoz del pensamiento tradicionalista, como pensador antilegitimista y, antimonárquico, partidario de la dictadura y el decisionismo cesarista" (DÍEZ DEL CORRAL, Luis. *El liberalismo doctrinario*, p. 582-583). Fa referència a l'obra de l'autor alemany SCHMITT, Carl. "Donoso Cortés in Berlin" i "Der unbekannte Donoso Cortés".

³⁷⁶ Coneixem els detalls dels fets del 26 de març gràcies a la detallada relació que en fa el General Fernández de Córdoba, en aquells moments Director General d'Infanteria, que va participar activament en l'avortament de l'avalot: "Fue la primera vez que se escucharon en las calles continuos gritos de ¡Viva la República!" El fet és que l'exèrcit va poder dominar els insurgents abans que es fes de dia, que es va tractar d'un moviment protagonitzat per civils i que va sortir dels barris populars de Madrid (FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 161-165). Una altra versió, no tan detallada i des d'un altre punt de vista, a GARRIDO, Fernando. *Historia del reinado...*, vol. 3, p. 164.

José María Orense i Narciso de Escosura³⁷⁷ –germà de l'exministre purità– amb el suport de l'ambaixada britànica,³⁷⁸ que arrancava als barris populars de Lavapiés i Puerta de Moros, sense participació militar. El mateix dia, la llei de poders especials es faria efectiva en una sèrie de decrets; es declarava acabada la legislatura, se suspenia efectivament l'article 7 de la Constitució i es constituïa el Consell de Guerra que havia de jutjar militarment els insurgents, a més d'altres mesures complementàries que dictava el Capità General de Castella per a aquell territori.

4.1. La situació de Barcelona a febrer de 1848: crisi econòmica i por al conflicte social

Tot i que algunes fonts³⁷⁹ parlen d'uns primers aldarulls a Barcelona el mateix 28 de febrer i que la revolució francesa va despertar certes simpaties entre alguns sectors³⁸⁰ –a València es va constituir una Junta republicana, al voltant d'aquests dies, presidida per Mascarós–, les primeres reaccions van arribar de l'altra costat de la frontera. L'infant Enric Maria de Borbó³⁸¹

---

³⁷⁷ Tot i que, com anirem veient, l'exministre es convertiria en un dels elements directius de tots els moviments revolucionaris que s'anirien desenvolupant al llarg de l'any, i evolucionaria definitivament a partir d'aquests fets cap al progressisme, on continuaria la seva carrera política. Lesseps, en el seu informe de l'any 1848 sobre els polítics espanyols, classifica Escosura com a dubtós. Tot i el seu origen carlista i haver format part de la societat secreta "Jovellanos", d'orientació moderada, "se enemistó con Narváez porque sus exigencias le hacían sombra y le arrojó a la facción moderada disidente de los Puritanos, con José de Salamanca, su amigo, que él defendió lealmente del mismo modo después de su caída, y al que ha acabado por seguir en la última expedición republicana revolucionaria"; i afegeix: "De una gran movilidad de ideas y de convicciones. Su ambición y sus necesidades pecuniarias lo ponen a disposición de Salamanca." (MOLINER PRADA, Antonio (Estudi preliminar). *Lesseps y los...*).

³⁷⁸ Aquesta idea és repetida amb insistència per Sónsoles Cabeza Sánchez-Albornoz, aportant alguns materials, com una carta entre Palmerston –primer ministre britànic– i l'ambaixador Bulwer, que certament va ser acusat constantment d'estar darrere dels revoltats i finalment expulsat d'Espanya pel govern Narváez.

³⁷⁹ "Algunos historiadores han hablado de manifestación republicana en Barcelona" (CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 82).

³⁸⁰ El general Pavía, Capità General de Catalunya, es fa ressò de la generalització de l'ús de les gorres frígies com a manifestació de simpatia cap als republicans francesos i de com ell va intervenir ridiculitzant aquesta moda per tal d'aturar-la. (PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, p. 48).

³⁸¹ L'infant Enric Maria de Borbó va néixer a Sevilla el 17 d'abril de 1823. Germà del rei consort Don Francesc d'Asís, també va pretendre la mà d'Isabel II sense èxit, després d'haver passat per la Marina, on va obtenir el grau de vicealmirall. Maçó grau 32 del ritu escocès, simpatitzava amb els progressistes. Es va haver d'exiliar quan es va enfrontar amb Narváez a França, des d'on va participar en les conspiracions de 1848, proclamant-se republicà. Per RO va ser desposseït l'any 1848 a València de tots els seus honors. Després dels episodis del 48, va portar una vida atzarosa, amb un duel amb Montpensier. Finalment va morir a Madrid el 17 d'abril de 1870. D'ell diu Lesseps: "Príncipe sin dignidad. Mal hijo. Espíritu rebelde que no está a la altura de las circunstancias. Agitador desordenado, cada suceso, en lugar de agrandararlo, lo disminuye. Vivamente impresionable, y de una gran movilidad de ideas. Hoy instrumento, mañana juguete del partido progresista." (MOLINER PRADA, Antonio (Estudi preliminar). *Lesseps y los...*, p. 87).

donava a conèixer un Manifest republicà a Perpinyà el mateix 28 de febrer³⁸² que començava per proclamar: “Acaba de ocurrir en Francia un acontecimiento grande y glorioso. La nación acaba de recobrar de nuevo sus derechos hollados.” Després d’invocar l’era de felicitat que s’havia inaugurat a França per a tots els pobles i també per a Espanya, acabava exclamant: “No ambiciono nada más que el título glorioso de ciudadano.”

Tanmateix, allò que preocupava les autoritats barcelonines no eren principalment les declaracions dels exiliats notables. La crisi econòmica i la revifada de la guerra dels Matiners eren motius més reals i immediats de preocupació. Evocant aquells moments, el Capità General de Catalunya, el General Pavía,³⁸³ escriu:

“Porque a la verdad, es aquella [Catalunya] de las antiguas provincias de España, la más en afinidad, si ya no es que digamos semejanza, con Francia. Aparte del frecuente trato que proporciona a los naturales de uno y otro país el ser confines y fronterizos, de lo usual que es entre los nuestros el idioma de los franceses, de los muchos de estos que residen en aquellas poblaciones, llegando a cinco mil en Barcelona, de los vínculos antiguos que unen a Cataluña con el Rosellón y la Cerdania, y que no ha podido desatar del todo la pérdida de estas que fueron también provincias de España, hay causas ingénitas y poderosas para que haya de subsistir tal afinidad o semejanza. Las principales poblaciones de Cataluña son como las de Francia, grandes centros industriales, y como ellos están sujetos a crisis fabriles, que dan lugar a súbitas y espantosas miserias; sus ciudadanos son también entusiastas e irritables en demasía, al propio tiempo que como españoles son tercos y duros en sus empeños. Todo esto dice claro que en Cataluña era, si no fácil, harto posible, que entraran y cundieran no ya sólo la revolución sino las ideas desorganizadoras y antisociales del país vecino, riesgo que apenas podía temerse en ninguna otra parte de España. Y recordando al propio tiempo las intrigas y sugerencias que comenzaron a emplear desde el primer punto los revolucionarios franceses en aquel antiguo principado, como en Bélgica y Alemania, para no estar aislados en España; las correrías y esperanzas de los carlistas de adentro y las conspiraciones de los de afuera; los hábitos de desobediencia de los naturales probados ya en famosos hechos y célebres rebeliones, apenas habrá quien no dé por crítica y amenazadora la situación de Cataluña en los días después de la

---

³⁸² “Manifiesto Republicano del Infante D. Enrique de Borbón”, 28 de febrer de 1848, A.R.A.H., arxiu Narváez, caixa núm. 14 (citat per CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Sónsoles. *Los sucesos del...*, annex núm. 11). La iniciativa del príncep a l’exili no devia inquietar gaire les autoritats quan l’onze de març, en plena vigència de l’estat de setge a Catalunya, aquest manifest es publica íntegrament a les pàgines d’*El Fomento*, acompanyat, però, d’un comentari sarcàstic. Tanmateix, la seva difusió entre els exiliats espanyols no devia ser menyspreable, ja que almenys coneixem una edició a Perpinyà el dia 28 i una segona a Tolosa l’endemà –justament la que cita el diari barceloní– (*El Fomento*, 11 de març de 1848).

³⁸³ Manuel Pavía, Marquès de Novaliches, tinent general i senador, destacat membre del partit moderat, es va formar com a militar al costat del Baró de Meer. Va ser dues vegades Capità General de Catalunya; primer el 1847, substituït per Concha durant el govern García Goyena, on va ser ministre de la guerra, i després el 1848, quan va tornar al govern Narváez, amb qui mantindria serioses diferències arran de la conducció de la guerra dels Matiners. De la seva estada a Catalunya com a Capità General, n’ha deixat unes detallades memòries. Tot i que s’havia format al costat d’homes de tarannà conservador com Meer, es va acostar al grup purità del partit moderat, i a més de formar part d’un ministeri d’aquest signe el 1847, el 1854 estava entre els militars represaliats pel govern de Sartorius.

revolución de Febrero. (...) La gran crisis comercial y fabril que más o menos se había dejado sentir en todas las plazas del mundo, se presentó en Barcelona con síntomas amenazadores. Eran entonces los días de mayor alarma para la nación por el conocimiento que adquirió el Gobierno, y adquirieron todas las autoridades de distritos y provincias de que se trataba de alterar el orden público remedando aquí las escenas que se habían representado en varias capitales de Europa. Junto a ésto, con la crisis que podía dejar en un día sin trabajo ni sustento a millares de brazos robustos y emprendedores, y con los azares que siempre ofrecían las correrías de los *trabucaires*, formábase un cúmulo tal de dificultades.³⁸⁴

De la seva banda, els fabricants de la Junta de Fàbriques no vivien amb menys temors i prevencions un moment com aquest. Premonitòriament, Ángel Villalobos havia escrit el 20 de febrer un manifest dirigit als fabricants, instant-los a agrupar-se entorn de la Junta de Fàbriques per fer front a la crisi, en aquests termes:

“Ha llegado el momento, industriales, de que hagáis un esfuerzo heroico para conjurar la tormenta que os amenaza. No confiéis en la protección ajena, no fundéis vanas esperanzas en la justicia de vuestra causa; esperadlo todo de la energía, perseverancia, la actividad que empleéis en la defensa de vuestros propios intereses; los que deberían velar por ello están sin duda animados de mejores intenciones, desean hacer el bien, pero una estrella fatal parece presidir a sus consejos en materias económicas.”³⁸⁵

Era clar, calia passar a l'acció i no esperar gran cosa del govern; els fets de París dels dies posteriors no farien més que confirmar el propòsit.

Com veurem més endavant, les primeres mesures de les autoritats, una vegada comprovada l'actitud dels caps del partit progressista a les Corts³⁸⁶ –en certa manera tranquil·litzadora respecte del risc de nous pronunciaments–, fan veure que allò que realment es temia era una revolta popular a la ciutat alimentada per la crisi econòmica i l'atur. El primer que fa el Capità General a través d'una circular reservada als comandants de les quatre províncies, és suspendre l'exacció de quintes, conscient que aquest era el primer motiu de malestar i àdhuc d'incorporació dels mossos al camp dels revoltats per a eludir el servei.³⁸⁷ La crisi industrial

---

³⁸⁴ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, p. 47-50.

³⁸⁵ *El Fomento*, 20 de febrer de 1848, “A la Industria Española” per Ángel Villalobos.

³⁸⁶ No sols *El Fomento* registra en el seu editorial de l'11 de març la lleialtat progressista a la situació; Pavía escriu aquestes paraules per lloar la col·laboració dels progressistes amb la seva política d'aquests dies: “Era de notar como favorecía tales medidas la imprenta periódica, no solamente por sus órganos moderados, sino aún por medio de *El Barcelonés*, que era y es progresista, el cual, sin necesidad de denuncias ni de recogidas, y sin abandonar sus particulares doctrinas, mantuvo los buenos principios durante aquellas críticas circunstancias, dando notables ejemplos de sensatez y amor a las leyes.” (PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, p. 54).

³⁸⁷ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, p. 48-49. Aquesta mesura, poques setmanes més tard, seria motiu d'un seriós enfrontament del General amb el govern central.

també va fer decidir el Ministre d'Hisenda, Bertran de Lis,³⁸⁸ a suprimir els impostos i arbitris sobre les primeres matèries i productes de les fàbriques espanyoles de teixits, punt de llana, estampats, seda, cotó, lli... a més de màquines, mobles, eines, productes químics, pells de tota mena, barrets, robes fetes... en un intent d'aturar la crisi i els seus efectes socials, molt especialment l'atur i el malestar social en moments tan delicats.

De la seva banda, l'ajuntament de Barcelona, reunit en sessió extraordinària el 6 de març,³⁸⁹ es proposa buscar solucions a l'atur. S'agreguen tres consellers a la secció d'obreria per dividir les tasques i es proposa desplegar un conjunt d'obres públiques, aquelles que resulten menys cares i presenten menys obstacles per a la seva realització immediata: promoure la carretera d'Horta, continuar la de Sarrià, la rectificació de la llera del Bogatell, accelerar les obres del mercat de Sant Josep i demanar autorització al cap polític per a invertir els 100.000 rals d'imprevistos en aquestes obres. El dia 16 de març i el 17³⁹⁰ es torna a tractar el tema en el plenari, s'informa de la reunió amb el cap polític, que ha mostrat la seva aprovació, i s'espera començar els treballs la setmana següent. Per rebre els treballadors, agafar-ne els noms, destinar-los als punts de les obres i tenir cura de les faltes es nomena un regidor de la secció d'obreria. S'acorda, finalment, reunir-se diàriament per fer el seguiment de la situació. Aquests dies els dos diaris polítics de la ciutat, *El Fomento* –moderat governamental– i *El Barcelonés* –portaveu dels progressistes– inserien un anunci destinat a obrir una subscripció per a recaptar fons per a donar feina als desocupats.³⁹¹ En les sessions que se succeeixen diàriament,³⁹² l'ajuntament activa els expedients que més obstacles presenten per tal d'accelerar-los –el 24 de març se subhasta la rectificació del Bogatell–, mobilitza les forces socials –convida el dia 21 a la Asociación Protectora del Trabajo Nacional a fer el que estigui en la seva mà per proporcionar treball als jornalers– i intenta reunir recursos extraordinaris per a finançar les obres –el 24 de març es proposa la venda de la part de l'edifici de l'antiga presó que encara queda dret.

La premsa es fa ressò de la mateixa preocupació pels riscos de la situació social d'una manera prou explícita. *El Fomento* escriu:

“No ha de fatigarse el Gobierno en prevenir invasiones militares, ni en ponerse a cubierta de influencias políticas exteriores. Concentre toda su atención, destine todos sus recursos a impedir que se quebranten las leyes económicas; tema más a los fardos que a los cañones extranjeros y logrará con menos dispendios y desvelos lo que no obtendría bajo otro plan con más

---

³⁸⁸ Reial Decret publicat al *Diario de Barcelona*, 8 de març de 1848.

³⁸⁹ AAMB, llibre d'actes, 6 de març de 1848.

³⁹⁰ AAMB, llibre d'actes, 16 i 17 de març de 1848.

³⁹¹ *El Fomento* i *El Barcelonés*, 16 de març de 1848.

³⁹² AAMB, llibre d'actes, 22, 23, 24, 25 i 26 de març de 1848.

desembolsos y con más afanes. Caiga su mano con todo el peso de la indignación de un gran pueblo sobre las existencias de contrabando; cierre las costas y fronteras a los contrabandistas con la eficacia del que sabe que le va en ello la vida.”

Més endavant el diari afegeix que la tranquil·litat de Barcelona no és fruit de l'acció del govern, sinó de l'enteniment del poble i del zel de les autoritats.³⁹³

La crisi industrial troba rèplica en una seriosa crisi financera que va sofrir el Banc de Barcelona.³⁹⁴ Fundat el 1844 per Manuel Girona a fi de cobrir les necessitats industrials i comercials del país, havia conegut una bona marxa, però els fets de França van provocar que els clients, alarmats, volguessin retirar el metàl·lic corresponent als bitllets del Banc. El dia 6 de març el *Diario de Barcelona* havia publicat l'alteració dels canvis causada per la crisi internacional. Davant la desconfiança dels clients envers els bitllets i les peticions de reemborsament, alguns membres de la junta de govern del Banc van convertir en metàl·lic una bona part dels bitllets. En els dos mesos que van seguir a la crisi, el Banc va retirar de la circulació la meitat dels seus bitllets i en va destruir una bona part. El resultat de la decidida acció del dirigents bancaris va fer que els bitllets del Banc de Barcelona tan sols coneguessin un descompte del 0,5 per cent davant del 14 per cent del Banc de San Fernando. Tanmateix, la crisi econòmica, com a la resta d'Europa, es va perllongar fins a finals de l'estiu, però sense nous sobresalts. L'escassetat de moneda i paper va dificultar les transaccions comercials i, en definitiva, va accentuar encara més la crisi general.³⁹⁵

---

³⁹³ Citat a CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 87.

³⁹⁴ Vegeu CABANA, Francesc. *Història del Banc de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, 1978, p. 31-33; també PASCUAL I DOMÈNECH, Pere. “El mercat financer i el sistema bancari català”. A: *Història econòmica de la Catalunya contemporània, segle XIX. Indústria, transports i finances*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991, p. 354.

³⁹⁵ Algunes fonts xifren en mig milió de duros la xifra que s'havia retirat dels bancs a Barcelona al llarg de 1848 (CAMPS I GIRÓ, J. *La guerra dels...*, p. 39-40).

Els fets de Madrid del 26 de març van tenir el seu ressò a Barcelona. El dia 27 es va suspendre l'edició del diari cabetà *La Fraternidad*³⁹⁶ dirigit per Narcís Monturiol. El dia 28 al matí una manifestació d'estudiants va sortir de la Universitat Literària i va arribar fins a la Rambla i el dia 29 el diari progressista *El Barcelonés* –tan elogiat pel mateix Pavía per la seva mesura i col·laboració amb les autoritats– editorialitzava en els termes següents: “Otra vez crisis, si hemos de dar crédito a los periódicos de la corte, y esta vez más que nunca se desea saber la certeza de esta noticia, que nosotros consideramos de importante trascendencia (...) siempre que de crisis se ha hablado poco se ha hecho aguardar su realización.” I concloua:

“Más de una vez han sucedido en el mundo transformaciones completas, cambios en la organización social; y en esta ocasión parece tocar a nosotros el presenciar grandes sucesos (...) todo esto a nuestro entender es sumamente significativo y el síntoma precursor de transformaciones más o menos previstas por hombres eminentes. (...) Relativo al estado actual de nuestra patria, considerámosla como un apéndice en los grandes sucesos europeos, no cesaremos de aconsejar a nuestra reina y a sus consejeros, que para salvar el trono del huracán que parece amenazar a todos los monarcas a la vez, busquen rodearlo del prestigio y del apoyo de todos los hijos de esta patria digna de mejor suerte.”³⁹⁷

Els homes del progressisme oficial no sols no s'han compromès en la bullanga de Madrid, sinó que en previsió de la caiguda del govern Narváez, a causa d'aquests fets, s'apressen a demanar un govern de coalició liberal per salvar la monarquia de les convulsions revolucionàries pròpies del moment històric europeu.

---

³⁹⁶ *La Fraternidad*, diari d'inspiració cabetària dirigit per Narcís Monturiol, va publicar-se a Barcelona entre l'octubre de 1847 i el 5 de març de 1848, dia en què va ser suspès per l'autoritat governativa després de publicar l'article “Europa y la revolución”. Per a una anàlisi de la trajectòria del periòdic i del grup cabetària de Barcelona, vegeu MALUQUER DE MOTES, Jordi. *El socialismo en España 1833-1868*. Barcelona: Crítica, 1977, p. 250-274. Aquest autor explica com el periòdic era majoritàriament confegit amb materials traduïts de *Le Populaire de 1841*, que editava Etienne Cabet a París, amb poca aportació teòrica original i amb plantejaments pacifistes que l'allunyaven tant dels altres grups republicans com de la lluita reivindicativa del moviment sindical –i apunta que potser ací es troba l'explicació de la llarga tolerància de les autoritats moderades amb aquesta iniciativa. Tanmateix, el grup icarià va trobar una àmplia audiència a Barcelona, tant pel seu diari com per altres iniciatives, com ara els seus cursos de ciència social per a obrers. En el grup, a més de Monturiol, hi trobem els germans Montalbo, Francisco José Orellana –que seria més endavant secretari de l'Institut Industrial de Catalunya–, Joan Rovira –que viatjaria a Amèrica amb l'expedició icariana–, els germans Clavé, Francesc Sunyer i Capdevila... i van exercir una influència certa sobre altres personatges com el capellà mallorquí Jeroni Babiloni, autor del folletó *Cristiano-socialistas*, publicat a Palma el mateix 1848, on es feia una defensa d'un socialisme d'inspiració fourierista, dins del cristianisme. La posició dels cabetària catalans va ser criticada des de Madrid per Abdó Terrades, per considerar-la escàpola i poc realista, i per la necessitat de realitzar a Europa una revolució democràtica abans de qualsevol etapa comunista. Maluquer valora així l'impacte del grup icarià en la classe obrera barcelonina: “Desorientación obrera, crisis y necesidad generalizada de emigración pudieron facilitar al icarianismo una beligerancia muy superior entre las clases populares, a la que la acción y la propaganda de sus seguidores le hubieran conferido.” Finalment, el 5 de març de 1848, sota l'influx de la revolució parisina, Monturiol publica el seu article “Europa y la Revolución”, on, apartant-se de la seva posició antipolítica, es deixa portar per l'onada revolucionària general, fet que motiva la suspensió del periòdic i, poc després, el seu exili a França. (Sobre el grup icarià barceloní podeu veure també BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol.1, p. 182-185; PUIG PUJADES, J. *Vida d'heroï...*; SOLER-VIDAL, J. *Pels camins de la Utopia*. Mèxic: Club del Llibre Català, 1958.)

³⁹⁷ “Otra vez háblase de crisis ministerial”. *El Barcelonés*, 29 de març de 1848.

Tanmateix, el mateix 29 les manifestacions d'estudiants es repetien. Les autoritats polítiques i militars hi van haver d'acudir; finalment va caldre la intervenció de la força armada i, a la Rambla de la Boqueria, hi va restar un grup que proferia "visques a la República" i llançava pedres als soldats. L'ordre es va restablir prop de les tres de la tarda.³⁹⁸ Aquella tarda es va passar llista en algunes fàbriques per a veure si hi faltava algun operari; els obrers no havien participat en la revolta.³⁹⁹

4.2. Reactivació de la guerra al camp i contenció social a la ciutat

Finalment no hi va haver crisi; el govern es va limitar a activar les previsions de la llei de poders excepcionals i mesures més aviat magnànimes amb els detinguts dels fets del 26. Tanmateix, els fets del mes de març van incrementar la inquietud, tant a Madrid com a Barcelona. Respecte del clima general d'aquests dies, Fernández de Córdoba escriu: "Era, sin embargo, enteramente imposible acometer las profundas reformas que el estado del ejército exigía, por la situación política del país. Todos los días cundían las alarmas, como si con ellas se quisiera fatigar nuestra constante vigilancia."⁴⁰⁰ Una inquietud, tanmateix, que no va evitar l'obertura de fronteres als espanyols residents a França que volguessin tornar. Una circular de la Secretaria d'Estat d'Exteriors ordena als cònsols de Sete, Perpinyà i Marsella que facilitin "a los que estén necesitados la suma para emprender el viaje", tot i subratllant que es refereix als emigrats espanyols de totes les opinions.⁴⁰¹ L'indult dels compromesos en els fets del 26 de març, la instrumentació de les mesures de la llei de poders excepcionals i la circular del ministeri d'exteriors fan pensar en una consolidació del poder de Narváez i l'èxit de la seva política preventiva. A Catalunya, però, la crisi industrial continua sent el motiu de preocupació de les autoritats, ara agreujada pels moviments dels exiliats, carlins i republicans. Aquests dies les autoritats barcelonines atenen a dos fronts: d'una banda, la creixent activitat dels conspiradors

---

³⁹⁸ El relat dels fets correspon a la crònica apareguda al *Diario de Barcelona* el 30 de març de 1848. També es pot trobar una versió detallada, que inclou les reivindicacions estudiantils: rebaixes a les matrícules, supressió dels drets d'examen, llibertat en els vestits, separació dels catedràtics de Reial Ordre que no havien superat oposicions, altres reivindicacions acadèmiques i l'alliberament de tres estudiants detinguts. (GARRIDO, Fernando. *Historia del reinado...*, vol. 3, p. 46-47)

³⁹⁹ "Esta clase [l'obrera] se ha conducido con cordura", informa el regidor que s'havia comissionat per fer la inspecció (AAMB, llibre d'actes, 31 de març de 1848).

⁴⁰⁰ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 164-165.

⁴⁰¹ Arxiu General d'Afers Exteriors (consolat de Montpeller), c. 17, citat a RODRIGUEZ-MOÑINO SORIANO, Rafael. *El exilio carlista en la España del siglo XIX. (Carlistas y "demócratas" revolucionarios)*. Madrid: Castalia, 1984, p. 93.

carlins i progressistes-republicans,⁴⁰² de l'altra, la prevenció dels efectes socials de la crisi econòmica, la misèria i l'atur.

El dia 1 d'abril el cap polític de la província, Manuel Gibert,⁴⁰³ publicava un ban per a controlar el nodrit nombre d'estrangers residents a la ciutat que "muchos de ellos sin profesión ni oficio a que dedicarse, constituye un elemento de desorden que inspira desconfianza a los habitantes pacíficos". Es disposaven mesures de control i a més es prohibia amb caràcter general la reunió a places o carrers de més de sis persones.⁴⁰⁴ A l'altra costat de la frontera, el dia 2, el coronel Francesc Ballera feia una crida republicana en nom de l'Infant Enric Maria i, oferint al poble els principis d'igualtat, llibertat i fraternitat,⁴⁰⁵ travessava la frontera davant de dos-cents

---

⁴⁰² Utilitzem el terme progressista-republicà per a referir-nos a aquells elements liberals, generalment provinents del partit progressista, que en aquells mesos van participar en els moviments per a enderrocar militarment el govern moderat de Narváez. Tot i que les personalitats més rellevants del partit progressista, tal com hem vist, no van participar en aquests intents, entre els que sí que ho van fer trobem des de sectors dissidents del partit moderat vinculats al banquer José de Salamanca, fins al gruix de l'ala esquerrana del partit, aquells que pocs mesos més tard crearien el partit demòcrata, o elements declaradament republicans com Ametller. Tanmateix, després de la revolució de febrer a París, molts elements del progressisme d'acció, com l'infant Enric Maria de Borbó o Gabriel Baldrich –que seria l'home de confiança de Prim en els anys posteriors fins a la setembrina–, van identificar a la causa liberal amb l'enderroc de la monarquia isabelina, fent una translació mimètica del moviment francès contra la monarquia orleanista. És per aquesta composició d'al·luvió del moviment que utilitzem el mot compost progressista-republicà, ja que, si bé la bandera darrere la qual es combat és la de la República, sovint es fa sense idees gaire més avançades i clares que un progressisme de caràcter genèric, o simplement el desig de fer caure el govern Narváez i la facció del partit moderat que li dona suport. La bandera del canvi de règim polític es fa a l'Espanya d'aquesta època molt difícil de distingir de la pura conspiració per a fer caure un govern concret; de manera que utilitzar el mot republicà *tout court* induiria a la confusió i donaria una imatge amplificada de l'autèntica força d'aquestes idees, i utilitzar el genèric progressista encara hi induiria més, ja que la majoria del partit es va mantenir al marge dels moviments de revolta.

⁴⁰³ Manuel Gibert va ser un funcionari vinculat a l'administració dels governs moderats i va ocupar el càrrec tan sols uns pocs mesos. Era magistrat honorari i va ser secretari del ministeri de Governació; a més, era un important propietari urbà a la ciutat i un dels promotors del Cercle del Liceu, i de la *Asociación auxiliar de Construcción*, més endavant encapçalaria l'oposició dels propietaris de la Barcelona intramurs al projecte Cerdà d'eixample. (RISQUES CORBELLA, Manel. *El govern civil...*, p. 616; SOLÀ MORALES, Ignasi de; DILMÉ, Lluís; FABRÉ, Xavier. *L'arquitectura del Liceu*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya, 2000, p. 24)

⁴⁰⁴ Ban de D. Manuel Gibert, *Jefe superior político*, Barcelona, 1 d'abril de 1848 (*Diario de Barcelona*, 2 d'abril de 1848).

⁴⁰⁵ Francesc Ballera era militar d'ofici. Va intervenir en la primera guerra carlina com a comandant d'un batalló de voluntaris. L'agost de 1836 va protagonitzar a Tortosa un aixecament a favor de la Constitució de 1812. L'abril de 1837 va ser empresonat pel Baró de Meer, per un nou pronunciament aquesta vegada a Reus. Quan va acabar la primera carlinada, va continuar servint a l'exèrcit amb el grau de coronel i va participar a la Jamància com a comandant general de la província de Girona. Durant la guerra dels Matiners va travessar cinc vegades la frontera al front de partides progressistes. Durant el Bienni progressista seria nomenat subinspector de la Milícia Nacional de Barcelona. Probablement va morir a França, on es va exiliar després dels fets de 1856. Liberal d'acció, molt combatiu, va propiciar l'expressió popular "És més liberal que en Ballera". (VALLVERDÚ, Robert. *La guerra dels...*, p. 243; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 2, núm. 4, p. 508.) La invocació a l'infant Enric la devia fer Ballera amb relació a una segona proclama que coneixem d'aquest a la província de Girona datada a l'abril, per la correlació entre els dos fets. En aquesta proclama l'infant s'expressa en termes més radicals que el mes de febrer; no sols acabava amb un clar "Viva la República", sinó que renunciava patriòticament al seu títol i feia una crida: "¡A las armas Ciudadanos! La hora ha llegado para los infelices pueblos, la hora en que concluya la usurpación de sus derechos constituida en trono por la injusticia y tiranía de los siglos, la hora de la grande reforma social, política y religiosa." ("Proclama a los Españoles", Henrique María de Borbón, província de Girona, abril de 1848 –AHCB, col. Bans, carp. 25–).

homes. Respecte dels carlistes, escriu Pavía, referint-se a aquests moments: “Andaban estos muy acrecentados, tanto por la facilidad con que pasaban de una a otra parte de la frontera a causa de la confusión y el desgobierno que a la sazón había en la nación vecina, como por las grandes atenciones que distraían a las autoridades de Cataluña, y la disminución de la fuerza en aquel ejército.”⁴⁰⁶

Les “atenciones que distraían a las autoridades” no eren altres que fer front a la crisi industrial i la prevenció d’una explosió del malestar social urbà, si no s’aconseguia controlar-lo. L’ordre de prioritats semblava ben clar: si l’ajuntament havia pres les primeres mesures per a ocupar els aturats en obres d’interès públic, no sembla que això fos suficient ni sostenible; es feia necessari evitar que les fàbriques tanquessin. El Capità General convocava el dia 2 d’abril una reunió de setanta notables de la ciutat a la mateixa capitania, amb l’objectiu de fixar mitjans i cercar recursos per a salvar el tancament dels tallers, “dejando sin trabajo a millares de obreros que, agrupados en las plazas y en las calles públicas, presentan un aspecto taciturno y alarmante para todas las personas que por ellas transitan”.⁴⁰⁷ A la reunió hi assistiran totes les autoritats –Capità General, cap polític, l’alcalde-corregidor i un grup de regidors–, el director del *Diario de Barcelona*, el d’*El Barcelonés*, un redactor d’*El Fomento*, un nodrit grup de fabricants –Joan Jaumandreu, Ramon Bonaplata, Ramon Maresch...– i altres personalitats de la ciutat. L’acta de la reunió ressenya els següents acords:

“Se faculta al Exmo. Ayuntamiento para que en unión de los representantes de todas las corporaciones a quienes juzgue oportuno consultar, reparta entre los concurrentes a esta acta y demás individuos de las clases a que estos respectivamente pertenecen, en el menor número posible de contribuyentes y en proporción a la suma que se requiera, por vía de préstamo, la cantidad con que la Junta que luego se nombrará, crea necesario auxiliar a los fabricantes, para que den inmediatamente trabajo a los operarios fabriles que hoy carecen de él, no excediendo esta suma de cuatro millones. (...) El mismo Exmo. Ayuntamiento, procurará excitar el celo de los fabricantes, para que continúen haciendo cuantos sacrificios estén de su parte, a fin de cooperar al patriótico objeto que se proponen las autoridades con la fundada esperanza de que el Gobierno de S.M. adopte las medidas oportunas y que no sean duraderos estos sacrificios por medio de la represión del contrabando, a fin de que tengan salida los géneros de fabricación nacional.”⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁶ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, p. 62.

⁴⁰⁷ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, apèndix documental LVI, p. 192.

⁴⁰⁸ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, apèndix documental LVII, p. 193-194, “Acta de la Convocatoria”, Capitania General de Catalunya, E.M.

Seguidament es nomenava la Junta amb la composició següent: el Marquès d'Alfarràs, Juan Jaumandreu⁴⁰⁹ –fabricant i vicepresident de la Junta de Fàbriques–, Tomàs Coma –fabricant–, el comte de Fonollar i Josep Xifré –propietaris–, Manuel José Torras –advocat, que seria diputat en la legislatura següent–, Ramon Maresch i Ros –comerciant– i el dipositari de l'ajuntament, amb la denominació de “Comisión de anticipos en auxilio de la clase fabril”. Una comissió significativament composta per representants dels grups socials sobre els quals havia de recaure el repartiment. L'ajuntament va fer el repartiment acordat, però també hi va haver moltes aportacions voluntàries. A *El Fomento* llegim: “El buen éxito que han tenido nuestras indicaciones sobre el medio más conducente para precaver la miseria, el patriótico celo con que las autoridades y los pudientes de esta capital se han prestado a reunir considerables fondos para hacer oportunos préstamos a los fabricantes, a fin de que ni un solo obrero quede sin jornal, nos da aliento para proponer nuevas medidas que secundariamente coayuden al indicado objeto.” S'acaba suggerint la venda dels excedents d'aquesta producció i, eventualment, la seva exportació a l'estranger o a les colònies i es conclou que “en España ha de sobrar trabajo el día en que con mano fuerte se reprima el contrabando, esta es la única causa de la crisis industrial cuyos resultados tanto nos afligen”.⁴¹⁰

Aquest episodi resulta molt aclaridor de les prioritats i el paper dels poders públics a la Barcelona d'aquells anys, així com de les insuficiències i incapacitats del model moderat d'Estat, que hem assenyalat. Tot i les proclames republicanes de l'infant Enric, l'entrada de Ballera a l'Empordà i la reaparició de nombroses partides carlistes, es considera la prioritat més urgent de totes l'atenció dels treballadors en atur a causa de la crisi industrial, per a intentar evitar una revolució social a la ciutat protagonitzada per la classe obrera. El Capità General, que actua com un autèntic governador general o delegat del govern, comparteix aquesta visió amb la premsa representativa dels grups dirigents i, significativament, per fer front a la crisi busca la concertació amb les forces vives, fabricants, propietaris, premsa... Però el que resulta més significatiu és que la instrumentació de les mesures adoptades i la seva execució es posa en mans de l'administració municipal,⁴¹¹ l'única administració civil capaç de gestionar concertadament amb les forces socials les directrius del Capità General. La crisi evidencia com

---

⁴⁰⁹ Prenem la llista que dóna Roser Solà: “el Marquès d'Alfarràs, vicepresident; Joan Jaumandreu i Tomàs Coma, fabricants; comte de Fonollar i Joan Xifré, propietaris; Manel Josep Torras, advocat –seria diputat en la legislatura de 1849-50–; Ramon Maresch i Ros, comerciant; i el dipositari, el de l'Ajuntament”, citant com a font el *Diario de Barcelona* del 12 d'abril (SOLÀ i MONTSERRAT, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 220). Prenem la versió de Roser Solà ja que en l'acta literal que transcriu Pavía se cita, en lloc de Joan Jaumandreu, el nom de Juan Fernández, que no apareix en la llista d'assistents; cal pensar que es tracta d'un error de transcripció.

⁴¹⁰ *El Fomento*, 5 d'abril de 1848.

⁴¹¹ Les mesures adoptades per la Comissió de notables convocada per Pavía van ser confirmades pel Govern en tots els seus punts, tal com consta en la comunicació del Ministre de la Guerra, el General Figueras, a Pavía amb data de 7 d'abril de 1848 (publicat per PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, apèndix documental LVIII, p. 194-195).

mai havia succeït encara, i Pavía sembla comprendre-ho, que la gestió de les modernes societats classistes requereix un alt grau de concertació per a evitar els conflictes i que aquesta concertació necessita instruments polítics i administratius per a dur-la a bon terme. L'ajuntament de Barcelona complirà aquesta funció.

Es van combinar dos tipus de mesures: d'una banda, l'ajuntament donava feina als aturats que no pertanyien als oficis fabrils, a través de les obres públiques que anava impulsant; de l'altra, recaptava els quatre milions de rals que, transferits als fabricants, permetien donar feina als obrers que, si no, haurien estat acomiadats. Tanmateix, aquestes mesures es van implantar no sense contratemps: el dia 7 d'abril la brigada de teixidors i la de la Porta Nova es van insubordinar.⁴¹² L'ajuntament va haver de buscar un acord amb a la Societat de Teixidors⁴¹³ per a resoldre el conflicte: l'ajuntament pagaria a la Societat una comissió per cada un dels seus membres que treballés a les obres municipals i, a canvi, la Societat seleccionaria els treballadors i els prestaria auxili, tot un reconeixement del caràcter representatiu de l'associació obrera. A finals de mes, havent exhaurit els recursos, l'ajuntament es dirigeix al cap polític, el qual ho fa al seu torn a la Comissió de Fàbriques per tal que distribueixi els obrers entre les empreses de la ciutat,⁴¹⁴ mentrestant, totes les forces socials es mobilitzen per fer front a la crisi –el 7 d'abril el Teatre del Liceu fa una funció per a recaptar fons a favor de la prestació de socors als jornalers.⁴¹⁵ En realitat la subscripció entre els fabricants va resultar un fracàs, les cartes que la *Comisión de Anticipos en Auxilio de la Clase Fabril*, va enviar la darrera setmana d'abril assignant a cada fabricant la quantitat que li corresponia i reclamant-ne el pagament, va rebre com a replica una allau de peticions d'exoneració total o parcial, entre elles la de Joan Güell que adduïa haver acomplert el seu deure no tancant la fàbrica i a més no estar afectat per l'acord per tenir la seva fàbrica la seu a Sants. El préstec acordat simplement “no se llevo a

---

⁴¹² AAMB, llibre d'actes, 7 i 8 d'abril de 1848. La comissió dictamina que “dado en la vista de la insubordinación de la brigada llamada de tejedores y de la tercera brigada de la Puerta Nueva, opinando que podría nombrarse una comisión que se avistara con el Exmo. Sr. Capitán General y tratar de prevenir el modo de corregir tales desmanes”. Sembla clar que l'ajuntament no disposa dels mitjans de coacció per a mantenir l'ordre i fer efectiu l'encàrrec de les autoritats militars, i això limita seriosament la seva capacitat d'acció. Finalment, però, era l'única instància capaç de fer la mediació amb les societats obreres per a aconseguir una transacció que permetés superar el conflicte, encara que informalment van entrar en joc els mecanismes de concertació social d'una societat industrial madura, hi ho van fer a través de les autoritats municipals. Més informació sobre l'afer a SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 221-222.

⁴¹³ La Societat que havia tingut una vida incerta sota el règim moderat, fruit de la prohibició que pesava sobre les societats obreres –que en llargs períodes va resultar més teòrica que real–, en els moments crítics, tot i estar fortament debilitada, reapareixia com a principal interlocutor de les autoritats (vegeu GARCIA BALANÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 371-375; OLLÉ ROMEU, Josep M. *L'oligarquia i...*, p. 230).

⁴¹⁴ Arxiu del Foment del Treball Nacional, cop. correspondència 1847-1850, 1, 22 i 25 d'abril de 1848, p. 90, 101-110 i 111 (citats per SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 222, n. 45-46-47).

⁴¹⁵ AAMB, llibre d'Actes, 7 d'abril de 1848.

cabo”⁴¹⁶, la posició dels fabricants era massa feble, no hi havia una tradició prou forta d’associacionisme patronal, i el context era de forta competència i selecció empresarial en el sector cotoner barceloní, el resultat va ser un empitjorament de les conseqüències de la crisi a curt termini.⁴¹⁷ Tanmateix, el 15 de maig el govern dictava un decret per a perseguir el contraban, tal com reclamaven els fabricants, l’ajuntament, la premsa i fins el Capità General des de Barcelona, que sembla que va tenir conseqüències a mig termini i en qualsevol cas a partir de la tardor la conjuntura va començar a canviar favorablement.

Pavía, de la seva banda, al mateix temps que es va mostrar tan sensible a les demandes de contenció social i prevenció de la crisi d’ocupació, al llarg de la primavera de 1848, s’oposava frontalment a la intenció del Govern d’armar els ciutadans honrats per ajudar a la defensa davant els carlins i per prevenir l’arribada de l’onada revolucionària a Espanya. Aquesta mena de Milícia Nacional desperta en el Capità General, i cal suposar que en els grups dirigents barcelonins, una oposició frontal:

“Le manifiesto mi opinión acerca de dar o no armas a los más honrados, y interesados en la conservación del orden público de los pueblos, debo manifestar a V., con la franqueza que me es propia, que el dar armas a los paisanos, por muy honrados que sean, sería en mi concepto perjudicialísimo: el pueblo que desea estar armado, es para resistir al gobierno, a las autoridades, y a lo que el llama tiranías; las desean algunos para ser guardianes y sostén de las libertades; pero queriendo el Gobierno una justa libertad y respeto a las leyes como lo está justificando ¿para qué quieren las armas los pueblos? (...) Hoy se puede responder en Barcelona con ocho batallones de la tranquilidad pública, y estando una parte del pueblo armado, no se podría responder aunque hubiese doce batallones, pues el ejército en los pueblos que están armados carece de decisión para batirse.”⁴¹⁸

Les lliçons del període de la Regència esparterista han estat ben apreses a Barcelona i Pavía les tramet amb claredat al seus superiors. S’ha tancat l’època revolucionària en què el poble podia lluitar al carrer per defensar les institucions liberals; ara, a l’hora de conservar-les, cal mantenir el monopoli de la força en mans de l’exèrcit, afrontar prioritàriament la crisi econòmica, per tal que no esdevingui crisi social, i utilitzar i mobilitzar tots els ressorts de la societat per a mantenir l’ordre. Si Barcelona es manté en calma, “nadie se moverá en España

---

⁴¹⁶ AAMB, secció d’Hisenda, exp. 2.693: *Claseo y reclamaciones por razón del préstamo de 4.000.000 r. para auxilio de la Clase Fabril, cuyo préstamo no se llevó a cabo.* (1848). S’hi troben les sol·licituds d’exoneració de diversos fabricants al llarg del mes de maig (citat a GARCÍA BALANÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 388). També hi ha informació sobre l’afer a: AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.735.

⁴¹⁷ GARCÍA BALANÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 388-89. Aquest autor assenyala com a l’estiu hi van haver força reclamacions en la llargada de les peces i acomiadaments.

⁴¹⁸ Carta del General Pavía al Ministre de la Guerra, 6 d’abril de 1848 (PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, apèndix documental LX, p. 195-197).

por la República” i l’ofegament de la carlinada, combinant el combat amb les mesures d’amnistia,⁴¹⁹ serà cosa de temps i paciència.

Tanmateix, al llarg del mes d’abril les partides carlines no van deixar d’augmentar. Nombrosos grups travessen la frontera, aprofitant la tolerància de les autoritats franceses, i les accions dels revoltats es generalitzen a tot el Principat. A mitjan mes un grup de matiners entren a Sants i empresonen l’alcalde i quatre propietaris que es neguen a pagar les contribucions exigides; era la primera vegada que una partida arribava tan a prop de Barcelona. Pavía demanaria reforços al govern sense èxit i començaria un estira-i-arrotonsa entre el Capità General i el President del Govern, que culminaria a finals de l’estiu amb el cessament del primer.

El 7 de maig es va produir el segon aixecament revolucionari a Madrid,⁴²⁰ que va tenir rèplica en el de Sevilla del dia 13, i encara en alguns altres fets a Aragó. Barcelona es va mantenir en calma. El moviment va ser més important que el del mes de març gràcies a la participació d’elements militars –el regiment d’Espanya– i la implicació de personatges influents com el banquer Salamanca i l’exministre Patricio de Escosura, que van haver de fugir a l’exili des d’on van continuar la conspiració i que probablement estaven darrere el finançament de l’aixecament. El govern espanyol acusa l’ambaixador britànic Bolwer d’estar darrere de la revolta. L’ambaixador va ser expulsat del país i se’n va seguir una ruptura diplomàtica amb Gran Bretanya⁴²¹ que va causar preocupació al país –el temor d’una guerra amb els anglesos va estar present en els cercles econòmics barcelonins com una hipòtesi molt preocupant.

Davant de la ineficàcia demostrada per la policia en la detecció de l’aixecament, tot i que el seu nombre s’havia incrementat notablement en aquells mesos –a Barcelona pràcticament es va doblar i va arribar a 150 individus–, l’endemà dels fets revolucionaris de Madrid, el govern Narváez va institucionalitzar, a través d’un decret, la policia secreta i autoritzava els caps polítics a esmerçar-hi fons reservats.⁴²² Sota la inspiració del mateix Pavía, a Barcelona es va crear l’u de juliol la *Comisaría especial de Vigilancia de la Provincia de Barcelona*, una autèntica policia política de la qual dependria la tristament famosa Ronda d’en Tarrés, que

---

⁴¹⁹ El mes de maig el govern fa un intent d’atraure’s els caps militars carlins més importants. Amb aquesta missió va sortir el canonge Batanero cap a França, intentant que aquests s’acollissin al darrer decret d’amnistia del conveni de Bergara. La missió va obtenir un cert èxit i s’hi van acollir dinou oficials i suboficials. (VALLVERDÚ, Robert. *La guerra dels...*, p. 251).

⁴²⁰ Sobre els fets de Madrid del 7 de maig, vegeu FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, F. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 165-170.

⁴²¹ La implicació del diplomàtic britànic a: MACIAS, Carmen. “Expulsión del embajador inglés Henry Litton Bulwer”. *Boletín de la Real Academia de la Historia* (v. CLXXX, c. III). Madrid: 1984. Respecte de la dels dos exministres Escosura i Salamanca es pot seguir a través dels textos d’Isturiz i altres en el llibre de CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Sónsoles. *Los sucesos de...*, p. 92-94, i en els apèndixs documentals 26, 27, 28, 29 i 30.

⁴²² R.D. de 8 de maig de 1848 (vegeu RISQUES, Manuel. *El govern civil...*, p. 455).

dirigiria el comissari Ramon Serra i Monclús,⁴²³ amb l'objectiu de “vigilar y perseguir a los malhechores, contrabandistas, vagos, desertores y toda clase de criminales no solamente en esta capital sino en toda la provincia”.⁴²⁴

A l'estiu la guerra es va intensificar a tot el Principat. Pavía observa: “Este [el govern] o no pudo o no quiso prestarme oído; y es lo cierto, que lejos de enviarme los refuerzos que me tenía prometidos, disminuyó aún las tropas de mi mando, y no tuvo en cuenta en ninguna de sus disposiciones el género de riesgos que ofrecía Cataluña.”⁴²⁵ Entre aquestes disposicions inoportunes, el 5 de juny, un decret del ministeri de la Guerra ordenava als caps polítics que realitzessin les quintes, tantes vegades suspeses, de 1846 i 1847,⁴²⁶ amb una reducció del deu per cent en el *cupò*, alliberant els qui s'acollissin a la substitució de fer el dipòsit previ. Pavía, que a contracor ja les havia suspès una vegada l'estiu anterior, i que ho va tornar a fer el mes de febrer davant els esdeveniments de França, tenia bones raons per oposar-s'hi justament quan la guerra estava en el seu punt més àlgid. Sabia que eludir la quinta era el principal motiu que feia decidir els joves dels pobles a incorporar-se a les partides rebels per lluitar prop de casa, sense sortir del país i sovint amb una paga millor. No és estrany que successivament preocupat per una mesura tan poc pertinent, el Capità General es dirigeixi al Ministre de la Guerra amb sengles memoràndums, els dies 11 i 12 de juny. En aquest darrer, i ultra queixar-se de les acusacions de “catalanista” que se li fan des de Madrid⁴²⁷ per la seva posició sobre aquest punt, proposa que es permeti als pobles presentar una quantitat estipulada per cada quinto de les quintes passades, liquidant un problema pendent i deixant al govern les mans lliures per a resoldre correctament en les quintes futures. Figueras, amb data de 26 de juny, accepta la proposta i fixa la quantitat del rescat en cinc mil rals per quinto.

---

⁴²³ L'activitat de la temuda Ronda –que duia el nom del lloctinent de Serra Monclús, Jeroni Tarrés– es va estendre fins a 1854; se la va relacionar amb fets com l'assassinat del dirigent republicà Francisco de Paula Cuello. Poc després de les eleccions de 1851, amb motiu de la caiguda del règim, la ira popular es va abatre sobre els seus membres en les jornades de juliol de 1854 (vegeu PI I ARIMÓN, Andrés Avelino. *Barcelona antigua y...*, vol. 1, p. 125; RISQUES, Manuel. *El govern civil...*, p. 428, 429, 430, 431, 432 i 433, 456-457; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 315-316, 320-328; TRESSERRA, Ceferí. *Don Francisco de Paula Coello*. Barcelona: Impr. de Luis Taso, 1859, p. 5-6).

⁴²⁴ MATAS, José; SAURÍ, Manuel. *Manual histórico-topográfico...*, p. 94.

⁴²⁵ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, p. 65.

⁴²⁶ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, apèndixs LXIV, LXVI, LXVII i LXVIII, p. 200-206. Decret del ministeri de la Guerra de 5 de juny de 1848 i correspondència creuada sobre l'assumpte entre el Capità General de Catalunya, Manuel Pavía, i el Ministre de la Guerra, Francisco de Paula Figueras.

⁴²⁷ Aquesta queixa expressada per Pavía a Figueres és ben significativa de les incomprendions de fons entre les dues realitats i de com l'intent de Pavía de governar atenent a la realitat catalana és interpretada com connivència amb la defensa d'allò que és vist com a privilegis dels catalans. Cal tenir en compte que la suspensió del reclutament també s'havia fet a Navarra. Darrere d'aquestes expressions, cal veure la idea tantes vegades repetida a Madrid que els catalans no desitgen acabar amb la guerra, ja que els permet conservar alguns privilegis.

Tanmateix, a Madrid inquietava l'allargament de la guerra a Catalunya. Controlades les províncies basques i Navarra –que es mantenien en pau– i superats amb èxit els intents progressistes de Madrid, estant Barcelona tranquil·la, el govern tenia pressa a tancar el període excepcional que s'havia obert amb els fets de febrer a París i evitar que la revolta dels Matiners s'enquistés. El 28 de juliol es presentava a Pavía el coronel d'Estat Major Leonardo de Santiago portant un missatge personal de Narváez. Aquest proposava un pla per a acabar amb la guerra:⁴²⁸ reunir tots els homes de posició del Principat i aixecar amb finançament governamental un sometent de 25.000 homes, sota direcció militar i dels individus prestigiosos del país, oferint a més al Capità General els mitjans materials per a dur a terme el pla –armes, munició, oficials... Complementàriament s'oferia a Pavía la possibilitat de fer determinades concessions: efectuar la quinta segons convingués al país, seguretat de no tractar la qüestió aranzelària i protecció de la indústria i el comerç, concessió completa del projecte de carreteres presentat per les diputacions provincials i “cualquier otra concesión que el general Pavía, conecedor del país y de sus necesidades, crea puede halagarles más”.⁴²⁹ La resposta del general no es faria esperar.⁴³⁰ El mateix dia s'adreçava a Narváez assenyalant la improcedència d'actuar com ell proposava. L'aixecament d'un sometent armat tan nombrós era per a Pavía altament inconvenient i exposava Catalunya als autèntics riscos d'una revolució, molt més seriosos que les empipadores partides de matiners, que al seu parer no representaven realment una guerra, sinó tan sols l'obra de trabucaires i bandits, que amb els mitjans adequats podien ser reduïts. Pel que feia a les concessions que Narváez ofería i la reunió de les persones importants del Principat, poca atenció hi va prestar Pavía, sabedor que les anomenades concessions en realitat eren vells problemes que no es podien tractar d'aquesta manera inconnexa, i que la reunió de les persones rellevants i honrades del Principat prou vegades s'havia produït sense gaire resultat, “porque lo que faltaba en ellas no eran buenos deseos, sino confianza en el poder de las autoridades y en la fuerza del Gobierno”. El que sí que fa és fer notar que la predisposició del govern representa un canvi respecte del que succeeix des del mes de febrer i acaba assenyalant que la sola autoritat que pot liquidar el problema dels matiners, fent-se càrrec de la direcció militar de la campanya, és el mateix President del Govern, que podria, sense consultar altres, prendre les “disposiciones del momento que causan efectos mágicos y que son las que revelan la energía y el crédito con que se vence a los contrarios, con que se puede quizás interesar al país, y con que se reanima a los subordinados”, una indicació que ha de ser interpretada com una dimissió en tota regla. De fet, aquest resultat no es faria esperar gaire. A l'agost les partides encara creixerien més i el 3

---

⁴²⁸ Coneixem el pla de Narváez per la transcripció de les paraules de Santiago que Pavía va ordenar (PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, apèndix documental LXXXV, p. 220-222).

⁴²⁹ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, apèndix documental LXXXV, p. 221.

⁴³⁰ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, apèndix documental LXXXVI, p. 221-226. La carta de Pavía a Narváez està íntegrament reproduïda.

de setembre el Ministre de la Guerra comunica a Pavía el cessament, que es fa efectiu en un decret del dia 10,⁴³¹ el mateix dia que és nomenat Fernández de Córdova per reemplaçar-lo.

Més enllà del que es pot considerar com un enfrontament entre els dos militars per la direcció de la guerra, ple d'antecedents, i també de la impaciència que mostra Narváez per acabar amb la situació d'excepció que ha servit per a salvar amb èxit el context revolucionari –el famós decret de poders excepcionals–, és interessant veure en els dos enfocaments una percepció diferent de la realitat catalana, sembla que força correlativa a la distància amb què es miren els problemes. Pavía és capaç de donar prioritat a la contenció de la revolució urbana sobre la repressió de les partides carlines al camp. Ha comprès que els riscos més grans per a l'estabilitat del sistema provenen de la classe obrera i del context socioeconòmic que la pot abocar a la misèria i a la revolució; ha comprès també que Catalunya presenta especificitats provinents del seu caràcter industrial i que la instrumentació de polítiques com el pla de carreteres no poden ser considerades com a concessions als catalans, sinó com el desplegament d'una política a llarg termini reclamada per les forces socials catalanes. Per contra, Narváez no sembla haver comprès res d'això. Veu tan sols la subversió dinàstica o revolucionària com un assumpte d'ordre públic o, en el seu extrem –la guerra civil–, militar. En qualsevol cas, això expressa un malestar català fruit del caràcter del país o de la incompetència de les autoritats, i està disposat a negociar aspectes polítics de gran abast, com la protecció a la indústria, veient-ho tan sols com un assumpte dels interessos particulars dels catalans i com una concessió puntual per a obtenir-ne la pacificació. El mateix Pavía ho expressarà d'aquesta manera uns anys després: “La especie de oposición que hallé en el ministerio García Goyena y la que encontré luego en el ministerio del Duque de Valencia tuvieron un propio origen, que fue la falta de conocimiento en las cosas de Cataluña, las erróneas ideas que sobre aquel país y aquella guerra corrían lejos del teatro de sucesos, y el ansia que suele haber en la Corte de decidirlo todo por principios absolutos, sin tener en cuenta las circunstancias locales y propias de tal o cual provincia.”⁴³²

---

⁴³¹ PAVÍA, Manuel de. *Memoria sobre la...*, apèndixs documentals CVI, CVII, CVIII i CIX, p. 280-283. Tanmateix, la substitució de Pavía no resulta del tot clara. Sónsoles Cabeza Sánchez-Albornoz sosté que aquesta va ser resultat de l'oposició del militar a les negociacions empreses pel govern per tal de comprar la deserció d'alguns cabdills carlins. Tot i que el cessament va arribar immediatament després d'aquest fet que el mateix Pavía relata, ell no estableix cap relació de causa-efecte entre els dos fets. Ens inclinem a pensar que Narváez, després de constatar les diferències amb el General arran de la seva proposta de juliol, havia determinat la substitució, la qual es va fer efectiva tan bon punt va disposar del substitut adient, quan va acabar el mes d'agost. En definitiva, les diferències s'havien fet insalvables. (CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Sónsoles. *Los sucesos de...*, p. 111)

⁴³² *Ibidem*, p. 122.

4.3. El cessament de Pavía, darreres conspiracions carlopublicanes i liquidació de la guerra

Fernando Fernández de Córdova⁴³³ va prendre possessió del càrrec de Capità General de Catalunya el 18 de setembre. Les partides carlines agrupaven prop de sis mil individus i l'exèrcit disposava d'uns trenta-tres mil soldats desplegats al Principat. La impressió del militar sobre la situació era la següent:

“La opinión liberal del país nos era, además contraria en todas sus provincias –catalanes–, y aunque enemiga jurada del carlismo su odio hacia los moderados era tal, que no solo dejaba que los sucesos se desarrollasen y que las dificultades crecieran, sino que demócratas y liberales conspiraban en todas las ciudades activamente y levantaban también partidas auxiliando a los carlistas en su obra. Más de una vez batiéronse juntos ambos bandos contra las tropas de la reina confraternizando y alojándose después en los mismos pueblos.”

El nou Capità General adverteix la dificultat de guanyar militarment la guerra, fins al punt d'afirmar que per a pacificar Catalunya seria necessari tot l'exèrcit espanyol, i es planteja com a prioritat l'aspecte polític de la guerra per davant del militar. Percep, tot i que no hi troba cap altra explicació que l'aversion al govern moderat, l'hostilitat de la població i també la connivència

---

⁴³³ Fernando Fernández de Córdova, de família militar i adscrit al partit moderat, va servir a la Guàrdia Reial i va ser un dels organitzadors del Règim sota la regència de Maria Cristina. Va participar el 1843 en la conspiració contra Espartero i l'any següent va sufocar la insurrecció progressista d'Alacant i Cartagena. Ministre de la Guerra amb Salamanca (1847), quan aquest va caure li va donar l'esquena i va ser nomenat Director General d'Infanteria per Narváez, Capità General de Madrid el 1847 i de Catalunya el setembre de 1848; més tard comandaria l'expedició a Roma en defensa del papat de Pius IX. Després de Vicálvaro, seria nomenat President del Govern per unes hores, però cauria en triomfar la revolució. Tornaria al ministeri amb Narváez. Ha deixat unes *Memorias íntimas* molt detallades, que són una bona font d'informació. D'ell escriu Lesseps: “Militar mediocre. Favorecido por el nombre de su hermano. Una serie de oportunidades le hicieron un hombre importante y no es más que un hombre con suerte. Poco escrupuloso, poco seguro. No carece, por otra parte, ni de iniciativa ni de energía. Si el azar le eleva alguna vez a una alta posición, él no estaría bien dotado para mantenerse en ella” (MOLINER PRADA, Antonio (Estudi preliminar). *Lesseps y los...*, p. 40; FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas...*).

entre els combatents carlins i republicans,⁴³⁴ que havien intensificat la guerra al llarg de l'estiu,⁴³⁵ i decideix lluitar per altres mitjans.

Per afeblir l'enemic, Córdova reclama tan aviat com arriba a Barcelona quantitats ingents d'or i es disposa a desmembrar les partides comprant la deserció dels seus caps i finançant confidentes i espies. Hi arriba a invertir, amb l'autorització del govern, un total de 160.689 rals en aquests afers en els menys de dos mesos que va ser a Catalunya.⁴³⁶

Un cop de sort li va permetre, tan sols dos dies després de la seva arribada, conèixer a través d'una confiança l'existència d'una conspiració republicana a Barcelona amb nombroses ramificacions a tot Catalunya, dirigida des de Perpinyà per Patricio de Escosura, José María Orense i Victorià Ametller; els revolucionaris tenien gent a la guarnició de Barcelona i cinc mil duros en lletres acceptades, i planejaven ocupar per sorpresa Montjuich, la Ciutadella i les Drassanes. El dia 27 de setembre, un dia abans del que els revoltats preveïen per a la seva acció, Córdova, auxiliat per de la Rocha, feia detenir part dels compromesos –d'altres van aconseguir fugir– a Barcelona, Lleida, la Seu, Hostalric, Girona i fins a Madrid va ser pres el General Iriarte. Alguns compromesos van ser executats, entre ells Ramón López Vázquez, que havia estat un dels membres de la Junta revolucionària de 1843; d'altres, civils i militars, van

---

⁴³⁴ Sobre aquesta connivència hi ha proves amplíssimes: tots els autors de l'època (Pavía, Fernández de Córdova, Pirala...) i contemporanis (Llord, Camps i Giró, Vallverdú...) s'hi han referit a bastament i sembla fora de dubte que es va produir. Alguns autors, a partir del projecte de Tomàs Bertran i Soler –autotitulat president de la Diputació de Catalunya–, que pretenia unir totes les forces catalanes antigovernamentals, han amplificat l'existència d'un projecte protocatalanista de caràcter foral i liberal que hauria coronat a Montemoulin com a rei d'una monarquia representativa i composta. El llibre de Camps (CAMPS I GIRÓ, Joan. *La guerra dels...*) és el principal estudi que pren aquesta orientació, on se segueix la línia iniciada uns anys abans per SECO SERRANO, Carlos. *Triptico carlista*. Barcelona: Ariel, 1973. Tanmateix, sembla que aquesta és una interpretació un xic forçada. Si bé és cert que hi ha documents i correspondència al respecte i que Cabrera havia evolucionat en sentit liberal, la col·laboració que es va donar entre ambdós sectors polítics cal interpretar-la més com una pràctica que com una aliança formal. El rerefons de la guerra obeeix a un malestar general produït per la crisi econòmica i l'oposició als governs moderats, el restabliment de la quinta i els consums, tal com ha indicat Fontana (FONTANA, Josep. *La fi de...*, p. 311). D'altra banda, les xifres publicades per Vallverdú (VALLVERDÚ, Robert. *La guerra dels...*, p. 319 i s.) sobre la composició sociològica dels combatents, tot i reconeixent la dificultat d'identificar-ne l'adscripció política, mostren una superioritat numèrica carlina abassegador: 7.973 per 404 guerrillers progressistes o centralistes. De manera que la participació d'aquests en la guerra resulta quasi simbòlica, l'obra de grups molt actius al voltant de caps de prestigi com Ametller o Ballera, però sense arribar a acolorir al bàndol combatent.

⁴³⁵ VALLVERDÚ, Robert. *La guerra dels...*, p. 267 i s. Paral·lelament, a Barcelona apareixien pamflets editats per un comitè revolucionari on es prometia l'abolició de les quintes i els consums, i altres promeses vagues (citat per FONTANA, Josep. *La fi de...*, p. 313).

⁴³⁶ Quan va acabar la guerra, alguns periòdics van especular amb el cost d'aquestes operacions secretes i Fernández de Córdova es va veure obligat a publicar els comptes que el general Mata y Alós –ajudant seu– havia percebut de la *Pagaduria Militar*; eren aquests: "Descubrimiento de la conspiración de Barcelona: 47.175 reales; gastos de la presentación del brigadier Pons: 36.765; confidencias, propios y extraordinarios del Estado Mayor: 17.459; gastos de igual naturaleza hechos por 69 jefes, con mando independiente: 59.290; total: 160.689 reales." (FERNÁNDEZ DE CORDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 188).

ser deportats o empresonats.⁴³⁷ Paral·lelament, Córdova comunicava a Narváez l'inici de les negociacions amb el brigadier Pons "Pep de l'oli", que acabaria passant a les forces governamentals.⁴³⁸ Aquesta política de suborns i confidents encara donaria més fruits al Capità General. A finals d'octubre, una nova confidència, del mateix individu, li permetria desmuntar una segona conspiració d'ídèntiques característiques.⁴³⁹ En aquest cas coneixem pel mateix Córdova alguns detalls dels plans conspiratius, aparentment tan poc sòlids com el nomenament de l'Infant Enric com a cap d'Estat i la formació d'un govern amb Espartero, Salamanca, Albaida (José María Orense), Iriarte, Ametller...⁴⁴⁰

Mentrestant les autoritats franceses atenien les reclamacions del govern espanyol en el sentit d'internar els principals exiliats lluny de la frontera, impedir el contraban d'armes i el pas d'homes per la frontera, i designar comissionats especials per a vigilar els exiliats espanyols.⁴⁴¹

La crisi econòmica barcelonina, que tant havia fet témer les autoritats l'esclat d'una revolta urbana, semblava haver remès, tot i que l'estiu havia estat ple de conflictes entre els treballadors i els empresaris. El 13 de setembre, l'ajuntament rep un ofici del cap polític retornant les llistes de contribuents per al repartiment dels quatre milions de rals acordats el mes d'abril per a auxiliar la classe fabril, ja que s'havien extingit els motius que van donar lloc a aquell repartiment,⁴⁴² en realitat la iniciativa havia fracassat. Un episodi però, ens permet mesurar els límits estrets en que la situació es movia. El mes de novembre era detingut Joan Miralles,⁴⁴³ el dirigent filador que formava part de la Junta Directiva de l'Associació Defensora

---

⁴³⁷ La relació dels fets es troba a FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, F. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 175-178.

⁴³⁸ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, F. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 180-183 (es reproduïx íntegrament el conveni signat entre el brigadier Pons i el Capità General el 19 d'octubre de 1848, pel qual aquest s'integra a l'exèrcit isabelí). També es fa referència a la carta de Fernández de Córdova a Narváez, de 26 de setembre de 1848 (ARAH, col. Narváez, caixa 17, publicat per CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Sónsoles. *Los sucesos del...*, apèndix documental núm. 32, p. 251-252). Com a oficial isabelí i col·laborador de Córdova, aquest oficial tindria un destacat paper en l'intent d'avortar la revolució de juliol del 1854 als carrers de Madrid a les ordres de Córdova (KIERNAN, V.G. *La revolución de 1854 en España*. Madrid: Aguilar, 1970, p. 70 i s.; FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 287 i s.).

⁴³⁹ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, F. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 178-179.

⁴⁴⁰ Carta de Fernández de Córdova a Narváez de 16 d'octubre de 1848 (ARAH, col. Narváez, caixa 17, citat per CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Sónsoles. *Los sucesos del...*, p. 256-257.

⁴⁴¹ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, F. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 178.

⁴⁴² AAMB, llibre d'actes, 19 de setembre de 1848. S'acorda arxivar l'ofici de 13 de setembre, com hem vist l'operació es donava per fracassada i es tancava l'expedient.

⁴⁴³ Joan Miralles a més de formar part de l'esmentada Junta des de la fundació de l'entitat seria elegit regidor a l'ajuntament de Barcelona en les fileres progressistes a les eleccions municipals del Bienni. (SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 188; BENET; Josep, MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol.1, p. 539-599)

del Treball Nacional, “por ocurrencias entre obreros y fabricantes”.⁴⁴⁴ En aquells moments aquest, juntament amb altres comissionats de l’ofici –entre ells Josep Barceló i Ramon Maseras–,⁴⁴⁵ havien defensat davant la Junta de Fàbriques la creació de comissions mixtes per a resoldre els conflictes entre obrers i fabricants. No cal oblidar-ho, poques setmanes més tard s’elegiria diputat un fabricant de posicions tan obertes com Joan Vilaregut. La substitució de Pavía, que tot i el seu autoritarisme s’havia mostrat partidari de mesures de contenció i havia acceptat els tractes entre l’ajuntament i les societats obreres, no havia trobat amb Córdova a la Capitania General una línia de continuïtat. No sembla agosarat afirmar, com fa García Balañà, que aquestes iniciatives polítiques i socials dels fabricants i els obrers, a la recerca d’espais de negociació, en un moment d’alta conflictivitat i davant la incapacitat de les autoritats moderades de governar aquests afers més enllà del paternalisme i la repressió, obeïen a l’impuls d’un sector de la burgesia barcelonina –propera a les posicions progressistes–⁴⁴⁶ que volia tornar a fórmules de transacció en les relacions laborals, i que els esdeveniments polítics de l’any següent estarien emmarcats en aquesta línia.⁴⁴⁷

Tanmateix, la tardor havia estat propícia a les forces carlines, que van obtenir algunes victòries i van incrementar en nombre i moral. A finals de novembre Manuel de la Concha⁴⁴⁸ substituïa Fernández de Córdova al front de la Capitania General de Catalunya. Si, quan aquell es va fer càrrec del comandament, els rebels actuaven a la defensiva, ara ho feien, en canvi, moltes vegades a l’ofensiva i victoriosament. El fracàs de Córdova era evident.

---

⁴⁴⁴ La detenció de Miralles està relacionada a SOLÀ, Roser. *L’Institut Industrial...*, p. 188.

⁴⁴⁵ Josep Barceló, després de destacar com a dirigent obrer en el conflicte de les selfactines, seria processat i executat, acusat sense proves d’un crim a un mas a Sant Jaume d’Olesa de Montserrat. Ramon Maseras, era també dirigent de la societat de filadors, al llarg del conflicte de les selfactines i de la vaga general de 1855. BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*

⁴⁴⁶ En aquest sentit apareixen en aquests moments diverses publicacions en defensa de la negociació entre amos i obrers. Antoni Pujades publica en *El Barcelonés* diversos editorials en defensa de la regulació del treball per llei, o Grau i Bassas escriu el seu *Deberes de los trabajadores y de los fabricantes, o medios de asegurar su bienestar* (citats a GARCÍA BALANÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 388).

⁴⁴⁷ GARCÍA BALANÀ, Albert. *La fabricació de...*, p. 391.

⁴⁴⁸ Manuel Gutiérrez de la Concha, Marquès del Duero. Senador i Capità General de Catalunya, adscrit al partit moderat, va participar decisivament en el derrocament de la Regència d’Espartero amb la seva ofensiva sobre Andalusia. Capità General de Catalunya per primera vegada el 1844, ho tornaria a ser el 1848, va romandre en el càrrec fins a mitjans de 1850. Segons Lesseps: “Militar distinguido. Dominado por la envidia y por una ambición desorbitada que ya no logra dar iniciativa a su carácter indeciso e incierto, le confunde en su debilidad. La lucha en lugar de engrandecerlo le redujo y es probable que si no hubiera visto ni rivales, ni competidores se habrían manifestado en él grandes cualidades.” (MOLINER PRADA, Antonio (Estudi preliminar). *Lesseps y los...*, p. 51-52). A partir de 1849 dirigiria la facció dels moderats que s’oposaria a Narváez fins a la seva caiguda i, més tard, a Bravo Murillo, des de la Capitania General de Barcelona, que va exercir amb prudència, va intentar cercar una base per optar a la direcció del partit moderat i substituir a Narváez al front del govern. Finalment es va adscriure al grup centrista encapçalat per O’Donnell que va desencadenar la Vicalvarada. (SECO SERRANO, Carlos. “Milicia y política...”, vol. CLXXXIX, c. II, p. 223-225).

De la Concha va reorganitzar l'exèrcit i va incrementar les forces, que van arribar el gener de 1849 a quaranta mil homes, amb l'objectiu de liquidar les partides carlines. Formalment ho aconseguiria el mes de maig, tot i que algunes partides van continuar actuant fins entrat l'any següent. Tanmateix, Narváez reobriria les Corts per al discurs de la Corona el mateix mes de desembre i, definitivament, el 14 de gener de 1849, en què quedarien suspeses les mesures excepcionals; naturalment Catalunya va continuar sota l'estat d'excepció.

* * *

Certament Narváez i el tsar Nicolàs de Rússia van passar com els campions de la contrarevolució i del manteniment de l'ordre, enfront de la revolució, esdevinguda el fantasma que, en l'afortunada expressió de Marx i Engels, recorria Europa. Tanmateix, si en algun lloc els fets del 48 van tenir caràcter fantasmagòric, en sentit estricte, va ser a Barcelona. Mentre que a París, Viena o Roma la revolució era un fenomen ben real i concret, enderrocava reis i feia tremolar les bases mateixes de l'ordre establert; mentre que a Madrid i altres ciutats espanyoles el sector extrem del partit progressista, aliat i finançat pel grup de Salamanca i el govern de Palmerston, intentava la sort d'arrancar un avalot sense èxit, a Barcelona es va mantenir la calma al carrer. Si arreu les velles forces socials que es resistien a les noves formes de dominació i propietat burgesa es van combinar amb les aspiracions dels nous grups socials nascuts de l'èxit del nou ordre capitalista, subjectes a una conjuntura de crisi, i van fer trontollar o reformar radicalment les estructures polítiques, Espanya era encara un país massa retardat per a produir semblant combinació. Tan sols Catalunya reunia aquestes condicions i, de fet, al camp es va produir; és en aquest sentit que cal interpretar la revolta carlina i la nova embranzida que va prendre a partir de la primavera del 48.

Barcelona, però, trasbalsada per la crisi econòmica i amenaçada per la crisi industrial, es va mantenir en calma. Cal interpretar aquest fet com un èxit de la política preventiva de Narváez? En tot cas, va ser sols un factor secundari. Cal més aviat pensar que el moviment europeu va agafar els progressistes en una fase de desorganització –víctimes de la repressió i l'exclusió política que els dispensaven els seus adversaris des del poder– i en un moment en que el sector dirigent, encapçalat per Cortina, volia assajar la via legalista, i en que el moviment obrer es trobava a la defensiva, al capdavant la brutal acció repressiva que els primers governs moderats i singularment el baró de Meer a Barcelona contra els participants en les bullangues del trienni esparterista, havia produït l'efecte de deixar els moviments populars escapçats i sense esma per emprendre noves iniciatives. Això va donar el temps suficient a les autoritats per a reaccionar i superar els moments més difícils, tot i combinant mesures de repressió amb mesures destinades a atenuar la crisi social. Aquestes darreres apareixen com el principal instrument i preocupació de les élites barcelonines i del general Pavía, que semblen haver comprès el fons de la qüestió: mantenir l'ordre a Barcelona és aturar la crisi social; cal donar feina als desocupats i finançar les fàbriques per tal que no tanquin. Si això s'aconsegueix, si Barcelona es manté en calma, la revolució s'haurà aturat a Espanya. Els aixecaments carlins

podran ser continguts en més o menys temps, però no seran capaços de capgirar l'ordre polític. A més, el temps va jugar a favor d'aquestes previsions, fins i tot en la mesura que no es van aconseguir. Quan va arribar l'estiu, quan les partides estaven realment activades i comptaven amb un cap militar competent, Cabrera, la crisi econòmica havia remès a Barcelona i la recaptació de recursos extraordinaris per a donar feina als obrers i treball a les fàbriques, que al capdavall havia fracassat, ja no resultava necessària.

Tanmateix, el fantasma del 48, la consciència que un nou perill, que res no tenia a veure amb les velles aspiracions legitimistes, amenaçava l'ordre liberal, s'havia instal·lat completament en tots els sectors polítics. Si per als liberals més entusiastes això s'havia de traduir en el reclam de la democràcia plena, i per a alguns d'una democràcia econòmica que superava el liberalisme; i per als doctrinaris més porucs havia arribat l'hora d'abdicar els seus restrictius principis liberals per aixecar una nova bandera contrarevolucionària; per al gruix de la burgesia barcelonina s'havien evidenciat els nous riscos de la societat que estaven construint i, amb aquesta evidència, la necessitat de fer una nova política que anés més enllà de la pura repressió i plantejés noves formes de cohesió i d'hegemonia social sobre les quals bastir el seu domini. Per a això calia un Estat força més complex i operatiu que el molt rudimentari nascut del model moderat del 45. Mentrestant, calia servir-se dels pocs instruments que tenien a mà, entre ells i molt remarcablement, tal com s'havia vist en el moment de gestionar les ajudes als fabricants i als obrers en atur, l'ajuntament de Barcelona, a la fi l'única administració civil en què se'ls permetia participar decisivament. Però, al capdavall, la participació en la política espanyola per a fer progressar la seva visió i defensar els seus interessos apareixia creixentment com una necessitat ineludible.

PART II. RECONSIDERACIONS POLÍTiques DESPRÉS DE LA REVOLUCIÓ DEL 48

---

5. EL PROJECTE INDUSTRIALISTA EN EL COR DE LA POLÍTICA CONSERVADORA

Com hem dit, l'impacte de la revolució europea va ser gran a la societat espanyola i, particularment, a la catalana. En gran mesura, la revolució havia pogut ser evitada a Barcelona per la reacció activa de la patronal amb el suport del Capità General, que van prendre mesures preventives que evitessin l'empitjorament de les conseqüències de la crisi sobre les condicions de vida i treball dels obrers. A nivell general, la política adoptada pels moderats, basada en la restricció radical dels drets i la participació política, acompanyada, quan va ser necessari, d'una repressió sense contemplacions, momentàniament havia estat útil en la contenció de les tensions socials en un període de creixement econòmic, i va facilitar també quan va arribar la conjuntura de la crisi els anys 1847-48 que tant l'oposició liberal –els progressistes– com l'incipient moviment obrer es trovessin desmantellats, i incapaços d'articular una resposta revolucionària. Tanmateix, el terratrèmol que la revolució va significar a tota Europa, i la crisi econòmica que la va precedir, no va deixar indiferent cap sector polític ni cap força social. Conservadors, reaccionaris, liberals i demòcrates d'una banda, però també els fabricants, l'església, el moviment obrer i les noves classes urbanes professionals, es van apressar a treure les seves conclusions de l'esdeveniment, de cara a repensar el futur dels seus interessos i, sovint, a replantejar les bases mateixes de la pròpia visió del món que havien construït en els anys de la revolució liberal. En aquest context, per a molts sectors burgesos, el model moderat, tot i haver-se manifestat eficient en la repressió, també havia mostrat les seves insuficiències i els seus límits en la creació d'un marc favorable a noves reformes. Aquesta era una percepció especialment sentida en una Barcelona –i per extensió a tota la Catalunya urbana– doblement amenaçada, per la revolta camperola expressada en la guerra dels Matiners i per la qüestió obrera –tan present després dels fets de París– i l'emergència de la confrontació de classes dins la societat industrial que s'estava gestant.

És cert que aquesta consciència de perill no es va produir sobtadament ni tampoc va ser sols una intuïció fruit de l'observació dels fenòmens revolucionaris externs. Els anys que van de 1835 a 1843, i molt especialment els posteriors a la consolidació de la revolució liberal, amb l'aprovació de la constitució del 37 –que abandonava el democratismes de Cadis–, i la pau de Vergara, amb la fi de la guerra civil, i la consolidació de les reformes jurídic-polítiques liberals –i molt especialment de la desamortització i de l'assentament de les formes de propietat burgeses–, ja havien estat plens de tensions i conflictes, tant al camp com en el si de les files liberals, entre moderats i progressistes, representants de diferents models de participació

política i de construcció estatal. Molts fervors revolucionaris s'havien refredat,⁴⁴⁹ especialment a la Barcelona convulsa dels anys de la Regència, on més decididament es va intentar portar a la pràctica un altre liberalisme; la reacció que va arribar el 1843, tot i que sense entusiasme,⁴⁵⁰ va ser acceptada per unes classes dirigents que, d'una banda, se sentien francament atemorides i, d'altra, vivien amb optimisme el seu èxit econòmic⁴⁵¹. L'element nou que entorn a la revolució europea de 1848 va cristal·litzar en el pensament de molts va ser la consciència que alguna cosa més que l'amplitud del joc polític estaria en joc en els temps a venir, que el nou ordre liberal no es podria mantenir sense conflicte i que les jornades barcelonines de 1835 i 36 ó 1842 i 43 es podien repetir, això sí, amb nous protagonistes⁴⁵². L'experiència pràctica la tindrien pocs anys més tard, el 1854-55⁴⁵³, i certament seria transcendent. Mentrestant, els nuclis intel·lectuals conservadors i liberals es van apressar a avaluar el significat dels fets que tenien lloc a Europa, a adaptar les seves pròpies premisses ideològiques i a reelaborar l'experiència de la revolució liberal espanyola a la llum dels nous esdeveniments, a trobar-li el seu ple significat, a interpretar-la i a orientar-ne la direcció futura. Els anys immediatament

---

⁴⁴⁹ Per veure l'evolució dels intel·lectuals barcelonins que van recórrer el camí de l'entusiasme revolucionari al romanticisme conservador i al moderantisme polític, vegeu FRADERA, Josep Maria. *Cultura nacional en una societat dividida. Patriotisme i cultura a Catalunya (1838-1868)*. Barcelona: Curial, 1992; FRADERA, Josep Maria. "Cultura nacional en una societat dividida, deu anys després". *L'Espill* (núm. 4, 2a època). València: 2000; FRADERA, Josep Maria. "El huso y la gaita. (Un esquema sobre cultura y proyectos intelectuales en la Cataluña del siglo XIX)". *Ayer* (núm. 40) S.I.: 2000, p. 25-49. També: JORBA, Manuel. *Manuel Milà i Fontanals en la seva època. Trajectòria ideològica i professional*. Barcelona: Curial, 1994; JORBA, Manuel. "Del primer romanticisme al conservadorisme ideològic: Manuel Milà i Fontanals i Pau Piferrer". A: FRADERA, Josep Maria (coord.). *Barcelona. Quadern d'Història: Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880* (núm. 6). Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat / Ajuntament de Barcelona, 2002. Sobre Pau Piferrer: CARNICER, Ramon. *Vida y obra de Pablo Piferrer*. Barcelona: CSIC, 1963; FONTANA LÁZARO, Josep. *Aribau i la...*

⁴⁵⁰ Els principals representants del moderantisme barceloní, entre ells Martí d'Eixelà, estaven entre els vint diputats que seguint a Istúriz es van oposar a la nova Constitució de 1845.

⁴⁵¹ Permanyer i Tuyet sintetitzaria les aspiracions d'aquests grups després de 1843 en aquests punts: "Orden sin tirania, autoridad sin arbitrariedad, libertad sin licencia y progreso sin revolución" (citada a RIQUER I PERMANYER, Borja de: *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència entre 1866 i 1904*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1990, p. 42).

⁴⁵² Pocs anys més tard escriuria Duran sobre el particular: "Se pasa de la revolución simplemente política a la social (...) La caída de los tronos no era simplemente el advenimiento de la república, era el advenimiento de la democracia (...) jamás hasta entonces se ha hecho alarde de tan desdeñoso repudio de las instituciones seculares (...) el poder temporal del Pontificado; el destino de los diversos estados de Alemania e Italia, la monarquía como forma de gobierno; el equilibrio europeo; la legitimidad del capital en sus relaciones con el trabajo; la organización de la propiedad individual; todo se discute, digo mal, todo se combate aquellos días (...) es el grito de guerra de las sublevadas muchedumbres." (DURAN I BAS, Manuel. *Reynals y Rabassa, estudio biográfico y literario leído en la sesión pública que se celebró el día 20 de mayo de 1883 en la Real Academia de Buenas Letras*. Barcelona, 1883, p. 25-26).

⁴⁵³ Vegeu sobre la conflictivitat social en el Bienni: BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*

posteriors i fins a la revolució de 1854 serien de profunda reconsideració de la pràctica i el discurs dels liberals espanyols.⁴⁵⁴

A Catalunya, les dues principals figures del conservadorisme en els anys quaranta van ser, sens dubte, Jaume Balmes i Ramon Martí d'Eixelà, dos intel·lectuals que des de posicions polítiques diferents participarien en l'intent de reconsideració conservadora de l'individualisme liberal que s'havia imposat a l'Europa dels anys de la revolució. Un intent que, a Catalunya, va resultar pioner respecte d'Espanya, a causa de les característiques pròpies d'una societat on el canvi social també anava per davant. Tanmateix, Balmes i Martí van representar en política dues posicions molt allunyades: mentre que el primer actuava com a intel·lectual oficial de l'ala dretana i aristocràtica del partit moderat liderada pel Marquès de Viluma –que cercava una transacció amb els carlins propiciant el casament de la Reina amb el fill del pretendent carlí– i fins i tot va inspirar una candidatura ultraconservadora a les eleccions legislatives de 1844, formada per elements reaccionaris i alguns fabricants notables i que va obtenir un clamorós fracàs; Martí, que va concórrer a les mateixes eleccions en la candidatura governamental, una vegada en el Congrés s'alinearà amb Istúriz i els puritans a l'hora d'oposar-se a la redacció d'una nova Constitució, defensant el caràcter de transacció fundacional del règim que tenia la del 37. Finalment, ambdues opcions van fracassar quan es va imposar l'exclusivisme pragmàtic de Narváez i la majoria del partit entorn de Pidal i Mon. Balmes tornaria a Barcelona després del casament de la Reina i quan l'opció vilumista havia deixat de tenir sentit. Quan anys més tard, seguint l'exemple de França després del cop d'Estat de Lluís Napoleó, Bravo Murillo, amb el suport del grup de Viluma, ho va intentar novament –aquesta vegada proposant una nova

---

⁴⁵⁴ En aquests anys es desenvoluparia a Madrid la influència del krausisme entre els cercles liberals, que va impulsar Sainz de los Ríos després del seu viatge a Alemanya. La bibliografia és extensíssima; per a la comparació dels diferents corrents que es van oposar a la doctrina individualista dels drets naturals a Espanya, és interessant veure GIL CREMADES, Juan José. *El reformismo español. Krausismo, escuela histórica, neotomismo*. Barcelona: Ariel, 1969; mentre que entre els cercles conservadors i especialment entre els procedents del puritanisme trobem reconsideracions polítiques d'inspiració cristiana com la de Pastor Díaz (ALZAGA VILLAAMIL, Oscar. *La primera democracia cristiana en España*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1973; també a: MIÑAMBRES, Júlio. "Nicomedes Pastor Díaz en la crisis del 48: una clave del pensamiento social de Cánovas del Castillo". *Boletín de la Real Academia de la Historia* (vol. CLXXXII, c. III). Madrid: 1985, p. 435 i s.), però també des del mateix doctrinarisme s'intensifiquen els esforços per trobar elements d'estabilitat al règim no exclusivament repressius i, en aquest sentit, cal interpretar els esforços d'Andrés Borrego (els textos de Borrego propugnats un reformisme moderat són molts al llarg de tota la seva vida; per a aquests anys que van de la revolució europea al Bienni, els més representatius tal vegada siguin: BORREGO, Andrés. *El 48: autocrítica...* i BORREGO, Andrés. *Estudios políticos...*), i sobretot l'aparició d'una nova fornada de polítics, representats en la figura de Cánovas del Castillo, secretari i inspirador de la política d'Unió Liberal del general O'Donnell (per a la figura de Cánovas, vegeu FERNÁNDEZ ALMAGRO, Melchor. *Cánovas. Su vida y su política*. Madrid: Tebas, 1975; VILCHES GARCÍA, Jorge. *Cánovas y la revolución liberal española. Antología política (1854-1876)*. Salamanca: Almar, 2001). A Catalunya el ritme i els continguts seran diferents, però la necessitat d'impulsar una reforma del sistema sentida encara amb major urgència hi cristal·litzarà en el naixement de l'escola conservadora catalana en dret i l'aprofundiment del corrent proteccionista en economia.

modificació constitucional per establir una carta atorgada–, Balmes ja estava mort.⁴⁵⁵ Per la seva banda, el pas de Martí d'Eixelà per Madrid el va distanciar progressivament del partit moderat. En el discurs de la corona de 1845 ja va intervenir críticament; el 1846, després d'una legislatura no gaire exitosa⁴⁵⁶ i la caiguda del govern Miraflores –amb qui simpatitzava–, finalment no va optar a la reelecció. Progressivament va sintonitzar amb el corrent conservador català més distanciat del moderantisme governamental, protagonitzat per molts dels seus deixebles: Duran i Bas, Illas i Vidal, Reynals i Rabassa... fins al punt que el 1851 va participar en la candidatura de coalició antireformista, que comptava amb el suport dels homes de la Junta de Fàbriques i estava composta per Prim, Vilaregut, Agell i el mateix Martí d'Eixelà, qui va resultar elegit novament. Va ser en aquelles Corts que va pronunciar la seva repetida sentència: “Y nos hallamos ya en el caso de reclamar el derecho de constituirnos cual corresponda y no esperar a que se nos constituya”,⁴⁵⁷ interpretada com una condemna completa dels plans reformistes de Bravo Murillo.

A banda de la seva activitat política, la influència més rellevant de Martí d'Eixelà, i d'una manera més indirecta de Jaume Balmes, es va fer notar en el camp de les idees. A Madrid, a partir de mitjan anys trenta, la correcció conservadora del primer liberalisme espanyol⁴⁵⁸ es va fer recurrent al doctrinarisme d'arrel francesa i inspirant-se en la monarquia orleanista, de la mà de Javier de Burgos, Martínez de la Rosa i Cea Bermúdez, tot i que la formació del partit moderat –que faria del doctrinarisme francès el seu programa– no es va produir per part d'Istúriz, Alcalà Galiano i el Duc de Rivas fins a 1837, com a reacció enfront de Mendizábal, i no triomfaria completament fins a 1845. Aquest doctrinarisme prenia l'espiritualisme eclèctic de

---

⁴⁵⁵ Alguns autors –probablement amb poca base– veuen en el projecte involucionista de Bravo Murillo la cristallització de les idees de Jaume Balmes quant al restabliment dels principis catòlics i monàrquics i la imposició del civilisme en la vida política espanyola, sostraint-la de la dominació a què fins llavors, i en endavant, l'havien sotmès els generals dels dos partits (vegeu OPISSO, Alfredo. *Semblanzas políticas del siglo XIX*. Barcelona: Herederos de Juan Gili, 1908, p. 145 i s.).

⁴⁵⁶ Jaume Roura consigna les gestions que aquest i Sayró van fer en defensa dels interessos de la Junta de Comerç davant el ministre Mon, sense referir-ne cap resultat, i també les seves intervencions en qüestions aranzelàries quan el 1845 van començar els rumors de canvi d'aranzel. En canvi, en el mateix moment, els amics progressistes de la Comissió de Fàbriques, particularment Vilaregut, Domènech i Madoz, sí que van mostrar la seva eficàcia (ROURA, Jaume. *Ramon Martí d'Eixelà...*, p. 100-109; SOLÀ I MONTSERRAT, Roser. *Joan Vilaregut i Albalfull...*, p. 267-269).

⁴⁵⁷ DSC, legislatura de 1853, 1 d'abril de 1853, p. 419-421.

⁴⁵⁸ Sobre les especials característiques, tant de la tradició intel·lectual espanyola, amb una il·lustració feble, com de l'especialíssima situació política en què va néixer el liberalisme polític espanyol a les Corts de Cadis –com a resultat de la fallida de l'Estat i d'un sollevament popular–, i de com ambdues coses van marcar tant el radicalisme del primer liberalisme, com la radicalitat autoritària de les Restauracions de 1814 i 1824, s'ha debatut molt per tal de trobar les causes de la debilitat d'una tradició liberal conservadora mai prou sòlida per a assentar un Estat prou fort sense recórrer a mesures extraordinàries i gens liberals (encara que en diversos sentits val la pena veure DÍEZ DEL CORRAL, Luis. *El liberalismo doctrinario...*, p. 457-519; MARICHAL, Carlos. *El secreto de España. Ensayos de historia intelectual y política*. Madrid: Taurus, 1995, p. 29 i s.).

Victor Cousin i Royer-Collard com a referències ideològiques principals,⁴⁵⁹ que van penetrar a través del Ateneo de Madrid. A Catalunya aquesta influència no es va deixar sentir; en aquest sentit cal destacar com Martí d'Eixelà, en les seves obres, pren distància d'aquestes doctrines⁴⁶⁰ aproximant-se al sensisme escocès. En qualsevol cas, els dos pilars principals del liberalisme a Barcelona es van construir entorn dels ensenyaments d'economia política d'Eudald Jaumandreu⁴⁶¹ –teòric del prohibicionisme i difusor del liberalisme constitucional a les Escoles de la Junta– i de l'escola jurídica catalana.⁴⁶² Martí d'Eixelà va contribuir decisivament a crear aquesta escola, que donava preferència al dret positiu sobre el filosòfic i, dins del primer, al privat sobre el públic, distingint-se més per l'anàlisi dels fets jurídics que per la formulació de grans doctrines i situant-se més a prop de la història que de la metafísica. La generació de polítics i intel·lectuals que protagonitzarien la política i els projectes catalans de la dècada dels cinquanta tindria sempre aquestes dues referències molt presents, si bé depenent de quina fos la preminent uns i altres s'inclinarien cap a posicions més o menys conservadores. El camí que l'escola jurídica catalana va obrir s'allunyava obertament de les idees liberals i cercava una tercera via entre el vell món ordenat i jeràrquic i la nova civilització del vapor, distanciant-se de les doctrines individualistes, tot i vertebrant una resposta molt

---

⁴⁵⁹ Per a l'estudi del doctrinarisme i de la seva penetració a Espanya continua sent imprescindible el llibre de Díez DEL CORRAL, Luis. *El liberalismo doctrinario...* També resulta útil per a conèixer el context europeu d'evolució del liberalisme un clàssic com DE RUGGIERO, Guido. *Historia del liberalismo europeo*. Madrid: Pegaso, 1944; i GARRORENA MORALES. *El Ateneo de Madrid y la teoría de la Monarquía liberal. 1836-1847*. Madrid, 1974, per la recepció a Espanya del doctrinarisme i la seva difusió.

⁴⁶⁰ Segons Jaume Roura, tant al *Curso de Filosofía Elemental* (1841), com al *Manual de historia de la Filosofía* (1842), Martí llança dures crítiques a l'eclecticisme francès que justament s'està introduint a Madrid; diu, per exemple, en aquest sentit: "llamando desdenosamente empirismo los resultados hijos de la observación y del análisis, pretende decidir a priori la cuestiones más trascendentales, imagina verdades necesarias", i en línies generals rebutja les construccions apriorístiques d'aquest corrent (ROURA, Jaume. *Ramon Martí d'Eixelà...*, p. 156-176).

⁴⁶¹ LLUCH I MARTÍN, Ernest. *El pensamiento económico a Catalunya (1760-1840)*. Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 259-332. S'hi troba l'estudi més exhaustiu del pensament i el paper de Jaumandreu en la formació d'un pensament econòmic a Catalunya, així com la influència decisiva que aquest va tenir sobre tots els corrents liberals catalans. En línies generals, Jaumandreu segueix el pensament sobre Catalunya i el desenvolupament econòmic i social espanyol que uns anys abans havia traçat Antoni de Capmany, incorporant-hi la centralitat de la indústria i el mercat nacional, i la seva defensa. Aquests enfocaments són molt evidents en aquests anys en els textos dels deixebles de Jaumandreu (vegeu ILLAS I VIDAL, Joan. *Barcelona antiga, Barcelona moderna*; contestación al escrito que con igual título insertó la Guía de Comercio. Barcelona: A. Gaspar, 1848).

⁴⁶² Sobre l'escola jurídica catalana que es va formar a partir de 1847 a Barcelona es pot trobar el mercantilista Ramon Martí d'Eixelà i el seu deixeble Manuel Duran i Bas, el romanista Estanislau Reynals i Rabassa i el filòsof del dret Francesc Permanyer com a fundadors. Podeu veure: GIL CREMADES. *El reformismo español...*; DURAN I BAS, Manuel. "La escuela jurídica catalana, discurso inaugural de la academia de Jurisprudencia y Legislación, pronunciado el 31 de enero de 1883". *Escritos* (núm. 1, sèrie Estudios Jurídicos). Barcelona: Imp. de J. Oliveres, 1888, p. 359-62; RUBIO I LLUCH, Antoni. *Permanyer, Piferrer, Milà i Fontanals, Coll y Vehí*. Barcelona: Llibreria Bastinos, 1885; PERMANYER Y TUYET, Francesc. *El derecho civil ante las nuevas escuelas político-sociales. Oración inaugural que en la solemne apertura de estudios del año 1852 a 1853 dijo en la Universidad de Barcelona*. Barcelona: Impr. de Tomás Gorchs, 1852; REYNALS Y RABASSA, Estanislau. *El derecho en nuestros días, en sesión pública anual de apertura celebrada por la Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona el día 27 de noviembre de 1857*. Barcelona: Impr. de Jaime Jepús, 1860.

distinta –encara que paral·lela– al conservadorisme doctrinari madrileny d’inspiració francesa.⁴⁶³ Per la seva banda, aquells que posaven per davant la formació en economia política que havien adquirit a les escoles de la Junta, singularment els dirigents patronals que van impulsar la Junta de Fàbriques –especialment lligats al mestratge d’Eudald Jaumandreu–, van mantenir durant aquests anys una posició encara obertament liberal i, en molts casos, en matèria partidària accidentalista, optant pel partit moderat, progressista o unionista, segons les necessitats polítiques del moment.

En aquest context, Jaume Balmes, que personalment reunia moltes de les contradiccions que s’han assenyalat sovint a la tradició filosòfica espanyola, especialment una difícil aproximació al liberalisme a partir del rebuig de la il·lustració i d’una adscripció decidida a l’escolàstica, resulta interessant pel conjunt d’observacions que va ser capaç de fer al final de la seva vida sobre les característiques de la societat industrial i de l’insuficient bagatge doctrinal amb què es trobava fonamentat el liberalisme per a fer-hi front. De manera que, en els seus textos, allò que realment resulta rellevant –i que va ser reprès pels pensadors conservadors de generacions posteriors– fa referència sobretot, no a les solucions apuntades ni a la política a seguir, sinó a allò que encertadament Fradera⁴⁶⁴ ha qualificat com el “quadre d’advertiments” que va dirigir a la burgesia barcelonina com a resultat de l’observació de la dinàmica social. En aquest sentit, les preocupacions de Balmes seran repeses pels homes més brillants de l’incipient escola conservadora catalana –singularment Duran i Bas– per iniciar la formulació d’un cos de doctrina conservador català.

Molts dels temes encetats pel sacerdot de Vic seran repesos pels representats de l’escola jurídica catalana i reelaborats, singularment el paper de la religió catòlica com a instrument bàsic per al combat per l’hegemonia cultural dins de la societat barcelonina.

5.1. El “quadre d’advertiments” de Jaume Balmes

El 14 de febrer de 1848, tan sols uns dies abans de les jornades de París, Jaume Balmes es va sentir malalt i va marxar de Madrid cap a Barcelona, on passaria els darrers mesos de la seva

---

⁴⁶³ En aquest sentit Duran i Bas resumiria el pensament de l’escola en aquestes tres idees: “Es la primera, que el espíritu nacional debe informar las instituciones jurídicas; es la segunda, que las costumbres creen reformar más útilmente que las leyes, el desarrollo de los pueblos, y es la tercera, que la uniformidad de la legislación no siempre es justa ni conveniente, y que la codificación no es siempre necesaria ni oportuna.” (DURAN I BAS. “La escuela jurídica...”, p. 367).

⁴⁶⁴ FRADERA, Josep Maria. *Jaume Balmes. Els...*

vida fins que va morir de tuberculosi a Vic, la seva ciutat natal, el mes de juliol del mateix any.⁴⁶⁵

La seva vida aquests mesos estaria dominada per les repercussions de la publicació del seu *Pius IX*, que havia conclòs l'any anterior, i que li va portar no pocs maldecaps per l'explícita defensa de la conciliació entre liberalisme i religió que s'hi feia: "Por ese espíritu de libertad que invade el mundo civilizado y se dilata por todas partes como un río que se desborda, ¿hemos de temer que perezca la religión? No. La alianza del altar y el trono absoluto podía ser necesario al trono, pero no lo era al altar. En los Estados Unidos la religión progresa bajo formas republicanas..."⁴⁶⁶ Aquest arrencament amb l'obertura liberal del nou Papa xocava als seus amics polítics –el van acusar, exageradament, de ser el Lammennais espanyol– que l'havien acompanyat en l'operació política impulsada pel Marquès de Viluma de propiciar el matrimoni entre la reina Isabel II i el pretendent carlí, duc de Montemolín; aventura en la qual Balmes va jugar, entre 1844 i 1846, un paper cabdal com a director del periòdic madrileny –portaveu dels vilumistes– *El Pensamiento de la Nación* i com a inspirador de la mateixa operació.⁴⁶⁷ El fracàs de l'operació política, amb la qual es pretenia tancar d'una altra manera la guerra civil i produir una reconciliació entre la tradició –monarquia i religió catòlica– i l'esperit del segle, una espècie de tercera via entre carlisme i liberalisme, van retornar Balmes a l'activitat intel·lectual. En els mesos de primavera de 1848, però, tot i la malaltia, una altra preocupació va ocupar l'escriptor vigatà; l'11 de març escrivia a Viluma: "Mucho deseo tengo de hablar con usted un rato sobre la gran catástrofe [la revolució de febrer a París]: ínterin no me es posible, medito a solas, y devoro los periódicos franceses donde se proyecta en toda su grandeza aquel terrible suceso."⁴⁶⁸

---

⁴⁶⁵ Existeix una amplíssima bibliografia sobre Jaume Balmes. Sense cap ànim de ser exhaustiu, hem utilitzat les referències següents. La més àmplia biografia continua sent la del jesuïta CASANOVAS, Ignasi. *Balmes. La seva...* Un testimoni directe del qui fou el seu secretari el podem trobar a GARCIA DE LOS SANTOS, Benito. *Vida de Balmes*. Madrid: Impr. de la Sociedad de Operarios del mismo arte, 1848. Els estudis més recents i significatius són MARTÍ, Casimir. "Jaume Balmes entre la reacció i la revolució". A: BALCELLS, Albert (ed.). *El pensament polític català (del segle XVIII a mitjan segle XX)*. Barcelona: Edicions 62, 1988; i sobretot FRADERA, Josep Maria. *Jaume Balmes. Els...* També resulten interessants: LLUCH I MARTÍN, Ernest. *Balmes entre l'economia i la història*. Vic: Ajuntament de Vic, 1986; i BATLLORI, Miquel: "Balmes sempre més disputat que discutit". A: *Orientacions i recerques, segles XII-XX*. Barcelona: Edicions 62, 1983.

⁴⁶⁶ BALMES, Jaume. "Pio IX". O. C. Vol. 7. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1948, p. 976, 8 vol. (citat per MARTÍ, Casimir. "Jaume Balmes entre...", p. 70).

⁴⁶⁷ Segons Ignasi Casanoves, Balmes és l'autor material del Manifest que el duc de Montemolín dirigeix a la nació, després de la renúncia del seu pare Carles Isidre, en la qual es propugna com a pretendent. Segons Casanoves l'estil del text i la coincidència de dates amb el viatge de Balmes a París, on es trobava el pretendent, abonarien aquesta idea (MARTÍ, Casimir. "Jaume Balmes entre...", p. 60-61). Sobre la facció vilumista del partit moderat, vegeu: CÀNOVAS, Francisco. *El Partido Moderado...*, p. 195 i s.

⁴⁶⁸ BALMES, Jaume. *Obres Completes*. Vol. 1, p. 849 (citat a FRADERA, Josep Maria. *Jaume Balmes. Els...*, p. 338). En la mateixa carta manifesta el seu escepticisme davant les mesures excepcionals decretades pel govern Narváez.

L'interès manifestat per Balmes sobre els fets revolucionaris a Europa el portarien a escriure una sèrie de textos que dos anys més tard publicaria, pòstumament, Antoni Brusi amb el títol de *República Francesa*.⁴⁶⁹ Aquest text va ser considerat el testament polític de Balmes i en ell tornava, arran dels fets de França, “sobre temes que l'havien preocupat sempre: els fonaments socials de les formes polítiques; la naturalesa de les polítiques conservadores; els efectes indesitjats del capitalisme industrial i les seves conseqüències socials”.⁴⁷⁰

Certament, l'experiència de la revolució espanyola viscuda des de Barcelona havia suscitat en Balmes tota una línia de reflexió entorn del canvi social i de les seves característiques, especialment a partir de 1840. Un treball que tindria el seu moment culminant en la sèrie d'articles publicats a la revista *La Sociedad*, on l'editor Antoni Brusi li permetria oferir la seva personal visió de la societat industrial, de la revolució espanyola, de la situació de Barcelona i Catalunya dins a Espanya, i elaborar la seva personal síntesi entre el vell món de la fe catòlica que defensava com a referència principal i la moderna civilització del vapor, tot i oferint-la a les noves classes dirigents catalanes.⁴⁷¹ D'aquests articles destaquen els publicats en les sèries Catalunya i Barcelona sota l'impacte tan viu de la segona onada de bullangues. En aquests articles⁴⁷² Balmes parteix de dues premisses i un *desideràtum*: la implantació de la indústria és un fet positiu i en qualsevol cas irreversible i, per tant, cal apressar-se a comprendre la nova “civilització del vapor”; i tot i que la revolució liberal que s'ha verificat a Espanya té un caràcter únic per a tot el país, a Catalunya hi ha una peculiaritat específica: la industrialització. “Cabalmente tenemos en España [escriu] un inconveniente gravísimo que influye más de lo que creemos en paralizar nuestro desarrollo y en hacer inútiles los mejores deseos. La vida de España está en las extremidades; el centro está exánime, flaco, frío, poco menos que muerto.”⁴⁷³ I el *desideràtum*: cal que els catalans s'impliquin en la política espanyola fent pesar

---

⁴⁶⁹ “República Francesa”. A: BALMES, Jaume. *Obras completas*. Vol. 7.

⁴⁷⁰ FRADERA, Josep Maria. *Jaume Balmes. Els...*, p. 339.

⁴⁷¹ Jordi Maragall observa: “És curiós que Jaume Balmes hagi passat a la història com a filòsof. En realitat el seu pensament filosòfic és un intent d'harmonitzar (una altra vegada l'eclecticisme) el tomisme amb les teories filosòfiques modernes. L'intent més ambiciós de Balmes no es troba però en la doctrina filosòfica, sinó en la reflexió sobre la situació política i social del seu temps.” Es refereix als articles de *La Civilización* i *La Sociedad*. (MARAGALL, Jordi. *El pensamiento filosòfic. Segles XVII i XIX*. Barcelona: Dopesa, 1978, p. 39.) Trobem una visió semblant sobre l'autor de Vic a TIerno GALVÁN, Enrique. *Tradición y modernismo*. Madrid: Tecnos, 1962. Sobre el pas de la revista *La Civilización* que editava Cornet i Mas a *La sociedad* i els motius que el van impulsar a fer-lo, vegeu FRADERA, Josep M. “Balmes i les revistes de religió a Barcelona (1838-1843)”. A: FIGUEROLA, Jordi (ed.). *Osona i Catalunya al segle XIX. Estudis d'Història*. Vic: Eumo, 1990, p. 83-114.

⁴⁷² Seguim en aquesta exposició les idees principals exposades per Josep Maria Fradera. *Jaume Balmes. Els...*, p. 167-213. Els textos es poden trobar a BALMES, Jaume. *Escrits sobre Catalunya...*

⁴⁷³ “La suerte de Cataluña” a BALMES, Jaume. *Escrits sobre Catalunya...*, p. 53. En aquestes pàgines i altres semblants alguns autors han vist la manifestació d'una aversió catalana per la política espanyola i la por a l'aïllament de Catalunya que, al nostre parer, seria prematur veure en Balmes (vegeu HINA, Horts. *Castilla y Cataluña en el debate cultural, 1714-1939*. Barcelona: Península, 1986, p. 88-92). D'altres autors han posat l'accent en l'ambigüitat dels sentiments de Balmes respecte de Catalunya (RAGUER, Hilari. “El catalanisme de Balmes”. A: *Contribucions a la història de l'Església catalana*. Barcelona, 1983).

els interessos que representen com a regió més avançada del país i fent un esforç de nacionalització dels partits polítics espanyols. Tanmateix, les possibilitats d'actuació dels catalans en política espanyola estan supeditades a l'assoliment de l'estabilitat interna al Principat. Estabilitat que, al seu torn, depèn de la capacitat de les classes dirigents catalanes de resoldre, dins de l'ordre industrial, la posició de la classe treballadora, evitant-ne la pauperització,⁴⁷⁴ que es pot apreciar a les societats industrials més avançades. “No basta sojuzgar con la fuerza de las armas; es necesario ejercer ascendente sobre los espíritus, convenciendo el entendimiento, cautivando el corazón y obligándole a reconocer los beneficios, a fuerza de dispensarlos grandes y en crecido número”,⁴⁷⁵ i per a aquesta tasca peremptòria no calia esperar l'ajut del govern: “Por esta causa fuera de desear que la clase rica de Cataluña, y especialmente la de Barcelona, no esperase nada de nadie y acometiese por sí misma la generosa empresa de acometer aquellas medidas que su deber le dicta y su situación le aconseja” i conclou que “la conducta que respecto a los pobres se debe observar: *hacerlos buenos y hacerles bien*”.⁴⁷⁶

Aquestes propostes no eren tan sols teoritzacions, ja que estaven íntimament lligades a l'experiència política del moment; no oblidem que això s'escrivia l'any 1844 –just a l'inici de la restauració de l'ordre conservador– tot i sortint de la segona onada de bullangues que tanta impressió havien fet en les classes benestants barcelonines; per això comprendre la naturalesa d'aquestes revoltes es converteix en una peça clau de l'anàlisi balmesiana, de cara a la construcció d'un nou equilibri conservador. En aquest sentit Balmes interpreta les bullangues com a expressió de l'excepcionalitat econòmica barcelonina –escenari de la transformació capitalista– però que té conseqüències polítiques, en primer lloc per l'adhesió de tots els grups socials al liberalisme, però també amb la prematura divisió d'aquests en les diverses faccions que van entrar en lluita entre elles:

“Así como Barcelona se había encontrado en situación excepcional que la hacia más adicta a la revolución, así también, cuando comenzó a formarse en ella el partido conservador, se halló en circunstancias muy diferentes a otras capitales de España. (...) En ningún punto de España se hallaba esa masa totalmente dispuesta a favor de las ideas revolucionarias como en Barcelona; en ninguna parte era tan fácil que los tribunos se viesen rodeados de un pueblo numeroso que secundara sus designios.”⁴⁷⁷

---

⁴⁷⁴ Aquesta qüestió la planteja a l'article significativament titulat: “Consideraciones sobre la conducta que deben observar las clases ricas con respecto de las pobres” (*ibidem*, p. 93-104).

⁴⁷⁵ *Ibidem*, p. 102.

⁴⁷⁶ *Ibidem*, p. 103-104.

⁴⁷⁷ “Rápida ojeada sobre las revueltas de Barcelona desde 1833 y examen de sus causas” a BALMES, Jaume. *Escritos sobre Catalunya...*, p. 167.

Restablert l'ordre conservador, calia atacar les causes dels mals que afligien la societat barcelonina, i aquests no eren tan sols polítics, sinó socials, conseqüència de la mena de societat que s'estava gestant; i d'entre aquests mals les diferències entre treballadors i fabricants i la creixent pauperització de la classe treballadora n'era el principal; s'havia d'aprendre a tractar amb les associacions de treballadors –això sí, procurant que fossin apolítiques i assistencials–, però reconeixent-los capacitat d'intervenir en la negociació del preu del treball. Aquesta visió sociològica de les bases dels conflictes polítics el van portar a ocupar-se del socialisme, des d'una posició totalment contrària, ja que, a més de considerar-lo materialista, el considerava utòpic, però li va servir per a “completar el quadre d'adveniments”⁴⁷⁸ que dirigia als grups dirigents sobre el potencial revolucionari que la societat industrial contenia, i que des del seu punt de vista no podien ser conjurats amb la pura repressió, sinó amb mecanismes més complexos de consens i estabilitat social que l'individualisme liberal no podia proveir. L'objectiu final de Balmes era fer notar a les classes dirigents la funció social que el catolicisme podia jugar en aquella societat proveint-la d'un sistema de valors i símbols compartits necessaris per a la construcció d'un consens que permetés el desenvolupament capitalista i assignés a l'Església catòlica el paper de proveir aquests símbols i aquests valors, sense els quals s'avançava cap a una situació d'inestabilitat permanent. El catolicisme tenia una oportunitat de recuperar el seu paper rector si era capaç d'operar sobre els nous conflictes socials i adquirir un paper funcional a la nova societat de classes, si la classe dirigent s'adonava que li havia de fer tal encàrrec.

Costa d'entendre, a la vista del que hem exposat, que Balmes en aquest moment, pràcticament al mateix temps que feia aquesta lúcida anàlisi, s'embarqués en l'aventura neoabsolutista del Marquès de Viluma; però resulta més clar el perquè del seu apassionat interès en els fets de França del 48 si considerem que estava de tornada de les fracassades aventures polítiques i a les portes de la mort. De sobte el seu “quadre d'avertiments” es feia present, l'ordre conservador basat en la resistència, l'ordre de Viena, s'esfondrava i la nova revolució no anava dirigida contra les velles classes privilegiades, la noblesa i el clergat, sinó contra els rics, la nova aristocràcia de l'or fundada en nom de la llibertat i que ara era atacada en nom de l'organització del treball.

La percepció de Balmes del fenomen revolucionari queda a les antípodes de les formulacions que des del tradicionalisme madrileny farà un personatge com Donoso Cortés que, més enllà de les lectures que *a posteriori* l'han volgut presentar com una anticipació del modern decisionisme del segle XX, en realitat el que fa és refugiar-se en el vell discurs dels

---

⁴⁷⁸ En expressió de FRADERA, Josep Maria. *Jaume Balmes. Els...*, p. 211.

contrarevolucionaris francesos.⁴⁷⁹ Per contra, resulta més proper als autors, com Pastor Díaz,⁴⁸⁰ que en aquest moment evolucionen des del doctrinarisme cap a posicions que reconsideren el paper del catolicisme en el terreny de la moral social i la conciliació de classes. I, d'una forma més o menys explícita, influeix decisivament en les formulacions conservadores catalanes de finals del XIX, tant per la influència directa que va exercir sobre el pensament catòlic,⁴⁸¹ a través d'autors com el bisbe Antoni Palau o l'escriptor eclesiàstic Eduard Maria Vilarrasa –que el 1862 participaria, juntament amb Mañé i Flaquer, en el segon congrés de catòlics liberals de Malines–, com sobretot per la petja que van deixar sobre el naixent pensament conservador català. Bona part de les seves anàlisis sobre com els catòlics podien afrontar els conflictes de la societat industrial, i sobretot com el catolicisme podia servir a la burgesia catalana per a afrontar amb èxit la complexa tasca de construir la seva hegemonia social i cultural, en una societat travessada per una conflictivitat i violència tan agudes, van ser

---

⁴⁷⁹ Donoso Cortés, a partir de 1848 i davant l'impacte de la revolució europea d'aquest any, abandona el liberalisme doctrinari per abraçar posicions obertament reaccionàries. En aquest sentit s'ha fet famós el seu discurs sobre la dictadura pronunciat a les Corts l'any següent en defensa de les mesures excepcionals dictades per Narváez. L'autor es va vincular al tradicionalisme espanyol de la segona meitat del XIX en una línia semblant a la dels reaccionaris francesos: "La reputación de Donoso fue grande y universal, pero mucho más efímera (que la de Balmes), ligada en parte a las circunstancias del momento, y debida más bien a la elocuencia deslumbradora del autor que a la novedad de su doctrina, cuyas ideas capitales pueden encontrarse en De Maistre, en Bonald y en los escritos de la primera época de Lammennais" (MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino. "Dos palabras sobre el centenario de Balmes". *Ensayos de crítica filosófica*. Madrid, 1918). En el mateix sentit es manifesten ABELLÁN, José Luis. "Liberalismo y romanticismo 1808-1874". A: *Historia crítica del pensamiento español*. Madrid: Espasa Calpe, 1979, 5 vol., vol. 4, p. 318-343; SÁNCHEZ AGESTA. *Historia del constitucionalismo...*, p. 355-377. La idea de Donoso com a autor precursor del decisionisme del segle XX la va posar en circulació Carl Schmitt i és rebatuda per Díez del Corral, Luis. *El liberalismo doctrinario...*, p. 580-588; també es pot veure sobre el particular: BENEYTO, J. M. *Apocalipsis de la modernidad. El decisionismo político de Donoso Cortés*. Barcelona: Gedisa, 1993. Un intent semblant d'interpretar un autor del segle XIX amb paràmetres del segle XX es troba a BERLIN, Isaiah. "José de Maistre y los orígenes del fascismo". A: *El fuste torcido de la humanidad. Capítulos de historia de las ideas*. Barcelona: Península, 1992. L'autor, a partir dels textos de *Les Soirées de Saint-Petersbourg*, vol mostrar, en el famós contrarevolucionari francès i específicament en el seu llenguatge, l'anticipació de l'antihumanisme dels corrents contrarevolucionaris europeus del segle passat.

⁴⁸⁰ CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Sónsoles. *Los sucesos de...* L'autora fa un estudi comparatiu de les reaccions de Donoso Cortés, Andrés Borrego, Pastor Díaz i Jaume Balmes a la revolució del 48, tot intentant identificar les posicions dels intel·lectuals moderats davant la revolució. Vegeu ALZAGA, Óscar. *La primera Democracia...*; CHAO ESPINA, Enrique. *Pastor Díaz dentro del romanticismo*. Madrid: CSIC, 1949; i també CÁNOVAS SÁNCHEZ, F. *El Partido moderado...*

⁴⁸¹ MARTÍ, Casimir. *L'Església de Barcelona 1850-1857*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1984. 2 vol.

recollides pels homes de l'escola conservadora catalana, especialment a partir de 1856.⁴⁸² Isidre Molas ha assenyalat com el corrent conservador i el democràtic han dominat el panorama del pensament i la tradició política del catalanisme a partir de la segona meitat del XIX i al llarg del seu període de formació: "El pensament polític català contemporani es pot veure estructurat a partir de dues grans matrius teòriques que amb el temps han anat esdevenint complexes i plurals. L'origen d'aquestes matrius es pot concretar en Pi i Margall i Jaume Balmes (...) en tots dos casos resulta visible un substrat antiliberal,"⁴⁸³ a diferència, segons l'autor, del que succeiria a la tradició espanyola. En qualsevol cas, sembla clar que, si en els anys immediatament posteriors al 48, els corresponents a l'època de descomposició moderada, dins el grup dirigent conservador barceloní, més aviat es va imposar una visió optimista de l'èxit de l'industrialisme i de la seva capacitat d'influir en la política espanyola, després de les jornades de 1855, la línia més poruga d'aquest conservadorisme va guanyar terreny a través del predomini dels homes de l'escola jurídica catalana que dominarien el panorama conservador fins a finals de segle, amb un discurs i una anàlisi que reprendria el pessimisme que "el quadre d'avertiments" de Balmes contenia, quan els fets semblava que li havien donat la raó. Però, en un primer moment, a partir de 1849, els burgesos barcelonins, decebut per la política moderada i reforçats per la tranquil·litat amb què la ciutat va viure les

---

⁴⁸² En aquest punt, alguns autors creuen que la preocupació de Balmes entorn de la condició social dels pobres i la necessitat d'afrontar aquest problema des de l'observatori de les noves ciències socials, tot i aplicant una política reformista, no va ser seguida per la classe dirigent catalana, ni evidentment pels governs conservadors de l'època: "Podria afirmar-se que al costat del pensament tradicional –escolàstic i tomista– aparegué l'intent de Balmes de renovació no sols filosòfica –amb un neotomisme–, sinó política i social, que la classe dominant no acceptà." (MARAGALL, Jordi. *El pensament filosòfic...*, p. 54; però aquesta visió l'ha proposat sobretot FRADERA, Josep M.. *Jaume Balmes. Els...*; també al "Pròleg" a BALMES, Jaume. *Escrips sobre Catalunya...*). Tot i sent cert que la burgesia industrial catalana no va ser capaç d'impulsar una política reformista efectiva per fer front a la situació de la classe treballadora, es fa difícil d'acceptar que Balmes formulés un programa de renovació política; més aviat es tracta del conjunt d'observacions –això sí, racionals, com ha indicat Fradera– sobre les condicions de la nova societat i, en tot cas, van ser els demòcrates, ja des d'una adscripció al positivisme, com Ildefons Cerdà, els qui arribarien a treure les darreres conseqüències d'una observació feta ja des de la base de l'estudi empíric. Fabià Estapé ha establert la relació d'aquest amb Balmes a (ESTAPÉ, Fabià. "Vida y obra de Ildefonso Cerdà". A: CERDÀ, Ildefons. *Teoría General de la Urbanización. Reforma y ensanche de Barcelona* (vol. 3). Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1971. 3 vol. Tanmateix, la influència d'algunes de les idees de Balmes i, sobretot, la defensa del catolicisme i la monarquia com a fonaments intocables d'una política conservadora catalana són ben presents en els intel·lectuals conservadors de finals del XIX. La seva aversió al reformisme social tindrem ocasió de veure-la més endavant, a la llum de les condicions polítiques que a Catalunya es donarien en els anys immediatament posteriors. Homes provinents del liberalisme com Mañé i Flaquer, a partir del Bienni, progressivament van anar acostant-se al catolicisme en els termes anunciats pel vigatà. Sobre aquest fet Fradera ha assenyalat, tanmateix, que l'avertiment fonamental de Balmes, el bastiment d'una autèntica política social d'una certa volada per part de la burgesia barcelonina, no es va produir a causa de l'agudesa del conflicte social, la qual es va veure obligada a aixoplugar-se en un estat centralista i militaritzat que no li va deixar espai per a l'expressió dels seus interessos, que va derivar més endavant cap a un tímid regionalisme (MAÑÉ I FLAQUER, Joan. "D. José Sol y Padrís". A: *Colección de artículos*. Barcelona: Impr. Antonio Brusi, 1856; FRADERA, Josep M. "Pròleg". A: BALMES, Jaume. *Escrips sobre Catalunya...*, p. 16).

⁴⁸³ MOLAS, Isidre. *Les arrels polítiques de les esquerres catalanes*. Barcelona: Edicions 62, 2001, p. 9-10. El punt de vista resulta polèmic quant a l'afirmació que el pensament liberal ha estat absent de la Catalunya contemporània. Pel que fa a la comparació amb el cas espanyol, certament el corrent democràtic i el conservador, en menor mesura, van tenir a Catalunya la seva porta d'entrada, però el pensament liberal no va ser per això menys vigorós.

jornades del 48, i acabada la guerra carlina, es disposen a fer sentir la seva veu i a formar un bloc d'aliances polítiques amb què fer progressar les seves opcions en la política espanyola. Per orientar aquesta tasca, una nova generació de publicistes i polítics, sense el pessimisme poruc de la generació anterior, encapçalaran aquest esforç. Són els homes que Jaume Vicens Vives va anomenar "generació flouresca" per diferenciar-la de l'anterior "generació romàntica". Vicens escriu al respecte: "La generació romàntica s'havia desplegat en un ambient vacil·lant i intranquil. A l'extremisme dels primers anys havia succeït un decenni de reacció conservadora, gairebé de dictadura, i aquest final impreuist dels generosos impulsos de 1833 havia glaçat la sang a les venes del grup capdavanter d'*El Vapor* i *El Propagador de la Libertad*. Molts d'ells eren pessimistes respecte de l'esdeuenidor i només la ciència universitària els havia retornat l'equilibri i potser l'esperança. En canvi els joves que havien baixat a la palestra intel·lectual vers el 1844 i que anaven a aconseguir la seva plenitud un decenni més tard, partien de bases ja aconseguides per llurs mestres i conservaven intacta la fe en l'esdeuenidor."⁴⁸⁴

5.2. *El Locomotor*, primer intent de formular una política de centre espanyola des de Catalunya

L'any 1849 es va inaugurar amb l'aparició de dos nous periòdics a Barcelona. El 9 de febrer apareixia *El Bien Público*, diari de l'Institut Industrial de Catalunya; el dia 15 de març veia la llum *El Locomotor*, amb l'expressiu subtítol de *diario político, industrial, literario y de avisos*. Certament, tota una revolució en un panorama periodístic molt restringit des de l'inici de l'etapa moderada. Al costat del vell *Brusi* apareixien solament –amb cert impacte polític– el governamental *El Fomento*, el catòlic *La Ancora* i, com a única premsa d'oposició, *El Barcelonés*, editat per Manuel Saurí⁴⁸⁵ i portaveu oficis del partit progressista.

Tanmateix, el que resulta significatiu de l'aparició d'aquests nous òrgans⁴⁸⁶ és, d'una banda, el fet que, tot i tenir una clara intencionalitat política com demostren els seus primers editorials, cap dels dos està lligat a un dels partits existents, sinó a grups de signe divers però d'intencionalitat reformadora i clarament disconforme amb l'orientació de la política governamental –si bé sense ser diaris d'oposició–; i, de l'altra banda, el fet que permeten passar a primera fila tota una generació d'intel·lectuals i periodistes barcelonins que dominaran

---

⁴⁸⁴ VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics del segle XIX*. Barcelona: Teide, 1858, p. 201.

⁴⁸⁵ Manuel Saurí, editor, propietari de la Impremta Saurí i Matas, políticament adscrit al partit progressista, va ser regidor a l'ajuntament de Barcelona. És autor de: MATAS, José; SAURÍ, Manuel. *Manual Histórico-Topogràfico, estadístico y administrativo o sea Guía General de Barcelona. Dedicado a la Junta de Fábricas de Cataluña*. Barcelona: Imp. y Lib. de Manuel Saurí, 1949.

⁴⁸⁶ Cal destacar que els dos periòdics tenien una presentació, tant pel format de gran foli –de quatre pàgines– com per l'estructura, idèntica: article editorial, crònica de la cort, crònica exterior, anuncis oficials, notícies locals i duanes.

el panorama de la política conservadora al llarg de la segona meitat del segle. Les dues iniciatives, però, tenen orígens ben diversos. *El Bien Público* és el portaveu del Institut Industrial de Catalunya, que acaba de néixer, i forma part d'un ambiciós programa de la Junta de Fàbriques de bastir una política industrialista catalana, que alhora ocupi l'espai hegemònic en la política i la societat barcelonina i sigui capaç d'influir en la política del govern espanyol en la qüestió aranzelària, en la defensa de la indústria en general i en la formulació d'una política econòmica industrialista a Espanya. *El Locomotor* apareix formalment com una iniciativa vinculada als *liceïstes*, però serà en realitat un intent de presentar una nova política i un nou programa per als conservadors catalans, en certa manera complementari d'*El Bien Público*, que estava més dirigit a orientar i difondre la política econòmica dels fabricants. En part tots dos coincidien en l'esforç de dotar d'una política i d'una estratègia política a la burgesia barcelonina. El grup de la redacció d'*El Locomotor* estava format per Manuel Duran i Bas,⁴⁸⁷ Francesc de Paula Forns,⁴⁸⁸ Estanislau Reynals i Rabassa,⁴⁸⁹ Ramon Suñol,⁴⁹⁰ Francesc Avià

---

⁴⁸⁷ Va ser jurista i polític. Nascut a Barcelona el 1823, havia estat deixeble de Ramon Martí d'Eixelà i de Francesc Permanyer. Va seguir l'orientació d'aquests, es va adscriure a l'escola històrica de Savigny i es va convertir amb el temps en el principal impulsor i exponent de l'escola jurídica històrica catalana, que va compartir amb Reynals i Rabassa, i Coll i Vehi. L'escola jurídica catalana del segle passat va concedir preferència al dret positiu sobre el filosòfic i, dins el primer, al dret civil sobre el públic; es trobava més a prop de la ciència històrica que no de la metafísica. S'ha relacionat Martí d'Eixelà i Llorens i Barba amb l'escola sensista escocesa; tanmateix, alguns autors en neguen la influència directe i altres veuen en la seva proximitat la pervivència de la petja de Joan Lluís Vives i d'una tradició autòctona pròxima al sentit comú, que explicaria la confluència amb els escocesos. (Vegeu MARAGALL, Jordi. *El pensament filosòfic...*, p. 49 i s.; també ROURA, Jaume. *Ramon Martí d'Eixelà...*) En incorporar-se a *El Locomotor*, tot just havia acabat la seva carrera el 1846 i tan sols havia fet les primeres incursions periodístiques al *Boletín Municipal*, l'any anterior. Sobre Duran i Bas, vegeu Riquer i Permanyer, Borja de. *Epistolari polític de...* (especialment l'estudi introductori); també SOLERVICENS, Juan Bautista. *Manuel Duran y Bas*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1965; CAMPS I ARBOIX, Joaquim de. *Duran i Bas*. Barcelona: Aedos, 1960; TARÍN IGLESISAS, Josep. *Duran i Bas*. Barcelona: Gent Nostra, 1985.

⁴⁸⁸ Francesc de Paula Forns de Casamayor, advocat, auditor honorari de la Marina, assessor de primera classe de la província, soci de l'Acadèmia de Jurisprudència. Va escriure articles literaris a *El Heraldo*, diversos llibrets d'òpera i algunes traduccions a l'impremta de Joan Oliveras. El 1867 va publicar *La Estrella de Montserrat*, un llibre de records sobre el monestir. (ELÍAS DE MOLINS. *Diccionario biográfico y...*, vol. 1, p. 616.)

⁴⁸⁹ Va ser advocat i polític. Nascut el 1822 a Barcelona, va seguir una trajectòria paral·lela a Duran i Bas i va acabar sent professor universitari i rector de la Universitat de Barcelona, també va ser secretari de l'ajuntament de Barcelona. Quan va abandonar *El Locomotor*, va passar immediatament a *El Bien Público* i, un cop tancada aquesta publicació, al *Diario de Barcelona*, on va destacar per la seva defensa del dret civil català davant l'intent unificador de 1851. Vegeu DURAN I BAS, Manuel. *Reynals y Rabassa...*

⁴⁹⁰ Ramón Suñol publicaria al *Boletín de la Sociedad Barcelonesa de Amigos del País* la "Memoria sobre los medios para disminuir la mortandad de los expósitos", l'any 1853. Sovint s'ocuparia de temes relacionats amb la beneficència en el periòdic. (ELÍAS DE MOLINS. *Diccionario biográfico y...*, vol. 2, p. 631.)

de Pinto i Joan Mañé i Flaquer,⁴⁹¹ i Víctor Balaguer, que va col·laborar eventualment en els primers números. Dins del grup, tot i que Duran tenia una posició intel·lectualment superior als altres, seria Mañé qui en portaria l'orientació efectiva i, de fet, sembla que inicialment n'havia de ser el director, tal com ell mateix escrivia uns dies abans al seu amic Benet Llanza: "El día 14 verá la luz pública, si no está nublado, un nuevo diario titulado *El Locomotor*, en el que tendré una gran parte, si yo no lo dirijo."⁴⁹² Finalment el diari no va tenir director, però la influència de Mañé va resultar decisiva. Aquest grup es mantindrà fins a la seva sortida del diari, el juny del 1849,⁴⁹³ fruit de la ruptura amb l'editor, que passarà a sostenir posicions més progovernamentals.

L'adopció de la capçalera resulta molt reveladora del marc ideològic en què es mourà el diari i queda justificada en el primer número en els següents termes:

"Si hace algunos años no se hubiera publicado en esta capital, con merecido crédito, un periódico que llevó por título *El Vapor*, hubiéramos escogido por nombre del que publicamos este poderoso agente que da impulso a las máquinas de nuestros talleres (...) Pero toda vez que esto no era posible, no podíamos menos de asociarnos por el nombre de nuestro periódico a la más alta de las glorias contemporáneas de Cataluña: decimos mal, de Cataluña; esta gloria es

---

⁴⁹¹ Joan Mañé i Flaquer va néixer a Torredembarra l'any 1823. Periodista i escriptor, es va llicenciar en dret quan ja era gran. En la primera joventut va sostenir idees liberals, va col·laborar amb Pau Piferrer a *La Discusión* i, com el seu mestre, va fer una evolució cap a posicions més moderades. També va col·laborar a *El Ángel Exterminador*, *El Genio* i *La Lira Española*; el 1847 va ingressar a la redacció d'*El Diario de Barcelona*. Entre el grup de fundadors d'*El Locomotor*, era el que tenia més experiència periodística i també més vocació. Tot i que els primers editorials van signats –els més importants per Duran i Bas–, al meu entendre, en els editorials posteriors, i especialment els que tracten de temes de política d'actualitat, amb la formulació d'un centre parlamentari, cal veure-hi la ploma de Mañé, si ens atenem a les posicions que defensaria al *Brusi* a partir de 1853 i, sobretot, en els seus articles sobre Catalunya el 1856. No endebades, dos anys més tard esdevindria l'home de confiança del general O'Donnell a la premsa i convertiria el *Brusi* en el portaveu oficiós dels primers anys del govern llarg de la Unió Liberal. (Vegeu GRAELL, Guillermo. *Juan Mañé y Flaquer: Su biografía leída por Guillermo Graell en la sesión necrológica que el Fomento del Trabajo Nacional dedicó a la memoria de tan esclarecido patricio*. Barcelona: Fomento del Trabajo Nacional, 1903; MARAGALL, Joan. *Biografía de D. Joan Mañé i Flaquer escrita per Joan Maragall i llegida per Eusebi Coromines*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1912; BOU I ROS, Jordi. "Joan Mañé i Flaquer i el discurs conservador català. Regeneració o conservació?". *Afers* (núm. 44) Catarroja: 2003, p. 75-92; BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet Llanza i Joan Mañé i Flaquer. Epistolari social, polític i cultural (1847-1862)*. Barcelona: Curial / Abadia de Montserrat, 2002.)

⁴⁹² Carta de Mañé i Flaquer a Benet Llanza, 7 de març de 1849 (a BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 89).

⁴⁹³ El 22 de juny de 1849 s'inclou al diari una nota de l'editor anunciant que aquests redactors han deixat de formar part de la redacció (*El Locomotor*, núm. 105, 27 de juny de 1849). En els dies anteriors a l'anunci, el diari, cal suposar que mancat de l'equip habitual de redacció, inclou en el lloc habitual de les seccions editorials una sèrie d'articles reproduïts del diari de Madrid *Época*, del diputat moderat purità per València Fermín González Morón, sota el títol "El partido moderado en el gobierno desde 1843. Lo que ha sido. Lo que debe ser", on es defensa una política de conciliació entre els dos partits del liberalisme. (*El Locomotor*, núm. 101, 102, 103, 104; 23, 24, 25, 26 de juny de 1849.) Aquest fet, i que la sortida fos col·lectiva, fa pensar en una crisi entre l'editor i el grup de la redacció per discrepàncies en la línia política. A partir d'aquest moment el diari es mantindrà en una posició obertament progovernamental, essent molt bel·ligerant a favor d'aquestes candidatures en les eleccions de final d'any. L'1 de juliol una nota editorial declara "hombres de orden y tolerantes con los principios, adoptaremos la política del gabinete" (*El Locomotor*, núm. 109, 1 de juliol de 1849).

española. El ferrocarril de Barcelona a Mataró es el primer ferrocarril de España; es el hijo de la actividad, la fe, el espíritu de innovación de nuestros paisanos; es el testimonio del genio industrial que nos inspira (...) veíamos simbolizado en él el genio del hombre penetrado por los arcanos de la ciencia, y aplicando a los progresos de la industria los secretos que le había sorprendido; veíamos simbolizado en él el carácter catalán, de cuyos gloriosos esfuerzos se llena de orgullo nuestro pecho: veíamos simbolizado en él el progreso material y moral de la sociedad, al que con viva fé queremos consagramos en nuestro periódico.”⁴⁹⁴

Tanmateix, l'entusiasme pel progrés material que el ferrocarril i el vapor representaven, l'adhesió incondicional a l'emergent societat industrial i la identificació d'aquesta amb els valors de laboriositat de Catalunya, els resultats de la qual s'ofereixen com a glòries a Espanya, no estaven exempts d'obstacles i perills, que calia conjurar amb una política adequada. En aquest primer número, i en un article signat per Duran i Bas, es plantejava, d'una manera ben explícita, el diagnòstic de la situació d'Europa després del 48:

“Creemos que la sociedad española, desmoronado ya el castillo de sus ilusiones políticas, se siente abocada, como todas las naciones de Europa, al volcán de las cuestiones sociales (...) Se hacen una ilusión muy grande los que no ven en la actual agitación de Europa, sino una lucha por el cambio de las formas de gobierno: la tendencia de las revoluciones contemporáneas es mas terrible y espantosa. La organización social existente se encuentra amenazada de muerte.”

Tanmateix, a Espanya la revolució havia fracassat i les causes calia cercar-les en el fet que “no se han arraigado aún en nuestro suelo las utopías de la filosofía social, sea porque las rechaza el buen sentido que nos distingue, sea porque son harto repugnantes al sentimiento católico que nos inspira, o porque la escasa instrucción de la clase a quien más seducen ha impedido que las bebiese en los folletos y los libros”, però mentre el perill revolucionari s'abat d'una manera ineluctable sobre la societat, els partits espanyols lluiten encara per qüestions

---

⁴⁹⁴ *El Locomotor*, núm. 1, 15 de març de 1849, p. 2. La referència a *El Vapor*, ultra el significat que se li dona en el text, vinculat al progrés, es pot entendre també com un homenatge als fundadors del conservadurisme barceloní i com un mirall on es miren els joves redactors del nou diari. En el text, signat per Duran i Bas, s'hi troben fortes influències de les idees de Balmes que hem exposat abans, especialment el caràcter autènticament social de les lluites a què es veurà abocada la societat industrial i la reivindicació del catolicisme com a base d'una política conservadora, així com la incorporació dels carlistes en el bloc d'ordre que eventualment haurà de fer front a la revolució, juntament amb els progressistes. Fem aquesta remarca perquè els termes del text situen Duran una mica més a la dreta que la línia del diari, molt orientada a la formació d'un centre a les Corts per a defensar els interessos de la burgesia industrial, de la ploma de Mañé i Flaquer –en aquests anys encara obertament liberal i sense pretensions ideològiques. Duran, en la seva tesi doctoral, va mostrar una posició obertament revisionista de l'individualisme liberal; en aquell text escrivia: “El problema de todos los siglos –la conciliación de la libertad con el orden– ha quedado sin resolver; porque cuando uno de los principios es predominante, cuando se arroja la humillación sobre el principio vencido, de nada se está más distante que de su suspirada armonía. Hoy día reina el individualismo, exageración, como dejamos dicho, de un noble, de un elevado sentimiento, hoy día el sentimiento de orden, en algunos está pervertido, en casi todos postergado: y no es esta seguramente la legítima situación de dos principios que deben existir en íntima concordia (...) Entonces se cumplirá la verdadera misión de nuestro siglo; la rehabilitación del sentimiento de orden, la moralización del sentimiento de libertad” (DURAN I BAS, Manuel. *El individualismo y el derecho. Discurso leído en la Universidad Literaria de Barcelona por Excm. Sr. D. Manuel Duran y Bas en el acto de recibir la investidura de doctor*. Barcelona: Impr. de Tomás Gorchs, 1852, p. 22-23).

polítics; carlistes, moderats i progressistes lluiten entre ells creient superior el principi que els inspira –la monarquia, les reformes o l’ordre– i no s’adonen que el país vol “el catolicismo, el trono, las reformas y el orden”. El diagnòstic és ben clar:

“La nación española como todos los pueblos de Europa, se ve amenazada en los principios conservadores de la sociedad; la religión, el poder, la familia, la propiedad y el trabajo: la nación española como muchos pueblos de Europa, tiene una guerra civil en los campos [la revolta dels matiners encara és viva], y antros de conspiración en las ciudades; la nación española, como casi todos los pueblos de Europa, aspira a las reformas económicas y administrativas, al fomento de sus intereses materiales y morales.”

A partir d’aquest diagnòstic es formula l’esbós de programa entorn al qual girarà tota la línia del diari: restituir a la religió la seva legítima influència, fomentar la família, protegir la propietat i el treball, descobrir noves fonts de riquesa pública, restituir l’imperi de la justícia i assegurar l’ordre públic. L’article acaba enunciant el principi inspirador d’aquesta política: “La conservación de la sociedad en sus intereses materiales; y el progreso de la sociedad por las vías de la civilización moderna”.⁴⁹⁵ No és difícil advertir en aquesta darrera màxima una anticipació del *conservar progresando*⁴⁹⁶ que la Unió Liberal posaria en circulació uns anys més endavant.

A partir d’aquest primer editorial de caràcter clarament programàtic, el diari, en el període que va de març a finals de juny, quan la redacció seria substituïda, anirà desplegant la seves posicions polítiques i l’enunciat d’un programa que es reclama de centre. Les línies generals d’aquesta proposta, en la qual ens detindrem més endavant, tenen la seva concreció en aspectes de la política; el diari es declara disposat a parlar en defensa dels interessos locals⁴⁹⁷ i intervé en diversos afers de política nacional i política exterior espanyola.

Pel que fa als interessos locals, l’acció més rellevant, i a la qual prestarà més atenció, és la denúncia del pèssim estat de l’internat dels bojos de l’Hospital de la Santa Creu, un assumpte que s’arribarà a convertir en una campanya a favor de la humanitat i l’eficàcia dels serveis públics, però sobretot en el nucli de la divisió del moderantisme barceloní a les eleccions

---

⁴⁹⁵ *El Locomotor*, núm. 1, 15 de març de 1849, p. 1-2 (article de presentació sense títol signat per D. y B.).

⁴⁹⁶ La frase “La misión de los gobiernos ha sido doble en todos los tiempos, conservación y progreso” la trobem escrita a *El Locomotor*, núm. 98, 20 de juny de 1849.

⁴⁹⁷ En una nota editorial programàtica anuncia que s’ocuparà dels interessos locals i s’estén sobre la necessitat d’enderrocar les muralles, fomentar la instrucció pública, millorar l’administració i la beneficència; va signada per F. –molt probablement Francesc de Paula Forn– (*El Locomotor*, núm. 3, 17 de març de 1849).

municipals de 1849, en les quals *El Locomotor*⁴⁹⁸ era el portaveu de la facció *liceista*, que seria derrotada. Pel que fa a la política nacional, la que centra la major part de l'atenció, més enllà de la seva proposta centrista, es manifesta contrari a la reforma del Banc de San Fernando promoguda pel govern, ja que representa la desaparició del Banc de Barcelona com a banc emissor,⁴⁹⁹ partidari de la política proteccionista a la indústria nacional.⁵⁰⁰ Malgrat tot, aquest no és un tema important en el periòdic, la qual cosa fa pensar en una divisió del treball amb *El Bien Público*, que en aquests mesos està immers en la campanya contra la reforma aranzelària,⁵⁰¹ reservant-se *El Locomotor* la línia més directament política, però dins uns plantejaments generals coincidents. En política exterior, es planteja la simpatia cap a la monarquia piemontesa davant de Manzini, però s'oposa a la intervenció espanyola a Itàlia –tot i fent un complicat exercici de funambulisme per a no aparèixer com a contrari al poder temporal del Papa–; es reclama una política exterior decidida d'intervenció a Àfrica i Amèrica per a aturar la influència francesa i la unitat duanera amb Portugal, sense renunciar a sostreure

---

⁴⁹⁸ És un tema reiterat al llarg d'aquests mesos, que acaba en polèmica amb *El Fomento*, que defensa l'administració de l'Hospital. Aquesta polèmica forma part del famós enfrontament entre *liceistes* i *cruzados*, que acabarà marcant la confrontació entre dos sectors del partit moderat a les eleccions municipals de 1849 (vegeu *El Locomotor*, núm. 8, 9 i 67; 22 i 23 de març i 20 de maig), amb una intervenció d'Illas i Vidal des d'*El Bien Público*, prestant-li suport (*El Bien Público*, núm. 45, 25 de març de 1849).

⁴⁹⁹ *El Locomotor*, núm. 3, 17 de març de 1849, article de Reynals i Rabassa. Cal tenir present que en aquests anys l'escassetat de moneda a Catalunya representava un greu obstacle al desenvolupament capitalista.

⁵⁰⁰ *Ibidem*, núm. 7, 21 de març, signat per Duran i Bas.

⁵⁰¹ Preocupava seriosament a aquests homes que es pogués fer la identificació entre proteccionisme i qüestió catalana, en el sentit que es donava a Madrid a aquest terme –interessos catalans que volien sacrificar el progrés de la nació als seus propis. En aquest sentit caldrà interpretar algunes de les fórmules que els redactors buscaran per evitar que les seves propostes de formació d'una nova política de centre puguin ser interpretades com a provincialistes, o bé que oculten un intent particular català de dirigir la política nacional sense mires que ho siguin autènticament.

aquest país de la influència anglesa i arribar un dia a la unitat ibèrica,⁵⁰² que tindria la virtut de frenar definitivament el contraban de productes anglesos procedents d'aquell país.⁵⁰³

Però l'objectiu programàtic dels homes d'*El Locomotor*, basat en alguna cosa més que un seguiment de la política nacional i local des de posicions més o menys conservadores i reformistes, era dotar la burgesia barcelonina d'un programa i d'una estratègia que li permetés adquirir en la política espanyola la influència que el desenvolupament capitalista de Catalunya requeria. Mañé havia escrit al respecte: "*El Locomotor* debe ser el periódico que más importancia tenga en Madrid entre los de Barcelona."⁵⁰⁴ El punt de partida era la commoció produïda per la revolució del 48 a Europa, però no exactament en els termes que l'interpretava Duran i Bas en l'article del primer número, sinó partint de l'anàlisi que calia fer per orientar una política operativa de futur, reconsiderant el contingut de la revolució liberal espanyola, la seva història i el seu balanç, la seva crítica, el paper dels partits i la necessària superació d'aquests per a dotar de contingut programàtic de futur l'estabilització moderada.⁵⁰⁵

Després de revisar la significació dels governs des de 1833, s'afirma: "La historia del periodo en que la revolución vivió al lado de la guerra civil no es sino el espectáculo de ministerios que

---

⁵⁰² La política espanyola s'ha d'orientar a "ejercer una influencia decisiva en su gobierno (el de Portugal), y preparar entre tanto la unión de los dos Estados. No es esto imposible como pudiera creerse, si hay inteligencia, voluntad y constancia para hacer depender los intereses de Portugal de los intereses de España" (*El Locomotor*, núm. 88, 10 de juny de 1849). La qüestió de l'iberisme té una llarga tradició entre els liberals espanyols i especialment catalans –també entre els portuguesos. Ja la plantejava Antoni Puigblanch el 1833 i va esdevenir una variable en el debat sobre el matrimoni d'Isabel II –sobretot des que Sinibald de Mas va publicar la seva obra *La Iberia*–, que tanta influència tindria en el pensament progressista en les dècades dels cinquanta i seixanta (el portaveu de la premsa progressista a Madrid portaria aquest nom). Però també el propugnarien alguns homes del moderantisme de centre com Andrés Borrego, que el defensaria obertament el 1848 en la seva obra *El 48 en...* o el mateix Cánovas del Castillo. En la seva joventut, la posició de Borrego ben segur que havia d'influir sobre els redactors moderats però reformistes barcelonins. Per a la qüestió de l'iberisme, vegeu: ROCAMORA, José Antonio. *El nacionalismo ibérico (1792-1936)*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1994; i, sobre Catalunya específicament, MARTÍNEZ-GIL, Víctor. *El naixement de l'iberisme catalanista*. Barcelona: Curial, 1997.

⁵⁰³ Aquestes –Iberoamèrica, Magreb i Portugal– serien les tres potes de la política exterior en tots els projectes reformadors d'aquests anys –des dels puritans fins als republicans ho reclamarien–, que practicaria la Unió Liberal un cop en el poder; vegeu LÓPEZ CORDÓN, Maria Victòria. "Instrumentos de la política exterior española". A: JOVER, Pedro (dir.). *La era isabelina* (vol. XXXIV de MENÉNDEZ PIDAL (dir.). *Historia de España*. Madrid: Espasa Calpe, 1981).

⁵⁰⁴ Carta de Mañé i Flaquer a Benet Llanza, 27 de març del 1849 (BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 92).

⁵⁰⁵ Es tracta d'una llarga sèrie que s'entendrà des del 25 de març, en què es publica el primer article, fins al mes de juny, en què el grup sortirà del diari. Aquests articles no porten signatura; tanmateix, creiem que hi ha motius per a atribuir-los a Mañé i Flaquer, tant per l'estil com perquè moltes de les idees exposades –i en termes semblants– les plantejarà una altra vegada durant el Bienni i en el seu període de suport a la Unió Liberal; a més, pel contingut tan directament polític, en un estil obertament polemista (qualsevol dels altres redactors, homes d'una altra ambició intel·lectual, haguessin fet un plantejament més jurídic i filosòfic, com ja ho hem vist en el de Duran i Bas del número 1); i sobretot perquè d'una i l'altra anàlisi se'n desprenen conclusions diferents. Des de l'òptica de Duran, el que cal es renovar el projecte liberal dotant-lo d'elements conservadors, una transacció entre vells i nous valors, mentre que segons l'orientació que inspiren aquestes articles, tot i situant-se a favor de l'estabilització política aconseguida pels moderats, se'ls considera incapaços de produir les reformes necessàries i es fa una crida a la formació d'un nou centre reformador que agrupi els homes centristes de les dues branques del liberalisme.

suben hoy al poder porque les llama el suceso de hoy, y que no saben que hacer mañana, porque no fecundan un pensamiento para el porvenir.” Però el que resulta problemàtic és que “después de la guerra civil, la historia de la revolución ha sido la misma (...) Nuestros partidos no han vivido sino para la superficie de la política y no en el corazón de la misma, no han vivido para aquella política que abraza grandes intereses, y no intereses pueriles como los que muy a menudo se debaten.”⁵⁰⁶ Els resultats d’aquestes mancances en el període posterior a la fi de la guerra han portat al fet que:

“...la sociedad perdió todas sus ilusiones, respiraba una atmósfera de desengaños (...) Ya lo vemos, esta sociedad que tan vivamente se agitaba un día, yace en el más horrible quietismo; la autoridad perdió para ella todo valor moral, los gobiernos nada significan, y sus revoluciones, revoluciones mercenarias (...) es tan poco celosa [la societat] de estos derechos por los cuales ha luchado siete años,⁵⁰⁷ que deja desiertas las urnas electorales (...) la política ha muerto, los hombres se gastaron, las instituciones perdieron su crédito, ¿que tabla nos queda?”

I en aquesta crisi de la política liberal els dos partits tenen la seva responsabilitat: “El partido progresista solo ve el fin del gobierno, y ahí es que su único dogma es el progreso; y el partido moderado solo ve el medio, y ahí que su único dogma es el orden. Pero ni el orden ni el progreso aislados son una idea gubernativa completa.” Eren partits útils i necessaris durant la fase de la revolució, però, una vegada completada aquesta, havien esdevingut improductius, ja que ordre i progrés han de viure entrelligats per a crear les condicions de la vida social i “su divorcio, en sentir nuestro, es la causa de los escasos resultados que hemos obtenido hasta aquí del sistema representativo”.⁵⁰⁸ Per a fer front a aquesta situació cal que “estos diputados que no se sientan en los escaños del congreso con los compromisos de bandería, que no van allí a defender principios políticos, sino los intereses sociales, estos diputados deben formar el centro del Congreso separándose de los moderados y los progresistas (...) no deben ser en el Congreso sino lo que son en la vida privada, indiferentes y neutrales (...) han de ser el fiel entre progresistas y moderados, han de ser los reguladores de la marcha de los gobiernos”, però el text procura aclarir que no es tracta de formar un tercer partit, sinó que “los hombres que se sienten en los bancos del centro deben proclamar en el Congreso las opiniones que tiene la mayoría del país, y estas opiniones nosotros las hemos formulado en nuestro primer artículo: la

---

⁵⁰⁶ *El Locomotor*, núm. 11, 25 de març de 1849, p. 1-2.

⁵⁰⁷ Vegeu com en el text hi ha una vindicació de la revolució liberal.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, núm. 13, 27 de març de 1849.

conservación de la sociedad en sus intereses sociales, y el progreso de la sociedad por las vías de la sociedad moderna”.⁵⁰⁹

La proposta, tot i l'ambigüitat de negar la formació d'un tercer partit, reflecteix clarament la demanda d'un grup social, la burgesia industrial catalana, que, en les seves demandes d'estabilitat i contenció dels conflictes socials, necessita també un poder autènticament compromès amb un projecte modernitzador pel que fa als interessos materials i el desenvolupament del capitalisme industrial. És en aquest sentit que no poden ara sentir-se representats pel partit moderat que, al llarg de la primera fase de la seva vida, la de la guerra i la revolució fins a 1840, va representar l'anhel de pau, ordre i justícia, i que a partir de 1840 ha representat un fre a les ambicions dels progressistes d'implantar l'esperit de 1812, i, amb ell, un poder tan fort com el de l'absolutisme –una espècie de fantasme jacobí–; però vençut aquest risc, el partit moderat ha estat un partit de “resistència” que tem les reformes, per la por que puguin arrossegar a la revolució. Per això, “si los partidos moderados existen y deben existir para todos los países para quienes ha sonado la hora de la revolución, (...) para todos ha sonado la hora de la jubilación”, es fa necessari el centre parlamentari “si hemos de evitar en adelante que la tenacidad en resistir reformas legítimas nos precipite a nuevos conflictos y que sean los intereses sociales los que sucumban siempre, así en los días de resistencia como en los días de revolución”.⁵¹⁰

Pel que fa al partit progressista també ha tingut dues missions: una davant la guerra –mantenir l'esperit liberal i la causa de la monarquia en la lluita, consolidant les institucions liberals– i, una altra, davant les reformes institucionals, en què sovint ha compromès la causa de l'ordre quan ha governat amb infaustes conseqüències per als interessos del país; el partit progressista ha estat un partit d'oposició.⁵¹¹

Naturalment la pretensió de vertebrar una alternativa de centre que superi els dos vells partits com a alternativa de govern obliga a estar molt atent justament a aquest espai polític central que, entre els conservadors, representen els puritans, i, entre els progressistes, els sectors

---

⁵⁰⁹ *Ibidem*, núm. 15, 29 de març de 1849. Es vindica la consigna de l'article de presentació, però dotant els objectius i els mitjans d'un sentit completament diferent. En realitat, lluny de la por a la revolució que expressava aquell article, en aquest hi podem veure, en la mateixa idea de revolució completada, l'optimisme dels homes que han aconseguit controlar la ciutat en els moments crítics de la revolució europea i reforçar la seva posició.

⁵¹⁰ *Ibidem*, núm. 17, 31 de març de 1849.

⁵¹¹ Per a l'anàlisi del partit progressista en la revolució espanyola, vegeu *ibidem*, núm. 31, 14 d'abril de 1849.

més temperats representats pel diputat sevillà Manuel Cortina,⁵¹² a qui qualifiquen de “hombre de orden y de progreso”. Els puritans, que ja han exercit el poder amb els ministeris Pacheco i Garcia Goyena, són jutjats amb duresa: “Su vida ministerial mató enteramente su porvenir, que era el de formar un tercer partido entre los hombres templados de todas las opiniones (...) los puritanos son un cadáver (...) los puritanos son un partido y nosotros queremos un Centro en el Congreso.”⁵¹³ I certament els puritans faltats d'un lideratge no es consolidarien com una alternativa fins que apareguessin decisivament O'Donnell i Cánovas.

Pel que fa a les possibles divisions en el partit progressista i, en conseqüència, a les oportunitats de sumar al projecte de centre homes prominents d'aquests rengles, l'anàlisi es fa més aprofundida. El 6 d'abril es va publicar a Madrid el programa demòcrata signat pels quatre diputats Ordax Avecilla, Manuel María de Aguilar, Anicet Puig i Nicolás María Rivero, i es consumava així la fundació del Partit Demòcrata i l'escissió efectiva del progressista.⁵¹⁴ La recepció d'aquest programa es fa en els termes següents:

“Lo que nos asombra al recorrer este programa es que todas sus ideas son un anacronismo. Antes de 1848 hubiéramos comprendido que estas ideas se publicasen, que se creyese que pueden ser una panacea para el malestar que aquejaba la Europa; pero publicarlas después de las revoluciones de París en mayo y en junio (...) de las reacciones aposentadas ya en unas partes, de los síntomas de reacción que asoman en otras, no contra los principios liberales, sino contra los principios anárquicos, no lo comprendemos, no podrá comprenderlo nadie.”

I, pel que fa al contingut mateix del programa:

“Una proclamación de principios, ancha, generosa y absoluta... es levantar el principio del individualismo frente a frente del principio conservador de las sociedades; proclamar el sufragio universal, este insulto a la inteligencia humana, y una sola cámara, este homenaje al rigorismo

---

⁵¹² Advocat sevillà, ministre en els primers governs d'Espartero, tot i que més endavant, juntament amb Olózaga i altres, va oposar-s'hi fins a la seva caiguda el 1843. Després de 1846, va exercir com a cap efectiu del partit progressista, del qual representava el sector més moderat; després de l'estiu de 1848, quan el partit es va plantejar la seva definició, va encapçalar el sector majoritari que es va imposar a Ordax Avecilla, Rivero i Anicet Puig, que pocs mesos més tard fundarien el partit demòcrata. A partir de 1851 va defensar la necessitat d'abandonar definitivament la via insurreccional per obtenir el poder i fer-ho tan sols per la via legal acceptant els marge sde la constitució de 1845, i va participar en tots els intents de conciliar les dues famílies liberals, fins a encapçalar el sector *resellat* que donaria lloc a la Unió Liberal. (Vegeu VILCHES, Jorge. *Progreso y libertad. El partido progresista en la revolución liberal española*. Madrid: Alianza, 2001.)

⁵¹³ *El Locomotor*, núm. 26, 3 d'abril de 1849.

⁵¹⁴ Després de ser derrotats en el si de la comissió de reforma de l'ideari del partit progressista, el desembre de 1848, l'esquerra del partit, impactada pels esdeveniments europeus i esperonada per José María Orense, que es trobava exiliat a París a causa de la seva participació en els esdeveniments del mes de maig de l'any anterior, es decideix a llançar un manifest de 17 punts defensant les llibertats individuals, la sobirania nacional i la democràcia, els principis administratius i els econòmics. (Vegeu EIRAS ROEL, Antonio. *El partido demócrata español (1849-1868)*. Madrid: Rialp, 1961, p. 161 i s.; el manifest complet apareix a GARRIDO, Fernando. *Historia del reinado...*, vol. 3, notes adicionales 49-60.)

del principio democrático... Proclamar el jurado para los delitos comunes y la libertad de imprenta sin depósito, fianza, ni trabas de ningún género, es abandonar la sociedad al desenfreno.”⁵¹⁵

I, després d'aquesta primera recepció, es dedica una sèrie de tres articles⁵¹⁶ a refutar cadascun dels principis del manifest demòcrata, vist com una seriosa amenaça a la societat liberal i a l'hegemonia burgesa, i sobretot com la manera d'obrir la porta a la revolució social:

“Una declaración de derechos no nos espantaría en manos de los autores del programa, como tampoco nos espantaría en sus manos el poder; pero arrojada sin discernimiento en medio de los pueblos, para que en días de revolución puedan tomarla como bandera, nos alarma, nos espanta, nos estremece. Creemos que esta razón es bastante para que debamos combatir el programa.”⁵¹⁷

Vet ací el que resulta perillós de la formulació demòcrata després dels fets del 48: la possibilitat que l'aprofundiment del règim de llibertats polítiques pertorbi l'equilibri de poders –tan precari a la Barcelona d'aquest moment– i acabi propiciant el camí de les doctrines socialistes. Però en la mesura que els redactors d'*El Locomotor* es proposen fer política concreta veuen també una oportunitat per als seus projectes: “El hecho del fraccionamiento del partido progresista es incontestable” i aquest fraccionament és un indicati que “en su seno crece la idea de que su dogma político es infecundo y que conviene completarlo para que sea dogma de gobierno”, una idea que és minoritària, però que recull els homes més valuosos i temperats del partit, encapçalats per Cortina i el grup format per Madoz, Luziriaga, Serrano, Cantero, Domènech i altres,⁵¹⁸ capaços de governar. Tanmateix, el partit progressista és un partit condemnat a l'oposició per les seves doctrines i els seus antecedents i, si un dia vol ser un partit de govern, haurà d'abdicar les seves antigues opinions; Cortina, diuen, és el purità dels progressistes –i el comparen amb Pacheco i el seu fracàs quan es va enfrontar a les altres faccions moderades– i per això conclouen que “el señor Cortina no puede gobernar, no puede ser ministro hasta que este constituido el Centro del Congreso, porque solo entonces habrá una mayoría que le llame al poder”.⁵¹⁹

Fracassada l'experiència dels governs puritans, “hemos visto pasar delante de nuestros ojos, sentados en las filas ministeriales, a los hombres en quien más habíamos confiado, y el señor

---

⁵¹⁵ *El Locomotor*, núm. 32, 15 d'abril de 1849.

⁵¹⁶ *Ibidem*, núm. 38, 42; 18, 21 i 25 d'abril de 1849.

⁵¹⁷ *Ibidem*, núm. 33, 18 d'abril de 1849.

⁵¹⁸ És interessant fer notar com Madoz i Domènech són en aquest moment els més fidels defensors de la política proteccionista que defensen els fabricants catalans, i que just en aquest moment està començant el debat sobre la reforma aranzelària.

⁵¹⁹ *El Locomotor*, núm. 51, 4 de maig de 1849.

Pacheco se ha llevado nuestra última ilusión”.⁵²⁰ La idea del Centre del Congrés anticipa la possibilitat d’una entesa entre puritans i progressistes temperats que pugui constituir una majoria governamental capaç d’adoptar una política reformista al servei del “intereses sociales”, una política reformista que s’ofereix a la burgesia industrial per a continuar el tipus de desenvolupament econòmic que necessita i que, afavorida amb una política d’ordre –allunyada de la purament resistent que Narváez practica– eviti les convulsions socials que el 48 europeu ha anunciat. Els joves redactors d’*El Locomotor* es proposen també establir la política espanyola, una vegada conclosa la fase de la revolució i la guerra civil, però han comprès que l’immobilisme reactiu dels moderats en el poder, lluny de protegir els que ells consideren els pilars de la societat que desitgen erigir –família, religió i propietat–, com que no atén les necessitats de la indústria i el seu desenvolupament –amb la seva protecció aranzelària– ni el foment del ferrocarril, les carreteres i dels ensenyaments tècnics, situa la causa burgesia –que ells defensen– en un carreró sense sortida, a expenses dels cops militars, les bullangues i les reaccions brutals. Per això els redactors s’apressen a intentar proclamar des de Catalunya una altra política; en els anys que seguiran fins a l’esclat revolucionari de 1854 no es deixarà de reclamar i d’assajar una política de coalició burgesa i reformista.

L’interès del programa dels homes d’*El Locomotor* es troba justament en com, des d’una posició conservadora barcelonina, es percep perquè el desenvolupament del capitalisme requereix una altra mena de política, una política que, en la fase final de la dècada moderada fins a l’inici del Bienni, s’anirà desplegant com a política d’oposició, fins a la seva formulació el 1854 a les pàgines d’*El Diario de Barcelona*. Aquest diari esdevindrà el portaveu de la política unionista, el qual és anàleg i segueix en gran mesura a l’intent del Manifest del Manzanares, que representa en definitiva l’obertura en la política espanyola d’una tercera via entre moderats i progressistes, d’un nou joc d’aliances on l’industrialisme català pugui fer jugar el seu pes en les polítiques rellevants i, molt significativament, les econòmiques. No ha d’estranyar, doncs, que l’ànima d’aquell projecte del *Brusi* del 54, Mañé i Flaquer, encomani a Duran i Bas la formulació del programa que ha d’orientar la línia del diari –els mateixos homes i substancialment les mateixes idees que ja s’havien expressat en un assaig anàleg cinc anys

---

⁵²⁰ *Ibidem*, núm. 77, 30 de maig de 1849, p. 2.

abans en el famós editorial del primer número d'*El Locomotor*.⁵²¹ En aquest sentit, sostenim la idea que l'impacte del 48 va estimular en alguns sectors, molt específicament entre els joves publicistes i advocats que Jaume Vicens Vives ha caracteritzat com la generació floralasca,⁵²² una iniciativa d'intervenció en política espanyola, en defensa dels interessos del grup social que volen representar –la burgesia industrial barcelonina–, però també amb una certa idea de com s'havia d'assentar l'Estat liberal espanyol un cop conclosa la revolució i liquidat el carlisme, per possibilitar un desenvolupament capitalista inspirat per l'industrialisme barceloní.

5.3. La Junta de Fàbriques, fer política per defensar la indústria: el projecte “frontista” dels fabricants

Com ha assenyalat Roser Solà,⁵²³ la situació creada a Barcelona l'any 1848 a causa de l'atur obrer i el risc de revoltes, i la decidida intervenció dels fabricants al costat de l'ajuntament i el Capità General per a aportar solucions efectives amb dotacions econòmiques i, sobretot, gestionant els recursos per evitar el tancament de les fàbriques, va reforçar notablement la posició de la Junta de Fàbriques, que va dirigir efectivament la *Comisión de Anticipos de la Clase Fabril*. La Junta va esdevenir una peça clau en la conservació de l'ordre a la ciutat i les autoritats van aprovar ràpidament els estatuts de l'Institut Industrial de Catalunya –una idea llargament acariciada⁵²⁴.

---

⁵²¹ Sobre el descabdellament de la reorientació del Brusi que Mañé va inspirar i Antoni Brusi va acabar acceptant el 1854, vegeu: MOLIST POL, Esteban. *El “Diario de Barcelona”, 1792-1963. Su historia, sus hombres, su proyección pública*. Madrid: Editora Nacional, 1964, p. 122 i s.; BRUSI I FERRER, Antonio. *Memorias 1824-1865*. AHCB, Manuscrits, sèrie A, 341; MARAGALL, Joan. *Biografía de D...* En línies generals el programa del *Diario* es pot resumir en: moderantisme, sense centralisme ni cesarisme, catolicisme, sense absolutisme ni tradicionalisme, i aspiracions progressistes de limitar el poder de la corona, però abandonant la doctrina de la sobirania nacional. Van participar en aquesta operació com a redactors o impulsors: Duran i Bas, Martí d'Eixelà, Joan Güell, Joan Agell, Jaime Badia, Josep Sol i Pedris... A tal efecte es va arribar a celebrar una reunió al Saló de Cent d'aquests impulsors. Es buscava, en un moment de canvis polítics, després de la revolució de 1854, tenir una plataforma d'opinió que pogués incidir tant en la formació de l'opinió a la ciutat, com en la política espanyola, no sabem si amb intel·ligència amb el nucli madrileny que havia inspirat la Vicalvarada i que ara s'agrupava entorn d'O'Donnell –ministre de la guerra– i Cánovas del Castillo, o si aquesta connexió va arribar més tard quan el general i Mañé van entrar en contacte.

⁵²² VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics...*, p. 200-203. Es refereix als homes nascuts els anys 1822-24 i els caracteritza com a ben diferents de la generació anterior, la que ell anomena romàntica, molt impressionada pels fets revolucionaris del període 1835-36; per a Vicens el grup floralasca es va formar en un moment de més estabilitat i va tenir una visió més optimista i emprenadora, i –afegiríem– amb més disposició a intervenir en política decididament, almenys fins a 1855, quan, sense abandonar la primera línia que mantindria fins a final de segle, va resultar seriosament afectada per la vaga general i la mort d'un dels seus membres més destacats, Sol i Pedris.

⁵²³ SOLÀ i MONTSERRAT, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 233.

⁵²⁴ Per als antecedents de l'Institut Industrial de Catalunya, notòriament per a l'Instituto Industrial Español, vegeu SOLÀ i MONTSERRAT. *L'Institut Industrial...*, p. 31-79.

L'hegemonia moderada en el poder, que tant havien desitjat els sectors benestants de la societat barcelonina els darrers anys de la Regència d'Espartero, quan és va verificar d'ençà de 1844, no va resultar pas tranquil·litzadora per als fabricants barcelonins. Els problemes entre aquests i el govern es van succeir un darrere l'altre:⁵²⁵ primer va ser la reforma de la hisenda decretada per Mon, que els obligava a pagar per les seves indústries; aquell mateix any es va iniciar la campanya del britànic Cobden per tota Espanya a favor de les doctrines lliurecanvistes de l'escola manchesteriana, que va donar lloc a un nou corrent a favor de la modificació aranzelària;⁵²⁶ la guerra dels Matiners i la crisi industrial van agreujar objectivament la situació; i el govern purità, amb Salamanca a Hisenda, va iniciar les converses per a un acord comercial amb Anglaterra –la competidora directa de la indústria tèxtil catalana–, que es va aturar quan va sortir del ministeri.⁵²⁷ En aquest context dels diversos intents d'institucionalitzar una acció de foment a favor de la indústria, el de la Comissió de Fàbriques resultaria l'únic que tindria una acollida efectiva. Els diversos intents d'homes tan diversos com Magí Soler i Espalter de la Societat Econòmica d'Amics del País, el metge i psiquiatre progressista Antoni Pujades o Jeroni Ferrer i Valls, a curt termini fracassarien. L'intent més ambiciós d'aquests, l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera (ADTN i CLO), en què van participar els tres personatges esmentats, va estar almenys en un primer moment en coordinació amb els homes de la patronal, a partir de 1850 va ser convertida en "Asociación de Socorro y protección de la clase obrera y jornalera" i controlada directament pel governador civil, en una acció punitiva que haviat arribaria a afectar a la mateixa Junta i a l'Institut Industrial. En un sentit semblant trobem iniciatives com "La Sociedad Industrial", orientada a la instrucció i el foment i impulsada per personatges com l'arquitecte progressista Antoni Rovira i Trias, que va néixer el 1849, però l'activitat del qual aviat va ser absorbida per la de l'Institut Industrial de Catalunya (IIC).⁵²⁸

Dos elements van resultar decisius per a donar impuls a l'Institut Industrial que es va constituir formalment el 16 de març de 1848: d'una banda, la creixent influència dels fabricants a

---

⁵²⁵ No sembla que els diputats catalans de les Corts monocolors de la legislatura de 1845-46 –Martí d'Eixelà, Gispert, Sayró...– resultessin gaire eficients en les seves gestions a favor dels interessos catalans (vegeu ROURA, Jaume. *Ramon Martí d'Eixelà...*, p. 96-99).

⁵²⁶ LLUCH I MARTÍN, Ernest. "La gira triomfal de Cobden per Espanya (1846)". *Recerques* (núm. 21). Barcelona: 1988, p. 71-99.

⁵²⁷ Per oposar-se a les pretensions de Salamanca, a Barcelona es va iniciar una gran campanya des de les pàgines d'*El Barcelonés*, impulsada per la Junta de Fàbriques. A mitjan novembre, quan es reunia a Madrid una comissió per defensar la posició de la Junta, formada per Madoz i Domènech –diputats progressistes–, Vilaregut, Villalobos i Nadal –representants dels fabricants–, Salamanca havia caigut i el nou ministre Francisco de P. Orlando va frenar la reforma. (Vegeu SOLÀ i MONTSERRAT, Roser. *Joan Vilaregut i...*, p. 268-269.) És remarcable que els diputats presents que donen suport als homes de la Junta, majoritàriament conservadors, són dos diputats progressistes molt vinculats a Catalunya, tot i que la posició proteccionista de Madoz no és cap novetat i es va mantenir així al llarg de tota la seva vida.

⁵²⁸ SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 104-193. L'estudi de Roser Solà s'ocupa extensament de tots els antecedents de l'associacionisme industrial, així com de la història mateixa de l'Institut.

Barcelona en el context de la revolució europea a la qual hem al·ludit i, de l'altra, la incorporació als treballs de la Comissió de Fàbriques d'Ángel Villalobos;⁵²⁹ “ell fou en aquesta època inicial el puntal, el suport i l'home d'idees que donà vida a l'Institut”.⁵³⁰ Villalobos, que ja havia estat decisiu en la creació de la Junta de Fàbriques, que constituïa un autèntic front de tots els sectors industrials, una autèntica organització patronal, va ser qui el juny del 1847 va aportar el projecte d'Institut. El mateix Villalobos, mentre esperava l'aprovació dels estatuts del nou Institut, publicaria a *El Fomento*, el 20 de febrer del 1848, un manifest convidant els industrials a defensar per ells mateixos la seva causa i a acudir a la Junta de Fàbriques, on trobarien tota l'ajuda per fer-ho tant a Barcelona com a Madrid.⁵³¹

El 16 març de 1848, un cop aprovats els Estatuts, es constituïa definitivament l'Institut Industrial de Catalunya. Els objectius confessats de la nova entitat eren dos: millorar la capacitació tecnològica de la indústria per a fer-la més competitiva i, en aquest sentit, es prenen una sèrie de mesures de foment i formació, s'hi impartirien cursos, es donarien a conèixer mostres, es farien publicacions tècniques, s'impulsaria un museu...; i difondre una mentalitat favorable al fenomen industrial, tant entre la població en general, com, i sobretot, entre les forces socials, polítiques i econòmiques espanyoles. En aquesta línia, la creació d'un periòdic propi, *El Bien Público*, havia de ser l'instrument per excel·lència. Tanmateix, hi havia una segona intenció, que es mostraria més rellevant: agrupar totes les forces de la indústria i la producció catalanes –també l'agricultura–, així com de les ciències i de les arts, en un sol front. Els objectius eren fer progressar els valors de la civilització industrial i influir en la política econòmica del govern, no sols en defensa del proteccionisme econòmic –tot i que aquesta seria la primera batalla de

---

⁵²⁹ Nascut a Vinarós el 1808, era fill d'un militar afrancesat que va haver d'emigrar a França amb la seva dona i els seus fills quan va acabar la guerra. Es va criar i educar a França i a Londres, on es va relacionar amb l'exili liberal espanyol de diversos signe, una relació que li donaria bons contactes prop dels governs espanyols. En una primera estada a Espanya, 1827, ocupa un lloc d'oficial a l'administració militar. El 1834 torna a Londres al servei de la comissió d'Instrucció Primària. Allí va col·laborar en diversos periòdics i va exercir la càtedra de Llengua i Literatura Espanyola del King's College entre 1840 i 1847, any que retorna a Espanya de manera definitiva. Això no obstant, el 1845 va viatjar a Barcelona com a apoderat de J. M. Roca Cabanes, en la signatura de la constitució del ferrocarril Barcelona-Mataró, del qual aquell era concessionari. A Barcelona devia entrar en contacte amb el món econòmic i industrial, i el mes de febrer era nomenat agent industrial del govern a Londres, París i Brusel·les –nomenament que probablement devia a les seves múltiples relacions a Madrid, fetes entre els antics exiliats espanyols. Va visitar les fàbriques catalanes i es va associar amb Ramon Maresch, Rafael Sabadell i Francisco Viñas per crear la “Compañía General Española de Curtidos y Peletería”. Aviat va tenir una influència considerable entre els fabricants i a la Comissió de Fàbriques; seva va ser la proposta de passar a ser Junta de Fàbriques, agrupant altres sectors més enllà del cotoner, per aconseguir un front comú en la defensa de la indústria. El mes de juny de 1847 aportava a la Junta un pla concret per desplegar l'Institut industrial. Seria el principal artífex de la decidida intervenció en política que van iniciar els fabricants a partir de 1849 i va ser diverses vegades diputat per Manresa fins que es va retirar a València, a causa de la seva implicació en la fallida de l'empresa “Compañía de bronce y otros metales”. La seva àmplia experiència en diversos camps, les bones relacions de què disposava a Madrid, el fet de saber idiomes i haver viscut a Londres i França, li donaven un bagatge incomparable amb els altres líders patronals de l'època. (*Ibidem*, p. 381-392.)

⁵³⁰ *Ibidem*, p. 229.

⁵³¹ *El Fomento*, 20 de febrer de 1848.

l'Institut, arran de la reforma aranzelària de 1849–, sinó d'un plantejament més general que pretenia introduir el programa industrialista en el cor de la política espanyola liberal; això, naturalment, partint de Catalunya, on aquest plantejament era sentit com una necessitat, i en gran mesura una realitat. El xoc entre aquesta intenció i la realitat dels governs moderats del moment portaria –com veurem– inevitablement a intervenir directament en política, quan va ser necessari. La Junta de Fàbriques, però molt notablement l'Institut Industrial, eren l'expressió d'una classe social, la burgesia industrial barcelonina, que, després d'uns anys de desenvolupament industrial extraordinari, passades les angúnies de l'època de les grans bullangues, i conscient de la gran amenaça que la revolució europea havia suposat, veu l'oportunitat i la necessitat de donar un pas endavant per a influir sobre el tipus d'Estat liberal que s'està construint, per tal de fer-lo útil a les seves necessitats.⁵³² La relativa calma que es va viure a Barcelona al llarg de l'any 1848 i el control que els homes de la patronal van aconseguir d'exercir sobre la ciutat havien de ser elements que els convidaven a l'optimisme i els infonien autoconfiança.

La junta directiva de l'Institut –l'instrument polític en endavant de la Junta–, presidida formalment pel cap polític, va ser ocupada naturalment pels homes forts de la Junta de Fàbriques. La vicepresidència, en realitat la presidència efectiva, l'ocupava el mateix president de la Junta, Joan Jaumandreu; entre els membres de la primera junta directiva hi ha homes com Joan Anchón o Pau Tintoré i es va crear un petit equip professional que havia de tenir cura d'impulsar-ne els programes i executar-los. Ángel de Villalobos ocupava la direcció de la

---

⁵³² Aquesta idea en línies generals és exposada per Vicens Vives (vegeu VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics...*, p. 127, 263 i s.) i Pierre Vilar (VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. Barcelona: Edicions 62, 1964-1968. 4 vol., vol. 1, p. 67-79) i és objecte d'un debat inconclús sobre el paper de Catalunya i els seus grups dirigents en la construcció d'Espanya.

institució; Joan Illas i Vidal⁵³³ n'era el bibliotecari; Magí Soler i Espalter, el conservador –que s'ocupava del museu i de les mostres–; i Joan Costa, el secretari. L'Institut s'organitzava en catorze seccions: nou corresponents a les branques productives i cinc a les ciències i les arts; d'aquestes inicialment tan sols se'n van constituir dotze, cadascuna amb un president, un zelador i un secretari. El conjunt constituïa una mostra realment representativa de la societat barcelonina. A la secció d'agricultura hi trobem el comte de Fonollar com a President i Tomàs Bertran i Soler com a secretari; a la de sederia el president era Josep Fiter; a la de llana, Tomàs Coma, president, i, Josep Sol i Pedrís, secretari; a la de cotó el president era Lluçia Prat i el zelador, Miquel Ramoneda; a la de foneria i construcció de màquines el president era Valentí Esperó i el zelador, Nicolàs Tous; a la de productes químics el president era Josep Roure; de les seccions científico-artístiques es va constituir la d'economia política, presidida per

---

⁵³³ Joan Illas i Vidal va néixer a Barcelona el 1819. Es va doctorar en dret. Va assistir juntament amb Laureà Figuerola, Josep Sol i Pedrís, Joan Güell i Ramon Anglasesell a les classes d'economia política d'Eudald Jaumandreu de la Junta de Comerç els cursos 1835-36 i 37-38 –aquest fet l'acosta mentalment més als homes citats que als que sortien dels estudis jurídics com Duran i Bas o Reynals i Rabassa. Va publicar diversos llibres de literatura, poesia i novel·la històrica en castellà i dues gramàtiques castellanques –una d'elles el 1852 en col·laboració amb Laureà Figuerola. Va col·laborar a *El Imparcial* i a *El Vapor* en la seva joventut, per passar més endavant a *La Discusión* de Pau Piferrer, on va coincidir amb Mañé i Flaquer fins a la desaparició del diari el 1848. Aquell any va començar a col·laborar a la Junta de Fàbriques amb la publicació d'un opuscle de publicista proteccionista (ILLAS I VIDAL, Joan. *Barcelona antiga, Barcelona...*, p. 13), en realitat una justificació històrica dels avantatges del proteccionisme, remuntant-se al període medieval, on es veu una clara influència de l'obra de Capmany. L'estiu del mateix any va ser nomenat bibliotecari de l'Institut Industrial de Catalunya, que s'acabava de crear, i, a partir de febrer de l'any següent, redactor del diari d'aquest, *El Bien Público*. Quan Àngel de Villalobos va haver de marxar a Madrid a finals d'any per fer-se càrrec de la defensa dels interessos dels fabricants barcelonins, va esdevenir el director efectiu tant de l'Institut com del diari. Aquell any publicava també per compte de la Junta un altre treball de caire proteccionista en plena batalla contra la modificació aranzelària (ILLAS I VIDAL, Joan. *Memoria sobre los perjuicios que ocasionaría a España, así en la agricultura como a la industria y el comercio, la adopción del sistema del libre cambio*. Barcelona: A. Gaspar, 1849). Des del diari patronal va dirigir les campanyes contra la modificació aranzelària de 1849, així com de defensa de la candidatura de Joan Vilaregut a les eleccions parcials de 1849 i de la candidatura d'unió entre progressistes i moderats no governamentals de 1850. Quan, arran d'aquesta darrera campanya, va ser suspès l'Institut, va continuar la seva tasca fent-se càrrec de la secció d'*El Diario de Barcelona* anomenada "Revista Industrial", on també va publicar amb el pseudònim de Berenguer Leal. L'any 1851, comissionat per la Junta de Fàbriques, va visitar l'Exposició Universal de Londres (vegeu ILLAS I VIDAL, Joan. *Una ojeada a la Exposición Universal verificada en Londres*. Barcelona: Imprenta Hispana, 1852). Ell va ser probablement qui va agrupar els publicistes proteccionistes d'*El Bien Público*, com Sol i Pedrís, formats a l'ombra d'Eudald Jaumandreu, i els juristes d'*El Locomotor*, com Duran i Bas o Reynals i Rabassa; tot i que ja havia coincidit a les pàgines de *La Discusión* de Pau Piferrer amb Joan Mañé i Flaquer. Va contribuir decisivament a la maduració de les idees que aquests homes van posar en circulació entre 1848 i 1851, que donarien lloc a l'escola conservadora catalana, idees que presentaria ja més madures en el text que Estasén li atribueix, *Cuestiones catalanas, Cataluña en España* (alguns autors el consideren la principal figura de la burgesia catalana dels anys cinquanta: HINA, Horts. *Castilla y Cataluña...*, p. 92-96). Sense cap mena de dubte Illes fou un dels homes decisius en la coagulació del grup renaixentista i en la creació d'una política *ad hoc* per a la burgesia barcelonina. Ell personalment fracassa reiteradament en els intents per a fer-se elegir diputat fins que a les eleccions de 1857 ho va ser en les Corts dominades per la Unió Liberal reorganitzada per Posada Herrera. (ESTASÉN, Pere. *Illas y Vidal. Memoria necrológica de dicho economista y abogado, leída en la Academia de Derecho de Barcelona*. Barcelona: Est. Tip. Sucesores de N. Ramírez, 1879; SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 405-409; CASSASAS, Jordi (coord.). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya. Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani. (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic, 1999, p. 89.)

Laureà Figuerola,⁵³⁴ amb Joan Agell com a zelador i Melcior Ferrer com a secretari; i la de literatura, presidida per Antoni Bergnes, amb Joan Cortada com a zelador i el jove Víctor Balaguer com a secretari.⁵³⁵ La llista resulta interessant no sols per com hi estan representats tots els sectors industrials i l'agricultura, sinó també la ciència –particularment l'economia política– i les arts –inicialment tan sols la literatura–; també ho és la presència de destacats elements moderats com Tomàs Coma o Joan Agell –una persona molt pròxima a Ramon Martí d'Eixelà–, el comte de Fonollar i coneguts progressistes com Figuerola, Víctor Balaguer o Tomàs Bertran i Soler, personatge de difícil classificació.⁵³⁶ Aquesta obertura de camp es repeteix en el nomenament de socis corresponsals a la resta d'Espanya i membres d'honor, on trobem els inevitables –tradicionalis aliats dels fabricants catalans: Madoz, Viluma, Lesseps, López Ballesteros...– i els incondicionals –Bonaplata, Domènech, Vilaregut o Muntades. Aquest llistat es va anar ampliant per incloure a Borrego, Canga Argüelles, Flores Estrada, Colmeiro de Madrid, González Morón de València, Zulueta de Cadis, Aleu de Reus i més endavant fins i tot Sánchez Silva –conegut pels seus atacs al proteccionisme–, Alcalá Galiano, Donoso Cortés, Francisco de P. Orlando, Martínez de la Rosa, Alejandro Mon, Narváez, Bravo Murillo i Espartero.⁵³⁷

Naturalment la influència principal la va tenir en aquests primers temps Ángel de Villalobos, que coneixia bé altres institucions estrangeres que van inspirar l'experiència, la Royal Society of Arts de Londres, la Société d'Encouragement pour l'Industrie Nationale de Paris, el Musée de l'Industrie Belge, el Mechanic's Institutes... però la influència més clara la va rebre de la Société Industrielle de Melhouse,⁵³⁸ creada el 1826 amb una estructura que seria pràcticament reproduïda a Barcelona, per bé que la iniciativa barcelonina va anar més enllà, especialment quan es va proposar la publicació d'un diari d'informació general amb una clara intenció d'influir sobre la formació de l'opinió pública i la realitat política espanyola. Tanmateix, com ha assenyalat Roser Solà, els industrials alsacians de Melhouse “anaven molt més avançats en el

---

⁵³⁴ El seu lliurecanvisme encara no era declarat. Poc després, en motiu de la publicació de l'Estadística (FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*), s'iniciaria la polèmica entre les dues opcions de l'industrialisme català, protagonitzada al llarg de 1852 per Figuerola i Güell. Tanmateix, abans d'aquests enfrontaments que van dificultar seriosament la continuació de la carrera política de Figuerola a Barcelona, aquest era una personalitat plenament integrada entre el grup industrialista barceloní.

⁵³⁵ *Diario de Barcelona*, 24 d'agost de 1848. Hi figura la llista completa que hem extractat amb els noms políticament i social més significatius.

⁵³⁶ Tomàs Bertran i Soler havia estat un destacat progressista des del Bienni i va destacar especialment en el període 1835-36 fins a ser deportat a Àfrica per la seva participació en la revolta de Màlaga contra el govern d'Istúriz. A finals dels anys quaranta va destacar per la seva proposta d'organitzar, en plena guerra dels Matiners, una àmplia coalició de carlins i republicans per a restaurar l'autogovern a Catalunya, autoproclamant-se president de la Diputació General del Principat, que no va trobar cap ressò. Al final de la seva vida es va convertir al protestantisme. (De la seva proposta protocatalanista se n'ocupa a bastament CAMPS I GIRÓ, Joan. *La guerra dels...*)

⁵³⁷ Totes aquestes informacions s'han extret de SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 233-241.

⁵³⁸ *Ibidem*, p. 244 i s.

desenvolupament industrial i eren econòmicament i políticament molt més forts que els catalans, cosa que els permeté mantenir els seus principis i objectius amb considerables èxits sense haver-se de doblegar a les investides governamentals que caigueren sobre l'IIC i que li causaren un cop de mort, o de viratge considerable en la seva línia".⁵³⁹

Tal com hem dit, *El Bien Público* va aparèixer a Barcelona el 9 de febrer de 1849 i es va deixar de publicar el 16 de setembre de 1850, quan el govern va clausurar l'Institut Industrial de Catalunya, que n'era el titular. El director era Àngel de Villalobos i la redacció estava formada per Joan Illas i Vidal –que en seria la figura determinant–, Magí Soler i Espalter, Josep Sol i Pedrís,⁵⁴⁰ Pere Dalmasas,⁵⁴¹ Ramon Torrents i Ricart,⁵⁴² i Víctor Balaguer.⁵⁴³ El format era de

---

⁵³⁹ *Ibidem*, p. 250.

⁵⁴⁰ Josep Sol i Pedrís va néixer el 3 de juny de 1816. Era una mica més gran que Illas, Reynals, Duran i Bas o Mañé i Flaquer, cosa que tal vegada li dona cert ascendent. Fill d'una família menestral, va estudiar dret a Cervera i Barcelona –es va llicenciar el 1839– i economia a l'escola de la Junta de Comerç. El 1843, de la mà d'Aribau, va marxar a Madrid; allí va col·laborar en els periòdics *La Verdad* i *La Corona* i va passar més endavant a *El Correo*, portaveu de la facció puritana, on publica articles econòmics. De retorn a Barcelona, serà un dels animadors de l'Institut Industrial a la secció llanera i escriurà regularment; primer, a *El Bien Público* i, més endavant, al *Diario de Barcelona*. Com a escriptor va fer poesia tant en català com en castellà, així com textos costumistes i sobre teatre, i memòries diverses sobre assumptes de tipus social i polític. Va ser membre de la Societat Econòmica d'Amics del País, de la qual arriba a ser secretari, i de la ADTN i CLO. El 1849 participa activament en la campanya contra la reforma aranzelària i el 1851 és escollit diputat per Granollers en la candidatura que patrocina l'IIC, essent reelegit el 1853 en la candidatura de la coalició antireformista. Com a diputat va intervenir en el debat sobre el projecte de Concordat per demanar-ne el retorn a la Comissió. Derrotat a les eleccions de 1854, es fa càrrec de la direcció de l'Espanya Industrial, la famosa fàbrica de Güell a Sants; allí trobaria la mort assassinat en circumstàncies mai aclarides. (Vegeu ILLAS I VIDAL, Joan. *Tributo a la memoria de D. José Sol y Padrís. Discurso leído en la sesión pública de la Sociedad de Amigos del País, celebrada el 12 de octubre de 1856, en uno de los salones de la casa Lonja de esta ciudad*. Barcelona: Impr. de Miguel Blanxart, 1856; MAÑÉ I FLAQUER, Joan. "D. José Sol...", p. 287-293; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 64-65, 231, 335, 597-600, vol. 2, 8-15, 108-114, 177-187, 312, 344, 363.)

⁵⁴¹ Pere Dalmasas, advocat, va ser soci i secretari el 1850 de l'Acadèmia de Jurisprudència de Barcelona. Va traduir la *Història del Dret* de Lermenier. (Vegeu ELÍAS DE MOLINS, Antoni. *Diccionario Biográfico y...*, vol. 1, p. 520.) Va participar en política essent en diverses ocasions diputat provincial i regidor a l'ajuntament barceloní de 1849 de designació governativa.

⁵⁴² Ramon Torrents i Ricart, advocat, va col·laborar a *El Vapor* i *El Nuevo Vapor*. Els anys trenta treballava al govern civil de Barcelona i va ser cap interí civil de Vic. En el diari s'ocuparia dels assumptes administratius, on va demostrar un bon coneixement d'aquestes doctrines. És autor d'*El obrero independiente* i *Manual de procedimientos*. El 1849 es nomenat pel cap polític Miguel Tenorio per inspeccionar les irregularitats que es produeixen a la secretaria de l'ajuntament després del cessament de Benet Llanza. (SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 304, n. 6; ELÍAS DE MOLINS, Antoni. *Diccionario biográfico y...*, vol. 2, p. 686).

⁵⁴³ Aquesta composició va anar canviant. Primer per la retirada de Víctor Balaguer (30-03-49); aquest insereix al número corresponent a aquesta data una carta al director anunciant la seva retirada per a evitar "que mi firma al pie de algunos artículos y el saber que mi humilde persona formaba parte de la redacción, le imprimiese un gratuito sello de parcialidad y bandería", una clara referència a la seva adscripció progressista. Uns mesos més tard fundaria *El Catalán*. Àngel de Villalobos, a finals de 1849, marxa a Madrid com a representant de la Junta de Fàbriques. Sol i Pedrís se'n retiraria el desembre de 1849 i Ramon Torrents a començaments de 1850. Reynals i Rabassa s'hi va incorporar el juliol de 1849, en retirar-se d'*El Locomotor*, igual que Duran i Bas i Francisco J. Orellana, el 28-12-49. Aquests relleus en la redacció i significativament la substitució de Sol i Pedrís i Àngel de Villalobos per homes com Reynals i Rabassa i Duran i Bas van matisar fortament l'opinió del diari, especialment en assumptes econòmics. El primer any de vida d'*El Bien Público* cal considerar-lo decisiu a efectes de la formulació d'un programa industrialista per a Catalunya i Espanya.

gran foli, idèntic al d'*El Locomotor*, amb qui també compartia l'estructura de seccions i la seva disposició, si bé aquell s'orientava més aviat a les qüestions obertament polítiques i aquest ho feia a les econòmiques. El grup de redacció també mostra algunes diferències; si en aquell predominaven els advocats deixebles de Martí d'Eixelà i Francesc Permanyer, en aquest ho feien els economistes formats sota el mestratge d'Eudald Jaumandreu a l'Escola de la Junta de Comerç.⁵⁴⁴ Aquesta diferència pot semblar menor, ja que, a més, els més grans i influents, Mañé i Flaquer i Illas i Vidal, que indubtablement van marcar la línia editorial dels respectius periòdics, s'havien format al costat de Pau Piferrer a les pàgines de *La Discusión*, on van aprendre l'ofici periodístic. Tanmateix, no és menor observar que mentre *El Locomotor* expressa una decidida voluntat de construcció d'un nou discurs conservador, d'una nova política de centre, on els elements progressistes hi poden ser acceptats sempre que abandonin el "dogma de su partido" –la sobirania nacional. La línia d'*El Bien Público* es presenta com a clarament accidentalista en matèria partidària, acceptant donar suport als candidats progressistes afins al seu programa i, en definitiva, més propensos a la coalició que al tercer partit, tot i que en alguns moments no faltaran referències en aquest assumpte, com veurem més endavant. Sembla evident que la presència d'elements clarament progressistes a la redacció i l'orientació de la Junta de Fàbriques per a poder comptar amb els seus tradicionals defensors progressistes a Madrid –Madoz, Domènech i Vilaregut – l'inclinaven a no indisposar-se amb aquest partit i a mantenir una posició més marcada per l'enfrontament i pacte amb el govern que per un *desideràtum* ideològic.

En el seu primer número, Ángel de Villalobos signava un article de presentació on llegim: "*El Bien Público* comienza hoy su existencia libre de todo compromiso político. Su objeto es defender la industria, el trabajo nacional y los intereses materiales del país (...) Para la política es indiferente (...) pero sosteniendo siempre los principios de orden y de gobierno", mentre que en administració, la part aplicada de la política, es manifestava disposat a ser més franc i a opinar, i advertia: "No consideramos justo sacrificar el todo por la parte, ni la parte por el todo", fent una referència explícita als interessos catalans dins d'Espanya, especialment els industrials. On més explícit es mostrava era en l'economia: "En cuestiones económicas seremos esencialmente proteccionistas (...) consideramos la industria nacional como el primer factor de prosperidad de los pueblos, y cuenta que al hablar de industria no entendemos referirnos exclusivamente a la fabril sino a todas las que constituyen el trabajo manual del hombre", per continuar indicant que no existeix antagonisme entre els interessos industrials i els agraris; a continuació convida els adversaris d'aquestes posicions –s'entén els lliurecanvistes– a mantenir la discussió en el terreny racional, advertint tanmateix que és un error identificar la llibertat política amb l'econòmica com si fossin inseparables i no tinguessin

---

⁵⁴⁴ Sabem que almenys Sol i Padrís i Illas i Vidal van assistir a les classes de Jaumandreu els cursos 1836-37 i 1837-38. (Vegeu LLUCH I MARTÍN, Ernest. *El pensamiento económico...*, p. 282-283.)

cadascuna una esfera d'acció independent i posant com exemple la República francesa, que ha adoptat totes les llibertats, inclosa la de consciència, però en política econòmica es manté proteccionista; i acaba dient, més emfàticament, que davant els atacs injustos que ha sofert Catalunya es proposen vindicar-la.⁵⁴⁵ Amb la creació de la Junta de Fàbriques, l'IIC i *El Bien Público*, el sector dels fabricants havia fet un pas decisiu per a intentar influir tant en la política del govern, com en la cultura dominant entre els seus conciutadans. La línia editorial del diari aniria desplegant les seves principals argumentacions entorn de quatre eixos temàtics:⁵⁴⁶ la protecció de la indústria i la producció nacionals; la creació d'infraestructures de transport per a articular el mercat nacional; la revisió del model d'estat moderat i especialment del seu centralisme i del desenvolupament d'institucions públiques en els camps de la beneficència i la instrucció públiques; i el desplegament d'una capital moderna, Barcelona i els instruments per al seu desenvolupament. Quatre eixos que eren travessats per la participació decidida de la Catalunya industrial –i molt específicament Barcelona– en el projecte nacional espanyol que aquests homes volien contribuir a aixecar. Aquesta panòpia de preocupacions els van portar, en els dos anys escassos en què el diari va poder sortir, a establir poc menys que un programa polític. Diem menys que un programa, ja que fora de la qüestió aranzelària, hi ha encara poca articulació d'unes idees amb les altres i el discurs no acaba encara d'esdevenir un argumentari complet. Hi ha molta desproporció temàtica i alguns aspectes semblen més aviat la preocupació d'un autor; això quan no hi ha marcades diferències d'enfocament, especialment arran de la incorporació de Duran i Bas, que sosté sovint visions més conservadores quant al caràcter del liberalisme. Tanmateix, la selecció temàtica i els enfocaments centrals reprenen el

---

⁵⁴⁵ *El Bien Público*, núm. 1, 9 de febrer de 1849, p. 1, Ángel de Villalobos.

⁵⁴⁶ Roser Solà, que ha buidat el diari i n'ha fet una anàlisi crítica, especialment dels editorials –que ha indexat–, fa una lectura un xic diferent de la que aquí ens proposem, prestant més atenció a la defensa de Catalunya dels atacs exteriors; en aquest punt pren esment en les respostes al famós article de la *Revista Militar* acusant Catalunya de ser la responsable de la guerra –aquesta no era una acusació nova; Pavia ja s'havia dolgut de ser acusat de “catalanista”– i Solà avança una pretesa presa de consciència nacional incipient entre aquest grup d'industrials (SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 250-310.). Discrepem d'aquest enfocament: des del nostre punt de vista, el que prima en el discurs dels fabricants catalans és una visió netament industrialista i la creença que, influïnt i obtenint més poder a Espanya, el model industrial pot esdevenir hegemònic i arrossegar Espanya cap a un desenvolupament capitalista de les característiques del català. Darrere dels debats sobre la lleialtat dels catalans, hi ha un debat entre industrialisme i antiindustrialisme; per als fabricants, és molt important desmentir aquestes acusacions, justament perquè, ultra defensar-se d'uns atacs que consideren injustos, més que discutir sobre Catalunya i el seu paper a Espanya, el que estan discutint és quin model capitalista volen per a Espanya i també quin estat liberal per a gestionar-lo. Tan sols en aquest context s'entén la discussió sobre la descentralització i el proteccionisme. Vilar ho ha senyalat plasticament en referir-se a les paraules d'Unamuno que va escriure respecte dels catalans “han venut llur ànima per una tarifa duanera”, replica l'historiador francès “ No és el contrari més exacte? L'”ànima catalana”, als primers anys del segle XIX, era vacil·lant. Un bri de paradoxa, i seria fàcil de pretendre, segons els textos que hem reunit, que fou aquesta “tarifa duanera” qui la rescatà”. (VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya...*, vol. 1, p. 77). No obstant això, no neguem que hi hagués la consciència d'una especificitat catalana que va més enllà del desenvolupament desigual del capitalisme i conté importants elements identitaris de tipus cultural i mental (sobre el particular vegeu: LLUCH I MARTÍN, Ernest. *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*. Barcelona: Edicions 62, 1996); la qüestió es troba en si la iniciativa dels fabricants catalans té solament una finalitat defensiva o, per contra, conté un alt grau d'optimisme i d'identificació amb la capacitat, encara en aquell moment, d'intervenir en la definició del model d'Estat liberal espanyol des de Catalunya.

discurs industrialista, sortit de Catalunya, que s'ha gestat en un llarg procés des del final de la guerra napoleònica fins a esdevenir hegemònic en el llarg del període que s'estén fins a 1866,⁵⁴⁷ encara que amb una diverses inflexions conservadores, el 1835, el 1843 i a partir de 1855.

El principal tema del periòdic, com ja anuncia Villalobos, és la defensa de la indústria i la producció nacional, que és alguna cosa més que la pura defensa d'una política proteccionista amenaçada per una reforma aranzelària. Era, com ha mostrat Pere Pascual,⁵⁴⁸ un disseny global sobre tres potes –indústria, agricultura i ferrocarril–, on la indústria se situava en el vèrtex; que tenia per a la resta d'Espanya un projecte, la creació d'un mercat nacional, on els teixits catalans s'intercanviessin amb els productes agraris, essencialment cereals, de manera que es dinamitzés el conjunt de l'economia espanyola, i el ferrocarril actués com a element vertebrador d'aquest mercat. Aquest procés era vist per Pere Dalmasés així:

“A la marcha progresiva de la fabricación son debidos en gran parte ese portentoso incremento que se nota en la capital de Cataluña (...) no se forma, no se concibe en Cataluña, ningún pensamiento, ningún plan de alguna gran obra de utilidad pública en que no entren como uno de los primeros elementos los intereses y las necesidades de la fabricación (...) aquella es la primera y principal causa del poder y de la riqueza en las naciones modernas.”

I, referint-se a la relació entre agricultura i indústria, diu:

“Se las ha visto marchar siempre unidas en la prosperidad y la decadencia (...) Si aquella le ofrece los variados productos del suelo, esta en cambio a más de infinitos artefactos le proporciona nuevos instrumentos, perfecciona los que ya existen, pone a su disposición fuerzas antes desconocidas y colocándolos más al alcance del consumidor por medio de transportes rápidos, más seguros y más económicos, y facilitando los cambios y las transacciones aumenta considerablemente el valor de los mismos artículos que aquella produce.”⁵⁴⁹

Ben aviat el discurs havia d'adquirir un altre to més polèmic quan, pocs mesos després d'aparèixer el periòdic, s'hauria d'enfrontar amb la dura batalla d'una reforma aranzelària, primer detectada en el projecte de pressupost –on els ingressos per duanes es veien incrementats en 47 milions de rals– i, més endavant, en el debat de la reforma que s'aprovaria el mes d'agost en termes finalment moderats. Els termes del debat entre proteccionisme i

---

⁵⁴⁷ El plantejament programàtic que fan els redactors d'*El Bien Público* s'acosta força, quant a la temàtica i els dissenys, al que ha descrit Pere Pascual com a model de desenvolupament capitalista català en el segon terç del segle XIX, que va fer fallida entorn de 1866, després d'una crisi borsària i una vegada comprovades les dificultats d'encapçalar un desenvolupament similar per al conjunt espanyol. (Vegeu PASCUAL, Pere. *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*. Barcelona: Crítica, 1990, p. 305-314.)

⁵⁴⁸ PASCUAL, Pere. *Agricultura i industrialització...*, p. 305-310.

⁵⁴⁹ *El Bien Público*, núm. 2, 10 de febrer de 1849, editorial signat per D. (Pere Dalmasés).

lliurecanvisme, que es va repetir a Espanya una i altra vegada en aquests anys, han estat explicats per Fontana: “El drama no ha estat que a una Catalunya proteccionista s’hagi oposat un Estat dominat per un pensament lliurecanvista, sinó que enfront d’una proposta industrialista –entesa com a via cap a un capitalisme madur– hi havia uns interessos antiindustrialistes, defensats per les classes dirigents espanyoles, i pels seus portaveus polítics.”⁵⁵⁰ Aquests seran els termes de la confrontació que *El Bien Público* mantindria al llarg d’aquests mesos amb un ampli front de la premsa espanyola, com ara la *Revista Militar* –una publicació castrense–, *El Siglo* –el nou òrgan madrileny de la facció progressista-demòcrata–,⁵⁵¹ *La Guía del Comercio* –portaveu dels lliurecanvistes progressistes– i, sobretot, *El País*⁵⁵² –periòdic d’orientació moderada inspirat pel ministre Mon, portaveu de la facció majoritària del partit i defensor a ultrança de la reforma plantejada. Tanmateix, el debat entre els fabricants catalans i aquests sectors diversos de la política espanyola, que van dels militars als comerciants de Cadis, passant pel doctrinarisme lliurecanvista dels demòcrates i el mateix govern moderat, cal situar-lo en els termes que Fontana ha assenyalat: un conflicte d’interessos que reflecteix dos models diferents de percebre el desenvolupament econòmic del país, on els interessos antiindustrialistes que dominen el govern obeeixen sobretot a la por a les reformes que un desenvolupament capitalista com el que es demanda des de Catalunya obligaria a fer en el camp. Aquest desenvolupament en algun moment havia d’exigir una reforma agrària que elevés el nivell de vida dels camperols per a convertir-los en aquests consumidors que desitjaven els fabricants. En aquest context, els atacs a la indústria i a Catalunya no són més que la munició utilitzada en la polèmica, per a acabar arribant a un acord sobre el número de fils dels teixits autoritzats entre el ministre i dos diputats catalans, els termes on el govern volia portar el debat, justament per neutralitzar-lo, per evitar portar-lo al fons de qüestió, tan netament política que obligava a acceptar el debat sobre el model de desenvolupament capitalista i el tipus d’estat per a administrar-lo.

Com hem vist, no era doctrinarisme lliurecanvista dels demòcrates el que estava en joc, ni tampoc els interessos dels exportadors de vins andalusos ni la diatriba sobre el caràcter rebel dels catalans que suposaven alguns militars –que ja havia estat una font de disgustos per al general Pavía, el qual, per comprendre la realitat socioeconòmica catalana, va acabar mal vist pels seus col·legues i titllat de catalanista–, sinó el model econòmic i, alhora, el model d’Estat

---

⁵⁵⁰ FONTANA LÁZARO, Josep. “La fi de...”. A: VILAR, Pierre. *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1988, vol. 5, p. 304.

⁵⁵¹ Vegeu SEOANE, M. Cruz. *Historia del periodismo en España*. Madrid: Alianza, 1983, 3 vol., vol. 2, p. 213-215. *El Siglo* va aparèixer el 1848, va ser suspès pels fets d’aquell any a Madrid i va tornar a sortir de gener a maig de 1849. Era de tendència demòcrata i va manifestar la seva simpatia pel programa del nou partit promogut per Rivero, Puig i Ordax Avecilla. El director era en aquell moment el veneçolà Ramon Maria Baralt.

⁵⁵² *Ibidem*, p. 209. Era el periòdic proper a Mon i Pidal; en el debat aranzelari, sostenia les posicions del govern.

en construcció el que es posava sobre la taula novament. L'interès dels textos dels publicistes d'*El Bien Público* està en com van més enllà de la pura defensa d'un o un altre aranzel –això es fa i amb eficàcia en les dues exposicions elevades aquell any a les Corts per la Junta de Fàbriques i la Junta de Comerç–⁵⁵³, per plantejar els arguments de fons del tipus d'industrialisme que defensen: el caràcter substancialment industrial del progrés modern i la necessitat d'impulsar-lo per completar l'obra de la revolució espanyola; la necessitat de protecció de la indústria i l'agricultura espanyoles per a crear un mercat interior integrat –per bé que abandonant el pur prohibicionisme i considerant-lo una mesura instrumental– i, al mateix temps, concebre aquest mercat com alguna cosa més que un pur intercanvi d'excedents cerealístics i tèxtils, considerant la indústria catalana com la palanca que pot ajudar al desenvolupament d'una agricultura capitalista a Espanya. Per desplegar aquestes idees es veuen forçats a defensar-se de les acusacions de mantenir un monopoli industrial,⁵⁵⁴ de renunciar a l'estímul positiu de la competència,⁵⁵⁵ de perjudicar el consumidor amb productes més cars que els d'altres països,⁵⁵⁶ i substancialment van repetir molts dels arguments que Eudald Jaumandreu ja havia posat en circulació deu anys abans,⁵⁵⁷ per bé que flexibilitzant seriosament els objectius a obtenir i passant del pur prohibicionisme a un proteccionisme ponderat que Joan Güell⁵⁵⁸ va saber exposar eficientment i amb claretat pocs anys més tard.

Aquesta idea de la protecció com a instrument de creació del mercat nacional i la indústria com a palanca del progrés general la veiem desenvolupada per Illas i Vidal en una àmplia elaboració de resposta a l'argument del *Boletín del Ministerio de Comercio* que sostenia: “Entre

---

⁵⁵³ Coneixem dues exposicions elevades a les Corts en motiu del debat sobre reforma d'aranzels: Exposición que la Junta de comercio de la provincia de Barcelona eleva a las Cortes con motivo de la presentación a las mismas del nuevo proyecto de arancel de aduanas. Barcelona: Impr. de Oliveras, 1849; i Exposición elevada por la Junta de Fábricas de Cataluña al gobierno de S.M. y a las Cortes. Barcelona: Impr. de Grau, 1849. Aquestes exposicions, justament perquè volen influir positivament en la tramitació de la reforma, no tenen caràcter polèmic, més aviat pretenen mostrar la proximitat entre el que s'hi defensa i la posició del govern, tot i instant-lo a fer un esforç per aproximar encara més les posicions. Els fabricants conclouen el seu escrit amb la consideració que les correccions del projecte de llei “no han de ser muchas. En el Arancel para las manufacturas de algodón se reducen a suprimir la admisión de mezclas, de pañuelos, de panas y de los tejidos de primera clase, introduciendo algunas modificaciones en lo relativo a los hilados, a los bordados, a los piques y a los tules (...) en revisar el catálogo de prohibiciones y en fijar los derechos protectores con menos vaguedad”.

⁵⁵⁴ *El Bien Público*, núm. 3, 11 de febrer de 1849, editorial signat per A. de V. (Àngel de Villalobos).

⁵⁵⁵ *Ibidem*, núm. 40, 20 de març de 1849, editorial signat per I. y V. (Illas i Vidal).

⁵⁵⁶ *Ibidem*, núm. 43, 23 de març de 1849, editorial signat per I. y V. (Illas i Vidal); també al núm. 61, 10 d'abril de 1849, editorial signat per I. y V. (Illas i Vidal).

⁵⁵⁷ Vegeu LLUCH I MARTÍN, Ernest. *El pensamiento económico...*, p.318-332.

⁵⁵⁸ En línies generals els homes d'*El Bien Público*, especialment Àngel de Villalobos, Illas i Vidal i Sol i Pedrís, van fer el camí del pur prohibicionisme al proteccionisme, sobretot després de l'aranzel de 1841, contemporàniament i de manera més precisa que Joan Güell; tanmateix, el llarg recorregut d'aquest i el fet que el seu pensament econòmic es trobi recollit en un volum, i a partir de l'obra de Graell, s'ha tendit a considerar Güell com el principal representant d'aquest corrent. (Vegeu GÜELL I FERRER, Joan. *Escritos Económicos*. Barcelona: Imp. Barcelonesa, 1880; GRAELL, Guillermo. *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*. Barcelona: Aedos, 1911)

dos industrias que producen sobrantes, séanos lícito preferir aquella cuyos productos son subsistencias, pues en ella no hay peligro: a menos consumo, menos producción; al paso que en la fabril, a menos consumo no basta con producir menos, porque es preciso vivir.” Illas ataca l'argument frontalment: en tal supòsit deixarien de cultivar-se les terres menys fèrtils, caurien els preus, els braços excedents resultants del descens d'activitat, com que desapareixeria la indústria, no podrien ocupar-se, Espanya deixaria de ser autosuficient per a abastar-se de grans i, en definitiva, passaria el mateix que als pobles agrícoles: que són tan sols són deserts i masses d'esclaus, mentre que els industrials –Gran Bretanya n'és l'exemple– avancen cap a un progrés sense límit conegut, i conclou: “¿Cómo podrá sustentarse el comercio interior, que es nuestro principal recurso, si no existe una diversidad de productos sobre los cuales efectuar los trueques internacionales? (...) ¡Ay de los labradores de Castilla el día en que el silencio de la muerte reemplace el rechinado de las máquinas que el agua y el vapor animan!”⁵⁵⁹ Perquè no es tracta solament d'un intercanvi entre indústries que produeixen excedents, ja que, com observa el mateix autor en un altre article: “En una aldea gastarían menos ciertamente; pero escribirían también menos; porque el sobreprecio, la carestía de sus consumos en la corte, es lo que proporciona a otras clases algún sobrante con que aumentar sus goces y procurarse libros y periódicas publicaciones.”⁵⁶⁰ Es tracta, en definitiva, que la indústria, actuant com a locomotora, faci entrar Espanya en el capitalisme madur.

Tanmateix, la creació d'aquest mercat nacional requeria, a més de protecció per als rams industrial i cerealístic, la creació d'una xarxa de comunicacions⁵⁶¹ que permetés incrementar l'intercanvi i abaratir-ne els productes en el seu destí –la falta d'una xarxa de carreteres o canals va fer, per exemple, que fins a meitat de segle la major part del comerç interregional al Principat es canalitzés aclaparadorament a través del comerç de cabotatge. Això feia tan sentida la necessitat de remoure...

“...uno de los obstáculos que con más fuerza ha impedido el progresivo desarrollo e incremento de la riqueza pública en nuestro país ha consistido en la falta casi absoluta de buenas comunicaciones entre los diversos pueblos que se hallan situados a alguna distancia de nuestras costas marítimas (...) hase mirado con general indolencia el lamentable cuadro que ofrecen las diferentes provincias de la Península, en que mientras los cosecheros de unos ven perderse sus frutos en los graneros y bodegas por falta de consumo; los moradores de las otras tienen que

---

⁵⁵⁹ *Ibidem*, núm. 82, 1 de maig de 1849, editorial signat per I. y V. (Illas i Vidal).

⁵⁶⁰ *Ibidem*, núm. 43, 23 de març de 1849, editorial signat per I. y V. (Illas i Vidal).

⁵⁶¹ Roser Solà, que ha buidat temàticament els editorials del periòdic, assenyala que després de la qüestió aranzelària –l'estrella del moment– els temes més tractats són els d'hisenda –39 editorials– i immediatament els referents a la xarxa de comunicacions i ferrocarril –36 editorials–; això dona una idea de com era d'important el tema dins el programa dels fabricants catalans. (Vegeu SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 258.)

vivir en la estrechez y las privaciones a causa del elevado precio a que se venden los artículos de primera necesidad”.⁵⁶²

I en aquesta direcció es veu el Pla de Carreteres impulsat per les diputacions catalanes a través de la *Junta Delegada de Carreteras de las cuatro provincias de Cataluña*,⁵⁶³ que havia impulsat el general Pavía amb l'objectiu doble de facilitar el desenvolupament econòmic i crear, a través de les obres públiques, una oferta d'ocupació que aturés l'aportació d'homes que els aturats suposaven a les partides carlines. Tanmateix, el creixement efectiu de la xarxa no es va produir fins als anys 1855-1857 i 1863-1864, en què efectivament s'hi van dedicar recursos suficients, però l'esforç de la *Junta de Carreteras* va representar la presa de consciència del paper de les comunicacions en el desenvolupament econòmic i també la percepció del paper transcendental que les comunicacions podien jugar com a instrument de cohesió política i social, en plena crisi del camp català, amb la guerra dels Matiners en marxa.

La preocupació sobre les xarxes de comunicació tenia tres nivells: d'una banda, l'acceleració de la construcció de la xarxa catalana de comunicacions i, molt especialment, en aquells punts més estratègics pels intercanvis i el desenvolupament econòmic; el model de xarxa de comunicacions, per carretera i ferrocarril, que el govern espanyol havia de desplegar per afavorir la integració del mercat; i el desenrotllament del ferrocarril, prenent el recentment estrenat de Mataró a Barcelona com a model i com a indicatiu, i prestant molta atenció tant a les condicions del desplegament –concessions, subvencions, etc.–, com al mateix traçat de la xarxa.

Com hem dit el Pla de Carreteres no va prendre una embranzida constructora important fins a l'arribada del Bienni; Ángel de Villalobos se'n dolia així:

“Condición lamentable de la mayor parte de los proyectos de utilidad pública en España, que después de concebidos y enunciados, después de haberse dado ya los primeros pasos para su realización, tal vez a costa de sacrificios no pequeños para los pueblos, quedan paralizados por tiempo indefinido con pérdida de los fondos invertidos en ellos, por falta las más de las veces de la suficiente fuerza de voluntad para vencer obstáculos secundarios y de menor cuantía, comparados con lo que en sí tiene de grandioso, útil e importante el pensamiento general.”

Efectivament, el Pla de Carreteres estava pràcticament aturat o avançava a pas de tortuga a causa de l'escassetat de fons –provinents d'arbitris– assignada pel govern a la *Junta*. Pere Pascual ha explicat com aquesta previsió suposava cobrir el pressupost gravant els articles de

---

⁵⁶² *Ibidem*, núm. 83, 2 de maig de 1849, editorial signat per D. (Pere Dalmasas).

⁵⁶³ Vegeu PASCUAL, Pere. “La Diputació i...”. A: RÍQUER, Borja. *Història de la...*, vol. 1, p. 142-194. Una informació detallada dels treballs de la Junta en els seus primers anys es pot trobar a: *Reseña de las operaciones de la Junta Delegada de carreteras de las cuatro provincias de Cataluña desde su instalación en 17 de octubre de 1848, hasta 31 de diciembre de 1850*. Barcelona: Impr. de Francisco Sánchez, 1851.

primera necessitat i, en bona part, gràcies als consums, és a dir, als impostos indirectes, que gravaven el consum dels sectors més populars sense imposició sobre la propietat rural, que n'havia de ser la principal beneficiària.⁵⁶⁴ Tanmateix, l'optimisme dels fabricants sobre els efectes de la integració dels mercats els fa ometre aquest problema i reclamar amb ímpetu la resolució de l'escassetat de recursos a què es veu afrontada la Junta; la imposició d'arbitris degudament invertits és vista així: "Inmenso fuera el beneficio que dispensara [el govern] si accediendo a los vehementes deseos que tienen los catalanes de construir con sus propios recursos las [comunicacions] que incansablemente necesitan."⁵⁶⁵ Naturalment, desapareguda l'amenaça carlina, la prioritat del projecte per al govern havia minvat seriosament, tot i que el mes de juny el contenciós es resoldria augmentant els recursos assignats, encara que de manera insuficient, el to queixós reapareixia novament si es tractava d'abordar el problema a escala espanyola, tot i insistint en la centralitat de l'empresa a escala econòmica i la responsabilitat del govern a l'hora d'impulsar-la. Tanmateix, i seguint el corrent general europeu, ha arribat l'hora que "nuestros hombres públicos se hayan ocupado de los medios de crear nuevas comunicaciones y de mejorar las existentes (...) le cabe a Cataluña la gloria de haber abierto la marcha",⁵⁶⁶ amb referència al Pla de Carreteres i al ferrocarril Mataró-Barcelona.

Mesos més endavant, la iniciativa del govern de posar en marxa el pla de ferrocarrils⁵⁶⁷ i portar-lo al Congrés era objectada per Duran i Bas, el qual ofería una visió completament alternativa del problema que es volia abordar i de les solucions que calia adoptar. La proposta de Duran era construir un eix Cadis-Saragossa, passant per Madrid, que, quan arribés a la capital aragonesa, es bifurqués en dos ramals: un en direcció a França passant per Barcelona i, l'altre, a Porto seguint el curs del Duero. La proposta també incloïa construir al sud una segona línia transversal que, des d'Alacant o Cartagena, arribés a Lisboa seguint el Guadiana i passant per Ciudad Real. Certament aquesta era una visió molt allunyada del sistema radial que es dissenyava a Madrid, però molt reveladora de la visió barcelonina del paper del ferrocarril, tant des del punt de vista de la integració del mercat nacional, com de la mateixa visió de l'economia regional. La connexió de les regions cerealistes –les dues Castelles– amb els ports perifèrics, espanyols o portuguesos (Cadis, Lisboa, Porto, Alacant o Cartagena i Barcelona), és vista com la principal prioritat, però també la integració dels vinaters andalusos i dels tèxtils catalans o la capacitat de connectar Portugal per dos punts i de reservar la connexió amb

---

⁵⁶⁴ PASCUAL, Pere. "La Diputació i...", p. 157-160. Vegeu també els annexes de la *Reseña de las...*, p. 53-56.

⁵⁶⁵ *El Bien Público*, núm. 55, 4 d'abril de 1849, editorial signat per A. de V. (Ángel de Villalobos).

⁵⁶⁶ *El Bien Público*, núm. 83, 2 de maig de 1849, editorial signat per D. (Pere Dalmasas).

⁵⁶⁷ Per al debat de la Llei de Ferrocarrils de 1850 i les posteriors, vegeu: PASCUAL DOMÈNECH, Pere. *Los caminos de la era industrial. La construcción y financiación de la Red Ferroviaria Catalana (1843-1898)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1999, p. 65 i s.

França per Catalunya. Naturalment en aquesta visió el paper de Madrid com a centre del sistema resulta irrellevant, ja que “aunque en Francia, en Inglaterra, que en otras naciones fuera la capital del reino el centro común de todas las líneas de ferrocarril, no debería serlo por eso Madrid, que ni es ahora, ni tal vez podrá serlo nunca, una capital de tanta importancia como son París, Londres, Lisboa y otras”.⁵⁶⁸ No és sols una visió econòmica, també ho és política, ja que respon a una idea difusa de policentrisme que, naturalment, afavoria el paper de lideratge econòmic català. En aquesta qüestió es busca, com en tantes altres, una manera d’aconseguir un model polític-econòmic que afavoreixi els interessos econòmics catalans –fet que resulta evident en un context d’expectatives respecte del ferrocarril que després resultarien desproporcionades–,⁵⁶⁹ però també els polítics, enfortint el grup català en la creació del mercat nacional i, per extensió, el model d’Estat i de nació en construcció –de nació naturalment espanyola.

I justament els aspectes relacionats amb el model d’Estat, el seu desplegament i organització, allò que Villalobos anomenava *la qüestió administrativa* –amb especial èmfasi en el model territorial–, era la tercera pota del programa polític dels fabricants. Els comentaris i articles i un cert intent de construir una doctrina en aquest punt generalment van a càrrec de Ramon Torrents, fins a la incorporació de Duran i Bas a la redacció, que també aborda el tema, per bé que amb plantejaments diferents.⁵⁷⁰ En la llarga sèrie d’articles de Torrents, on també intervé Illas, hi ha una posició crítica de fons respecte del model moderat que s’ha desenvolupat des de 1845. És una crítica doble: d’una banda, per considerar-lo imperfecte respecte del model doctrinari francès que ha entronitzat els autèntics principis científics de l’administració⁵⁷¹ i, de l’altra, per la dissidència respecte d’aquest model que, si bé reconeix l’espai públic com l’esfera d’intervenció de l’Estat, tendeix constantment a envair l’espai de la societat i, per tant, els interessos del individu; finalment, se’n derivaria una creixent intervenció de l’Estat en totes les esferes, amb el consegüent increment de funcionaris i de despesa pública, que faria emergir el mal de l’excessiva centralització.

---

⁵⁶⁸ *El Bien Público*, núm. 515, 8 de juliol, editorial signat per D. y B. (Duran i Bas). El sistema que exposa Duran correspon a l’ideat per l’enginyer militar Sr. Luján.

⁵⁶⁹ Com ha mostrat Pere Pascual, l’experiència del ferrocarril Barcelona-Mataró va generar un optimisme excessiu pel que fa a la rendibilitat d’aquesta mena d’inversió a Catalunya (vegeu PASCUAL, Pere. “Ferrocarriles y colapso financiero (1843-1866). En torno a las causas que provocaron la crisis de los ferrocarriles catalanes como negocio capitalista”. *Moneda y Crédito* (núm. 169). Madrid: 1984, p. 36-67.

⁵⁷⁰ Ramon Torrents manté una posició clarament liberal i, en aquest sentit, individualista, d’un doctrinarisme matisat; Duran, en canvi, comença a presentar la influència de Savigny i de l’escola històrica i, per tant, comença a fer plantejaments historicistes, de correcció de l’individualisme i sovint orgànics.

⁵⁷¹ En totes les col·laboracions de Torrents hi ha referències al model francès i, tanmateix, crítiques. Vegeu especialment: *El Bien Público*, núm. 8, 16 de febrer de 1849, editorial signat per T. (Ramon Torrents).

Respecte del primer aspecte, mentre que es reconeix que és Javier de Burgos qui ha introduït la vertadera ciència administrativa a Espanya i es defensa la divisió provincial⁵⁷² com un gran progrés en aquesta matèria –fins al punt de demanar que s'hi adaptin les divisions eclesiàstica, militar i judicial–,⁵⁷³ es denuncien les incongruències del desplegament administratiu dels moderats a partir de 1845, incongruències respecte del model doctrinari francès. En primer lloc, perquè, en el cas espanyol, no es distingeix d'una manera clara l'esfera judicial de la de l'administració de l'Estat⁵⁷⁴ i en molts casos es conserven interferències governamentals en assumptes purament civils. D'altra banda, hi ha el fet que a Espanya no hagi estat efectiva la unitat de governació, una de les característiques més marcades del model francès, de manera que, una vegada les lleis han marcat l'organització administrativa i les atribucions dels funcionaris, aquests no poden ser delegats del govern, sinó administradors legals que troben les seves facultats en la llei; per això els caps polítics i els alcaldes no haurien de ser mers administradors, sinó autoritats que tinguin atribució de comandament.⁵⁷⁵ I, en la mateixa línia, es fa notar la incoherència de les figures de l'alcalde-corregidor, el cap civil i el consell provincial, tal com s'havien desenvolupat en la legislació moderada, així com l'organització dels ajuntaments i les diputacions i de les intendències i les *jefatures* polítiques. Es posa en qüestió tot l'edifici administratiu aixecat des de 1845 sota la inspiració doctrinària francesa, però amb

---

⁵⁷² Sobre el tema de la divisió provincial i la seva recepció a Catalunya, Burqueño ha advertit que fins a 1850 la divisió provincial de 1834 va gaudir de l'acceptació general i que tan sols la implantació del model ultracentralista moderat va desencadenar un estat d'opinió favorable a l'àmbit administratiu català. Cal objectar a aquesta opinió que ni en aquesta data no hi ha una posició clarament contrària a la divisió de Javier de Burgos, més que entre els sectors del progressisme radical i el republicanisme que, per raons doctrinals, eren contraris a la centralització com a model. (BURQUEÑO, Jesús. *De la vejería...*, p. 203-209.)

⁵⁷³ És interessant retenir aquest aspecte de la posició dels homes filomoderats de la Junta de Fàbriques, ja que, des dels rengles de l'esquerra progressista i dels demòcrates, els pronunciaments a favor de considerar la província no sols com una divisió administrativa, sinó com un subjecte polític que té les seves arrels en la història d'Espanya, i que per tant fonamenten una visió composta o federal de l'Estat, vénen de lluny i són molt anteriors a Francesc Pi i Margall, que en aquest sentit recull la tradició d'un corrent. Cal recordar els textos d'Antoni Puigblanch (vegeu JARDÍ, Enric. *Antoni Puigblanch. Els precedents de la Renaixença*. Barcelona: Aedos, 1960, p. 269-272; aquest autor cita el de *Tratado de la Regeneración política de España*, on Puigblanch fa una proposta federal per a Espanya), la ja mencionada Diputació General de Catalunya que impulsava el progressista Bertran i Soler (vegeu CAMPS I GIRÓ, Joan. *La guerra dels...*) o els textos quasi contemporanis de Joan Baptista Guardiola, dels que ens ocuparem més endavant; tots ells elements que serien recollits en el pensament d'autors com Pi i Margall –aquest ho faria d'una manera sistemàtica i donant lloc al corrent republicà federal–, però també Ribot i Fontseré, Víctor Balaguer o Lluís Cuchet en els anys posteriors. En línies generals, i fins a molt endavant, la descentralització té un sentit administratiu per als conservadors i polític per als demòcrates i per a un sector del progressisme barceloní, del qual ja ens ocuparem. Això no obstant, no cal entendre-ho com un protonacionalisme de caràcter popular, sinó com la manifestació d'un mateix malestar, d'una mateixa incomoditat enfront de l'Estat que s'està construint, des de posicions ideològiques i d'interessos oposats, que porten a conclusions diferents.

⁵⁷⁴ En l'editorial d'*El Bien Público* de 24 de març de 1849, signat per T. (Ramon Torrents), s'assenyalen dos exemples en aquest sentit: el registre d'escriptures públiques que es porten als governs civils i que, segons l'autor, s'haurien de dur als tribunals mercantils; i el fet que els fills menors d'edat que volen contraure matrimoni sense permís patern hagin de recórrer al *jefe* polític, quan es tracta clarament d'un assumpte de dret civil exclusivament privat.

⁵⁷⁵ Aquesta línia de crítica és pot trobar en diversos articles, tots ells signats per Ramon Torrents, en els números corresponents a 6 de maig, 17 de maig i 26 de maig.

prou elements d'ambigüitat i amb prou distorsions per a desvirtuar el model i fer-lo esdevenir bord.

Al mateix temps que s'acusava el sistema moderat de desconèixer els autèntics principis del doctrinarisme francès, se'l critica des de posicions liberals revisades pel seu nucli filosòfic. El model francès, que havia separat el dret privat del públic, deixant així l'administració d'intervenir en els assumptes privats, havia produït l'efecte indesitjable d'estendre la intervenció estatal sobre tots els aspectes de la societat que tenien un cert caràcter públic. Això va provocar l'augment permanent d'empleats i d'oficines, i el decaïment de la vida local a favor de l'enfortiment del centre; un centre que, tot i desplegant una activitat i energia extraordinàries que irradiava a les extremitats, havia acabat robant totes les energies del país per enfortir l'Estat. Certament, aquest sistema havia tingut la virtut de "robustecer poderosamente la nacionalidad, llevando la unidad política y administrativa al punto de realizarse el dicho de que en Francia no hay más que el Estado y el individuo". Però el judici que el model francès mereix és negatiu, ja que aquesta unitat i uniformització política sobre bases racionals havien obert la porta a les actuals i futures teories que sotragaven el país veí:

"La administración francesa tiene sus inconvenientes a pesar de las inmensas ventajas que encierra. Obra de la filosofía ha hecho bien en extirpar abusos y ha elevado a principios científicos lo que antes no conocía apenas más regla que el capricho y la rutina o a lo más un buen instinto. Mas por otra parte nacida de la razón, ha debido matar la fé, destruir el principio que da la antigüedad, debilitar la autoridad y sembrar la duda en todas las materias."

No sols és negatiu aquest judici per raons pràctiques, sinó també pel camí que assenyala i el futur que mostra:

"La idea constante de hacer del Estado el único medio de satisfacer todas las necesidades sociales debió por precisión contribuir a fomentar la inclinación del espíritu filosófico, a inventar teorías o sistemas *a priori* con las que se pretende dar reglas de conducta para la marcha de la sociedad y del individuo. He aquí pues como la misma centralización pública en Francia ha alimentado y hecho crecer el germen de opiniones, que más tarde la han conmovido y la han colocado en un estado de continua alarma."⁵⁷⁶

Des del punt de vista de l'articulista, l'Estat té un paper principalment subsidiari i quan la societat, a través d'altres institucions, aconsegueix les seves finalitats espontàniament, llavors l'Estat s'ha de limitar a exercir una autoritat de tutela i vigilància. Tan sols quan els fins socials

---

⁵⁷⁶ *El Bien Público*, núm. 8, 16 de febrer de 1849, editorial signat per T. (Ramon Torrents). La mena de crítica que es fa al model francès recorda la d'Eduard Burke i l'escola conservadora britànica, i cal emparentar-la amb la filosofia que en aquests anys ensenyaven Martí d'Eixelà i Llorens i Barba, inspirada en el sensisme escocès, i aquest darrer obertament en Hamilton, però també s'hi reconeix la penetració anterior del pensament de Betham. (Vegeu ROURA, Jaume. *Ramon Martí d'Eixelà...*; GIL CREMADES, Juan José. *El reformismo español...*; MARAGALL, Jordi. *El pensamiento filosófico...*; ABELLÁN, José Luis. "Liberalismo y romanticismo...".)

queden desatesos, l'Estat n'ha d'assumir la responsabilitat per a fomentar-los o prendre la responsabilitat directament i així evitar l'anarquia. La societat abraça i representa totes les activitats humanes; l'Estat tan sols les polítiques. En aquest sentit la centralització que es critica del model francès consisteix a posar totes les forces del país a disposició de l'Estat, encarregar-li obligacions que la societat no ha desatès, reglamentar funcions que sols poden ser exercides amb espontaneïtat, administrar-ho tot i, en definitiva, suplantar la societat mateixa, un sistema que "por desgracia se va entronizando en nuestra patria".⁵⁷⁷ La mena de centralització que des de l'òrgan dels fabricants es denuncia no fa referència a la divisió territorial del poder, o al menys no en primer lloc. No és com a catalans que es refusa aquest model –encara que aquest rebuig estigui associat a la mentalitat i els interessos, forçosament més liberals, d'aquest grup que lidera el capitalisme barceloní–, sinó en nom de l'autonomia de la societat enfront del poder polític; es refusa des de la posició del contribuent, del representant de l'economia productiva, que veu els pressupostos incrementar-se d'acord amb una mentalitat "de ir acostumbrando al país a no hacer nada por sí esperándolo todo del gobierno y cayendo de este modo en la inacción", i encara més perquè es veu en aquesta tendència "que, aunque parezca a primera vista una paradoja, este sistema va sembrando el germen de las ideas de comunismo".⁵⁷⁸ Es refusa en definitiva en nom dels principis del liberalisme.

No es tracta de la particular mania de Ramon Torrents. En un editorial clarament programàtic Illas i Vidal desenvolupa aquest punt central del programa industrialista dels fabricants, no ja des de la discussió ideològica, sinó des de preocupacions ben pràctiques i coherents amb els interessos que es proposa defensar:

"La centralización extranjera⁵⁷⁹ trae consigo inconvenientes graves en el orden moral, si enervando la actividad del individuo y destruyendo la vida de las localidades crea el hábito de esperarlo todo del gobierno, haciendo caer la sociedad en una inercia deplorable (...) no son menos perniciosos sus inmediatos efectos en el orden material, por el lujo de agentes que ocasiona, por los continuos recargos que exige en los presupuestos (...) una continua adición al

---

⁵⁷⁷ *Ibidem*, núm. 11, 11 de febrer de 1849, editorial signat per T. (Ramon Torrents).

⁵⁷⁸ *Ibidem*.

⁵⁷⁹ És interessant l'ús del terme *extranjera* per a referir-se al doctrinarisme francès; inevitablement remet a la publicística liberal espanyola des de Martínez Marina, que ha plantejat l'existència d'una tradició liberal que es remunta a les llibertats medievals castellanes (vegeu MARTÍNEZ MARINA, Francisco. *Teoría de las...*) i que tanta influència va tenir en les Corts de Cadis i en el desenvolupament del liberalisme peninsular. (Per al desenvolupament de les diverses tradicions polítiques dins de la família liberal espanyola, cal consultar, entre d'altres, el recent estudi d'ALVÁREZ JUNCO, José. *Mater dolorosa: la...*) Tanmateix, com han plantejat diversos autors, el doctrinarisme mai no va ser recepcionat a Catalunya amb la nitidesa i, alhora, el mimetisme amb què es va fer a Madrid; l'aversion dels pensadors catalans al pensament de Victor Cousin, per exemple, ha estat posada de manifest per FRADERA, Josep Maria. *Cultura nacional en...*, p. 125. En qualsevol cas, l'adopció del qualificatiu *extranjera* per a referir-se a la posició dels doctrinaris francesos acosta molt Illas a l'argumentació tradicional dels liberals progressistes d'un i l'altre costat de l'Ebre.

catálogo de sueldos con que se grava el erario (...) inútilmente por todas partes déjase oír un sentido clamor de los contribuyentes en demanda de algún alivio.”

Finalment conclou:

“Debe ya nacer al propio tiempo en todos los ánimos la duda de si verdaderamente son cual debieran serlo reproductivos los gastos del Estado, se ha de sospechar que su inversión no es la más conducente a impulsar la prosperidad del país, si se considera cuan mezquinas son las mejoras materiales efectivas obtenidas en estos últimos años, el lastimoso estado de nuestras comunicaciones interiores, la desventaja que en contra de la época actual se nota al cotejar las obras públicas durante ellas construidas con las que nos legó otra generación sometida a muy distinto régimen, el vergonzoso retraso por último de nuestra nación relativamente a los inmensos progresos que se observan en los distintos países europeos. Preciso es que el gobierno y los particulares quieran averiguar con ahínco de donde procede esa necesidad siempre creciente de recursos (...) habrá de nacer una reacción saludable contra un sistema de administración que tales conflictos acarrea por la profusión de sueldos y empleados [que] fomentan hábitos de holganza, acumulan gérmenes de inmoralidad y de desorden robando cabezas y brazos al ejercicio de las industrias privadas; pues las matan por un lado con insoportables cargas, y despiertan por otro ambiciones que dormían. El presente estado del país esencialmente centralizador [la França republicana] no es ciertamente el más a propósito para estimularnos a copiar las prácticas de su pasado.”⁵⁸⁰

El judici dels redactors del diari patronal respecte de l'Estat que estaven construint els moderats és ben clar: com a còpia del model doctrinari de la monarquia orleanista és imperfecte i ineficient; però encara més, aquell era un model inadequat tant filosòficament com a la pràctica. La centralització, la seva principal característica, no sols era una ruptura excessiva amb la tradició en nom de la racionalitat, sinó que xuclava les energies del país –en el cas francès, productivament– esdevenint un fre al progrés –en el cas espanyol. A més, com s'havia demostrat a França, preparava el camí per al triomf de noves teories *apriorístiques*, és a dir, no contrastades per cap experiència històrica, que podien en el seu extrem i com a conclusió lògica del camí adoptat conduir al comunisme. Aquesta i no una altra era la lectura i el judici que feien de l'obra de la monarquia orleanista –naturalment molt influïda pels fets del 48– i, en el cas espanyol, el judici del model moderat no era més equànim i es podia resumir en aquesta frase: “Ínterin la administración pública se considere como medio de mantener el poder en manos de hombres de determinado color, será siempre fluctuante, y en lugar de beneficios nos traerá solo ruina.”⁵⁸¹

La conclusió lògica d'un tal diagnòstic només podia ser una: Intervenir en política en nom dels autèntics interessos del país, de les classes productives i fer-ho enfrontant-se si calia al govern

---

⁵⁸⁰ *El Bien Público*, núm. 19, 27 de febrer de 1849, editorial signat per I. i V. (Illas i Vidal).

⁵⁸¹ *Ibidem*, núm. 11, 11 de febrer de 1849, editorial signat per T. (Ramon Torrents).

moderat. Els homes de la Junta de Fàbriques, en motiu de l'elecció el novembre de 1849 d'una plaça de diputat per Barcelona, donarien el pas que tant s'havia pregonat des de les pàgines d'*El Locomotor* : portar a les Corts un representant dels interessos reals del país, d'aquell centre parlamentari d'indefinitos contorns que s'havia proclamat. Però Joan Vilaregut, fabricant i progressista, seria l'elegit; l'èxit portaria a aprofundir en la lògica coalicionista uns mesos més tard i a les eleccions generals de 1850.

Reynals i Rabassa, justament entre les dues eleccions, havia de sintetitzar amb gran eloqüència l'evolució dels homes de la Junta pel que feia al posicionament polític, al judici de la revolució espanyola, al fracàs moderat en la seva reconducció i al camí de recuperació de les institucions liberals que calia seguir:

“No; los pueblos no hacen una revolución para resignarse pasivos a hallarse siempre cercados de ruinas; a verse después como antes pobres de hombres y de instituciones, los pueblos no hacen una revolución para ver el abandono y la insensatez antiguas vestidas a la moderna, para ver multiplicado el número de empleados, y para que caiga sobre ellos la afrenta de no haber puesto remedio a sus males, que hacía pesar antes la historia sobre un ministro o monarca. La hacen para crecer y desarrollarse en todos los fines que les ha señalado la Providencia, para remover a puro de esfuerzos, de constancia y de tiempo los escombros amontonados por políticas erróneas y obstinadas, locas y ciegas; para cambiar de hombres y de sistema. El que esté bien con el antiguo orden de cosas, combata la revolución sistemáticamente, y propóngase, si quiere, la cuestión de si hemos de ser industriales o agrícolas.”

I, referint-se al debat aranzelari dels mesos anteriors:

“Entonces se localizaba la industria; y era el combate entre la localidad y el país; entonces se conjuraba a este contra aquella; entonces se hablaba de utilidad general y de indemnizaciones, de atraso de inercia, de monopolio: como si de la industria y no del país y del gobierno fuera el atraso (...) No solo no teníamos industria, a decir de algunos de la cruzada anti-industrial; ni aún podíamos tenerla; faltaban capitales para fecundarla (...) ¿Que no tenemos capitales? (...) que no otra cosa son los capitales de un país, que el suelo que pisan sus habitantes, que la inteligencia con la que les dotó el cielo, que el espíritu público que los anima, que las leyes que los defienden, que los hombres de gobierno que hacen brotar de sus pies la riqueza (...) Sí; la industria se ha movido –20 años hace– (...) ¿dónde estaban estas chimeneas, que cual la imprenta, han despejado tantos problemas y han planteado tantos otros? ¡El vapor! Decid el nivelador del mundo. ¡El vapor! Decid el regenerador de los países. El borrará los errores pasados; el llenará las simas abiertas. Elevad una generación robusta, multiplicad la población, difundid la ciencia, dad al país un carácter; y el vapor llevará a este país adonde queráis, y al país al cual la imprenta ha dado un Lope de Vega, y un Calderón, el vapor le dará una industria original, propia (...) No por lo que es, sino por lo que puede ser, y debe ser, ha de apreciarse la

fuerza productora de nuestra industria (...) necesita solo no verse aislada, necesita solo que la sociedad la acompañe en su veloz carrera, que la comprenda el gobierno y el país.»⁵⁸²

És clar que quan això s'escrivia els homes de la Junta de Fàbriques ja havien comprès la necessitat d'intervenir en política, no sols de cercar els seus aliats, sinó de col·locar els seus propis homes a Madrid i en tots els llocs de poder on fer-se sentir i corregir la reorientació immobiliària dels moderats per recuperar alguns valors de la revolució espanyola. *Conservar Progresando* havia escrit un redactor d'*El Locomotor* i a aquest mot d'ordre s'atendrien els burgesos barcelonins en els anys a seguir.

Les pàgines d'*El Bien Público* i en gran mesura també les d'*El Locomotor* van servir per a fer emergir una generació de publicistes que van descabdellar una política, un programa, que tenia les seves principals línies en: la protecció de la indústria i el treball nacionals i el desenvolupament dels moderns mitjans de comunicació en atenció al desenvolupament d'un mercat nacional on desenvolupar un model econòmic capitalista; i la reformulació de l'Estat liberal per a corregir el que veien com un esclavissament moderat cap a formes preliberals per autoritàries, que bloquejaven el desenvolupament que es proposaven impulsar. En aquest punt, l'oposició frontal a la centralització cal veure-la no com l'expressió de l'esperit provincial, sinó com la defensa d'un model d'Estat liberal que els permetés un major grau de participació, és clar, però sobretot que estigués al servei del desenvolupament capitalista que el seus interessos industrials reclamen. Parlem de programa industrialista perquè en el cor d'aquest programa la qüestió industrial no hi és plantejada en termes tan sols defensius, sinó que és plantejada amb una clara voluntat de canvi en els equilibris de poder i en les seves línies mestres. És clar que tot el programa industrialista no s'acaba en aquests dos punts; almenys uns altres dos mereixen el mateix rang dins el projecte: la construcció d'una ciutat moderna amb totes les seves conseqüències (enderroc de les muralles i eixample)⁵⁸³ i el problema de les noves formes de cohesió social en una societat nova basada en el mèrit individual i no en la tradició. Aquí significativament emergeix amb força la preocupació pels marges, la preocupació per aquells que no tenen lloc en el nou ordre industrial, aquells que no són productius. La reflexió sobre la beneficència, les presons i el sistema penitenciari, l'educació dels cecs o el tractament dels bojos, que ocupen moltes pàgines d'aquesta premsa burgesa, cal entendre-la en aquest sentit: un nou ordre social encara que es tracti d'un ordre competitiu basat en la meritocràcia,

---

⁵⁸² *Ibidem*, núm. 421, 5 d'abril de 1849, editorial signat per R. (Reynals i Rabassa).

⁵⁸³ Fins a cert punt, sorprèn la poca atenció editorial que es presta a assumptes tan transcendents com esdevindran els de les muralles i l'eixample en els anys successius; no és que no es parli de política local, al contrari, però el punt de vista és ras i no té l'ambició programàtica que hi correspondria. Cal pensar que aquest assumpte devia ser especialment delicat davant de les autoritats militars i que en el període va regir constantment l'estat de setge.

és sobretot una nova jerarquia social on cal que tothom tingui el seu lloc assignat si no es volen gèrmens de desordre.⁵⁸⁴

Aquests homes tenien un projecte que depassava en molt la pura defensa de la protecció aranzelària o dels interessos locals –això que s’ha tendit a anomenar *provincialisme*–; tenien un projecte alternatiu per a la nació espanyola i també l’optimisme de creure que els acompanyava la raó dels temps que indefectiblement els faria vèncer. El fet que arribessin tants i tants atacs des de fora que volguessin identificar-los justament d’aquesta manera els va obligar a defensar-se, certament, però els va suposar un greu inconvenient que, sempre que van poder, es van esforçar a desmentir. Que fossin acusats de provincialistes, no era més que l’expressió d’una profunda contraposició d’estructures i mentalitats.⁵⁸⁵ En aquest sentit creim que les paraules que al respecte va escriure Pierre Vilar ja fa més de quaranta anys, referides al període 1820-1885, segueixen explicant plasticament les aspiracions d’aquest grup: “era el temps en que els dirigents de la indústria catalana, havent conquerit, bé que protegit difícilment, el mediocre mercat espanyol, aspiraven, però no ho aconseguien, a posar-se al front no pas d’un Estat català, sinó de la *nació espanyola*”⁵⁸⁶.

---

⁵⁸⁴ La quantitat d’articles dedicats a tractar aquest tema és enorme. Pere Dalmaes, i Francec Fornós dos dels principals redactors, pràcticament ho converteixen en una especialitat. No ens hem estès en aquest punt que requereix una investigació específica.

⁵⁸⁵ En aquest punt discrepem notòriament d’algunes de les interpretacions més arrelades a la historiografia catalana. Justament per això i perquè no hi ha cap afany polèmic en les nostres observacions, cal aclarir que es refereixen a un grup concret, els fabricants i els intel·lectuals, que els ajudaren a presentar el seu programa, i no vol dir que ningú a Catalunya no veiés les coses d’una altra manera, com s’explica més endavant; un grup i un moment, 1849-50. Cal precisar que aquestes observacions no són extensibles a d’altres períodes i que en aquest text tan sols es refereixen al moment esmentat.

⁵⁸⁶ VILAR, Pierre. *Catalunya dins l’Espanya...*, vol. 1, p. 67.

6. LES DUES ALTERNATIVES INDUSTRIALISTES DEL PROGRESSISME I EL NAIXEMENT DEL PARTIT DEMÒCRATA

El progressisme barceloní havia estat escapçat després de la reacció de 1844. Si primer havien estat perseguits els homes d'orientació més esquerrana compromesos amb la Junta Suprema de Barcelona, després de la pujada al poder del trànsfuga González Bravo, l'aixecament d'Alacant va ser l'ocasió de perseguir el sector temperat del partit i aconseguir l'elecció d'unes Corts moderades monocolors –amb la sola excepció de José María Orense. Així doncs, els líders més destacats de l'etapa esparterista a Barcelona, com Joan Antoni Llinàs, Pere Felip Monlau, Rafael Degollada, Pere Mata o Antoni Ribot i Fontseré,⁵⁸⁷ havien desaparegut de la circulació, a l'exili o a Madrid. A més, l'estat de setge vigent al Principat no facilitava la recomposició del partit, el qual es trobava privat d'òrgans de premsa, llevat d'*El Barcelonés*, que a partir de 1845 va editar l'impressor Manuel Saurí i que, amb diversos noms, va ser l'únic que va sortir sense interrupció significativa al llarg de la dècada moderada. Aquesta perllongada situació d'excepcionalitat va dificultar la recuperació de la normalitat pública, que a Madrid es va produir a partir dels anys del governs puritans de Pacheco i García Goyena, i també gràcies a l'amnistia que es va decretar amb motiu del casament de la Reina i a la que va emetre el govern Narváez just a les vigílies de la revolució europea de febrer de 1848.⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁷ Alguns dels citats ja no tornarien a tenir activitat política a Barcelona. Pere Mata i Pere Felip Monlau van fixar la seva residència a Madrid per uns anys, on van continuar les seves respectives carreres professionals. Joan Antoni de Llinàs va marxar a l'exili i ja no va tornar. Tan sols Ribot i Fontseré va tornar a tenir activitat política a Catalunya quan va tornar a Barcelona el 1852 per editar el periòdic *La Actualidad*, i també Rafael Degollada, que, en motiu de les eleccions a Corts Constituents el 1854, va ser elegit diputat, tot i que sense assolir el protagonisme de l'etapa anterior.

⁵⁸⁸ Els primers anys de la dècada moderada es van caracteritzar per la política restrictiva i repressiva respecte a la premsa, la qual s'inicia amb el decret de 10 d'abril de 1844, continua amb el decret de 6 de juliol de 1845, que suprimeix els jurats de premsa, i culmina amb el decret de Javier de Burgos de 18 de març de 1846, que contempla la possibilitat de suspendre governativament un periòdic. A Barcelona, tan sols es va tolerar la publicació del diari progressista *El Barcelonés*. No va ser fins a 1849 que va aparèixer un periòdic tan ambigu com *El Catalán*, de Víctor Balaguer –que deia defensar la causa dels *cruzados*, del Teatre de la Santa Creu, enfront dels *liceistes* d'*El Locomotor*. El 1850 els impressors germans Oliveres van començar la publicació de *La Opinión Pública*, sota la direcció de Lluís Oliveres, un periòdic que expressava opinions pròximes a l'ideari demòcrata i que publicava col·laboracions del republicà Joan Baptista Guardiola i les primeres col·laboracions de Lluís Cuchet, que seria fundador anys després d'*El Centro Parlamentario*, juntament amb Francesc Camprodón, i més endavant d'*El Conceller*, amb Víctor Balaguer, i de *La Revista de Catalunya*. Una excepció va suposar la tolerància amb el periòdic de Monturiol *La Fraternidad*, a partir de 1847, que tanmateix seria clausurat pel seu posicionament poc després de la revolució de París. Per contra, a Madrid, on no regia l'estat de setge, la normalització en aquest camp va ser més ràpida. Els progressistes comptaven amb *El Clamor Público* de Fernando Corrandi, des de 1844. El 1849, en ocasió del debat amb la facció demòcrata, comença a publicar-se *La Nación* de Manuel Cortina i el periòdic demòcrata *El Siglo*. Fernández de los Ríos va començar a publicar *Las Novedades*, que volia ser un nou tipus de periòdic, un any més tard. Pel que fa a la premsa socialista, Sixto Cámara i Fernando Garrido comencen a publicar *La Atracción* el 1847, de vida molt curta; a partir de 1848, *La Organización del Trabajo* i, a partir de 1849, apareix tot un estol de premsa demòcrata i republicana representada per *La Tribuna*, *El Pueblo*, *La Reforma Económica* de Cambra, *El Eco de la Juventud* de Garrido... (SEOANE, M. Cruz. *Historia del periodismo...*, vol. 2, p. 200-216; *200 anys de...*, p. 104-114,).

El partit progressista i els seus homes no van reaparèixer en la política barcelonina fins a 1849, i encara no ho van fer del tot obertament. A les eleccions generals, per a cobrir una vacant al districte de Sant Pau, Joan Vilaregut⁵⁸⁹ va obtenir l'elecció amb el suport de la Junta de Fàbriques i pràcticament sense oposició i, a les eleccions locals, s'hi van presentar alguns elements progressistes, tot i que la contesa es va presentar com una qüestió entre *liceistes* i *cruzados* –dos grups del partit moderat. Hi va resultar elegit algun element progressista, com el comerciant Joan Gost.⁵⁹⁰ Tanmateix, el punt de recomposició del progressisme barceloní,⁵⁹¹ llevat dels molt pocs que van participar d'una manera o altra en les conspiracions del 48 –Ballera, Bertran i Soler, etc.–, cal considerar-lo la candidatura de Joan Vilaregut, sostinguda per la Junta de Fàbriques, que cal atribuir al front proteccionista que els homes de la patronal catalana cercaven de crear amb homes de diverses orientacions polítiques, on Pascual Madoz,⁵⁹² Fèlix Domènech⁵⁹³ i Jaume Ceriola⁵⁹⁴ actuaven com a terminals progressistes a

---

⁵⁸⁹ Sobre Vilaregut vegeu SOLÀ, Roser. *Joan Vilaregut i...*, la sola biografia d'un polític progressista barceloní de què disposem.

⁵⁹⁰ Joan Gost, que havia format part de l'ajuntament de l'època esparterista, va romandre a Barcelona després dels fets de novembre de 1844. Quan les autoritats van depurar els elements progressistes a l'estiu de 1844, ell va poder demostrar que no havia participat en actes que es poguessin considerar il·legals, i no resultar represaliat. No és segur que en aquest moment mantingués les seves simpaties pels progressistes, ja que no apareix recomanat en la candidatura d'*El Barcelonés*, però aquesta dada, atesa la poca organització del partit en aquest moment, tampoc no és definitiva.

⁵⁹¹ Madoz i Ceriola havien estat elegits diputats a Corts per Lleida a les eleccions de 1846, També va ser elegit diputat per Tarragona Ciril Franquet; a la província de Barcelona, en canvi, no s'hi va escollir cap diputat progressista.

⁵⁹² Sobre Pascual Madoz Ibáñez hi ha una desoladora manca d'estudis, llevat de la biografia de PAREDES ALONSO, Francisco Javier. *Pascual Madoz, libertad...* Tampoc no disposem d'estudis moderns sobre el partit progressista ni a Barcelona, ni a Catalunya, i a Espanya tan sols coneixem el llibre de VILCHES, Jorge. *Progreso y libertad...* i la tesi doctoral inèdita de MARTÍN, Teodoro. *El Partido progresista*. Tesi doctoral inèdita. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1975.; també és pot consultar: CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. "Los partidos políticos". A: JOVER, Pedro (dir.). *La era isabelina* (vol. XXXIV de MENÉNDEZ PIDAL (dir.). *Historia de España*. Madrid: Espasa Calpe, 1981). No reproduïm una breu biografia de Madoz com hem fet en altres casos per les nombroses referències que s'hi fan al llarg de tot el treball. En tot cas tan sols cal destacar que, a pesar d'haver militat sempre en els sectors més moderats del seu partit, s'hi va mantenir sempre fidel, i molt especialment el 1858, quan la major part d'aquest sector, encapçalats per Prim, Cortina i Serrano, componien el sector *resellado* que es va integrar a la Unió Liberal del General O'Donnell. Madoz, juntament amb Olózaga, va formar la facció pura del partit. D'altra banda, en matèria econòmica, es va manifestar sempre proteccionista, cosa que li va reportar les simpaties dels fabricants barcelonins, amb qui va mantenir una llarga relació, especialment entre 1841, quan hi va col·laborar amb motiu de la defensa de la protecció en el debat de la reforma aranzelària, i 1856, quan els fabricants barcelonins, després de les convulsions del Bienni, es van allunyar del partit progressista per apostar definitivament per la Unió Liberal. A més de l'activitat política en els anys de la dècada moderada, va publicar la monumental obra MADOZ IBAÑEZ, Pascual. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid: Est. Literario-Tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, 1845-1850. 16 vol., que representa un dels majors esforços del segle XIX per a aixecar una ciència social a Espanya.

Madrid. La candidatura de Vilaregut representa la d'un fabricant, però també l'esforç d'un sector del progressisme espanyol encapçalat per Madoz de cercar l'aproximació als industrials catalans, un sector dinàmic, forçosament decebut de la política moderada, en el qual veien la possibilitat d'obtenir la base social per a una nova onada de reformes polítiques i econòmiques dins el liberalisme d'ordre, i en el marc del sufragi censatari. És a dir, un liberalisme allunyat del democratisme i compromès amb la monarquia isabelina, però disposat a reprendre polítiques com la reforma agrària, l'adopció d'un model d'Estat més descentralitzat i el desenvolupament d'un nou marc legal que facilités el desenvolupament capitalista en camps emergents com el ferrocarril o el crèdit.

Madoz va actuar en aquests anys com a autèntic cap de files del partit progressista a Catalunya –on el sector esparterista estava desacreditat, tot i conservar el general una gran popularitat, i Olózaga no havia tingut mai partidaris. Entorn seu es van agrupar vells progressistes com Joan Vilaregut, Jacint Fèlix Domènech, el comerciant Marià Borrell, Laureà

---

⁵⁹³ Jacint Fèlix Domènech era advocat. Va ser diputat progressista en els períodes 1836-37 per Barcelona i el 1850 –on va ser elegit a la candidatura que sostenia l'IIC– i el 1851, que ho va ser per Mataró; havia estat magistrat del Tribunal Suprem el 1840 i Ministre de Governació el 1843 en el gabinet de Salustiano Olózaga. A les Corts de 1850 i 1851 va ser un dels més destacats membres de la minoria progressista, molt ben relacionat a Madrid i molt vinculat als interessos industrials a Barcelona. El 1853 va acceptar formar part del govern moderat de Sartorius com a ministre d'Hisenda i de Gràcia i Justícia, i va ser nomenat senador vitalici. El decret de pagament anticipat de contribucions que va dictar el 1854 va ser una de les causes que van precipitar la revolució de juliol. (SOLÀ, Àngels. "Jacint Fèlix Domènech". A: MESTRE I CAMPI, Jesús: *Diccionari d'història...*, p. 358-359; també BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 247, 308, 337; SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 356, 361-363.)

⁵⁹⁴ Jaume Ceriola va néixer a Agramunt el 1797. Fill d'un arrendatari de drets senyoriais que aviat es va establir a Reus, de jove va residir a Madrid. Els anys trenta pertanyia al cercle d'homes de negocis que més decididament donaven suport a la política de Mendizábal, tant a la milícia com amb préstecs d'equipament i batallons sencers de soldats. Va ser un dels homes clau del grup de residents a Madrid que van col·laborar amb la Comissió de Fàbriques i un dels promotors de l'Institut Industrial de España, el 1841. Igual que Madoz, va ser accionista de l'Espanya Industrial, el 1847; Maties Vila, Subirà i Cia, el 1848; Flaquer i Cia., el 1855; i de la línia ferroviària Barcelona-Martorell, on va jugar un paper decisiu en la defensa dels interessos igualadins i penedesencs, enfront de la iniciativa paral·lela de sectors econòmics de Vilanova i la Geltrú de fer passar la línia de Tarragona per la costa; promotor del Canal d'Urgell i accionista de moltíssimes altres societats de crèdit, mines, etc. En política, tot i la seva relació amb la Cort i, molt especialment, amb el duc de Riansares –marit de Maria Cristina de Borbó– i el banquer Salamanca, es va mantenir sempre dins el partit progressista. Sánchez Silva escriu: "El señor Ceriola no ha comerciado con su opinión: está si muy relacionado con la corte (...) y deja a un lado los intereses para obrar como hombre de partido. Si en el Congreso se trata de alguna cuestión que afecte al Principado, no reniega de su país, y solo abandona a los progresistas para votar con los catalanes." (///SÁNCHEZ SILVA, U. *Semblanzas de los...*, p. 46-47). Va ser regidor de Madrid el 1843 i diputat a Corts pel districte d'Agramunt el 1846-1850; va ser nomenat senador de designació reial el 1854. (Vegeu especialment PONS, Josep Maria. *Moderats i progressistes...*, p. 83-85; també SOLÀ, Àngels. "Ceriola, Jaume". A: MESTRE, Jesús. *Diccionari d'història...*, p. 238; PASCUAL I DOMENECH, Pere. *Ferrocarriles y colapso...*, p. 135-160; OTAZU, Alfonso de. *Los Rothschild y sus socios españoles (1820-1850)*. Madrid: O. Hs., 1987, p. 181, 196, 217, 231, 315, 327-328, 332-336, 405 i 438.)

Figuerola, el frenòleg Magí Pers i Ramona,⁵⁹⁵ l'advocat Pau Pelachs,⁵⁹⁶ Tomàs Soler i Espalter, Torrents i Ramallo, Antoni Viadera⁵⁹⁷ i una nova generació, on destacarien els publicistes⁵⁹⁸

---

⁵⁹⁵ Magí Pers i Ramona, nascut a Vilanova i la Geltrú el 1803, va viure a Cuba en la seva joventut, d'on va tornar a Barcelona l'any 1842. De professió sastre, es va afeccionar a la frenologia que predicava en aquells anys Marià Cubí i a la literatura. Va publicar diversos llibres sobre sastreria i un *Manual de frenología*. Va escriure una *Cartilla de Ciencia Política* (Barcelona: J. Tauló, 1848; es tracta d'una segona edició; la primera podria ser de 1843, ja que la introducció porta aquesta data), on es defensen idees tradicionals de l'ideari progressista: sobirania nacional, govern representatiu, instrucció del poble per a alliberar-lo, etc., tot i tractant-se d'una obra de divulgació sense més pretensions. Va publicar també diverses gramàtiques castellanes i una de catalana-castellana el 1847 –inspirada, segons Rubió i Balaguer, en Ballot– i una *Historia de la lengua y la literatura catalana desde su origen a nuestros días* (Barcelona: J. Tauló, 1857). El 1851, probablement, va visitar l'Exposició Universal de Londres i en va publicar un article al *Diario de Barcelona*, que coneixem per l'esborrany que es conserva a la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú (BMVB, Manuscrits, 106). Durant el Bienni va ser regidor i alcalde sisè. Com a tal, va tenir una actuació destacada els dies de la vaga general quan va formar part, en representació de l'ajuntament, de la comissió mixta de fabricants i obrers; i també els mesos posteriors participant en la depuració de la Milícia Nacional que va ordenar Zapatero. (BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 495, 553, 555, 672, 678, 680; vol. 2, p. 18, 20-21, 43-44, 59, 76, 185, 197 i 210. També a ELÍAS DE MOLINS, Antonio. *Diccionario Biográfico y...*, vol. 2, p. 224-225.)

⁵⁹⁶ Pau Pelachs, advocat i propietari, destacat militant progressista, va ser elegit diputat a les Corts per la demarcació de Barcelona els anys 1841 i 1843. Va ser regidor progressista elegit el novembre del 53. Va formar part de la Junta consultiva de la província de Barcelona, al costat de Dulce, Madoz i Zapatero, que donava suport als pronunciats de Vicálvaro. Quan, en motiu de la revolució del 54, es va reposar provisionalment l'ajuntament del 43, va actuar com a alcalde constitucional fins a les eleccions de novembre i va ser reelegit. El 1856 formava part de la comissió que es va traslladar a Madrid per negociar amb el govern una llei que donés sortida a la vaga general de Barcelona. El 1857 va ser elegit novament regidor. (Vegeu BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 300, n. 31, 301, 323, n. 77, 335, 341, 473, n. 46; vol. 2, p. 307, 309, 314-318.)

⁵⁹⁷ Originari de Lleida on va ser elegit diputat reiteradament en els anys de la revolució i del trienni esparterista, seria alcalde electe de Barcelona a partir de 1854.

⁵⁹⁸ Tot i que els membres d'aquest grup no ocuparien llocs de responsabilitat política fins arribat el Bienni, se'ls cita ací ja que en aquests anys començarien la seva activitat publicística entorn del lideratge natural de Víctor Balaguer i arribarien a constituir el grup dirigent del progressisme barceloní després del Bienni. També resulta interessant veure com els membres d'aquest grup, inicialment molt vinculats a Madoz –amb qui mantenen la correspondència pròpia d'un cap de files–, a partir de 1859 s'aproximaran a la figura ascendent de Prim per convertir-se en els seus portaveus. A més, són el més semblant a una rèplica progressista del grup emergent d'*El Locomotor* que capitanejava Duran i Bas, tot i que la seva maduració no va ser tan precoç. En els anys del Bienni i posteriorment van aconseguir una audiència important. Si es consulten les tirades dels periòdics de l'època, va ser justament quan Mañé es va fer càrrec del *Diario de Barcelona* i Balaguer de *La Corona de Aragón* que l'audiència es va disparar, i aquests dos periòdics es van disputar l'hegemonia. (Vegeu *200 de premsa...*, p. 528; TASSIS, Rafael; TORRENT, Joan. *Historia de la premsa catalana*. Barcelona: Bruguera, 1966. 2 vol., vol. 1, p. 44-45.)

Víctor Balaguer⁵⁹⁹ i Lluís Cuchet,⁶⁰⁰ però també altres elements com Pere Collaso i Gil,⁶⁰¹ Agustí Aymar,⁶⁰² Pacià Masades, Salvador Maluquer... Aquests homes desenvoluparien un

---

⁵⁹⁹ Víctor Balaguer i Cirera va néixer a Barcelona el 1824. Literat, historiador i periodista, tot i la seva innegable influència, no va ocupar càrrecs polítics fins a 1863, any en què va ser elegit diputat provincial. Va militar sempre en el partit progressista i, després del Sexenni, en el liberal de Sagasta. Els anys inicials de dècada moderada va viure a Madrid. Quan va tornar a Barcelona es va dedicar al periodisme. Va ser redactor d'*El Locomotor* y *El Bien Público*, que va abandonar ràpidament per fundar el periòdic *El Catalán*, òrgan dels *cruzados* en la seva polèmica amb els *liceïstes*. Va intentar donar-li el to d'un diari polític sense aconseguir-ho, cal pensar que per dificultats amb l'editor i per la breu vida del diari. Quan aquest va tancar, va continuar escrivint al *Diario de Barcelona* cròniques de societat amb el pseudònim *Julia*, a *La Antorcha* i a *El Popular*. En aquests anys va anar configurant el seu pensament monàrquic confederal que cristal·litzaria, després de la revolució de 1854, en la fundació, juntament amb Manuel Angelón, de *La Corona de Aragón*, que esdevindria el principal periòdic progressista barceloní del Bienni. Amb Lluís Cuchet, quan *La Corona* va ser clausurada, van continuar l'exposició del seu pensament a *El Conceller*. L'any 1857 va publicar *La libertad constitucional*, llibre d'història que, en realitat, és un compendi del seu pensament polític, monàrquic, catalanista, confederalista i proteccionista. Es conserva una gran part de la documentació personal i política de Víctor Balaguer al Museu Biblioteca Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú. Tanmateix, es pot consultar SOLDEVILA, Ferran. "El centenari de Víctor Balaguer". *Revista de Catalunya*. Barcelona: 1925, p. 61; CAPDEVILA, Carles. "Les grans figures del Renaixement de Catalunya: Víctor Balaguer". *Revista de Catalunya*. Barcelona: 1924, p. 576-592; PALOMAS, Joan. *Víctor Balaguer. Renaixença, revolució i progrés*. Vilanova i la Geltrú: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú / el Cep i la Nansa, 2004; VICENS VIVES, Jaume. *Industrials i polítics.*, p. 427-432; DIVERSOS AUTORS. "Víctor Balaguer". A: *Actes del Col·loqui sobre Romanticisme. Vilanova i la Geltrú, 2, 3, i 4 de febrer de 1995*. Vilanova i la Geltrú: Biblioteca Museu Víctor Balaguer, 1997, p. 421-537; SANTALÓ I PEIX, Jaume. "Víctor Balaguer: vers una biografia política". A: *Ultramar. Política de Víctor Balaguer i progrés per a Vilanova i la Geltrú*. Vilanova i la Geltrú: Biblioteca Museu Víctor Balaguer, 2000, p.25-38; *Víctor Balaguer i el seu temps*. Barcelona: Publicacions abadia de Montserrat, 2004.

⁶⁰⁰ Lluís Cuchet i Font, nascut a la Cerdanya el 1815, va ser periodista, escriptor i polític progressista. Va col·laborar a *La Opinión Pública* i *El Barcelonés* a començament dels anys cinquanta, en temes d'economia política –era proteccionista–, d'història i de política internacional. El 1854 col·laborava en *La Corona de Aragón* de Víctor Balaguer, fins que el 1856 va passar a dirigir *El Centro Parlamentario*, que inspirava i editava el diputat *resellado* Francesc Camprodon i que defensava les posicions d'O'Donnell a Barcelona. Més endavant, quan es va tancar el periòdic de Víctor Balaguer, *El Centro* va a passar a anomenar-se *El Conceller* i tenia com a aspiració defensar "los nobles principios representativos y las altas tradiciones de la antigua nación catalana", en la línia encetada per *La Corona de Aragón*. Quan va cessar el periòdic, Cuchet va escriure *Cataluña Vindicada*, obra sobre la guerra civil del segle XV, que havia de tenir continuïtat en altres dues dedicades a la revolta dels Segadors i a la guerra de Successió. L'autor pretenia desmentir el caràcter rebel dels catalans, ja que segons ell en aquestes ocasions els catalans es van revoltar contra llurs reis per defensar les seves llibertats. El 1859 va acompanyar Balaguer a Itàlia i després va continuar la seva activitat a *El Telégrafo*, de Ferran Patxot. El 1862 va iniciar la publicació de *La Revista Catalana*, probablement la primera publicació que tenia la intenció manifesta de presentar la cultura catalana com una unitat dins el panorama de les modernes cultures europees. Juntament amb Balaguer, va ser el principal publicista del progressisme barceloní dels anys cinquanta, i també amb ell va iniciar una línia monàrquica federalista que volia disputar al conservadorisme l'hegemonia cultural. Tal com ha escrit Rovira i Virgili, potser no van ser tan profunds com els conservadors ni van deixar tanta petja en la tradició cultural catalana, però van ser molt més populars i van contribuir poderosament a la construcció d'un imaginari col·lectiu que va transcendir la seva generació. Molts dels seus temes i arguments van ser represos i van influir en els homes d'orientació demòcrata o republicana i en els mateixos conservadors i regionalistes més endavant. (Vegeu ELÍAS DE MOLINS, Antonio. *Diccionario Biográfico y...*, p. 511-513; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 2, p. 154; ANGUERA, Pere. *Els precedents del catalanisme. Catalanitat i anticentralisme: 1808-1868*. Barcelona: Empúries, 2000, p. 275-279. Aquest treball tracta el llibre de Cuchet d'una manera molt esbiaixada, ja que hi veu principalment un component protonacionalista, que no és la principal línia d'argumentació de l'autor, més atent a conciliar liberalisme i tradició històrica en la línia marcada per Víctor Balaguer).

⁶⁰¹ Pere Collaso i Gil va ser regidor a l'ajuntament de Barcelona en el bienni 1852-54. Més endavant seria diputat provincial i diputat a Corts en el Sexenni. Era germà de Josep Collaso i Gil, que seria alcalde liberal de Barcelona. Comerciant i de família de comerciants, era un dels homes rics de la ciutat vinculat al progressisme.

paper important en el Bienni i, sobretot, a partir de 1858. Tot i que no apareguin encara com un grup compacte, representen la rèplica progressista al grup conservador que s'havia format entorn d'*El Locomotor* i d'*El Bien Público*, amb qui comparteixen generació i una certa sensibilitat política i amb qui conformaran el grup dirigent barceloní de la segona meitat del segle. Malgrat tot, la seva aparició pública madurarà més lentament que la d'aquests –que es beneficiaran de les iniciatives de la patronal barcelonina– i que cal situar-la ja en el Bienni, amb la publicació de *La Corona de Aragón* i l'emergència del seu protagonisme. Tanmateix, en aquests anys es van començar a mostrar algunes de les inflexions que van representar un allunyament tant respecte dels homes dels anys esparteristes, com dels demòcrates, anticipant allò que podem considerar una autèntica refundació del partit progressista barceloní, amb nous temes i noves preocupacions, que no es completaria fins als anys de la Unió Liberal. Potser la principal característica d'aquesta generació serà l'adopció del projecte de Manuel Cortina de convertir el partit progressista en un partit patrici, instal·lat en el sistema censatari i abandonant en bona mesura l'aspiració interclassista de representar tot el poble que havia orientat el partit en el període 1836-1843, tot i que aquesta aspiració que al llarg del Bienni tornaria a revifar.

6.1. La vocació hegemònica del progressisme: Pascual Madoz i la nova generació del progressisme barceloní

La vinculació de Madoz a Barcelona era antiga. El 1834 havia estat redactor principal d'*El Catalán* –diari d'orientació liberal exaltada–; l'agost de 1835, juntament amb Jacint Fèlix Domènech, ocupa l'alcaldia interina de Barcelona i, pocs mesos després, el trobem com a governador militar a la Vall d'Aran en plena guerra carlina. Després serà diputat a Corts –en diverses ocasions per la província de Lleida– i Superintendent d'Hisenda. En motiu de la discussió de la reforma aranzelària de 1841, intervé activament per oposar-s'hi, ja plenament

---

⁶⁰² Agustí Aymar i Gelabert, advocat progressista, va destacar a les jornades de juliol de 1854. Després seria elegit regidor durant el Bienni. Col·laborador de Balaguer en els anys següents, tindria un paper destacat en el progressisme barceloní. Va ser diputat provincial electe per Barcelona els anys 1863, 1865 i 1866. A la Biblioteca de Catalunya es conserva un fons amb nombrosa correspondència d'ell amb els líders progressistes: Espartero, Madoz, Escosura, Figuerola, Balaguer, Eduard Maluquer, Manuel Torrents i Ramallo..., així com material sobre Barcelona i el Partit Progressista. El seu protagonisme va començar durant el Bienni, però es va accentuar els darrers anys cinquanta i els seixanta. També hi ha correspondència seva amb Víctor Balaguer al Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú. (Vegeu BC, Manuscrits, 1260). Hi ha nombrosa correspondència d'Aymar que ha estat parcialment reproduïda per Olivar Bertrand i per Paredes. (OLIVAR BERTRAN, Rafael. *Así cayó Isabel II*. Barcelona: Destino, 1955; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 295, 553; vol. 2, p. 21, 44, 75-77, 220, n. 121; PAREDES ALONSO, Francisco Javier. *Pascual Madoz. Libertad...*, p. 332-334, 408-409, 547).

coordinat amb la Comissió de Fàbriques.⁶⁰³ Després de la seva detenció i empresonament, arran de l'aixecament d'Alacant, el 1846 torna a ser elegit diputat per Tremp, i en ocasió d'aquest fet la Comissió de Fàbriques s'hi dirigeix en els següents termes:

“Esta Comisión no ha olvidado nunca el decidido empeño que en años anteriores siendo V.S. diputado por la provincia de Lérida y de acuerdo con los otros diputados catalanes procuró conjurar la tempestad, que la intriga y la rivalidad de los extranjeros había levantado para destruir las fábricas del Reino (...) probablemente el Gobierno presentará a las actuales Cortes su proyecto de reforma de aranceles y aduanas, y es sumamente peligrosa cualquier innovación que se haga en el sistema.”⁶⁰⁴

La reforma es veuria posposada pels fets de l'any 48, però la col·laboració entre els fabricants i Madoz s'intensificaria, molt especialment en motiu del debat aranzelari de 1849. No entrarem en els fets d'aquells dies ací, ja que en parlarem més endavant, però el cert és que Madoz va tenir ocasió de mostrar les seves conviccions proteccionistes i de refermar el seu prestigi entre els fabricants de la Junta, el qual va tenir el seu exponent més clar en la gira que el diputat va realitzar per Catalunya el març de 1850 convidat a presidir la inauguració de la nova fàbrica dels germans Muntades, l'Espanya Industrial de Sants. Ultra els actes propis d'aquest esdeveniment, Madoz va visitar les principals ciutats industrials de Catalunya –Sabadell, Terrassa, Reus, Igualada, Lleida–, en una espècie de campanya electoral anticipada.⁶⁰⁵ Tan clara era la coincidència de criteri entre els homes de la Junta i Madoz que, en el banquet que aquests li van oferir el 25 de març a Barcelona, Joan Jaumandreu, en el brindis que va efectuar com a President, li va oferir la candidatura per un districte industrial,⁶⁰⁶ que naturalment havia de ser Barcelona, tot i que Madoz va refusar en nom dels seus electors de Tremp. Als pocs mesos seria elegit pel districte de Sant Pau i, el mes d'agost, una nota editorial d'*El Bien*

---

⁶⁰³ Poc després de la seva elecció com a diputat, Madoz rep la felicitació de Valentí Esperó, president de la Comissió de Fàbriques, manifestant que la seva elecció “proporciona a la industria de Cataluña un adalid inteligente y esforzado” i esperonant-lo a la defensa de la protecció industrial (ofici a D. Pascual Madoz, AFTN, Junta de Fàbriques, copiadors de correspondència III, f. 121-123, reproduït íntegrament a PAREDES, F.J. *Pascual Madoz. Libertad...*, apèndix IX, p. 459-460). Jaume Vicens Vives ha assenyalat que els industrials catalans van ser esparteristes per la influència de Madoz, de manera que després de 1841, amb l'aprovació del nou aranzel, el distanciament entre el regent i els interessos catalans va ser definitiu (vegeu VICENS VIVES, Jaume. *Industrials i polítics...*, p. 134).

⁶⁰⁴ Barcelona, 9 de gener de 1847, signat pel vicepresident Domingo Ramis (AFTN, Junta de Fàbriques, copiadors de correspondència IV, f. 19-20, citat a PAREDES, F.J. *Pascual Madoz. Libertad...*, p. 187).

⁶⁰⁵ Les celebracions, amb motiu de la inauguració de l'Espanya Industrial i de la gira posterior de Madoz, es poden seguir a través de les cròniques detallades d'*El Bien Público* (6 de març de 1850, ressenya de la inauguració a la primera pàgina; 17 de març de 1850 sobre la visita a Sabadell; 19 de març de 1850 sobre la visita a Sabadell; 25 de març de 1850, un altre sopar ofert per la Junta a Barcelona; 4 d'abril de 1850, l'estada a Lleida).

⁶⁰⁶ *El Bien Público*, 25 de març de 1850.

Público l'assenyalava com a “notabilidad la más indicada para ponerse al frente de la diputación catalana”.⁶⁰⁷

La coincidència entre Madoz i els fabricants barcelonins no es limitava a la defensa estricta i rasa de l'aranzel proteccionista. En el seu pensament econòmic tenia consciència que la industrialització espanyola depenia en gran mesura de la reforma agrària, tant per a la formació de capitals,⁶⁰⁸ com per al desenvolupament d'un mercat interior,⁶⁰⁹ i la necessitat de la consegüent reforma agrària que fes viable la integració d'aquest mercat. Una reforma que tindria ocasió d'assajar pocs anys més tard amb la seva desamortització, però que no s'havia cansat de reclamar al llarg dels anys en tants aspectes: la legislació absurda que prohibia el tancament de les finques, la deficiència de les comunicacions per falta de canals i bons camins, el règim de propietat –tan per la concentració en unes zones com per l'excessiva divisió en altres–, el contraban de cereals i, finalment, la falta d'escoles que facilitessin els estudis especialitzats.⁶¹⁰ Paredes ha escrit: “Para Madoz era absurdo pensar en una potente industria, sin el respaldo de una agricultura dinámica. Tanto como fabricantes, España necesitaba compradores, único medio de que funcionara el juego de la oferta y la demanda”.⁶¹¹ És a dir que era conscient de la necessitat de crear un mercat integrat i avançar cap a una economia plenament capitalista. En aquest sentit, l'industrialisme dels fabricants catalans coincidia en els seus objectius amb els del polític navarrés.

Si examinem altres factors de la proposta industrialista dels fabricants catalans, trobem la mateixa coincidència. El desenvolupament de les modernes comunicacions, especialment el ferrocarril, va ser una de les seves preocupacions i el va qualificar com el “progreso de los progresos” que havia de portar la industrialització a totes les províncies,⁶¹² i no ho oblidem, va ser l'autor de la llei de ferrocarrils de 1855, que va suposar el definitiu desenvolupament d'aquest a la Península. Respecte de l'administració, les seves dimensions i la centralització també es manifestava en termes semblants als dels fatigats contribuents catalans; davant la

---

⁶⁰⁷ *El Bien Público*, 13 d'agost de 1850.

⁶⁰⁸ “Por otra parte no debe desconocerse que fomentando la agricultura es como se facilita el progreso de la industria. Digáseme, si no, ¿la industria como se fomenta? Con Capitales. ¿Y estos de donde salen? De la agricultura. Véase como esta es la principal fuente de riqueza pública y cuyos recursos producirán la prosperidad de nuestra industria, y por consiguiente de nuestro comercio.” (*DSC*, legislatura de 1836-1837, 16 de juliol de 1837, p. 5.404, citat a PAREDES, F.J. *Pascual Madoz. Libertad...*, p. 212, n. 72).

⁶⁰⁹ “...porque escandaloso es ver que a un habitante de Castilla, le cueste tanto, el conducir sus granos a Santander, como le costaría a un habitante de Riga traerlos embarcados al mismo punto.” (*DSC*, legislatura de 1841, 14 de juliol de 1841, p. 2.264, citat a PAREDES, F.J. *Pascual Madoz. Libertad...*, p. 212-213, n. 78).

⁶¹⁰ PAREDES, F.J. *Pascual Madoz. Libertad...*, p. 184.

⁶¹¹ PAREDES, F.J. *Pascual Madoz. Libertad...*, p. 184.

⁶¹² *DSC*, legislatura de 1859, 5 d'abril de 1859, p. 2.431 (citat a PAREDES, F.J. *Pascual Madoz. Libertad...*, p. 218, n. 123).

revolució de 1854 va afirmar que no era una revolució dirigida a enderrocar un ministeri, sinó “principalmente a asegurar la libertad y simplificar la administración”.⁶¹³ Segons ell:

“En España no hay que atacar los sueldos, y no se ofenda ninguno de mis correligionarios políticos; lo que hay que atacar es el personal excesivo que tenemos; lo que hay que atacar es la administración mal montada, con mil complicaciones, con ruedas inútiles; lo que hay que atacar es el lujo de nombrar inspectores, directores y visitadores, con lo cual se recarga de una manera terrible el presupuesto y sin embargo los sueldos no son excesivos como algunos creen.”⁶¹⁴

Però, i en això és un progressista característic, un segon front de preocupació l'ocupa amb la mateixa atenció que el gran disseny de la política econòmica: la ciutat industrial, com a escenari privilegiat de les transformacions polítiques, econòmiques i socials que la doble revolució han precipitat. La preocupació per la nova urbs, per les condicions de vida dels seus nous grups socials, per l'estabilitat que garanteixi el desenvolupament econòmic, és general entre els progressistes. Ho han demostrat Monlau en els seus primers textos i els ajuntaments del trienni esparterista, i continuarà present en els homes d'aquesta orientació, tot i que la irrupció de la moderna ciència social portarà molts d'ells, a partir del coneixement d'una realitat no gens falaguera, a les files del republicanisme i dels primers corrents socialistes fortament influïts pel positivisme.

En el cas de Madoz, la preocupació per dotar la política reformista d'una base empírica el portaria a dedicar els primers anys de la dècada moderada, justament quan es va veure separat de la política, a construir la seva monumental obra: el *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*.⁶¹⁵ Aquesta obra magna, en tants sentits exemplar, contenia un article dedicat a Barcelona⁶¹⁶ ple d'observacions i informacions interessants i ben documentades, però a més s'hi desplega tot un programa de reformes urbanes molt atentes al desenvolupament econòmic de la ciutat i a l'emergència de la societat industrial. En l'epígraf, que porta el títol de *Mejoras*, els assumptes tractats són per ells mateixos tot un programa: la rectificació del llera del Llobregat per a evitar les inundacions

---

⁶¹³ DSC, legislatura de 1854-1856, 15 de novembre de 1854, p. 54 (citat a PAREDES, F.J. *Pascual Madoz. Libertad...*, p. 219, n. 131).

⁶¹⁴ DSC, legislatura de 1851, 25 de novembre de 1851, p. 1.733 (citat a PAREDES, F.J. *Pascual Madoz. Libertad...*, p. 220).

⁶¹⁵ MADOZ IBAÑEZ, Pascual: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid: Est. Literario-tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, 1845-1850. 16 vol. [Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d'Aragó al “Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar” de Pascual Madoz. Edició facsímil. Barcelona: Curial, 1985, 2 vol.]

⁶¹⁶ La veu *Barcelona* del *Diccionario* és obra d'Isidoro Cabañas, segons informa Antón Costas (COSTAS, Antón. “Estudio preliminar”. A: FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*). Tot hi això, en un punt com el programa de reformes urbanes de la ciutat, el director de l'obra devia estar-hi molt atent i forçosament reflecteixen les seves opinions.

durant les pujades del riu; l'ampliació i modernització del port enderrocant la muralla de mar i substituint-la per un sistema de defenses costeres; la construcció d'un pont sobre el Besòs, ja que la comunicació sovint estava interrompuda pel cabal del riu; l'eixample de Barcelona cap al pla enderrocant les muralles de terra per atendre les pèssimes condicions de vida de la població dins del recinte emmurallat; la construcció d'un canal de reg que travessés el pla de Barcelona; la creació d'escoles gratuïtes i d'instrucció primària per a infants, especialment de les classes jornalera o proletària; la creació d'una càtedra de mecànica pràctica i d'una altra de geometria descriptiva; la casa de correcció per a delictes lleus i particularment per a dones; el trasllat del departament de bojós de l'Hospital de la Santa Creu fora muralles i prop de la muntanya; la construcció d'una carretera travessera del pla de Barcelona en sentit Llobregat-Besòs fora muralles.⁶¹⁷ Les mesures atenen particularment a dos objectius i un desideràtum. D'una banda, la millora de la infraestructura de la ciutat per tal de millorar-ne les condicions de l'activitat econòmica i, en aquest sentit, cal considerar les que van dirigides a millorar la connectivitat –ponts, camins, llera del riu, canal de reg– i les que van dirigides a la capacitació dels quadres de la moderna indústria –creació de càtedres de mecànica pràctica i dibuix–; d'altra banda, les que es proposen el desenvolupament d'institucions socials que ajudin a vertebrar el nou ordre liberal-burgès en construcció: casa de correcció per a delictes lleus i per a dones –aquesta distinció cal relacionar-la amb la redempció de la prostitució–, creació d'un manicomi als afores –assumpte que en aquests anys havia mobilitzat la ploma d'Antoni Pujades, Illas i Vidal, Pere Dalmasas o Víctor Balaguer–⁶¹⁸ i escoles gratuïtes per als fills dels proletaris. Des d'aquesta percepció el programa industrial prenia una nova complexitat; calia ajudar el progrés material, però també institucionalitzar aquelles mesures que permetessin crear un nou ordre, una nova jerarquia social, que prevengués l'anarquia i fes front als efectes indesitjats de la nova societat que aquests homes impulsaven. Naturalment l'espai on s'esdevenia aquest conflicte entre progrés i nova misèria era la ciutat, i a fer una ciutat nova es dirigia el desideràtum: enderrocant les muralles i construir l'eixample, tal com havia escrit Monlau⁶¹⁹ –que hi és citat explícitament– el 1841. Una nova ciutat ventilada, de construccions sanes, que permeti el ple desenvolupament de la indústria i l'acollida dels qui hi han de treballar

---

⁶¹⁷ MADDOZ IBAÑEZ, Pascual. "Artículos sobre el principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d'Aragó". A: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, vol. 1, p. 287-291.

⁶¹⁸ L'assumpte del lamentable estat de la secció de bojós de l'hospital va propiciar articles d'Antoni Pujades a *El Barcelonés*, d'Illas i Vidal i Pere Dalmasas a *El Bien Público*, d'editorials sense signatura, probablement escrits per Mañé i Flaquer, a *El Locomotor*, i fins i tot del mateix Víctor Balaguer des del diari defensor del teatre de l'hospital, *El Catalán*.

⁶¹⁹ Pere Felip Monlau, metge higienista i militant del progressisme avançat, havia guanyat el concurs convocat per l'ajuntament de Barcelona l'any 1841 per fer una composició on es demostrassin els avantatges d'enderrocant les muralles de terra i construir en l'espai del pla (MONLAU, Pere Felip. *¡Abajo las murallas!*; també s'hi va presentar un altre treball: VILA, Josep M. *¡Abajo las Murallas!* Que va obtenir el segon premi).

en noves condicions més dignes i modernes; en definitiva, la ciutat que correspon a l'esperit del nou temps.⁶²⁰

Tanmateix, és interessant assenyalar com les millores apuntades corresponen totes a problemes que influeixen directament en els factors productius –les infraestructures i les comunicacions– o bé en les reformes socials. No es fa cap referència a obres d'embelliment, cosa que no fa més que posar de manifest la prioritat absoluta que per a un liberal progressista com Madoz tenia el projecte industrialista, entès com a desenvolupament capitalista, però també com a programa social. Potser on les posicions dels homes de la Junta de Fàbriques i dels joves publicistes que els acompanyen en la definició d'un programa polític divergeixen més dels intel·lectuals progressistes que defensen un desenvolupament econòmic substancialment idèntic, és en la percepció molt primerenca que tenen aquests darrers de la ciutat com a autèntic escenari del canvi i com a espai que cal gestionar amb èxit per fer avançar els seus plans, i aquesta diferència no es pot aïllar de la concepció més participativa i oberta que de la política municipal tenen aquests.⁶²¹ Aquest punt, des de l'espai conservador, tan sols Balmes l'havia vist, si bé des d'una perspectiva radicalment diferent.⁶²²

Els progressistes no van disposar aquests anys a Barcelona d'un grup d'escriptors i publicistes comparable al que formaven els joves d'*El Locomotor*, entorn de les figures de Mañé i Flaquer i Duran i Bas, o el nucli d'*El Bien Público*, encapçalat per Illas i Vidal. Algunes figures van tenir influència: Antoni Pujades, a les pàgines d'*El Barcelonés*, destacava especialment en el tractament d'assumptes de caire social i sanitari; Soler i Espalter era un agitador i organitzador incansable des de la Societat Econòmica d'Amics del País i l'Associació Defensora de Foment del Treball Nacional i de la Classe Obrera, de la qual va ser el màxim animador i impulsor, així com del seu *Boletín*; i Tomàs Bertran i Soler havia publicat el 1847 el seu interessant *Itinerario descriptivo de Cataluña*,⁶²³ però fins als anys del Bienni es tractarà de personalitats aïllades. No

---

⁶²⁰ Aquestes primeres aproximacions al problema creixentment central de la ciutat a la societat industrial, encara que protagonitzades per homes d'idees progressistes com Monlau o Madoz, pateixen encara d'una ingenuïtat, d'un to il·lusori sobre la resolució espontània dels nous conflictes socials de la societat industrial, que l'obra de Figuerola, poc temps més tard i, definitivament, la de Cerdà s'encarregarien d'esvair definitivament.

⁶²¹ Aquest punt, molt especialment després de les jornades de 1855, esdevindrà una preocupació central, tant en el discurs conservador, que s'orientarà obertament contra la ciutat, com en el reformista, que s'aplicarà a cercar les mesures per a garantir l'ordre liberal i protegir-lo de les causes del malestar social.

⁶²² Sobre la percepció que Balmes té també prematurament del paper de la ciutat en els nous conflictes socials, cal veure els articles de la sèrie "Barcelona", publicats el 1844 a *La Sociedad*, i les consideracions que al respecte han fet FRADERA, Josep M. *Jaume Balmes i...*; i ESTAPÉ, Fabià. "Vida y obra...". A: CERDÀ. I. *Teoria General de...*, vol. 3, p. 17-316.

⁶²³ BERTRAN I SOLER, Tomás. *Itinerario descriptivo de Cataluña. Comprende la descripción del antiguo Principado, su actual división territorial, militar y eclesiástica*. Barcelona: Oliveras, 1847. Enric Lluç ha assenyalat com en aquesta obra es troba la primera divisió comarcal de Catalunya al segle XIX (vegeu LLUCH I MARTÍN, Enric. "Ciència geogràfica". A: SOLDEVILA, Ferran (dir.) *Un segle de vida catalana, 1813-1930*. Barcelona: Aedos, 1962. 2 vol., vol. 1, p. 667).

serà fins a l'aparició de *La Corona de Aragón*, entorn de la figura de Víctor Balaguer, que el progressisme barceloní no generarà un grup estable des d'on elaborar un nou discurs i difondre'l, el qual es diferenciava clarament del que els mateixos anys van assajar els demòcrates i republicans.

Tanmateix, en un assumpte com la protecció de la indústria, que en la conjuntura de 1849-50 va centrar tots els debats sobre política econòmica i va mantenir ocupades les plomes dels nous publicistes conservadors, aquests joves publicistes liberals van mantenir una posició substancialment idèntica. Una bona mostra n'és la sèrie que Lluís Cuchet va publicar a les pàgines de *La Opinión Pública*,⁶²⁴ sis articles que fixen clarament la posició del progressisme barceloní i que posen per escrit el que homes com Vilaregut, Domènech o el mateix Madoz han defensat en la seva pràctica política. La línia general de l'argumentació segueix el cànon clàssic del proteccionisme d'aquest moment que havia establert Illas i Vidal, és a dir: argumentació històrica a favor del proteccionisme com a mesura que fomenta la riquesa nacional; negació que es tracti d'un monopoli català, ja que la llibertat d'empresa és general per a tots els espanyols; acusació a Anglaterra de difondre doctrines lliurecanvistes enganyoses entre la població, com la barator dels seus productes; defensa del patriotisme dels catalans que van ser "los soldados más vigorosos de la insurrección española [de 1808]", una idea que diu l'autor que no s'escriu ni des de la vanitat ni des d'"un miserable espíritu provincialista", ja que "nadie más que el que escribe estas líneas siente la necesidad de la armonía y de la unidad nacional"; i el fet que aquells propietaris agraris que pensin que l'adopció del lliure canvi els pot afavorir s'enganyen respecte dels seus interessos i col·loquen la nació en situació de ruïna, ja que tan sols el desenrotllament harmònic d'agricultura i indústria pot menar al progrés.

Malgrat tot, des d'aquesta argumentació substancialment calcada de la que contemporàniament fan els fabricants, s'introdueixen elements polítics de crítica al govern, en primera instància contra Mon, l'autor de la reforma aranzelària, però també contra el govern moderat i Narváez en particular. També s'aprofita per passar comptes amb les actituds dels fabricants en els anys immediatament anteriors, dient "los fabricantes podrán ser lo que se quiera, pero nadie menos que el gobierno moderado tiene derecho de hacerles cargos, pues en los consejos de Isabel II tienen voto generales quienes no pueden haber olvidado que gran parte de su impopularidad les viene a los fabricantes de su ciega cooperación, efectiva y sin ambages, pecuniaria y moral, a todas las medidas que tendieron a consolidar las bases en que se afianza la dominación moderada". És un retret als fabricants, efectivament, però s'ataca el govern que els ha decebut. A ells, aquests fabricants que són positivament jutjats en el seu quefer, tan sols se'ls recorda l'error d'haver confiat en els moderats que ara els perjudiquen. La idea d'atraure aquest sector cap a posicions progressistes hi és ben present.

---

⁶²⁴ CUCHET, Lluís. "Libertad de comercio". *La Opinión Pública* (17, 18, 19, 20, 21 i 22 de febrer de 1850).

Cuchet representa en gran mesura aquesta nova publicística progressista que està emergint, però la gran figura d'aquest grup, Víctor Balaguer, tot just està fent les primeres passes. El primer intent de Balaguer d'aterrar en el periodisme polític d'*El Catalán*⁶²⁵ es mou encara en un terreny de declaracions genèriques poc clares i sovint ambigües respecte del mateix partit progressista i propugna la creació d'un nou partit, *La Joven España*, un nom gens atzarós en el moment en què els soldats espanyols van a salvar el papat dels nacionalistes italians, i descriu així l'ideari del nou periòdic:

“En nuestra aurora política asoma un nuevo partido, un partido universal, un partido compuesto de hombres-esperanzas y de hombres-realidades; partido que ha estudiado en el espejo de nuestras guerras civiles y de nuestras discordias políticas, partido que en tanta fusión y en tantas decepciones ha aprendido a conocer a los prevaricadores y a los incrédulos; partido a quien la sangre que ha enrojecido más de una vez nuestras calles ha enseñado a amar el orden, a quien las aberraciones políticas han decidido a proclamar el verdadero progreso del pensamiento; a quien la bandera funesta de un maniaco socialismo ha llevado a estimar la familia; a quien tan contrarias y diversas opiniones, bautizadas todas con sangre de los pueblos, ha conducido a comprender la unidad, y a trabajar por la persuasión y la dulzura, a la reconciliación general; a quien el desquiciamiento moral ha hecho conocer la verdad del derecho; a quien en fin las públicas calamidades le han movido a buscar el único remedio. (...) Este partido es el partido de la patria, el partido de la Joven España, el partido-idea, el partido-principio. (...) Es el partido de

---

⁶²⁵ *El Catalán* va aparèixer l'onze de novembre de 1849 i va sortir al carrer ininterrompudament fins al 22 de febrer de 1850, dia en què va anunciar la seva desaparició i els subscriptors van passar al *Diario de Barcelona*. Inicialment no tenia intencionalitat política més enllà de la defensa del Teatre de l'Hospital enfront d'*El Locomotor*, que apareixia com a defensor del Liceu. A les eleccions municipals de novembre d'aquell any la qüestió havia estat central. Els *liceïstes* acusaven l'administració de l'Hospital de mantenir la secció de bojos en un estat ignominiós, i els *cruzados* denunciaven l'administració municipal d'haver actuat irregularment en la tramitació de la concessió del solar dels Trinitaris i de les obres a la societat del Liceu. En el número 34, *El Catalán* anuncia la seva fusió amb *El Avisador de Cataluña* i, justament dos dies després, publica el seu primer manifest polític. Molt probablement Víctor Balaguer es va fer càrrec del diari en aquest moment. A partir d'ací el diari adopta una orientació política ben confusa. Es reclama portaveu d'un nou partit, la *Joven España*, de reminiscències manzinianes; però en les eleccions parcials a Corts d'aquell any, si bé dóna suport a Villalobos quan es presenta per Manresa, no ho fa amb Vilaregut quan es presenta pel districte barceloní de Sant Pau, tot i que s'absté de donar suport a Joaquim Bastús, tal com afirma erròniament Carrera Pujal (CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política...*, vol. 4, p. 114). No s'alinea doncs, en aquest moment, amb les posicions del partit progressista, sinó que més aviat busca un nou espai i un nou públic, la qual cosa li val duríssims atacs del diari progressista d'esquerres *La Opinión Pública*, on Lluís Oliveras denuncia l'ambigüitat d'*El Catalán*, a qui qualifica de “periódico que marcha a lo desconocido” i, referint-se a la *Joven España*, diu: “Todavía no le hemos visto desplegar la bandera de ese partido nuevo, sui generis de que el solo sospecha la existencia.” (*La Opinión Pública*, 23 de gener de 1850).

los hombres nuevos nacidos de la desmoralización de los hombres gastados. Dejémosnos pues de hombres, y enviemos al congreso una idea y un principio.”⁶²⁶

Sembla clar que, sense la nitidesa programàtica ni la maduresa ideològica del grup conservador d'*El Locomotor*, en aquest text es troben elements de coincidència amb aquell que cal ressenyar: un judici molt negatiu de la política liberal i dels homes que l'han protagonitzada en la fase de la revolució i la guerra civil, i la necessitat de dotar-se de nous ideals i nous protagonismes que superin la vella política; un decantament conservador en l'ordre de la moral: família, ordre i unió. Si per als joves conservadors el mot d'ordre era *conservar progresando* i la regeneració política havia d'arribar de la formació d'un centre del Congrés que aplegués els interessos del país, aquest nou progressisme en formació tan sols va decantar una idea central de ressonàncies manzinianes, la pàtria, una pàtria rejuvenida, i el seu partit, *La Joven España*, que igual que el centre del Congrés vol superar la vella política i els vells partits.

No gaire temps més tard, el mateix Balaguer havia de formular un pensament més precís, però en la mateixa línia de situar la qüestió nacional en el centre del programa polític: “España es la nación, Cataluña es la patria”.⁶²⁷ Quan uns dies més tard l'editorial d'*El Catalán* intentaria concretar una mica més el seu programa –probablement pels atacs que rebia de la resta de la premsa progressista– ho faria en termes generals i inconcrets, tot i assenyalant que les plagues que assolen Catalunya són: l'amenaça de la reforma aranzelària, la llei de lleva de l'exèrcit, el sistema tributari i l'estat de setge,⁶²⁸ tots els temes més concrets i populars entre les bases progressistes, un conjunt de llocs comuns. No es tractava, doncs, de cap nou programa, sinó d'un nou estil, d'un nou llenguatge i potser de la recerca d'unes altres bases socials més adaptades a la política censatària.

En els anys a venir, Balaguer es convertiria en un dels principals col·laboradors de Madoz a Catalunya i, més endavant, de Prim, molt especialment en els anys que van de la guerra d'Àfrica fins a la revolució de setembre. Però mentrestant la inflexió ideològica que introduiria en el progressisme oficial deixaria lliure el terreny del reformisme social als demòcrates –que anirien articulant un pensament sistemàtic entorn de noves figures com Cerdà i, molt

---

⁶²⁶ Ultra posar de manifest l'ambigüïtat en què es mou l'editorialista –amb tota probabilitat Víctor Balaguer, atesa la prosa de la peça. El text és interessant; d'una banda, perquè la retòrica ampul·losa amaga l'intent de justificar la decisió de no donar suport a Joan Vilaregut, per raons que encara desconexem; però sobretot perquè suposa una inflexió en la retòrica progressista –el contingut i l'estil recorden més els editorials de Duran i Bas i Mañé i Flaquer a *El Locomotor* que la tradicional premsa progressista. Hi destaquen l'afany de ruptura amb el passat i els homes del passat, les referències a l'ordre i a la família, i finalment la substitució del dogma tradicional dels progressistes –la sobirania nacional– pel de la pàtria.

⁶²⁷ La fórmula que faria fortuna apareix per primera vegada a *Lo Verdader Català*, el 15 de març de 1843, i s'atribueix a Víctor Balaguer. Val la pena ressenyar aquest esclavissament del progressisme d'ordre des del discurs reformista de les realitats materials, que havia dominat el seu pensament en els anys trenta, cap al metadiscurs sobre la nació, que dominaria l'obra d'aquest grup a partir de 1860.

⁶²⁸ *El Catalán*, 30 de desembre de 1849, editorial, p. 2.

especialment, Pi i Margall. És indiscutible que la línia iniciada per Balaguer demostraria una gran eficàcia en la mobilització de masses i en la disputa de l'espai central al reformisme conservador, dins el sistema censatari, en tot el període que s'estén fins al sexenni, alhora que permetria un pragmatisme polític sense embuts adobat per una retòrica romàntica,⁶²⁹ que en definitiva seria la palanca de la reconstrucció del vell partit progressista en diverses conjuntures: després dels esdeveniments de 1855, de la dictadura de Zapatero, de l'ofensiva de la Unió Liberal –que els robaria no pocs quadres... En definitiva, l'any 1843 havia conclòs una etapa del partit progressista, en la qual convivien liberals i demòcrates mobilitzats entorn del fet revolucionari. En aquests anys, i a partir del lideratge d'un vell dirigent com Madoz, el partit del progrés adquiriria els contorns definitoris que el mantindrien dret fins a 1868 i que sobreviurien més enllà en el Partit Liberal de Sagasta, al llarg de la Restauració. En la definició i configuració d'aquest projecte de llarga gestació, i que en gran mesura va néixer com una adaptació a les regles del joc del règim censatari moderat vigent des de 1845 a 1868 –amb el parèntesi del Bienni–, Balaguer i Cuchet serien decisius, com Duran i Bas i Mañé i Flaquer ho serien simètricament en el conservadorisme català. Interessa ressaltar tanmateix, que aquest grup progressista, seria el primer en prendre consciència de la transformació en el discurs i la pràctica que la moderna política de masses havia de representar, i ho assajaria entorn a la guerra d'Àfrica de 1859.

---

⁶²⁹ Sobre el romanticisme a Catalunya, vegeu ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Els corrents ideològics de la Renaixença catalana*. Barcelona: Barcino, 1966, p. 9-39). Assenyala que “el romanticisme presenta en quasi tots els països dues direccions: la històrica i la innovadora; la de dreta i la d'esquerra en el llenguatge polític contemporani: El romanticisme era una revolució espiritual; en el camp social i polític podia ser conservador o capgirador”. Per a ell inicialment va predominar la tendència històrica d'influència escocesa i germànica, i considera la influència francesa, més capgiradora, reduïda al grup progressista de Mata i Ribot i Fontseré; un segon romanticisme estaria més influït per l'escola francesa i castellana –Vicens Vives ha anomenat generació romàntica a la primera i floralasca a la segona (VICENS VIVES, Jaume. *Industrials i polítics...*, p. 195-203). Aquesta influència es va traduir en imitació, si bé recuperant la llengua catalana, dins una pregona mediocritat, on el més popular dels autors va ser Víctor Balaguer: “Poc gruix ideològic, poc estudi, poca reflexió. Facilitat d'improvisació i capacitat de treball (...) allò que no se'l pot negar és la temporal eficàcia.” Per a Rovira Piferrer i Milà van representar aquella branca dretana conservadora, catòlica, moderadament liberal, que agrupa la major part dels escriptors de l'època. Al seu costat hi havia la branca esquerrana “amb menys nombre d'adeptes, menys influent en la intel·lectualitat, però més en el poble”. Els seus representants, a més de Mata i Ribot, que aviat van marxar a Madrid, van ser Pi i Margall, Balaguer i Lluís Cuchet. En termes semblats, Rubió i Balaguer ha senyalat que si bé el conservadorisme de la Renaixença li “sembla ben dibuixat”, Balaguer, Sol i Padrís i sobretot Clavé “sonaven en un altre to”. (RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. “La Renaixença”. A: D'ABADAL, Ramon (et. al.). *Moments crucials de la història de Catalunya*. Barcelona: Vicens Vives, 1962, p. 324-327).

6.2. Figuerola, l'altre progressisme: proteccionisme dinàmic i reformisme social

D'entre els homes vinculats al partit progressista i amb una gran activitat intel·lectual i social, en aquests anys destaca Laureà Figuerola⁶³⁰. Nascut a Calaf el 1816, en una família de comerciants i exportadors, el seu pare Pere Figuerola era un advocat liberal vinculat al cercle de Guillem Oliver. Va estudiar Economia Política a la càtedra d'Eudald Jaumandreu, a la Junta de Comerç, el curs 1835-36, on es va adscriure a la posició prohibicionista del seu mestre. Becat per la Diputació de Barcelona, va anar l'any 1839 a estudiar a l'Escola Normal de Madrid sota la direcció de Pablo Montesinos. Quan va tornar a Barcelona, va tenir un paper important en el període de la regència d'Espartero, militant ja en les fileres progressistes. Entre 1842 i 1847 es va dedicar a la pedagogia i va ser inspector d'ensenyament i director de l'Escola Normal de Barcelona, el 1846, càrrec que va abandonar per ocupar la càtedra d'Economia Política, Dret Polític i Administració a la Universitat de Barcelona. En aquests anys va publicar diverses obres de pedagogia i informes estadístics sobre l'estat de l'educació, així com una gramàtica castellana juntament amb Illas i Vidal.⁶³¹

En aquests anys que van de la presa de possessió de la seva càtedra fins que va fixar la seva residència a Madrid, després de ser elegit diputat a Corts a les eleccions de novembre de 1854, va ingressar el 1846 a la Societat Econòmica d'Amics del País com a membre agregat de la

---

⁶³⁰ No hi ha una biografia completa de Laureà Figuerola. De fet, la seva figura havia quedat quasi esborrada a mitjan segle XX, quan diversos treballs de Fabià Estapé –entre ells la reedició de l'*Estadística*–, l'obra de Vicens Vives i Rubió i Balaguer van restituir-lo a un lloc de rellevància en la història del XIX espanyol, d'una forma molt incipient. Sembla que la seva posició lliurecanyista va ser castigada amb una oprobiosa omisió. En aquest sentit no deixa de ser sospitosa la desaparició o inexistència de les principals obres de Figuerola a les biblioteques espanyoles. Tan sols es conserva un exemplar incomplet de l'*Estadística* a una biblioteca barcelonina, la Biblioteca Arús –que va estar trenta anys tancada al públic. Segons informació facilitada per Antón Costas, l'exemplar existent a l'Instituto de Estudios Fiscales –que va servir de base per a l'edició commemorativa de 1968– ha desaparegut, així com el que hi havia a la biblioteca de la Secretaria General de l'ajuntament de Barcelona. A més, l'únic exemplar de la ressenya del seu viatge a Londres per a visitar l'Exposició Universal que hi havia a la biblioteca de l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona es troba perdut des de fa anys. (FIGUEROLA, Laureà. *Informe sobre la...*) (Vegeu ESTAPÉ, Fabià: "Proteccionismo, autarquía y librecambio". A: *Ensayos sobre economía española*. Barcelona: Ariel, 1972; VICENS VIVES, Jaume. *Industrials i polítics...*; RUBÍO I BALAGUER, Jordi. "Sobre Laureà Figuerola els anys de la nostra Renaixença". *Recerques*, (núm. 1). Barcelona: 1976, p. 124-144). Més recentment, Antón Costas i Francisco Cabrillo, des del punt de vista del seu pensament econòmic, i Carme Carreras, pel que fa a la seva activitat de pedagoga, han aprofundit alguns aspectes d'una personalitat tan rica i complexa. (Vegeu COSTAS, Antón: "El viraje del pensamiento político económico español a mediados del siglo XIX. La "conversión" de Laureano Figuerola y la formulación del librecambismo industrialista". *Moneda y Crédito* (núm. 167). Madrid: 1983; COSTAS, Antón. "Estudio Preliminar". A: FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*; COSTAS, Antón: *Apogeo del liberalismo en la Gloriosa. La reforma económica en el Sexenio liberal (1868-1874)*. Madrid: Siglo XXI, 1988; CABRILLO, Francisco. "El programa de Economía Política de Don Laureano Figuerola". *Moneda y Crédito* (núm. 162). Madrid: 1982, p. 49-59; CARRERAS, Carme. *Laureano Figuerola, nuestro pedagogo de la ilustración, (1816-1903)*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1983.)

⁶³¹ Resulta notable el nombre i la personalitat dels qui en aquests anys van publicar gramàtiques castellanes o llibres de temàtica similar: Figuerola i Illas i Vidal (1846), Pers i Ramona (1846), Sol i Pedrís (1846), Marià Cubí (1852), Alemany (1855), i sembla indicar fins a quin punt les elits barcelonines estaven preocupades pel coneixement d'aquesta llengua de cara al desenvolupament econòmic i cultural del país.

secció d'estadística; va tenir una presència social molt activa; es trobava en el nucli impulsor de l'Institut Industrial de Catalunya l'any 1848⁶³² com a President de la secció d'Economia Política; va ser un dels autors de les Ordenances Municipals de Barcelona, redactades el 1851 –tot i que aprovades el 1857– juntament amb Ramon Muns i Ramon Martí d'Eixelà; formava part com a secretari del comitè electoral que va preparar la candidatura unitària a Corts en les eleccions de 1850, inspirada des de l'IIC, així com del comitè que va preparar la candidatura progressista de 1851.

Amb tot, l'activitat més rellevant que va escometre aquests anys va ser la redacció de l'*Estadística de Barcelona en 1849*, una obra que, en paraules d'Anton Costas, "constitueix la primera investigació sobre les *leyes de desenvolvimiento* dels fenòmens de tota mena associats a la nova civilització urbana i industrial que començava a aflorar a Espanya, i que tenia l'expressió més avançada en la ciutat de Barcelona i la seva rodalia".⁶³³ Ja l'octubre de 1847 havia presentat una primera memòria sota el títol *Estadística moral de Barcelona* a la Societat Econòmica d'Amics del País,⁶³⁴ on destacava algunes de les seves idees centrals: defensa de la societat industrial i del liberalisme individualista, per bé que reconeixent els fenòmens socials negatius que hi van associats, com la mendicitat, la insalubritat dels habitatges i les fàbriques, el treball infantil i l'estat d'abandó en què es troba aquesta població; tot i formulant un reformisme social que, sense impugnar la llibertat individual, proposa la intervenció dels poders públics en el foment de l'educació dels més pobres i dels hàbits de previsió i moderació en la recerca d'un equilibri entre responsabilitat individual, llibertat econòmica i cohesió social.

Aquests serien alguns dels temes tractats a l'*Estadística* en la part que va arribar a completar. L'obra, que va aparèixer en fascicles, havia de tractar cinc apartats segons s'explica en el pròleg: estadística física, industrial, moral, científica i administrativa.⁶³⁵ En realitat tan sols es va publicar la primera part, l'estadística física, i parcialment la industrial, que s'interromp en el capítol dedicat al cotó.⁶³⁶ Això no treu cap valor ni mèrit a l'obra que, en la seva intenció i en els

---

⁶³² SOLÀ, Roser. *L'institut industrial...*, p. 241.

⁶³³ COSTAS, Antón. "Estudio preliminar". A: FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 5. Figuerola, per investigar les *leyes del desenvolvimiento social*, va seguir les orientacions d'Adolphe Quételet (Gant, 1796 - Brussel·les, 1874), el qual, a través de l'estadística moral, es proposava descobrir les lleis que regulen la dinàmica dels fenòmens socials, intentant introduir un correctiu sobre les teories abstractes i especulatives que dominaven les ciències socials d'aquell moment. Costas va més enllà i afirma que l'*Estadística* "se sale de los límites de lo que era la estadística económica descriptiva de la época, para convertirse en el primer trabajo de estructura económica realizado en España" (COSTAS, Antón. "El viraje del pensamiento...", p. 59).

⁶³⁴ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística moral de Barcelona*, acta de la sessió pública de la Sociedad Económica de Amigos del País, 10 d'octubre de 1847.

⁶³⁵ FIGUEROLA, *Estadística de Barcelona...*, p. VI.

⁶³⁶ Donem per bona en aquest punt la versió d'Antón Costas (vegeu COSTAS, Antón. "Estudio preliminar". A: FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*).

seus resultats, és molt superior a altres esforços realitzats contemporàniament,⁶³⁷ tan sols serà superada per l'extraordinari treball d'Ildefons Cerdà, pocs anys després, que en cert sentit s'hi va inspirar.⁶³⁸

Però més enllà del valor testimonial i informatiu, l'*Estadística* té l'objecte confessat de dotar d'una base empírica la reorientació que, des del prohibicionisme estricte del seu mestre Jaumandreu, ha fet Figuerola en aquells anys cap al lliurecanvisme, això que Antón Costas ha anomenat la conversió.⁶³⁹ Figuerola ho explicarà en els termes següents:

“Antes de formular mi opinión librecambista he procurado estudiar la cuestión teórica i prácticamente. He querido pensar por mí mismo, no fiarme de la rutina del pensar de muchos que por oír siempre repetir una misma cosa, han creído que era un artículo de fe la creencia en la prohibición. La opinión de una gran multitud de personas es siempre digna de respeto, y lo confieso, sospeché de mí mismo cuando me atrevía a romper de frente con ellas.”⁶⁴⁰

Sobre el particular Jordi Rubió ha escrit: “Tenia el propòsit d'organitzar les dades sobre las quals basaria les aplicacions a la realitat dels seus idealismes lliurecanvistes. No volia arribar-hi per inducció sinó per deducció.”⁶⁴¹ Forçosament, en un ambient tan decantadament prohibicionista com el de la Barcelona d'aquell moment, justament quan s'acabava de produir la gira de Cobden per Espanya, es veia obligat a carregar-se d'arguments de pes i, de fet, Figuerola va defugir l'ostentació de les seves noves posicions fins a la topada frontal amb Joan Güell l'any 1852,⁶⁴² però el motiu decisiu per a afrontar una obra d'aquestes característiques era la seva mentalitat científica, que ja havia mostrat en el seu període com a inspector d'ensenyament.

Tanmateix, a l'*Estadística*, ja s'hi troben assenyalats els elements centrals del seu pensament econòmic, que són de naturalesa pràctica, resultat de l'observació de l'evolució de l'economia

---

⁶³⁷ Les notícies d'enfocament sistemàtic sobre la ciutat de Barcelona que coneixem d'aquests anys són forces i interessants; en relacionem algunes: MADÓZ, Pascual. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*; PI I ARIMÓN, Andreu Avel·lí. *Barcelona antigua i moderna...*; SAURÍ I MATAS, Manuel. *Guía de Barcelona...*

⁶³⁸ CERDÀ, Ildefons. “Monografía Estadística de la clase obrera de Barcelona en 1856”. A: *Teoría General de...*, vol. 2, p. 553-674.

⁶³⁹ Vegeu COSTAS, Antón. “El viraje del pensamiento...”.

⁶⁴⁰ *Diario de Barcelona*, 11 de novembre de 1852, article de Laureà Figuerola contestant a Joan Güell com a part de la polèmica que van sostenir aquell any sobre lliurecanvisme i proteccionisme, arran de les crítiques que Güell va fer a les xifres de l'*Estadística* (citada a COSTAS, Antón. “Estudio preliminar”. A: FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 17). Els textos de Güell es troben recollits a: GÜELL I FERRER, Joan. *Escritos económicos*. Barcelona: Imprenta Barcelonesa, 1880.

⁶⁴¹ RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. “Sobre Laureà Figuerola...”, p. 136.

⁶⁴² En motiu de l'aparició de la primera part de l'obra, “La estadística física”, *El Bien Público* li dedica una elogiosa nota crítica, la qual cosa ve a mostrar com estava ben integrat entre els homes de la patronal catalana (*El Bien Público*, 11 i 12 de setembre de 1850, sense signatura).

barcelonina en aquells anys en què el vapor es va generalitzar a les fàbriques i començava a aplicar-se a les comunicacions, al mateix temps que s'obrien les primeres fonerries i fàbriques de construcció de màquines i es podien apreciar els resultats de la moderada reforma aranzelària del 1841. Especialment a la primera part de l'estadística industrial, quan s'ocupa de la indústria de béns d'equip, formula obertament la necessitat de reformar l'aranzel per garantir, a través de l'aclimatació d'aquest sector –i molt especialment la fabricació de màquines de vapor–, un desenvolupament a llarg termini que permetés incorporar el desenvolupament tecnològic a tot l'aparell productiu i als mitjans de transport –especialment al ferrocarril.

“Si debíamos declararnos”, escriu, “paladines de alguna clase de trabajo sería, a no dudarlo, de nuestra predilección el de las fábricas donde todas las demás industrias han de ir a proveerse de aparatos y mecanismos, sin los cuales no hay en el día trabajo posible ni adelanto alguno imaginable. Sin embargo, ha sido tal el desacuerdo de nuestros arancelistas cual si quisieran ahogar en la cuna a esa industria hercúlea. Han adoptado contra ella todo el lujo fiscal de la prohibición para que no se introdujera la primera materia que es indispensable; a saber: el hierro colado en lingotes y el carbón de piedra. So pretexto de proteger las herrerías de primera fundición se recargó de un modo enorme el valor del hierro colado, y ya hemos visto la insignificante cantidad del que se ha consumido de procedencia española. (...) Pero si se ha adoptado el sistema protector en contra de las primeras materias, nuestros hábiles rentistas han seguido el sistema del libre cambio en la admisión de toda suerte de máquinas extranjeras, con ningunos o muy leves derechos *ad valorem*, o sea, han admitido los productos elaborados extranjeros en concurrencia con los nacionales, constituyendo en tales condiciones el fabricante español que deba por necesidad renunciar a una producción barata, cuando se le hacen pagar caros los materiales. Ley es de toda legislación absurda que de un modo u otro se pongan de relieve sus inconsecuencias y sus errores. Queríase proteger a los forjadores de hierro, como producto elaborado; queríase proteger también a los que necesitaban máquinas como capital fijo, y olvidose el legislador de la industria intermedia que necesitaba el hierro de primera fundición como material, y que produce máquinas como artículo en venta.”⁶⁴³

Es tracta d'una posició ben diàfana que proposa un model alternatiu de desenvolupament capitalista, que tenia la seva connexió amb els protagonistes de l'economia real, especialment els involucrats en el sector metal·lúrgic barceloní.⁶⁴⁴ I quan s'ocupa del sector tèxtil, el nucli central del sector proteccionista i de la indústria catalana adopta el que ell anomena la “Llei de Capmany”, en el sentit que aquest sector sempre mantindrà un cert retard respecte de l'anglès pel retard tecnològic. Per tant, segons l'autor, no es podia desprotegir sobtadament posant en risc els capitals invertits. També va mostrar com la imitació ha donat bons resultats gràcies a la

---

⁶⁴³ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 301-302.

⁶⁴⁴ Com ha assenyalat Costas, “estas relaciones con el empresariado catalán constituyen el sustrato real de los intereses que estaban detrás de las posiciones doctrinales de Figuerola”. Es refereix a les relacions amb elements del sector metal·lúrgic com Ascacibar o Ardèvol –que li va proporcionar valuoses informacions, segons reconeix en el pròleg–, directors de la Maquinista i naviliers. (COSTAS, Antón. “El viraje del pensamiento...”, p. 62, n. 46, 63.)

reforma de 1841 i pensava que la progressiva reducció de la protecció i la concurrència que generaria afavoririen la qualitat dels productes catalans i la seva competitivitat, facilitant així l'eliminació progressiva de la protecció.⁶⁴⁵

La política econòmica que formulava Figuerola es pot etiquetar com a lliurecanvisme industrialista, per contraposició al lliurecanvisme agrarista dominant a Espanya i inspirat per Flórez Estrada,⁶⁴⁶ o proteccionisme dinàmic,⁶⁴⁷ contraposat a la nova formulació defensiva del proteccionisme de mentalitat prohibicionista que en aquests anys formulaven els homes de la Junta de Fàbriques. Es tracta d'una altra via de desenvolupament capitalista també industrialista, però més dinàmica, que valora com a factor clau del desenrotllament econòmic la capacitació tecnològica d'una economia. En definitiva, una altra formulació de la política econòmica que neix a Catalunya i que ofereix una altra via per a impulsar, a través de l'industrialisme, la transformació de l'economia espanyola cap a un capitalisme madur.

Però els problemes plantejats per Figuerola en la primera part del treball, l'estadística física, que en gran part podem apreciar gràcies a l'àmbit de l'estudi elegit, Barcelona, no són de menys interès. Tal com havia apuntat en la seva conferència de la Societat Econòmica de 1847, l'aproximació quantitativa deixa al descobert la naturalesa i els signes del canvi social en curs en una societat ja altament industrialitzada. L'espai urbà es mostra com l'escenari de les conseqüències socials, no sempre falagueres, de l'industrialisme que el mateix Figuerola defensa com a camí cap al progrés. Quan les dades indiquen l'altíssim cost humà del camí emprès, s'imposa el reclam d'una enginyeria social que pugui fer front amb èxit a les evidències d'una realitat decebedora.

Les dades demogràfiques per elles soles ja són prou crues; la mortalitat excedeix la natalitat. Figuerola escriu: “¿Pero es cierto que la población aumenta cuando los datos mortuorios puestos en parangón con los nacimientos, nos dan un resultado totalmente contrario? Nada es más cierto sin embargo. Barcelona aumenta en habitantes y la fecundidad de estos no basta a cubrir los claros que la muerte deja en las filas de los vivientes.” I naturalment un fenomen com aquest necessita una explicació més enllà de les condicions geogràfiques:

“¿Cómo explicar este fenómeno contrario no solo a lo que ha de acontecer naturalmente en la totalidad del país, sino contrario también a lo que acostumbra a suceder en otras ciudades? (...) La angostura de sus calles, la altura de sus edificios, lo diminuto de las viviendas, la espesura de las murallas, el aire viciado de sus talleres, la vida atropellada de sus industriales, lo agitado de las pasiones ciudadanas, las alternativas de lujo i miseria; son causas de muerte que

---

⁶⁴⁵ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 304-305.

⁶⁴⁶ Vegeu LLUCH, Ernest. *Els orígens del pensament...*, p.283.

⁶⁴⁷ Com l'ha designada Costas (COSTAS, Antón. “El viraje del pensamiento...”, p. 63).

necesariamente deben producir tales resultados. Las condiciones higiénicas de Barcelona, a parte las climatológicas, o sea las provenientes de la voluntad humana, conspiran en la actualidad a la extinción de la vida. La arquitectura, en lo que depende de la ciencia, ha proporcionado más luz y ventilación a las habitaciones; pero en lo que depende del cálculo mercantil y disposiciones municipales, tiende hoy día a matar esa personalidad por más que aparezca floreciente.”

El diagnòstic posa en evidència en termes tan durs i eloqüents la realitat, és una impugnació tan directa a la idea de progrés dels homes del primer liberalisme, que l'autor es veu obligat a afegir: “Ojalá estas líneas sean una voz de alerta para corregir en lo posible tan grave daño.”⁶⁴⁸

Però quan, aprofundint en el problema, desagrega la informació i l'observa per edats i per classes, el diagnòstic es va precisant; després de creuar les dues variables ho identifica clarament: “Mueren más niños en la clase pobre que en la rica, no que dejen los pobres de llegar a una edad avanzada cuando han tenido la dicha de salvarse del huracán que consigo lleva los niños de la primera edad.”⁶⁴⁹ Les grans taxes de mortalitat es concentren efectivament entre els nens de menys de sis anys i entre la tercera classe –els més pobres en la seva classificació. La constatació el fa exclamar-se:

“La demostración no puede ser más tremenda. Cuando veáis un sombrío barrio donde los proletarios pululan, observaréis también inmensidad de criaturas demacradas que nunca pasan de la infancia. No oiréis allí los ruidosos juegos de los niños traviesos, de alegre semblante y risa expresiva: allí la enfermedad tiene su asiento, allí el coche fúnebre halla continuo acarreo; no hay allí hermosas fisonomías, juventud garrida: que la preocupación del propio sustento quita a la edad las ilusiones, convirtiendo mal su grado en hombres a los que no son mozos todavía.”⁶⁵⁰

Les xifres de mortalitat i la seva desigual distribució per classes i edats li faran concloure: “Es esta lección terrible, que no puede pasar desapercibida para el hombre de estado, si las condiciones sociales barcelonesas han de recibir un perfeccionamiento progresivo.”⁶⁵¹

Si en alguns opuscles, com els de Monlau o Vila, sobre la necessitat d'enderrocar les muralles de terra o en el capítol de *Mejoras* del *Diccionario* de Madoz ja s'havien posat de manifest alguns dels inconvenients que la industrialització provocava en la ciutat, aquest creiem que és el primer text que, tot i venint d'un industrialista convençut, suposa una impugnació global de les conseqüències de la industrialització sobre les condicions de vida dels barcelonins. És clar que la muralla, amb el seu alt contingut simbòlic, que l'associava, igual que la Ciutadella, a

---

⁶⁴⁸ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 101-103.

⁶⁴⁹ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p.117.

⁶⁵⁰ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 118. Aquesta frase devia causar una forta impressió a les persones sensibles que s'aproximaven als problemes socials; tant és així que Cerdà la cita a la *Teoria General de...*

⁶⁵¹ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 119.

l'Antic Règim, era considerada la principal responsable d'una situació com la descrita; però Figuerola, en el seu diagnòstic, no es detura ni en les muralles, ni en la configuració de la ciutat antiga densificada pels impediments governatius de construir l'eixample, sinó que responsabilitza de l'alta mortalitat directament la vida dels tallers, les passions ciutadanes, la misèria i la polarització social. A més, identifica un responsable, que naturalment no és el progrés –ja que en el cas de l'arquitectura com a ciència pot afrontar aquests problemes–, sinó el càlcul mercantil i les disposicions municipals. La falta d'aquestes seria més precís; es tracta del reconeixement d'un liberal del fet que, per tal que es verifiqui el progrés del qual és portadora la nova societat, cal una acció conscient i efectiva des del camp de la política; cal una política reformadora. En endavant seran moltes les veus que seguiran aquest camí des de diferents perspectives: el mateix Monlau, Salarich, Font i Mosella i naturalment Cerdà. La qüestió de la ciutat i de les condicions miserables de la majoria –de les quals la mortalitat no és més que la mostra extrema– serà el nucli del discurs dels reformistes socials barcelonins. Figuerola probablement en sigui l'iniciador, tot i conservar una fe teleològica en el caràcter progressiu del món industrial.

Naturalment, les observacions agudes sobre els conflictes de la societat urbana industrial no s'acaben en les que fan referència a la mortalitat. Extraordinàriament il·lustratives són les dedicades a l'abandó i la misèria en els hospitals i les cases de beneficència –entre ells el polèmic hospital de la Santa Creu: “El abandono y la miseria son las dos primeras causas que conducen a la muerte”,⁶⁵² observa referint-se a l'escandalosa mortalitat entre els expòsits. O ja, fora de la pura observació demogràfica, quan, analitzant les condicions d'alimentació, s'atura en un producte de primera necessitat com la sal i fa notar: “...de suerte que no pudiendo ser grande el contrabando de sal en Barcelona por la naturaleza del artículo, debemos atribuir a la exorbitancia del derecho (de portes) la escasa cantidad consumida de este condimento indispensable”.⁶⁵³ Una vegada més les omissions o els errors polítics són la causa de la mala qualitat de vida. Un altre exemple és quan assenyala el cor del mateix món industrial, amb les dades que demostren la perillositat dels vapors dins del recinte de la ciutat:

“No es ya posible que en Barcelona ascienda a mayor número el de motores mecánicos en lo sucesivo, porque la Municipalidad no permite en el angustiado recinto de que disponen sus

---

⁶⁵² FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 131.

⁶⁵³ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 163. Les xifres que acompanyen el comentari demostren que aquest consum està en recessió a la ciutat i que representa aproximadament la meitat que a França i una tercera part que a Anglaterra. Cal no oblidar que l'abolició del dret de portes va ser una de les reivindicacions més persistents en totes les revoltes populars de l'època i que va ser restablert pels governs moderats de la dècada.

habitantes la construcción de tales aparatos⁶⁵⁴ que exponen al vecindario a mil peligrosas contingencias por las explosiones (que afortunadamente no han acaecido),⁶⁵⁵ los incendios y la absorción de aguas de todos los pozos, por el gran caudal consumido para operar especialmente la condensación con la vaporización efectuada en las calderas.”⁶⁵⁶

Les dues línies argumentats centrals del pensament de Figuerola que hem volgut destacar són: d'una banda, la formulació d'un altre industrialisme més pendent del desenvolupament a mig termini i de la capacitat tecnològica que de la defensa dels interessos immediats; però prou moderat com per a no posar en risc els capitals invertits en els sectors tradicionals com el cotó, tot i propugnant el desenvolupament de la indústria de béns d'equip com a única garantia de l'èxit futur del projecte industrialista; i de l'altra banda, la percepció, avalada amb dades empíriques, de la pauperació de la majoria de la població i l'atribució d'aquest fet al mateix fenomen industrial, però sense impugnar-lo per tal motiu, al contrari, posant de manifest que aquesta pauperació és també el producte d'unes estructures socials encara inadaptades a la nova societat i que es fa necessari el desplegament d'una política atenta a corregir-ne les causes estructurals. Les dues línies d'argumentació converteixen Figuerola en el model del reformisme liberal català, que en gran mesura trobaria més ressò entre els reformadors positivistes propers al democratism i al socialisme incipient que en els homes del seu partit, al qual ell es mantindria fidel fins a l'intent de posar almenys parcialment en pràctica el seu pensament en motiu de la revolució de 1868.

6.3. La incipient alternativa demòcrata i la recepció de les primeres idees socialistes en els marges de la legalitat

Com hem dit, el gruix dels homes del progressisme més avançat compromesos amb el moviment de 1843 havia sofert la repressió, la presó, la deportació o l'exili. Alguns d'ells es van instal·lar a Madrid per anys i d'altres desapareixerien de la política barcelonina. En el cas dels elements més avançats, els republicans,⁶⁵⁷ seguidors d'Abdó Terrades,⁶⁵⁸ trobem el mateix

---

⁶⁵⁴ Efectivament, un ban municipal de 1846 prohibia la instal·lació de nous vapors al recinte emmurallat, però la disposició no es va acomplir mai del tot, com el mateix Figuerola hauria de reconèixer en el preàmbul de les Ordenances Municipals que redactaria el 1851 (FIGUEROLA, Laureà; MUNS, Ramon; MARTÍ D'EIXELÀ, Ramon. "Dictamen". A: *Ordenanzas Municipales de la ciudad de Barcelona*. Barcelona: Imprenta Nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas, 1857).

⁶⁵⁵ Ací Figuerola mostra una debilitat d'informació. Els accidents en fàbriques i amb màquines de vapor eren relativament rars, però existents, tal com certifiquen altres fonts, tot i que els incendis eren més freqüents (CRESPÍ, Mateu, *Diario de Memorias...*, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848).

⁶⁵⁶ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 293.

⁶⁵⁷ Coello, Montalvo, Rovira i Asquerino van ser empresonats i Terrades i Ametller es van exiliar (MALUQUER DE MOTES, Jordi. *El socialismo en España...*, p. 285).

panorama, encara més accentuat. Els aixecaments de 1848 van ser una altra ocasió frustrada que va abocar aquests grups novament a l'exili o en mans de la repressió de Narváez. Aquests anys són, doncs, de gestació més que no pas d'expressió dels corrents democràtics. La primera generació que formaven Terrades, Xauradó, Montalvo... ha desaparegut, està perseguida o és a l'exili, i els homes decisius de la segona, especialment Ildefons Cerdà, Estanislau Figueres i Francesc Pi i Margall,⁶⁵⁹ encara no han fet la seva aparició pública, que just es produirà en els anys immediatament posteriors.

Passat el moment de la dictadura i aprofitant les mesures d'obertura del règim i el clima generat per la publicació del programa democràtic a Madrid,⁶⁶⁰ uns mesos abans, el 1850, apareix a Barcelona *La Opinión Pública*,⁶⁶¹ un diari del sector més esquerrà del partit progressista impulsat per Lluís Oliveras –que en serà el director– i que editarà juntament amb el seu germà Joan, amb qui sostenia la *Librería e Imprenta de Oliveras Hermanos*.⁶⁶² Aquest diari, que no

---

⁶⁵⁸ Sobre Abdó Terrades, vegeu GUILLAMET, Jaume. *Abdon Terrades. Primer dirigent republicà, periodista i alcalde de Figueres*. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos, 2000. Sobre els orígens del republicanisme a Espanya: RODRIGUEZ SOLÍS, E. *Historia del partido republicano español*. Madrid: Impr. de Fernando Cao y Domingo Val, 1893. 2 vol.; ZAVALA, Iris. *Masones, comuneros y carbonarios*. Madrid: Siglo XXI, 1971; PIQUERAS, José A.; CHUST, M. (comp.). *Republicanos y repúblicas en España*. Madrid: Siglo XXI, 1996; TOWNSON, Nigel (ed.). *El republicanismo en España (1830-1977)*. Madrid: Alianza, 1994; ELORZA, Antonio; TRIAS, Juan J. *Federalismo y reforma social en España (1840-1870)*. Madrid: Seminarios y Ediciones, 1975; PEYROU, Florencia. *El republicanismo popular en España, 1840-1843*. Madrid: Endymion, 2001. Sobre els orígens del republicanisme català: DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme a Catalunya*. Vic: Eumo, 2000; GABRIEL, Pere. "Insurrección y política...", p. 341-372; COLUMBRÍ, Alberto. *Memorias de un presidiario...*

⁶⁵⁹ Ildefons Cerdà, Estanislau Figueres i Francesc Pi i Margall són sense dubte els tres homes més importants de l'esquerra catalana del XIX. La consistència del seu pensament i de la seva acció política els convertirà en una referència que depassarà en molt el seu temps.

⁶⁶⁰ El programa es troba íntegrament reproduït amb el títol *Manifiesto del Partido Democrático* i signat com a *Programa de la extrema izquierda del congreso*, amb data de 6 d'abril de 1849, a ARTOLA, Miguel. *Partidos y programas...*, vol. 2, p. 37-45. Per la seva banda, Eiras Roel en relata les vicissituds de la gestació (EIRAS ROEL, A. *El partido demócrata...*, p. 157-161).

⁶⁶¹ *La Opinión Pública* apareix amb el subtítol *actualidad, inteligencia y bienestar* i els lemes, un a cada costat de la capçalera, *soberanía nacional y ley del progreso*. Comença a publicar-se l'11 de gener de 1850 i deixa de sortir el 6 de maig del mateix any, quan n'havien aparegut 121 números. El diari va sofrir una suspensió entre l'11 i el 17 de febrer, dia en què reapareix, després d'haver estat suspès al llarg de sis dies i amenaçat el seu director de deportació pel Capità General, segons informa la premsa de la ciutat (*El Catalán*, 12 de febrer de 1850, que demana el perdó del periodista). La suspensió es va originar en la línia anticlerical del periòdic. El format és un gran foli, amb quatre pàgines i article editorial –escrit pel director Lluís Oliveras. Entre els col·laboradors s'hi troben Joan Baptista Guardiola i Lluís Cuchet. El seu model és més *El Clamor Público* de Madrid, de Fernando Corrandí, òrgan del progressisme avançat, que *El Siglo* –portaveu oficial del partit demòcrata, de Santos Lerín–, tot i que els límits entre ambdues faccions en aquest moment són difícils de precisar.

⁶⁶² Els germans Oliveras van ser els anys quaranta els principals difusors del lliure pensament a Barcelona, especialment perquè la seva editorial va tenir la continuïtat de què altres iniciatives semblants no van disposar. Entre les obres que van publicar, tan sols entre l'any 1846 i el 1853 trobem: el *Diario de opiniones de un revolucionario*, de Víctor Hugo, traduït per Lluís Cuchet (1846); *l'itinerario descriptivo de Cataluña*, de Bertran i Soler (1847); la *Historia General de la Civilización europea*, de Guizot (1849); *El libro de la democracia*, de Joan B. Guardiola (1851); *Retrato al daguerotipo de los jesuitas. Sacado de sus escritos, máximas i doctrinas*, de Joaquim Maria Nin (1852); *Mis prisiones i Deberes del hombre*, de Silvio Pellico (1853) –aquests ja amb el peu d'impremta Joan Oliveras.

arribaria a l'any de vida i passaria no poques vicissituds, seria l'únic d'aquesta tendència que apareixeria a Barcelona fins que el 1852, una vegada retornat a Barcelona, Antoni Ribot i Fontseré iniciés la publicació de *La Actualidad*.

En l'editorial del número 1 de l'*Opinió* es presenten les intencions del periòdic. D'una manera certament poc clara és fan diverses referències a la democràcia antiga, així com a l'autèntic esperit del cristianisme –un recurs que indica la bel·ligerància del periòdic en matèria religiosa contra l'església oficial–, i es defensa la unitat de jurisdicció i el dret universal a la justícia –dues vindicacions que ja figuraven al programa del Partit Democràtic de Madrid. La manca de claredat dels primers exemplars la trobem explicada en el següent text: “Se nos acusa de palidez en nuestras ideas, de tibieza en nuestro lenguaje. A esto contestamos, que Barcelona se halla sujeta al estado de sitio, que la prensa no es enteramente libre, ¿no es acaso esta una contestación bien tristemente completa, bien tristemente justificativa?”⁶⁶³ I continua esplaïant-se contra l'estat de setge. En línies generals la línia editorial del diari es mantindrà en aquest terreny –forçosament autocontingut per les restriccions a la llibertat de premsa– de defensa general dels principis de la sobirania nacional –amb un cert i difós democratisme poc explícit–, llibertat de premsa amb retorn al sistema de jurats, defensa de les llibertats individuals, abolicció de l'estanc de tabac i sal, dels drets de portes i de l'impost de consums, substituint-los per contribucions directes... I sostindrà diverses polèmiques amb *La Aurora* –neocatòlic– sobre qüestions religioses i l'autèntic esperit de l'Evangelí, amb *El Sol* –governamental– sobre llibertat d'impremta, amb *El Barcelonés* –progressista oficial– a qui acusa de connivència amb el poder moderat o amb *El Catalán*, de Víctor Balaguer, a qui acusa de no tenir doctrina.

En línies generals la publicació és interessant per a copsar els límits en què es movien els homes d'idees avançades dins de l'estret marc de la llei d'impremta moderada, aguditzat a Barcelona per la intervenció militar deguda a l'estat de setge i la religiosa –en aquests anys era bisbe de la ciutat un personatge adscrit a posicions integristes com Costa i Borràs–,⁶⁶⁴ però també per a comprendre el magma polític que agrupava els sectors esquerrans que anaven des de l'esquerra progressista d'estricta ideari liberal, fins als receptors de les primeres formulacions socialistes al nostre país. Per contra, pel seu contingut no destaca especialment en la claredat d'idees i objectius, i manté un to relativament modest, intel·lectualment comú a tota la premsa progressista d'aquests anys fins a l'arribada del Bienni. Això no obstant, amb comentaris i intervencions en la política pràctica, com quan sostenen a Vilaregut enfront de Bastús a les eleccions parcials de Sant Pau –“preferimos siempre este nombramiento a otro verificado por influencias oficiales o que recayera en un individuo de la situación [un

---

⁶⁶³ *La Opinión Pública*, 22 de gener de 1850, editorial.

⁶⁶⁴ Sobre la trajectòria d'aquest personatge, vegeu MARTÍ, Casimir. *L'Església a Barcelona...*

moderat]”⁶⁶⁵ o quan declara que no seran ni *liceïstes* ni *cruzados* i, sobre l’ajuntament elegit per al bienni 50-52, “nada diremos sino que a ninguno de los individuos creemos identificado con los principios políticos que nosotros representamos”. Ni tan sols té en compte l’elecció d’un progressista com Joan Gost, fet molt indicatiu de la desconfiança en els ajuntaments moderats que, segons diu, “carecen de aquella importancia política que un día tuvieron”.⁶⁶⁶ Pel que fa al judici de la situació dels partits polítics a Barcelona, una vegada constatat que la dominació militar ha silenciats el partit liberal –aquests homes encara creuen en la unitat d’aquest partit, si més no doctrinal–, assenyala que és el partit absolutista el que està dotat de més vida a la ciutat, ja que els moderats han desenvolupat una política que sols pot defraudar els qui els van rebre esperançats. Referint-se a aquests diu: “Bajo el mando de vuestros jefes se ha llevado a cabo sin sospecha vuestra, lo que lo era en los tiempos del regente del reino (Espartero). Los reemplazos se han hecho, se están haciendo en Barcelona. La ley de aranceles se ha escrito muy a pesar vuestro. La contribución de subsidio es cuatro veces mayor de la que pagabais en aquellos al vuestro decir ominosos tiempos. Se han establecido, no uno sino muchos puertos francos.” Aquestes eren les causes raonables del descontentament de la base social dels moderats.

D’entre els col·laboradors de *La Opinión* destaca Joan Baptista Guardiola,⁶⁶⁷ un advocat empordanès que serà elegit diputat a les eleccions de novembre de 1854 per Barcelona, obtenint la millor votació d’un candidat demòcrata després del popular Ribot i Fontseré. Va renunciar a aquest càrrec per ocupar la secretaria de l’ajuntament de Barcelona, que també

---

⁶⁶⁵ *La Opinión Pública*, 6 de gener de 1850.

⁶⁶⁶ *La Opinión Pública*, 14 de gener de 1850.

⁶⁶⁷ De la vida de Guardiola abans de 1850 tan sols sabem que el 1842 va publicar una *Memoria sobre la exportación del corcho en la provincia de Gerona*. Tanmateix, la seva condició d’empordanès fa suposar fàcilment que s’havia relacionat amb el cercle d’Abdó Terrades i que allí va iniciar la seva formació política. Maluquer de Motes afirma que “parece haber sido el más constante propagandista del proudhonismo en los círculos demócrata-socialistas madrileños y barceloneses”. Posteriorment a la seva elecció com a diputat a Corts el 1854, va renunciar a l’acta per fer-se càrrec de la secretaria de l’ajuntament de Barcelona –fet que fa pensar en una situació econòmica poc còmoda. Benet i Martí relaten l’episodi de la seva dimissió en plena vaga general de Barcelona el 1855, després d’haver estat acusat pel regidor Agustí Aymar de col·laborar amb el vaguistes i haver-se produït entre els dos un seriós incident. Aquest fet no consta ni a l’acta de la sessió, ni en cap document oficial, i el coneixem gràcies a la correspondència del cònsol francès a Barcelona. Respecte de la seva obra, a més dels articles de *La Opinión pública* que hem citat, va publicar el 1851 el seu ideari polític (GUARDIOLA, Joan B. *El libro de la democracia*. Barcelona: Impr. de Oliveras Hermanos, 1851), que almenys va tenir una reedició el 1854. A través de Maluquer també coneixem l’existència de dos articles: “Relaciones del sistema proteccionista con la política”, *Diario de Barcelona*, 17 d’octubre de 1854; i “De la centralización”, *Diario de Barcelona*, 14 de setembre de 1854. Molt probablement va poder influir en el primer pensament de Pi i Margall i en el seu coneixement de Proudhon. Sembla que Pi va adoptar la doctrina del pensador francès el 1851 –justament i en paral·lel a l’edició del llibre de Guardiola–, segons escriu el mateix Pi al seu amic, el duc de Solferino (la referència es troba a MARTÍ, Casimir. “L’orientació de Pi i Margall cap al socialisme i la democràcia. La correspondència entre Pi i Margall i el duc de Solferino (1846-1865)”. *Recerques* (núm. 3). Barcelona: 1974, p. 155-197; sobre els altres aspectes comentats, vegeu BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 343, n. 43, 529, 542-543; vol. 2, p. 21, 31, 44, 76-78, 157; MALUQUER DE MOTES, Jordi. *El socialismo en...*, p. 296-29; ELÍAS DE MOLINS, Antonio. *Diccionario Biográfico y...*, p. 676).

abandonaria quan va ser acusat de col·laborar amb els vaguistes de 1855, per traslladar-se a Madrid, on va guanyar una càtedra d'Economia Política. Els temes de col·laboració de Guardiola, que apareixen publicats com a *remittedo*, són: una nota en favor de l'aprovació del pla de carreteres per raons polítiques –controlar les insurreccions carlines– i econòmiques,⁶⁶⁸ una altra sobre el desestancament de la sal i el tabac, la supressió dels drets de portes i consums i la seva substitució per una contribució directa.⁶⁶⁹ Es tracta, pel contingut, de dues peces relacionades amb la preparació d'*El libro de la democracia*, aparegut el 1851,⁶⁷⁰ on els dos temes apareixeran formulats dins el programa que s'hi esbossa. Es tracta de tot un programa polític complet, d'inspiració proudhoniana, que, comparat amb el programa del partit democràtic aprovat a Madrid l'abril de 1849, presenta aspectes molt més rupturistes i avançats.

Guardiola, ultra presentar una declaració favorable a la llibertat i la igualtat absolutes davant la llei, relligades per una fraternitat que moderi l'egoisme d'aquests dos principis individualistes, desplega al llarg del text un sistema de govern complet tant en el seu vessant polític com econòmic.

Pel que fa al sistema polític, es declara partidari d'una República, al front de la qual se situï un president fort, *el pueblo hecho hombre*, elegit per l'Assemblea parlamentària –defensa una sola cambra legislativa– per evitar els conflictes entre legislatiu i executiu. El sufragi ha de ser universal –“el voto restringido”, diu, “sienta asimismo bien a los gobiernos que apellidamos representativos, solo representa los intereses de la clase electoral que en la elección predomina”⁶⁷¹ per a garantir una representació autènticament nacional i de tots els partits i les doctrines. Es declara partidari de realitzar les eleccions en un col·legi nacional, ja que considera que el de districte unipersonal vigent elimina les minories i potencia els interessos locals. El problema de la centralització es tracta des del punt de vista polític formulant una proposta clarament federal, ja que la centralització en l'Estat com a representant de la nació, de

---

⁶⁶⁸ *La Opinión Pública*, 15 de gener de 1850.

⁶⁶⁹ *La Opinión Pública*, 26 de gener de 1850.

⁶⁷⁰ Discrepem de la idea de Carrera Pujal, a bastament reproduïda, que el llibre no va aparèixer fins a 1854. Segons aquest autor, el fet que l'exemplar que es troba a la Casa de l'Ardiaca porti una coberta d'una edició de 1854, mentre que a la portadella hi figura l'esmentada d'Oliveras de 1851, indicaria que el llibre no va ser autoritzat i va tenir una edició definitiva quan finalment la revolució de juliol en va permetre la divulgació. Discrepem d'aquesta idea, tot i que no cal excloure una retirada de l'edició per ordre militar, ja que el llibre de Guardiola és citat per Pi i Margall a *La Reacción y la revolución*, una obra publicada el 1854, i a més amb especificació de l'any de publicació, el 1851; d'altra banda, la popularitat de Guardiola, que li va permetre sortir elegit diputat amb una bona votació, abonaria aquesta idea; Elías de Molins també dóna com a bona la data de 1851. (Vegeu CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de Catalunya...*, vol. 4, p. 236; PI I MARGALL, Francesc. *La reacción y la revolución. Estudios políticos y sociales*. Barcelona: Impr. y Est. de M. Rivadeneyra, 1854; ELÍAS DE MOLINS, Antonio. *Diccionario Biográfico y...*, p. 676.)

⁶⁷¹ GUARDIOLA, J.B. *El libro de...*, p. 37. I després s'estén a demostrar que tampoc no es tracta d'una gran novetat a Espanya, ja que les eleccions del període de les Corts de Cadis i del trienni liberal es van fer per sufragi universal indirecte, i les municipals entre 1836 i 1844 també, i encara en el sistema de la Constitució del 45, en els municipis de menys de setanta veïns va persistir aquest sistema.

la direcció dels interessos municipals i provincials, és contrària als drets i interessos de les localitats i les províncies, que tenen dret a la llibertat. També és contrària a la naturalesa de la seva capital –que no és un centre econòmic ni agrícola, ni mercantil ni industrial, i per tant és un centre burocràtic i parasitari– i sobretot a la seva tradició històrica,⁶⁷² ja que Espanya no forma una sola nació:

“Que la raza española no es una sola; que el idioma en España no es uno solo; que el clima no es uno solo; que la historia no es una sola, esto es, que en España los elementos constitutivos de su *personalidad nacional* no son uniformes sino variados, y que por consiguiente no hay en ella un solo pueblo, una sola nacionalidad, sino varios pueblos, varias nacionalidades; que España no es en el riguroso y buen sentido de la palabra, *una sola nación*, sino *un haz de naciones*.”⁶⁷³

Atenent a aquesta tradició històrica, la divisió provincial del moment, que és una pura creació administrativa, és antinatural i s'ha d'adaptar a aquelles associacions naturals que tenen personalitat pròpia. La unitat des d'aquesta perspectiva no és la uniformitat, sinó “la coexistència armònica de un conjunto de elementos de tal suerte enlazados, que a la par que conserven la más absoluta espontaneidad de acción en la forma de su desarrollo, conspiren a la realización de un fin común”.⁶⁷⁴ Per fer-ho, partint dels principis del dret, la democràcia ha de resoldre conforme ho fa amb la llibertat individual, ja que si l'home és una individualitat física, el municipi i la província són una individualitat moral i, en conseqüència, “la Municipalidad y la Provincia son absolutamente libres de practicar todos aquellos hechos, cuyos primeros efectos recaigan exclusivamente e inmediatamente sobre sí propias. La libertad de la Municipalidad y de la Provincia cesa cuando los primeros efectos de sus actos recaen sobre el Estado, bien sea exclusiva, bien simultánea e inmediatamente con la Municipalidad y la Provincia misma (...) Y por consiguiente. Abolición del actual sistema. Emancipación de la Municipalidad y de la Provincia”.⁶⁷⁵ Com es veu, l'argument històric hi és mencionat com a part de la descripció de la

---

⁶⁷² “La ley debe respetar esa cadena de oro, llamada tradición, que enlaza lo bueno de los pasados con los venideros tiempos, constituye la vida de las naciones.” (GUARDIOLA, J.B. *El libro de...*, p. 57).

⁶⁷³ GUARDIOLA, J.B. *El libro de...*, p. 63 (el subratllat és de l'autor).

⁶⁷⁴ GUARDIOLA, J.B. *El libro de...*, p. 65.

⁶⁷⁵ GUARDIOLA, J.B. *El libro de...*, p. 68. Cucurull, que cita i publica parcialment el text de Guardiola, el relaciona amb les queixes generals contra la centralització, que en aquests anys són freqüents. Encara que és cert que expressen un mateix malestar, la posició de Guardiola potser es podria relacionar amb la de Puigblanch, però no amb els discursos liberals –moderats o progressistes– del moment. Aquests discursos es preocupaven molt per la construcció d'una sola nació espanyola i accepten tots dos l'uniformisme que la Constitució de Cadis consagra –amb una o altra forma d'administració territorial, ací les diferències no són menors–, però la perspectiva democràtica radical de Guardiola s'ha de posar en relació amb les seves idees proudhonianes. Guardiola no es proposa ni en un sol paràgraf trobar una solució per a la situació específica de Catalunya, sinó aplicar a Espanya els principis de bon govern democràtic enunciats pel pensador francès. De com aquest pensament va poder ser influït i té alguna línia de continuïtat amb el d'Antoni de Puigblanch, avui no en podem dir res. (Vegeu CUCURULL, Fèlix. *Panoràmica del nacionalisme català*. París: Edicions Catalanes de París, 1975. 6 vol., p. 35 i 139-143.)

realitat, com a diagnòstic, però la font de legitimitat de l'autonomia local i provincial –que hi són situades en peu d'igualtat– i de la substantivat del poder que tenen dret a exercir es troba en els principis democràtics i és una conseqüència d'aquests, de manera que, tot i que la paraula *federalisme* ni tan sols hi és citada en el text, aquest resulta inequívocament federalista i d'inspiració proudhoniana.

Pel que fa al govern econòmic, després de demostrar que els espanyols paguen proporcionalment a la riquesa més impostos que els habitants de cap altre país, diagnostica que el pressupost de l'Estat grava la riquesa fins a ofegar-la i que, a més d'impedir l'estalvi i l'acumulació de capital productiu, grava de forma insuportable les primeres necessitats de les famílies. Per això les primeres mesures s'han de destinar a reduir el pressupost de l'Estat a partir de la racionalització de la despesa i de les fonts d'ingressos. El sistema contributiu espanyol és completament erroni en totes les seves figures contributives: la contribució territorial –que sovint s'imposa sobre el capital i no sobre la renda–, el subsidi industrial i comercial –que grava la riquesa, l'exercici professional i és no és igualitari–, la contribució sobre consums i portes –que és molt onerosa, especialment per als més pobres, grava diverses vegades un mateix producte i posa obstacles al tràfic interior i al lliure comerç–, el dret d'hipoteques –que s'imposa sobre el capital i no sobre les rendes i introdueix desigualtat entre els contribuents. Es proposa un sistema tributari que respecti els principis següents: gravar las rendes, mai els capitals, les coses o les persones; que sempre tendeixi a augmentar el nombre de posseïdors de renda; que no excedeixi la renda disponible després de cobertes les necessitats i retirada una part racional dels beneficis per acumular capital; que pesi de manera igual sobre tota classe de rendes, i que el sistema recaptador sigui simple. Per aconseguir-ho, es proposa l'abolició general del sistema tributari i l'organització d'un sistema general d'assegurances de l'Estat. Aquestes reformes es completen amb la de l'exèrcit, mitjançant l'abolició de les quintes, creant un servei militar voluntari i retribuït i la reducció dels efectius al nombre limitat que la seguretat i l'ordre requereixen. Un altre factor és l'organització del crèdit segons el sistema ideat per Proudhon, amb l'objectiu final d'organitzar el treball “en bien y en provecho de todos; obreros y capitalistas. Y todo sin trastorno, sin violencias, sin ninguno de aquellos peligrosos fantasmas que la sola palabra organización del trabajo levanta de súbito en ciertas imaginaciones”.⁶⁷⁶

No sabem la difusió que aquest llibret va tenir entre els elements del progressisme avançats d'aquests anys. Tot fa pensar que la reedició de 1854 en devia tenir força. Tanmateix, l'aparició aquell mateix any d'una obra que ha tingut més transcendència per la personalitat de l'autor i el

---

⁶⁷⁶ GUARDIOLA, J.B. *El libro de...*, p. 139.

seu abast, *La reacción i la revolución* de Pi i Margall,⁶⁷⁷ l'ha situat en segon pla, però l'extraordinària votació que va obtenir Guardiola a les eleccions del novembre de 1854, quan va ser elegit a la primera volta, indica que havia esdevingut un home de referència en el democratismes barceloní.⁶⁷⁸ Pi i Margall havia llegit a Guardiola i el devia considerar una autoritat en matèria econòmica, ja que en el capítol dedicat a la qüestió tributària, dins l'exhaustiu examen de la reforma Mon, quan aborda al subsidi industrial, reproduïx una cita completa de la crítica que aquest fa a l'esmentat impost.⁶⁷⁹

Encara coneixem dos altres articles de Guardiola publicats al *Diario de Barcelona* el setembre i l'octubre de 1854; un sobre descentralització i divisió provincial, on abundava en les idees federalistes exposades el 1851 –de fet es tracta d'un fragment del llibre–, que Jordi Maluquer ha considerat “la primera afirmación teórica decimonónica, y la mejor formulada que conozco, del carácter plurinacional del Estado español y de la necesidad de su articulación en comunidades soberanas federadas”;⁶⁸⁰ l'altre és una defensa del proteccionisme com a política que, lluny de ser contradictòria amb la llibertat, n'és condició indispensable per a alentar la producció nacional amb avantatges compensatoris dels majors costos de producció derivats de l'escàs desenvolupament econòmic del país i de la seva deficient administració, mentre que el lliure canvi mantindria el país en un estadi purament agrari –un punt de vista molt proper al que es pot trobar a Illas i Vidal o Cuchet. El proteccionisme hi és vist com la porta que condueix al progrés econòmic, afavorint la indústria, l'agricultura, la urbanització, el desenrotllament tecnològic, i conduint finalment a la instrucció del poble, al despertar de la vida pública i a la

---

⁶⁷⁷ PI I MARGALL, Francesc. *La reacción y...* Es tracta d'un text més assagístic que el de Guardiola, tot i que de més gruix, però no arriba a exposar tan sistemàticament com aquest un programa polític i econòmic de govern. En general les línies són coincidents –republicà, democràtic, municipalista– i en matèria tributària també s'hi defensa la contribució única. Però el text de Pi i Margall és més filosòfic i històric, amb menys pretensions d'intervenció política immediata. Sabem, per la correspondència que mantenia amb Benet Llanza, duc de Solferino, que Pi i Margall va aproximar-se al partit demòcrata l'any 1850, quan va començar a col·laborar a *La Democracia* de Madrid, i que l'any 51 ja es declarava socialista. Un any més tard havia llegit Proudhon directament. La seva formació en aquest sentit es va produir en els cercles madrilenys, on d'altra banda tractava amb l'ideòleg Cerdà, que també es trobava a la capital. (Vegeu MARTÍ, Casimir. “L'orientació de Pi i Margall...”.)

⁶⁷⁸ Segons informa *El Clamor Público* de Madrid, “los que más se han expuesto y han trabajado [a les jornades de juliol de 1854] son...” i cita Lluís Oliveras i Juan Guardiola, entre d'altres com Montalvo o Reverter (BENET, J.; MARTÍ, C. *Barcelona a mitjan...*, p. 343, n. 43). Tanmateix, Guardiola no va participar, o no va prendre la paraula, en la reunió que el partit democràtic va celebrar al Saló de Cent de l'ajuntament l'octubre d'aquell any, on la veu cantant de la reunió la porten els homes històrics del moviment: Montaldo, Columbrí, Ceferí Treserres, Monturiol, Joan Abella, Clavé... (*Acta de la reunió celebrada por el partido democrático el 8 de octubre de 1854 en el Salón de Ciento de las casas consistoriales de Barcelona*. Barcelona: Impr. de Narciso Ramírez, 1854.).

⁶⁷⁹ És ressenyable que la cita de Guardiola al llibre de Pi i Margall és l'única cita del llibre d'un autor espanyol contemporani, en un text farcit de referències erudites als grans pensadors europeus (PI I MARGALL. *La reacción y...*, p. 405-406).

⁶⁸⁰ MALUQUER DE MOTES, J. *El socialismo en...*, p. 297. La formulació, però, era de tres anys abans. L'article esmentat, “De la centralización”, és del *Diario de Barcelona*, 14 de setembre de 1854.

conquesta de les llibertats públiques i individuals, creant aquestes masses d'obrers "terror de la reacció y esperanza de la libertad".⁶⁸¹

En el clima de persecució que en aquests anys van viure els homes d'idees democràtiques,⁶⁸² la figura de Guardiola, tot i aparèixer com una ombra difusa de la qual coneixem poques coses, representa també un canvi d'orientacions i d'accentos en el missatge del republicanisme i en el naixement de les orientacions socialistes i federals, que en anys següents, fos per la seva influència o no, havien d'emergir amb força des de Catalunya. Tot sembla indicar que dos grups proudhonians, un a Barcelona impulsat per Guardiola i un altra a Madrid impulsat per Pi i Margall, van evolucionar en paral·lel i contemporàniament, creant un ferment que tindria el 1854 la seva eclosió a Barcelona.

Tanmateix, Guardiola manté el seu discurs en el terreny purament teòric. Les implicacions concretes dels mals socials que ell denuncia i es proposa corregir no disposaran d'una formulació i un examen solvent fins a la publicació de la famosa *Teoría General de la Urbanización*, acompanyada de *La Estadística...* de Cerdà. Aquesta darrera obra superarà els intents anteriors, no sols en precisió i aportació de dades, sinó també en la percepció de quin era el caràcter i les autèntiques causes dels mals que es percebien a la societat industrial, però sobretot perquè es proposarà construir una disciplina científicotècnica per a afrontar-los amb precisió i posar-hi remei: la urbanització.

De la seva banda, el moviment obrer, que havia aconseguit un grau d'organització notable en els anys de la regència esparterista,⁶⁸³ va patir seriosament les restriccions que van imposar els moderats a les associacions –molt especialment a Barcelona, on regia l'estat de setge. Malgrat tot, aquestes, d'una manera encoberta o oberta, van mantenir la seva activitat i en alguns moments, com la crisi industrial de 1847-48, van ser un interlocutor acceptat per les autoritats. A més, el projecte de l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera, impulsat per declarats elements progressistes i un cert sector de la patronal barcelonina, de formar un front interclassista va comptar fins a la seva desvirtuació amb la participació de

---

⁶⁸¹ "Relaciones del sistema proteccionista con la política", *Diario de Barcelona*, 17 d'octubre de 1854.

⁶⁸² Per a una descripció d'aquest, tot i que situat uns anys més tard, resulta excel·lent el testimoni de COLUMBRÍ, Alberto. *Memorias de un presidiario...*

⁶⁸³ Sobre aquest tema hi ha una bibliografia relativament àmplia, des dels estudis clàssics de Raventós (RAVENTÓS, Manuel. *Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials a la Barcelona del segle XIX*. Barcelona: Biblioteca d'Estudis Socials, 1925), Ollé i Romeu (OLLÉ I ROMEU, Josep M. *El moviment obrer...*), Vilà (VILÀ, Josep M. *Els primers moviments...*), Izard (IZARD, Miquel. *Industrialización y obrerismo*. Barcelona: Ariel, 1973), Benet i Martí (BENET, J.; MARTÍ, C. *Barcelona a mitjan...*) –tot i que aquests dos darrers estan referits a un període posterior, contenen una gran quantitat de notícies sobre la història del moviment obrer en aquest anys–; fins a treballs recents com els de Barnosell (BARNOSELL, Genis. *Els orígens del...*) i Garcia Balanya (GARCIA BALANYA, Albert. *La fabricació de...*; ROMERO MARÍN, Juanjo. "Revolución liberal y formación de élites artesanas. Barcelona, 1814-1855". A: CASTILLO, Santiago (coord.). *Estado, protesta y movimientos sociales*. Vitòria: Universidad del País Vasco, 1998, p. 65-78)

destacats elements obrers.⁶⁸⁴ Probablement, el paper que van jugar la primavera del 48 per a fer front a l'atur els va permetre recuperar una certa tolerància i, fins i tot, una posició social –a la processó de Corpus de la parròquia de Santa Maria del Mar de 1849 trobem entre els pendonistes, al costat de l'intendent de la província i el Capità General, els representants la *Sociedad de Tejedores*.⁶⁸⁵ Tanmateix, la relació i la influència dels grups demòcrates i republicans en aquestes organitzacions es fa difícil de valorar i més aviat sembla que va ser plenament un fenomen del Bienni, com demostra la col·laboració entre les associacions obreres i Pi i Margall⁶⁸⁶ o la participació directament en política d'elements obrers, especialment a l'ajuntament de Barcelona, tot i que de la mà dels progressistes que hi havien establert des de 1841 una sòlida aliança.⁶⁸⁷

Això no obstant, la qüestió obrera i la seva dimensió política estaven presents en el clima i les preocupacions que van portar a les reconsideracions politicoideològiques d'aquest moment posterior a la revolució del 48. Fins i tot es van donar iniciatives com la del carmelita Francesc Palau, que, des de posicions integristes, va crear l'Escola de la Virtut –una organització sectària que es proposava agrupar els obrers entorn de l'ideal cristià.⁶⁸⁸ Però a l'arrencada dels anys cinquanta, la cruenta repressió dels primers anys moderats encara feia el seu efecte sobre les organitzacions de la classe obrera i no en facilitava l'expressió oberta.

En qualsevol cas, respecte dels demòcrates i republicans, es fa difícil establir una frontera precisa. A Catalunya van tenir una evolució autònoma de la que a Madrid va donar lloc a la creació del Partit Democràtic. Dins aquest sector polític, la penetració d'idees socialistes, que van tenir diverses portes d'entrada a la Península, trobaria un terreny adobat a la ciutat de Barcelona per la seva composició social i la seva tradició política, tan bon punt com les condicions polítiques ho van permetre, és a dir, en l'obertura política que el Bienni va representar. No obstant això, l'elecció com a diputats per Barcelona, l'any 1851, d'un home com Estanislau Figueres, representant d'aquestes idees democràtiques, i d'un Ildefons Cerdà,

---

⁶⁸⁴ SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 185-189.

⁶⁸⁵ CRESPI, Mateu. "Diario de Memorias del año 1849". A: *Relación de varias cosas...*, p. 35. El Corpus era la festa més important de la ciutat de Barcelona. Les processons, se'n feia una per parròquia, eren l'acte social de més relleu de la festa i els portadors del penó eren personalitats de primera fila, les autoritats, militars destacats, membres de la noblesa, personalitats civils... A la festa de 1849 hi apareix algun fabricant i l'esmentat representant de la *Sociedad de Tejedores*, cosa molt indicativa de com els fets de 1848 i l'actuació de la Junta de Fàbriques, però també de la societat de teixidors, havien alterat llur posició en la societat barcelonina.

⁶⁸⁶ Pi i Margall va ser l'autor de la "Impugnación al proyecto de Ley presentada por el Ministerio de Fomento a las Cortes sobre el ejercicio, policía, sociedades, jurisdicción e inspección de la industria manufacturera", publicat a *El Eco de la Clase Obrera*, que es troba reproduït i comentat a BENET, J.; MARTÍ, C. *Barcelona a mitjan...*, p. 272-274 i 633-653.

⁶⁸⁷ BENET, J.; MARTÍ, C. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 466 i s.

⁶⁸⁸ BENET, J.; MARTÍ, C. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 238-239, 766. També les suggestives observacions de FRADERA, J.M. "La religió entre..." p. 116-117.

amb clares preocupacions pel reformisme social, seria una primera mostra no sols de la penetració dels corrents polítics europeus, sinó de l'existència d'una base social preparada per a adoptar aquestes posicions.

**PART III. LA CRISI DEL SISTEMA MODERAT: EL
PROJECTE INDUSTRIALISTA COM A COALICIÓ
OPOSITORA**

---

7. DEFENSA INDUSTRIAL, PARTICIPACIÓ POLÍTICA I HEGEMONIA LOCAL: DE LA REFORMA ARANZELÀRIA DE 1849 AL FRONT ELECTORAL DE 1850

El març de 1849, el Capità General de Catalunya Manuel de la Concha, marquès del Duero, publicava un ban dirigit als "Catalans" –significativament escrit en català–⁶⁸⁹ amb un preàmbul on es declarava: "Les disposiciones que conté lo següent Bando, se dirigeixen á castigar los autores y cometedores de semblants crims –els carlistes– i los seus complices, y á estimular el compliment de ses debers als que anhelan el termini de la guerra; espero que produeixin promptes y benefisiosos resultats y que ab la franca y lleal cooperació dels pobles y lo apoyo de aquest suferit i valerós exercit, puga molt abiat assegurar la completa pacificació del país. Aixís ho reclama vostre propi bé, la conservació dels immensos interesos de la rica Catalunya, lo adelanto de vostres fàbriques y obradors y lo bon nom del laboriós poble català per la prosperitat i ventura del cual se interesa ardenment vostre Capità General." ⁶⁹⁰ Seguidament l'articulat combinava mesures de gràcia per als qui abandonessin les armes, amenaces de represàlies a les famílies dels revoltats i exigències als ajuntaments i a la població per tal que no col·laboressin amb els rebels, ni donant-los aixopluc, ni pagant les seves contribucions, disposicions que les autoritats havien emès una i altra vegada al llarg dels tres anys de guerra amb un èxit desigual. Tanmateix, el que resulta interessant del text és l'esforç del militar per a cercar una identificació personal amb el país i molt significativament l'apel·lació al progrés, als interesos dels obradors i les fàbriques, quan resulta evident que en el territori controlat pels carlistes el que domina són els interesos agraris. Sembla que el Capità General estigués parlant per a un públic el·líptic, els catalans, naturalment, però no aquells catalans a qui es dirigeix l'articulat del text –guerrillers carlins, alcaldes de les poblacions de muntanya, pagesos i masovers...–, sinó uns altres catalans que res no tenen a veure amb el camp de batalla, els quals, de Barcelona estant –o, en general, des de la Catalunya industrialitzada–, desitgen tant com el mateix Concha el final de la guerra, però es veuen creixentment hostilitzats per l'opinió

---

⁶⁸⁹ Resulta significatiu, ja que no és gens freqüent el recurs al català com a llengua d'expressió de l'Administració, ni tan sols quan es dirigeix a poblacions rurals que poden tenir dificultats en la comprensió del castellà. Aquest cas cal veure'l com una mostra del pragmatisme de la Concha, sabedor que els destinataris del seu ban, els membres de les partides carlines i els habitants dels pobles i masos que estan en la zona d'operacions militars on aquestes actuen, en la seva immensa majoria tan sols parlen català. Tanmateix, l'encapçalament "Catalans" i el preàmbul del text fan pensar en un càlcul un xic més sofisticat del Capità General, una picada d'ullet amb l'objectiu de buscar la identificació del país amb la seva persona, justament quan a Madrid –i significativament en la premsa militar–, les acusacions globals contra Catalunya per la persistència de la guerra són constants, i la premsa de Barcelona, significativament la nova premsa burgesa, *El Bien Público* i *El Locomotor*, es defensen d'aquestes acusacions de forma bel·ligerant.

⁶⁹⁰ "Catalans", Manuel de la Concha, marquès del Duero, Quarter General de Girona, 14 de març de 1849, i segueix un preàmbul i un articulat de 27 articles (AHCB, col. Bans, carp. 23).

pública de Madrid i molt significativament per una part de l'exèrcit.⁶⁹¹ L'apel·lació a les fàbriques i obradors va dirigida als homes que, entorn de la Junta de Fàbriques, l'Institut Industrial de Catalunya i la nova premsa burgesa de Barcelona, han irromput a la vida política barcelonina plantejant les seves necessitats i el seu programa per incidir en el projecte espanyol. Concha, que coneix bé el país, busca la seva complicitat perquè ha comprès –com ho havia comprès Pavía, des d'una altra posició– que en aquesta societat l'ordre burgès que l'Estat liberal vol imposar tan sols es pot assentar sòlidament satisfent les expectatives d'aquests sectors i cercant-hi una sòlida aliança.

Els fets del 48 i el paper que en el manteniment de l'ordre, amenaçat per la revolució europea i la crisi econòmica, van jugar les institucions patronals a Barcelona les va reforçar notablement. La creació de l'Institut i l'aparició dels dos nous diaris que seguien la seva política, *El Bien Público* –òrgan oficial d'aquest– i *El Locomotor* –sota l'impuls dels joves Mañé i Flaquer i Duran i Bas– que li era molt proper, estaven canviant el clima i l'estat d'opinió de la burgesia barcelonina. La primera prova de força que aquest grup havia d'afrontar estava molt a prop; es tractava de la batalla per la protecció o, el que és el mateix, la defensa enfront de les aspiracions del govern d'aconseguir l'equilibri pressupostari recorrent als ingressos per aranzels, mitjançant el sistema de reduir aquest i estimular la importació de productes manufacturats estrangers, singularment anglesos.

Poques setmanes més tard de la proclama de Girona, el 15 de maig, el Capità General entrava a Barcelona com a gran triomfador, tot i que la ciutat es trobava assolada per un brot de còlera morbo. Havia aconseguit acabar amb el sollevament carlí, la guerra dels Matiners es donava oficialment per acabada,⁶⁹² *El Bien Público* el saludava dedicant-li grans elogis en el seu editorial per haver tallat el cap a “la hidra de la discordia fratricida”⁶⁹³ i *El Locomotor*⁶⁹⁴ li

---

⁶⁹¹ La línia d'atacs contra Catalunya, responsabilitzant els catalans de no oferir resistència als carlins per mantenir el privilegi de la protecció industrial, van venir principalment del diari madrileny *La España*, que els va iniciar el febrer de l'any 49, però van prendre més volada i van tenir més repercussió arran de la publicació a la *Revista Militar* de l'article “Consideraciones sobre la guerra en Cataluña” (*La Revista Militar*, vol. 4 (febrer de 1849), citat a SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 270-272; CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de Cataluña...*, vol. 4, p. 127-130; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 2, p. 121 i s.). El rebombori que l'article va provocar va fer que en el número següent de la revista s'hi publicqués una resposta amb el títol “Observaciones al artículo Consideraciones sobre la guerra en Cataluña”, signat per un *Oficial del Ejército de Cataluña*, on s'argumentava que la guerra no tenia res a veure amb la protecció industrial ni es desenvolupava estimulada per cap esperit de provincialisme, sinó que el rerefons era la qüestió social que es debatia a Europa, que la població estava atemorida per la crueltat de la facció, per acabar fent veure que la qüestió catalana es tractava amb poca base, tant per part dels catalans com dels qui no ho eren (SOLÀ, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 272, n. 41). També participarien en aquesta polèmica, especialment quan es va plantejar la reforma aranzelària, els diaris madrilenys *El Siglo* –d'orientació democràtica–, *La Guía del Comercio* –progressista–, *El País* –governamental– i *El Eco del Segre*, de Lleida.

⁶⁹² Tot i que algunes partides esporàdicament van continuar actuant, com demostren les comunicacions oficials.

⁶⁹³ *El Bien Público*, editorial, 16 de maig de 1849.

dedicava tot un número destinat a lloar-lo. En fi, la premsa i la ciutadania veia en el final de la guerra l'esperança d'una autèntica estabilitat. Els mètodes convencionals de Concha, recurrent a un important contingent armat format per més de 40.000 homes, havien donat més resultat que les camàndules del seu predecessor Fernando Fernández de Córdoba; la conjuntura econòmica havia canviat i la situació convidava a l'optimisme.

El paper del Càpita General a Catalunya no havia fet més que créixer políticament arran de la guerra i els intents revolucionaris del 48, i això afectava seriosament l'administració regular. Antonio Guerola –que més endavant ocuparia el càrrec de governador a Barcelona– ho expressava així de clar:

“Quien tiene allí influencia invasora es el Capitán General. El carácter turbulento de los catalanes ha exigido cierto poder militar para reprimirlo y temporadas de años enteros en estado de sitio. Esto ha creado allí un cierto militarismo fatal para la administración civil, porque el Capitán General, entre sus facultades ya excesivas, y mayores que suele apropiarse, es una especie de virrey que manda las cuatro provincias, que dispone de 30.000 soldados y que tiene oprimida la autoridad civil. Esta es una grande dificultad para todo Gobernador que vaya allí y no acepte ese protectorado invasor de sus atribuciones.”⁶⁹⁵

I en aquest context operava Concha amb una gran autonomia respecte del govern de Madrid i amb l'objectiu d'enfortir la seva figura política a escala espanyola, potser pensant ja en esdevenir una alternativa més temperada a l'autoritarisme de Narváez.

7.1. La crisi de la quinta de 1849, les contradiccions del règim moderat i els límits de la oligarquia local

Les eleccions municipals de 1849 i els mesos que les van precedir van ser l'ocasió perquè emergissin dos assumptes disputats que, al llarg dels anys d'administració moderada de la ciutat, havien estat més o menys continguts. Es tractava, d'una banda, del crònic problema de la quinta, que diverses vegades havia amenaçat amb desbordar-se, i, de l'altra, de l'enfrontament entre els promotors del nou Teatre del Liceu –que aspirava a fer-se amb el monopoli del *bel canto* a la ciutat i havia disposat del favor de les autoritats per a la seva construcció, en condicions de dubtosa legalitat– i l'administració del Teatre de la Santa Creu, que havia perdut el privilegi històric del monopoli de l'activitat teatral a la ciutat i veia

---

⁶⁹⁴ *El Locomotor*, 14 d'agost de 1849. El número porta poesies i textos de caràcter laudatori. Els poemes van signats amb el pseudònim F.C.

⁶⁹⁵ GUEROLA, Antonio. *Memoria de mi administración en la provincia de Barcelona como gobernador de ella desde 5 de febrero hasta 14 de julio de 1864* (Edició preparada pel Seminari d'Història Moderna de la Universitat de Navarra sota la direcció del doctor Federico Suárez, amb estudi introductor i notes a càrrec de Manuel Moran Orni), vol. 1, p. 72 (citada per RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 516).

seriosament qüestionada la seva gestió tant al front del Teatre com del mateix establiment sanitari. Diverses circumstàncies van fer esclatar sengles conflictes, entorn dels dos temes delicats, amb conseqüències de gran volada per a l'administració municipal i per a la cohesió de l'opinió moderada de la ciutat. El resultat, com veurem, seria la suspensió governativa de l'ajuntament l'estiu de 1849 i la seva substitució per un de nomenat per Concha, i la divisió en dues candidatures moderades a les eleccions municipals de novembre de 1849. Un panorama que progressivament anava posant de manifest les contradiccions internes del bloc social en què s'havia assentat la reacció de 1844 i la seva creixentment dèbil identificació amb el poder moderat. Però també posava en evidència la incapacitat, ultra la debilitat, dels consistoris del sistema de 1845 per a abordar seriosament els problemes d'una certa volada, despullats com havien quedat pràcticament de competències a favor dels òrgans governatius. L'ajuntament, disminuït en les seves facultats, havia convertit en una càrrega insuportable la funció edilícia i sols aquells que tenien interessos directes en els assumptes que s'hi gestionaven acceptaven els càrrecs municipals. Aquest fet va repercutir seriosament en les capacitats de gestió del Consistori, però sobretot va facilitar encara més –en un context de poder excepcional de l'autoritat militar, on el control del dret era molt feble– l'aparició de formes més o menys explícites de favoritisme o corrupció. En el rerefons dels dos assumptes citats, s'hi trobaven la corrupció, el favoritisme i la incapacitat.

Com s'ha explicat,⁶⁹⁶ l'execució de la quinta a Catalunya havia esdevingut un problema crònic des que les disposicions de 1837 van començar a aplicar-se els anys quaranta. L'any 1845 l'assumpte de la lleva de 1844 ja havia acabat en una revolta generalitzada a tot el Principat, de la qual tan sols es va lliurar Barcelona pel fortíssim control policial que les autoritats van exercir. Amb penes i treballs es va aconseguir complimentar les obligacions corresponents a l'any 1844 i 1845, però les dificultats van romandre i les corresponents a 1846, 1847 i 1848 es van salvar amb diversos acords entre el Govern i les autoritats catalanes, que generalment van suposar per a Catalunya aportacions econòmiques menors a les que li corresponien, un tracte que els governs de Madrid tan sols van acceptar davant l'amenaça que suposava exigir la conscripció en plena guerra carlina. Però arribat l'any 1849, amb la guerra acabada, el govern es va decidir a fer complir les obligacions corresponents a la quinta d'aquell any. El capità general Manuel de Concha ja havia viscut les vicissituds de l'any 1845 al Principat i llavors les seves diferències amb Narváez li van costar la Capitania; paradoxalment, la situació de conflicte s'havia de repetir quatre anys més tard amb els dos protagonistes en la mateixa posició.

Inicialment les condicions en què es feia la lleva eren més favorables que en anys anteriors: el final de la guerra feia veure el servei amb menys temença; el Govern havia perdonat l'execució dels deutes pendents de les lleves anteriors, cosa que alliberava una bona part dels recursos

---

⁶⁹⁶ Vegeu el capítol 3.4 sobre el malestar de la lleva a Catalunya i la seva gestió entre 1844 i 1848.

que es podien dedicar a redimir els quintos d'aquell any; la famosa quantitat en dipòsit que el quintat havia de lliurar a les autoritats militars com a garantia per si el substitut desertava, que s'havia fixat en 5.000 rals, havia estat reduïda a la meitat; i, finalment, la quinta ja s'havia fet a tot Espanya, restant tan sols Catalunya, de manera que no calia competir pels substituïts amb altres poblacions.⁶⁹⁷

A Barcelona es van formar les comissions per barris de mossos i pares de família, tal com era costum, amb l'objectiu de distribuir les quantitats, recaptar-les i lliurar-les a l'ajuntament, per procedir a la substitució. Aquests treballs es van retardar notablement, encara que no es tractava de cap novetat, ja que en els tres anys anteriors tampoc no s'havien liquidat les quantitats en els terminis establerts. Els problemes van començar quan, el 4 de juny, el cap polític va fixar el 5 d'agost com a data per a celebrar el sorteig. A la ciutat li corresponien, segons la distribució de la diputació que se li va comunicar amb data de 19 de juliol, la xifra de 280 mossos, els mateixos que en les lleves anteriors i d'acord amb el padró de 1845, que xifrava la població de la ciutat en 143.300 ànimes.⁶⁹⁸ L'ajuntament va presentar davant del cap polític un recurs acollint-se al fet que en el padró enviat per la diputació inicialment tan sols li corresponien 241 i mig, d'acord amb les dades aportades procedents del cens de 1848, que fixaven la població en 122.712 ànimes, un cop descomptats els transeünts, mariners, criades i militars.⁶⁹⁹ La sol·licitud municipal no va ser apreciada pel cap polític Miguel Tenorio⁷⁰⁰ per haver-se presentat fora de termini.⁷⁰¹ Tot el procediment anava retardat, ja que fins al dia 13 l'ajuntament no va demanar al cap polític autorització per a exposar les llistes de sorteijables per a la seva rectificació, amb l'objectiu d'exposar-les els dies 16, 17, 18 i 19. El cap polític va respondre posposant la rectificació encara fins als dies 22, 25 i 29.⁷⁰² El cas és que, quan

---

⁶⁹⁷ Algunes d'aquestes consideracions les presenta Estanislau Reynals i Rabassa en un article a *El Bien Público*, 22 de juliol de 1849.

⁶⁹⁸ AAMB, llibre d'actes, sessions de 6 i 10 de juliol de 1849.

⁶⁹⁹ Ofici de José de Miró, segon tinent d'alcalde, al Cap Superior Polític, de 21 de juliol de 1849, reiterant la petició feta amb data del dia 7 del mateix mes (ADB, fons Exèrcit i Llevés, llig. 369, exp. 4).

⁷⁰⁰ Miguel Tenorio va ser Cap Superior Polític i Governador Civil –quan el càrrec va canviar de nom, entre 9 de desembre de 1848 i 3 de gener de 1850. Era tinent coronel d'infanteria; havia estat advocat; regent de l'Audiència de Càceres (1842); governador civil de Cadis (1850-51), Alacant (21 de juny de 1851), Màlaga (5 de març de 1852), Granada (12 d'abril de 1854); diputat a Corts per Cadis (1 de setembre de 1852) i fiscal de la plaça de Barcelona el 1855. (RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 616; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol 1, p.778-779, vol.2, p.185-193)

⁷⁰¹ Ofici del CSP a l'alcalde-corregidor de Barcelona, de 23 de juliol, manifestant que no pot atendre la sol·licitud de l'ajuntament per haver-la rebut el dia 12 de juliol, quan la secció de la diputació ja s'havia reunit per fer el repartiment definitiu i haver-la elevat al Plenari de la diputació, que la va aprovar el dia 15, conclouent "en el actual estado de este asunto no sería posible la modificación del reparto que usted solicita" (ADB, fons Exèrcit i Llevés, llig. 369, exp. 4; AAMB, llibre d'actes, sessió de 24 de juliol de 1849, f. 171).

⁷⁰² Acord de l'ajuntament (AAMB, llibre d'actes, 13 de juliol de 1849). Ofici del cap polític autoritzant l'exposició pública de la llista de sorteijables per a la seva rectificació (ADB, fons Exèrcit i Llevés, llig. 369, exp. 4).

s'aproximava la data del sorteig, l'ajuntament insistia en la seva reclamació sobre el *cupo* que li corresponia, que ja li havia estat denegat pel cap polític amb data de 19 de juliol. Amb aquest objecte, el dia 20, el plenari autoritza la secció 4a per “contestar al jefe político en vista de los antecedentes, haciendo presente la equivocación que ha sufrido la diputación provincial al señalar el cupo de hombres correspondientes a esta ciudad en el reemplazo de este año, se manda pasar un oficio a dicha autoridad política”.⁷⁰³ Com a resposta, el dia 23, el cap polític passa a les amenaces “y refiriéndose a lo manifestado [la quantitat de 280 homes] espera se dispondrá lo que corresponda para que sea cumplido desde luego lo anteriormente dispuesto”,⁷⁰⁴ a pesar de tot, l'ajuntament va recórrer el cas davant del Govern.⁷⁰⁵

Mentre les autoritats pressionen la corporació local, *El Fomento* –portaveu oficiós de la Capitania General– el mateix dia amenaça la població en general i particularment els membres de les comissions. L'editorial del divendres dia 3 d'agost –a dos dies del que s'havia fixat pel sorteig– insisteix sobre el fet que ni tan sols moltes de les comissions de barri s'havien constituït: “Muchas de las personas nombradas, han tenido a bien renunciar al cargo, sin que sea lícito decir que las dimisiones fuesen acompañadas de una razón fundada, lo cual es causa de que se experimente un desagradable retraso en la inmediata expedición del negocio. Se nos ha asegurado que la expresada autoridad [el cap polític] ha resuelto no admitir ninguna de dichas renunciaciones (...). Ningún ciudadano sea cual fuere su posición está facultado, a no medir consideraciones imprescindibles, a eximirse de un cargo público.” Després apel·la, no sense cert dramatisme: “¿Por qué no se cumple ordenada y pacíficamente un acuerdo que nos asegura, llenándose debidamente, el salir de un estado embarazoso para con la autoridad y para con las familias? ¿Preferimos que se nos eche en cara que las leyes no se cumplen en Cataluña?”⁷⁰⁶ El mateix dia 3 el cap polític oficia a l'ajuntament insistint que el repartiment per districtes es faci d'una manera que cobreixi la xifra total de 280 homes i comença a adoptar les primeres mesures disciplinàries:

“La irregularidad con que he observado se están despachando por el Exmo. Ayuntamiento de esta ciudad muchos de los negocios de sus atribuciones, las varias quejas que se han dado de

---

⁷⁰³ L'acord i l'ofici que remet el dia 21 l'ajuntament insisteix que la divisió per districtes amb assignació de mossos no es correspon amb l'actual divisió de la ciutat i que s'ha fet a partir de la de 1845-46, que eren diferents (AAMB, llibre d'actes, sessions de 20 i 24 de juliol de 1849; ADB, fons Exèrcit i Llevés, llig. 369, exp. 4).

⁷⁰⁴ El cap polític acusa la recepció de l'extracte de repartiment realitzat per l'ajuntament per districtes de data 21 de juliol (ADB, fons Exèrcit i Llevés, llig. 369, exp. 4).

⁷⁰⁵ Sabem que el cas estava recorregut i pendent de resolució del govern per l'informe confidencial que Valentí Esperó, sent alcalde provisional –de l'ajuntament de 1850, on va ser reelegit després de formar part del governatiu que es va nomenar el mes d'agost, una vegada suspès el de 1848– envia al governador civil Fermín Arteta, amb data de 5 d'abril de 1850, sobre tot l'episodi (ADB, fons Exèrcit i Llevés, llig. 369, exp. 4).

⁷⁰⁶ *El Fomento*, 3 d'agost de 1849, “Quintas”, p. 2.

que se 'exigen' derechos en asuntos gubernativos, la falta de cumplimiento a algunas disposiciones y el atraso que se experimenta en distintos servicios, me han obligado a nombrar a Ramon Torrents,⁷⁰⁷ abogado del colegio de esta ciudad y oficial de este gobierno político, para la calidad de inspector de la Secretaría de esta municipalidad, pase a enterarse minuciosamente de la organización de dicha oficina, de la marcha que se observa en el despacho de los negocios y si efectivamente existen los indicados abusos.⁷⁰⁸

Els regidors, davant d'aquesta investida, acorden nomenar una comissió que contesta en els següents termes: "Semejantes cláusulas envuelven unas acusaciones y cargos gravísimos capaces no solo de insinuar sino que también de destruir (...) enteramente el prestigio, crédito, confianza y reputación (...) este ayuntamiento no teme, ni rechaza inspecciones porque esta convencido de la legalidad de sus operaciones." Afegixen que la persona nomenada no és l'adequada per a inspeccionar la segona capital del regne, es queixen de no haver estat advertits abans de tot plegat, ja que un cop fetes les acusacions costa molt netejar-ne la imatge, i acaben refusant i protestant contra la inspecció.⁷⁰⁹

El fet és que, quan va arribar el dia assenyalat per al sorteig, el diumenge 5 d'agost, en l'esmentat clima d'enfrontament entre la corporació i el cap polític, el sorteig no es va celebrar. Assabentat Concha, l'endemà a primera hora, exigeix explicacions a l'ajuntament pel fet i li ordena que estigui reunit dia i nit fins a evacuar el preceptiu informe. Al migdia i davant el silenci de la corporació, comina l'alcalde-corregidor a informar en el termini d'una hora. Finalment l'ajuntament respon al cap polític al·legant que, com que s'havien variat els dies per a l'exposició de les llistes de rectificació de l'allistament –recordem que el cap polític l'havia retardat deu dies– i quedaven moltes reclamacions per atendre, no s'havia pogut procedir al sorteig.⁷¹⁰ Tenorio, amb aquesta informació, oficia al Capità General comunicant-li que, pel fet de no haver justificat l'ajuntament la suspensió, correspon la suspensió de tot l'ajuntament o la

---

⁷⁰⁷ Ramon Torrents havia estat fins a aquell moment redactor d'*El Bien Público*, on s'havia especialitzat en assumptes administratius. Més endavant esdevindria delegat governamental a Vic.

⁷⁰⁸ AAMB, secretaria de l'alcaldia, 1849, exp. 901. A l'expedient hi figura també la suspensió de Llanza del càrrec de secretari de 7 d'agost, i la seva separació definitiva per RO de 13 d'agost, comunicada a l'alcalde el dia 20.

⁷⁰⁹ AAMB, llibre d'actes, sessió de 3 d'agost de 1849.

⁷¹⁰ AAMB, secretaria de l'alcaldia, 1849, exp. 908. Els regidors contesten al general en aquests termes: "Semejante variación importantísima [diuen els regidors] que prolongó por diez días el término señalado para las rectificaciones, ha debido necesariamente determinar la prolongación de otro para la verificación del sorteo, puesto que el ayuntamiento de conformidad con la Ley ha tenido de conceder plazos más o menos largos según la prudencia a muchos interesados para presentar los documentos y justificativos en que apoyaban sus respectivas demandas (y era del todo imposible conciliar el buen despacho de aquellas con el breve término de siete días que debía mediar desde el 29 de julio al 5 de agosto (...) esta Corporación, que si bien deseaba, como el que más, el mejor y más pronto servicio público se encuentra en una posición distinta de todas las demás de su clase por ser las operaciones del reemplazo en esta capital de una inmensidad y complicación tales que no consienten la celeridad con que pueden practicarse en las demás poblaciones" (6 d'agost de 1849, signat per Juan Pérez Calvo, alcalde-corregidor).

del secretari⁷¹¹ i una multa de 1.000 rals a cada membre de la corporació. Concha s'inclina per la primera opció i demana una llista d'individus que puguin constituir un nou ajuntament que reemplaci l'actual. La suspensió es va fer efectiva immediatament per resolució del cap polític i va ser refermada per una RO de 13 d'agost.⁷¹² Sabem, gràcies a un llarg article publicat uns mesos més tard a *El Sol* per “una persona que por su posición ha debido enterarse no solo de la marcha general de los grandes acontecimientos, sino hasta de los pequeños incidentes”,⁷¹³ que Concha va prendre el control de la situació tan bon punt va conèixer la suspensió del sorteig. En l'article esmentat es relata així:

“El Capitán General según su costumbre dejó que los jefes políticos inaugurasen, preparasen y continuasen la operación [la quinta], con arreglo a sus facultades: el de Barcelona marcó los plazos convenientes para los preliminares, pero llegó el día del sorteo, y la población más importante de Cataluña, la capital del antiguo Principado, aquella que todas las demás observaban, dio el escándalo de que la quinta no se hizo: no diremos de quien fue la culpa; no la daremos ni al jefe político, ni al ayuntamiento, pues no es nuestro ánimo hacer acusación alguna (...). Tomó este [el Capitán General] de su cuenta el negocio, dio sus disposiciones, y el día que prefijó, plazo aún más corto del que había fijado el jefe político, Barcelona admiró lo que no había visto quizás nunca (...) en un día dado entraron los 285 [mossos] en la caja o ingresaron en el depósito.”⁷¹⁴

Que l'assumpte de la quinta incomodava tots els implicats sembla clar. No sols els membres de les comissions de barri miraven d'eludir la responsabilitat; els mateixos regidors, quan podien, evitaven els actes relacionats amb la quinta –probablement per por a enfrontaments i, fins i tot, aldarulls. Ja el 30 de juny el consistori havia pres l'acord que en el sorteig hi havien de ser presents tots el regidors i que a tal efecte havien de ser avisats els que estiguessin absents de la ciutat per estar presents a la citada operació.⁷¹⁵ Tanmateix, les dilacions amb què es va tramitar tot l'expedient semblen fruit de la incapacitat de l'ajuntament i del mal càlcul del cap polític, però també sembla clar el punt en què es trobava el consistori el dia del sorteig: amb

---

⁷¹¹ Cal fer notar aquesta insistència en la figura del secretari, que tan sols és un fedatari públic, quan el responsable de complir i fer complir la llei al capdavant de l'ajuntament és l'alcalde-corregidor.

⁷¹² La relació dels fets del dia 6 d'agost es pot consultar a ADB, fons Exèrcit i Llevés, llig. 369, exp. 4.

⁷¹³ L'article, que és una defensa de la gestió del general Concha al front de la Capitania, fet per un militar, que afirma ser català i de família catalana, molt probablement el va escriure un oficial d'alta graduació assignat al Principat –potser el mateix Cotoner– pel detall en què entra en afers polítics (*El Sol*, *remitido*, sense signatura, 28 de febrer de 1849).

⁷¹⁴ *El Sol*, 28 de febrer de 1849, p. 2.

⁷¹⁵ El 30 de juny s'acorda: “En el momento que se anuncie el sorteo se avise a los señores concejales ausentes [en ple mes de juliol alguns es trobaven fora de la ciutat] (...) y que todos se presenten para concurrir al sorteo (AAMB, llibre d'actes, 30 de juny de 1849). I amb data de 17 de juliol el tinent d'alcalde oficia als regidors Pere Codina, Joaquim Prats, Francesc Folch, Pau Capella i Francesc de Cabanes per tal que “asistan a las sesiones y muy puntualmente a las que deben celebrarse con motivo de las operaciones de reemplazo”. (AAMB, secretaria de l'alcaldia, 1849, exp. 757, ofici del tinent d'alcalde Pau Soler als regidors.)

uns llistats que no havien pogut ser rectificats, amb una reclamació pendent sobre el *cupo* que li corresponia i sense haver estat capaç ni tan sols de constituir les comissions de barri que havien de procedir a la recaptació de fons que permetés la substitució, i, a més, la manifesta hostilitat del cap polític, que no deixava lloc al dubte a la vista de l'ofici amenaçador del 3 d'agost. El dilema que es plantejava als regidors era el d'enfrontar-se a les autoritats –amb qui ja estaven en conflicte– o als veïns, si celebraven el sorteig, amb un risc evident d'aldarulls, d'acord amb els antecedents, i van optar per la primera opció.

Tant en l'assumpte de la quinta, com en el dels aranzels s'havia posat de manifest la determinació de Narváez, una vegada acabada la guerra carlina, de no fer concessions especials a Catalunya. Totes les promeses del duc de València en el període en què acabar la guerra era la seva prioritat, amb la finalització d'aquesta, s'havien esvaït. El programa moderat seguia endavant, sense renunciar a Catalunya, a la intervenció superior de la jurisdicció militar ni a l'estat de setge.

Tanmateix, un home com Concha va tenir consciència immediata de la gravetat de la crisi i, per fer-hi front, va designar els homes més destacats de la ciutat per formar part del nou ajuntament. El dia 7 el cap polític nomena el nou consistori, que no pot prendre possessió aquell dia perquè hi havia pocs dels designats reunits. Ho faran l'endemà. Els homes escollits són: Francesc Esteve i Tomàs, el marquès de la Torre, Constantí Gibert, Antoni Xuriguera, Joan Agell i Valentí Esperó com a tinent d'alcalde; i com a regidors: Josep Oriol Comerma, Joan Fabra i Illas, Joan Antoni Treserras, Manuel de Senillosa, Josep Bosch, Rafael Pla i Carreras, Joaquim Camò, Josep Prats i Cortada, Tomàs Coma, Jaume Ricart, Joan Nadal, Josep Nolla, Joan Bofill, marquès de Castellodorsius, baró de Prado Hermoso, Francesc Xavier Moreu, Francesc Ferrer i Alpuente, Ferran Moragas –que és designat síndic–, Gabriel Cañado, Domingo Ametller, Josep Margarit, Manuel Girona i Narcís Rafall.⁷¹⁶ Jacint Campreciós, oficial de l'ajuntament, és designat secretari en substitució del destituït Llanza. En la sessió, Joan Antoni Treserras va demanar que, una vegada feta la constitució, aquest hauria de conèixer

---

⁷¹⁶ AAMB, llibre d'actes, sessió de 8 d'agost de 1849. A la llista que facilita Mateu Crespí, probablement copiada del *Diario de Barcelona*, que publica la mateixa llista amb el comentari que van faltar molts regidors a la constitució del consistori, hi afegeix alguns noms més, els quals devien constar en l'ordre del cap polític i, per diverses raons, no devien assistir a la presa de possessió. La majoria ho va fer més endavant, però alguns com Joan Güell devien ser exonerats per les autoritats. Aquests eren: Joan Clarós i Ferran, Andreu Ferran, Joaquim Castañer, Rafael Massó, Joan Nadal (n'hi figuren dos a la llista, un amb l'anotació *fill*), Jaume Draument, Josep Monner i Pere Soler. (CRESPI, Mateu. *Diario de Memorias de Barcelona*, 1849. AHCB, Manuscrits, sèrie A, 118; *Diario de Barcelona*, 8 d'agost de 1849.) La pràctica de no presentar-se a la constitució i demanar la exoneració per raons de feina, veïnatge o malaltia era molt comuna i feia que sovint un individu prengués possessió al cap de setmanes o mesos, un cop exhaurida la via administrativa si no se li concedia. Aquest és el cas de Joan de Déu Nadal i Janer que, després de demanar l'exoneració sense aconseguir-ho, va prendre possessió el 16 d'octubre de 1849 (AAMB, llibre d'actes, sessió de 16 d'octubre de 1849; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.754). El 30 d'agost era acceptada la renúncia de Josep Prats i Cortada i Domingo Ametller, que eren substituïts per Rafael Valldejuli i Pere Dalmases, que havia estat un dels principals redactors d'*El Bien Público* fins feia poc (*Diario de Barcelona*, 31 d'agost de 1849).

sobre l'assumpte de la lleva de l'exèrcit que havia causat la crisi i el secretari en va informar. Cal destacar, en la composició del nou consistori, que entre els 37 individus designats pel cap polític –molt probablement amb indicacions precises del Capità General– n'hi ha set que formaven part dels consistoris de designació del 43-44 (Agell, Clarós, Castelludosrius, Coma, Esteve i Tomàs, Nadal i Pla), dos d'ells ocupant el càrrec de tinent d'alcalde; a més, hi trobem una notable representació de la noblesa: el marquès de la Torre, Manuel de Senillosa, el marquès de Castelludosrius i el baró de Prado Hermoso; i, per primera vegada en aquests anys, una bona representació dels fabricants: Valentí Esperó, Tomàs Coma, Jaume Ricart, Joan Güell –tot i que no va prendre possessió–, tots ells vinculats fortament a la Junta de Fàbriques i a l'Institut Industrial. El més rellevant, però, és el conjunt, força representatiu, de les classes acomodades de la ciutat i els homes més significatius d'aquestes. Hem comentat el cas dels nobles i fabricants, però, entre els comerciants i capitalistes, hi trobem Manuel Girona, l'impulsor del Banc de Barcelona i tants altres negocis, i, entre els hisendats, Antoni Xuriger –el segon propietari de finques urbanes de la ciutat–,⁷¹⁷ a més de Joan Agell, prestigiós professor de física de la Universitat molt vinculat a Ramon Martí d'Eixelà. I encara un personatge identificat amb el progressisme barceloní, com el farmacèutic Joan Bofill. La RO del ministeri de Governació que convertia en destitució la suspensió de l'ajuntament establia que en les properes eleccions del mes de novembre es renovés el consistori en la seva totalitat i confirmava els regidors nomenats interinament per l'autoritat política.⁷¹⁸

La premsa –subjecta a censura militar–, no es va estendre en comentaris ni abans, ni després dels fets. La seriosa crisi entre les autoritats no hi és ni tan sols esmentada abans de la suspensió, més enllà dels comentaris progovernamentals d'*El Fomento* que hem assenyalat. Justament aquest diari el dia 7 informa:

“Tenemos noticia que a consecuencia de no haber tenido lugar en Barcelona el domingo día 5 del actual, el sorteo de soldados para la quinta del presente año, que con el mayor orden se ha verificado en los demás pueblos de Cataluña,⁷¹⁹ el señor Jefe Político de la provincia, ha propuesto al Exmo. Capitán General, la suspensión del Ayuntamiento, y separación de su

---

⁷¹⁷ TATJER, Mercè. “La propietat immobiliària urbana a Barcelona a mitjan segle XIX”. A: El Pla de Barcelona i la seva història: Actes del I congrés d'història del Pla de Barcelona celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 12 i 13 de novembre de 1982. Barcelona: Edicions de la Magrana / Ajuntament de Barcelona, 1984, p. 341-354. Hi ha un llistat dels majors contribuents per finques urbanes de la ciutat construït a partir del Repartimiento... de 1852, publicat per Cerdà.

⁷¹⁸ AAMB, llibre d'actes, sessió de 24 d'agost de 1849, f. 203; i ban *Al Público* (Barcelona, 13 de setembre de 1849), signat Francisco Esteve i Tomàs, alcalde-corregidor i tots els regidors (AHCB, col. Bans, carp. 25).

⁷¹⁹ Una notícia publicada el dia 12 informa que ha estat suspès l'ajuntament de Badalona i conduït pres a la Ciutadella per no haver efectuat el sorteig el diumenge dia 5, i que no s'havia comunicat perquè a Barcelona tampoc no s'havia fet (*El Bien Público*, 12 d'agost de 1849, “Noticias del Principado”).

secretario, y que S.E. se ha conformado, y dispuesto desde luego que se lleve a efecto.⁷²⁰ (...) Ignoramos las causas de esta omisión, pero nos es altamente satisfactorio poder asegurar que en ellas ninguna parte ha tenido Barcelona, cuyos habitantes obedientes a la ley, están prontos a verificar el sorteo con la tranquilidad de que se disfruta, y buen orden que lo han hecho las otras poblaciones del antiguo Principado.”⁷²¹

I l'endemà feia una crida laudatòria a favor dels regidors acabats de designar i que en circumstàncies tan crítiques havien acceptat el càrrec, per acabar posant-hi totes les esperances: “Respóndenos de este resultado la buena y acertada composición del cuerpo concejil, pues con grata satisfacción vemos hermanados en él todos los matices de nuestra sociedad, y perfectamente representados por lo tanto los intereses físicos y morales del pueblo.”⁷²² La resta de la premsa va mantenir el silenci. *El Bien Público* i *El Barcelonés* es van limitar a donar la notícia del nou consistori sense més explicacions; no en va es tractava d'un assumpte de caire militar.

Una segona crisi es desencadenaria en poques setmanes. L'alcalde-corregidor, Juan Pérez Calvo, que ocupava la plaça des del 16 de febrer d'aquell any, el dia 6 de setembre era rellevat del seu càrrec pel cap polític Miguel Tenorio “por falta grave de respeto a su Autoridad (...) previéndole que hiciese entrega de la jurisdicción al 1º teniente de alcalde Francisco Esteve i Tomàs”.⁷²³ Quina era aquesta falta? Juan Pérez Calvo, que havia viscut la severitat amb què Tenorio tractava l'ajuntament que ell presidia, probablement hi havia quedat enemistat. A més, és probable que considerés que la major part de la responsabilitat en l'afer de la suspensió corresponia al cap polític per haver retardat els terminis de l'exposició de llistes. Però el conflicte obert va aparèixer com a conseqüència de la petició verbal de l'advocat Josep Prat i Cortada, quan va ser designat regidor, de ser exonerat del càrrec, ja que defensava alguns plets oberts contra l'ajuntament; i la de Domingo Ametller, en el mateix sentit, per residir fora de la ciutat; i la consecutiva autorització de Tenorio, cosa que Pérez Calvo va considerar del tot irregular perquè no es va consultar el consell provincial, però el que va resultar inacceptable pel corregidor va ser la designació per part del cap polític de dos substituïts per a cobrir les vacants, Pere Dalmases i Rafael Valldejuli. Davant d'aquests fets, Pérez Calvo es decideix a dirigir, el 2 de setembre, una sol·licitud al ministre de Governació per denunciar un cas d'abús d'autoritat. “Ya que creí que no podía hacerme cómplice de semejante falta”, escriu i, per substanciar la denúncia:

---

⁷²⁰ Cal destacar la forma de donar la notícia, ja que sabem, per l'expedient del cap polític, que aquest va presentar dues alternatives al Capità General: la multa de 1.000 rals i suspensió del secretari, i la que aquest va adoptar (ADB, fons Exèrcit i Llevés, llig. 389, exp. 4).

⁷²¹ *El Fomento*, 7 d'agost de 1849.

⁷²² *El Fomento*, 8 d'agost de 1849.

⁷²³ AAMB, llibre d'actes, sessió de 7 de setembre de 1849, f. 218v.

“¿Cómo se explica SE el nombramiento de unos concejales por una autoridad a quien la ley no da esta facultad, y mucho menos cuando está legalizado el suceso que hizo indispensable que el Jefe Político nombrara por el momento una nueva municipalidad? (...) ¿Cómo se atreve a hacerlo de propia autoridad y sin tomar la venia de VE? ¿Será posible SE que el Ayuntamiento provisional que tengo el honor de presidir participe de dos regímenes distintos, siendo nombrados los unos por el gobierno de SM y los otros por el jefe político?”

I conclou:

“La falta a la Ley si existe como cree el que suscribe y cometida por el Jefe Político, ha sido efectuada forzosamente por mi autoridad, a la vista de lo que a VE, suplica se sirva negarle su sanción y tomar las medidas que su saber y rectitud le dicten...”⁷²⁴

L'episodi tindria el final completament contrari als interessos de Pérez Calvo. Com hem dit, el dia 6 era suspès del càrrec. L'endemà el Brusí recollia la notícia però sense donar més explicacions.⁷²⁵

El sorteig, novament ajornat, amb el consentiment de Concha, es va realitzar el 19 d'agost. No hi va haver finalment accions legals contra els regidors sortints, tot i que un jutge del districte de Palau va demanar l'acta del sorteig que no s'havia celebrat.⁷²⁶ El nou ajuntament va entomar immediatament l'assumpte de la quinta. Una vegada celebrat el sorteig, havia de reunir els recursos per a procedir a la substitució. El 13 de setembre, després que els quintats es presentessin a la caixa de reclutament, dictava un ban cridant els barcelonins a contribuir econòmicament en l'esforç:

“El ayuntamiento que ha contribuido constantemente por su parte a hacer posible la sustitución a todos los quintos que han cabido a esta ciudad, no solo continuará sus esfuerzos para conseguirlo, sino que hará mayores si cabe en justo obsequio a los que han obedecido sumisos los preceptos de la ley, y se complace en fundada esperanza de que todos los vecinos de esta ciudad acudirán también sin más estímulo que el de sus sentimientos generosos a realizar esta benéfica idea haciendo efectivas las cuotas que con este objeto les han señalado.”

---

⁷²⁴ Esborrany de carta al ministre de Governació, amb data d'1 de setembre, signada per l'alcalde-corregidor Juan Pérez Calvo. Està acompanyat de l'ofici al cap polític per tal que el trameti al Govern i, posteriorment, al ministre. Les dues són de 2 de setembre, confirmant la remesa (AAMB, secretaria de l'alcaldia, exp. 1.000). Cal fer notar que el tema de les exoneracions era molt freqüent. Molts dels designats o elegits intentaven evitar incorporar-se a la corporació, però el procediment era tan feixuc que molt sovint acabava el mandat de dos anys sense que es produís la substitució. Aleshores calia convocar en les eleccions, a més de la meitat que tocava substituir per llei, l'escreix de places que quedaven per cobrir, sempre que no s'arribés a un terç de vacants.

⁷²⁵ S'anuncia que Juan Pérez Calvo ha estat suspès pel cap polític, que ha marxat a Madrid i que provisionalment s'encarregaria de l'alcaldia Francesc Esteve i Tomàs (*Diario de Barcelona*, 8 de setembre de 1849).

⁷²⁶ El jutge va demanar l'acta amb urgència, segons consta en les deliberacions del dia 17 d'agost, però l'ajuntament no li va comunicar que tal acta no existia fins al dia 24 i no va tenir més conseqüències (AAMB, llibre d'actes, sessió de 17 d'agost de 1849).

I segueix la signatura de l'alcalde i tots el regidors.⁷²⁷

La gestió posterior de l'afer la coneixem a través de l'informe reservat que el llavors tinent d'alcalde, Valentí Esperó, envia al Governador Civil, Fermín Arteta, amb data de 5 d'abril de 1850: "En cumplimiento del encargo que verbalmente se dignó hacerme para que se manifestase las operaciones practicadas acerca de la quinta del año próximo pasado."⁷²⁸ L'esmentat informe, després de recordar en quines condicions es va nomenar l'ajuntament provisional, relata tots els passos que es van seguir per fer la substitució i a quin resultat es va poder arribar. El reproduïm íntegrament per la seva claredat en l'exposició dels fets:

"Al hacerse cargo el Ayuntamiento provisional de la administración, al paso que se propuso llevar todas las formalidades de la Ley, no perdió de vista el medio de hacer más llevadera la suerte de los jóvenes a quienes cupiese la de soldados y para ello trató de realizar la sustitución de los expresados mozos.

Señalado a esta ciudad el cupo de 280 hombres calculó que su importe sería de 1.467.760 rs, que fue repartido entre los barrios en proporción del número de almas de cada uno, con separación de solteros comprendidos en la edad de 18 a 25 años y de jefes de familia, imponiendo a unos y a otros las cuotas que se marcan en la adjunta nota, teniendo en cuenta la fortuna o posición de cada individuo.

Verificado el reparto, recaudose solamente la cantidad de 807.432 rs, de modo que apremiando la necesidad de cubrir la sustitución, y no siendo posible que el ingreso de la cantidad fuese tan seguro y tan progresivo que permitiese reunir la necesaria para hacer frente a la obligación del momento, vióse el ayuntamiento precisado a echar mano de 360.000 rs, de fondos municipales para completar el importe de los sustitutos que fueron puestos en caja hasta 31 de diciembre, para lo que fue debidamente autorizado por la Autoridad superior política, en el concepto que debía reintegrarse lo que supliese el Ayuntamiento de lo que faltaba a cobrar del reparto hecho a los barrios.

Es de notar que con el 1.167.432 rs, procedentes del adelanto del ayuntamiento y de la recaudación de los barrios, solo se cubrió el importe de 241 hombres, pues por lo que respecta a los 39 restantes no pudo el Ayuntamiento provisional afrontarlo en razón a que este número se había cargado de exceso en el cupo y se hallaba pendiente de resolución del Gobierno de SM una solicitud del Ayuntamiento para que se conmutase a metálico y por 5.000 rs. por plaza el servicio personal de aquellos, si bien el resultado fue comunicado el 22 de noviembre del año último, no tuvo efecto definitivo hasta 25 de febrero de este año en que se trasladó por el Exmo. Capitán General la RO de 19 del mismo mes, con la que no se accedió al pago por plazos de la

---

⁷²⁷ "Al Público", l'alcalde-corregidor Francisco Esteve i Tomàs, 24 regidors més i el secretari, Barcelona, 13 de setembre de 1849 (AHCB, col. Bans, carp. 25).

⁷²⁸ Ofici de l'alcalde constitucional Valentí Esperó al Governador Civil, que va acompanyat de l'esmentat informe (ADB, fons Exèrcit i Lleves, llig. 389, exp. 4).

cantidad de 195.000 rs., importe de dichos 39 hombres, conforme lo había solicitado el Ayuntamiento.

De modo que el actual Ayuntamiento tiene contra sí por lo que respecta a quintas un cargo de 195.000 rs. procedente de la administración anterior que debe hacerse efectivo; y aún cuando tanto esta cantidad como la otra de 360.000 rs. suplida de fondos municipales debiera ser reintegrada de lo que resta satisfacer del reparto hecho a los barrios, es imposible contar con esta resta ni apelar a los medios de hacerla efectiva, en razón a que habiendo ya tratado de verificarlo el Ayuntamiento provisional expidiendo los correspondientes apremios a los morosos, debió cesar al momento en su propósito por habersele hecho entender confidencialmente por medio del Exmo. Capitán General y por otras Autoridades que la Audiencia territorial iba a incoar un procedimiento criminal contra SE por exenciones indebidas, cuyo resultado en modo alguno hubiera sido favorable a la Corporación municipal por ser extrema en esta parte la rigurosidad del código y por no estar votada ni autorizada en Cortes la derrama para cubrir el servicio de sustitución.”⁷²⁹

---

⁷²⁹ Informe reservat de l'alcalde constitucional al Governador Civil sobre les operacions fetes per l'ajuntament amb relació a la quinta de 1849, de 5 d'abril de 1850 (ADB, fons Exèrcit i Llevés, llig. 389, exp. 4).

QUADRE DE SUBSTITUTS PRESENTATS A LA QUINTA DE L'ANY 1849

Quantitats dipositades per compte de substituïts a la quinta de l'any 1849 en poder de societats o particulars	Nombre de substituïts	Reals(??rals?)
A D. Francisco Javier Moreu en deposito por	1	3.840
A D. Francisco Campo y Cabasi	3	11.840
Al Señor Marqués de la Torre	3	12.800
A D. Pedro Prats y Baruta	1	4.000
Al Señor Barón de Prado hermoso	1	5.120
A D. José Roig y Pallas	1	4.000
A D ^a . Magdalena Ferrús	1	4.160
A D. Francisco Argilaga de Osso	2	10.560
S.S. Matias, Vila, Subirá y Compañía	3	15.360
Al Banco de Barcelona	5	25.600
A D. Juan Domenech y Ferrer	1	5.440
A D. Juan Cunat	4	21.760
A D. Vicente Genovar	1	2.240
A D. Antonio Xuriquer	26	40.400
A D. Antonio Tintó en depósito por cuenta del contratista D. Antonio Fernandez representante de la sociedad de Triviño, Arias y Compañía por	27	34.560
A D. Joaquín Jover y Ferreras como apoderado de su hermano D. Mariano su cuenta particular por razón del depósito de quintos entregados por D. Joaquín Serrallach representante de la sociedad de Jover, Pujol y Sabater	21	16.640
Al Banco de Barcelona en depósito por cuenta de seis substituïts desertados de la sociedad de Jover, Pujol y Sabater y de otros seis no desertados de los enganches de Zaragoza	12	46.640
Subtotal	113	264.960
Substituïts presentats sense dipòsit per estar garantits pels mateixos que els han presentat		
D. Ramon Vilarhino y Agell	29	
Varios por autoridades recibidas para proporcionarse substituïts	13	
D. Pedro Amigo y Luxart y D. Francisco Fernandez e hijo	20	
D. José Duran y Vidal	28	
S.S. Caballe y Aguilar	20	
D. Juan Aguilar y Aurat	3	
D. Miguel Rabella	2	
D. Joaquín Abella y Solá	3	
Total	231	

L'informe i les dades aportades resulten particularment aclaridors. La fórmula de “cumplir la ley y respetar la costumbre” que havia encunyat Reynals i Rabassa en un diari barceloní, és a dir, acceptar la conscripció que establia la llei de 1837, però procedint a la substitució col·lectiva per part dels ajuntaments, s'havia fet impracticable; no sols per les exigències i l'excés de zel dels funcionaris públics com Miguel Tenorio, ni tan sols pel fet que l'ajuntament no comptés amb cap capacitat coercitiva per a fer complir el repartiment i exigir-ne el pagament als mossos i a les famílies a través de les comissions de barri –com veiem es tractava d'una exacció indeguda, que en el seu cas s'hauria d'haver aprovat per Corts–,⁷³⁰ sinó sobretot per la dificultat de gravar encara més amb un nou impost directe l'economia dels més febles, sense provocar nous conflictes socials.

Si s'examina la llista de les quantitats dipositades i de qui va realitzar a la pràctica la substitució, es pot veure com la pràctica comercial es començava a estendre a la ciutat. En realitat la llei estava pensada per evitar la substitució col·lectiva. El recurs municipal a anticipar la part que no s'havia cobert amb un préstec de caixa en el futur resultaria insostenible; com el mateix Esperó insinua, la gestió ha servit per a sortir del pas, però ha situat la hisenda municipal en una posició impossible, ja que havia de cobrir amb un avançament de caixa el dèficit de la recaptació i encara quedant a deure la diferència de còmput que l'ajuntament mantenia amb l'administració provincial, resolta finalment en contra del municipi. Aquest havia estat el pecat de l'ajuntament suspès el 6 d'agost de 1849: creure que apel·lant a la població i a les comissions de barri aconseguiria els recursos necessaris i, quan va veure el seu fracàs, optar per no enfrontar-se a una població que els anys anteriors havia mostrat la seva sensibilitat pel problema. En definitiva, el pecat d'aquests homes és que estaven situats davant d'una gestió impossible i, un cop ho van comprovar, van abaixar els braços.

Allò que va permetre a l'ajuntament provisional tancar el problema amb un èxit aparent, almenys, van ser les condicions polítiques. Les mateixes autoritats superiors van preferir mirar cap a un altre lloc quan es tractava d'autoritzar un avançament de caixa del tot irregular, però això no va impedir que el recurs sobre el nombre d'homes que s'havien d'aportar a la quinta es dictés contra els interessos municipals. Com ha assenyalat Núria Sales, en endavant la pràctica comercial es va anar imposant definitivament, però no sols perquè la diferència de preu entre aquesta i la col·lectiva s'anés reduint fins a pràcticament desaparèixer, com ella afirma⁷³¹ –cosa que efectivament va succeir com a conseqüència–, sinó pel fet que totes les disposicions legals i la pràctica administrativa estaven dirigides a obstaculitzar o, fins i tot, fer impossible la substitució col·lectiva, especialment des del moment que no es permetia als

---

⁷³⁰ Les províncies de règim foral gaudien d'aquesta prerrogativa.

⁷³¹ SALES, Núria. “Servei militar i societat...”, p. 145-181.

ajuntaments fer-hi front a través d'arbitris o recursos propis. No hi havia conciliació possible entre *costumbre* i *legalidad*. La societat classista havia canviat les regles de joc; els vells costums eren d'un altre temps; els nous temps, a l'hora que signaven la igualtat jurídica, assentaven les desigualtats socials basades en els recursos econòmics. Tanmateix, el sistema de substitució que s'implantaria a Espanya en aquests anys faria ressaltar de tal forma la contradicció entre deures –iguals per a tots– i drets –tan favorables en el cas d'eludir el servei militar per als qui més recursos tenien– que la pràctica es faria creixentment insuportable per a la majoria de la societat. “Fora la quinta!” seria el crit que amb més força ressonaria a Barcelona en cada convulsió social, fins que el 1912 el sistema va haver de ser reformat.

7.2. Liceistes i cruzados, dissidències teatrals, dissidències socials, dissidències polítiques: les eleccions municipals de 1849

L'afer de la suspensió de l'ajuntament i de la gestió de la quinta, com hem dit, va tenir conseqüències en la política municipal a curt termini. Aquest assumpte i, d'altra banda, l'enfrontament entre l'administració de l'hospital de la Santa Creu i del seu Teatre amb els promotors del nou Teatre del Liceu centrarien la discussió política barcelonina d'aquest moment, fins al punt que els *liceistes* i els *cruzados*⁷³², aparentment una divisió per preferències teatrals, esdevindrien el nom de les dues ales del partit moderat que es mesurarien a les urnes en les eleccions municipals d'aquell mes de novembre.

El Teatre de la Santa Creu s'havia creat sota un privilegi concedit per Felip II l'any 1587 a l'hospital de la Santa Creu, que administraven conjuntament des del segle XV l'ajuntament i el bisbat. Amb la revolució liberal i l'abolició de l'antic règim, l'activitat teatral va quedar deslligada del privilegi i va passar a ser regulada per les ordenances municipals. En aquest context van aparèixer a la ciutat diverses iniciatives teatrals: el Teatre de Montsió (1838), el Teatre Nou (1843), el Tívoli (1848), l'Odeón (1849), alguns d'ells en antics convents desamortitzats. Els anys trenta aquestes activitats van aconseguir sobreviure amb no pocs entrebancs a causa de la guerra que els van declarar els administradors del Teatre de la Santa Creu en defensa del seu vell privilegi. L'autoritat municipal, en aquell context turmentós, va canviar de criteri amb la mateixa facilitat que va canviar de mans. Cal tenir present que el teatre era una activitat de gran centralitat en la vida barcelonina i de rendiments econòmics considerables; es calcula que

---

⁷³² La dissidència entre els seguidors dels dos teatres va ser un tema molt popular a la ciutat i fins i tot motiu de bromes i múltiples comentaris. Tant era així que el 7 d'agost de 1865 –quinze anys més tard–, en el teatre Victòria, Pitarra estrenava una de les seves comèdies sobre el particular (PITARRA, Serafí; CARRERAS, Enrich. *Liceistas y cruzados: comedia en dos actes, en vers y en catala del que ara's parla*. Barcelona: A. López / Libreria Española, 189-?).

el 1850 hi havia a Barcelona, per a una població de prop de 180.000 habitants, deu mil places teatrals.⁷³³

Una de les noves activitats teatrals que en aquells anys va sorgir a la ciutat va ser el Teatre de Montsió, una iniciativa del 8è Batalló de la Milícia Nacional que, a partir de l'any 1837, va ocupar l'antic convent de Montsió. Aquest Batalló estava format per membres de la burgesia barcelonina i la iniciativa teatral ben aviat es va desvincular de la Milícia. Sota l'impuls de Joaquim Maria de Gispert,⁷³⁴ l'any 1842 es van iniciar els tràmits per a obtenir la cessió de l'antic convent dels Trinitaris a la Rambla. La iniciativa es concretaria l'any 1844 amb dues RO que concedien el convent a perpetuïtat, les quals de Gispert havia aconseguit gràcies a les seves bones relacions prop de la Reina per a la seva empresa, que passa a anomenar-se *Liceo Filarmónico Dramático Barcelonés*. A partir de la concessió va iniciar els passos per a construir un gran teatre amb 3.500 localitats. Per fer-ho va associar-se a través d'una *Sociedad de Construcción* amb alguns dels individus més rics de la ciutat –entre ells Tintó, Jaume Safont,⁷³⁵ Antoni Jordà⁷³⁶ i Manuel Girona–,⁷³⁷ que obtindria el dret a edificar i explotar el teatre.

---

⁷³³ Sobre els teatres a Barcelona en aquesta època, i específicament sobre l'enfrontament entre el teatre de la Santa Cru i el del Liceu, es pot veure: FÀBREGAS, Xavier. *Les formes de diversió de la societat romàntica*. Barcelona: Curial, 1975; FÀBREGAS, Xavier. *Història del teatre català*. Barcelona: Millà, 1978; PUIG I ALFONSO, Francesc. *Curiositats barcelonines*. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions, 1920, vol. 2, p.93-164; CURET, Francesc. *Història del teatre català*. Barcelona: Aedos, 1967.

⁷³⁴ Joaquim Maria de Gispert i d'Angli, net d'Anton Gispert, era d'una família de comerciants barcelonins. Es va casar amb Pilar Yaguas y Diago, cambrera de la reina Maria Amàlia de Saxonia, cosa que li va donar accés a l'entorn de la reina Isabel II. De jove havia format part de la Guàrdia Reial a Madrid i de l'Esquadra de Llancers de la Milícia Nacional a Barcelona. El seu cosí, Joaquim de Gispert i Baldrich, va ser cap polític interí de la província el 1840 i va tornar a ocupar el lloc a la Junta de Gràcia que el 1843 assetjava Barcelona. El novembre de 1843 va ser designat cap polític pel govern de López, però en prendre possessió el baró de Meer, va exigir que es nomenés el general Shelly. El seu germà, el militar Josep Maria de Gispert, que va ser diputat a Corts en diverses ocasions i cap polític de la província a començaments de la dècada moderada, actuava com a cap del partit moderat a la ciutat. Fins a la seva mort, el 1852, va jugar un paper decisiu des del seus càrrecs per a afavorir els projectes del seu cosí. (VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics...*, p. 119, 125, 157; MESTRE, Jesús (dir.). *Diccionari d'història...*, p. 506; SOLÀ MORALES, Ignasi de; DILMÉ, Lluís; FABRÉ, Xavier. *L'arquitectura del Liceu*, p. 7-69.)

⁷³⁵ Jaume Safont, membre d'una important nissaga de comerciants originària de Vic, va ser apoderat del comte de Santa Coloma i administrador de béns desamortitzats i crèdit públic; també va dedicar-se a l'especulació immobiliària. Va ser elegit diputat a Corts per Vic el 1863 (vegeu CONGOST, Rosa. "La família Safont, el comte de Santa Coloma i la revolució liberal". *Recerques* (núm. 22). Barcelona: 1999, p. 83-92).

⁷³⁶ Antoni Jordà era membre d'una coneguda família de comerciants barcelonins originaris de Berga.

Com que el capital recollit finalment resultava insuficient, va crear, a més, la *Sociedad Auxiliar de Construcción*, de la qual van ser socis Manuel Gibert,⁷³⁸ Bonaventura Sans, Ferrer, Valentí i Ignacio Zulueta,⁷³⁹ que es proposava explotar els sobrants del solar resultant i la nova alineació dels carrers per a construir-hi edificis d'habitatges. Entre els seus socis i la seva família –singularment Josep Maria de Gispert, que els anys decisius de la iniciativa era cap polític–, i els seus contactes a la Cort, va crear un entramat economicopolític de molt pes a la ciutat, que operava simultàniament en dos dels negocis amb més expectatives de benefici del moment: la construcció d'habitatge burgès i l'explotació de la sala d'espectacle més gran i important de Barcelona.

Gràcies a això, les múltiples denúncies d'irregularitats que es van produir al llarg de tot el procés van ser omeses per totes les autoritats que hi van intervenir. Des del primer moment en què es va obtenir el permís per a la demolició del convent i fins al final de la construcció del teatre, els veïns del carrer de Sant Pau van menar una campanya implacable contra els promotors sense cap èxit: davant del ram de l'amortització, l'ajuntament, el cap polític i els jutjats. En síntesi, els veïns es queixaven que els promotors, als quals s'havia cedit solament el convent, ocupessin l'església, l'atri, l'hort i els patis; que quan van alinear l'edifici van ocupar una part de la via pública; que Jaume Safont –un dels socis signants de l'escriptura i administrador de béns nacionals– incorria en incompatibilitat; que s'havia edificat amb excés; que la mateixa base de la cessió d'un bé nacional –que forçosament havia d'anar a mans d'una iniciativa d'utilitat pública– s'havia vulnerat perquè la societat promotora havia degenerat en una iniciativa privada, tal com havia manifestat l'ajuntament de 1843 quan es va negar a fer la cessió; i finalment que l'objectiu de la iniciativa, aixecar un teatre privat per fer-hi negoci,

---

⁷³⁷ Nascut a Barcelona, Manuel Girona era membre d'una família de financers, comerciants, industrials i polítics, originària de Tàrraga. Generalment a través de la societat "Girona germans, Clavé i cia.", va tenir una gran quantitat d'iniciatives econòmiques i empresarials. va ser fundador del Banc de Barcelona, del qual seria un dels directors fins a la seva mort; va tenir interessos en el sector metal·lúrgic i ferroviari. va participar en la creació del Banc Hipotecari i de l'Hispano-Colonial, així com en la creació de la Cia. de Tabacs de Filipines; Companyia General d'assegurances; Canal d'Urgell, Diligències i Postes de Catalunya; el nou port de Barcelona, la façana de la Catedral, etc. A més, va participar en política: regidor de l'ajuntament (1849), diputat a Corts en diverses ocasions (1863, 1865...) i senador conservador a la Restauració. Va ser alcalde de Barcelona (1876-1882) i fundador de la Cambra de Comerç de Barcelona. (VICENS VIVES, LLORENS. *Industrials i polítics...*, p. 367-372; MC DONOGH, G. *Las buenas familias...*, p. 90-92, 95, 293; SOLÀ I PARERA, Àngels. *L'èlit barcelonina a mitjan segle XIX*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1977, p. 401-415)

⁷³⁸ Va ser un dels grans propietaris de finques urbanes de la ciutat. Encapçalava l'*Asociación de Propietarios del Casco Antiguo* que s'oposaria fermement al pla Cerdà a partir de 1859.

⁷³⁹ Era mestre d'obres i un dels més importants propietaris urbans de la ciutat.

causaria la ruïna del de la Santa Creu i, amb ella, la de l'hospital que sostenia.⁷⁴⁰ En definitiva, en el procés es van cometre moltes irregularitats, però les denúncies no van prosperar gràcies a la posició políticament rellevant dels promotors i els seus amics polítics.

Tot i que, com hem dit, la demanda teatral a la ciutat era important, l'existència del Teatre de la Santa Creu inicialment es presentava com el principal obstacle per als plans de Gispert i els seus socis. Quan es va iniciar la construcció, l'any 1844, els promotors del Liceu van buscar un acord amb els administradors de l'hospital per tal d'eliminar-ne la competència, oferint-los convertir el vell teatre del Pla de les Comèdies en cases que podien ser venudes o llogades a benefici de l'hospital i un nombre de localitats al Liceu que compensessin la diferència en els ingressos que deixessin de percebre. Davant de la dificultat d'obtenir una resposta positiva a la seva proposta, els promotors del Liceu, en una segona visita, es van presentar encapçalats per Joaquim de Gispert, acompanyat de Josep Maria de Gispert, Manuel Gibert i Manuel José de Torres⁷⁴¹ –una delegació que, pel seu pes polític, no havia de deixar d'impressionar els seus interlocutors. Però no van obtenir cap resposta positiva i aquests van enviar els interpellats a les respectives corporacions titulars. Aquestes negociacions van fracassar i el que semblava que podia acabar en acord es va convertir en una ferotge competència.⁷⁴² El 1845, els administradors de l'hospital –els canonges Francesc Bosch i Isidre Valls i els regidors Ignasi de Puig i Francesc Brichfeus– van aprovar l'adquisició de les finques contigües al Teatre i van encarregar una ampliació amb la construcció d'una nova façana, que va començar el març de 1846 amb una inversió de cent mil lliures.⁷⁴³ L'any següent s'inaugurava el Liceu i la competència entre *cruzados* i *liceïstes* es traslladava al carrer. Tanmateix, encara hi va haver

---

⁷⁴⁰ L'enfrontament entre els veïns del carrer de Sant Pau i els promotors del Liceu va durar els tres anys, des del dia 4 d'octubre de 1844, en què es va concedir la llicència d'enderroc i es produeix la primera queixa de Bartolomé Camps, amb data de 2 de novembre de 1844, fins que es va inaugurar l'abril de 1847. Els procediments oberts van continuar encara després. L'afer es pot seguir a AAMB, Obres Públiques i Foment, exp. 880; també en les exposicions del veí de Sant Pau Joaquim Gafes a *Suplemento de El Fomento*, 25 i 29 de març de 1846, i 9 de maig de 1846. També hi va haver fortes crítiques d'alguns arquitectes al *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes*, núm. 2 (16 d'abril de 1846), per haver-se apartat Francesc d'Asís Soler de la direcció de l'obra i haver dimitit Miquel Garriga i Roca en modificar-se la façana sense consultar-lo a ell, que era l'autor del projecte, per una nova façana feta pel maquinista francès Vigié. Es pot trobar més informació sobre el particular, que va resultar molt controvertit, a SEGARRA I TRIAS, Ferran: *Barcelona. Ciutat en transformació (1848-1868). El projecte urbà a través dels treballs de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996, p. 95-98.

⁷⁴¹ José Manuel Torres, advocat, substituiria Pascual Madoz com a diputat pel districte de Sant Pau el 1850, quan aquest es va negar a prendre possessió del càrrec en ser acusat pel comte de San Luis d'haver obtingut l'escó amb l'antuència del govern.

⁷⁴² Per a un relat de les negociacions, naturalment favorable a l'administració de l'Hospital, però ple de notícies i amb interessants annexes, vegeu *Impugnación a la censura dada por los señores concejales D. Juan Antonio Tresserra i D. Juan Nadal, oidores de cuentas por el Exmo. Ayuntamiento de Barcelona para que, en unión con los que fueron nombrados por el M. I. Cabildo de la Santa Iglesia Catedral, examinaran las correspondientes al año 1848, que rindió la administración del Hospital General de la Santa Cruz*. Barcelona: Impr. de Pablo Riera, 1849.

⁷⁴³ Sobre la reforma i construcció d'una nova façana al teatre de la Santa Creu, vegeu AAMB, Obres Públiques i Foment, exp. 879.

una nova ocasió per a buscar l'entesa. El gener de 1848, una comissió del Liceu formada per Joan Baptista Clavé⁷⁴⁴ i Jaume Safont va formular noves propostes sobre com satisfer la quantitat que el rendiment del teatre hauria produït el darrer quinquenni o fer-se càrrec de l'explotació per una quantitat garantida mínima; el resultat, tanmateix, va ser un nou fracàs.

Al llarg dels dos anys següents, la guerra entre els dos teatres va quedar completament oberta i va passar a ser utilitzada políticament. D'una banda, la nova premsa burgesa, singularment *El Locomotor*, que apareixia com a òrgan oficiós dels promotors del Teatre, però també *El Bien Público*, va començar una furibunda campanya contra l'administració de l'Hospital de la Santa Creu. L'ofensiva la va començar Illas i Vidal a les pàgines d'*El Bien Público*, el 17 de març, per reclamar de l'ajuntament la creació d'un asil de bojos –un tema que havia estat tractat des de les pàgines d'*El Barcelonés* per Antoni Pujades en diverses ocasions i que sembla que interessava al corregidor Pérez Calvo. Però Illas aprofita per llançar una primera andanada contra l'administració de l'hospital i reclama que els recursos necessaris per a obtenir el capital inicial es treguin de l'aportació que l'ajuntament feia a l'esmentada institució. Pocs dies més tard, *El Locomotor* del 22 de març, arran d'una visita de l'alcalde a la secció de boges de l'hospital que ha provocat un incident pel tracte degradant i inhumà que es dispensa a les internes, ataca frontalment la direcció de l'establiment. En els dies successius⁷⁴⁵ el diari no abandonarà el tema i acabarà per convertir-se en un qüestió recurrent en les seves pàgines fins a provocar una forta polèmica amb *El Fomento* sobre el particular,⁷⁴⁶ que acabarà barrejant-se amb la que suscitarà la proposta d'*El Locomotor* de crear un centre parlamentari a les Corts, la qual el diari governamental rebrà com un intent de dividir el partit moderat.

En un altre front, la doctrina d'*El Bien Público*, en prendre posició sobre la llei de Beneficència i el decret de Teatres, posarà de manifest algunes raons de fons de les dissidències que s'estan expressant a la societat barcelonina, i particularment en l'enfrontament pel model de teatre benèfic que representava el de la Santa Creu. Respecte de la llei de Beneficència escriurà Pere Dalmasas: “La misión del gobierno en el ramo de beneficencia debe limitarse en nuestro concepto a suplir las faltas de la caridad individual”,⁷⁴⁷ una idea que revela tota una concepció radicalment liberal de la societat i de l'assistència als desvalguts, i per extensió l'allunya de les velles institucions corporatives d'origen medieval. Però aquest punt de vista es completa amb la

---

⁷⁴⁴ Joan Baptista Clavé va ser soci fundador de Girona, germans Clavé i Cia. (1842), fundador del Banc de Barcelona, va invertir i impulsar companyies d'assegurances i de ferrocarrils i va ser diputat per Granollers el 1850-51 i, per Agramunt, el 1853-54 i 1857-58. Era un dels grans capitalistes de la ciutat en aquest moment.

⁷⁴⁵ *El Locomotor*, 22, 23 i 24 de març de 1849.

⁷⁴⁶ La polèmica es pot seguir als números del mes de maig de 1849 d'*El Fomento* i *El Locomotor*, de 20, 22 de maig i 7 de juny, i es barreja amb la polèmica sobre partits i la proposta de *centro parlamentario* (*El Bien Público*, 17 de març, núm. 45, signat per Illas i Vidal (I y V).

⁷⁴⁷ *El Bien Público*, 22 de febrer de 1849.

posició molt crítica que el diari patronal adopta davant del decret que vol regular els espectacles públics. Illas i Vidal i Ramon Torrents escriuen contra aquest per intervencionista i per extralimitar-se en les funcions reguladores que atorga a l'administració.⁷⁴⁸ És clar que, des de la posició d'aquesta burgesia que ha adoptat un ideari liberal, l'existència d'un hospital general governat per una institució medieval –la *Muy Ilustre Administración*, que comparteixen l'ajuntament i el bisbat– i el seu sosteniment amb fons que provenen de l'explotació d'un teatre, acollint-se a un privilegi reial, vulnera doblement la seva visió de com s'ha de regular la nova societat: d'una banda el principi d'una assistència basada en el donatiu i administrada i regulada per l'administració pública, sense interferències religioses; i de l'altra, un sector teatral, que és vist com un sector econòmic que ha de gaudir com tots de la plena llibertat d'empresa.

La culminació de la campanya contra l'administració de l'hospital i, per extensió, contra alguns regidors de l'ajuntament suspès arran del conflicte de les quintes es produirà quan l'ajuntament provisional nomeni els regidors Joan Nadal i Joan Antoni Tresserra per examinar els comptes de l'hospital de la Santa Creu. Arran de la fallida de l'empresa explotadora de l'any 1847, l'administració de l'Hospital va haver de fer fortes aportacions econòmiques per a salvar el teatre del tancament.⁷⁴⁹

L'altra cara d'aquest afer havia estat la generalitzada percepció que el teatre del Liceu havia gaudit del favoritisme de les autoritats, tant en la concessió del solar dels Trinitaris per part del govern, com en les condicions de la llicència de construcció i l'autorització dels aprofitaments dels sobrants dels solars per part de l'ajuntament per a operacions immobiliàries de la *Sociedad Auxiliar de Construcción*. A aquesta societat, se li va permetre alterar l'alineació del carrer de Sant Pau contra el criteri del veïns, els quals van menar una important contestació al llarg de tot el procés.⁷⁵⁰ Una operació, tanmateix, que a nivell d'imatge pública va ser ben curosa. Joan Cortada va ser l'encarregat d'elaborar les memòries públiques del teatre i els seus promotors ho eren alhora d'un periòdic modern i prestigiós com *El Locomotor*. En definitiva, darrere de l'operació es trobaven els homes més rics de la ciutat: Manuel Girona, Joan Baptista Clavé, Jaume Safont, Ignasi Zulueta i alguns dels capitosts del partit moderat, Josep Maria de Gispert i Manuel Gibert, i això encara va donar més pàbul al malestar, alhora que aquest prenia un caràcter polític.

---

⁷⁴⁸ *El Bien Público*, 15 de febrer (Illas i Vidal), 17 i 22 de febrer (Ramon Torrents).

⁷⁴⁹ *Impugnación a la censura...*, p. 12-16 i annexos 13-25.

⁷⁵⁰ SOLÀ MORALES; DILMÉ I FEBRÉ. *L'arquitectura del...*, p. 39. També AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.365, correspondència creuada entre el ram de la desamortització i l'ajuntament sobre l'ús i el titular del solar dels Trinitaris, 1844-1847. També AAMB, Obres Públiques i Foment, exp. 889.

A mesura que s'acostaven les eleccions, una escissió social s'obria dins del moderantisme barceloní. La resolució del conflicte de la quinta, que no havia deixat de ser una humiliació per als regidors destituïts; la forma en què l'ajuntament provisional havia resolt l'assumpte, afavorint la intervenció de les companyies comercials i finalment cobrint el dèficit amb un avançament de caixa; els violents atacs de la nova premsa burgesa als regidors que havien administrat l'Hospital de la Santa Creu –és a dir, a l'ajuntament electe i destituït de 1848–; la mateixa concepció de si hi cabia a la societat capitalista un model d'establiment públic com el de la Santa Creu, tant per la seva gestió i la seva titularitat, com pel mecanisme d'obtenció de fons –la titularitat d'un teatre– que tenia l'origen en una concepció de l'antic règim i interferia en un sector econòmic en creixement; la mateixa formació d'una classe dirigent nova, integrada pels grans comerciants i capitalistes de la ciutat i agrupada en el Liceu. Tot plegat semblava esquarterar les solidaritats conservadores construïdes pocs anys abans entorn de la necessitat de liquidar el període revolucionari, donant-lo per conclòs, i entrar en una fase de revisió conservadora que garantís l'estabilitat. Per a uns volia dir l'accés ple a una societat capitalista i per a altres simplement la conservació d'un estatus amenaçat pels canvis socials i polítics que s'havien verificat en els trànsit revolucionari, sense sentir cap necessitat de liquidar les velles formes de solidaritat que donaven estabilitat a la societat, fossin les velles institucions benèfiques o la substitució col·lectiva de la quinta. Si a la Rambla *cruzados* i *liceistes* disputaven amb arguments teatrals o operístics i als despatxos promotors teatrals i administradors de l'hospital maldaven per obtenir el favor de les autoritats per als seus propòsits, a les eleccions municipals arribarien amb candidatures separades amb un rerefons que expressava tant una rivalitat de projectes concrets com els elements sensibles del canvi social que s'estava operant a la ciutat.

Convocades les eleccions, els progressistes, a través d'*El Barcelonés*, van recomanar candidatures on hi figuraven alguns homes destacats del partit, com l'arquitecte Antoni Rovira i Trias, el passamaner Agustí Aymar, els comerciants Marià Borrell i Jaume Badia, acompanyats per gent destacada de la ciutat, com el compte de Fonollar, el marquès d'Alfarràs, Antoni Brusi o Ramon de Bacardí, i un nodrit grup de fabricants, tots ells propers a la Junta de Fàbriques, com Joan Jaumandreu, Isidre Muntades, Jacint Ricart, Pelegrí Vilaregut⁷⁵¹ i Joan Güell.⁷⁵² Era una mostra més de l'aproximació del sector oficial del partit –el que a Barcelona representaven Borrell, Aymar, Vilaregut, Domènech, que s'arregleraven darrere el lideratge de Madoz– cap a la nova orientació de la Junta d'oposició al govern, que trobaria la definitiva confirmació unes

---

⁷⁵¹ Pelegrí Vilaregut i Albalfull era germà de Joan Vilaregut i regentava una fàbrica de cotó a Gràcia –districte pel qual es va presentar a aquestes eleccions– que, igual que la de Sallent, havia compartit amb el seu germà Joan (SOLÀ, Roser. *Joan Vilaregut i Albalfull...*, p. 27, 33-34, 59-64, 71-75, 82, 95, 267, 283, 289).

⁷⁵² *El Barcelonés*, 30 d'octubre de 1849, *Candidatura para concejales, arreglada por distritos para mayor inteligencia del elector* –a partir d'aquell dia apareixeria cada dia fins al de les eleccions, amb alguna variació.

setmanes després en l'elecció de Joan Vilaregut per a diputat. La contesa va ser rebuda, si no amb eufòria, amb una certa expectativa: "Esta vez la elección no se mira con aquella culpable indiferencia: parece que por todas partes surgen candidaturas", editorialitzava el periòdic progressista i afegia: "Se hace indispensable el que se manifieste con hechos, que el partido progresista ni se halla muerto, ni está desunido (...) ha llegado el día de que el partido progresista manifieste su acción, su voluntad y tome parte en la marcha administrativa de la nación"⁷⁵³ i acaba albirant en la divisió dels moderats en dues faccions l'oportunitat d'una victòria. Però, amb el pas dels dies, el to va canviant; primer es demana la participació, es queixen que els progressistes no s'han despertat a temps per a inscriure's a les llistes electorals, avaluen la història recent del partit, acceptant les divisions –ara sí–, però atribuint-les a la persecució de què han estat objecte pels governs, etc.⁷⁵⁴ Després del primer dia de votació i a la vista de com va, adverteixen els lectors en un darrer esforç: "Nada importa que las mesas hayan quedado para los anti-partidarios de las candidaturas que recomendamos; tenemos datos para decir que ella tendrá no obstante muchos votos...".⁷⁵⁵ El resultat serà decebedor per als progressistes, cap regidor elegit, ni tan sols obtindran votacions significatives; tan sols Joan Gost –antic membre del partit–, que a més no figurava entre els recomanats per *El Barcelonés*, formarà part del Consistori; de moment caldrà seguir esperant.

Per la part moderada, com hem explicat, les incidències dels darrers mesos havien portat a la divisió del partit en dues faccions: la *liceista*, que agrupava el gruix dels homes que formaven l'ajuntament en exercici designat per Concha, encapçalats per l'alcalde, i la *crusada*. La candidatura *liceista* era sostinguda per tota la premsa moderada, especialment *El Locomotor* i *El Fomento* –significativament *El Bien Público* no va intervenir en la campanya, limitant-se a reproduir les candidatures com a *remitidos*–, i hi formaven part la majoria dels regidors en exercici i algunes incorporacions de relleu. A tots els districtes anava encapçalada per pesos pesants de la societat barcelonina: al primer, el marquès de Castellsosrius i Tomàs Coma; al segon, el baró de Prado Hermoso i Antoni Xuriguera; al tercer, Joan Agell i el baró de Maldà; al quart, Francesc Esteve i Tomàs i Joan Antoni Tresserra; al cinquè, Joan Güell i Andreu Ferran; i al sisè, Pere Dalmasas i el marquès de la Torre. Resulta reveladora la forma com a la premsa es presenta la candidatura: "Reunidos varios electores de los diferentes distritos electorales de esta Ciudad, han creído que en la próxima elección de Ayuntamiento no solo debía darse una prueba de deferencia a las Autoridades superiores que tanto se han desvelado en beneficio de esta población, sino también a los concejales que trabajan incesantemente con el mayor celo (...) han partido pues del principio de reelección."⁷⁵⁶ Naturalment, la prova de deferència tan

---

⁷⁵³ *El Barcelonés*, 28 d'octubre de 1849.

⁷⁵⁴ *El Barcelonés*, 30 d'octubre, 1 de novembre i 3 de novembre de 1849.

⁷⁵⁵ *El Barcelonés*, 2 de novembre de 1849, "A nuestros lectores".

⁷⁵⁶ *El Fomento*, 30 de octubre de 1849; *El Locomotor*, 29 d'octubre de 1849.

sols es podia retre al Capità General, l'autèntic inspirador de la candidatura i el seu mentor. Si hi havia cap dubte, l'editorialista d'*El Locomotor* s'ocupava d'esvair-lo durant la campanya quan, després de preguntar-se per què sostenien la reelecció de l'ajuntament, argumentava:

“Cataluña, se halla en el caso de esperarlo o perderlo todo en poco tiempo. (...) No hay duda que podemos esperar un buen desenlace en la cuestión de las quintas, y si continúan los esfuerzos del ayuntamiento actual secundados por el señor Concha tan eficazmente coma hasta el presente ha hecho; pero nada tenemos resuelto en este mismo negociado para cuando llegue el reemplazo del año cincuenta (...) hemos de conseguirnos una seguridad, seguridad que solo pueden conseguir los protectores de Cataluña. Redactada y publicada queda la ley de aranceles que, según todos conceden, mata a los industriales; fuerza es pues una reforma en ella, fuerza es que alguien levante la voz defendiendo nuestras reclamaciones, fuerza es que haya un representante suficientemente poderoso, ligado a nosotros (...) Este protector, este representante lo tenemos ya; es decir tenemos al hombre fuerte e instruido, al hombre que quiere mostrarse el firme apoyo de nuestros intereses (...) falta que Barcelona corresponda a las finezas del general Concha con nuevas finezas que le obliguen cada vez más y más (...) ¿con que asomo de derecho ni aún de razón Barcelona puede exigir del señor Concha una protección inmerecida desde el mismo instante en que tácitamente desprecia sus insinuaciones? (...) merecen ser reelegidos los actuales concejales, de cuya reelección indudablemente el Principado importará grandes beneficios, el primero de ellos el más fecundo, el más ambicionable, la protección en el Senado del Sr. Marqués del Duero.”⁷⁵⁷

El Locomotor, diari *liceista* per excel·lència en aquest moment, ja representa una línia, si no d'oposició al govern Narváez, sí de discrepància. En aquests dies, fent un judici de la situació política general, expressa el pensament de l'opinió moderada de Barcelona de forma molt clara: “No es esta la primera vez que tomamos la pluma contra la política de resistencia, por cuanto la estabilidad con que cuenta el gobierno en la presente situación le hace mirar como inútil cuando no odioso.” I afegeix que, després dels fets del 1848 a Europa, “más que todas las medidas de fuerza, bastan a afianzar la tranquilidad pública las medidas protectoras, y el alivio de contribuciones, la reforma de los aranceles, son una garantía de protección más segura que el apoyo de las bayonetas”, i interpel·la el govern demanant: “Fíjese un momento la vista en el parlamento, en la imprenta, en el conjunto de nuestras garantías, ¿es todo ello lo que debe ser? ¿Se da a todo la verdadera importancia que debe dársele? ¿No se ha empequeñecido sistemáticamente todo, temiendo su desbordamiento y su excesiva autoridad? ¿No se ha substituido la tolerancia al derecho, la humillación a la prepotencia, la degradación al prestigio?”⁷⁵⁸ Sembla clar que el sector molt ampli i socialment influent que aquest diari representa veu la necessitat d'un gir en la política moderada, cap a una major institucionalitat, cap a un funcionament de les institucions liberals regularitzat, i també la necessitat d'acabar

---

⁷⁵⁷ *El Locomotor*, 1 de novembre de 1849.

⁷⁵⁸ *El Locomotor*, 29 d'octubre de 1849.

amb la pràctica autoritària dels governs del duc de València. Concha, en aquest context, representa el prototip de militar liberal, però indubtablement conservador, d'ordre, que pot garantir una evolució d'aquest tipus sense esclavissaments cap a noves aventures revolucionàries, aportant la garantia militar que els puritans no ofereixen. És en aquest sentit que cal interpretar el suport al general com una operació d'escala espanyola, però que comença per garantir l'ordre i l'estabilitat en l'àmbit local, com a condició necessària.

De la seva banda, *El Fomento*, que actuava més obertament com a portaveu del mateix Concha, fa un enfocament diferent de la campanya. A partir de la constatació de la "funesta división" en dues candidatures de l'opinió moderada, introdueix, com a principal argument, el risc de la derrota del partit conservador. En l'editorial escriu:

"Si Barcelona llegase a tener un ayuntamiento progresista, y absolutista a la vez, ya que estos dos bandos tienden a coaligarse, ¿no podría esto ejercer una grandísima influencia en el rumbo que tomasen las cosas políticas? (...) ¿Tan lejanos están los días en que experimentó la nación efectos semejantes de la influencia municipal? (...) Alerta pues, diremos a los hombres monárquicos-constitucionales, a los hombres de orden: vuestra unión es necesaria para mantener la situación creada por los acontecimientos del 43. Unidos triunfaréis: divididos seréis derrotados."⁷⁵⁹

Després del resultat el balanç seria, com veurem, molt diferent.

La candidatura *cruzada* no va comptar amb el suport explícit de cap òrgan de premsa. Els seus membres eren principalment menestrals i botiguers, amb alguns propietaris i professionals. En general, doncs, gent de la classe mitjana que pràcticament havia estat exclosa dels ajuntaments de 1846 i 48. Entre els seus candidats, però, van tenir compte d'incloure algunes de les persones més prestigioses de l'ajuntament sortint. Hi figura Antoni Xuriquer i Valentí Esperó –que eren tinent d'alcalde– i d'altres incontestables com Joan Güell o el marquès d'Alfarràs –que figuren a totes les candidatures. Significativament, ni tan sols l'alcalde Esteve i Tomàs hi ha estat incorporat. Pel que fa als membres de la candidatura, destaca la composició socioprofessional: 5 propietaris, 2 nobles, 4 fabricants i 7 comerciants representen les classes altes; un total de 18, dels quals cal restar els 4 noms inclosos per donar prestigi a la candidatura que hem esmentat; mentre que les classes mitjanes estan representades per 7 professionals i 12 menestrals o botiguers, és a dir, un total de 19, una infreqüent majoria en el sistema censatari. En la seva presentació la candidatura *cruzada* afirma: "Los ayuntamientos no pertenecen ya a la política (...) Elegir un ayuntamiento es nombrar personas de corazón y de inteligencia...", però a l'hora de concretar aquests bons propòsits expliquen clarament que ha de tenir "un amor celoso y desinteresado a los pobres y a las casas de beneficencia que los

---

⁷⁵⁹ *El Fomento*, 2 de novembre de 1849, "Parte Editorial".

albergue”,⁷⁶⁰ és a dir, pràcticament la defensa de l’Hospital de la Santa Creu és l’únic argument de la candidatura. Entorn d’aquest afer es mobilitzaran les bases del moderantisme barceloní contra els seus mateixos grups dirigents.

El resultat electoral és contundent. Tota la candidatura *crusada* surt elegida: en el districte primer surt elegida tota la candidatura *crusada*, que dobla en vots la *liceista*, i els progressistes són esborrats; en el districte segon són elegits quatre *crusados*, entre ells Josep Canes, que obté una votació excepcional, doblant tots els altres candidats, a més de Xuriquer i el baró de Prado Hermoso –l’únic *liceista* electe, ja que els *crusados* han presentat un candidat menys que el nombre de places–; en el districte tercer és elegida tota la candidatura *crusada*, on també hi figuren Esperó i el marquès d’Alfarràs; en el quart també s’imposen els *crusados* amb la particularitat que derroten l’alcalde Francesc Esteve i Tomàs –que tanmateix seguirà exercint com a corregidor–; en el cinquè succeeix el mateix, amb l’elecció de Güell –que hi renunciarà–; i en el sisè també. L’espectacular derrota de l’ajuntament sortint tan sols podrà ser maquillada pel manteniment d’Esteve i Tomàs com a alcalde, i d’Esperó i Xuriquer com a tinentes d’alcalde, acompanyats per Ramon Paterno, comerciant; Ramon Castellar, propietari; Josep López Gordo, comerciant; i Pau Bertran i Ros, advocat; una forma de compensar el biaix social que el conjunt elegit presentava a favor de les classes mitjanes.⁷⁶¹

La lectura a posteriori del resultat no deixa de ser interessant. Els progressistes, que han vist desaparèixer els seus candidats en la batalla entre les faccions dels seus contrincants, clamen contra el sistema electoral, es queixen que s’han posat mitjans per a evitar que guanyin, protesten sobre les irregularitats a les llistes i finalment posen de manifest que han votat 500 dels tres mil electors⁷⁶² –una votació, tanmateix, força alta per a unes eleccions municipals en aquest període. De la seva banda, la reacció d’*El Locomotor* és ponderada, recorda que ha apostat per la reelecció sense segones intencions, però que una vegada celebrada l’elecció cal esperar i confiar que els nous regidors i el nou ajuntament satisfaci l’interès general, corregeixi els abusos i abordi plans avantatjosos per a la població, i finalment s’inclina per donar temps per a fer un judici just i definitiu.⁷⁶³ L’editorial de balanç més significatiu el presenta *El Fomento*, que, després de reiterar les consideracions d’agraïment a les autoritats –és a dir, a Concha– que el van portar a recomanar la reelecció, passa a donar una explicació del que ha succeït:

“A pesar de haber sido reconocido y aclamado el principio por nosotros aclamado y defendido, no han faltado algunos que consideraron las elecciones municipales como una cuestión de

---

⁷⁶⁰ *El Barcelonés*, 1 de novembre de 1849, *remitido*.

⁷⁶¹ Sobre la composició socioprofessional dels consistoris de l’època i la comparació entre els vegeu l’Apèndix 1

⁷⁶² *El Barcelonés*, 8 de novembre de 1849.

⁷⁶³ *El Locomotor*, 5 de novembre de 1849.

circunstancias, y hasta, si cabe decirlo, de interés especial y de personas, creyeron que no convenía por ningún estilo, no a lo general de la población, sino a los intereses que se propusieron defender y triunfar, el reelegir el ayuntamiento provisional (...) con la elección municipal se creyó que iban amalgamadas y envueltas otras varias cuestiones, no de grandes dimensiones, no de conveniencia general, sino de interés especial y reducido. El ayuntamiento provisional había empezado a tocar un negocio sumamente grave y delicado, y con solo este paso había de herir e hirió algunas susceptibilidades. Había además atacado de frente algunos abusos e introducido ciertas reformas en varios ramos de la administración municipal y en algunos puntos de policía urbana; y está claro que los interesados en que aquellos subsistiesen, y en la conservación del antiguo orden de cosas debieron trabajar, y en efecto trabajaron en derribar a los que les molestaban, y se oponían a sus indebidas ganancias, y contrariaban a sus malos e inveterados hábitos. Combináronse pues, estos diversos intereses, y miras y objetos, que iban encaminados a un mismo blanco, cual era la renovación completa del ayuntamiento.”

Un judici prou dur; tanmateix, l'editorialista acaba el seu text de forma esperançada pels interessos que vol representar –els del general Concha– i afegeix:

“No lo dudamos, estos mismos hombres que se han votado contra la reelección, en el fondo de sus corazones sentirán la gratitud que justamente merecen las celosas y paternales autoridades que se han desvivido para derramar beneficios sin cuento ni medida sobre Barcelona y su provincia, y sobre todo el principado de Cataluña; y estarán esperando seguramente, una coyuntura favorable para dar una prueba auténtica de su agradecimiento, pero que sea en cosa que no se oponga a sus miras particulares.”⁷⁶⁴

La lectura que Concha fa del resultat electoral resulta clara: ha estat el caràcter reformador de l'ajuntament de designació el que l'ha portat a la derrota davant un front d'interessos espuris, especialment quan ha entrat en un negoci delicat –els comptes i la gestió del Teatre i de l'Hospital de la Santa Creu–; però això no ha d'invalidar el paper del Capità General com a defensor dels interessos generals de l'opinió conservadora catalana i, a la primera oportunitat, així s'haurà de demostrar. No és tan important atacar aquests malintencionats interessos locals. Al capdavall, no és assumpte seu –sobretot després de confirmar l'alcalde i alguns dels tinents d'alcalde de la seva confiança en el seu lloc– com evitar que pugui presentar-se el resultat electoral com una derrota seva i, el que és més important, mantenir viva la idea que representa i encapçala un conservadorisme català que, convenientment mobilitzat, li pot servir de palanca de cara a substituir un Narváez gastat al front del partit moderat. Una aspiració en la qual competeix amb altres candidats, des del brillant ministre d'hisenda Bravo Murillo a un O'Donnell amb un suport creixent dels antics puritans.

Tanmateix, aquest no era l'únic càlcul que sobre la intervenció en la política espanyola es feia en aquells moments a Barcelona. Els homes de la Junta de Fàbriques també van apuntar el

---

⁷⁶⁴ *El Fomento*, 6 de novembre de 1849.

resultat d'aquestes eleccions i això probablement va servir per a decantar encara més la seva decidida aliança amb els sectors més temperats del partit progressista i el seu amic Pascual Madoz. Si al llarg de la primera meitat de 1849, en les files conservadores catalanes, s'havien expressat tres estratègies –la de Concha de mantenir unit el partit moderat esperant que fos possible un canvi de lideratge; la de la primera redacció d'*El Locomotor* encapçalada per Mañé i Flaquer i Duran i Bas, propugnant la creació d'un partit de centre que substituís l'hegemonia dins el bloc conservador per una aliança entre puritans i Cortina, on els catalans juguessin decisivament–; i tercera, la que en primera instància s'assajaria, en la conjuntura de les eleccions parcials de gener de 1850, que seria l'accidentalista de la Junta de Fàbriques, i que cercava trobar el màxim suport en les Corts al seu projecte industrialista –que en primer lloc volia dir protecció aranzelària–, sense miraments, si això significava una aliança prioritària amb els progressistes i declarar-se a l'oposició.

7.3. L'Institut Industrial: de la defensa industrial a la intervenció política

Al llarg d'aquell hivern i primavera, i paral·lelament al que hem explicat, totes les alarmes de la patronal catalana s'havien encès. Amb motiu de conèixer el projecte de Pressupost General, el 22 de febrer, una partida d'ingressos aranzelaris per valor de 50 milions de rals havia destapat la intenció del ministre Mon, que després va aparèixer nítidament en el projecte presentat al Parlament de posar en marxa la reforma aranzelària. Començava així la enèsima batalla per la protecció de la indústria.⁷⁶⁵ Aquesta vegada, però, amb una patronal que es trobava ben organitzada, amb òrgans d'opinió propis i capacitat de mobilització a Barcelona i a Madrid.

La Junta de Fàbriques, constituïda l'any 1848 amb el decisiu impuls d'Àngel Villalobos, havia tingut cura d'actualitzar el seu cos de doctrina, passant del prohibicionisme radical de la dècada anterior –després de l'experiència de la reforma aranzelària de 1841–, a un proteccionisme industrialista que el mateix Jaumandreu havia anticipat en els seus darrers escrits. L'home encarregat de formular el nou ideari de la patronal barcelonina havia estat Illas i Vidal, a través

---

⁷⁶⁵ Sobre la formació i antecedents del pensament proteccionista a Catalunya a la primera meitat del segle XIX, es pot veure: JAUMEANDREU, Eudald. *Rudimentos de Economía Política* (Estudi preliminar d'Ernest Lluç). Barcelona: Alta Fulla / Diputació de Barcelona, 1988; COMISSIÓ DE FÀBRIQUES DE BARCELONA. *Protecció, Ordre i Llibertat. El pensament i la política econòmica de la Comissió de Fàbriques de Barcelona (1820-1840)*. (recull de documents amb estudi preliminar d'Alejandro Sánchez). Barcelona: Alta Fulla, 1990; i l'estudi de LLUCH, Ernest. *El pensament econòmic...* Respecte del mateix corrent a Espanya, vegeu: BORREGO, Andrés. *Principios de economía política con aplicación a la reforma de aranceles de aduana, a la situación de la industria en Cataluña, y al mayor y más rápido incremento de la riqueza nacional*. Madrid: Impr. de la Sociedad de operarios del mismo arte, 1844; VALLE SANTORO, marqués de. *Elementos de economía política con aplicación particular a España* (edició de M. Martín Rodríguez). Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1999; i els estudis ALMENAR, Salvador; LLUCH, Ernest; ARGEMÍ, Lluís. "Els industrialismes a Espanya 1804-1850". A: CARRERAS, Albert; PASCUAL, Pere; REHER, David; SUDRIÀ, Carles (ed.). *Doctor Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic a Espanya. (Homenatge a Jordi Nadal.)* Barcelona: Universitat de Barcelona, 1999. 2 vol.

dels dos textos *Barcelona antigua y Barcelona moderna*, aparegut l'any 1848, i la *Memoria sobre los perjuicios que ocasionaría a España así a la agricultura como a la industria y comercio, la adopción del sistema de libre cambio*, de l'any 1849.⁷⁶⁶ El primer text, concebut com a resposta a un article d'*El Eco del Comercio* –d'orientació lliurecambista– i com a conseqüència de la polseguera aixecada per la gira de Cobden per Espanya, és una reivindicació, d'argument sòlidament històric, del model econòmic barceloní, l'èxit del qual, segons Illas, està fonamentat des dels temps medievals en el proteccionisme econòmic; l'argument s'inspira i segueix l'obra d'Antoni de Capmany. El segon text és el guanyador del concurs convocat per la Junta de Fàbriques el novembre de 1847, amb l'objecte d'argumentar el seu programa, i va ser premiat amb una medalla d'or i 4.000 rals. La *Memoria*, datada el maig de 1849, es convertiria en el cànon de l'argumentació proteccionista de la Junta els anys següents. Els arguments centrals d'Illas serien repetits en els memorials de les institucions econòmiques barcelonines, en els articles dels publicistes d'*El Bien Público* –i en general a la premsa barcelonina– i en els textos de l'escola proteccionista catalana d'aquests anys.⁷⁶⁷ L'argument d'Illas se centra entorn del lema que encapçala el text: “El libre cambio corresponde a condiciones asimiladas, y el sistema proteccionista a condiciones diferentes”, és a dir, que és possible aplicar el principi de la divisió del treball i les mesures liberalitzadores a l'interior d'un país, però no a escala internacional i entre països en condicions econòmiques diferents, països rics i pobres, perquè aquests darrers mai no s'industrialitzarien, ja que “para fomentar sucesivamente la prosperidad nacional hemos de procurar aumentos en la producción y exportaciones, no en consumos y en la importación que son un efecto suyo, pues no es preciso incitar al rico para que consuma, sino procurar que se enriquezca el indigente”.⁷⁶⁸ Per demostrar-ho, examina la història econòmica de l'antiga Roma i la situació d'Anglaterra i França, refuta l'opinió que els Estats Units practiquen el lliure canvi i examina alguns casos excepcionals com Holanda, Suïssa i Portugal. Finalment examina el cas espanyol des del punt

---

⁷⁶⁶ ILLAS I VIDAL, Joan. *Barcelona antigua, Barcelona...*; ILLAS I VIDAL, Joan. *Memoria sobre los perjuicios...* Sobre el pensament d'aquest autor: ARTAL I VIDAL, Francesc. “Síntesis de las ideas proteccionistas de Joan Illas i Vidal (1819-1876)”. *Cuadernos Aragoneses de Economía* (vol. 8, núm 1). S.I.: 1998, p. 105-112.

⁷⁶⁷ Amb aquesta orientació, i seguint el patró assenyalat per Illas, trobem els articles d'*El Bien Público*, sortits de la ploma del mateix Illas, d'Àngel Villalobos, de Sol i Pedrís, de Reynals i Rabassa o Güell i Ferrer en la seva polèmica amb Peña Aguayo; així com els de Duran i Bas també a *El Locomotor* i al *Diario de Barcelona*, o els de Lluís Cuchet a *La Opinión Pública*, o fins i tot un de Joan Baptista Guardiola al *Diario de Barcelona*. També són remarcables les diverses memòries presentades per les institucions barcelonines en la batalla aranzelària, si bé tenen una argumentació més dirigida a la transacció en el text legal i eviten entrar en grans disquisicions teòriques: *Exposición elevada por...*; *Exposición que la Junta...* Per últim, els textos que, amb la mateixa finalitat, es publicarien tant al llarg del debat parlamentari, com després: REYNALS I RABASSA, Joan. *Examen del nuevo proyecto de aranceles*, Barcelona: Impr. de Manuel Saurí, 1849; FG (probablement Fermín Gonzalez Morón). *Consideraciones sobre algunos puntos económicos y administrativos, combatiendo algunos vulgarizados errores que los libre-cambistas españoles presentan como fundamento principal de sus doctrinas*. Barcelona: Impr. de A. Gaspar, 1852; GÜELL I FERRER. *Escritos económicos...*

⁷⁶⁸ ILLAS I VIDAL, Joan. *Memoria sobre los perjuicios...*, p. 16.

de vista històric i de les seves diferents indústries –especialment l’agricultura i el tèxtil– i les conseqüències negatives que per a elles tindria l’adopció del lliure canvi, i conclou: “Por tres diversos caminos hemos llegado al mismo punto. El libre cambio es incompatible con la agricultura, con las artes, con el comercio en España: arruinaría totalmente nuestra producción actual, sin permitirnos recobrarla mientras él durare.”⁷⁶⁹

La reforma presentada per Mon, que s’aprovaria al Senat el 17 de juliol del 1849, aixecava la prohibició fins a seixanta articles i perjudicava seriosament la indústria de construcció de màquines, les llanes, el lli, la pelfa i les catifes, però concedia una protecció als cotons, dins un nombre determinat de fils per polzada. Un acord de darrera hora entre el ministeri i dos diputats catalans abans d’entrar a l’hemicicle a votar havia permès que la introducció de cotons estrangers comencés a partir de 26 fils per polzada enlloc dels 20 que assenyalava el projecte de llei, pel procediment de substituir un zero per un sis en l’últim moment.⁷⁷⁰ Tanmateix, un final relativament afortunat i inesperat de l’episodi no s’havia produït sense esforç. Des que es va conèixer el contingut del projecte ministerial, la Junta va mobilitzar tots els seus efectius; d’una banda, la seva premsa, específicament *El Bien Publico*, però també la seva capacitat d’influència a la Cort a través dels diputats i senadors catalans o simplement proteccionistes. També va formar comissions perquè es desplaressin a Madrid i aconseguissin un canvi de clima favorable als seus interessos. Pel que fa a la posició d’*El Bienni Publico* en aquests mesos i els arguments utilitzats en la seva bel·ligerància, ja han estat descrits en els capítols anteriors. Un estol d’articulistes encapçalats per Illes i Villalobos, entre els quals hi havia Sol i Pedrís, Güell i Ferrer i Pere Dalmases, es va mobilitzar els mesos que van anar des del primer senyal al febrer fins a l’octubre, quan es van firmar les bases per part del govern.

Tot i que les Corts havien aprovat el text de la reforma el mes de juliol, aquesta no seria efectiva fins que el govern en decretés les especificacions, cosa que va fer el mes d’octubre. Llavors els fabricants barcelonins encara van creure que era possible introduir millores abans no entressin en vigor. En aquest context, Ángel Villalobos havia aconseguit el compromís de Narváez de no signar definitivament sense que l’exministre d’hisenda, Francisco Orlando,⁷⁷¹ fes una visita a Catalunya per veure l’estat de la indústria i avaluar si les previsions de la reforma s’adaptaven a la realitat. Aquesta visita seria reclamada una vegada i una altra des de la premsa barcelonina amb l’esperança que el president del Consell de Ministres esmenés les

---

⁷⁶⁹ ILLAS I VIDAL, Joan. *Memoria sobre los perjuicios...*, p. 81.

⁷⁷⁰ L’episodi està narrat a BLANCH, Adolf. “Introducció”, p. XVIII. El dos diputats que ho van aconseguir no hi són explícitament citats, però van ser probablement allionats per Joan Vilaregut i Ángel Villalobos, desplaçats a Madrid per fer gestions per a preparar el viatge d’Orlando a Barcelona, al qual Narváez s’havia compromès amb els homes de la Junta de Fàbriques (SOLÀ, Roser. *L’Institut Industrial...*, p. 344-345).

⁷⁷¹ SOLÀ, Roser. *L’Institut Industrial...*, p. 344.

previsiones de Mon.⁷⁷² Pel que fa a l'Institut Industrial, només conèixer les intencions del ministeri, va demanar a les distintes seccions que elaboressin informes i dades estadístiques per contrarestar les que contenia el projecte del Govern i per alimentar la Comissió d'Estudi que van crear la Junta i l'Institut conjuntament, formada per Joan Güell –president–, Ferran Puig, Sol i Pedrís, Antoni Nadal, Joan Anton Muntades, Francesc Solernou, Ángel Villalobos i Joan Vilaregut.⁷⁷³ Al seu torn, la Junta va designar una altra comissió central per a coordinar els treballs a Madrid, mobilitzar els diputats i senadors favorables i facilitar-los estadístiques i valoracions fiables. La van formar Vilaregut, Muntades, Güell i Tomàs Coma.⁷⁷⁴ Es va habilitar un fons de 6.000 rals mensuals per a subvencionar que la premsa de Madrid publicués articles en defensa del proteccionisme –Carles B. Aribau seria un dels més actius en aquest front.⁷⁷⁵ A Barcelona totes les corporacions econòmiques es van dirigir al Capità General per tal que intervingués davant del Govern en defensa de la indústria nacional. És revelador de com eren rebuts tots el suports a la causa proteccionista el fet que el *Boletín de la Asociación Defensora del Trabajo Nacional y de la Clase Obrera* inserís un suplement amb el discurs íntegre del marquès de Viluma al Senat el 10 de juliol contra la reforma aranzelària.⁷⁷⁶ Però els homes que en aquests mesos van jugar decisivament a favor del fabricants catalans a Madrid van ser els seus amics progressistes. La comissió que es va formar a Madrid a finals d'octubre per a mirar d'introduir retocs favorables la van formar, significativament, Pascual Madoz,⁷⁷⁷ Jaume Ceriola, Joan Anton Muntades, Joan Vilaregut i Ángel Villalobos.⁷⁷⁸ Una vegada signats els nous aranzels el 6 d'octubre, els homes de la Junta es van apressar a buscar noves formes d'influir sobre la seva aplicació. Ángel Villalobos va ser designat agent especial de la Junta a Madrid, atenent a les bones relacions que aquest conservava a la Cort de la seva època d'agent

---

⁷⁷² Una vegada aprovada la reforma, es reclamava: “Venga en buena hora el Sr. Orlando y podrá estudiar sobre el terreno y cerciorarse de la exactitud de los datos que se han elevado al Gobierno.” (*El Bien Público*, 20 de juliol de 1849, editorial signat per D –Dalmasés–). Una setmana després, la inquietud davant de la falta de concreció de la visita es fa visible: “Se da el viernes por probable la próxima llegada del Sr. Orlando, se anuncia el sábado como infaliblemente resuelta, se nos dice el domingo o el lunes que a ella se oponen otra vez obstáculos, se prolonga la incertidumbre y de cruel zozobra para los industriales (...) No puede aun *El Bien Público* someterse a la idea de que las palabras solemnes de encumbrados personajes [el compromís de Narváez amb Villalobos] no sean más que un ardid maquiavélico.” (*El Bien Público*, 1 d'agost de 1849, editorial signat per I y V –Illas i Vidal–).

⁷⁷³ *Diario de Barcelona*, 11 de juny de 1849.

⁷⁷⁴ SOLÀ, Roser. Joan Vilaregut i Albalfull..., p. 271.

⁷⁷⁵ PAREDES ALONSO, Francisco Javier. *Pascual Madoz, libertad...*, p. 191.

⁷⁷⁶ *Suplemento al Boletín de la Asociación Defensora del Trabajo Nacional y de la Clase Obrera*, 26 d'agost de 1849. A Barcelona l'associació era impulsada per elements progressistes com Soler i Espalter o Antoni Pujades; tanmateix, Viluma era un reputat proteccionista i el president de l'associació a Madrid.

⁷⁷⁷ El seu discurs a les Corts el dia que va començar a discutir-se el projecte de llei de reforma d'aranzels va ser rebut per *El Bien Público* amb un article entusiasta: “Después de haber leído la brillante y razonada peroración del Sr. Madoz, ha sido bendecir a la Providencia por haber deparado a la afligida Cataluña un defensor tan entendido y celoso de su bella causa (...) y con nosotros le felicita Cataluña en nombre de la industria española, llena de admiración y de reconocimiento.” (*El Bien Público*, 19 de juny de 1849).

⁷⁷⁸ SOLÀ, Roser. Joan Vilaregut i Albalfull..., p. 273.

industrial del Govern. Això va obligar a una recomposició dins de l'Institut i Joan Illas i Vidal en va ser designat director i també del seu periòdic.

Tot i que el resultat de tot l'episodi no era gaire favorable als interessos dels fabricants barcelonins, s'havia pogut evitar el pitjor, especialment pel que feia a la indústria cotonera. Però els homes de la Junta van entendre en aquest afer la importància decisiva d'influir i estar present en els llocs de poder i, en primer lloc, en els centres de decisió política. Al llarg del conflicte, l'accidentalisme polític dels fabricants es va anar accentuant, tant per la decidida intervenció dels homes del partit progressista que els van ajudar –amb Joan Vilaregut al capdavant, però acompanyat sempre per Madoz, Ceriola, Domènech...–, com per la impermeabilitat que el Govern, i Narváez en particular, havia mostrat a les seves peticions, tan sols un any després d'haver-se compromès en plena guerra carlina a reformar els aranzels en el sentit contrari, és a dir, en un sentit més favorable als interessos industrials. De la batalla aranzelària, la patronal catalana en va sortir més decidida a intervenir en política, més enfortida com a estructura organitzada i més propera al partit progressista, o, si es vol, més oposada al govern moderat de Narváez. Tot plegat no va passar desapercebut per al moderantisme oficial barceloní. A partir del mes de setembre, *El Fomento* va començar els atacs frontals contra la Junta i l'Institut, on es reivindicava l'antiga Comissió de Fàbriques, contraposant-la a la Junta, i s'explicava la situació creada en els dos darrers anys així:

“Mientras se gobernaron los fabricantes de algodón por este sabio reglamento [el de la Comissió] no tuvieron ni grandes gastos ni oposición de ninguna especie en su marcha franca, leal y desinteresada. El gobierno si alguna vez había intentado variar alguna cosa en la legislación económica tocante al ramo de los algodones, según el modo de pensar del ministerio de hacienda, pronto desistía de su empeño, porque en estos casos la comisión llamaba a junta general a los fabricantes de Cataluña, apelaba a todas las corporaciones facultativas y científicas, y se excogitaban (*sic*) medios eficaces y económicos para convencer al gobierno de lo que convenía a la nación, en lo que iba equivocado, como efectivamente lo habían logrado nuestros respetables decanos fabriles en distintas ocasiones. (...) Llegó empero a Esta ciudad D. Ángel Villalobos. Se llenó la cabeza de algunos de 'tanto viento' que calificaron esta humilde, económica y sabia marcha de pequeña y raquílica. Ya no satisfacía su posición el tener un secretario honrado con 4.000 rs., de asignación y un mozo para pasar los avisos. Fue menester para satisfacer sus locas ideas un secretario de mayor dotación, un asesor o director especial que tuviera buena labia y buena pluma, dependientes de escritorio, porteros, un piso lujosamente amueblado, etc.; cambiar hasta el modesto nombre de Comisión por el pomposo de Junta de Fábricas y por fin aspirar a una organización que aspirase a una especie de poder imponente sin prever las consecuencias de estos temerarios y mal calculados pasos.”

Segons el diari moderat, això havia conduït al fet que una corporació no autoritzada legalment, com la Junta de Fàbriques, amb aquest títol enganyós i amb una mala gestió, hagués portat a la mala situació present. L'editorialista es pregunta:

“¿Qué ha resultado de todo esto, sino que confiados todos los españoles industriales que en Barcelona había un centro de representación de TODAS las industrias, han descansado en la confianza de la proverbial laboriosidad e inteligencia de los catalanes, y que van a encontrarse con la competencia de los productos industriales extranjeros cuando se despertaran de este letargo en que les había adormecido aquella funesta confianza?”⁷⁷⁹

Les acusacions del diari governamental van desencadenar una forta polèmica. Naturalment va respondre *El Bien Público*, però també la premsa progressista de Barcelona, *El Barcelonés*, i de Madrid, *El Clamor Público*. El camí emprès pels industrials més dinàmics de la ciutat havia de tenir conseqüències polítiques i això ho van percebre també els homes més vinculats a la situació moderada, que intentaven, apel·lant als perjudicats per les noves disposicions aranzelàries, crear un estat d'opinió que s'oposés a l'acció de la Junta i els seus dirigents.

Però el mes de novembre, havent-hi renovació als càrrecs de la Junta de Fàbriques, va ser elegit per unanimitat com a vicepresident –la presidència l'ocupava honoràriament el cap polític– Joan Vilaregut, i com a conseqüència també en resultava de l'Institut. A partir d'aquell moment la presidència de la Junta l'ocupava un progressista reconegut que havia estat diputat en diverses ocasions i que havia tingut un paper decisiu en les batalles per la protecció, tant en la reforma de 1841, el 1847, davant els intents frustrats de Salamanca, com, i molt decisivament, en els mesos anteriors d'aquell any.⁷⁸⁰ El nomenament arribava com a conseqüència dels molts i nombrosos mèrits contrets per Vilaregut al llarg de tot el procés, especialment com assenyala Roser Solà,⁷⁸¹ pel seu sentit pràctic, tant a l'hora de fonamentar amb xifres i estadístiques les pròpies posicions, com a la de negociar la lletra menuda de les lleis i disposicions. Però és també un pas més i ben significatiu cap a la política accidentalista de la Junta, decidida a seguir la seva pròpia política i a impulsar un industrialisme reformista, més enllà de les posicions oficials dels partits. La prova de foc d'aquesta determinació no es farà esperar. El desembre d'aquell any, quan va quedar vacant una plaça de diputat per Manresa, la Junta decideix presentar-hi Ángel Villalobos, el seu home a Madrid. El darrer pas dels fabricants en la participació política activa s'ha completat. Quasi simultàniament, el nomenament de Fèlix Maria de Messina com a senador de designació reial deixa una altra plaça vacant en el districte de Sant Pau, a Barcelona –el més industrial de la ciutat–, i els homes de la Junta decideixen presentar-hi Joan Vilaregut en unes eleccions que es van celebrar el 8 i 9 de gener de 1850. Definitivament, la lliçó ha estat ben apresada: cal intervenir directament en els centres de decisió política, començant pel Parlament, i cal fer-ho amb candidats propis que puguin resultar eficients en la seva funció d'influir. Si Villalobos es valués com a home ben relacionat amb els alts funcionaris de la Cort, Vilaregut forma part del nucli de

---

⁷⁷⁹ *El Fomento*, 16 de setembre de 1849.

⁷⁸⁰ SOLÀ, Roser. *Joan Vilaregut i Albafull...*, p. 273-274.

⁷⁸¹ SOLÀ, Roser. *Joan Vilaregut i Albafull...*, p. 271-272.

diputats progressistes temperats que, en totes les disputes per la política aranzelària, ha estat al costat dels fabricants catalans, els quals, encapçalats per Madoz, són Jacint Fèlix Domènech, Jaume Ceriola i Joan Vilaregut.

La campanya electoral va resultar singularment dura a Barcelona. En realitat era la primera vegada des de l'inici de la dècada moderada que un candidat oficial se les havia de veure amb un autèntic front opositor. Com hem vist, fins llavors la competència electoral s'havia limitat a l'enfrontament entre governamentals i vilumistes, o bé a l'intent d'alguns fabricants, de clara orientació moderada, de presentar candidatures independents enfront de les governamentals, empresa en què tan sols Illa i Balaguer va tenir èxit el 1847. Ara es tractava de tota una altra cosa –recordem que des de 1843 no s'havien ni tan sols presentat candidats progressistes a Barcelona: apareixia un candidat progressista amb una llarga trajectòria política i amb el suport de l'organització dels fabricants al darrere.

Naturalment la campanya electoral es va desenvolupar a la premsa de la ciutat. Mentre que Villalobos va ser elegit sense gaires dificultats, amb 159 vots, davant Joaquín María Paz, amb 38, i Jaume Gibert, amb 36.⁷⁸² A Barcelona es presentava, en competència amb Vilaregut, Joaquim Bastús.⁷⁸³ Aquest havia ocupat diversos càrrecs polítics, sempre en posicions moderades, i a més era autor de textos sobre art dramàtic i assumptes religiosos. La candidatura de Vilaregut va ser sostinguda per la premsa progressista *El Barcelonés* i *La Opinión Pública*, pel diari de l'Institut Industrial *El Bien Público*, i per l'ADTN i CLO, a través del seu *Boletín* –que arran d'aquesta defensa seria suspès governativament per actuar fora de l'àmbit que li era propi, és a dir, el polític. La de Bastús tan sols va comptar amb el suport d'*El Fomento*, que al llarg d'aquelles setmanes es convertiria en *El Sol. El Catalán* de Víctor Balaguer, que havia donat suport a Villalobos i que en aquells dies anunciava la creació d'un

---

⁷⁸² CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de Cataluña...*, vol. 4, p.144.

⁷⁸³ Vicente Joaquín Bastús, farmacèutic, arqueòleg, escriptor i polític originari de Tremp, va escriure a *El Guardia Nacional*. Home d'orientació moderada, el 1853 va actuar com a censor de teatres. Va escriure obres sobre arqueologia i història, sobre ciències naturals, sobre assumptes religiosos, sobre teatre i alguna obra dramàtica. En política va ser diputat provincial. (ELÍAS DE MOLINS, Antonio. *Diccionario biográfico y bibliográfico...*, p. 263-265.)

nou partit, la *Joven España*⁷⁸⁴ –de ressonàncies manzinianes–, va evitar posicionar-se apel·lant al “partido de los hombres nuevos nacido de la desmoralización de los hombres gastados”.⁷⁸⁵

La campanya de la premsa progressista⁷⁸⁶ es va desenvolupar tal com era d'esperar. S'elogiava la capacitat de Vilaregut per a defensar els interessos industrials catalans, però es recordava la seva posició política: “Preferimos siempre este nombramiento a otro que fuera verificado o recayera en un individuo de la situación.”⁷⁸⁷ Tanmateix, el més bel·ligerant al llarg de la campanya va resultar ser *El Bien Público*,⁷⁸⁸ amb Illas i Vidal i Duran i Bas al capdavant. Aquest darrer reclama la presència dels industrials al Congrés, no escatima crítiques al sistema representatiu i acaba abonant una espècie de representació corporativa que garanteixi la presència dels interessos de la societat a les Corts⁷⁸⁹ –molt en la línia que ja havia desenvolupat a *El Locomotor*. De la seva banda, *El Fomento*⁷⁹⁰ i el seu successor, *El Sol*, no es van estar d'atacar la condició de progressista de Vilaregut i, per extensió, la política de la Junta de Fàbriques: “¿Se quiere acaso que los industriales rompan abiertamente con el gobierno? (...) Ya se ha hecho bastante al elegirlo vice-presidente (...) unos pocos individuos. Son los intereses de media docena de individuos (...)”.⁷⁹¹ O bé, referint-se a la idoneïtat del candidat per a representar els fabricants: “Nosotros queremos que se busque entre los hombres de orden, de principios conservadores, enemigos de la revolución, del restablecimiento de la milicia nacional y de que volvamos a aquellos tiempos en que la violencia era la razón suprema de un partido.”⁷⁹² L'argument conservador girava entorn de la desafortunada elecció d'un progressista per a defensar els interessos industrials a Madrid, que forçosament els havia de col·locar en

---

⁷⁸⁴ En aquells mesos s'havia constituït a Madrid una societat d'orientació demòcrata amb el mateix nom; tanmateix, per la línia editorial d'*El Catalán*, no és probable que les dues iniciatives guardin cap relació i, en qualsevol cas, el periòdic català no es va orientar en aquest sentit: “Entonces se verificó en casa de Aguilar, a la que asistieron más de trescientas personas, y allí figuraban al lado de los Olavarrias, Ayguales de Izco, Asquerino, García Uzal, Velo, Calvo y Mateo, Calvo de Rosas, Garrido, Becerra, Martos, Ochoa, Coronado, y muchos y muchos otros, entre los cuales no omitiremos los nombres de Cervera, Moya, Ferreras, Siso Pérez y otra porción de miembros de la *Joven España*, sociedad propagandística que se había creado ya para auxiliar al comité que debía nombrarse en aquella reunión.” (GARRIDO, Fernando. *Historia del reinado...*, vol. 3, p. 187).

⁷⁸⁵ *El Catalán*, núm. 43, 23 de desembre de 1849, editorial, p. 2.

⁷⁸⁶ *El Barcelonés*, 20 i 26 de desembre de 1849.

⁷⁸⁷ *La Opinión Pública*, 6 de gener de 1849, un altre editorial en el mateix sentit defensant Vilaregut enfront de Bastús el dia 8.

⁷⁸⁸ *El Bien Público*, 24, 27 i 30 de desembre, 3, 4, 5 i 6 de gener.

⁷⁸⁹ *El Bien Público*, 3 de gener de 1850, editorial, signat per D y B (Duran i Bas).

⁷⁹⁰ *El Fomento*, 21, 23, 25 i 26 de desembre de 1849 i *El Sol*, 29 de desembre de 1849 i 5 de gener de 1850.

⁷⁹¹ *El Fomento*, 23 de desembre de 1849.

⁷⁹² *El Fomento*, 25 de desembre de 1849.

confrontació amb el govern, justament en el moment que la reforma aranzelària suposava una seriosa amenaça.

Però el resultat electoral va donar la victòria a l'home de la Junta: Vilaregut va obtenir 272 vots, per 69 de Bastús, amb una participació de 360 electors de 1.038.⁷⁹³ *El Barcelonés*, celebrant el resultat com el final de l'època d'exclusivisme moderat, va escriure:

“Pocos años hace que las urnas electorales, cuando llegaba el caso, quedaban desiertas: un escasísimo número de electores nombraba los representantes de la nación; rara vez salía elegido un diputado que no fuese ministerial porque, buscándose de antemano los medios de alejar de las urnas electorales a los que podían hacer la oposición al Gobierno, el triunfo de este indudablemente era inevitable. Pero agobiados ya los pueblos por las calamidades que han experimentado durante algunos años, parece que empiezan a salir de su apatía y se disponen para hacer valer sus indisputables derechos.”⁷⁹⁴

De la seva banda, la Junta i l'Institut van veure l'elecció com el camí a seguir. L'Institut reclamava al governador civil l'aprovació dels seus estatuts –pendents d'aprovació superior encara– i, el que és més important, sol·licitava permís per a fer algunes reunions d'electors als seus locals i començava, a través d'*El Bien Público*, una campanya per a la rectificació del cens. Aquell seria un any d'activitat frenètica de la patronal, que esdevindria l'àrbitre polític de la ciutat.

7.4. El front electoral industrialista de 1850

La tardor de 1849, el ministre Mon havia estat substituït per Bravo Murillo al front de la cartera d'Hisenda. Una de les primeres mesures que va prendre va ser temptejar algunes persones de la seva confiança per ocupar la plaça de nova creació de governador civil –que agrupava les competències del cap polític i de l'intendent provincial d'hisenda–, per tal de millorar la gestió tributària i reforçar, d'acord amb els projectes de Bravo, l'administració civil. Amb aquest objecte, el mes d'octubre va connectar amb Fermín Arteta per oferir-n'hi una i aquest va acceptar. El mes de desembre, quan la figura seria finalment creada per RD, a la llista de nous governadors apareixia aquest designat per a Barcelona, càrrec al qual es va incorporar el 15 de gener de 1850.⁷⁹⁵ Bravo, que era el nou home fort del govern Narváez i que apareixia com una

---

⁷⁹³ CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de Cataluña...*, vol. 4, p. 149.

⁷⁹⁴ *El Barcelonés*, 10 de gener de 1849.

⁷⁹⁵ Sobre el pas de Fermín Arteta pel govern civil de Barcelona, vegeu: RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 524-548; i també la biografia d'aquests a: TRENAS, Julio. *Fermín Arteta, Ministro...*, p. 258-298; i “Fermín Arteta y Sesma”. A: AGIRREAZKUONAGA, Joseba; SERRANO, Susana; URQUIJO GOITIA, José Ramón; URQUIJO GOITIA, Mikel. *Diccionario biográfico de los parlamentarios de Vasconia (1808-1876)*. Vitòria: Eusko Legebiltzarra / Parlamento Vasco, 1993, p. 201-206.

figura en ascens, tenia la intenció d'enfortir l'administració de l'Estat, seguint el model doctrinari moderat. Per fer-ho confiava en poder limitar la influència dels generals en la política. Amb el doble objectiu de millorar l'administració tributària i parar els peus al general, Concha havia situat un home de la seva confiança com Arteta al front de l'estratègic govern civil de Barcelona. Es tractava d'un navarrès amb formació militar i tècnica. Era enginyer militar, però havia desenvolupat la major part de la seva carrera a l'administració, on havia ocupat diferents càrrecs, entre ells el de cap polític de Madrid el 1845 i diputat en diverses ocasions, sempre en les files moderades.

Després de les eleccions municipals i l'elecció de Vilaregut com a diputat, el clima polític a Barcelona havia canviat. A començament d'any havien aparegut tres periòdics nous a la ciutat. *El Catalán*⁷⁹⁶ recuperava la capçalera històrica del vell diari progressista de Madoz, aquesta vegada, però, al servei de la facció *crusada* que s'havia imposat a les eleccions municipals de novembre. Va començar a publicar-se el mateix dia 11 d'aquell mes, com a conseqüència immediata del resultat electoral i del fet que aquest grup no comptava amb cap suport a la premsa de la ciutat. Un dels seus primers números reconeix ser el portaveu del teatre de la Santa Creu i afirma que la qüestió de la gestió de l'hospital s'ha agitat com a argument electoral.⁷⁹⁷ Unes setmanes més endavant, amb motiu de la seva fusió amb *El Avisador Barcelonés*, es faria càrrec de la redacció Víctor Balaguer i evolucionaria com a periòdic polític d'orientació indefinida, però més aviat proper als progressistes,⁷⁹⁸ tot i que en les eleccions parcials de gener es declararà imparcial. L'altra iniciativa nova és l'aparició de *La Opinión Pública*, editat per Lluís Oliveras, d'orientació progressista avançada. Va començar a sortir l'u de gener de 1850, prenent part en la contesa electoral, sense entusiasme, a favor de Joan Vilaregut. Els seus subtítols eren eloqüents respecte de la seva orientació: *soberanía nacional* i *ley del progreso*. Per últim, *El Áncora*,⁷⁹⁹ que també va aparèixer a partir de l'u de gener, però amb orientació d'inspiració catòlica. Va esdevenir el portaveu de l'escola apologètica catalana, amb una important audiència –era el segon diari de la ciutat en tiratge, darrera del Brusi. Aquesta sobtada obertura en el pluralisme periodístic de la ciutat, que venia a replicar la que

---

⁷⁹⁶ Tindria una vida curta marcada pel fet d'haver estat creat per defensar la facció *crusada* del partit moderat, que s'havia imposat a les eleccions municipals. Quan aquesta disputa va passar i es va establir la nova direcció del diari, en mans de Víctor Balaguer, la línia editorial d'un progressisme renovat però indefinit va quedar sense públic i el diari va haver de tancar el 23 de febrer de 1850.

⁷⁹⁷ *El Catalán*, 16 i 29 de novembre de 1849.

⁷⁹⁸ *El Catalán* de 10 de desembre de 1848 anuncia que, a partir del 15, esdevindrà un diari polític i, a partir del 14, anuncia que s'ha fusionat amb *El Avisador Barcelonés*. Aquest dia 15 es publica un editorial-manifest on es diu: "*El Catalán*, acepta el partido del orden, de la familia, del derecho (...) *El Catalán*, tiene el de la patria (...) *El Catalán* será el diario del Pueblo, el diario de la familia, el de los trabajadores."

⁷⁹⁹ *El Áncora*, va començar a sortir l'u de gener de 1850, editat per Josep Pons i dirigit per Joaquim Cil, entre els seus col·laboradors es troben: Josep M. Quadrado, Pere Milà de la Roca, Manuel Angelón, Antoni Palau,...de tendència catòlica conservadora. Va tancar el 2 de febrer de 1856 donant lloc a *El País*, que va tenir una vida molt breu, tancant l'agost de 1856. (*200 anys de premsa...*, p.111)

l'any anterior s'havia produït en la premsa burgesa, dona la mesura d'un clima de llibertat pública desconegut fins llavors des de les jornades de novembre de 1843. És, en definitiva, la prova que s'ha anat obrint una nova fase en el règim moderat, especialment a la ciutat de Barcelona, on les restriccions d'expressió han estat més severes i han durat més temps que a la resta d'Espanya, a causa de l'estat excepcional; però també és indicatiu d'una nova generació de periodistes i periòdics polítics que es proposen incidir, efectivament, en els afers pràctics de la política i no sols operar com a divulgadors d'ideologia.

L'arribada d'Arteta a Barcelona va despertar l'esperança que l'estat de setge fos aixecat i *La Opinión Pública* publicava uns dies abans de la seva arribada el següent comentari: "Dicen que viene con facultades para levantar el estado de sitio. Deseamos que esta noticia se confirme."⁸⁰⁰ No va ser així, sinó al contrari: una sèrie d'articles sobre l'estat de setge que el diari progressista va publicar aquells dies serien l'ocasió per a un primer enfrontament amb el nou governador civil. El dia 22, l'editorial de *La Opinión* ja afirmava: "Se nos acusa de palidez en nuestras ideas, de tibieza en nuestro lenguaje. A esto contestaremos, que Barcelona se halla sujeta al estado de sitio, que la prensa no es enteramente libre. ¿No es acaso esta una contestación bien tristemente justificativa."⁸⁰¹ Uns dies més tard, el dia 6 de febrer, després de polemitzar amb *El Sol* sobre la llibertat de premsa,⁸⁰² l'editorial del diari progressista interpel·la amb el títol "Barcelona" directament al governador:

"Los gobernadores civiles están en sus provincias; el señor Arteta ha días que se encargó del mando de esta; y sin embargo el estado de sitio continúa aún en Barcelona. ¡Mucho nos hemos engañado! (...) Halagábamos la esperanza de que el señor gobernador de esta provincia, persona bajo todos los conceptos bien considerada (...) no hubiera aceptado su destino sin la precisa condición de poderlo desempeñar libremente, esto es, de que se levantara el estado excepcional. (...) Más ¡vana esperanza, y más vana creencia aún! (...) Es sensible observar que en cuantas épocas han ocupado los moderados el poder, Cataluña, y muy particularmente Barcelona, han estado siempre sujetas al estado de sitio (...) Y luego se le acusa de espíritu de provincialismo, cuando se la habitúa a verse tratada de hecho como un pueblo a parte, como una segregación del resto del Reino, como una especie de colonia peninsular! (...) El levantamiento del estado de sitio es ya para nosotros algo más que cuestión de partido: es ley de vida o muerte para el poder civil en Cataluña. Hasta ahora ha arrastrado una existencia lánguida y desprestigiada a causa del papel secundario y desautorizado, que la prepotencia militar le ha hecho desempeñar durante los diez años que de ese estado llevamos (...) Con la creación de los

---

⁸⁰⁰ *La Opinión Pública*, 11 de gener de 1850.

⁸⁰¹ *La Opinión Pública*, 22 de gener de 1850.

⁸⁰² *La Opinión Pública*, 2 de febrer de 1850.

gobernadores civiles se han concebido nuevas esperanzas. Que las realice pues, SE, levante el estado de sitio, y el poder civil se salva.”⁸⁰³

La reacció d'Arteta és cridar Lluís Oliveras al seu despatx. Trenas⁸⁰⁴ afirma que l'entrevista va ser dura al començament i cordial al final i que l'editor va sortir convençut de la decisió d'Arteta d'aconseguir l'aixecament de l'estat excepcional. A pesar de tot, el dia 10 el diari era suspès per l'autoritat militar i Lluís Oliveras detingut per ser sotmès a consell de guerra.⁸⁰⁵ Finalment tot quedaria en res i el diari tornaria a sortir al cap de sis dies. Tanmateix, la redacció de *La Opinión* torna a l'assumpte i, quan a penes ha passat una setmana, publica una sèrie editorial amb el títol *Estado de sitio*, signada per Lluís Cuchet. S'hi reitera la necessitat d'acabar amb la situació excepcional, apel·lant al caràcter liberal de l'exèrcit i als serveis que ha prestat a aquesta causa, i formulant la hipòtesi que la revolució arriba sempre com a rèplica a la manca de llibertat i no a causa de l'exercici d'aquesta.⁸⁰⁶ El dia 28, en un llarguíssim article al governamental *El Sol*, apareixia sense signatura la resposta que Concha donava a aquestes aspiracions –que ja s'havien intentat expressar al Congrés en la legislatura anterior–,⁸⁰⁷ deia el militar anònim:

“El estado de sitio que con más buena fe que acierto quieren algunos levantar, es un freno para estos criminales que, merced a la energía de las autoridades, al buen sentido de los pueblos, a la actitud de las fuerzas perseguidoras y a los recomendables trabajos de las comisiones militares van desapareciendo, el país en general lo desea, se felicita de él, quiere su continuación, porque no infunde temor más que a los díscolos, da confianza a los hombres pacíficos, y hasta cierto punto es un arma de que se vale el gobierno, más moral que material.”

Després s'estén a explicar la utilitat que ha tingut en la lluita contra el carlisme que, després de la guerra a Catalunya, “murió vencido y execrado”; en l'administració d'una societat industrial que està exposada a més, pel veïnatge amb França, a l'extensió del comunisme i altres idees dissolvents; per fer front a les agitacions que una causa com l'aranzelària haguessin pogut causar; o per resoldre favorablement un problema com el del sorteig de la quinta a Barcelona

---

⁸⁰³ *La Opinión Pública*, 6 de febrer de 1850.

⁸⁰⁴ TRENAS, Julio. *Fermín Arteta, Ministro...*, p. 273.

⁸⁰⁵ *El Catalán* de 12 de febrer informa dels fets i fa campanya activa per a l'alliberament de l'editor. Sembla que les gestions del seu germà, l'impressor Joan Oliveras, i dels amics van aconseguir que fos alliberat en poques hores i el diari va tornar a sortir al cap de sis dies. Trenas atribueix la resolució del problema a la intervenció d'Arteta a favor d'Oliveras davant Manuel de la Rocha, en aquell moment Capità General interí, ja que Concha, que era senador feia setmanes, es trobava a Madrid (TRENAS, Julio. *Fermín Arteta, Ministro...*, p. 272).

⁸⁰⁶ *La Opinión Pública*, 20, 21 i 22 de febrer; editorials apareguts amb el títol de “Estado de sitio”. El darrer article va signat amb les inicials LC (Lluís Cuchet).

⁸⁰⁷ Es refereix als reiterats intents del diputat per Tortosa Bonaventura Córdova de preguntar a les Corts de 1849, sobre l'estat de setge a Catalunya, sense èxit, ja que la pregunta no va arribar a ser contestada pel govern i la legislatura es va tancar.

“con orden admirable”. Finalment conclou que “la importancia del estado de sitio en Cataluña no estriba en que se abuse de él; está única y realmente en la importancia y prestigio de la autoridad militar” i acaba fent una defensa de l'estament militar que, després de la mort de Ferran VII, va renunciar als privilegis per servir els drets del poble i la constitució liberal. L'exèrcit tan sols ha de ser...

“...un brazo del Estado, pero brazo fuerte, brazo salvador de las instituciones, y del trono, brazo en que se apoyan las libertades públicas, los derechos de todos los ciudadanos, la independencia de nuestra patria. No aspiramos tampoco a más; pero si por lo menos se nos quiere reconocer este título, el más honroso, el más digno, el que cumple a nuestro desinterés y lealtad, no se nos presente como hombres temibles en el poder, no se llame tiranía al estado excepcional que el gobierno se ve obligado a sostener temporalmente en Cataluña, por las circunstancias que allí concurren: reconozcan también la protección, imparcialidad, justicia y amparo en el poder militar (...) la conducta de las autoridades que mandan en Cataluña, es digna, es justa, acertada, y que por ello ningún cargo puede hacerse al gobierno que las ha nombrado y las sostiene.”⁸⁰⁸

Però no va ser aquest l'únic problema que Arteta va tenir amb la premsa: en aquests mesos desapareixeria el *Boletín de la Asociación de Defensa del Trabajo Nacional y de la Clase Obrera*, òrgan d'aquesta entitat. La conflictivitat social que es detectava aquells dies a la ciutat va portar Arteta a dictar un ban el 23 de febrer contra les societats obreres⁸⁰⁹. En termes molt durs exposava:

“Las diferentes escisiones que entre fabricantes y trabajadores han tenido lugar en esta capital y algún pueblo de la provincia me han dado a conocer la existencia de sociedades que, creadas sin autorización alguna, aunque con el objeto laudable, por no llenar éste producen sólo disidencias y trastornos tan perjudiciales a los fabricantes como a los obreros (...) mi deber es promover el castigo de los que abusando de la credulidad de los obreros distraigan a objetos de conveniencia propia, las economías en las que deben hallar auxilio y socorro que necesiten en sus enfermedades y atenciones extraordinarias.”

I acabava disposant que tot individu, fabricant o obrer que pertanyi a una societat no autoritzada serà posat a disposició de la llei, així com els que obeeixin les seves directrius o hi col·laborin; per contractar els obrers, els fabricants hauran d'exigir nom, adreça i papereta d'empadronament i no podran tolerar l'actuació de cap agent de les societats clandestines

---

⁸⁰⁸ Article *remetido* sense signatura, presentat per “una persona que por su posición ha debido de enterarse no solo de la marcha general de los grandes acontecimientos, sino hasta de los pequeños incidentes”. Es tracta, com afirma més endavant, d'un militar català (*El Sol*, 28 de febrer de 1850).

⁸⁰⁹ Segons diu Solà i Montserrat, els dirigents obrers que participaven en la Junta Directiva de l'Associació (ADTN ICLO), dirigents de les prohibides societats de filadors i teixidors, Joan Miralles, Pere Vicheto i Simó Boldú, eren a la base, o se'ls hi suposava, dels conflictes d'aquells dies (SOLÀ, Roser. *L'institut Industrial...*, p. 159).

sense posar-ho en coneixement de l'autoritat; ni els fabricants podran tancar la fàbrica, ni els obrers retirar-se col·lectivament del treball sense advertir-ho a l'autoritat; i per últim els alcaldes i funcionaris vetllaran pel compliment del que s'ha disposat.⁸¹⁰ En aquest context, el dia 20 de febrer, *La Asociación del Trabajo Nacional y de la Clase Obrera* deixava de publicar-se voluntàriament.⁸¹¹ *La Asociación* havia substituït el *Boletín de la Asociación*, que havia estat suspès governativament el 20 de desembre de 1849 per publicar una carta de Pascual Madoz a Soler i Espalter que recomanava l'elecció de Joan Vilaregut com a diputat per Barcelona. Aquest fet es va considerar una ingerència en política d'un butlletí que no hi estava autoritzat ni pels estatuts de l'associació de la qual era portaveu, ni per la llei d'impremta, ja que no tenia ni dipòsit ni editor responsable.⁸¹² Els motius pels quals Soler i Espalter va prendre aquesta decisió els va explicar més endavant al *Diario de Barcelona*. L'editor, després d'aclarir que aquesta publicació és de la seva completa responsabilitat i que és un periòdic econòmic i no polític, defensor de l'associació i del treball, però no socialista, diu:

“Un acontecimiento inesperado me obligó a suspender el periódico, y ahora una convicción profunda me estrecha a abandonar definitivamente mi empresa. El periódico ha sido juzgado desfavorablemente y tal vez se haya entrado en el santuario de las intenciones. Las leyes no marcan el límite de las teorías; no se sabe cuando termina el principio económico y empieza el político; no se concibe cuando podrá decirse que acabamos de proclamar una asociación benéfica y empieza la discusión sobre un punto de la escuela social.”⁸¹³

Per les mateixes dates, Madoz s'interessa per l'assumpte prop del ministre de Governació, comte de San Luis. En aquest sentit, San Luis escriu a Arteta, el 21 de febrer, dient-li:

“He sabido por los periódicos que la cuestión de *La Opinión Pública* ha tenido una solución feliz y lo celebro mucho (...) Respecto a la *Asociación Protectora del Trabajo Nacional y de la Clase Obrera*, ha venido a verme Madoz y me ha dicho que su exclusivo objeto consiste en dirimir las contiendas que con tanta frecuencia se suscitan entre fabricantes y jornaleros, ya sobre el precio del jornal, ya sobre las horas de trabajo, ya sobre mil otros particulares; y que los fallos de esta especie de *Tribunal de las aguas*, han producido hasta ahora los más saludables resultados, aún para la causa del orden público, y han sido acatados solemnemente por todos (...) Es deseo de Madoz que se introduzca en la Asociación, que inspeccione sus trabajos, que presida sus

---

⁸¹⁰ BOP, *Asociaciones no autorizadas*, 1 de març de 1850 (sobre aquest ban, vegeu: CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de Cataluña...*, vol. 4, p. 56-157; RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 528-530; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 233; SOLÀ, Roser. *L'institut Industrial...*, p. 158-160).

⁸¹¹ Es va publicar una nota informativa al *Diario de Barcelona* de 20 de febrer de 1850.

⁸¹² SOLÀ, Roser. *L'institut Industrial...*, p. 157.

⁸¹³ *Diario de Barcelona*, 19 de març de 1850, citat a SOLÀ, Roser. *L'institut Industrial...*, p. 158.

reuniones, y, por último, que nombre un delegado que verifique esto cuando asuntos más importantes impidan a V hacer por sí mismo lo que apetecen.»⁸¹⁴

Les coses no van anar tal com San Luis recomanava a instància de Madoz, que al seu torn devia actuar instat per Soler i Espalter, temorós de l'actuació del nou governador. Les indicacions del ministre o no van ser seguides, com interpreta Risques,⁸¹⁵ o van ser interpretades en un sentit molt diferent al que Madoz desitjava, és a dir, en el d'aprofitar el seu apropament al govern per debilitar les posicions progressistes a Barcelona, en vistes a la contesa electoral. En qualsevol cas, Arteta devia témer que l'ADTN i CLO fos una tapadora de les societats obreres prohibides –tot i que, com hem vist al llarg de tot el període moderat, van ser actives en diversos graus, segons la conjuntura– i es va decidir a actuar. La reacció de Soler i Espalter fa pensar que la hipòtesi no estava fora de to: o bé que els obrers que formaven part de la directiva estaven efectivament implicats en els conflictes d'aquelles setmanes i, per tant, es va espantar, o bé que havia estat advertit de la duresa amb què es proposava actuar el governador. En qualsevol cas, el butlletí, amb un o altre nom, ja no va tornar a sortir. De fet l'associació va desaparèixer com a tal, arran del ban del 23 de febrer, i va ser substituïda per una *Asociación de Socorro y Protección de la Clase Obrera y Jornalera*, controlada des del govern civil. La junta estava presidida pel marquès de la Torre, on Soler i Espalter s'hi va mantenir, així com l'obrer filador Simó Boldú, i s'orientava completament a les *salas de asilo*, l'acció assistencial o la substitució de la quinta, sense cap intenció en el terreny de la transacció entre els interessos dels obrers i els fabricants.⁸¹⁶

Tanmateix, la carta de San Luis a Arteta sobre l'entrevista amb Madoz tenia un altre objectiu que interessava més el ministre, les eleccions a Corts, que tothom preveia imminents a causa del desgast del llarg govern de Narváez. Aquest govern començava a donar senyals evidents d'esgotament, tant pel debilitament de lideratge intern del general en el partit, per un perceptible distanciament entre el duc de València i la Reina, i també amb el seu espòs, com per la recomposició de l'oposició del progressisme legal –dirigit per Manuel Cortina i Pascual Madoz– i la creació del partit progressista democràtic. La legislatura amb les Corts tancades estava esgotada i les eleccions es veien ben a prop. Per això San Luis, que preveia la candidatura de Madoz per Barcelona, havia temptejat el líder progressista sobre el particular i li trametia aquestes converses al governador:

---

⁸¹⁴ Carta del ministre de Governació, comte de San Luis, al governador civil de Barcelona, Fermín Arteta, de 21 de febrer de 1850 (TRENAS, Julio. *Fermín Arteta, Ministro...*, p. 275-276).

⁸¹⁵ RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 532-533. Aquest autor interpreta que Arteta no va seguir les indicacions del ministre en publicar un ban amb aquest contingut. Es tracta d'una visió plausible, però el desenvolupament dels fets permet interpretar també el contrari: que, a la vista de les converses amb Madoz, es podia tirar endavant en una política de debilitament de les bases progressistes i l'ADTN i CLO era una d'aquestes plataformes.

⁸¹⁶ SOLÀ, Roser. *L'institut Industrial...*, p. 161; GARCÍA BALAÑÀ, Albert. *La fabricació de la...*, p. 379 i s.)

“La bandera que Madoz piensa sostener en las elecciones generales es la del *status quo* en la cuestión industrial, con dicho motivo se propone que la diputación catalana corresponda ante todo a este pensamiento; y como muchos progresistas y la oposición conservadora atacaron al Gobierno, según él cree, porque no va tan lejos como ellos quisieran en la senda del liberalismo mercantil, procurará no desviarse enteramente del Gobierno, apoyarlo en el sentido del *status quo* industrial, y prescindir de toda consideración, de todo lazo político y de oposición que no se subordine al pensamiento indicado. Por este motivo apoyará con su influjo a diputados moderados y será adverso a las candidaturas de algunos conservadores.”⁸¹⁷

El dia abans, un breu d'*El Bien Público* advertia: “A las dos de la tarde han llegado a esta capital los Srs. D. Pascual Madoz i D. Jaime Ceriola. En el puente de Molins de Rei han encontrado algunos individuos de la Junta de Fábricas y amigos suyos que salían a recibirlos (...) Creemos que varios fabricantes se proponen invitarlo para que visiten sus establecimientos.”⁸¹⁸ Madoz arribava a Barcelona per participar en la inauguració de la nova fàbrica de l'Espanya Industrial a Sants, convidat pels socis de la companyia que impulsaven els germans Muntades, de la qual Ceriola i Madoz eren socis. El viatge es convertiria en una gira electoral triomfal per la Catalunya fabril i en el motiu per a explicitar l'aliança entre els homes de la Junta de Fàbriques i el polític progressista de cara a les eleccions que s'anunciaven pròximes.

El dia 5 de març es va celebrar la festa d'inauguració de la nova fàbrica de Sants. Hi van acudir, a més del governador, la junta directiva de la fàbrica i els seus directors –els germans Muntadas–, tots els homes de la Junta de Fàbriques, els fabricants Joan Jaumandreu, Valentí Esperó –que era alcalde accidental–, Joan Güell, Tomàs Coma, Jaume Ricart, Joan Anchón, Josep Cortils, Llucià Prat, Francesc Puigmatí, Illa i Balaguer –que era encara diputat–, Pau Vilaregut...; els advocats Sol i Pedrís, Illas i Vidal, i Joan Costa; els homes de la recentment dissolta Associació de Defensa del Foment Nacional, Soler i Espalter i Antoni Pujades; els editors de premsa barcelonina Antoni Brusi, Lluís Oliveras i Manuel Saurí; i els representants del comerç més rellevants de la ciutat, els germans Girona, Joan Baptista Clavé, Jaume Badia i Joan Nadal; els catedràtics de la Universitat, Laureà Figuerola i Joan Agell... i més d'un centenar de persones. En tot cas, el dinar es va convertir en un homenatge a Pascual Madoz, que va fer el primer brindis dedicat a la Reina, però Sol i Pedrís el va fer pel mateix Madoz, en uns versos ocurrents. La reunió no era sols la de la gent important de la ciutat, sinó que tenia tota ella el caràcter d'una festa del projecte industrialista. Els lemes inscrits a les parets de la sala del banquet ho aclareixen definitivament: “A la Reina de España Dª Isabel II”, “Al constante

---

⁸¹⁷ Aquesta conversa acabaria malament. En la sessió de les Corts renovades de 6 de novembre de 1850, en insinuar San Luis que Madoz havia estat elegit gràcies als favors del Govern, Madoz va reaccionar exigint del ministre un pronunciament clar al respecte. Quan San Luis s'hi va reafirmar, Madoz va abandonar el saló de sessions i va renunciar a l'acta. (Carta de San Luis a Arteta, a TRENAS, Julio. *Fermín Arteta, Ministro...*, p. 276; DSC, legislatura de 1850-51, 6 de novembre de 1850, p. 50.)

⁸¹⁸ *El Bien Público*, 27 de febrer de 1850.

y firme defensor de la industria D. Pascual Madoz”, “A la Comisión de la Junta de Gobierno de la España Industrial”,⁸¹⁹ “A la Junta de Fábricas de Cataluña”, “Al Instituto Industrial de Cataluña”, “A la Asociación Defensora del Trabajo Nacional” –que, recordem-ho, estava a punt de ser dissolta pel governador–, “A la unión de fabricantes y operarios”, “Al fomento de los ferrocarriles en España”, “Al desarrollo de nuestra marina mercante”, “A la explotación de nuestras abundantes minas de hierro y carbón” i, finalment, “A la prosperidad de la industria nacional para que se fomente en todos los ángulos de la monarquía”.⁸²⁰ Una amalgama de persones i lemes que sintetitzen en quin clima vivien i quines aspiracions tenien aquest grup de burgesos barcelonins, així com la seva intenció d’estendre aquestes aspiracions a tota Espanya, i fins a quin punt veien en Pascual Madoz l’aliança amb l’element polític que definitivament havien comprès que era imprescindible.

La visita de Madoz es va convertir en una gira triomfal per tota la Catalunya industrial. El dia 15 va visitar Sabadell, on va ser aclamat com a *Padre de nuestra industria*.⁸²¹ El dia 17, a Terrassa, va inaugurar la carretera que unia aquesta ciutat amb Sabadell.⁸²² El dia 24, en un banquet ofert pels industrials de Catalunya a Madoz al Cercle del Liceu, presidit pel Capità General interí Ramon de la Rocha, Joan Jaumandreu –que havia substituït Vilaregut en la vicepresidència de la Junta de Fàbriques i de l’Institut Industrial– va proclamar en el brindis que esperava que Pascual Madoz acceptés la candidatura a les Corts, en les properes eleccions, per un districte industrial; s’havia culminat l’aliança entre el polític navarrès i els homes de la Junta. De moment Madoz va refusar en el discurs del banquet al·legant que es devia als seus electors de Tremp, que tan fidels li havien estat, i assenyalant que “el interés catalán es uno mismo en todas partes. Ábranse comunicaciones de carreteras ordinarias, de caminos de hierro, de canales, y la agricultura prosperará en toda Cataluña, y la industria florecerá en las cuatro provincias, y el comercio se extenderá por el atrevido, por el incomparable genio catalán.”⁸²³ Tanmateix, una vegada convocades les eleccions el mes d’agost, Madoz concorreria pel districte de Tremp, però també pel de Sant Pau –el més segur de Barcelona per a les candidatures industrialistes– i el diari patronal, quan va presentar la candidatura, escriuria, referint-se a Madoz: “notabilidad la más indicada para ponerse al frente de la diputación

---

⁸¹⁹ Que presidia Jaume Ceriola i de la qual Madoz formava part.

⁸²⁰ El relat de la festa l’hem fet a partir de la ressenya d’*El Bien Público* (que, segons Carrera Pujal, es deu a Francisco José de Orellana) i del Brusi. (*El Bien Público*, 6 de març de 1850; *Diario de Barcelona*, 6 de març de 1850; CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de Cataluña...* V. 4, p. 155-156; PAREDES ALONSO, Francisco Javier. *Pascual Madoz, libertad...*, p. 193.)

⁸²¹ *El Bien Público*, 17 de març de 1850.

⁸²² *El Bien Público*, 19 de març de 1850.

⁸²³ *El Bien Público*, 25 de març de 1850; TRENAS, Julio. *Fermín Arteta, Ministro...*, p. 281-282; PAREDES ALONSO, Francisco Javier. *Pascual Madoz, libertad...*, p. 193; CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de Cataluña...* V. 4, p. 156.

catalana”.⁸²⁴ La gira de Madoz va continuar per Reus, Igualada i, finalment, Lleida,⁸²⁵ des d'on va abandonar el Principat.

La proximitat de les eleccions, en la previsió que la legislatura arribava al final, era, com hem vist, un dels principals negocis que ocupaven el ministeri de Governació. En aquest camp els governadors civils actuaven com a terminals en el terreny dels dissenys que el govern definia per garantir la victòria electoral. En aquest sentit, el 24 de març, el ministre comte de San Luis escrivia al governador de Barcelona comunicant-li les seves orientacions en aquest afer i les actuacions a seguir al respecte en el seu territori. “Nada se halla más distante del ánimo del Gobierno”, deia, “que el deseo de imponer candidaturas a los pueblos. Su aspiración más decidida es, por el contrario, apoyar a aquellos que estén identificados por la voluntad de los electores mismos, siempre que por su importancia y arraigo en los distritos, por su amor a las instituciones y al orden, y por todas las circunstancias fuesen dignos de representar al país.” Però aquest principi generós té algunes puntualitzacions: “El Gobierno desea, no obstante, una cosa en este particular: que queden excluidos de honra tan alta aquellos individuos que, perteneciendo al partido moderado, han hecho en las últimas legislaturas una oposición puramente personal.” I afegeix una llista de diputats de la província amb observacions sobre cadascun i amb el prec que ell completi els comentaris. El dia 28, en una segona carta “confidencial y reservada”, el ministre recomana a Arteta que, per obtenir l'èxit electoral, no deixi de fer les oportunes visites a la província i fomenti la circulació d'*El Herald*,⁸²⁶ ja que no sols és un periòdic moderat, sinó el que millor expressa el pensament del govern. Amb aquest fi insta el governador, si cal, a enviar comissionats que “agiten los pueblos y las suscripciones”. Arteta es retarda més d'un mes a contestar el Ministre per tal de facilitar-li una informació completa. El dia 28 d'abril ho fa així:

“No se ha despertado aún la atención en el público sobre las elecciones (...) el partido progresista, que en su mayoría es aquí de lo más extremado, no da muestras de vida, sin duda reconoce su inferioridad numérica en las listas electorales, donde apenas aparecen.⁸²⁷ su fuerza está en otra parte y sea porque solo quieren o pueden contar con esta o por cualquier otra causa, es lo cierto que los hombres que más han soñado entre ellos viven completamente aislados y dedicados al cuidado de sus particulares negocios; algunos han dicho sin rebozo que si llega el caso huirán del lugar de la contienda: es lo más acertado que pueden hacer.”

---

⁸²⁴ *El Bien Público*, 13 d'agost de 1850.

⁸²⁵ *El Bien Público*, 4 d'abril de 1850.

⁸²⁶ *El Herald*, va ser fundat per Sartorius el 1842 per menar la campanya contra Espartero. Va ser en els primers anys de la dècada un periòdic narvaista, després seria el portaveu de sartorius i finalment moriria amb el seu ministeri. (SEOANE, M. Cruz. *Historia del periodismo...*, p. 208-209; SUÁREZ, F. *Donoso Cortés y la fundación del Herald y el Sol*. Pamplona: Universidad de Navarra, 1984)

⁸²⁷ Aparentment l'objectiu que es buscava amb la restricció del sufragi de la Constitució de 1845 i de la llei electoral de 1846 s'ha aconseguit: eliminar l'oposició del cens.

Fins ací, i al marge de judicis de valor, l'anàlisi sembla força ajustat a la realitat. Els homes del partit progressista, aïllats pels mecanismes de l'exclusivisme moderat, la repressió o la restricció de la participació, són sovint incapaços d'organitzar-se. Això és especialment cert a la ciutat de Barcelona, on, des de 1843, el partit progressista com a tal no ha pogut tan sols aixecar una candidatura pròpia. Però el resultat de les eleccions parcials de gener i el tipus d'aliances d'oposició que s'hi van verificar no van passar desapercebuts per a Arteta:

“Con el nombre de progresistas y con alguna más fuerza electoral aunque poca, pues en Barcelona no llegan a la tercera parte de los moderados, según la calificación que tengo hecha en las nuevas listas, figura una fracción que se distingue mucho de la antedicha compuesta de hombres de gobierno según sus doctrinas que si no son las más sanas y aceptables tienen los que las profesan el buen sentido a lo menos de reconocer que no son de aplicación actual; no aspiran ahora al mando (...) Vilaregut se ha puesto a la cabeza de estos hombres y le da la importancia mayor con atraerse por sus conocimientos fabriles el voto de algunos cuyas opiniones políticas no son las suyas. Este sujeto salió diputado en las últimas elecciones como industrial y por no haber aceptado la candidatura ni Coma, ni Güell, oponiéndole estas a otros que inspiraran confianza a los fabricantes y fueran de opiniones moderadas sería posible vencerle (...) ¿Convendría hacerlo y arrancarle un triunfo que logró ayudándole algunos moderados?”, pregunta Arteta al ministre advertint que, arribat el cas, “se puede transigir con su reelección (...) esto alejaría a muchos fabricantes, a algunos progresistas y nos traería votos y sería más segura una reelección satisfactoria en lo demás”.

Per completar el panorama afirma: “Algunas pretensiones muestran, si bien vergonzosamente los absolutistas (...) pero será en vano (...) hay bastante probabilidad de que en las elecciones triunfen los hombres del partido moderado en el estado actual de la opinión que ha mejorado a favor del Gobierno con el orden y regularidad que se va fijando en la administración.” I acompanya aquestes consideracions d'una anàlisi de les llistes d'electors per districtes i preferències polítiques en les quals estableix la següent relació: al districte primer, de 1.333 electors, 470 són moderats, 86 progressistes, 68 estan duplicats i 708 són desconeguts; al districte segon, de 663 electors, 321 són moderats, 57 progressistes, 282 dubtosos i 3 morts; al districte tercer, de 874 electors, 442 són moderats, 85 progressistes, 283 dubtosos, 36 duplicats i 9 morts –falten per classificar 19 de Les Corts de Sarrià i els de Sants; i al districte quart, de 873 electors, 391 són moderats, 173 progressistes, 180 dubtosos i 129 indiferents.⁸²⁸ L'anàlisi general del governador sembla molt acurat i molt probablement les xifres d'adscripció política són força exactes.

On sembla que Arteta no comprèn exactament el moviment polític que s'està produint a la ciutat, és en el judici que fa de com aïllar una candidatura com la de Vilaregut, acontentar així els fabricants i guanyar al mateix temps les eleccions per als moderats governamentals. Per

---

⁸²⁸ TRENAS, Julio. *Fermín Arteta, Ministro...*, p. 285-289.

Arteta, aquest és un moviment menor que l'adscripció partidària dels electors, però allò que s'està produint i no sembla advertir és la plena presa de consciència d'alguns homes de la patronal d'actuar decididament com una oposició política al govern i fins a quin punt no els importa arribar a una aliança amb els homes del partit progressista que comparteixen aquests objectius per tal d'aconseguir col·locar a les Corts els seus representants –persones que comparteixin un ideari de proteccionisme industrialista. Arteta sembla fiar-se que el bloc conservador que va donar suport a la reacció de 1843 encara està íntegre, o que en el seu cas pateix una petita fuga de caràcter corporatiu per la banda dels fabricants. També sembla que no comprèn que les exigències del desenvolupament capitalista de la ciutat de la darrera dècada i la incapacitat dels governs moderats d'incorporar-ne les demandes del sectors més dinàmics i protagonistes d'aquests canvis, alteren els blocs polítics constituïts al llarg dels anys del trienni esparterista i dels primers moments de la reacció conservadora. En aquest punt no és capaç de comprendre els múltiples senyals que no paren d'arribar de la premsa patronal, els darrers processos electorals, la gira triomfal de Madoz per la Catalunya industrial, etc.

El mes de maig es produeix la substitució de les dues principals autoritats de la ciutat. El dia 21, el Brusi⁸²⁹ informa que ha estat admesa la renúncia de Concha a la Capitania General del Principat i la seva substitució per Ramon de la Rocha –que l'ocupava interinament i hi romandria fins passada la revolució de juliol de 1854. Sembla que el general no havia paït el revés de les eleccions municipals i de les parcials de gener, i des de començament d'any es trobava absent de la ciutat per a assistir a les sessions del Senat a Madrid. Amb aquesta substitució la intervenció de la capitania en política va minorar, tot i mantenir-se en vigor l'estat excepcional. La menor projecció i ambició polítiques de Rocha hi van contribuir decisivament; no es tractava d'un *espadón* de primera fila com Manuel de la Concha, de Meer, Pavía o Fernández de Córdoba. A més, l'orientació civil dels darrers governs de la dècada moderada també hi va contribuir. Simultàniament, el dia 15 un RD nomenava Fermín Arteta com a nou Director General d'Obres Públiques,⁸³⁰ tot i que romandrà al front del govern civil encara dos

---

⁸²⁹ *Diario de Barcelona*, 21 de maig de 1850.

⁸³⁰ TRENAS, Julio. *Fermín Arteta, Ministro...*, p. 294-295.

mesos fins al 5 de juliol de 1850. Va ser substituït per Ventura Díaz⁸³¹ –que ja havia ocupat la plaça l'any 1847– el 15 d'agost,⁸³² amb les eleccions ja convocades.

Finalment, el 4 d'agost es va publicar el decret de dissolució que tothom esperava i es van convocar eleccions per als dies 31 d'agost, i 1 i 2 de setembre de 1850. La lluita electoral, que es va centrar en la premsa, va dividir el camp en dos fronts: la candidatura de l'Institut Industrial, que tenia el suport de la Junta de Fàbriques i de la premsa progressista –en aquest moment *El Bien Público* i *El Barcelonés*–,⁸³³ i la candidatura governamental, sostinguda per *El Sol*. Va ser *El Bien Público*, que seguia inspirat per Illas i Vidal –tot i que havia deixat de signar els articles editorials amb les seves inicials–, qui va marcar la línia i la discussió en la campanya, i els dos periòdics partidaris hi van anar a remolc. Els homes de l'Institut s'havien estat preparant per a aquestes eleccions des del mes de gener: havien fet reunions electorals, havien participat a difondre la rectificació de les llistes, havien organitzat la visita de Madoz i havien preparat el terreny amb la intenció de repetir l'èxit del mes de gener i d'anar marcant una línia política que, en el moment de l'elecció, tingués el ressò suficient. Amb aquest fi s'havien incorporat a la redacció Reynals i Rabassa i Duran i Bas, els quals havien escrit aquell estiu sobre els grans temes que havien de centrar la campanya i que formaven el cor del programa dels homes de l'Institut: ferrocarrils –defensant un model ferroviari que servís per a integrar agricultura, indústria i ports en el mercat nacional–,⁸³⁴ substitució de quintes –defensant un model de substitució semblant a la subscripció d'una assegurança–,⁸³⁵ contribucions –expressant la fatiga fiscal que se sentia al Principat–,⁸³⁶ i qüestió industrial –reforma dels

---

⁸³¹ Ventura Díaz, nascut a Andújar (Jaén), va seguir la carrera administrativa i va ser cap polític i governador civil de diverses províncies entre 1843 i 1853. Després de passar per Barcelona en dues ocasions, del 31 de maig al 20 de setembre de 1847 i del 15 d'agost de 1850 al 14 d'agost de 1852, va ser nomenat governador de Madrid. Seria ministre de Governació del 14 de gener al 5 de maig de 1858 i, entre 1863 i 1864, senador vitalici. Autor de *Estudios prácticos administrativos y políticos* (Madrid, 1855). Va ser probablement el cap polític que més poder va acumular en la Barcelona d'aquests anys, a causa en part del baix perfil polític del general de la Rocha, i de la orientació civilista dels darrers governs de la dècada. (RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 615; BENET, Josep, MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol.1, p. 315, 324, i 693)

⁸³² Entre la marxa a Madrid d'Arteta i la incorporació de Díaz va ocupar la plaça interinament Jaume Ventura Bofill, entre el 6 de juliol i el 15 d'agost de 1850 (RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 604).

⁸³³ *La Opinión Pública*, de Lluís Oliveras, s'havia deixat de publicar el 7 de maig de 1850. En un dels seus darrers números, en un editorial sobre els partits polítics, analitza la situació a Barcelona d'aquests. Els progressistes estan retrets per la persecució i els moderats decebuts per un govern que ha portat la quinta, la llei d'aranzels i l'increment de contribucions. Amb tot: “¿Cuál es el estado de los partidos políticos en Barcelona? A decir verdad, quien juzgue por las apariencias, creerá no existen y que es cuestión ociosa la que proponemos.” (*La Opinión Pública*, 2 de maig de 1850.) Substanciada la qüestió teatral entre *liceistes* i *cruzados*, amb una doble autorització d'Arteta per a esdevenir teatres lírics de primera classe, també ha desaparegut *El Locomotor*, igual que ho havia fet el seu oponent *El Catalán*, el 22 de febrer de 1850 (*El Locomotor*, 29 de desembre de 1849; *El Catalán*, 22 de febrer de 1850).

⁸³⁴ *El Bien Público*, 8 de juliol de 1850, signat per D y B (Duran i Bas).

⁸³⁵ *El Bien Público*, 26 de juliol de 1850, signat per R (Reynals i Rabassa).

⁸³⁶ *El Bien Público*, 20 i 31 de juliol de 1850, signat per D y B (Duran i Bas).

aranzels i extensió del model industrial a Espanya—,⁸³⁷ i com a corol·lari de tot la necessitat de representació industrial a les Corts. Després de glossar el sistema representatiu medieval, on els gremis garantien la representació dels interessos de tots els oficis, reclamen: “La representación de los intereses industriales ha llegado la ocasión de que se restablezca”⁸³⁸

Però una vegada convocades les eleccions, la posició de l'Institut es va concretant. Després de valorar positivament el període d'estabilitat institucional en què el país ha entrat després d'anys de lluites i intrigues, defensa que en lloc d'una representació estrictament política –partidària– s'esculpeixi una representació dels grans interessos materials i morals dels pobles i proposa als electors: “Vuestro principal y único objeto debe ser que la diputación catalana forme un cuerpo compacto y homogéneo, en que estén debidamente representados todos los intereses del Principado y se componga de personas que a su reconocida moralidad e independencia reúnan la decisión de sacrificar a aquellos intereses toda suerte de afecciones así personales como de partido.”⁸³⁹ Aquesta *diputación catalana* ha d'expressar “la estrecha e indisoluble alianza que existe entre sus clases productoras (...) un conjunto armónico con las aisladas voces de las localidades todas de cuatro provincias hermanas (...) los grandes en que se refunden las variadas clases y profesiones obtengan todas la apetecible garantía de haber entre los diputados catalanes personas conocedoras de sus necesidades, inteligencias capaces de defender sus intereses”.⁸⁴⁰ L'opció dels fabricants de l'Institut és clara: assentats completament en el sistema censatari restrictiu de 1845, arrossegant la major part dels progressistes amb una política d'oposició al govern i, al mateix temps, presentar-se com una superació de la vella divisió partidària per facilitar una adhesió de les persones d'idees conservadores apel·lant als seus interessos i als de Catalunya. Quan es tracta d'interessos s'està parlant d'elements indiscutiblement pràctics: la protecció aranzelària per als fabricants, la substitució de la quinta per als menestrals, el decrement de la contribució de subsidi per a uns i altres, i una certa idea de progrés material –associada íntimament amb la societat i el projecte industrialista– que pot agrupar tota la família liberal catalana: “En Cataluña la opinión poco menos que unánime es decididamente proteccionista en economía, decididamente opuesta a los inmoderados tributos existentes, decididamente opuesta también en administración a la centralización excesiva”, i, si això és així, “bórrase hasta el recuerdo de estos partidos anticuados”, ja que, arribat el moment, “Cataluña en *masa* no formaría más que un partido: a este partido *único, verdaderamente catalán*, deseamos que pertenezcan los diputados

---

⁸³⁷ *El Bien Público*, 6 d'agost de 1850, signat per D y B (Duran i Bas).

⁸³⁸ *El Bien Público*, 4 d'agost de 1850, signat per D y B (Duran i Bas).

⁸³⁹ *El Bien Público*, 12 d'agost de 1850, signat per D. En el període electoral desapareixen les inicials habituals de signatura dels editorials –generalment les inicials D y B per Duran i Bas o I y V per Illas i Vidal– i apareixen noves inicials que no permeten identificar el signatari.

⁸⁴⁰ *El Bien Público*, 18 d'agost de 1850, signat per J.

catalanes”. Protonacionalisme? Provincialisme? “Solidaritat catalana”, com l’ha anomenat Vicens Vives?⁸⁴¹ Probablement hi ha un rerefons que els corrents romàntics han anat alimentant en aquest sentit, però la interpretació més immediata i pràctica s’imposa: Catalunya identificada amb el projecte industrialista i liberal, disposada a anar a les Corts a defensar-lo, per actuar com a avantguarda d’una transformació que s’ha d’entendre sobre la política espanyola i finalment ha de tenir prou força per a influir sobre el govern de torn. La batalla aranzelària de l’any anterior ha demostrat dues coses: que cal tenir força als centres de decisió política per a ser escoltat i que el discurs dels interessos materials permet formar un bloc polític que agrupi gent dels dos partits i doni l’oportunitat de derrotar els autèntics adversaris: els candidats oficials.

La premsa partidària reacciona diversament. *El Sol*, governamental, defensa el govern, negant que més enllà de la reforma aranzelària el govern hagi perjudicat Catalunya, al contrari, l’ha deslliurat de la revolució, ha regularitzat i aixecat l’administració i ha equilibrat el pressupost. Però, a pesar d’aquests arguments, han de constatar que l’oposició està molt agitada i els seus, molt poc animats, i recórrer a la seva última *ratio* per a mobilitzar el vot conservador: els moderats han garantit set anys d’ordre públic.⁸⁴² *El Barcelonés*, de la seva banda, ataca la situació moderada, l’existència d’unes Corts de funcionaris que obeeixen el govern sense criteri, i demana l’elecció d’homes que defensin la protecció de la indústria, el decrement dels impostos i la regeneració de la vida política, on totes les classes de la societat estiguin representades, especialment les productives, que hi són completament absents.⁸⁴³ Les posicions són clares: l’Institut Industrial ha marcat un terreny de joc, els governamentals miren d’aturar la fuga dels seus votants cap a les propostes de la patronal amb l’únic argument de l’ordre públic i l’estabilitat, i els progressistes veuen l’oportunitat de sumar forces per ampliar a les Corts el bloc opositor i sortir de l’aïllament a què set anys d’exclusivisme els ha condemnat.

El dia 26 *El Bien Público* i, l’endemà, *El Barcelonés*⁸⁴⁴ publiquen i defensen la candidatura proposada per un comitè reunit el 24 d’agost a la seu de l’Institut Industrial, a petició d’un nombrós grup d’electors de totes les classes. La composició del comitè es significativa: el marquès de la Torre –president, absent–; Joan Jaumandreu –vicepresident de l’IIC, que actua com a president de la reunió–; Manuel José de Torres –progressista, que ha estat diputat en la darrera legislatura–; alguns fabricants com Nicolás Tous, Isidre Muntades, Domènech Ribas,

---

⁸⁴¹ “Fou la idea mare de la campanya electoral que emprengué l’Institut Industrial de Catalunya en 1850. Refusant etiquetes polítiques, aplegà sota la seva bandera moderats i progressistes en un primer intent d’una solidaritat catalana”, una idea que és recollida per Roser Solà, amb la variant “unitat catalana”. (VICENS VIVES. *Industrials i polítics...*, p. 271; SOLÀ, Roser. *L’Institut Industrial...*, p. 291 i s.)

⁸⁴² *El Sol*, 19 i 20 d’agost de 1850.

⁸⁴³ *El Barcelonés*, 10, 13, 15, 19 i 23 d’agost de 1850.

⁸⁴⁴ *El Bien Público*, 26 d’agost de 1850, i *El Barcelonés*, 27 d’agost de 1850.

Josep Fontseré, Josep Monteis; els advocats i elements impulsors i ideòlegs de l'Institut, Joan Illas i Vidal i Josep Sol i Pedrís; alguns progressistes com Magí Soler i Espalter –l'impulsor de la dissolta ADTN i CLO–, Agustí Aymar, Joaquim Albert de Álvarez –redactor d'*El Barcelonés*– i el secretari Laureà Figuerola; entre d'altres com Francesc Boiges, Severo Modorell i Josep Reig. La candidatura que presenten a l'elecció està formada per Sebastià Anton Pascual pel districte primer, La Llotja; Tomàs Illa i Balaguer, pel districte segon, Sant Pere; Jacint Fèlix Domènech, pel districte tercer, Universitat; i Pascual Madoz, pel districte quart, Sant Pau. La tria ha estat ben meditada per aconseguir els objectius de l'Institut, sumar tot el vot progressista, i arrossegar els fabricants i tots els sectors moderats descontents amb la situació, però sense espantar ningú. Sebastià Anton Pascual és un hisendat i advocat, un dels homes més rics de la ciutat, que és presentat així en l'exegesi que li fa el diari patronal davant els electors com a individu acceptable per als “propietarios entre los cuales le coloca especialmente su posición social, para las capacidades entre las que ocupa un lugar por haber ejercido la noble profesión de abogado, para los comerciantes e industriales con quienes tiene intereses comunes, para los menestrales y artistas que tienen en él un entusiasta por los adelantos de las artes”.⁸⁴⁵ No per casualitat se'l presenta pel districte de la Llotja, el més distingit de la ciutat, on difícilment es pot imposar un candidat d'oposició. Illa i Balaguer, que ja porta una llarga carrera política al darrere, representant per excel·lència dels seders barcelonins, ha estat des de 1844 en tots els intents de formar candidatures independents del govern. Tot i ser un home d'idees moderades, és presentat pel districte de Sant Pere, on dominen els obradors, tallers i petites indústries, moltes d'elles encara sense tracció de vapor. És el perfecte representant d'aquest món, sovint el menys predisposat a acceptar les propostes de la Junta de Fàbriques, dominada pels grans industrials del tèxtil. I, als dos districtes clarament industrials de la ciutat, dos progressistes amb un llarg expedient de defensa de la indústria catalana, Jacint Fèlix Domènech i Pascual Madoz –que, recordem-ho, és requerit a presentar-se per Barcelona, a més de pel seu districte natural de Tremp, per tal que encapçali la famosa *diputación catalana*.⁸⁴⁶

De la seva banda, la candidatura oficial, presentada per *El Sol*, també es presenta forta: l'hisendat Carles de Fortuny; el catedràtic d'economia i reconegut per les seves posicions proteccionistes, Ramon Anglasesell; el també catedràtic de dret Francesc Permanyer; i el fabricant Francesc Roma. A banda hi van haver altres candidats moderats com el capitalista Miquel Clavé, el fabricant Antoni Codina o l'exalcalde de la ciutat, Domènech Portefaix.⁸⁴⁷

---

⁸⁴⁵ *El Bien Público*, 28 d'agost de 1850.

⁸⁴⁶ *El Bien Público*, 27, 29 i 30 d'agost de 1850; consecutivament, es fa la glossa de Madoz, Illa i Balaguer i Domènech.

⁸⁴⁷ Sobre aquest procés electoral i els seus resultats vegeu: MESTRE CAMPÍ, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 446-447 i 713.

La batalla es va plantejar no sols entre els diferents diaris. El dia 30, a poques hores de la votació, una circular del governador Ventura Díaz advertia els electors: “La mayor unión con el Gobierno de SM es la base, sin que pueda haber otra, de la prosperidad de esta industriosa y leal provincia, a cuyo frente me honro encontrarme.”⁸⁴⁸

En la primera volta van resultar elegits Pascual Madoz i Illa i Balaguer. Domènech va haver de disputar una segona amb Francesc Roma, i Salvador Anton Pascual amb Ramon Anglasesell. Finalment va resultar elegida tota la candidatura de l’Institut Industrial. Els dies posteriors a l’elecció, el diari de l’Institut s’aplica a explicar-ne el significat i sobretot a combatre i esvaïr les acusacions dels seus detractors. En primer lloc es defensa de la idea que la candidatura guanyadora és sols la dels fabricants, però deixant clar el paper dirigent d’aquests:

“Barcelona prueba la cordura y abnegación de esta clase aludida, de la clase industrial que indudablemente tomó una buena parte en la confección de la candidatura triunfante (...) utilizó su influencia, en la confección de la candidatura, no para ingerir en ella elementos privativamente suyos, sino por el contrario, para que las candidaturas fuesen aceptables a las diversas clases de la sociedad barcelonesa.”⁸⁴⁹

També s’avança en la desqualificació de provincialistes i disgregadors que puguin venir i explicar clarament quina és la missió que els elegits han de realitzar a les Corts espanyoles, i per extensió el paper de Catalunya a Espanya:

“Cataluña, el país industrioso y fabril por excelencia, la parte que forma en España la vanguardia de la civilización, estaba obligada, en virtud de esa fuerza misteriosa y potente que encadena la materia con el espíritu, a sobresalir también en el orden intelectual, inaugurando en nuestra desgraciada nación, tan combatida por las viejas y mezquinas pasiones, la saludable doctrina de que estas no deben influir en nada para elecciones de diputados, el digno y glorioso ejemplo de una votación en que se han mezclado indistintamente electores y elegibles de todas las opiniones, en que únicamente se han procurado tener presentes el arraigo, las virtudes, la capacidad, el amor al país (...) significa que Cataluña no es esa provincia díscola y mal avenida con sus hermanas, como algunos candidatos suponen, que no abriga ese espíritu de concentrado egoísmo, y de exagerado monopolio que los que de nada entienden le atribuyen; que no es su misión en fin, la de propagar la desunión y discordia para desgarrar las entrañas de la patria querida. Los que tales cosas afirman, apenas se fundan en otras que en el profundo amor a su país y en el deseo de adelantos y engrandecimiento que animan a los catalanes, de lo que debe deducirse con arreglo a esta extraña lógica, que ejerciendo las virtudes contrarias, serían menos díscolos, menos egoístas y más amantes del principio nacional.”⁸⁵⁰

---

⁸⁴⁸ *El Sol*, 30 d’agost de 1850, circular del governador civil, Ventura Díaz.

⁸⁴⁹ *El Bien Público*, 11 de setembre de 1850.

⁸⁵⁰ *El Bien Público*, 5 de setembre de 1850.

Les idees acariciades i llargament sedimentades pels homes de la Junta, pels joves redactors d'*El Bien Público* i, en definitiva, per la nova generació conservadora que s'ha gestat en la premsa burgesa d'aquests anys, han cristal·litzat finalment i la burgesia industrial barcelonina es troba al front d'un projecte alhora defensiu pels seus interessos immediats, però al mateix temps propositiu per una idea d'Espanya que adopti el model de progrés que aquests homes defensen, l'industrialisme. Els primers passos, disposar de veu al Parlament i de l'hegemonia política a la ciutat de Barcelona, estan fets, encara que en un marc general polític més estret del que ells imaginien.

La reacció dels perdedors no es faria esperar. *El Sol* faria aquest diagnòstic del resultat electoral:

“Han ganado las elecciones los progresistas (...) Se esperaba que *El Bien Público* abogaría por las ideas fundamentales de una sociedad bien organizada y que buscaría su defensa en nuestro propio terreno, es decir, gracias al apoyo de los hombres de nuestro partido; porque sí es verdad que la industria y el trabajo no pueden vivir bajo la presión de futuras agitaciones sino en una atmósfera templada y despejada; estas garantías no las ofrece más que nuestro partido y solo en él se encuentran”.

A continuació donava la notícia que el governador –probablement atiat des de Madrid pel comte de San Luis, que, com hem vist, en l'ordre reservada a Arteta del mes de febrer, es proposava acabar amb els moderats dissidents– havia suspès la Junta de Fàbriques i l'Institut Industrial “movido por razones de legalidad [els Estatuts mai no havien arribat a ser aprovats pel govern] y conveniencia pública”,⁸⁵¹ autoritzant tan sols una *comisión representativa de fábricas de algodón*.

L'endemà, *El Bien Público* encara intenta reaccionar. Es defensa de l'acusació d'estar fora de la legalitat per l'assumpte dels estatuts, però acaba preguntant-se perplex: “¿Qué falta o acusación ha dado pie para esta verdadera imposición de pena? Lo ignoramos pues la autoridad no se ha dignado expresarlo.”⁸⁵² Dos dies més tard ha d'admetre la situació. El diari del dia 15, en una nota editorial, anuncia la suspensió de la publicació a la vista de l'anòmala situació en què es troba el seu titular –l'Institut suspès per ordre governativa.⁸⁵³ L'aventura d'una premsa burgesa amb ambició de fer política i defensar el programa econòmic de la burgesia industrial barcelonina s'ha acabat. Una nova premsa burgesa prendrà aquest lloc en els anys del Bienni, significativament el Brusi, inspirat per Mañé i Flaquer, o *El Centro Parlamentario*, de Francesc Camprodon, però ja seran altres circumstàncies i altres ambicions.

---

⁸⁵¹ *El Sol*, 12 d'agost de 1850.

⁸⁵² *El Bien Público*, 13 de setembre de 1850.

⁸⁵³ *El Bien Público*, 15 de setembre de 1850.

Els fabricants intentaran defensar-se, enviaran exposicions al ministre de Governació i a la Reina, però de res no servirà. El 22 de setembre el govern aprovarà la providència del governador suspenent els òrgans patronals. No va ser fins al febrer de 1851 que es va aconseguir la reobertura, tan sols de l'Institut, i no de la Junta, per una disposició del ministre de Comerç, Instrucció i Obres Públiques de 31 de gener, que obligava a presentar uns nous estatuts, que devien ser molt restrictius. L'activitat es va reprendre en el camp dels ensenyaments tècnics, però no va reparèixer el periòdic, ni hi va haver noves iniciatives polítiques, almenys obertament. L'objectiu del govern, fer avortar la creació d'una força política burgesa autònoma del partit moderat, en competència amb aquest, en col·laboració amb els progressistes i amb un projecte polític industrialista disposat a impulsar Espanya cap a un capitalisme madur, momentàniament s'havia aconseguit. Els homes de l'Institut probablement no havien sabut valorar la mena de subversió que representaven per al grup dominant dins del partit del poder, ni la disposició d'aquest grup a actuar sense contemplacions.

8. EL GOVERN DE BRAVO MURILLO I LA DINÀMICA OPOSITORA BARCELONINA

En arribar el març de 1850 a Espanya, el general Fernández de Córdova, procedent de la campanya italiana per a restaurar el papat, escrivia la seva impressió de la situació política en què es trobava el país:

“Encontré al partido progresista desarmado y sin alientos. La dictadura que ejercía Narváez, la represión de la prensa, las procripciones últimamente decretadas, y la lealtad con que el ejército secundaba por entonces esta política, reducían a los progresistas a la impotencia, y esto sin contar con la reacción autoritaria que se iniciaba en toda Europa después de los anárquicos dos años de 1848 y 1849. Pero en cambio, estallaban hondas diferencias en el seno del partido moderado, producidas ora por opuestas apreciaciones políticas, ora por enemistades y razonamientos personales. De estas circunstancias era Narváez la primera víctima y el blanco más expuesto a todos los ataques (...) El Parlamento, abierto durante cortos meses del año, y esto por mera fórmula, intervenía poco en la política y poco también en las tareas que le eran propias, pues las más de las veces se legislaba por decretos, venía luego la sanción de cuanto hacía el Gobierno, y hasta para el ejercicio de los presupuestos se apelaba con harta frecuencia a las autorizaciones previas.”

I referint-se a la posició de Narváez dins el seu partit, afegia:

“Benavides, Pastor Díaz, Donoso Cortés, Ríos Rosas y muchos hombres políticos del partido moderado le combatían; uníanse a ellos con diferentes alternativas algunos generales influyentes, entre los que figuraban don Leopoldo O'Donnell, que me había sucedido en la dirección de Infantería durante mi permanencia en Roma, don Manuel y José de la Concha, don Antonio Ros de Olano y algunos otros influyentísimos en la opinión de Palacio. La importancia de estos personajes había crecido mucho con el tiempo...”⁸⁵⁴

El panorama pintat pel militar era molt plàstic; hem vist com a Barcelona d'una manera o altra estava succeint això mateix. El bloc moderat que havia sustentat la reacció de 1843 i havia fet costat a les autoritats per afrontar la guerra dels Matiners, la revolució europea i els seus brots locals, i la profunda crisi econòmica de 1847-48, en tornar-se a una situació de normalitat tant a escala espanyola com barcelonina, havia entrat en crisi. A Barcelona aquesta crisi va ser especialment profunda arran de la política econòmica del govern, que no satisfieia les aspiracions d'amplis grups socials –molt significativament els fabricants. Quan aquests darrers havien intentat bastir una alternativa per a intervenir políticament, la reacció governamental havia estat brutal, amb la suspensió dels seus òrgans. La conseqüència natural d'aquest fet seria un seriós debilitament de les posicions conservadores a la ciutat. Barcelona passaria a

---

⁸⁵⁴ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 348-349.

ser una ciutat d'oposició –amb alternatives segons el moment– fins a la caiguda del règim moderat el juliol de 1854. L'avortament governamental de la iniciativa dels fabricants, amb el tancament de la Junta de Fàbriques i l'Institut Industrial, es demostraria com un error monumental, no ja a mitjà termini, quan el règim entrés en descomposició a partir de la caiguda de Bravo Murillo a finals de 1852, sinó en el molt curt termini de l'any 1851. Aquest resultaria sens dubte un any d'oposició.

L'observació de Còrdova expressava un sentiment general, també entre els conservadors. Donoso Cortés va proclamar a les Corts aquells dies: “El partido moderado español, que hasta ahora ha sostenido el orden público, me parece que está definitivamente disuelto.”⁸⁵⁵ El general Narváez, després de set anys a la presidència del govern –tan sols interrompuda pels brevíssims ministeris de Miraflores, Istúriz, Pacheco i García Goyena– va dimitir el gener de 1851.⁸⁵⁶ Al panorama d'intrigues i divisions en el partit moderat i entre els seus generals, que Còrdova havia pintat tan plàsticament, cal afegir-hi un progressiu distanciament del duc de València de Palau, tant per la seva conflictiva relació amb el rei consort, com, i molt decisivament, amb la reina Maria Cristina. L'home elegit per a substituir-lo seria Juan Bravo Murillo,⁸⁵⁷ que justament havia abandonat l'any abans el ministeri de Narváez, on ocupava la cartera d'Hisenda, a causa de les diferències amb el govern i especialment amb els ministeris militars en el seu projecte de contenir el deute i tendir a l'equilibri pressupostari.

Una vegada en el ministeri, Bravo es va proposar inicialment tres objectius: liquidar la preponderància militar a la política espanyola, fer passar l'administració per davant de la política i arranjar l'hisenda pública en la mesura de les possibilitats. Aquest, tot i representar l'ala més reaccionària del partit, era un home que passava per serios i amb fama d'intentar operar amb rigor administratiu. Tanmateix, en el vessant polític, si fins aleshores els dirigents moderats havien estat uns liberals dogmàtics en els principis, que en la pràctica menyspreaven

---

⁸⁵⁵ Citat per COMELLAS, José Luis. *Los moderados en...*, p. 284. El discurs de Donoso on es van pronunciar aquestes paraules sembla que va acabar amb la paciència de Narváez i en va precipitar la dimissió. (ZABALA Y LERA, Pío. “Reinados de Fernando VII e Isabel II”. (Vol. 1 de *Edad contemporánea*, 2 vol.). A: ALTAMIRA, Rafael. *Historia de España y de la civilización española*. Barcelona: Sucesores de Juan Gili, 1930. 5 vol., vol. 1, p. 444.)

⁸⁵⁶ Sobre l'episodi de la dimissió i la seva substitució, a partir de la premsa de la capital, un bon relat a *Diario de Barcelona*, 12 de gener de 1851, “Correo de Madrid”.

⁸⁵⁷ Sobre Juan Bravo Murillo i la seva etapa de govern vegeu: OPISSO, Alfredo. *Semblanzas políticas del...*, p. 142-153; CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. *El Partido moderado*; SECO SERRANO, Carlos. *Historia del conservadurismo español. Una línea política integradora en el siglo XIX*. Madrid: Temas de Hoy, 2000, p. 133 i s.; no disposem de més biografia de Bravo que els textos ja molt antics de: BULLÓN DE MENDOZA, Alfonso. *Bravo Murillo y su significación en la política española: estudio histórico*. Madrid: Graf. Valera, 1950; CABEZAS, Juan Antonio. *Bravo Murillo (un político isabelino con visión de futuro)*. Madrid: Canal de Isabel II, 1974; sobre el període del govern disposem del testimoni del que va ser ministre de Foment: REINOSO, Mariano Miguel. *Política administrativa del gabinete Bravo Murillo*. Madrid: 1857, i les notícies que facilita: TRENAS, Júlio. *Fermín Arteta, Ministro de Isabel II. (La anticipación de un tecnócrata)*. Madrid: Fundación Juan March / Guadarrama, 1971; a més de les seves memòries i reflexions publicades a: BRAVO MURILLO, Juan. *Opúsculos*. Madrid: 1863-1865. 5 vol.

el Parlament i les llibertats individuals, Bravo no s'esforçaria a dissimular la seva visió del parlamentarisme com la cara més obscura de la política, guiada pel personalisme i les lluites estèrils. Aquesta visió el portaria, al llarg dels seus quasi dos anys de mandat, a mantenir un continu menyspreu per la vida i els usos parlamentaris, que culminaria en l'intent de reforma constitucional de finals de 1852, el qual en realitat suposava tornar a la fórmula de l'Estatut Reial.⁸⁵⁸ Bravo representava molt bé la mena de reaccionaris que a Europa havia produït la revolució del 48, i que encapçalava el Papa Pius IX en la seva segona etapa. En aquesta lògica, el seu civilisme no obeïa a un altre criteri que el de liquidar la mística de la revolució liberal i del bàndol isabelí de la guerra civil, que emparava els *espadones*, conferint-los una aura heroica de fundadors i garantia del sistema, tot i que en la pràctica violessin tantes vegades com fos necessari aquest mateixos principis. Al cap i a la fi Espartero i Narváez s'havien fet lluitant en el mateix bàndol i en aquest punt havien mostrat prou coincidències en el seu comportament. La idea de Bravo de substituir la política per l'administració no era una altra cosa que l'intent de substituir l'ideal liberal de nació, que legitimava tot el sistema i que el 48 s'havia impregnat de democratismes, per una entronització de la molt més abstracta idea d'Estat, amb interessos permanents i representada per la Corona i l'aparell administratiu, on l'espai reservat als ciutadans com a agents polítics quedava tan restringit que es feia difícil seguir parlant de règim representatiu. Però en el seu tercer punt, l'arranjament de la hisenda, sigui perquè es tractava del corollari lògic de la idea de bona administració que el guiava i legitimava el seu projecte, sigui perquè era conscient de la debilitat estructural que aquest aspecte conferia a l'Estat espanyol, es va convertir en el seu principal objectiu. Resoldre aquest nus clau de la política espanyola que tant pesava en tots els tombants històrics, actuant com un autèntic catalitzador negatiu en tots els projectes reformadors o modernitzadors, es va convertir en la seva causa.

El fet és que Bravo va constituir un ministeri on ell, juntament amb Fermín Arteta –que ocupava el ministeri de Governació–, apareixien com a homes forts i on les figures militars hi eren absents –els ministeris de la Guerra i la Marina van ser coberts per homes de segona fila, Mirasol⁸⁵⁹ i Armero. Tanmateix, el caràcter reaccionari del conjunt era nítid: “Estaba compuesto

---

⁸⁵⁸ Una bona descripció de les posicions de Bravo Murillo en aquests moments a: VERA GONZÁLEZ, Enrique. *Pi i Margall y la política contemporánea*. Barcelona: Tipografía de la Academia, 1886. 2 vol., vol. 1, p. 343-344.

⁸⁵⁹ Tot i que al cap de poques setmanes aquest protagonitzaria la primera crisi del govern de Bravo i seria substituït per Lersundi, que no tenia grau de Tinent General. Aquest fet va provocar la dimissió de Leopoldo O'Donnell del seu càrrec de director d'Infanteria en el ministeri de la Guerra, el qual va passar definitivament a l'oposició, que ja no abandonaria fins a protagonitzar la Vicalvarada. (MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para...*, vol. 1, p. 257 i s.)

de moderados de la casca amarga, hombres todos ellos sumamente respetables, católicos a marchamartillo”,⁸⁶⁰ sentencia un observador del període.

Malgrat tot, la recepció general al nou ministeri no va ser negativa; Santillán escriu al respecte: “No he conocido un ministerio que entrase a gobernar con un apoyo más general de la opinión pública que el nombrado el 14 de enero de 1851, aplaudido incluso en esta coyuntura por el partido progresista.”⁸⁶¹ A Barcelona, el canvi de govern també tindria una acollida inicialment favorable o, si més no, no hostil.⁸⁶² Cal considerar la duresa que havia utilitzat el titular de governació del darrer govern de Narváez, el comte de San Luis, que va suposar el tancament de les institucions patronals, la Junta de Fàbriques, l’Institut Industrial, així com la major part de la premsa no governamental, fos moderada, *El Locomotor* i *El Bien Público*, o progressista, *La Opinión Pública*. La premsa barcelonina, doncs, inicialment es va mantenir expectant i va celebrar la caiguda del gabinet de Narváez-Sartorius. En aquest sentit, el reaccionari *El Áncora* naturalment va donar suport al nou ministeri, presidit per un home de conegudes conviccions conservadores que militava a l’ala dreta del seu partit; el governamental *El Sol* també va acollir favorablement el canvi; mentre que en el cas del progressista *El Barcelonés*, en primera instància, la satisfacció amb què va rebre la caiguda del detestat govern de Narváez va tapar qualsevol altra consideració. Aquest diari, després d’especular amb una imminent arribada dels progressistes al poder, que naturalment no es va produir, va mostrar les seves reserves al nou gabinet, en primer lloc per figurar-hi Fermín Arteta –vell conegut dels barcelonins–, de qui escriu el periòdic progressista:

“No se tache de mala prevención la sospecha y temor de que el señor Arteta, nombrado para el ministerio de Gobernación, sea un obstáculo para el pensamiento del nuevo gabinete, si como hemos supuesto, es más expansivo y generoso que el concebido por la administración que se acaba de desplomar, después de haber hecho todos los esfuerzos para prolongarse, y después de haber renacido de sus cenizas. Deseamos que el tiempo desmienta nuestros pronósticos.”⁸⁶³

En un ordre més general, observa que el nou ministeri ha presentat el lema *Economías y moralidad*; “Sublimes y muy lisonjeras son estas palabras”, escriu el periòdic progressista, “atendida la situación actual de la infeliz España. Echamos tan solo de menos la palabra

---

⁸⁶⁰ OPISSO, Alfredo. *Semblanzas políticas del...*, p. 145.

⁸⁶¹ SANTILLÁN, Ramón de. *Memorias*, p. 349.

⁸⁶² *El Áncora*, 21 de gener; *El Sol*, 16, 18, 21, 22, 25 de gener i 7 de febrer; *El Barcelonés*, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 29 de gener, 11, 13 de febrer. La premsa de Madrid, segons recull el Diari de Barcelona, es decantava en els següents termes: “*La España* [que més endavant esdevindria el defensor de Bravo Murillo] y *El Heraldo* [proper al comte de San Luis] guardan acerca de él la más completa reserva. *El Clamor* [progressista oficial, dirigit per Fernando Corrandi] no parece satisfecho, y aconseja a la corona llame a los representantes de la oposición conservadora. *La Nación* [progressista proper a Manuel Cortina], que ayer se mostraba ya muy inclinada en favor del ministerio Bravo Murillo, no sabemos que dirá cuando conozca su composición definitiva.” (*Diario de Barcelona*, 20 de gener de 1851).

⁸⁶³ *El Barcelonés*, 21 de gener de 1851.

tolerancia.⁸⁶⁴ I acaba afirmant: “Sería muy acertado disolver el congreso de los diputados, y convocar unas elecciones libres para que todos los principios, todas las doctrinas, todos los sentimientos generosos pudiesen obtener su legítima representación.”⁸⁶⁵

Naturalment, el nou govern no va dissoldre les Corts de moment; al contrari, va encarar la situació amb ambiciosos projectes legislatius. Justament, l'etapa de govern de Bravo es caracteritzaria per la proliferació de lleis o iniciatives legislatives que en la seva majoria no van arribar a reeixir. Entre les primeres destaca el Concordat amb la Santa Seu –tot i que era un assumpte pràcticament tancat pel gabinet anterior–, una vella aspiració del programa moderat que havia costat sis anys concretar i que, en síntesi, suposava el reconeixement de la religió catòlica com a única i exclusiva dels espanyols, i el reconeixement per part del Vaticà de la desamortització dels béns eclesiàstics realitzada fins llavors a canvi de la dotació de *culto y clero* per part de l'Estat.⁸⁶⁶ Entre les segones, la unificació del Codi Civil –engegada el maig de 1851–; la reforma de l'administració local i provincial –l'agost de 1851–; la reforma de la llei d'impremta, que va anunciar Bravo en el primer discurs a les Corts,⁸⁶⁷ el projecte de Llei General d'Ordre Públic de 1852;⁸⁶⁸ i naturalment la més ambiciosa de totes les iniciatives, la reforma constitucional de desembre de 1852, que portaria a la caiguda del Gabinet. D'entre tots els problemes que l'administració espanyola arrossegava, el que més preocupava Bravo era la situació caòtica del deute de l'Estat, un problema en el qual havien fracassat Mon el 1845, Peña Argüeyo el 1846, Salamanca el 1847, Bertrán de Lis el 1848, i el mateix Bravo en la seva etapa com a ministre d'Hisenda amb Narváez. A tal efecte, aquell 1 de febrer el govern va entrar a les Corts un projecte de llei d'arranjament del deute, que es convertiria en llei aquell mes d'agost després de llargues discussions al Congrés i al Senat. En realitat es tractava d'una suspensió de pagaments que va tenir una molt mala recepció en els mercats internacionals, a la borsa de Londres es va suspendre la cotització del paper espanyol per quasi vint anys.

Al mes d'abril, després d'haver estat estudiat en comissió, començava la discussió en el plenari del Congrés del projecte d'arranjament del deute. Un duríssim atac de Mon al projecte donaria lloc a una llarga discussió on el partit moderat es va dividir. Quan es va arribar a la votació, el ministre de Foment Fernández Negrete va votar contra el govern, fet que l'endemà va provocar la dissolució de les Corts i la convocatòria d'eleccions per al 10 i 11 de maig

---

⁸⁶⁴ *El Barcelonés*, 22 de gener de 1851.

⁸⁶⁵ *El Barcelonés*, 25 de gener de 1851.

⁸⁶⁶ Vegeu CUENCA, José María. *Relaciones Iglesia/Estado en la España contemporánea (1833-1985)*. Madrid: Alhambra, 1985.

⁸⁶⁷ LÓPEZ, Evaristo. *Antología de las...*, p. 371.

⁸⁶⁸ Vegeu: BALLVÉ, Manuel. *Orden público y militarismo...*, p. 166-170.

8.1. Les eleccions a Corts de 1851 i la victòria progressista a Barcelona

La convocatòria electoral obria la possibilitat a Bravo Murillo de disposar a les Corts d'una majoria més còmoda, no tant perquè ampliés el nombre de diputats moderats, sinó per disminuir la influència dels membres del seu partit que o bé se li oposaven obertament o obstaculitzaven les seves iniciatives. De fet, les Corts elegides el 1850, estaven completament controlades per Sartorius, que en el moment electoral era ministre de Governació, i eren d'una obediència tan àmplia al ministeri Narváez que es van conèixer amb el nom de *congreso de familia*, ja que fins i tot els diputats de l'oposició havien estat elegits gràcies a les manipulacions del comte de San Luis, fins al punt que aquests van ser coneguts com a diputats "consentits" –una acusació que va provocar la dimissió de Madoz. En qualsevol cas, Sartorius, igual que Narváez i Pidal, havien adoptat una actitud de recel respecte del nou govern, convençuts que la crisi que els havia enderrocats obeïa a una maniobra del nou President, la qual s'havia gestat des de la seva dimissió com a ministre d'Hisenda uns mesos abans. El cas és que el mateix comportament de Fernández Negrete, o la votació de confiança que va obtenir el president de les Corts, Lluís Mayans, no tenien cap altra explicació que els moviments dels homes del gabinet caigut per a obstaculitzar l'acció del govern, i que unes noves eleccions podien afavorir la substitució de molts dels afins a la vella situació.

Quan es van convocar les eleccions, Bertrán de Lis havia substituït Arteta a Governació, en passar aquest a Foment substituint el dimissionat Negrete. No hi ha unanimitat en el judici que l'acció del ministre de Governació mereix com a organitzador d'aquestes eleccions ni en el seu grau de netedat,⁸⁶⁹ tot i que la premsa progressista va protestar per les actuacions del nou ministre.⁸⁷⁰ En qualsevol cas, a Barcelona sembla clar que es produeix un canvi d'actitud del Governador Civil, en aquell moment encara Ventura Díaz, el mateix home que sota la direcció del ministeri anterior no havia dubtat a prohibir la Junta de Fàbriques i que, en la pràctica, va desmantellar l'Institut Industrial i l'Associació Defensora del Treball Nacional. Díaz, tanmateix, en una circular sobre el procés electoral emesa el 3 de maig, puntualitza el que serà el seu comportament: "Es mi deber llamar la atención de todos sobre la importancia de dichos actos [les eleccions] y sobre la necesidad que hay de que presida en los mismos el mayor orden y libertad." No obstant això, afirma: "En cuanto de mi depende y sin que sea visto que pretendo coartar en lo más mínimo la independencia electoral, no puedo prescindir de aconsejar y

---

⁸⁶⁹ Evaristo López anota: "En las elecciones de que habían de derivarse las nuevas cortes, el Ministro de Gobernación, Bertrán de Lis, nada escrupuloso, apretó los tornillos de la máquina ministerial, no omitiendo coacciones ni amañeos, con tal de conseguir, como consiguió, una gran mayoría." De la seva banda, Miraflores matisa aquest punt de vista: "Las elecciones hechas sin embargo con menos exageración política y alguna más tolerancia que en anteriores, pero sin variación ninguna en el fondo del pensamiento permanente de adquirir mayoría de votos, cuidándose poco de la calidad de esta misma mayoría." (LÓPEZ, Evaristo. *Antología de las...*, p. 381; MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para...*, vol. 1, p. 366-367.)

⁸⁷⁰ *El Barcelonés*, 2 de maig de 1851.

manifestar mi deseo de que los votos de los diputados de esta provincia, recaigan sobre hombres decididos a defender el trono de Nuestra Reina y las instituciones que felizmente nos rigen, tal como se encuentran”, amb el benentès que “los principios de gobierno y los que yo profeso no me permiten ni pueden permitirme otro lenguaje”, si bé aquests principis no li impedeixen fer una velada indicació de vot en aquests termes: “Que nunca será demasiado el aconsejar continuamente y de todos modos el que la elección para el cargo de diputados, recaiga en hombres prudentes y conservadores que busquen solo el progreso de la sociedad.” I acaba reconeixent que:

“La honradez propia de los españoles no permite seguramente el que se haga un tráfico vergonzoso de derechos políticos; mas sin embargo llega a mi noticia, aunque no de una manera justificada, que en alguna de las elecciones anteriores se emplearon torpes manejos para adquirir algunos votos (...) yo faltaría a mi obligación si no levantara mi voz contra tan ilícitos proceder, y si no previniese de la manera más terminante y eficaz a todas las autoridades y funcionarios que dependan de la mía, el que de la manera más decidida descubran y persigan en lo que las leyes les permitan a los autores de tan reprobables manejos...”⁸⁷¹

El fet és que les eleccions es van celebrar, almenys a Barcelona, en un altre clima; ho indica la participació –que depassaria el 40 per cent, sent la més alta de la dècada–, però encara més la tolerància que es va mostrar amb el partit progressista al llarg de tot el procés.

Convocades les eleccions, el tret de sortida de la campanya electoral es va produir el 3 de maig. Aquell dia, a més de la circular del govern civil, es van celebrar a Barcelona sengles reunions del partit progressista i del moderat. La reunió progressista, que es va celebrar a dos quarts de set de la tarda al saló de la Patacada del carrer de les Tàpies, havia estat promoguda per un reduït nucli format per Marià Pons i Tàrrach, Benet Armendáriz i Pau Pelachs, els quals havien obtingut per primera vegada en tota la dècada permís governatiu per a celebrar una reunió general del partit progressista a Barcelona.⁸⁷² Coneixem el contingut per l'acta de la reunió,⁸⁷³ que va presidir el veterà militant Marià Borrell, on van prendre la paraula, a més dels tres promotors de la reunió esmentats: Domènec Ferrando, Antoni Pujades, Pasqual Gessa i Ramon Feixó. Per proposar la composició de la Junta Directiva de les eleccions es va nomenar una comissió formada per Miquel Pujol, propietari; Jaume Codina, farmacèutic; Pau Pelachs, advocat; Marià Borrell, comerciant; Gerard Rovira, fabricant; Agustí Aymar, cordoner; Pasqual Gessa, advocat; Josep Fontseré, arquitecte; Vicenç Zulueta, mestre d'obres; Ramon Feixó, advocat; i Gil Bech, metge i cirurgià, com a secretari. La proposta de la comissió va situar el

---

⁸⁷¹ “Gobierno de la Provincia de Barcelona”, Barcelona, 3 de maig de 1851, Ventura Díaz (*Diari de Barcelona*, 4 de maig de 1851, p. 2.621-2.622).

⁸⁷² Així ho ressenya la proclama “A los electores del gran Partido Progresista”, que la Junta Directiva de les eleccions elegida el 3 de maig fa pública el mateix dia (*El Barcelonés*, 5 de maig de 1851).

⁸⁷³ Reproduïda íntegrament a *El Barcelonés*, 5 de maig de 1851.

duc de la Victòria en la presidència honorífica i Marià Borrell en l'efectiva, sent els vocals: Magí Soler i Espalter, Pacià Masadas, Pascual Gessa, advocats; Josep Fontseré, Antoni Rovira i Trias, Oleguer Vilageliu, arquitectes; Gaspar Roses, hisendat de les Corts de Sarrià; Antoni Ribera, propietari de Gràcia; Pere Vehils, propietari de Badalona; Ramon Planas, propietari de Sant Andreu del Palomar; Josep Ballester, propietari de la Barceloneta; Domènec Ferrando, advocat; Joaquim Albert i Álvarez, advocat i periodista,⁸⁷⁴ Sever Modelell, hisendat; Laureà Figuerola, advocat; Esteve Blanch, propietari; Agustí Aymar, cordoner; i, com a secretaris, els organitzadors de la reunió: Pau Pelachs, Marià Pons i Tárrech i Benet Armendáriz, afegint-s'hi Gil Bech.⁸⁷⁵ Immediatament la Junta va donar a conèixer el manifest "A los electores del partido progresista" i va sortir amb l'encàrrec de proposar una candidatura per als quatre districtes de Barcelona. L'esmentat manifest, ultra recordar els principis generals del partit, posava l'accent en la moralitat de les autoritats i els funcionaris i, sobretot, en les *economías*, és a dir, en la bona administració que permetés rebaixar les contribucions; recordava que el partit progressista era l'autor de la desamortització que havia estimulat la riquesa del país i acabava manifestant que la Junta presidida pel duc de la Victòria es proposava assentar la corona d'Isabel II i convidant a anar a les urnes.⁸⁷⁶ De la seva banda, la premsa progressista, igual que en totes les eleccions del període, va denunciar les irregularitats del cens, però admetent que "el sistema de tolerancia proclamado por el actual gobierno parece va a producir los efectos que le son susceptibles" i, el que és més important, "dejemos a los moderados que ahonden sus enconos y disensiones; crucémonos de brazos mientras se encaminan con asombrosa rapidez hacia su completa disolución", ja que aquestes dissidències i l'esmentada tolerància, a pesar dels perversos mecanismes de l'exclusivisme, poden permetre l'elecció de representants progressistes que defensin: la llibertat i l'ordre, el tron i les lleis, la descentralització, la desamortització, l'impuls dels ferrocarrils i canals de rec i fluvials, i finalment economies i moralitat –la consigna que havia aixecat el govern de Bravo Murillo.⁸⁷⁷ La candidatura no es tancaria fins a darrera hora per diverses raons; la principal era l'acord que a escala general s'havia adoptat en la reunió del *Circo* de Madrid d'acudir a les urnes en una conjunció

---

⁸⁷⁴ Redactor d'*El Barcelonés*.

⁸⁷⁵ Reproduïm la llista completa, així com els oradors de la reunió, perquè reflecteix molt nítidament qui era el partit progressista a Barcelona en aquests anys, i hi trobem els incansables activistes socials com Soler i Espalter, Antoni Pujades o Albert i Álvarez, juntament amb els militants veterans com Jaume Codina, Marià Borrell o el mateix Figuerola, i la nova fornada de dirigents que emergirà en el Bienni, Pau Pelachs, Agustí Aymar, Pacià Masadas, Gil Bech o Antoni Rovira i Trias (vegeu: BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*).

⁸⁷⁶ "A los electores del gran Partido Progresista", Barcelona, 3 de maig de 1851, Marià Borrell, Marià Pons i Tárrech, Pau Pelachs i segueixen tots els membres de la Junta (*El Barcelonés*, 5 de maig de 1851; *Diario de Barcelona*, 6 de maig de 1851).

⁸⁷⁷ "Editorial", *El Barcelonés*, 5 de maig de 1851.

progressista i demòcrata.⁸⁷⁸ Tanmateix, a la ciutat tothom donava per segures la reelecció de Domènech i Madoz pels dos districtes industrials i tradicionalment favorables als progressistes, Universitat i Sant Pau,⁸⁷⁹ fins al punt que, per influència dels fabricants, inicialment els moderats van renunciar a presentar candidat a Sant Pau a favor de Madoz.

De la seva banda, els moderats –oficialment monàrquics constitucionals– es van reunir també el dia 3 a la casa de la ciutat a la una del migdia. Sembla que no hi va haver acord per a formar una Junta i es va prendre la decisió que se celebressin reunions per districte on es nomenessin tres comissionats per a formar la junta general que havia de presentar els candidats i dirigir les eleccions.⁸⁸⁰ El procés resultaria més complicat i la junta general no arribaria a constituir-se. Aquestes dissensions neguitejaven els homes del partit moderat i així ho expressava la seva premsa: “El que quiera trabajar por su propia cuenta se hace indigno de pertenecer a nuestro partido”, afirma *El Sol* i recorda que “si estos años atrás podía el partido conservador dividirse impunemente, y luchar entre sí las facciones sin grave riesgo, hoy todo ha cambiado y nuestra división sería nuestra muerte”,⁸⁸¹ una amenaça que es veu amplificada “a la vista de la reunión del Circo de Madrid, y de la amalgama de progresistas y demócratas, cuyos gritos retumban en las provincias”.⁸⁸² El fet és que, tot i celebrar-se les esmentades reunions per districtes, altres candidats moderats es van llançar pel seu compte a la lluita electoral. Al districte primer, on es va concentrar més la competència, mentre una reunió d'electors llançava pel seu compte la candidatura de Manuel José Torres –que ja havia estat diputat per Sant Pau a la darrera legislatura– i un altre grup feia el mateix amb l'hisendat Carles de Fortuny, la comissió elegida en la reunió corresponent del districte celebrada el dia 4 a la Llotja de Mar –formada per Josep Juncosa, Antoni Llorens i Josep Cabañas– proposava l'hisendat Martín Rodón.⁸⁸³ La premsa moderada havia de reconèixer que “en el distrito primero no se ha establecido la armonía (...) varios candidatos todos moderados se disputarán el triunfo”. Pel que feia als altres districtes de la ciutat, en el segon, Joaquim Maria de Gispert, hisendat i promotor del Liceu, semblava un candidat que comptava amb “casi unanimidad”, però tot hi haver-se celebrat la reunió del partit, ni s'havien elegit els comissionats per a la junta general, ni s'havia pres un acord definitiu; en el tercer districte, es proposava el nom de Ramon Anglasesell sense competència; i per al quart, “se

---

⁸⁷⁸ Aquest acord entre les dues faccions del progressisme resultaria molt discutit dins del mateix partit. Manuel Cortina, líder de l'ala més dretana del partit, va amenaçar amb renunciar a la candidatura per Sevilla, en desacord amb la coalició (“Correo de España, Madrid 30 de abril”, *El Sol*, 4 de maig de 1851); per contra, José María Orense, líder de la facció demòcrata, es va presentar per vint províncies.

⁸⁷⁹ En una nota de candidats a totes les províncies espanyoles publicada pel Brusi, s'assenyalen com a candidats per la ciutat de Barcelona: Domènech, pel primer; Asquerino, pel tercer; i Vilaregut, pel quart (*Diari de Barcelona*, 5 de maig de 1851).

⁸⁸⁰ “A los electores”, *El Sol*, 4 de maig de 1851.

⁸⁸¹ *El Sol*, 4 de maig de 1851.

⁸⁸² *El Sol*, 3 de maig de 1851.

⁸⁸³ *El Sol*, 7 de maig de 1851; *Diario de Barcelona*, 7 de maig de 1851.

ha dejado a manos de los industriales, quienes se proponen dar otra muestra de gratitud a D. Pascual Madoz”.⁸⁸⁴ L’endemà, davant la confusió creada per la proliferació de candidatures, un nodrit grup d’electors “propietarios, industriales y comerciantes” –probablement els industrials reunits per donar suport a la candidatura de Madoz– que reclamaven “economías en la administración pública de alivio a la propiedad y de eficaz protección a la industria y al comercio”, proposava una candidatura formada per Joan Agell, catedràtic de química, pel districte primer; Joaquim Maria de Gispert, pel districte segon; Ramon Anglasell, catedràtic d’economia política, pel districte tercer; i Pascual Madoz, pel quart.⁸⁸⁵ Les discrepàncies principals es presentaven al districte primer, on concorrien fins a quatre candidats moderats, però també es van produir al districte segon en aparèixer la candidatura de Tomàs Illa i Balaguer amb el suport de “varios electores del distrito segundo”.⁸⁸⁶ Tan sols Anglasell anava a l’elecció sense rivals del seu partit, i en el quart els moderats renunciaven a presentar-se en favor de Madoz a petició dels fabricants. Les previsions de resoldre les discrepàncies de la reunió general del dia 3 a la casa de la ciutat, celebrant reunions separades d’electors per districtes, s’havien mostrat no sols poc realistes, sinó nefastes.

El dia 7, a quatre dies de les eleccions, el govern civil emetia una nota dirigida als alcaldes dels pobles de la província, recordant-los que “las elecciones deben ser libres y sin coacción alguna. A este fin encargo a V., muy particularmente (...) que persona alguna se permita intimidar de cualquier modo que sea a los electores, ni mucho menos violentarles para emitir su voto”,⁸⁸⁷ sense cap indicació del sentit del vot com havia estat habitual en les circulars governatives de la dècada.

El dia 9, vigília de l’elecció, apareixien les candidatures en lluita; la ministerial, sostenint el lema *Orden, Moralidad y Economías*, la formaven: Martín Rodón, pel primer; Tomàs Illa i Balaguer, pel segon; Ramon Anglasell, pel tercer; i Joaquim Maria de Gispert, pel quart. Des del ministeri no resultava admissible el suport que els fabricants volien donar a un progressista, i també resulta clar que hi havia una preferència per Rodón al districte primer, i per Illa en el segon, ja que tothom donava per segura l’elecció de Madoz en el quart; la candidatura de Joaquim de Gispert resultava llavors ornamental. El progressistes, de la seva banda, presentaven: Estanislau Figueres, advocat demòcrata, pel primer; Ildefons Cerdà, hisendat i enginyer –també proper als demòcrates–, pel segon; i Domènec i Madoz, pel tercer i quart, els d’elecció més

---

⁸⁸⁴ *El Sol*, 7 de maig de 1851.

⁸⁸⁵ *Diario de Barcelona*, 8 de maig de 1851, p. 2.700.

⁸⁸⁶ *Diario de Barcelona*, 8 de maig de 1851, p. 2.701.

⁸⁸⁷ “Gobierno de la Provincia de Barcelona”, Barcelona, 6 de maig de 1851, Ventura Díaz (*Diario de Barcelona*, 7 de maig de 1851, p. 2.682).

segura.⁸⁸⁸ L'acord del Circo de Madrid havia portat a una candidatura en què progressistes oficials i progressistes demòcrates en divideixen les places, encara que amb avantatge per als primers, que anaven als districtes més segurs; a més, la personalitat dels dos candidats demòcrates, Figueres⁸⁸⁹ i Cerdà,⁸⁹⁰ dues persones molt més conegudes a Madrid que a Barcelona –el primer tenia despatx obert a Tarragona i a la capital i era un membre actiu de comitè central d'aquest partit a Madrid, i el segon, per la seva condició d'enginyer civil de l'Estat, estava molt ben relacionat a la capital–, indica un acord de caràcter general pres a Madrid, ja que els homes del partit demòcrata a Barcelona en aquests moments són uns altres, molt més orientats cap a posicions republicanes i encapçalats per Coello i Montalvo. En el bàndol conservador, malgrat tots els esforços per a arribar a un acord, continuaven en la lluita els moderats independents Manuel José Torres i Carles de Fortuny, pel districte primer, i encara es mantenia, a pesar de tot, la tercera candidatura impulsada pel grup d'electors que s'autoanomenaven “propietarios, industriales y comerciantes” –i que nosaltres interpretem com a promoguda pels antics membres de l'Institut Industrial de Catalunya–, amb Agell, pel primer; Gispert, pel segon; Anglasesell, pel tercer; i Madoz, pel quart. Aquesta candidatura era la que sostenia *El Sol*,⁸⁹¹ que fàcilment es podia identificar amb l'élite econòmica i intel·lectual de la ciutat, que intentava retenir el vot dels fabricants –clarament a l'oposició després dels fets de l'any anterior– mantenint Madoz en la seva candidatura.

---

⁸⁸⁸ L'acord de la Junta Directiva de les eleccions porta data del 5 de maig (*Diario de Barcelona*, 9 de maig de 1851).

⁸⁸⁹ Estanislau Figueres havia nascut a Barcelona el 1819, va estudiar dret a Cervera, Barcelona i València. Sent estudiant va entrar a formar part del partit progressista el 1837 i es va afiliar al republicà el 1840, del qual es va separar després dels fets de 1842. Va formar part de la redacció d'*El Constitucional* durant el trienni esparterista i es va oposar a la coalició que va enderrocar aquest el 1843. A partir de 1844 va viure a Tivissa i a Tarragona, on es va establir com a advocat el 1849, després d'haver participat en els fets revolucionaris de Madrid l'any anterior. A les Corts elegides el 1851, va formar la minoria demòcrata juntament amb Orense, Lozano i Jaén. Formava part d'una generació republicana que va emergir a la política en aquest moment, juntament amb Pi i Margall i Joan Baptista Guardiola, molt vinculats a la vida política de la capital, el qual protagonitzaria la vida d'aquest partit fins al Sexenni. (RODRÍGUEZ SOLÍS, E. *Historia del partido...*, vol. 2, p. 490-492; ROMANONES, Alvaro de Figueroa y Torres, Conde de. *Los cuatro Presidentes de la Primera República Española*. Madrid: Espasa Calpe, 1939; JANUÉ, Maricó. “Figueres i de Moragues, Estanislau”. A: MESTRE I CAMPI, Jesús. *Diccionari d'història...*, p. 460-461.)

⁸⁹⁰ Tan sols disposem de la biografia de Cerdà de Fabià Estapé, esplèndida en tants aspectes, però presta una atenció mínima a les seves activitats polítiques. Sobre aquestes sabem força coses del període del Bienni i de la seva participació a l'ajuntament i a la Milícia Nacional, gràcies als treballs de Benet i Martí. No resulta clar si en aquests moments ja estava vinculat al partit demòcrata o si tan sols era un progressista de posicions avançades. Tanmateix, la seva aparició en una candidatura per Barcelona amb tota probabilitat es va acordar a Madrid, on era una persona més coneguda que a Barcelona, on amb tota probabilitat hi havia altres candidats tan progressistes com demòcrates més clars. Resulta una hipòtesi versemblant, un repartiment de candidats entre els dos partits per la ciutat de Barcelona, i la seva incorporació com a candidat ben vist per la direcció demòcrata de la capital, que a més reunia la condició de persona respectable i de funcionari públic. (ESTAPÉ, Fabià. “La vida y obra...”; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 553 i s.; vol. 2, p. 32 i s., p. 96 i s., p. 362 i s.)

⁸⁹¹ *El Sol*, 8 de maig de 1851.

El fet és que a darrera hora i després d'un encreuament de correspondència pública entre un grup de fabricants i Madoz,⁸⁹² aquest va renunciar a presentar-se pel districte barceloní de Sant Pau, tot i mantenint la seva candidatura tradicional per Tremp. Encara que no coneixem els detalls de l'afer, cal pensar que el penós incident de les Corts de 1850, quan Madoz va ser acusat per Sartorius d'haver estat elegit diputat amb el favor del govern –provocant la dimissió immediata del navarrès abans de poder ser acusat de diputat *consentit*–, juntament amb l'acord entre els partits progressista i demòcrata, i probablement el desig de Joan Vilaregut de ser elegit, van decantar Madoz per no acceptar la proposta dels fabricants i mantenir-se en els fets i en les aparences en la més pura disciplina partidària. El mateix dia 10, els progressistes difonen la seva candidatura definitiva, ara formada per Figueres, Cerdà, Domènech i Vilaregut.⁸⁹³ De la seva banda, la renúncia de Madoz suposava també un entrebanc per a les files governamentals i per als promotors de la candidatura moderada independent encapçalada per Agell, on Madoz era una basa decisiva. A la vista de l'afer, *El Sol* comenta: “Esto destruye la combinación que hasta aquí había ido en boga [és a dir, la que el periòdic havia sostingut] y en la víspera misma de las elecciones siembra la confusión en el campo electoral, obligando a los partidos a buscar precipitadamente un nuevo candidato (...) no obstante el monárquico constitucional, por más que este lance le haya cogido enteramente desprevenido, no creemos que deba abandonar el palenque, y no lo abandonará seguramente. Mañana podremos dar el resultado de los trabajos de hoy. Si la intriga hubiese dirigido muy estudiadamente estos sucesos, seguramente no habría podido conducirlos de otro modo.”⁸⁹⁴ L'endemà, els moderats presentaven pel districte quart el president del Consell de Ministres, Juan Bravo Murillo:

“Una reunión de industriales, comerciantes y propietarios, convencidos de que en las presentes circunstancias nada interesa tanto a Cataluña como el dar una pequeña muestra de gratitud y consideración al Exmo. Presidente del Consejo de ministros, de quien tan señalados favores ha recibido la industria, elemento vital para el país, ha acordado por unanimidad proponer para candidato del cuarto distrito de esta capital, que es donde cabalmente la fabricación tiene su principal asiento...”⁸⁹⁵

I a continuació es publicaven les candidatures recomanades, reproduint però totes les candidatures moderades sense prelació, encara que decantant-se al districte segon per Joaquim Maria de Gispert sobre Illa i Balaguer, ja que aquell havia quedat desplaçat per la candidatura de Bravo al districte quart.

---

⁸⁹² La correspondència entre diversos fabricants que oferien la plaça a Madoz i aquest es va publicar al diari progressista de Madrid *La Nación*, però la notícia no es va conèixer a Barcelona fins al dia 8 (*El Sol*, 9 de maig de 1851).

⁸⁹³ *El Barcelonés*, 10 de maig de 1851.

⁸⁹⁴ *El Sol*, 9 de maig de 1851.

⁸⁹⁵ *El Sol*, 10 de maig de 1851.

El darrer esforç dels partits, el mateix dia 10, revela bé en quin terreny creien que es jugaven l'elecció. El moderat *El Sol* insisteix en l'oportunitat de votar Bravo Murillo: "Los industriales deben aprovechar gozosos esta ocasión propicia que se les presenta para adquirir en las regiones del poder un mediador eficaz y eminente, en el parlamento un jurisconsulto profundo, un orador elocuente y persuasivo, y en los círculos políticos una influencia de gran valía."⁸⁹⁶ De la seva banda, el progressista *El Barcelonés* insisteix en la reducció de contribucions i en el control de la despesa pressupostària, terreny en què no vol deixar la bandera al govern: "Si los electores de esta capital los llevan [els candidats progressistes] a los escaños del Congreso votarán siempre por las reducciones de gastos y por el alivio de las contribuciones que pesan sobre los pueblos."⁸⁹⁷ I encara un argument paral·lel irromp en la campanya, el sollevament a Portugal del general liberal-conservador duc de Saldanha. Una revolució que, a la vista del descontentament militar que regnava a l'exèrcit espanyol, especialment entre els caps moderats, havia de preocupar seriosament Bravo Murillo. Significativament, mentre la premsa progressista rep el cop de Saldanha com un alliberament, la premsa moderada barcelonina l'acusa d'il·legal i il·legítim, i es converteix en un element important de la campanya de suport a la línia civilista iniciada per Bravo.⁸⁹⁸

El resultat electoral, dos dies més tard, va aclarir el significat de les operacions i maniobres polítiques que havien jugat en la conformació de les diverses candidatures i en l'estat d'ànim dels electors. La victòria va ser completa per a la candidatura progressista, que va veure elegits en primera volta tots els seus candidats per majoria. La participació, que es va situar en el 40,2 per cent, va ser la més alta de la dècada moderada a les eleccions generals a la ciutat, una participació que tampoc no seria superada durant el Bienni.⁸⁹⁹ Una primera observació fa pensar que els electors progressistes van anar a votar per primera vegada en la dècada convençuts que la victòria era possible, però també que la major part dels votants tradicionalment moderats ho van fer. Resulta del tot raonable pensar que la retirada de Madoz, substituint-lo Bravo, no va produir l'efecte buscat per un sector del moderantisme barceloní de retenir el vot industrialista conservador i dissident del govern. De fet, una candidatura amb homes com Joan Agell i Madoz no era una altra cosa que un intent de retenir el vot conservador més decebut pel règim moderat i evitar una derrota completa a Barcelona. Finalment, la imposició de la candidatura del President del govern, una figura a qui els moderats dissidents tampoc no volien enfrontar-se, però que íntimament no apreciaven gens,

---

⁸⁹⁶ *El Sol*, 10 de maig de 1851.

⁸⁹⁷ *El Barcelonés*, 10 de maig de 1851.

⁸⁹⁸ Entorn als fets de Portugal els dos diaris van polemitzar: *El Sol*, 5, 8 i 10 de maig de 1851; *El Barcelonés*, 5 i 6 de maig de 1851. Kiernan assegura que la revolució de Saldanha va servir de model a d'O'Donnell per la Vicalvarada, fent un cop d'Estat restringit, (KIERNAN, V. G. *La revolución de...*, p. 46.)

⁸⁹⁹ Prenem totes les xifres de MESTRE I CAMPÍ, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 714; i del *Diario de Barcelona*, 12 de maig de 1851, p. 2.791-2.792.

va fer fracassar tota l'operació i va decantar uns quants vots per homes indubtablement industrialistes, de qui els fabricants podien esperar suport, com Domènech, Vilaregut o el mateix Cerdà. Si s'examinen els resultats per districtes, aquestes hipòtesis es confirmen. Al districte primer, que va tenir la participació més baixa, un 36,1 per cent, es va imposar Figueres sense dificultats, doblant el seu principal adversari, el governamental Rodón, en nombre de vots, 252 per 133, mentre que els moderats d'oposició o independents, Joan Agell i Manuel de Torres, obtenien uns modestíssims resultats, 46 i 35 vots respectivament. Sembla clar que tots els progressistes es van mobilitzar, però que els moderats confusos per les dissidències i la proliferació de candidats es van dividir o no van anar a votar. Al districte segon, on va votar el 40,2 per cent de la ciutat, Cerdà es va imposar més ajustadament a Joaquim Maria de Gispert, per 145 i 122 vots respectivament. Illa i Balaguer, que amb l'operació Bravo havia quedat desplaçat dels suports oficials, va obtenir 2 tristos vots. Ací també semblen haver-se mobilitzat tots els electors progressistes, però no és segur que ho fessin tots els moderats, ni que no hi haguessin fugues dels descontents cap a aquells, encara més si tenim en compte la discutida personalitat de Joaquim de Gispert –associat a l'empresa del Liceu, tan discutida a la ciutat– i el fet de no haver-hi candidats moderats dissidents o independents. La votació als dos districtes industrials va resultar més clara. Amb una participació extraordinària del 46 per cent; Domènech es va imposar al tercer, Universitat, a Anglasesell, que tenia el suport de totes les candidatures i sectors moderats, per un marge no gaire ample, 201 vots contra 173. Probablement és on els moderats van aconseguir mobilitzar millor les seves bases, que van anar a votar i van actuar amb més disciplina, però contra un candidat progressista molt fort que tenia la confiança dels industrials. Per últim, al districte de Sant Pau, l'únic que els moderats havien donat inicialment per perdut, tot i que les candidatures oficials s'entestessin a voler oposar a Madoz qualsevol candidat, i on finalment el govern va presentar sorprenentment a darrera hora el mateix president contra l'experimentat Vilaregut, amb una participació del 41,1 per cent, Vilaregut va obtenir 221 sufragis per tan sols 144 de Bravo Murillo. Ací tots els progressistes van anar a votar, però molts industrials de tots els matisos ho van tornar a fer pel seu col·lega.⁹⁰⁰

Algunes fonts afirmen que la candidatura progressista-demòcrata va comptar amb el suport explícit dels homes del desaparegut Institut Industrial de Catalunya.⁹⁰¹ A la vista del que hem exposat sembla clar que el partit progressista en aquestes eleccions va actuar en clau estrictament partidària i seguint els acords que a Madrid s'havien pres amb els demòcrates en la reunió del *Circo*, sent aquesta la causa per la qual Madoz no va acceptar la candidatura per Barcelona que li oferien alguns industrials. Més aviat, en preguntar-nos qui eren aquests

---

⁹⁰⁰ *Ibidem*.

⁹⁰¹ MESTRE I CAMPÍ, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, p. 449; i SOLÀ I MONTSERRAT, Roser. *Joan Vilaregut i...*, p. 282, n. 133 i 134. Aquesta darrera, malgrat tot, pren la idea de Mestre sense aportar nous elements.

industrials i com van operar, podem veure que es tractava dels antics impulsors de l'Institut Industrial –molts d'ells candidats moderats independents com Illas i Vidal a Mataró o Sol i Pedrís a Granollers–,⁹⁰² que aposten per assegurar l'elecció de Madoz i derrotar el candidat demòcrata Estanislau Figueres amb un home proper com Joan Agell, o concertar amb el moderantisme oficial el nom de Ramon Anglasesell –un teòric del proteccionisme. En definitiva, i una vegada més, un intent eclèctic de portar al Congrés un conjunt de diputats que, sense aparèixer obertament oposats al govern, poguessin seguir una política independent al servei del grup industrialista. La renúncia de Madoz, mantenint-se dins l'estricta disciplina partidària, va estroncar aquesta estratègia. Com havia dit *El Sol*, molt contrariat, “esto destruye la combinación que hasta aquí había ido en boga”. Efectivament la va destruir per l'errada del govern, o potser pel càlcul d'aquest, preferint una victòria progressista, que en el còmput global del Congrés elegit havia de ser poc important, a la consolidació d'un moderantisme dissident a la ciutat de Barcelona, que a més estava disposat a entendre's amb l'oposició en matèria econòmica. A Barcelona tan sols el diari catòlic *El Áncora* havia sostingut la posició del govern inicialment –*El Sol*, no ho va fer fins a darrera hora quan es va conèixer la candidatura de Bravo Murillo. El fet és que els progressistes es van trobar amb una victòria inesperada per la seva amplitud.

La lectura dels resultats va ser la font de noves polèmiques entre els dos partits, però d'una manera o altra els diaris polítics de Barcelona destaquen el transvasament de vots que s'ha produït a favor de les candidatures progressistes per explicar el resultat. *El Barcelonés* escriu:

“Ahí está el resultado de las elecciones; tu completa derrota [la del partit moderat], prueba que tus mismos hombres no tienen fe en tus palabras: tus mismos afiliados saben perfectamente comparar los tiempos (...) pues los aranceles y demás leyes que destruyen nuestra naciente industria, hijas son de los hombres del bando moderado: el sistema de ruinosas gabelas debido es al gobierno de nuestros adversarios (...) vuestros administrados os han conocido y hasta vuestros mismos amigos os abandonan.”⁹⁰³

I el seu adversari, *El Sol*, en aquest punt no deixa de donar-li la raó; si en una primera reacció a cop calent afirmava: “Las innobles arterias en unos, los engaños de mala ley de otros, rencillas y miserables pasiones de estos, y apatía y tal vez excesiva confianza en los más, he aquí lo que ha dado el triunfo a nuestros adversarios, antes que el valimiento y estima que gozan sus

---

⁹⁰² Illas va ser derrotat per Domènech a Mataró, que va obtenir doble acta, i Sol va sortir elegit a Granollers contra el governamental Clavé (*Diario de Barcelona*, 12 de maig de 1851). Aquest darrer, en un discurs a les Corts pocs mesos més tard, faria notar la implacable derrota dels moderats a la ciutat de Barcelona i advertiria que aquesta era una reacció que s'estava estenent per tota Espanya a causa de l'excés de tributs i de la fatiga fiscal dels electors (discurs de Sol i Pedrís en el debat sobre els presupostos de la casa Reial, *DSC*, legislatura de 1851-52, p. 1.751-1752, reproduït parcialment a RUIZ CALONGE, Joan [presentació i tria]. *Panorama del pensament català contemporani*. Barcelona: Vicens Vives, 1962, p. 114-116).

⁹⁰³ *El Barcelonés*, 12 de maig de 1851.

principios”,⁹⁰⁴ al cap de pocs dies reconeixeria: “En cuanto a este triunfo han cooperado en gran manera lo que en lenguaje militar se denominan tráfugos”⁹⁰⁵ o “el *accidental* triunfo que les proporcionaron causas y circunstancias, que ni eran cosa suya [dels progressistes] ni buscaron ellos, ni tienen en su fondo significación alguna política.”⁹⁰⁶ I encara *El Áncora*, que s’ha decantat pel govern, escriu, confirmant la mateixa explicació sobre el resultat: “Si la moderación abandona a los que dicen profesarla, el progreso acabará por arrollarlos [i hi afegeix la conclusió] para que, por mucho que corra el progreso, le dé alcance y lo arrolle la democracia.”⁹⁰⁷

Tanmateix, el resultat electoral a tota Espanya va resultar molt favorable al govern, amb una majoria aclaparadora com sempre; tan sols l’aparició d’un petit grup demòcrata pot ser registrat com a novetat. En qualsevol cas, el resultat barceloní permetia la formació d’un notable grup progressista català al Congrés per primera vegada des de 1843; a més de Figueres, Cerdà, Vilaregut i Domènech –aquest darrer pendent de disputar la segona volta per Mataró–, van sortir elegits Pascual Madoz per Tremp, Jaume Ceriola per Motblanch, Salvador Maluquer per la Seu d’Urgell i Jaume Nadal per Lleida.

En resultar elegit Domènech per Mataró en segona volta, va renunciar a l’escó de Barcelona i es va haver de repetir la votació. Joan Prim, que havia exercit com a diputat per Vic en la legislatura anterior, quan es disposava a presentar-se per a la reelecció, va rebre del ministeri de la Guerra la proposta de tornar a la Capitania General de Puerto Rico. L’oferta el va fer desistir del seu propòsit de tornar-se a presentar, renunciant a la seva candidatura a tots els districtes, però passades les eleccions el ministeri va haver de desmentir-se, ja que es va conèixer el resultat del judici de residència que Prim tenia pendent de la seva anterior etapa davant la capitania de l’illa, el qual l’incapitava per exercir el càrrec fins a transcorreguts quatre anys. L’afer va contrariar molt el general, que es va sentir víctima d’un engany per a apartar-lo de l’activitat política. Quan es va presentar la vacant al districte barceloní d’Universitat, es va decidir a aprofitar l’oportunitat.⁹⁰⁸ L’empresa inicialment no era senzilla; la duresa amb què Prim havia tractat la ciutat durant els fets de 1843 no havia estat oblidada i

---

⁹⁰⁴ *El Sol*, 12 de maig de 1851.

⁹⁰⁵ *El Sol*, 13 de maig de 1851.

⁹⁰⁶ *El Sol*, 15 de maig de 1851.

⁹⁰⁷ CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 193.

⁹⁰⁸ Tot l’episodi està detallat a les diverses biografies de Prim que hem consultat; la més documentada és la d’Olivar Bertran, que reproduïx la correspondència de Prim d’aquests dies amb el seu amic, el coronel Masia. (OLIVAR BERTRAND, Rafael. *El caballero Prim*. Barcelona: L. Miracle, 1952. 2 vol., vol. 2, p. 57 i annex XXIII i XXIV, p. 403-404; DIEGO, Emilio de. *Prim. La forja...*, p. 145; ANGUERA, Pere. *El general Prim...*, p. 219; totes elles inspirades en aquest punt en les obres clàssiques de: GIMENEZ GUITED, Francisco. *Historia militar y política del general Don Juan Prim*. Barcelona: 1871, p. 322-328; i ORELLANA, Francisco José. *Historia del general...*, vol.1, p. 757.)

molt menys entre els progressistes barcelonins, la major part dels quals van lluitar en el bàndol de la Junta Suprema. Entre ells hi havia un home que havia jugat un paper tan destacat com Marià Pons i Tárrech, que ara ocupava la secretaria del partit a la ciutat. No obstant això, la Junta del partit progressista a Barcelona es va decidir a atorgar-li la confiança apel·lant a la consigna d'*olvido, reconciliación y concordia*, que havia presidit la campanya electoral progressista de 1851, encara que sense unanimitat en la proclamació de la candidatura de Prim. La Junta, una vegada determinat el candidat, declarava que era conegut com a “soldat valerós, defensor de la indústria [sembla que en la seva designació els industrials van jugar novament un paper decisiu], gran orador, i finalment persona molt coneguda”.⁹⁰⁹ Per acabar de vèncer les reticències que la seva persona despertava, Prim va dirigir una carta pública a la Junta Progressista de Barcelona, amb data de 18 de juliol.⁹¹⁰ En aquesta carta-manifest, després de proclamar-se com a monàrquic constitucional i liberal en política, exposava que en matèria econòmica era partidari d’impulsar el comerç desenvolupant la Marina, promoure l’agricultura de totes les províncies i...

“...defender a palmos y pulgadas la tan combatida industria catalana, como la Industria Nacional, y sin la cual no hay riqueza posible en las naciones (...) Los que pretenden de buena fe que la competencia desarrolla las industrias, en mi concepto, deliran (...) Yo admitiré la competencia cuando nuestra industria esté a la altura de las extranjeras y cuando con ventaja podamos competir. Con la prohibición han llegado las naciones cultas y previsoras al estado de prosperidad y riqueza en que las vemos. Este es mi sistema. Y digo que defenderé la industria catalana como siempre la he defendido, no para granjearme en estos momentos las simpatías de los fabricantes, pues hace mucho tiempo que me honro con ellas. Las defenderé porque, como vosotros, estimo la prosperidad y el engrandecimiento de esta noble tierra, porque tengo aquí mi familia, mis afecciones, mis amigos, y últimamente, porque nací entre vosotros, porque hablo vuestra lengua, y porque late en mi pecho la sangre de los Berengueres y Rocafort.”⁹¹¹

Un polític astut i experimentat com Prim s’oferia amb aquesta carta a ser el portaveu dels interessos industrials a Madrid. Sabia que els fabricants eren en gran mesura la clau de la política barcelonina i en quin grau les seves possibilitats i les del seu partit passaven en aquest moment per una forta aliança amb aquest sector. A més, no hem d’oblidar que es presentava per un districte típicament dominat pels interessos industrials, el d’Universitat, que comprenia la zona nord del Raval i, per tant, les fàbriques ubicades a l’entorn del carrer Tallers. L’operació va resultar rodona. Se li va enfrontar un candidat de poc pes, el brigadier Francisco Luján –esparterista–, i tot i que la campanya va ser dura –Prim va haver de suportar els atacs de la dreta i de l’esquerra, que no li perdonava la seva actitud de 1843–, va resultar vencedor per un

---

⁹⁰⁹ OLIVAR BERTRAN, Rafael. *El caballero Prim...*, vol. 2, p. 58.

⁹¹⁰ “Carta manifiesto a la Junta de Elección del partido progresista de Barcelona”, Joan Prim, 18 de juliol de 1851 (citat a DIEGO, Emilio de. *Prim. La forja...*, p. 147).

⁹¹¹ DIEGO, Emilio de. *Prim. La forja...*, p. 146-147.

marge ample, encara que amb una participació força menor de la que s'havia registrat el mes de maig. El 6 de novembre va prendre possessió del seu escó a les Corts.

Es van reobrir les Corts i l'1 de juny es va iniciar la nova legislatura. En la votació del President, Lluís Mayans va obtenir 165 vots, per 28 d'Olózaga, fet que ja dona una idea de quina era la correlació de forces existent.

En aquests mesos s'havien de descabdellar algunes de les iniciatives del govern de Bravo Murillo. Una de les que va causar més soroll a Catalunya va ser el nou projecte de Codi Civil, ja que al mes de maig la ponència, que presidia García Goyena, havent acabat els seus treballs, va lliurar el projecte al Ministeri, i aquest va començar a recollir les reaccions de magistratures, col·legis d'advocats, etc. A Barcelona, el nou codi, que tenia una orientació radicalment uniformadora, va provocar una viva reacció de rebuig, ja que suposava en gran mesura la liquidació del dret civil català, després que el dret públic en els cent anys anteriors, arran de la Nova Planta, ja havia estat liquidat. La campanya que es va iniciar contra el nou codi va tenir en Estanislau Reynals i Rabassa el seu més brillant artífex,⁹¹² i en l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, el seu focus principal. Definitivament va servir de catalitzador per a la cristallització de l'escola jurídica catalana, que en aquests anys va fixar les seves idees historicistes inspirades en el pensament de Savigny.⁹¹³

Un altra iniciativa governamental posaria al descobert com les resistències i el rebuig al model moderat començava a expressar-se obertament a la societat catalana. El govern de Bravo Murillo va iniciar els tràmits per a procedir a la reforma moderadament descentralitzadora de la legislació local, una reclamació sentida arreu d'Espanya pels excessos centralitzadors que van seguir les lleis de 8 de gener i 2 d'abril de 1845. Amb aquest motiu, l'1 de novembre de 1851 es va presentar al Senat un projecte legislatiu per a reformar la llei d'organització i atribucions dels ajuntaments, diputacions i consells provincials i de govern de les províncies, és a dir, tota la legislació que regulava l'administració territorial espanyola. En l'exposició que acompanyava el projecte es raonava que, havent-se ja aconseguit la submissió dels organismes locals a l'autoritat del govern,

“...no es extraño que la opinión pública se haya modificado, declarándose favorable al mayor ensanche de la acción local y provincial en su parte administrativa, y que el gobierno aprovechando también las lecciones de la experiencia, se juzgue en el caso de someter a las Cortes una prudente reforma en este sentido”, encara que “con la vigilancia continua y la

---

⁹¹² ARNAU I RAVENTÓS, Lúdia. “El moviment codificador de mitjan segle XIX”. Comunicació. *VIII Congrés d'Història de Barcelona*. Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat, novembre de 2003 [en premsa]; PERMANYER Y TUYET, Francesc. *El derecho civil...*

⁹¹³ DURAN I BAS, Manuel. “La escuela jurídica...”.

intervención eficaz del supremo gobierno, responsable del orden público y tutor de los intereses de los mismos pueblos”.⁹¹⁴

Segons González Posada, la reforma era “harto prudente”.⁹¹⁵

El fet és que, per a la confecció de la nova legislació, es va demanar als ens locals, a través dels governadors civils, que informessin de la conveniència de la nova legislació al llarg de l'estiu.⁹¹⁶ La Diputació de Barcelona ho va fer en una sessió extraordinària del 27 d'agost.⁹¹⁷ És interessant el contingut del text perquè expressa la posició de les élites barcelonines –hem de tenir en compte el caràcter conservador de tots els membres de la corporació provincial– respecte de la centralització moderada, que ja s'ha practicat al llarg de sis anys. L'informe, després de situar el marc de les tres legislacions territorials que hi havia hagut a Espanya en el període constitucional –la progressista de 1823, aquella reformada el 1835 i la moderada de 1845–, afirma que en matèria de doctrina, si es comparen les dues escoles, “todo principio general y absoluto ofrece dificultades graves si es caso que no produce complicaciones lastimosas, al reducirlo a la práctica”⁹¹⁸ i que aquesta diputació “desea reunir una suficiente copia de observaciones que le pongan en estado de evitar los extremos, expresando lo defectuoso y utilizando lo bueno de ambas escuelas políticas”, un eclecticisme que, en les circumstàncies polítiques del moment, expressa el profund desacord amb la pràctica moderada i la seva enyorança dels anys anteriors. Més endavant ho diu clarament:

“Esta Diputación que fue creada bajo la influencia de la Ley de 8 de Enero de 1845, y que dentro del reducido círculo en que funciona, deplora no pocas veces su incapacidad legal para el fomento de los intereses provinciales, vuelve la vista como por instinto a sus antecesoras en los años desde 1836 a 1845, y si bien no deja de conmoverse al considerar la inmensa responsabilidad que pesaba sobre ellas en cuanto al buen uso de las vastísimas facultades de que se hallaban investidas; y cuan peligroso era para el Gobierno Superior tener con frecuencia que luchar con corporaciones tan poderosas, ambiciona no obstante la aureola de gloria que les

---

⁹¹⁴ DSS, legislatura de 1851-52, 1 de novembre de 1851, p. 1.299.

⁹¹⁵ GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del...*, p. 219-220, n. 1.

⁹¹⁶ La RO de 22 de juliol demana a les corporacions, ajuntaments, governs civils, consells provincials i diputacions provincials que informin del projecte del govern: “La Diputación acordó, previo dictamen de la Comisión primera, dirigir al Excelentísimo Sr. Gobernador la contestación siguiente.” (ADB, llibre d'actes, sessió de 27 d'agost de 1851.). Per contra no hem trobat cap document en la documentació municipal que acrediti aquell estiu ni la recepció de la demanda del govern, ni cap debat sobre el particular.

⁹¹⁷ La sessió, celebrada en ple estiu, va comptar amb poca assistència. No hi eren ni el President –el governador civil ocupava el lloc per llei– ni els secretaris. Tan sols hi eren presents Ignasi Vieta, que va actuar com a President. Absents el secretari Carles de Fortuny i el vicesecretari Pere Dalmases, s'habilita Jaume Camarasa per actuar com a tal. Hi eren presents, a més, els diputats Ramis, Gualba, Portell, Piera, Serra i Amat. (ADB, llibre d'actes, sessió de 27 d'agost de 1851.)

⁹¹⁸ L'observació resulta interessant, ja que il·lustra fins a quin punt entre els moderats catalans no havien penetrat les idees de l'escola doctrinària francesa i com, més aviat, aquestes considerades apriorístiques, eren rebutjades.

proporcionaban la facilidad de hacer el bien de su país y el derecho de administrar con arreglo a la ley y a los sentimientos de la conciencia pública, los bienes de la provincia”,

una impugnació global de la legislació provincial moderada i la necessitat peremptòria de procedir a la reforma del sistema. En aquest sentit, es manifesta la necessitat que les diputacions siguin entitats elegides per sufragi popular i “que ejerzan autoridad sobre las municipalidades de su distrito en todo cuanto tenga relación con su administración económica”. Entrant en concrecions, examina si les diputacions han de veure els recursos de particulars sobre l'espínós assumpte de les quintes i el repartiment de contribucions, i inequívocament es decanta per encomanar aquest afer als tribunals, declarant que aquests assumptes han de ser de la jurisdicció del contenciós-administratiu i eludint així els dos assumptes més espínosos que les administracions locals tenen encomanats. Ahora, es reclama del govern la informació estadística que li permeti realitzar el repartiment correctament, és a dir, sense renunciar a aquesta operació decisiva en el sistema impositor vigent, però recordant que aquesta estadística correspon fer-la al govern. A continuació passa a definir quines són les atribucions del govern –exercides pels governadors civils– i quines les de les diputacions, reclamant per a si totes les de foment dels interessos provincials i actuant “como Ayuntamiento general de la provincia en todas las cuestiones que no participando de la naturaleza de la administración activa, tienen relación inmediata con el régimen económico de las municipalidades”. Però allí on la reivindicació és frontal és amb relació a l'organització d'aquestes corporacions: “De nada servirían tan saludables reformas, de nada aprovecharía esa ampliación de facultades, si no se daba a las diputaciones provinciales una organización diferente de la que hoy día tienen”, s'afirma i es proposa limitar el poder dels governadors sobre les diputacions i l'autonomia d'aquestes: “Que los acuerdos se tomaran a pluralidad absoluta de votos de los Diputados que concurren a la sesión, que las resoluciones serán ejecutadas por los Gobernadores de provincia en su carácter de Presidentes natos sin facultad para suspenderlas.” També es proposa reconsiderar el paper dels consells provincials, que en la legislació vigent han suplantat en gran part les diputacions i, en aquest sentit, es demana la modificació del nomenament i el règim dels vocals: “Mixto debería ser su nombramiento, esto es a propuesta de las diputaciones y de elección de la Corona y honorífico y gratuito el cargo de consejero”, així com reduir-los a cossos consultius, una vegada gran part dels seus atributs passin als tribunals del contenciós-administratiu.

La reforma no es duria a terme. El tancament de les Corts, poques setmanes més tard, pel govern de Bravo Murillo la deixaria en un dels tants intents descentralitzadors frustrats que els moderats farien fins a la Gloriosa,⁹¹⁹ però l'informe de la diputació barcelonina és molt revelador

---

⁹¹⁹ Vegeu GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del...*, p. 221 i s. S'hi examinen els intents descentralitzadors dels moderats i unionistes que se succeïren fins a la Gloriosa, molt especialment el de Posada Herrera el 1862.

del rebuig general que el centralisme moderat en matèria d'administració territorial, com a pràctica política, però també com a doctrina administrativa, rebia a Catalunya en tots els sectors, inclosos els moderats; i és una prova també de com el govern de Bravo Murillo encarava els anys darrers de la dècada en un clima general de contestació, fos en forma d'oposició frontal o de reclams de reforma i revisió del sistema provinents dels homes i els grups socials que conformaven la seva base.

Aquest clima de contestació va ser patent en les noves Corts que es van obrir abans de l'estiu i amb motiu de l'aprovació definitiva de l'arranjament del deute –que va passar l'aprovació del Congrés el 29 de juliol–, però també al carrer i en molts salons. Al carrer, el govern hauria d'enfrontar-se a una generalitzada protesta estudiantil a causa de l'increment de les taxes universitàries.⁹²⁰ Quan la situació es va complicar, el govern va optar per tancar els centres universitaris i les Corts el dia 30 de juliol, i no es van tornar a obrir fins a l'11 de novembre.

8.2. El debat sobre l'estat de setge: l'oposició frontal al govern

A Barcelona, les eleccions i la victòria progressista-demòcrata van tenir un corol·lari tràgic. En circumstàncies mai ben aclarides, aquell estiu va ser assassinat el líder republicà barceloní Francesc de Paula Coello. Tot i que hi ha diverses versions sobre els fets,⁹²¹ sembla que la de Conrad Roure, que la coneixia de primera mà pel seu avi, és la més versemblant. Coello, que arran dels fets de 1848 havia estat confinat a Piera, és va reintegrar a Barcelona i a l'activitat política a la meitat de l'any 1850, amb l'objectiu de reorganitzar el partit republicà, ara dins de la facció demòcrata-progressista que s'havia format a Madrid amb el manifest de 1849, però amb una dinàmica local molt diferent, impulsada pel grup que formaven Pere Montaldo, Francesc Clavé, Albert Colombrí, Agustí Reverté i Albert Fontanals, entre d'altres, inspirats des del seu exili per Abdó Terrades.⁹²² Sabem que, amb motiu de festejar l'elecció d'Estanislau Figueres

---

⁹²⁰ Sobre el particular es pot veure: LÓPEZ, Evaristo. *Antología de las...*, p. 387 i s.;

⁹²¹ L'assassinat de Coello, juntament amb l'execució de Xaurador i la mort en el desterrament pocs anys després d'Abdó Terrades, van donar lloc a un martirologi del republicanisme espanyol que es va repetir en una o altra vegada al llarg de més de cent anys. Per a la formació d'aquest, vegeu el clàssic llibre de Rodríguez Solís (RODRÍGUEZ SOLÍS, E. *Historia del partido...*). Sobre l'assassinat de Coello específicament es pot consultar: TRESSERRA, Ceferí. *Don Francisco de...*; SOLER VIDAL, Josep. *Abdó Terrades. Primer apòstol de la democràcia catalana (1812-1856)*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1983, p. 215-219; ROURE, Conrad. *Recuerdos de mi larga vida*. Barcelona: Biblioteca el Diluvio, 1925. 3 vol., p. 23-27 (probablement la versió més fiable); COLUMBRÍ, Alberto. *Memorias de un...*

⁹²² Formaven el Comitè de Propaganda Democràtica, que va actuar a les eleccions de 1851 i que coneixem per la felicitació que van cursar al diputat Estanislau Figueres en la seva primera intervenció al Congrés amb motiu d'oposar-se al Concordat: Francesc Clavé, Ignasi Torrents, Antoni Pereto, Ramon Viscaronis, Joaquim Benavent, Joan Folch, Sebastià Vilella, Pau Armengol, Albert Colombrí, Hilari Armengol, Joaquim Arrufat, Francesc Ballester, Cristòfol Vives, Josep Burunat, Agustí Reverté, Albert Fontanals, Pau Sorolla, Salvador Dalmases, Josep Pla, Jaume Mestre, Josep Planes, Antoni Fortuny i Esteve Buré. (Citats a: SOLER VIDAL, Josep. *Abdó Terrades. Primer...*, p. 216, n. 3.)

pel districte de la Llotja, van celebrar un banquet el 25 de maig. Arran de la tramitació del permís per a celebrar-lo, el cap de la temuda Ronda de Vigilància, Ramon Serra i Monclús, es va dirigir a Coello advertint-lo que els progressistes volien perjudicar-lo. Coello va obviar el que va considerar una provocació. Tanmateix, uns dies més tard, quan els dos homes es van trobar a la Rambla, va repetir la seva advertència, oferint-se per tramitar els corresponents permisos d'armes. La nit de Sant Joan, Coello i Fontanals, juntament amb altres correligionaris, van visitar la farmàcia de Jacint Borrell⁹²³ –l'avi de Conrad Roure. En sortir Coello, Fontanals i altres van anar cap al Pou de Sant Guim a passar la revetlla. Quan es trobaven prop de la plaça de Sant Pere, uns homes es van dirigir a ells increpant-los i, finalment, van apunyalar Coello. Quan un dels fills del farmacèutic va sortir al carrer, una multitud agitada li va comunicar que la “Ronda d'en Tarrés” –el nom popular que rebia el Cos de Vigilància, prenent el nom del lloctinent de Serra i Monclús– havia assassinat un home.⁹²⁴ Al cap de pocs dies Coello moria a causa del fet. Cap membre de la Ronda va ser condemnat arran del procediment que es va seguir per esclarir aquest crim;⁹²⁵ la Ronda es va convertir en un grup detestat i temut per la població a causa dels seus abusos, i quan arribaria la revolució de 1854, els seus membres serien víctimes de la persecució popular.⁹²⁶ Pocs dies més tard, el 21 de juliol, Estanislau Figueres, un cop represes les sessions de les Corts, i en el si d'un debat sobre l'estat de setge a Catalunya, interpel·laria el ministre de Governació Bertrán de Lis sobre la conducta i els antecedents dels homes que formaven la Ronda d'en Tarrés. Aquesta intervenció culminaria amb una exclamació tràgica: “Yo sé, señores, a lo que me expongo denunciando estos excesos, porque yo tengo que volver a un país donde no hay más ley que el capricho de la autoridad.”⁹²⁷ El ministre, impertèrrit, va respondre que es tractava d'un cos ben organitzat, que prestava un bon servei i que, quant als antecedents dels seus individus, ni els coneixia ni li interessaven.

L'estat d'excepció en què les províncies catalanes van viure sense interrupció al llarg de la dècada moderada era quelcom que mortificava els catalans de diversa opinió política. Reiteradament s'havia demanat que fos aixecat. Des de les pàgines de la premsa progressista,

---

⁹²³ Tot i que Roure no consigna el fet sembla que en aquests dies el nucli republicà de Barcelona estava discutint el *Catecismo Democrático*, una obra de propaganda que es publicaria clandestinament l'any següent (*Catecismo democrático para instrucción del pueblo español*. Barcelona: Impr. del Pueblo, plaza de la Unión, 1852).

⁹²⁴ ROURE, Conrad. *Recuerdos de mí...*, p. 23-27.

⁹²⁵ BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 315; RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 456-465.

⁹²⁶ BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 314 i s. S'hi troba un documentat treball sobre la Ronda i la persecució de què va ser objecte en el Bienni progressista.

⁹²⁷ DSC, legislatura de 1851, sessió de 21 de juliol de 1851, p. 1.118. Vegeu també, per a aquest debat, BENET, Josep; Martí, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 319.

contínuament es clamava contra aquesta situació,⁹²⁸ ja que fàcticament era el principal instrument d'exclusió política que el govern tenia per a impedir l'exercici dels drets instituïts a la Constitució, com el de reunió –com hem vist fins a 1851 el partit progressista no va poder realitzar reunions públiques a la ciutat– o el d'impresament –ja que ultra la censura que s'exercia amb la llei vigent a la mà, a Catalunya hi intervenia l'autoritat militar–; en definitiva, posava en mans de l'autoritat militar l'administració de la vida política, deixant que els Capitans Generals l'exercissin amb una amplíssima autonomia.

L'assumpte de l'estat de setge va ser plantejat pel diputat per Tortosa, Bonaventura Córdova, ja en la legislatura de 1849-50, quan el període excepcional a causa de la guerra dels Matiners havia passat i aquesta situació no semblava tenir objecte. Tanmateix, el govern de Narváez es va negar a debatre la proposta de Córdova, que va ser plantejada en una primera ocasió el 5 de gener i, davant el silenci del govern, reiterada novament el dia 9, sense èxit.⁹²⁹ Però el clima de les Corts de 1851, on el grup progressista es veia alenat per l'actitud clarament opositora que mantenien molts diputats moderats, tant els del grup purità com molts homes propers a Narváez, la qüestió de l'estat de setge no va poder ser eludida pel govern amb tanta facilitat quan el diputat per la Seu d'Urgell, Salvador Maluquer, la introduïa en un seu discurs amb les següents paraules: “Otra de las funestas consecuencias que trae consigo el estado de sitio en Cataluña es que los catalanes naturalmente debemos estar afectados y preguntarnos: ¿qué pecado hemos cometido, que crimen hemos perpetrado, que somos los únicos favorecidos con tan funesto privilegio? ¿Somos acaso una raza de hombres maldita, vagamunda y turbulenta? Las provincias catalanas son acaso unas provincias conquistadas?”⁹³⁰ En línies generals era l'argument que s'utilitzava a la premsa progressista i que seria reiterat una vegada i una altra. En aquella mateixa sessió, Estanislau Figueres havia preguntat sobre la famosa Ronda d'en Tarrés, sobre els presos de les torres de Carraca que restaven tancats sense formació de causa i sobre l'aplicació de la llei de fugues que havia provocat –segons el diputat demòcrata– la mort de 170 presos des de 1843, i acabava protestant per “la absorción por el poder militar de todos los demás poderes”.⁹³¹ Arran de la revolta estudiantil que en aquell moment tenia lloc a Madrid, el govern va tancar les Corts i no les va reobrir fins al mes de novembre.

Prim, elegit el mes de juliol, es va incorporar a cambra amb ànim batallador el sis de novembre. Una vegada validada la seva acta, després de diversos intents d'interpel·lar el govern sobre

---

⁹²⁸ *El Barcelonés* en mantes ocasions, però també *La Opinión Pública*, que arriba a ser tancat per ordre governativa per suscitar aquest tema el febrer de 1850 –en paral·lel a les interpel·lacions de Córdova al Congrés–, i fins i tot des de posicions més centristes, en *El Catalán* i *El Bien Público*, es va clamar contra aquesta injustificada situació. Un debat que també va tenir la seva rèplica per part de la premsa governamental com *El Fomento* (vegeu cap. 7.3).

⁹²⁹ DSC, legislatura de 1849-50, sessions de 5 i 9 de gener, p. 601 i 777.

⁹³⁰ DSC, legislatura de 1851-52, sessió de 21 de juliol, p. 1.124.

⁹³¹ DSC, legislatura de 1851-52, sessió de 21 de juliol, p. 1.117-1118.

l'estat de setge a Catalunya, que el ministeri no va admetre,⁹³² el mateix Prim va encapçalar uns dies més tard una proposició signada per ell mateix i un grup de diputats progressistes catalans, Domènech, Madoz, Figueres, Vilaregut, Maluquer i Nadal, en els termes següents: “Pedimos al Congreso se digne resolver que el gobierno ponga sobre la mesa las comunicaciones de las autoridades de Cataluña relativas a los fusilamientos y deportaciones sin formación de causa, así como las Reales órdenes que el gobierno ha comunicado a las mismas autoridades autorizándolas para que continúe allí indefinidamente el estado de sitio.”⁹³³ La proposta, que arribava després que aquells dies i hagués diversos intents de suscitar el debat de part de Maluquer –que havia preguntat sobre un ban del Capità General de Catalunya extralimitant les seves funcions–⁹³⁴ i de Figueres –sobre la situació dels presos que a Catalunya es trobaven sota jurisdicció militar des de feia anys sense formació de caus–,⁹³⁵ va ser l'ocasió perquè Prim, actuant com un autèntic cap de files del progressisme català, llancés un atac frontal contra el govern. En el seu discurs, el general va tornar sobre els temes dels abusos comesos en el període moderat a l'empara de l'estat de setge i va fer una impugnació global del govern d'aquest partit: “¿Qué ha pasado en Cataluña, señores, después del año de maldición después del año 43? Triste, muy triste es recordarlo, señores, porque lo que allí ha pasado envilece y deshonor nuestra historia. Allí no ha habido seguridad para nadie...” i continua amb les acusacions que ja s'han repetit reiteradament sobre assassinats, reclusions sense procés, abusos d'autoritat... a la recerca d'explicacions per la situació catalana: “¿Por qué, pues, vuelvo a repetir, tanta dureza contra Cataluña? (...) si hubiesen sido los catalanes tibios en dar cumplimiento al pacto que tácitamente se hizo entre la augusta viuda de Fernando VII y el pueblo liberal cuando la muerte de aquel Rey, se comprendería semejante dureza; pero a los catalanes no se les puede hacer semejante cargo; si, al contrario, acudieron presurosos a sostener la causa de Doña Isabel II”, reclamant immediatament la restitució de la Milícia Nacional i conclouent:

“Es innegable señores que cada partido tiene sus condiciones de vida propia, como tiene distintos elementos de gobierno. Las condiciones, pues, del partido moderado son: la centralización política y administrativa, el encadenamiento de la prensa, la restricción del sufragio electoral; en una palabra, la compresión; y sus elementos de gobierno son disponer de un poderoso ejército de soldados y otro no menos numeroso de agentes de policía, públicos y

---

⁹³² DSC, legislatura de 1851-52, sessió de 22 de novembre, p. 1.675. Madoz també demana la paraula per intervenir sobre l'assumpte quan es contesti la interpel·lació. Prim insisteix dos dies més tard, el dia 24, arran d'una pregunta de Figueres sobre un ban del Capità General de Catalunya, Ramon de la Rocha, i el govern, per boca del president del Consell, contesta: “Con relación al estado de sitio en Cataluña, cree [el govern] que no es conveniente contestar a esta interpelación, y por su parte no abrirá este debate.” (DSC, legislatura de 1851-52, p. 1.708).

⁹³³ La proposició porta data de 25 de novembre de 1851 i va ser discutida el dia 27 (DSC, legislatura de 1851-52, p. 1.764).

⁹³⁴ DSC, legislatura de 1851-52, sessió de 22 de novembre, p. 1.575-76.

⁹³⁵ DSC, legislatura de 1851-52, sessió de 24 de novembre, p. 1.708.

secretos. Ahora bien; las condiciones de vida propias del partido progresista, pero del partido progresista que está en marcha constante y que por lo mismo tiene escrito en su bandera el lema *más liberal hoy que ayer, más liberal mañana que hoy* (...) deben ser de ensanche, de desahogo, y de completa expansión.”

Reclama després la llibertat d'imprensa i un sufragi ampli de tots els ciutadans de més de vint anys que sàpiguen escriure, i conclou el discurs accentuant la seva idea central: la identificació dels interessos catalans amb l'ampliació de les llibertats públiques, subratllant el paper del partit progressista en la defensa d'aquestes. Prim diu: “Los catalanes, ¿son o no son españoles? ¿Son nuestros colonos o son nuestros esclavos? (...) El horizonte amenaza grandes tempestades; es muy posible que antes de mucho se abra una lucha de gigantes; dos bandos flotarán por los aires; cada uno tendrá sus partidarios, y para entonces es preciso que los catalanes sepan a cual de las dos banderas deberán prestar su robusto brazo.”⁹³⁶ Cal destacar la radicalització de les posicions de Prim, però també la duresa del seu discurs i l'anticipació d'una crisi que sembla no poder evitar-se. En qualsevol cas és interessant veure com s'identifiquen els interessos catalans amb els d'una Espanya més liberal *de ensanche, de desahogo*, al mateix temps que es denuncia la deriva autoritària dels governs moderats, els quals han trencat el pacte entre el poble i la Corona que va portar a la revolució liberal, i com aquest argument, en l'al·legat final de Prim, es porta fins al límit, comparant els governs moderats amb el règim absolutista: “Si siendo españoles los queréis esclavos [els catalans], si queréis continuar la política de Felipe V, de ominosa memoria...”⁹³⁷ El debat va acabar sense votació, però expressa clarament com l'oposició progressista ha adquirit pes a la cambra i s'atreveix a plantejar el debat amb el govern amb termes radicals d'impugnació d'aquest, més enllà del fet que l'oportunisme de Prim a la recerca d'una primàcia partidària el porti a extreure el seu discurs.⁹³⁸

Una setmana més tard, el 2 de desembre, es produïa a França el cop d'estat de Lluís Napoleó. El fet va causar, en un clima ja molt escalfat com hem vist, una gran impressió sobre la política espanyola i la suspensió de les sessions de Corts el dia 9 de desembre.⁹³⁹

---

⁹³⁶ DSC, legislatura de 1851-52, sessió de 27 de novembre, p. 1.763-1.775.

⁹³⁷ DSC, legislatura de 1851-52, sessió de 27 de novembre, p. 1.770.

⁹³⁸ La premsa barcelonina va rebre aquesta sessió del congrés amb divisió d'opinions, mentre que la progressista aplaudia el general. *El Sol*, proper a la Capitania General, en feia una impugnació completa, encara més dura que la resposta que a les Corts li havia donat el ministre de Governació, Bertrán de Lis (*El Sol*, 2 de desembre de 1851).

⁹³⁹ *Diari de Barcelona*, 14 de desembre de 1851, p. 7.408. La notícia del cop a França l'havia plantejat Bravo Murillo en plena sessió del Congrés el dia 8 de desembre, assegurant que no tindria conseqüències sobre la tranquil·litat pública a Espanya. Tanmateix, en la mateixa nota des de la Cort, el Brusi es feia ressò dels rumors que el Gabinet estava a punt de proposar “la suspensión de las Cortes a la menor escena tumultuosa del Congreso”. El diari publicava el mateix dia que a Madrid es produïa la suspensió. (*Diario de Barcelona*, 9 de desembre de 1851).

Les darreres sessions havien estat l'escenari de l'expressió de la dissidència moderada, que s'havia convertit en una autèntica oposició al govern. En aquest sentit, el discurs de Francisco Pacheco a les Corts, l'inspirador de la facció puritana del partit moderat, amb motiu del tancament del periòdic *La Europa*, es va convertir en un dur enfrontament amb el govern i amb el mateix president del Consell de Ministres. Pacheco va censurar el govern per restringir les llibertats i actuar com si es trobés en una dictadura i, oposant-se a Calderón Collantes, que havia demanat la unitat del partit moderat, va proclamar: “¿Qué se necesita hacer? Señores, se necesita ensanchar y no restringir: se necesita conciliar y no dividir (...) yo rechazo la estrechez de sus idas [les de Calderón]; es necesario unir más que al partido moderado; es necesario unir al partido liberal de España”⁹⁴⁰ i immediatament va interpel·lar dues vegades Bravo Murillo: “He querido decir esto aquí (...) por si acaso es la última vez que en estos momentos puedo dirigirme a los señores diputados (...) yo temo que se suspendan las sesiones y se cierren las puertas del Congreso.” Bravo va contestar la interpel·lació del purità enfrontant-s'hi i verbalitzant el seu decantament després dels fets de França cap a posicions autoritàries: “Venir el Sr. Pacheco a decir que es necesario un ensanche, más libertad que en otros tiempos; en esto, señores, yo difiero completa y absolutamente (...) el Ministerio no está por ensanchar ahora, sino más bien por restringir dentro de los límites de la legalidad y hasta donde sea conveniente” i seguidament es va negar a contestar si hi hauria suspensió.⁹⁴¹

La suspensió que es va produir immediatament, va endegar tota mena de rumors sobre moviments militars, caiguda del Gabinet i retorn de Narváez, i d'un tancament cantat de les Corts, que tan sols trigaria uns dies a produir-se. El 9 de gener, la *Gaceta de Madrid*, publicava el decret de tancament de la legislatura.⁹⁴² Si la premsa de Madrid vivia agitadament l'assumpte, ja que pràcticament tots els diaris moderats s'havien declarat d'oposició, a Barcelona la situació era menys tensa. *El Sol*, portaveu fidel de la capitania, defensava el govern i atacava els homes dissidents del partit moderat, com Pacheco.⁹⁴³ L'amenaça de dissolució de les Corts pocs dies abans que es produís era vista com una actitud natural del govern que actuava, segons el diari governamental, “sin salirse de la marcha regular que prestan las leyes y las garantías de nuestro código constitucional que está practicando el gobierno en todos los ramos” i els rumors de cop d'Estat i moviments militars a la capital eren desmentits radicalment, si no menyspreats.⁹⁴⁴ L'opinió progressista, de la seva banda,

---

⁹⁴⁰ En aquest punt Pacheco anticipa la política d'unió liberal que el seu sector, encapçalat per O'Donnell, promourà a partir de 1853.

⁹⁴¹ LÓPEZ, Evaristo. *Antología de las...*, p. 393-441. S'hi reproduïx íntegrament el debat entre Pacheco i el ministre de Governació i el president del Govern.

⁹⁴² LÓPEZ, Evaristo. *Antología de las...*, p. 441. S'hi reproduïx el decret “Artículo único: Queda terminada la legislatura de 1851, Dado en Palacio a 7 de enero de 1852”.

⁹⁴³ *El Sol*, 10 de desembre de 1852. L'editorial és una diatriba contra el discurs del purità a les Corts.

⁹⁴⁴ *El Sol*, 6 de gener de 1852.

naturalment recela de la situació. Els fets de França són severament censurats i el temor de les conseqüències a Espanya s'expressa obertament: "El golpe de Estado que se verificó en Francia a principios del último mes del año 1851, ha producido tal impresión y temen tanto algunos de que tamaño ejemplo no se propague, que por todas partes no se habla de otra cosa que de golpes de Estado en proyecto próximos a verificarse."⁹⁴⁵ Sembla clar, la premsa progressista tem la situació d'una dictadura *de facto* com la que ha imposat Bravo Murillo, però encara tem més el retorn d'un ministeri Narváez –que ha tornat a Madrid a finals del 1851– i amb ell les pràctiques brutals dels seus anys de govern. La situació va evolucionar cap a aquesta dictadura de fet del ministeri Bravo Murillo, no es van convocar eleccions i les Corts romandrien tancades per un any, mentre el ministeri s'apressava, emulant les doctrines que arribaven de França, a la redacció d'una Constitució que suposava el retorn al sistema de l'Estatut Reial de la carta atorgada. Al llarg d'un any, l'oposició, però sobretot la facció militar del partit moderat, s'apressarien a la conspiració, davant el que sentien com la liquidació de l'obra revolucionària assentada a la guerra dels set anys.

---

⁹⁴⁵ *El Barcelonés*, 15 de gener de 1852.

9. L'AJUNTAMENT DE BARCELONA DE 1852: MODERNITZACIÓ ADMINISTRATIVA I REFORMISME INDUSTRIALISTA

Si a escala general l'enfrontament de tots els sectors polítics d'un partit i un altre amb el govern creixia dia a dia i els diputats elegits el 1851 per Barcelona a l'empres de l'acord entre progressistes i demòcrates del *Circo* de Madrid havien començat a afilar les dagues durant les sessions del mes de juliol, i mostraven una duresa sense precedents en els temes i el to amb què encaraven la seva acció opositora encara concertada, en plantejar-se la convocatòria de les eleccions municipals per als dies 1, 2 i 3 de novembre de 1851, els dirigents del partit progressista es veien abocats a no poques contradiccions.

L'estratègia de concertació amb els demòcrates havia provocat una seriosa crisi dins el progressisme espanyol. Manuel Cortina, que al llarg de la dècada havia actuat com a cap de files del sector legalista del partit i de la seva minoria al Congrés, havia anunciat, en protesta per l'acord del *Circo*, la seva retirada com a candidat per Sevilla. Seria elegit igualment, però contra el que era habitual –molts d'aquests anuncis tenien un caràcter tàctic i finalment no es feien efectius–, Cortina va renunciar a l'acta. Tanmateix, el text en què feia aquesta renúncia, publicat el 28 de juny, anava més enllà d'una pura divergència respecte de la tàctica del partit; contenia una autèntica rectificació de tota la doctrina progressista i una proposta de reorientació del partit que, al seu entendre, no tenia “porvenir si no toma una actitud franca, despejada y resuelta que le hagan merecer la confianza del país, diciéndole lo que se propone, lo que haría si constitucionalmente fuera llamado al poder”. Per tal que això arribi, cal aclarir a l'opinió pública que...

“...no queremos ni estableceremos nada que pueda llevarnos al socialismo o a la república: ni el sufragio universal, NI EL ARMAMENTO DE LAS MASAS..., inconveniente en tiempos normales y perjudicial bajo muchos aspectos a los pueblos mismos (...) aspiramos, sobre todo, a moralizar y hacer más liberal el gobierno del país, sin lo cual esa misma disolución social que tanto se afecta por medios errados, en mi opinión, querer evitar, vendrá necesariamente y será, a medida que se retarde, más desastrosa”.⁹⁴⁶

El fet que el sevillà actuï d'aquesta forma sembla clarament indicar una expectativa certa d'arribar al poder, qui sap si alguna indicació precisa des de determinades esferes, en un moment en què el mode de governar de Bravo Murillo fa créixer dia a dia l'amplitud de l'oposició. Però, més enllà d'aquesta conjuntura concreta, suposa assumir completament la via legal i, el que es més important, admetre que els progressistes poden governar sense tocar les

---

⁹⁴⁶ Proclama reproduïda a ROMANO, César. *La Milicia Nacional*. Madrid, 1863, p. 50-60. El subratllat és de l'original (citat a URQUIJO GOITIA, Juan Ramón de. *La revolución de 1854 en Madrid*. Madrid: CSIC / Instituto de Historia Jerónimo Zurita, 1984, p. 24-25).

regles de joc establertes el 1845. En definitiva, apunten cap a una intel·ligència amb molts sectors moderats que aplanen el camí a la conciliació liberal, en termes molt semblants als que uns mesos més tard utilitzaria Pacheco al Congrés dels Diputats per a reclamar un *ensanchamiento* de la situació i la unió del partit liberal espanyol.

Es fa difícil saber si la renúncia de Madoz a l'elecció per Barcelona i la seva passivitat, igual que la de Domènech i Vilaregut al Congrés davant la frontal i radicalitzada oposició que han plantejat homes com Maluquer i Figueres –que comptarà amb el suport oportunista, però entusiasta, de Prim–, obeeix a una intel·ligència amb el diputat sevillà o a una coincidència que sembla certa. En qualsevol cas, pels progressistes barcelonins, el creixement polític passa per l'entesa amb els desencisats del moderantisme, més explícitament per l'atracció de molts d'aquests sectors, i singularment els fabricants, a les seves fileres. Si sota la direcció de l'Institut Industrial s'ha viscut el primer acte d'aquesta estratègia, ara Cortina sembla indicar un camí que està molt a prop del que li reclamaven els homes d'*El Locomotor*, quan li exigien, per esdevenir el cap del seu Centre del Congrés i a partir d'ací accedir a la Presidència del Govern, que renunciés al *dogma de su partido*. Cortina ja hi havia renunciat i molt explícitament, en els mesos a venir, tant en l'àmbit local com espanyol, fracassat l'intent dels fabricants de liderar el projecte polític industrialista català, entraria en joc una segona estratègia, la de la Unió Liberal, que Mañé i Duran havien defensat dos anys abans. Les eleccions municipals d'aquella tardor mostrarien una vegada més com n'eren, de necessaris, per als progressistes aquells fabricants descontents, i com aquells també esperaven poder comptar amb una aliança com aquella. L'experiència de govern que a la ciutat s'establiria amb l'arribada de l'alcalde Dupuy seria una nova mostra en aquesta direcció.

9.1. Les eleccions municipals de 1851 i el retorn dels progressistes a l'ajuntament

Després de les eleccions de 1849, l'ajuntament barceloní havia quedat en mans de l'alcalde Esteve i Tomàs, que hi va romandre fins a 1850, i alguns tinents d'alcalde que eren figures destacades a la ciutat, com Valentí Esperó, Antoni Xuriguer o Pau Bertran i Ros, que a més disposaven de la confiança del capità general Manuel de la Rocha i del governador civil Ventura Díaz. El conjunt del consistori de la candidatura *crusada* va restar en aquestes circumstàncies en un segon pla. El context polític general, amb l'arribada al poder de Bravo Murillo, i la tolerància certa que això va suposar en el control de les activitats polítiques respecte de ministeris anteriors, tal com s'havia vist a les eleccions generals del mes de maig, van afavorir la celebració d'unes eleccions municipals de caràcter diferent a les que s'havien vist en els anys de dominació moderada. Les eleccions per a substituir la meitat del consistori –tal com la llei preveia– més les baixes, un total de 19 membres, es van convocar per als dies 1, 2 i 3 de novembre. Els progressistes barcelonins, animats pels excel·lents resultats de les eleccions de maig, que els havien donat la victòria en tots els districtes, i encara per l'elecció

parcial de juliol, en què Prim es va imposar sense dificultats, acariciaven per primera vegada des de 1843 la possibilitat d'una victòria a les eleccions municipals o, si més no, el retorn cert a l'ajuntament després de vuit anys d'exclusió;⁹⁴⁷ per això no van seguir la consigna llançada des del comitè central de Madrid de retraure's en el procés electoral a causa de les nombroses irregularitats que es detectaven a les llistes electorals. A Barcelona, una reunió d'electors progressistes celebrada a la casa de la ciutat va nomenar la Junta directiva de les eleccions que havia de proposar la candidatura i dirigir el procés electoral.

La Junta, que presidia Antoni Viadera,⁹⁴⁸ estava composta per Marià Borrell, Laureà Figuerola, Joaquim Gurri, Miquel Pujol, Ramon Domènech, Ramon Feitjò, Josep Puig, Llorenç Suñol, Macario Codoñet, Pascual Gessa i Ramon Prats.⁹⁴⁹ La situació, tanmateix, era molt diferent de la d'uns mesos abans. En primer lloc, s'havia esvaït l'aliança amb els demòcrates, que seguien la consigna del retraïment. A més, l'afer de la designació de Prim havia deixat ferides en el partit. Els homes més actius del mes de maig –Pons i Tárrech, Pau Pelachs i Benet Armendáriz– estaven absents de la Junta electoral després de votar en contra de la candidatura del general, i probablement seguien la consigna del comitè de Madrid de retreure's en el procés electoral. La unitat i la posició robusta que el partit presentava uns mesos abans sembla haver-se ressentit d'aquests fets. Si això pot restar els vots de l'esquerra al progressisme, els homes de la Junta s'esforçaran a retenir el vot desencantat del moderantisme que li havia donat la victòria les eleccions a Corts. A tal efecte, presentaran una candidatura plena d'homes fronterers, especialment amb alguns fabricants d'influència que puguin arrossegar aquest sector. En el manifest als "Electores", que donaran a conèixer juntament amb la candidatura, així ho faran saber: "Os proponemos nombres modestos, personas que carecen de ambiciosas miras, sujetos justificadamente probos e idóneos, ciudadanos de distintas opiniones políticas..."⁹⁵⁰ Efectivament, en la candidatura que es presenta, hi figuren, al costat d'homes del partit progressista, persones reconegudes sense

---

⁹⁴⁷ El manifest electoral de la Junta del partit progressista per a les eleccions municipals de 1851 comença amb les següents paraules ben aclaridores: "Las puertas de las Casas Consistoriales nos han estado cerradas durante muchos años. Hombres intolerantes y exclusivos empeñáronse en impedir la entrada a ellas hasta a los mismos que pertenecen a sus opiniones, y han convertido en patrimonio de algunos privilegiados, el patrimonio común de Barcelona." ("Electores", Barcelona, 25 d'octubre de 1851, Antoni Viadera, president, i segueixen les altres signatures; *El Barcelonés*, 26 d'octubre de 1851).

⁹⁴⁸ Antoni Viadera, que havia estat elegit diputat progressista a Corts per Barcelona l'any 1839, ho havia estat també per Lleida en diverses ocasions durant el trienni esparterista. El novembre de 1854 va ser elegit alcalde primer i president de l'ajuntament de Barcelona, on va romandre fins a la suspensió d'aquest després de la vaga general, per part del general Zapatero. (MESTRE I CAMPÍ, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 706; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 552 i s.; CASALS, Quintí. *El trienni progressista a la Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*. Lleida: Pagés Editor, 2000).

⁹⁴⁹ *El Barcelonés*, 26 d'octubre de 1851; *Diario de Barcelona*, 27 d'octubre de 1851, p. 6.338-6.339.

⁹⁵⁰ *Ibidem*.

adscripció política i especialment fabricants, entre els quals s'hi troba Ferran Puig,⁹⁵¹ Caietà Arañó,⁹⁵² però també coneguts i rics comerciants com Pere Collaso i Gil i Joan Carles Alesan o el navilier Josep Dolcet –que tot i el seu passat progressista ha participat en els ajuntaments monocolors dels anys anteriors.⁹⁵³

De la seva banda, els conservadors han après les lliçons de les eleccions de 1849 i del mes de maig de 1851. Una Junta formada per tots els pesos pesats del moderantisme barceloní pren en mà la preparació de la candidatura i la conducció de les eleccions, la presideix el marquès de Castellidosrius, una figura indiscutible a la ciutat, que a més presideix l'Associació de Propietaris de la Província de Barcelona i ha participat en la fundació recent de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. En formen part els hisendats i fabricants Ramon de Bacardí, Erasme de Janer i Bernardí Martorell; els prestigiosos professors Ramon Martí d'Eixelà i Francesc Permanyer; els capitalistes Manuel Gibert i Miquel Clavé; i altres personatges com Francesc Madriguera, Eustaquio Homs i Francesc Gumucio.⁹⁵⁴ Un grup que reuneix els principals propietaris de la ciutat, entre ells alguns que tenen interessos industrials; els dos més destacats i influents intel·lectuals conservadors de la ciutat; i elements vinculats a la burgesia dels negocis, molt significativament Manuel Gibert i un membre de la família Clavé.

La candidatura que recomanen reuneix alguns dels elements moderats més coneguts dels ajuntaments d'aquests anys, com Josep Bertran i Ros, Joan Antoni Tresserra, Rafael Maria de Duran i el mateix Castellidosrius; però tenen cura de situar-hi alguns fabricants per no perdre el vot decisiu d'aquest sector, com Ferran Puig –que també presenten els progressistes–, Tomàs Coma i Francesc Esteve i Sans. En conjunt la divisió entre *liceistes* i *cruzados* de dos anys

---

⁹⁵¹ Era fabricant de filats i un home de la Junta de Fàbriques i de l'Institut Industrial, que a més seria diputat a Corts, regidor en el trienni esparterista –fet pel qual va ser processat per Meer– en l'ajuntament de transició en el Bienni, i en el de designació nomenat per Zapatero, després de la vaga general de Barcelona el 1856. Era un dels més destacats representants de l'ala patrícia del partit progressista a Barcelona (SOLÀ I MONTSERRAT, Roser. *L'Institut Industrial...*, p. 311 i s.; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 90, 158; vol. 2, p. 290-292).

⁹⁵² Sobre aquesta nissaga de fabricants vegeu: McDONOGH, Gary W. *Las buenas familias...*, p. 206, 292.

⁹⁵³ La candidatura completa la formen: Ferran Puig, fabricant, Josep Dolcet, navilier, i Josep Rodés, propietari, pel districte primer, Llotja; Narcís Nunó, comerciant de sederes, Caietà Arañó, fabricant, i Josep Depares, comerciant de cotó, pel districte segon, Teixidors de Vels; Pere Collaso i Gil, hisendat i comerciant, Josep Espalter i Duran, corredor reial de canvis, i Fèlix Valls, sastre, pel districte tercer, Saló de Cent; Francesc Barret, advocat, Jaume Burguerol, escriptent, Francesc Briz, propietari, i Climent Molins, pel districte quart, Saló de Sant Jordi a l'Audiència; Domènech Ribas, mercader de llenços, Joan Roger, impressor, i Joan Nepomucé Folch, farmacèutic, pel districte cinquè, Casa de Convalescència; Joan Carles Alesan, comerciant, Lucià Parcet, comerciant, i Gaspar Pàmies, propietari, pel districte sisè, *Jefatura* de policia. (*El Barcelonés*, 26 d'octubre de 1851).

⁹⁵⁴ Comitè central nomenat a la reunió celebrada pel partit conservador al Saló de Cent de la casa de la ciutat el 13 d'octubre de 1851 (*El Sol*, 28 d'octubre de 1851; *Diario de Barcelona*, 28 d'octubre de 1851, p. 6.354).

abans ha desaparegut⁹⁵⁵ i el partit moderat apareix a escala local unit i fort.⁹⁵⁶ Tres noms apareixen a les dues candidatures: Ferran Puig, Pere Collaso i Gil i Joan Carles Alesan.

Alguns dels homes proposats pels partits, sigui perquè el càrrec de regidor era vist més com una càrrega més que com un honor o una oportunitat –ja hem vist la quantitat de demandes d'exoneració que es produïen en acabar els processos electorals–, sigui que la presència en una candidatura progressista era sentida com quelcom indesitjable o perillós encara en aquest moment, van remetre a la premsa notes de desestimació en els dies successius. Entre els que ho van fer, hi ha Climent Molins, Narcís Nunó, Caietà Arañó i Gaspar Pàmies, de la candidatura progressista; Francesc Esteve i Sans, Tomàs Barraquer i Josep Rodríguez i Saurachs, de la moderada;⁹⁵⁷ i Ferran Puig, Joan Carles Alesan i Pere Collaso i Gil, que figuraven a les dues candidatures; però aquests anuncis de renúncia no van tenir efecte ni en la composició de les candidatures, on es van mantenir els afectats, ni en la jornada electoral, participant tots ells com a candidats i sent elegits finalment la majoria.

La campanya electoral va ser curta. A penes les vigílies electorals van registrar algun editorial de la premsa d'un partit i altre. *El Barcelonés* no perdia ocasió per recordar la seva discrepància amb el règim local moderat:

“Las corporaciones populares, bien se consideren bajo el punto de vista económico, bien se atiende a su carácter administrativo, no tienen en la ley orgánica referente a las mismas la importancia y consideración con que las distinguieron los hombres de nuestros principios políticos (...) para todo aquello en fin propio de los intereses locales, necesitan la aprobación de la superioridad sin la cual no pueden realizar sus acuerdos”,⁹⁵⁸

i a continuació reproduïa el títol VI de la Llei d'Ajuntaments, que tractava “De las atribuciones de los ayuntamientos”. Però plenament conscient que el que li podia donar la victòria en un sufragi tan restringit era el descontentament de l'electorat tradicionalment moderat, tal com

---

⁹⁵⁵ Resulta significativa en aquest sentit la presència de Joan Antoni Treserra, un dels candidats *liceistes* derrotats que va ser al centre de la polèmica pel seu informe sobre la gestió del Teatre de la Santa Creu, així com la de Manuel Gibert al comitè, tots dos al costat de Bertran i Ros, que va sostenir la candidatura *crusada* que encapçalava el seu germà Pau. Però, en general, els regidors de l'ajuntament de 1849 van desaparèixer del panorama polític.

⁹⁵⁶ La candidatura completa per districtes, que no es publica fins a l'endemà, està formada per: Giné Cerdà, semoler, Pere Collaso i Gil, comerciant i propietari, i Josep Rodríguez i Saurats, comerciant, pel districte primer, Llotja; Francesc Esteve i Sans, fabricant, Pere Soler i Perich, diamantista, i Joan Carles Alesan, comerciant, pel districte segon, Teixidors de Vels; Felip Masferrer, botiguer de panys, Ferran Puig, fabricant, i Rafael Maria de Durán, hisendat, pel districte tercer, Saló de Cent; Tomàs Barraquer, advocat, Joaquim Fiter i Roca, advocat, Josep Fàbregues, metge, i Joan Amell, comerciant, pel districte quart, Saló de Sant Jordi; Josep Bertran i Ros, magistrat i hisendat, Pere Prats, comerciant, i Tomàs Coma, fabricant, pel districte cinquè, Casa de Convalescència; marquès de Castellidosius, Jaume Drument, quincaller, Joan Antoni Treserra, comerciant (*El Sol*, 29 d'octubre de 1851).

⁹⁵⁷ *Diario de Barcelona*, 28, 29 i 30 d'octubre de 1851, p. 6.353, 6.374 i 6.400.

⁹⁵⁸ *El Barcelonés*, 28 d'octubre de 1851.

havia passat el mes de maig, insistia: “Es de suma necesidad que los electores que no están conformes con la marcha y administración actual; que los electores que pagan las crecidas contribuciones que forman el sistema rentístico de nuestros días, se agrupen y esfuercen para que prevalezca la candidatura de los hombres de nuestra comunión política” i insistien en prendre-li el lema al gabinet de Bravo: “En adelante no ha de haber para los contribuyentes más que una divisa con el lema, unión, tolerancia, moralidad y economías.”⁹⁵⁹ De la seva banda, *El Sol* enfrontava la campanya advertint: “No es posible que consigan hoy lo que antes alcanzaron solo por sorpresa; porque al presente estamos todos prevenidos. Hoy ya no podrán arrastrar impensadamente a ningún moderado” i seguidament denunciava “manejos” dels progressistes que “han intentado halagar por toda clase de medios a los moderados para que votasen a su candidatura fusionista”, adjectiu aquest darrer que volia posar al descobert l'estratègia dels seus adversaris de presentar-se davant els electors incloent a les seves candidatures noms de prestigi més enllà del seu partit, i d'una forma particular els fabricants, sobre els quals el diari moderat explica: “Con el santo fin de disuadir a los fabricantes que voten la candidatura moderada, se les indica [per part dels progressistes] que la autoridad local tiene proyectos contrarios a la industria.”⁹⁶⁰ El terreny de joc quedava absolutament aclarit. El dia 1, en el moment de començar les votacions, el diari conservador convocava: “Vamos, pues, todos a votar las mismas personas propuestas sin variación de ningún género. La unión es necesaria: los votos extraviados son perdidos; y en esto cabalmente fundan sus esperanzas nuestros contrarios. Votemos pues con entera uniformidad, y los ilegales proyectos se verán frustrados, y el triunfo será nuestro.”⁹⁶¹ Mentre que els progressistes confiaven a fer-se amb la victòria arrabassant alguns vots d'origen moderat descontents amb la política governamental, especialment entre els contribuents fabricants –la presència en la seva candidatura d'elements sense adscripció, però socialment prestigiosos, obeïa a aquesta finalitat–, els conservadors lluitaven per evitar aquesta fuga i retenir el màxim dels seus electors. En aquest sentit cal interpretar el fet que donessin a conèixer un dia més tard la seva candidatura i que hi figuressin alguns dels que els seus adversaris hi havien col·locat com a esquer. La mobilització en bloc dels més importants hisendats conservadors, en una elecció de caràcter local, en aparença menor, cal interpretar-la com la necessitat que tenien justament aquests grans contribuents de no perdre el tradicional control que tenien sobre l'administració municipal i, mitjançant aquesta, sobre el repartiment de les contribucions –no oblidem que aquesta era la principal funció dels ajuntaments de l'època moderada–, però també sobre els contractes municipals i les disposicions urbanes –licències, permisos d'obres, etc.

---

⁹⁵⁹ *El Barcelonés*, 31 d'octubre de 1851.

⁹⁶⁰ *El Sol*, 30 d'octubre de 1851.

⁹⁶¹ *El Sol*, 1 de novembre de 1851.

Després dels tres dies de votacions no es va repetir l'esperada sorpresa que evoqués les eleccions del maig. Els conservadors es van imposar completament als districtes tercer –Saló de Cent–, quart –Saló de Sant Jordi– i sisè –*jefatura* de policia. Al districte segon –Teixidors de Vels– va guanyar també la candidatura conservadora, però incorporava Pere Collaso i Gil, que en els anys següents esdevindria progressista, i Joan Carles Alesan, que figurava també a la candidatura progressista per un altre districte. Els dos districtes disputats havien estat el primer –Llotja–, on s'havia elegit un moderat Giné Cerdà, un progressista Dulcet i Ferran Puig, que figurava en aquest districte en la candidatura dels progressistes –tot i que també va ser elegit pel districte tercer, on era presentat pels moderats–; mentre que a Convalescència havien estat elegits dos progressistes i un moderat. En total s'havien escollit quatre progressistes per quinze moderats, un resultat prou contundent, però el millor que els progressistes havien obtingut des de 1843.⁹⁶² La participació no va ser baixa; van votar 844 electors, en un cens, molt disminuït per les baixes i les omissions en les rectificacions, que no arribava als 2.500 electors, és a dir, va participar tan sols un 37 per cent, però era una participació relativament alta comparada amb les eleccions municipals del període. El mateix dia que va acabar el recompte, els progressistes presentaven una protesta a totes les taules electorals, la base de la qual es trobava en el cens que s'havia utilitzat. Si als 2.500 electors s'hi descomptaven els 860 electors per capacitat que votaven a Barcelona, la xifra d'electors contribuents quedava per sota del mínim assignat per la llei a les ciutats de 20.000 veïns, que era de 1.767 i tots els qui paguessin igual contribució que el darrer; però a més, Barcelona, ja comptava amb més de 30.000 veïns; amb aquestes premisses els progressistes calculaven que el nombre d'electors a la ciutat no podia baixar de 3.473, 2.613 per contribució –que havia fixat el governador amb data de 25 de juny– i 860 per capacitat. La protesta conclouïa que en el procés d'elaboració del cens s'havia exclòs un elector per contribució per cada elector per capacitat, introduint així un vici que contravenia les lleis vigents i reservant-se el dret a actuar contra els responsables.

La protesta no va anar gaire lluny. Naturalment les eleccions no es van anul·lar, però l'afer demostra com actuaven les autoritats locals per garantir la seva reelecció, saltant-se fins les pròpies i restrictives lleis moderades que havien estat dissenyades per garantir-los la victòria. És clar que res no havia canviat substancialment a l'ajuntament barceloní. Quatre regidors de trenta-sis era una correlació molt desproporcionada, però els progressistes havien comprovat que sols amb la petita tolerància que el govern de Bravo havia introduït en els usos polítics, autoritzant-los a reunir-se i a fer propaganda explícita, la via legal estava oberta; els havia permès, en un any, guanyar les dues eleccions generals a la ciutat i presentar –amb un èxit relatiu, això sí– una candidatura municipal i tornar a estar presents al consistori, encara que fos amb un petit grup de fidels. La situació d'exclusió a poc a poc anava esquerdant-se amb la mínima obertura política.

---

⁹⁶² El consistori compelt a l'annex 1.

Val la pena prestar una mica d'atenció a l'adscripció social dels regidors progressistes elegits. Si d'una banda hi trobem el fabricant Ferran Puig i el comerciant Pere Collaso i Gil, que han figurat a les dues candidatures, examinant els altres tres electes, el navilier Josep Dolcet, el mercader de llenços Domènech Ribas i l'impressor Joan Roger, s'observa un decantament social dels electes del partit cap a sectors de classe alta en detriment de les classes mitjanes, que havien estat les seves bases tradicionals. Si certament el sistema censatari tan restringit de la llei de 1845 afavoria aquesta tendència, sembla també que algunes causes abonen un esllavissament del personal polític progressista cap als sectors patricis. En primer lloc, la causa esmentada, però també hi sembla haver una deliberada acció per a disputar l'hegemonia social entre els sectors de classe alta més vinculats a l'economia industrial i més insatisfets amb el govern. D'una manera o altra, que els progressistes barcelonins no seguissin la consigna del retraïment llançada des de Madrid, que a la Junta electoral que es va formar per a aquestes eleccions no hi figuressin els elements més radicals de la formació i que des de la premsa que li és afí –certament des d'*El Barcelonés*, que representa el progressisme d'ordre– s'admeti que la clau de la victòria es busca en el decantament dels fabricants, posant l'accent en la reducció de les contribucions, són tots ells indicis que aquest grup, a pesar de la política de frontal oposició que s'està assajant a Madrid –per part de Prim, Maluquer o Figueres–, ha vist l'oportunitat d'esdevenir hegemònic a Barcelona i, sobretot, d'atraure els dinàmics fabricants de l'antiga Junta de Fàbriques silenciada a les seves posicions. Per a fer-ho mostra un perfil més temperat i s'alinea amb les posicions que Cortina ha manifestat, com hem vist, amb motiu de les eleccions de 1851. Fins a quin punt aquest assaig va resultar fallit es fa difícil de dir amb els resultats de l'elecció municipal de 1851, però els fets, tal com transcorrien en els mesos posteriors a l'ajuntament i a la política general, abonaran, com veurem, almenys com a tàctica, aquesta opció "fusionista".

9.2. Santiago Luis Dupuy i la modernització de la figura de l'alcaldia

Abans que la meitat renovada de l'ajuntament prengués possessió el mes de gener, com estava establert, una RO del 16 de novembre de 1851 nomenava Santiago Luis Dupuy⁹⁶³ alcalde-corregidor de Barcelona. Pocs mesos abans, la corporació, amb data de 22 de febrer, s'havia oposat al nomenament de corregidor per *gravoso* i *innecesario*.⁹⁶⁴ El govern de Bravo, que inicialment en la seva política d'economies i reformes havia eliminat molts dels corregidors, ara, en un decantament autoritari palès, tornava a reactivar la vella figura generalitzant-la com mai, fins a les petites poblacions.

---

⁹⁶³ AAMB, llibre d'actes, sessió de 3 de desembre de 1851; s'hi dona compte de la RO nomenant Santiago Luis Dupuy alcalde-corregidor.

⁹⁶⁴ AAMB, llibre d'actes, 1851, sessió de 22 de febrer de 1851, p. 53.

El dia 19 de desembre compareixia a la Casa de la Ciutat, per prendre possessió del càrrec, el nou corregidor. En la breu al·locució que dirigeix als regidors diu:

“Todos los individuos del Ayuntamiento son más dignos que yo para ejercer el cargo que yo obtengo, así me complazco en reconocerlo, pero todos también tienen otros intereses que cuidar, otras ocupaciones a que atender: yo vengo aquí para dedicarme solo y exclusivamente al desempeño de mi cometido; de mi, por consiguiente, se debe exigir más y mi responsabilidad por el cumplimiento del deber, ha de ser mayor. Parta pues la iniciativa de VV.SS. que conocen bien a su envidiado país y han merecido la confianza de sus electores, yo que obtengo la del Gobierno de su S.M. estoy aquí para llevar a efecto los acuerdos de VV.SS., para remover los obstáculos que sus ideas encuentren y para sancionar la buena administración de los fondos del común.”⁹⁶⁵

No es tracta ni de l'actitud hostil a la corporació i servil amb el Govern de Bardají, ni de la declaració de bones intencions de Metzger; en les paraules de Dupuy hi ha una clara subordinació de la figura de l'alcalde a la corporació pel que fa a les resolucions d'aquesta, és a dir, en els assumptes propis dels interessos locals, just la posició que havien defensat el progressistes en la discussió del projecte de llei de 1838 i de 1840: l'alcalde com a delegat del Govern i com a braç executiu de les resolucions de l'ajuntament. Val la pena retenir del text la idea de l'executiu com a polític professional, és a dir, una concepció de l'Administració com a servei a temps complet que ha d'estar en mans de persones professionalitzades, que, per tant, no tenen altres negocis ni interessos que servir.

Dupuy procedia d'una família d'origen francès.⁹⁶⁶ El seu pare, Claudio Dupuy, va arribar a Espanya fugint de la revolució i es va establir a Madrid, on moriria el 1831. Vinculat al comerç de la seda –probablement era lionès–, es dedicava a l'exportació de filats. Quan va morir tenia un plet amb Botifora, el principal filador de seda de València. El plet va seguir en mans de la vídua fins a la seva mort i els drets van passar llavors al seu jove fill Santiago, de setze anys. El jove es va traslladar a València per seguir el plet de prop i va acabar per guanyar-lo l'any 1836. D'aquest esdeveniment es va instal·lar a la ciutat, allí es va casar i es va convertir en un dels industrials més importants de la seda. L'any 1836 viatjava a París i comprava la primera màquina de vapor introduïda a València a la filatura de seda, a la fàbrica Botifora, de la qual havia esdevingut el director. A més de la seva activitat com a fabricant, era un membre actiu de

---

⁹⁶⁵ AAMB, llibre d'actes, 1851, sessió de 19 de desembre de 1851, p. 316, 317.

⁹⁶⁶ Sobre els anys de Dupuy a València com a empresari seder podeu consultar: SANTOS ISERN, Vicente M. *Cara y cruz de la sedería valenciana (siglos XVIII-XIX)*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1981, p. 220 i s.; i LLUCH I MARTÍN, Ernest. “Pensamiento económico e industrialización sedera valenciana (1746-1840)”. A: DIVERSOS AUTORS. *Siete temas sobre historia contemporánea del País Valenciano*. València: Universitat de València, 1974.

la Societat Econòmica d'Amics del País i tenia també una notable activitat publicística,⁹⁶⁷ sempre en matèries tècniques relacionades amb el món de la seda, essent un abanderat a favor de la modernització i el desenvolupament d'aquesta indústria. En aquesta lògica esdevindria un proteccionista moderat, defensant la protecció pels filats, però amb una posició molt més flexible en els teixits. En els articles que li coneixem, s'ocupa de reorientar les espècies de moreres, de la cria dels cucs i del perfeccionament de la filatura, i era un home del seu temps convençut que les *llums* podien aplicar-se a les *arts* i que "la fortuna particular" era l'origen de "la fortuna pública".⁹⁶⁸

El trobem, doncs, actuant com a empresari tèxtil fins a 1847. De com el 1851, i justament en ple govern de Bravo Murillo –quan Bertrán de Lis⁹⁶⁹ ocupava el ministeri de Governació i Ventura Díaz el govern civil de Barcelona–, va ser cridat a ocupar l'alcaldia de Barcelona no en sabem res. Tan sols podem fer conjectures.⁹⁷⁰ En qualsevol cas, Dupuy és el primer alcalde del període, llevat d'Erasme de Janer i Esteve i Tomàs, que no pertany ni a la carrera militar, ni a la carrera administrativa. A més, essent també un industrial, prové d'una experiència molt diferent a la de l'hisendat Janer, més pròxim a les posicions de l'Institut Agrícola de Sant Isidre que a les del dinàmic Institut Industrial. No és difícil imaginar la sintonia entre el nou alcalde i les élites industrialistes barcelonines, fossin d'orientació moderada –Güell, Illa i Vidal, Sol i Padrís, Esperó...–o progressista–Vilaregut, Figuerola i l'omnipresent Madoz.

Coneixem la posició política de Dupuy força bé gràcies a l'opuscle que va publicar amb motiu de la revolució de 1854,⁹⁷¹ i també sabem que era popularment conegut pel *tirabou*⁹⁷² –encara

---

⁹⁶⁷ Publica en aquests anys "Industria de la seda" a *Boletín Enciclopédico*, vol. 1 (1840-41), p. 98; "Miscelania comercial" a *Boletín Enciclopédico*, vol. 1 (1839-41), p. 428; "Cuestión de cereales, algodones y otras producciones del país" a *Boletín Enciclopédico*, vol. 4 (1846-47), p. 454; *Apuntes sobre la industria de la seda y cría del gusano que la produce* (València, 1839); "Cuadro sinóptico de la vida del gusano de seda y de los cuidados que requiere" a *Boletín Enciclopédico*, vol. 4 (1846-47), p. 304; "Informe sobre la fábrica de tejidos de seda de D. Pascual González e hijo" a *Boletín Enciclopédico*, vol. 2 (1842-43), p. 337. Totes les referències són a SANTOS ISERN, Vicente M. *Cara y cruz...*, p. 220-238.

⁹⁶⁸ SANTOS ISERN, Vicente M. *Cara y cruz...*, p. 236.

⁹⁶⁹ RISQUES, Manuel. *El govern civil...*, p. 604 i s.; CÁNOVAS SÁNCHEZ, Francisco. *El partido moderado*, p. 205.

⁹⁷⁰ En la conjectura de donar per bona la tesi de Comelles (COMELLAS, José Luis. *Bravo Murillo Político y Administración en la España isabelina*. Madrid: 1972), on aquest autor sosté que Bravo, connectat amb els plantejaments del positivisme europeu, havia intentat un esforç de modernització de l'administració, apartant-se del pretoriarisme regnant en el Partit Moderat i buscant la complicitat de figures ciutadanes de relleu. Tanmateix, ni la tesi en si ni la connexió amb la figura de Dupuy, que d'altra banda sostenia posicions polítiques molt apartades de les del Ministeri, no passen d'una conjectura molt feble. Una altra connexió es pot buscar en la figura de Bertran de Lis, que era diputat per València. Pot ser que fos el ministre qui escollís Dupuy per a la funció d'alcalde-corregidor i que aquest acceptés en un moment en què la sederia valenciana estava entrant en una crisi irreversible.

⁹⁷¹ DUPUY, Santiago Luis. *Barcelona desde el 1 de Julio hasta el 20 de Septiembre de 1854*. Barcelona: Impr. de Narciso Ramírez, 1854.

que no podem precisar quin significat tenia aquest malnom. La seva posició se situa en l'ala temperada del partit progressista i es mostra partidari acèrrim de la Vicalvarada:

“Las revoluciones son justicia de Dios sobre la tierra, la expiación de grandes crímenes políticos, y querer contenerlos es pretender poner barreras al torrente impetuoso que se desborda cuando el cielo abre sus cataratas. Dejad pues pasar la justicia de Dios. Procurad solo dirigirla (...). El programa de Manzanares había puesto en movimiento a todo el partido progresista y a la masa de que dispone. Espartero había llegado a Zaragoza. En Madrid se batía el pueblo con la tropa, y cada correo que llegaba, nos traía una nueva abdicación del poder, un nuevo triunfo del pueblo.”⁹⁷³

I adverteix, tanmateix, que quan el capità general de la Rocha va fer servir totes les forces per a intentar contenir l'explosió i sostenir l'ordre resistint, en lloc d'organitzar-lo:

“La ciudad [Barcelona] se vió amenazada por un cataclismo, vió cerrados sus establecimientos industriales y de comercio, desiertos sus paseos, ocupados los puntos por la tropa y encendida siempre la mecha de los cañones, hubiera contribuido a salvar aquella situación, alistando a todos sus hombres en la milicia, y en ella confundido el rico propietario con el honrado padre de familia que viviese de su profesión independiente o tuviese casa abierta, se hubiese identificado en la situación creada, hubiera conocido cual era su misión y hubiera consolidado el orden (...). Así se decía que se salvaba Barcelona y Barcelona se desplomaba y así se decía que se evitaba su ruina y Barcelona se arruinaba (...). Salvabais la sociedad y no pudisteis infundirle confianza... La abandonasteis a la revolución y la revolución no organizó sus batallones (...) de común acuerdo –el 14 de Setiembre– determinaron formar la milicia nacional justamente de la manera que yo propongo (...) se considera en 14 de Setiembre, ¿por qué no lo fue el 16 de Julio? ¿Por qué no haber ahorrado a Barcelona aquellos días amargos?”⁹⁷⁴

Els fets de l'estiu de 1854 no són responsabilitat dels treballadors luddites en la seva ignorància innocent, sinó d'unes autoritats entestades a mantenir un ordre sense objectiu i d'una direcció revolucionària incapaç de fer-se amb el control dels esdeveniments i, amb el suport de les classes mitjanes, emprendre l'autèntica obra revolucionària: l'enderroc de les muralles –d'una manera ordenada–, l'abolició del dret de portes, la reorganització de la milícia nacional i un programa d'obres públiques que donés feina als treballadors, finançat amb la venda de Santa Mònica, el solar de Sant Francesc, el de les antigues presons, per iniciar l'ampliació del mercat

---

⁹⁷² Era conegut popularment amb el malnom de *tirabou* segons l'informe d'un confident de la policia (AAB, secretaria de l'alcaldia, 1852, expedient 219), encara que desconeixem el significat precís del terme. A BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 292, n. 4, es diu: “El tirabou era un ball”. El manifest-programa de les associacions obreres d'Olot, que convoca les festes civicoreligioses per a començar el seu establiment, anuncia per diumenge dia 25 de setembre de 1842 el “baile llamado vulgarmente contrapàs, o sea el tirabou”, que havia de durar fins al vespre (OLLÉ, J. M. *El moviment obrer...*, p. 282).

⁹⁷³ DUPUY. *Barcelona desde el...*, p. 9.

⁹⁷⁴ DUPUY. *Barcelona desde el...*, p. 17.

de la Boqueria, la finalització del carrer Princesa, la construcció de l'escorxador... Resulta prou clar que Dupuy ha construït en el període de l'alcaldia tot un programa urbà per a la ciutat, però també que té una idea precisa de l'ordre de prioritats de la revolució, en el sentit de retornar a un model d'institucions més proper als progressistes, però evitant el desbordament revolucionari.

Finalment, Dupuy exposa el programa immediat dels homes del seu corrent i deixa ben clara la seva posició:

“Por honrado admitimos a todo aquel que ama al país, el trabajo y a la familia (...). Por liberal a todo aquel que se consagra al afianzamiento de la ley o que le respeta y a todo el que defiende los grandes principios que constituyen la sociedad: el respeto a la propiedad y a las autoridades que mandan por la ley y con la ley (...). La unión liberal debe formarse con los hombres de todos los partidos que valgan y que merezcan (...). Reunido así el partido nacional, proceda a la elección de los patricios que han de ir a la Constituyente.”⁹⁷⁵

Unió nacional, per a reconstruir les institucions liberals i, per tant, per a fer unes Corts Constituents, és a dir, en la seva interpretació progressista. Per acabar, formula un programa per a Barcelona, aprofitant els rendiments de la venda dels terrenys dels glacis de la muralla i emprendre les dues grans obres que la ciutat necessita: l'Eixample –“Al lado de la ciudad de hoy, se levantará mañana, como milagrosamente, otra ciudad moderna, espaciosa, ventilada y la más agradable de España... emporio de la industria nacional”⁹⁷⁶ i el Port, als peus de Montjuïc, el més important de la Mediterrània.

Assentat en l'alcaldia, Dupuy va dirigir la seva obra de govern en tres direccions: l'impuls decidit de les obres públiques –resolent sovint entrebancs administratius que duraven de feia anys–; la modernització de la gestió pública, dotant-la dels instruments d'autoritat necessaris i de les formes de gestió modernes; i l'arranjament de la hisenda municipal, sempre escassa i gestionada també per procediments rudimentaris.⁹⁷⁷

Pel que fa a l'impuls de les obres públiques, es va concloure la façana neoclàssica de l'ajuntament pel carrer de St. Miquel i es va aprovar el projecte de reforma de l'edifici que el va deixar tal com avui el coneixem, amb l'escala de gala, el saló de plens semicircular i l'ampliació

---

⁹⁷⁵ DUPUY. Barcelona desde el..., p. 27.

⁹⁷⁶ DUPUY. Barcelona desde el..., p. 28.

⁹⁷⁷ Coneixem bé l'obra de govern de l'alcalde Dupuy gràcies a la memòria que es va encarregar a Balaguer (BALAGUER, Víctor. *Administración Municipal de Barcelona en 1852 siendo Presidente del Excmo. Ayuntamiento y Alcalde-Corregidor el M.I.S., Santiago Luis Dupuy*. Barcelona: Impr. de Narciso Ramírez, 1853). Probablement una obra d'encàrrec del mateix alcalde, feta amb l'objectiu de lloar-lo, però que en el moment de la seva publicació, el 1853, el que vol es facilitar el retorn de Dupuy a l'alcaldia, tal com es van proposar diversos sectors barcelonins i, entre ells, l'influent secretari de l'ajuntament d'aquell moment, Manuel Duran i Bas.

en una tercera part del Saló de Cent. Es va reparar el paviment de la muralla de Mar –tot i que estava sota la jurisdicció militar–, es va iniciar l'obertura del carrer de la Princesa, es va adoptar un nou sistema de paviment convex, amb voreres ressaltades i assentant les pedres sobre un llit de sorra en sec –per tal de facilitar l'aixecament de les pedres per a les múltiples reparacions de canonades d'aigua i gas–, així com la introducció de l'asfalt. Es va acabar la plaça de St. Josep –o de la Boqueria–, es va encarregar a Oriol Mestres el projecte d'un nou escorxador fora de la ciutat emmurallada i a poca distància del Portal Nou, i també el projecte de Font del Geni Català, instal·lada a la plaça de Palau i obra de l'arquitecte Daniel Molina; finalment, es van abordar alguns problemes endèmics de la infraestructura de la ciutat, com l'abastiment d'aigües –ampliant el contracte amb les aigües de Montcada– i la construcció de dues grans clavegueres, una al passeig de Santa Madrona i l'altra al carrer de Peu de la Creu, per a evitar inundacions.⁹⁷⁸ Justament les inundacions a l'altra costat de la ciutat, a causa del desbordament del Bogatell, havien de ser el motiu de molts maldecaps de l'alcalde, tal com explicarem més endavant.

Pel que fa a l'arranjament de la Hisenda, ultra la resolució d'alguns expedients enrevessats que cuejaven feia anys, com el dels propietaris dels antics solars de la plaça Reial i el carrer de Ferran, amb els quals es va poder arribar a un acord i desencallar les obres d'aquesta plaça, va introduir diverses millores en la gestió de la hisenda; com la creació un sistema de control a través de talons per a tots els permisos i concessions municipals a particulars –parades de mercat, llocs de venda...– que tradicionalment eren una font de conflictes i favoritisme permanent. I finalment es va atacar el problema del dèficit, que l'any anterior havia estat de 689.000 rals –més d'un deu per cent del pressupost. Per fer-ho es va crear un recàrrec sobre la contribució territorial, al mateix temps que es reduïen alguns arbitris sobre consums –com el de carn, aiguardent, vinagre o sabó. El recurs a arbitris especials era comú a la Barcelona d'aquests anys la novetat està en el recurs al recàrrec d'un impost directe, com el de la contribució territorial, una mesura fiscal típicament progressista i reiteradament reclamada. Aquesta gestió va produir, en finalitzar l'any, un superàvit de caixa que es va aplicar a l'inici de les operacions d'obertura del carrer de la Princesa⁹⁷⁹ i, justament per emprendre aquest projecte, es va determinar per primera vegada que l'ajuntament acudís al crèdit per obres d'inversió, per tal que “pueda la generación actual acometer y llevar a cabo grandes cosas que disfruten y admiren las venideras”.⁹⁸⁰

---

⁹⁷⁸ Cal recordar que l'orografia del Pla de Barcelona produeix una depressió en aquesta zona del Raval –prop de Sant Pau del Camp– on hi havia hagut una zona pantanosa; d'ací els topònims de Riereta, Riera Baixa, Riera Alta... El problema de la inundació d'aquests indrets i de la mateixa Rambla –al final de la qual es troba Sta. Madrona– no s'ha resolt definitivament fins a finals del segle XX i les inundacions han estat endèmiques en aquest punt.

⁹⁷⁹ AAMB, llibre d'actes, 1852, vol. 2, sessió de 5 de novembre de 1852.

⁹⁸⁰ BALAGUER, Víctor. Administración Municipal de..., p. 20.

Per últim, i potser és el punt més important, l'ajuntament de 1852 va desenvolupar, tant en l'àmbit reglamentari com administratiu, mecanismes de modernització de l'administració de la ciutat, copiats o inspirats en les més modernes ciutats del món, com París, Brussel·les o Londres. En matèria de gestió cal ressaltar la introducció de concursos amb plecs de condicions per a la reparació i conservació dels carrers, amb l'estalvi que això havia de significar per a la hisenda municipal, i la introducció d'un mecanisme de transparència en una administració que havia estat particularment arbitrària en aquests assumptes; la creació de noves escoles i la celebració d'exàmens públics, amb una solemne distribució de premis al Saló de Cent,⁹⁸¹ i la renovació de tota la numeració de la ciutat. Es va nomenar Manuel Duran i Bas, fins aleshores catedràtic de Dret Romà de la Universitat de Barcelona, secretari de l'ajuntament, incorporació que cal interpretar com una decisiva contribució a la professionalització i a l'excel·lència de l'administració local. La presència de Duran els anys a venir a l'ajuntament seria decisiva per a capacitar la corporació jurídicament en la defensa política dels seus interessos, però també en la gestació d'una idea de ciutat que finalment conduiria a les importants reformes que s'endegarien a partir de 1854, quan es permetés l'enderroc de la muralla i s'albirés la construcció de l'Eixample.⁹⁸²

Pel que fa a la qüestió reglamentària, d'una importància capital, per tal com la capacitat deliberadora era la que la llei reconeixia com a pròpia de les corporacions locals,⁹⁸³ en aquest any es completaria la redacció d'unes ordenances municipals completes, que serien aprovades per l'ajuntament⁹⁸⁴ i enviades al governador civil per a l'aprovació definitiva, tot i que aquesta autorització no arribaria fins a 1856, després d'una nova revisió –no substancial– i no serien definitivament aprovades fins a l'any següent, però estarien en vigor fins a 1891, al llarg de quaranta anys, essent un element decisiu de la moderna configuració de Barcelona. Tornarem

---

⁹⁸¹ Es va donar també un premi extraordinari a Oriol Mestres i Daniel Molina pel projecte de la plaça Reial.

⁹⁸² La més coneguda de les seves intervencions és la redacció de la famosa *Memoria dirigida a la Reina*, de 1853, demanant l'enderroc total de les muralles de terra.

⁹⁸³ EBRID IRUJO, Antonio. Ordenanzas y Reglamentos...

⁹⁸⁴ "Leído el informe de la Comisión especial de Ordenanzas Municipales proponiendo:

Primero: que S.E. apruebe el cuerpo de Ordenanzas Municipales tal cual se presentan, redactado y revisado por la Comisión de SS. letrados y otra de SS. Concejales.

Segundo: que no puedan aprobarse alteraciones ni reformas en ellas hasta después de transcurrido un año en desarrollo y previo dictamen de alguna corporación científica o de una comisión de personas de reconocido talento y experiencia consultada al efecto por SE.

Tercero: que así las presentes Ordenanzas Municipales como las alteraciones y reformas sucesivas que en ella deban hacerse, se sujeten a la aprobación del Excmo. Gobernador de la Provincia; el MIS. Corregidor explicó cuanto se había hecho hasta el presente para la formación de estas ordenanzas, y propuso se aprobasen sin discusión, que se diese un voto de gracia a la Comisión de SS. Concejales y que se pidiese la aprobación inmediata de ellas al Sr. Gobernador de la Provincia, dejándole de remitirsele el título referente a vapores por ser objeto de un trabajo especial; y acordado da S.E. por aprobado igualmente el dictamen." (AAMB, llibres d'actes, sessió de 17 d'agost de 1852, vol. 2, p. 171 i 172).

més endavant sobre les ordenances municipals; tan sols cal retenir que la redacció s'acompanyava d'un dictamen, elaborat per una comissió formada per Ramon Martí d'Eixelà, Laureà Figuerola i Ramon Muns,⁹⁸⁵ és a dir, tres lletrats de primera fila en la naixent intel·lectualitat barcelonina, significativament escollits entre homes de divers color polític. El cert és que la ciutat funcionava tan sols amb el *Bando de Buen Gobierno* de 1839, revisat el 1843.⁹⁸⁶ Madrid va aprovar les seves ordenances –obra de Mesonero Romanos– el 1847,⁹⁸⁷ però les podem considerar un text encara antic, que no atén els problemes bàsics d'una moderna societat, on els problemes de la industrialització ni tan sols hi són esmentats. I el París de Haussman no aprovava les seves fins a 1859. Tanmateix, els membres de la comissió tenen cura de donar compte que han tingut presents les ordenances de Londres, Edimburg i Brussel·les i el reglament-model de França.⁹⁸⁸ No endebades aquest any Laureà Figuerola ha viatjat a Londres per visitar l'Exposició Universal promoguda per Henry Cole i el príncep Albert.⁹⁸⁹ També sembla que aquest any Ramon Martí d'Eixelà visita diverses ciutats europees.⁹⁹⁰

Les ordenances municipals de Barcelona seran un dels primers fruits, i ben remarcables, del primer reformisme social barceloní. Els esforços estadístics per a fomentar una ciència social al servei de l'industrialisme de Figuerola, així com la recepció de l'escola escocesa que realitza Martí d'Eixelà i la seva conseqüència pràctica en la creació del dret positiu i el naixement d'un higienisme modern –encarnat pels Monlau, Pere Mata, Pi i Molist, Font i Mossella, Salarich, Antoni Pujades–, donen el seus primers resultats en aquest text, que en tots aquests autors troba la font d'inspiració.

Pel que fa a la capacitat normativa, l'any 1852 es va aprovar també un *Reglamento de la Guardia Municipal, a cuyo cargo está el servicio de vigilancia de día y de noche en la ciudad de*

---

⁹⁸⁵ AAMB, llibres d'actes, sessió de 8 d'abril de 1851, vol. 1, p. 92: "Para copilar y redactar dichas ordenanzas se nombra en los SS. D. Ramón Muns, D. Ramón Martí d'Eixelà i D. Laureano Figuerola".

⁹⁸⁶ *Bando General de...*, de 1839, i la seva revisió de 1943.

⁹⁸⁷ Ordenanzas de policia urbana y rural para la villa de Madrid y su término, Madrid: Impr. de Antonio Yenes, 1847.

⁹⁸⁸ "Dictamen de los Srs. Figuerola, Martí d'Eixelà i Muns que acompaña el proyecto de OO.MM.", 8 de desembre de 1851, a *Ordenanzas Municipales...*

⁹⁸⁹ FIGUEROLA, Laureano. *Informe sobre la Exposición Universal de Londres* (no es pot consultar per figurar com a extraviat a la biblioteca de l'AHCB).

⁹⁹⁰ ROURE, Jaume. *Ramon Martí d'Eixelà...*, p. 135, n. 62: "Al dictamen de 1851 (DB any 1857, p. 3.115-3.117) llegim que 'uno de los firmantes' va visitar les ciutats de París, Brussel·les, Londres i Edimburg. Ara bé, signaven Muns, Martí d'Eixelà i Figuerola. CARRERAS BULBENA, *Estudis...*, p. 347, afirma que va ser Martí qui va efectuar el viatge. Cal dir que aquest testimoni és valuós, ja que Carreras va veure la documentació de l'ajuntament, cosa que a nosaltres ens ha estat impossible". Cal remarcar que en el dia d'avui l'expedient de 1851 no està localitzat a l'AAMB. Atès el costum de formar els expedients adjuntant-hi els antecedents, ha de ser en expedients posteriors o bé dispers.

Barcelona,⁹⁹¹ que suposa un esforç molt important de racionalització, si atenem l'estat dispers i confús de cossos i competències que coneixem a través de Pi i Arimon.⁹⁹² En aquest sentit es va unificar el servei de dia i nit en un sol cos i sota un sol comandament –incorporant la major part de competències de vigilància dels serenos; es va establir que el cap de la guàrdia –que havia de ser militar de carrera–, donaria *parte* diari a l'alcalde, per districtes i pel dia i la nit, i s'encomanava al nou cos els calabossos de la Casa de la Ciutat; tota una sèrie de disposicions que facilitaven a l'autoritat local l'exercici de les seves funcions d'ordre públic d'una manera autònoma dels altres poders, civils i militars.

També l'extinció d'incendis i el cos de bombers van ser objecte de regulació per part de Dupuy. En un ban de gener de 1852⁹⁹³ s'estableix que, essent la Companyia Barcelonesa de Bombers l'única que disposa dels mitjans per a apagar un foc d'entre totes les asseguradores, aquesta atindrà els incendis en aquells edificis que no estiguin assegurats, fent-se càrrec de les despeses l'ajuntament, que exigirà el reembossament als propietaris pels mitjans de què disposa al seu abast. Cal advertir que la Companyia de Bombers de la *Sociedad de seguros mutuos de incendios de Barcelona*⁹⁹⁴ era una societat privada sota la protecció de l'ajuntament, el qual tenia dret a enviar un regidor a la seva Junta Directiva, i que es tractava d'un cos organitzat sota la direcció de facultatius professionals –arquitectes– i la inspecció municipal. És remarcable i es detecta en les actes d'aquests anys que els incendis i les explosions, especialment a les fàbriques de vapor, eren relativament freqüents, essent la seguretat en aquest assumpte una prioritat absoluta.⁹⁹⁵ En aquest sentit cal destacar el model administratiu que va servir per a gestionar el servei de bombers, una concessió en règim de monopoli sota el patronatge municipal.

Naturalment Dupuy va dictar altres bans i disposicions ordinàries, i algunes de noves, com la de carruatges i el seu ús a la via pública, “mientras no se publican las ordenanzas completas en cuya discusión se está ocupando el Excmo. Ayuntamiento”.⁹⁹⁶ Coneixem, a més, a través

---

⁹⁹¹ Reproduït a BALAGUER, Víctor. *Administración Municipal de...*, p. 44-50.

⁹⁹² PI I ARIMÓN, Andres Avelino. *Barcelona antigua y...*, vol. 1, p. 197.

⁹⁹³ AHCB, col. Bans, carp. 26, 15 de gener de 1852.

⁹⁹⁴ AAMB, Secretaria de l'Alcaldia, 1852, exp. 89; també el reglament de la companyia de bombers, *Reglamento para la nueva organización de la Compañía de Bomberos de la Ciudad de Barcelona*. Barcelona: Impr. de Antonio Brusi, 1851, i MESTRE I CAMPÍ, Jesús. *Història dels bombers...*

⁹⁹⁵ Vegeu l'apartat 2.3.

⁹⁹⁶ AHCB, col. Bans, carp. 26, 5 d'agost de 1852.

d'una exposició elevada a la Reina⁹⁹⁷ aquell estiu, el programa de millores per a la ciutat, que de 1852, presidit per Dupuy, creia que s'havia d'impulsar a la ciutat. En el memoràndum que s'envia a la diputació per tal que, amb les propostes dels altres ajuntaments, s'elevi al Govern, amb data de 22 de juny, es detallen les següents actuacions, que transcrivim pel seu interès, i que són un autèntic programa per a la ciutat industrial:

1ª Supuesto que Cataluña contribuye con la sexta parte a las cargas de la Nación, debería ser comprendida en el proyecto de ferro-carriles últimamente formado por el gobierno de S.M. impulsándose sobremanera la línea desde esta ciudad a la de Zaragoza, y si posible fuese hasta la Corte, con lo que cobrarían nueva vida y animación la industria y el comercio; y encareciéndose así mismo la que desde esta capital debería enlazar con la frontera francesa, ya sea por la parte de la montaña o por el Ampurdán, mayormente cuando se tiene presentido con algún fundamento que el gobierno vecino otorgaría su concesión a la Sociedad que más garantías ofreciese de aproximarse a la citada frontera, medida de reconocida utilidad para todo el Principado y la Capital por la grande afluencia de extranjeros que vendrían a visitarla y otras trascendentales ventajas.

2ª Ensanche de Barcelona, mejora que reclaman con la mayor urgencia la industria, las artes y el comercio que no puede alimentar en su seno y que ahoga al nacer; medida reconocida de suma necesidad por todas las autoridades que ha tenido a su frente y por todos aquellos que se interesan por el bienestar y salubridad de sus moradores.

3ª Construcción de un puerto a fin de proteger las embarcaciones. Relevación [sic] de las trabas y vejaciones que pesan sobre el comercio de mar. Permanencia de los derechos diferenciales o de bandera que se trata de extinguir nivelándolos a los de los buques españoles, proyecto que acabaría con la existencia de nuestra marina mercante.

Estos tres puntos son de gran trascendencia para el porvenir de la Nación.

4ª Que se dé la mayor latitud [sic] posible a la facultad de testar, puesto que en Cataluña, donde la propiedad se halla sumamente subdividida, ha alarmado con justicia a los agricultores la restricción impuesta en el Proyecto de Código Civil.

5ª Disminución de las contribuciones directas e indirectas, y su justa repartición entre todas las provincias, lo que prueba la conveniencia de que se formara una estadística exacta en todo el Reino a fin de que la riqueza no fuere más gravada en unas provincias que en otras.

---

⁹⁹⁷ El 18 de juny l'alcalde es dirigeix a la Reina, a través del governador civil, per agrair-li que s'estigui demanant a les quatre capitals de les províncies catalanes quines creuen que han de ser les millores que poden convenir als diferents districtes. El dia 18 es nomena una comissió del consistori formada per Ramon Maria de Duran, el marquès de Castelldosrius, Joan Coll i Antoni Monmany, la qual evacua el dia 21 de juny un primer informe molt concís de quatre punts: enderroc total de les muralles de la ciutat o almenys eixampla d'aquesta; conclusió de les obres del port; ferrocarril de Barcelona a Saragossa; i ferrocarril de Mataró a la Jonquera o de Granollers al mateix punt. El dia 22 s'eleva un informe més complet a la Reina per via governador; l'expedient conté un vot particular de Bonaventura Vives (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.804. *Medidas sobre mejora de Barcelona propuestas al Exmo. Sr. Capitán General por disposición del Gobierno de SM*).

6ª Protección a la industria, esto es, fijar su monte habiéndose observado que desde la reforma arancelaria verificada el año 1849, los capitales que se invertían en su prosperidad y sobre todo los exportados de nuestras Américas se aplican a otras empresas por creerlos inseguros en aquel destino; debiendo añadirse a estas causas el pánico que ha introducido en los industriales, la protección que se prometen los librecambistas.

7ª Construcción de los puentes sobre los ríos Besós, Tordera, Noia y Bascara, construcción que no admite demora a fin de expedir las comunicaciones con España y Francia, siempre interrumpidas con perjuicio de la riqueza general, en tiempos lluviosos.

8ª No siendo suficiente las disposiciones de la ley para corregir a los ociosos e hijos malos, será conveniente el establecimiento de una casa correccional en cada provincia y de una particular en Barcelona.

9ª Recomendar así mismo la conveniencia de que el Gobierno declare obra de utilidad pública la abertura de la calle de la Princesa.

10ª Manifestar la necesidad de que se desocupe por la fuerza militar la casa llamada Torre de la Virreina, extramuros de la capital, para que la administración del Hospital de la Santa Cruz pueda utilizarla para departamento de locos, indemnizando en otro caso a dicha administración a la cual pertenece el edificio citado.

11ª Recomendar la importancia de que se dé la mayor protección posible al Canal de Urgell para fertilizar estas llanuras estériles por falta de riego.⁹⁹⁸

Com es veu es tracta de tot un programa de reformes de marcat caràcter industrialista, que se situen en el tipus de preocupacions que han ocupat les prioritats de la burgesia barcelonina en aquests anys, però exposades amb ordre i prioritzades. Se situen en primer lloc les que la ciutat reclama amb urgència: l'Eixample i la reforma del port, però situant per davant una qüestió del moment, la construcció de ferrocarrils cap al centre i cap a França, que és vista com un assumpte que s'està resolent a Madrid al marge dels interessos catalans; però seguides de mesures d'ordre divers, que van de la preocupació per la nova codificació civil, que anul·la el dret civil català; la protecció de la indústria, que sempre es considera insuficient; la reforma del sistema impositor, formant una estadística que el faci més objectiu i transparent; les mesures d'assistència social, com la creació de cases correccionals i un asil de bojos; i millores en el conjunt del Principat, siguin en les connexions viàries o la construcció del canal d'Urgell. En definitiva, modernitzar la ciutat i capacitar-la per ser una plaça econòmicament moderna i competitiva: ferrocarril, port, protecció industrial, però també tenir cura del país: canal d'Urgell,

---

⁹⁹⁸ "Instrucciones que el Exmo. Ayuntamiento de Barcelona ha resuelto dar al Señor Diputado de la Provincia, Don José Manuel Palomas, a fin de proponer al Exmo. Sr. Capitán General, las mejoras que reclama esta ciudad", de 22 de juny de 1852 (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.804).

millora de les comunicacions i, per últim, la preocupació per l'exclusió social, pels marges de la societat i les noves institucions que hi vetllin.

Pocs dies més tard, els regidors barcelonins animats en la seva causa per a accelerar el procés de construcció ferroviària, especialment cap a França, escriuen a una dotzena de poblacions afectades pel traçat ferroviari, demanant l'adhesió al projecte davant les autoritats centrals i la contribució econòmica dels municipis a l'empresa. La resposta és unànime: sí a l'adhesió fervent als grans projectes ferroviaris, però nul·la capacitat d'aportar-hi recursos ni de gravar la població amb nous arbitris.⁹⁹⁹

No sabem en què va acabar la recollida de propostes per a fer millores que el Govern havia emprès; tanmateix, la decidida activitat executiva de l'alcalde i el complex entramat administratiu del sistema moderat, amb el seu encreuament de competències, l'havien de portar forçosament a xocar amb les altres autoritats. Sembla que la relació amb Ventura Díaz, el governador civil, va ser correcta i Dupuy es va fer respectar;¹⁰⁰⁰ una altra cosa va ser la relació amb les autoritats militars que, sota el pretext de la plaça militar i l'estat de setge, exercien una autèntica tutela sobre les autoritats civils.

En els conflictes que entre l'ajuntament i aquests Dupuy es van produir en aquests mesos, hi ha com a teló de fons la qüestió de les muralles i l'Eixample, arran de la construcció d'un edifici a la Porta d'Isabel II, i l'intent municipal d'autoritzar-ne la construcció d'un altre al solar del davant, el qual va xocar frontalment amb l'oposició del cos d'enginyers militars per tractar-se de terreny militar. Mentrestant, aquest mateix any l'arquitecte Daniel Molina presentava la seva proposta d'Eixample limitat, rectificació de la que havia fet el cos d'enginyers fins a la riera d'en Malla, un intent municipal clarament possibilista per avançar en aquest terreny sense cedir als projectes dels facultatius militars. Un altre incident de característiques semblants es produiria amb el projecte d'obrir una nova porta a la muralla pel carrer Nou de la Rambla, tot i que comptava amb l'assentiment dels veïns i aquests estaven disposats a sufragar-ne les despeses, però una vegada més l'oposició del cos d'enginyers militar ho va impedir, al·legant novament que la intervenció sobre la muralla era un afer militar.

Però les topades fortes van venir per temes de menor volada, però de caràcter executiu. El mes de maig, "para el decoro de este jardín [el del General] y de todo el paseo de San Juan,

---

⁹⁹⁹ S'escriu amb data d'1 de juliol i, en les setmanes posteriors, responen Granollers, Girona, Sant Celoni, Caldes, Masnou, Calella, Vilassar, Figueres, Tordera..., tots ells negativament a imposar arbitris o aportar recursos, llevat del de Girona, que s'hi compromet en la mesura que li resulti possible quan arribi el moment (AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.804).

¹⁰⁰⁰ AAMB, Secretaria de l'Alcaldia, 1852, exp. 54: "El Corregidor oficia al Gobernador de la Provincia con motivo de haber autorizado una función de Toros sin su consentimiento". L'expedient conté la resposta de Ventura Díaz de 24 de gener de 1852 en sentit afirmatiu, però amb absoluta correcció. Aquesta anècdota fa pensar que Dupuy no estava disposat a admetre interferències d'altres poders en l'àrea de la seva competència i que ho va aconseguir.

había el Sr. Dupuy concebido un proyecto que se está realizando, cuando la autoridad militar se opuso a su ejecución: esto motivó un conflicto y herido en su delicadeza presentó el Sr. Dupuy la renuncia”.¹⁰⁰¹ Dupuy, aquesta vegada, a petició de l'ajuntament en pes, retiraria la renúncia, però el projecte només s'executaria a la vorera dreta del passeig –la que administrava la ciutat–; la vorera esquerra, sota jurisdicció militar, havia d'esperar a l'expedient enviat a Sa Majestat –és a dir, als enginyers militars que l'acabarien informant des de Madrid.

La reacció dels regidors davant aquesta primera topada seriosa i la dimissió del corregidor no deixa de ser significativa. Amb data de 26 de maig es dirigeixen a la Reina i, després d'exposar-li que, havent estat consultats sobre la conveniència de nomenar alcalde-corregidor, ja havien manifestat la seva opinió contrària i que en aquest concepte l'oposició de la corporació no havia canviat. Amb el nomenament de Santiago Luis Dupuy, i vistes les virtuts d'aquest i les millores que havien experimentat totes les branques de l'administració de la ciutat, els sotasignats demanen a la Reina “se digne desestimar la renuncia que por motivos en que no entrará esta corporación ha elevado –Dupuy– a VM”.¹⁰⁰²

La segona topada i definitiva tindria un final molt diferent. L'assumpte, certament, no era menor. A causa dels aiguats, el Bogatell va sortir de mare i va produir inundacions a la ciutat. Immediatament es va pensar en la rectificació del seu curs i l'enginyer militar de la plaça, Sr. Arriete, es va encarregar del projecte, el qual va ser aprovat pel Govern. Al moment de l'execució, però, van sorgir diverses dificultats. El pressupost estava equivocat i molts aspectes del projecte començaven a presentar dubtes que els arquitectes municipals van detectar. Davant d'això, l'alcalde Dupuy va decidir netejar el llit, servint-se de presidiaris, abans de qualsevol altra obra. Mentre aquesta obra s'executava, l'alcalde, basant-se en un dictamen dels arquitectes municipals Mas, Molina i Mestres, va proposar al governador civil modificar el projecte d'Arriete. El cos d'enginyers militars va tancar files entorn del seu company i es va oposar a la rectificació municipal, que proposava actuar primer sobre la riera d'en Malla abans que en el Bogatell per garantir l'efectivitat de l'obra. A partir d'aquí, l'ajuntament va començar les obres entre el pont dels Àngels i el mar, mentre l'enginyer militar en cap que realitzava les obres de reconstrucció del camí de França, per tal d'accelerar la rectificació pendent del Bogatell, va tallar el marge de la riera, inutilitzant-la de tal forma que la ciutat quedava més exposada que mai als aiguats. Immediatament l'ajuntament va reaccionar amb un projecte de reforçament d'aquest marge que assegurés el camí i va convocar-ne la subhasta. Llavors el governador, a instància de l'enginyer militar en cap, va suspendre la subhasta i, al mateix

---

¹⁰⁰¹ BALAGUER, Víctor. *Administración Municipal de...*, p. 11.

¹⁰⁰² BALAGUER, Víctor. *Administración Municipal de...*, p. 43, reproduceix la carta íntegrament.

temps, va arribar el cessament de Dupuy.¹⁰⁰³ No sols hi havia hagut una diferència de criteri, sinó que l'alcalde, per tal de protegir la ciutat davant el perill de nous aiguats, havia passat a la fase executiva sense fer cas de l'oposició del cos dels enginyers militars. De fet, tot un desafiament al caràcter militar de la plaça.

A la sessió de 31 de desembre de 1852 es llegeix l'ofici en què es comunica la RO de 25 de desembre "por la que SM manda que D. Luis Santiago Dupuy cese en el cargo de Alcalde-Corregidor".¹⁰⁰⁴ L'acta va acompanyada d'una carta del cessat, clarament emocionada, amb referència a l'estat satisfactori en què deixa la hisenda que va trobar amb un dèficit de més de 600.000 rals, la qual ara disposa, segons l'últim arqueig de caixa, de 3.152.526 rals i 14 maravedisos. Finalment, en termes eloqüents i afectuosos, agraeix el suport del consistori. A la mateixa sessió s'hi troba una minuta del consistori, que expressa la identitat de desitjos i esforços que l'han unit a Dupuy, i li agraeix els seus serveis, tot i acabant també amb emotives paraules.¹⁰⁰⁵

A la mateixa sessió en què es comunicava el cessament de Dupuy es llegia la RO que nomenava Josep Bertran i Ros nou corregidor –un vell capitost del moderantisme barceloní que tan sols duraria uns mesos. L'octubre de l'any 1853, quan Bertran va cessar, l'ajuntament dirigia a la Reina una petició reiterant en primer lloc l'opinió contrària del consistori a la figura de l'alcalde-corregidor, però fent notar que "si las consideraciones que otras veces ha expuesto a VM no han llevado el convencimiento a su Real ánimo, y en sus elevadas resoluciones hubiera acordado nombrar Alcalde-Corregidor para la leal Ciudad de Barcelona, sentiríamos una singular satisfacción en que la designación recayese en D. Santiago Luis Dupuy que ya en otra ocasión lo ejerciera";¹⁰⁰⁶ a continuació es fa la lloança del proposat.

No sabem si el cessament fulminant de Dupuy guarda cap relació amb la caiguda del govern de Bravo Murillo el 13 de novembre, és a dir, pocs dies abans, o bé si tenia enemics en el nou ministeri de Roncali. Tot sembla haver anat massa ràpid per no creure la versió de Víctor Balaguer i atribuir el fet a una exigència dels militars davant un alcalde que discutia la seva preeminència i no es deixava tutelar quan els interessos locals estaven en joc.

---

¹⁰⁰³ El relat dels fets està extret de BALAGUER, Víctor. *Administración Municipal de...*, p. 35 i s. Una valoració intel·ligent del conflicte i de la posició dels militars la fa Arturo Soria, referint-se a la petició d'un Eixample parcial l'any 1844, que es va denegar apel·lant al dret de conquesta per resoldre assumptes urbanístics (SORIA PUIG, Arturo. "El projecte i...", p. 35)

¹⁰⁰⁴ AAMB, llibre d'actes, 31 de desembre 1852, vol. 2, p. 251.

¹⁰⁰⁵ Tant la carta de Dupuy com la minuta aprovada pel consistori es troben relligades a l'acta de la sessió de 31 de desembre de 1852. (AAMB, Llibre d'actes, sessió del 31 de desembre de 1852).

¹⁰⁰⁶ AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.889.

Tanmateix, i més enllà d'un final que estava cantat en els mateixos límits del sistema, el que sembla interessant de la figura de Dupuy, i també més enllà de la seva eficàcia, és l'aparició d'una nova classe de polítics professionals que entronca directament amb les necessitats de la mena de ciutat industrial en què s'ha convertit Barcelona. Si en les branques de les arts i les lletres i a través de les acadèmies i la Universitat veiem aparèixer un nou tipus d'intel·lectual, el qual pot estar representat a Barcelona per Martí d'Eixelà, Pifarrer, Cortada...; si veiem aparèixer noves professions, com els arquitectes Daniel Molina, Oriol Mestres i, més endavant, Elías Rogent, disputant als antics mestres d'obres la direcció de la construcció d'edificis, però també incrustats a l'administració, competint amb els enginyers militars, com a resultat de les demandes de la nova classe burgesa i del tipus de ciutat que aquesta projecta; si els homes de la revolució de 1840 han aprofitat la dècada per iniciar els estudis en Ciències Socials, com ho han fet Madoz o Figuerola i ho comença a fer Cerdà; si ha nascut un nou tipus de metge que adquireix consciència de la seva dimensió social, com Pere Mata, Antoni Pujadas, Salarich o Monlau; i si els joves advocats s'esforcen a construir també una nova doctrina al servei de les exigències d'aquesta societat, com ho fa Duran i Bas i els homes de l'escola jurídica catalana... és perquè aquesta nova societat del vapor i la fàbrica està creant també la seva pròpia cultura i, al costat dels nous empresaris de l'Institut Industrial de Catalunya, de la naixent nova classe dirigent industrial, un exèrcit de professionals de classe mitjana s'esforça a idear i participar en aquest món que neix.¹⁰⁰⁷ Naturalment tot això havia d'afectar la política; cabia imaginar que aquesta seguiria en mans de militars retirats i funcionaris que ni compartien, ni comprenien la ciutat industrial.

Dupuy reunia totes les condicions per a ser un nou tipus de polític. En primer lloc, un polític professional. Un home d'acció, un administrador, que afrontava els problemes públics com ho havia fet amb els negocis privats. Dupuy era un burgès i tenia l'optimisme descarnat dels burgesos d'aquell moment, industrialista, fanàtic del progrés, un progrés material que en el seu optimisme havia de dur inevitablement al progrés moral. Per això, per aquest cúmul de condicions, Dupuy va ser el primer alcalde modern de la ciutat de Barcelona. La paradoxa no pot ser més gran: el centralisme, que havia volgut esclafar els poders locals i especialment anorrear l'autonomia del de Barcelona, en professionalitzar l'alcalde i convertir-lo en un funcionari del Govern, va facilitar la modernització de l'administració de l'ajuntament de la ciutat, posant-la al servei de les noves classes dirigents barcelonines associades a l'activitat

---

¹⁰⁰⁷ Fóra impossible un resum de la bibliografia existent sobre el procés que s'ha descrit. Ens limitarem a citar tan sols les més estimulants, al nostre entendre. Per a una visió general, encara és imprescindible, per la quantitat d'informació que conté, SOLDEVILA, Ferran. *Un segle de vida...* Un intent més recent però menys reeixit a: CASASSAS, Jordi. *Els intel·lectuals i...* L'enfocament més suggestiu sobre aquest procés de transformació de les elits barcelonines, al nostre entendre, es troba en les obres de FRADERA, Josep M. *Cultura nacional en...*; també del mateix autor, *El huso y la gaita (un esquema sobre cultura y proyectos intelectuales en la Cataluña del siglo XIX)*; i els diversos estudis monogràfics sobre autors que ja s'han citat. Cal dir, tanmateix, que no disposem d'obres semblants per als polítics catalans, sinó tan sols de la biografia de Madoz de PAREDES ALONSO, Francisco Javier. *Pascual Madoz. Libertad...*; i SOLÀ, Roser, *Joan Vilaregut i...*

industrial. Al capdavant, si alguna cosa era Santiago Luis Dupuy, que va continuar vivint a Barcelona, era un industrial, un home molt proper als de l'Institut Industrial, per mentalitat i per programa.

9.3. L'exercici de la facultat reglamentària. Les Ordenances Municipals de 1851 i l'esforç per a regular la ciutat industrial

Ja hem explicat com, des de les Corts de Cadis i la primera legislació municipal de 1813 i 1823 fins a l'aprovació de la Constitució de 1845, la legislació espanyola va recórrer un llarg camí de progressives restriccions que afectaven d'igual manera els drets individuals –llibertat d'impremta, exercici del sufragi...– com els drets dels municipis. En el cas d'aquests darrers, l'obra restrictiva, és a dir, centralitzadora, es va culminar amb la Llei d'Ajuntaments de 1845. Des de la refundació revolucionària de l'Estat que es verifica al llarg de la guerra de la Independència i que es reflecteix en el text gadità, a partir del triomf de la revolució liberal dels anys 1836-37, les necessitats d'un sector oligàrquic, vinculat al partit moderat, d'obtenir el control del procés i procedir a una estabilització i una revisió restrictiva que reforçés el seu nou paper dominant, porten a la progressiva limitació de l'autonomia local, a la supeditació jeràrquica al govern i a l'establiment del principi de desconfiança d'origen doctrinari francès. I, en definitiva, al centralisme polític i administratiu que serà la pedra angular de l'Estat liberal espanyol en endavant i fins entrat el segle XX.

Aquest centralisme es va imposar seguint en general el model francès, teoritzat pels doctrinaris.¹⁰⁰⁸ Tanmateix, la tradició francesa no va poder ser imposada completament a causa del prestigi i l'arrelament de les institucions locals espanyoles, que havien estat les autèntiques protagonistes d'aquella revolució, la qual ara els seus beneficiaris volien restringir. El cas de les competències reglamentàries en el règim local francès i espanyol il·lustra clarament aquest procés.¹⁰⁰⁹ La llei francesa de juliol 1837 –que inspirava el projecte de llei de 1838 i la de 1840, i naturalment la de 1845– estableix que les autoritats reglamentàries són dues, l'alcalde i el consell municipal. El primer, amb la doble condició d'agent de l'Estat –sotmès al Govern– i d'autoritat municipal. En aquesta segona condició se li atribueix la potestat reglamentària en matèria de policia, que ha d'executar a través d'*arrêtes* temporals –que són immediatament executius– i permanents –executius una vegada autoritzats pel prefecte. El consell municipal,

---

¹⁰⁰⁸ “El poder central (...) ha arribat a destruir tots els poders intermedis, i no hi ha res més entre aquell i els individus que un immens espai buit.” Aquest era el judici que feia Tocqueville de l'obra de centralització (TOCQUEVILLE, Alexis. *L'Antic Règim i la revolució*. Barcelona: Edicions 62, 1983. 2 vol., vol. 1, p. 97).

¹⁰⁰⁹ Sobre la qüestió: POSADA, Adolfo. *Evolució legislativa del...*; més específicament, sobre reglaments i ordenances: EMBRID IRUJO, Antonio. *Ordenanzas y reglamentos...*; i també, sobre dret urbanístic: BASSOLS, Martí. *Génesis y evolución...*

de la seva banda, exerceix potestat reglamentària en l'administració de béns del comú i en la regulació dels ingressos municipals, a més de la capacitat d'emetre dictàmens i manifestacions d'opinió.

La recepció espanyola mai no va arribar a ser completa ni tan restrictiva. Al projecte de llei de 1838 apareixen dues autoritats amb potestat reglamentària, l'alcalde i l'ajuntament: "Los Ayuntamientos deliberan (art. 4) sobre la formación de Ordenanzas Municipales donde se comprendan la de policía rural y urbana", si bé es requerirà l'aprovació del *jefe político* o de SM per tot el que sigui executiu en els acords. L'alcalde, de la seva banda, "para desempeñar las atribuciones que le incumben publicará los bandos y disposiciones que creyere oportunos; pero de todos ellos deberá pasar copia al jefe político, el cual podrá anularlos o suspender su ejecución" (art. 12) i "cuidar de todo lo relativo a la policía urbana y rural conforme a las leyes, reglamentos, disposiciones de la autoridad superior y Ordenanzas Municipales" (art. 9).

Existeix en la legislació espanyola, a diferència de la francesa, la consciència de la diferència entre l'activitat reglamentària de l'Administració i les actuacions aïllades; i, encara més, les Ordenances Municipals en aquest sentit es troben col·locades al nivell de les lleis i els reglaments que han d'inspirar i fixar els límits de les actuacions aïllades dels executors de l'Administració.¹⁰¹⁰ Així, doncs, mentre que la formació d'ordenances s'encomana a l'ajuntament –en el cas espanyol–, l'alcalde ha de tenir cura de la policia urbana i rural, i podrà dictar bans, si bé l'actuació d'aquest està subjecta a lleis, reglaments i disposicions de l'autoritat superior i a les ordenances municipals, quan existeixin. Les diferències amb el model francès són, doncs, notables en la lletra de la llei; naturalment una altra cosa seria la seva aplicació real. Com s'ha explicat, el text de 1838 no es va arribar a discutir, sinó que va ser el de 1840 el que va anar a les Corts i va ser objecte d'una forta confrontació entre el Govern i la majoria moderada i la minoria progressista. El tema de més discussió, en la facultat reglamentària dels ajuntaments, seria l'oposició progressista al fet que les reglamentacions municipals haguessin de ser aprovades per una autoritat superior. En aquest cas els moderats ho tindran fàcil; la legislació de Cadis preveia que les ordenances municipals s'aprovesin per les Corts, amb tramitació de llei.¹⁰¹¹ Madoz, actuant amb habilitat, va esmenar el text en el sentit que fossin les diputacions –òrgans locals i representatius– qui sancionessin les ordenances municipals, en lloc de fer-ho un funcionari del Govern o aquest mateix. Naturalment el Govern es va negar a acceptar perdre ni el més mínim nivell de control sobre la vida local i no hi va haver acord en aquest punt.

---

¹⁰¹⁰ Aquesta interpretació, al nostre entendre encertada, es troba a EBRID IRUJO, Arturo. *Ordenanzas y reglamentos...*, p. 109.

¹⁰¹¹ Constitució de 1812, títol VI, art. 321, paràgraf 8 (ESTEBAN, Jorge de (ed.). *Constituciones españolas y...*, vol.1, p. 117.

Com sabem, la llei es va aprovar però el cop d'Estat del general Espartero va portar la seva suspensió abans d'entrar en vigor. És significativa la posició que sobre el particular manifesta la Junta revolucionària de Madrid de 1840: "Los acuerdos tomados por los mismos [els ajuntaments] en uso de sus atribuciones podrían ser confirmados o reprobados, dado caso de queja, primero por el tribunal inmediatamente superior en la escala administrativa, esto es la diputación provincial, y en el supuesto de no conformarse el interesado con el fallo de ésta, en último recurso por un tribunal contencioso-administrativo compuesto de jueces inamovibles."¹⁰¹² Està clar que hi ha dues concepcions de fons oposades: una basada en l'autonomia de cada poder i la seva substancialitat, que només ha de ser tutelada a través de tribunals que vetllin pel compliment de la llei; l'altra basada en la subordinació de tots els poders al Govern i la desconfiança cap a tota forma de poder representatiu fora de les Corts, i encara, aquestes, supeditades a la Corona. Políticament, però, aquesta posició dels moderats era instrumental: "La centralización no parece fuera nunca instrumento de una nueva clase por y para arrumbar los esquemas políticos del antiguo régimen. Más que dogma contra estos privilegios, la centralización será, principalmente, técnica de apoderamiento del poder de los más conspicuos representantes de las oligarquías tradicionales con el fin de mejorar así los instrumentos de dominación de la vida pública."¹⁰¹³

Amb la constitució i la Llei d'Ajuntaments de 1845 s'imposaria la visió moderada, en la qual l'alcalde podia emetre bans prèvia aprovació del cap polític. La potestat reglamentària dels ajuntaments es manté idèntica dins la rúbrica de deliberacions pel que fa a les ordenances i, en lloc d'ordenances de policia urbana i rural, es parla ja d'Ordenances Municipals i de Reglaments de policia urbana i rural, si bé han de ser aprovades també pel cap polític. Aquest, com observa Colmeiro,¹⁰¹⁴ pot vetar però no modificar el text municipal; llavors la facultat municipal quedaria reduïda a la mera proposició i la mateixa administració municipal desapareixeria confosa amb l'Estat.

En la Llei Municipal centralista de 1845 els ajuntaments van ser reduïts a pures agències governamentals, però, com veurem en el cas de Barcelona, tampoc no van poder exercir les competències –algunes tan importants com aprovar les ordenances– que la llei els atorgava i, amb la superposició de controls, tuteles i supeditacions *de facto*, els negava.

Barcelona no va veure aprovades les seves ordenances municipals pel governador civil fins a 1857, unes ordenances que havien estat enviades al govern civil per primera vegada, una cop

---

¹⁰¹² "Manifiesto de la Junta de Madrid de 12 de Octubre de 1840" a ARTOLA, Miguel. *Partidos y programas políticos...*, vol. 2, p. 15 i s.

¹⁰¹³ MARTÍN RETORTILLO, S.; ARGULLOL, Enric. "Aproximación histórica al...", vol. 1, p. 103.

¹⁰¹⁴ COLMEIRO, Manuel. *Derecho administrativo español*. Madrid, 1858 (citat a GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. *Evolución legislativa del...*, p. 214).

acordades pel Plenari de l'ajuntament, el 17 d'agost de 1852.¹⁰¹⁵ Tot i que l'ajuntament instava una i altra vegada l'aprovació de l'òrgan governatiu,¹⁰¹⁶ encara caldrà que arribi la revolució de juliol de 1854, es reimplanti la Llei Municipal de 1823, es torni a iniciar el tràmit d'aprovació i revisió municipals i, una vegada aprovades el novembre de 1856 –amb poques modificacions respecte al text de 1852–,¹⁰¹⁷ siguin aprovades pel govern civil, ja l'any 1857, altra vegada sota la vigència de la llei de 1845.

Val la pena ressaltar, però, la importància extraordinària del text, que estaria en vigència fins a 1891 i que va regir la vida urbana de Barcelona fins al moment de les Agregacions dels pobles del Pla. De manera que no és massa atrevit afirmar que el debat reglamentari d'aquests anys de la dècada moderada i els seus resultats –el text redactat per la comissió de tres lletrats, Muns, Figuerola i Martí d'Eixelà– van regir al llarg de tota la segona meitat del XIX.

La tradició reglamentària de l'ajuntament barceloní, i a Espanya en general, es remunta al segle XVIII i s'ha anat gestant a partir de l'arribada dels Borbons al poder i de la influència francesa. Carles III demostrava un especial interès pels problemes urbans i, en general, en el terreny normatiu hi va haver un procés de substitució del costum per l'adopció de regles de joc objectives, codificació a l'estil francès. Segons Mesonero Romanos, “aun de forma fragmentaria, la labor del monarca [Carles III] en el campo de la policia urbana resulta bien relevante”.¹⁰¹⁸

---

¹⁰¹⁵ AAMB, llibre d'actes, sessió de 17 d'agost de 1852, vol. 2, p. 171, 172.

¹⁰¹⁶ Hi ha manifestacions en aquest sentit a les sessions de 4 de març de 1853 (AAMB, llibre d'actes, 1853, p. 42) i de 12 d'agost de 1853 (AAMB, llibre d'actes, 1853, p. 183).

¹⁰¹⁷ Coneixem perfectament el text de 1857, *Ordenanzas Municipales...*, no així el de 1852 –aprovat l'agost de 1852, tot i que la Comissió de redacció formada per Ramon Muns, Laureà Figuerola i Ramon Martí d'Eixelà va lliurar el redactat complet el desembre de 1851. No existeix a AAMB l'expedient corresponent d'aquesta tramitació, ja que els materials que contenia en revisions posteriors van ser reutilitzats i dispersats en diversos expedients. Hem trobat a AAMB (secció de Governació, sèrie D, exp. 242/1, “Ordenanzas Municipales Reformadas”) un text manuscrit que, per les observacions que es fan en els dictàmens de 1851 i el que acompanya les ordenances de 1856 –de la Comissió formada per Muns, Martí d'Eixelà i Duran i Bas–, molt bé podria ser un dels redactats el 1851. Tot i els indicis evidents, la situació en el text del reglament de calderes, les previsions d'amplada i alçada dels carrers i altres preceptes, així com la cal·ligrafia, que sembla deguda a la mà de Laureà Figuerola, no disposem de cap prova concloent que aquestes siguin efectivament les ordenances que es van aprovar el 1852 i no un esborrany posterior redactat entre 1852 i 1856. En qualsevol cas, les diferències són petites en els aspectes generals, afecten sols a punts concrets del redactat, però l'estructura és bàsicament la mateixa, així com la filosofia de fons.

¹⁰¹⁸ MESONERO ROMANOS, Ramón de. *Trabajos no coleccionados*. Madrid, 1903 (citat a SABATÉ, Joaquim. *El proyecto de...*, p. 118).

En el cas barceloní, el primer reglament modern és l'Edicte d'Obreria de 1771, tot i que la tradició medieval normativa és extraordinàriament rica.¹⁰¹⁹ L'Edicte d'Obreria és elaborat pels diputats, el síndic personer i el mestre d'obres municipals i aprovat pel comte de Ricla, Comandant General de Catalunya, el 8 de setembre de 1771.¹⁰²⁰ Dels seus vint-i-cinc articles, divuit fan referència a l'aparença exterior dels edificis, en una percepció típicament neoclàssica; altres s'ocupen d'algunes normes de policia urbana, tirar les aigües pluvials al carrer, col·locació de veles, mesures per a evitar conflictes veïnals... En matèria constructiva és una mesura liberalitzadora que tindrà efectes densificadors, ja que facilita l'augment de les alçades de les cases. L'ajuntament reaccionarà denunciant reiteradament la fixació d'un límit en l'alçada dels edificis, que finalment es fixarà el 1797 en 90 pams;¹⁰²¹ tanmateix, la mesura arribava tard i el fet de no estar relacionada amb l'amplada dels carrers tenia efectes irrelevants en la millora de les condicions d'habitatge. Quan mig segle més tard, Monlau, Madoz, Figuerola o Cerdà critiquin les condicions d'habitatge dins el recinte emmurallat, hauran de constatar que no sols no s'ha guanyat pel que fa a les restriccions d'alçades, amplada de carrers i ocupació de patis i jardins dels darreres de les cases, sinó que sovint la pressió dels propietaris ha imposat condicions encara pitjors.

A finals de la dècada dels vuitanta del segle divuit, nombrosos propietaris i industrials, el marquès de Barberà, Erasme de Gònima, els germans Mercader, Miquel Bofarull, Lancaster es converteixen en els autèntics protagonistes de la urbanització del Raval;¹⁰²² l'ajuntament serà un espectador que no podrà reconduir ni uniformar aquest procés. Els projectes d'alineacions de carrers fins a 1857 s'hauran anat fent de forma temptativa, però quasi sempre amb un denominador comú, l'acceptació de la iniciativa dels propietaris per a urbanitzar nous carrers. Quan s'aproven les Ordenances Municipals el 1857, s'ha urbanitzat completament el Raval sense cap criteri general i amb la més absoluta mesquinesa de mires particular. En el dictamen que acompanya la publicació de les Ordenances Municipals es diu:

---

¹⁰¹⁹ No es pot deixar de recordar que els *Usatges* de Barcelona són compilats per Ramon Berenguer el Vell el 1068 i que el 1281 Pere el Gran, a sol·licitud del govern municipal, concedeix a Barcelona els privilegis *Reconocererun Proceres*. Les *Constitucions de Santa Cilia*, que figuren a la primera edició de les *Constitucions de Catalunya*, el 1481, essent reeditades el 1588 i 1704, formen un conjunt de normes que regulen d'una manera o altra la major part dels aspectes de la vida urbana, actuant efectivament com les modernes Lleis i Ordenances. (CARRERES CANDI, Francesc. "La Ciutat de Barcelona". A: *Geografia General de Catalunya* (vol. 3). Barcelona: A. Martín, 1916.

¹⁰²⁰ AHCB, Registre d'Ordenances d'Obreria, edicte d'obreria de 8 de setembre 1771.

¹⁰²¹ SABATÉ, Joaquim. *El proyecto de...*, p. 149.

¹⁰²² L'obra urbanitzadora d'aquests propietaris és fàcil de seguir en el mateix nomenclàtor de la ciutat (PORTABELLA, Jesús. *Diccionari Nomenclàtor de carrers de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1993). Els carrers Marquès de Barberà, Lancaster, Erasme de Janer, etc... són una petita mostra de com aquests propietaris perpetuaven la memòria de la seva acció urbanitzadora a la toponímia de la ciutat.

“Barcelona actualmente no posee calles espaciosas en que la circulación se verifique con desahogo, en que el sol bañe su piso y seque la humedad, en que el aire los recorra con sus purificadoras corrientes (...). La mayor anchura es de 48 palmos y la mínima altura de los edificios es de 97; de suerte que cuando la prescripción higiénica reclama que la altura de los edificios sea igual al ancho de las calles, en esta ciudad el ancho de las calles alcanza en muy pocos a la mitad de la altura de los edificios.”¹⁰²³

El 9 de desembre de 1814, Rafael de Velarde, governador de la plaça, promulga un *Pregón de Policía Urbana*¹⁰²⁴ elaborat per l'ajuntament. L'edecte té vuitanta-quatre articles i està dividit en cinc apartats. El primer, “Para el aseo y comodidad pública”, fa referència a la bona circulació dels carrers i a l'ús de la via pública; en el segon, “Para la limpieza”, regula diverses activitats relacionades amb la higiene i neteja de carrers; el tercer, “Para la seguridad y bien público”, es refereix a elements qualificats de perillosos i a precaucions en la circulació de cavalleries i carros; el quart, “Para la conservación de los empedrados”, estableix mesures de control del pes, característiques i itineraris dels carruatges, la càrrega i descàrrega; i l'últim, “Para los edificios”, disposa l'obligatorietat de sol·licitar permís abans d'edificar, presentant plànol de façana i respectant l'alineació del carrer. El *Pregón*, en resum, s'ocupa de controlar l'aspecte exterior dels edificis i de la bona conservació i circulació en els carrers, però encara no pren mesures sobre el procés accelerat de densificació; el 1818 es publica un nou *Pregón*,¹⁰²⁵ que és pràcticament una reimpressió del de 1814.

L'arribada del Trienni produeix el ban de 5 de març de 1823, signat per l'alcalde constitucional Ramon Maria Sala.¹⁰²⁶ En els seus trenta-set articles es refereix fonamentalment a diferents normes d'edificació; s'introdueix en l'alçada de les cases un escalonat que va de 80 pams a 110, en funció de l'amplada dels carrers, i les primeres preocupacions per la qualitat dels habitatges. Tanmateix, la derogació de tota la legislació liberal fa que el 1824 es torni a promulgar el *Pregón* de 1818.

El 10 de maig de 1839, l'ajuntament publica el *Bando General de Buen Gobierno*¹⁰²⁷ amb una ambició molt diferent dels anteriors. Es tracta d'un text de 246 articles dividits en quinze capítols, que, a més de recollir tota la tradició reguladora de la ciutat que “por no estar reunidos

---

¹⁰²³ MARTÍ d'EIXELÀ, Ramon; DURAN I BAS, Manuel. “Dictamen”, 12 d'agost de 1856, a *Ordenanzas Municipales...*, p. 5.

¹⁰²⁴ Rafael de Valverde y Navia, *Gobernador Militar y Político de la plaza*, 9 de desembre de 1814 (AHCB, col. Bans, carp. 14).

¹⁰²⁵ *Gobernador Militar y Político de la Plaza de Barcelona y Distrito*, 28 de setembre de 1818 (AHCB, col. Bans, carp. 15).

¹⁰²⁶ “Al Público”, signat per Ramon Maria Sala, alcalde constitucional, 5 de març de 1823 (AHCB, col. Bans, carp. 17).

¹⁰²⁷ *Bando General de...*

ha sido (...) la causa poderosa de haber quedado algunos olvidados y hasta en desuso”, ha propiciat fer “multitud de adiciones o modificaciones que exigen las costumbres, los adelantamientos en las artes, y aun las mejoras locales que la Ciudad ha recibido en los empedrados y en los objetos”, amb l'objectiu de conciliar “el bien individual de todos los vecinos con los respetables intereses del tráfico y de la industria, en una población dedicada a ellas en su gran mayoría”.¹⁰²⁸

Tot i mantenir una estructura tradicional, molt semblant als bans generals anteriors, trobem en el contingut novetats importants que indiquen la identificació de nous problemes relacionats amb el desenvolupament de la societat industrial. Del capítol 7 al 15, és a dir, de l'article 151 al 246, el ban està dedicat a l'abastiment, pesos i mesures, pa, llet, xocolata, tavernes, plaça de mercat, carns, porcs i diversos; els capítols 3, 4, 5 i 6, de l'article 69 al 150, estan relacionats amb la via pública, el seu ús i la seva conservació, danys i baralles, neteja i empedrats. Certament cal destacar la preocupació no sols pel bon funcionament comercial de la ciutat, sinó una clara decantació, ja molt típica de la societat burgesa, pel control de l'ús de la via pública i, en general, de l'espai públic, com a espai de sociabilitat al qual cal imposar normes i límits. Per últim, i la més important novetat, són el dos primers capítols: el primer, dedicat a edificació, articles de l'1 al 50, on trobem una regulació d'alçades (art. 5è) segons l'amplada del carrer; 93 pams d'alçada màxima als carrers més estrets de fins a 22 pams d'amplada, 95 pams als d'amplada entre 23 i 47 pams, i 97 pams als d'amplada de més de 48 pams. Si es compara amb el ban de 1823, s'ha reduït l'alçada màxima de 110 pams a 97, però per contra, i resulta molt significatiu del procés de densificació urbana als barris més pobres, s'ha ampliat la màxima alçada als carrers més estrets, de 80 pams a 93. De fet, s'ha passat d'un escalat real a una altura màxima uniforme per a tota la ciutat, ja que s'ha reduït el ventall d'alçades entre 93 i 97 pams –menys d'un metre. L'altra novetat important la trobem al segon epígraf dedicat a precaucions per a evitar incendis, de l'article 36 al 68. En l'article 44, on s'estableix la necessitat d'obtenir permís de l'ajuntament per a instal·lar “nuevas alfarerías, tintes, fábricas de hacer y refinar aguardiente, máquinas de vapores y otras que por su destino sea necesario usar materiales combustibles”, tot i que “las fábricas establecidas podrán subsistir en el estado que actualmente se hallan, mientras no se abandonen o destruyan”. Els articles 51 a 68 estan íntegrament dedicats a establir les condicions per a establir màquines de vapor. L'articulat, però, es limita a establir quines són les mesures de seguretat que els vapors han de complir i a determinar els mecanismes de control que l'ajuntament estableix. No hi figuren, doncs, limitacions a l'establiment de vapors de cap tipus, sempre i quan es respectin les mesures de seguretat contra incendis.

---

¹⁰²⁸ Juan Busquets, Sebastián Martí, Pedro Marsal, Buenaventura Sans i Mariano Barandt, alcaldes constitucionals de Barcelona. “Previene”. A: *Bando General de...*, p. 4 i s.

El *Bando General* de 1839 representa un pas significatiu per tal com, d'una banda, intenta sistematitzar l'acumulació de normes que s'han anat sobreposant amb el pas dels anys i, de l'altra, perquè ja planteja el que són les quatre principals preocupacions de la reglamentació burgesa de la vida urbana: l'homogeneïtzació constructiva segons els models neoclàssics a través del control administratiu dels projectes; la regulació de les activitats privades a l'espai públic, comerç, transport amb una ambició deliberada d'arribar a ordenar-les; la tensió –sempre mal resolta– entre especulació constructiva i preocupació higiènica; i, per últim, la presència dins la ciutat d'un nou protagonista: la fàbrica, que també ha de traduir-se en tensions entre desenvolupament econòmic –a l'època de l'optimisme liberal– i condicions de seguretat, el sempre present risc de sinistre. Amb tot, el 1839, ni els problemes de salut pública que la densitat i l'amuntegament han de produir, ni el perill real que per a la residència burgesa representen las fàbriques de vapor, encara no han emergit amb la força amb què ho faran els anys successius.¹⁰²⁹ El *Bando* de 1839 es reedita, revisat i addicionat, l'any 1842.¹⁰³⁰ L'estructura i el contingut són idèntics al seu predecessor; tan sols en la regulació de l'alçada s'adopta el màxim de 97 pams per a tota la ciutat, eliminant el modest escalonat de 1839, i fent un pas més en el procés desbocat cap a la densificació.

A partir de 1846 la preocupació per l'incompliment total o parcial del *Bando* i de les altres disposicions que s'han anat dictant serà una constant, si bé l'ajuntament, esporàdicament, reaccionarà dictant noves normes que parcialment reproduïxen les existents o les revisen sense cap pla ordenat. L'any 1847, l'alcalde Bardaxí publica un ban¹⁰³¹ on es recorda que: “Aunque en 26 de Setiembre del año pasado se recomendó por este corregimiento el cumplimiento del Bando de Buen Gobierno de 1843 (...) la falta de observancia de las disposiciones, no solo ha proliferado. La existencia de abusos que se observan en esta Capital, sino que ha hecho creer a muchas personas que aquellos preceptos habían caducado” i passa seguidament a recordar que el *Bando* està en vigor i a declarar: “Se proceda inmediatamente a recopilar todas las disposiciones vigentes de policía urbana en un solo bando para facilitar su inteligencia y se harán en ellos las variaciones que la experiencia ha enseñado ser necesarias o convenientes.” Res d'això succeiria immediatament. Ja hem explicat com va acabar la relació de Bardaxí amb el consistori i només un any més tard un nou ban de l'alcaldia reproduïx tot el títol quart –el corresponent a neteja– del *Bando General* de 1842,¹⁰³² actuació que veiem

---

¹⁰²⁹ Tanmateix, l'esforç de 1839 per a reglamentar aspectes tan complexes com els materials i les potències de les calderes, el volum i la il·luminació de les estances on es poden instal·lar i les normes de seguretat en el seu funcionament posa de manifest que els redactors del *Bando General de...* han disposat d'assessorament i capacitat tècnica prou important.

¹⁰³⁰ *Bando de Buen...*

¹⁰³¹ “Al Público”, Pedro Bardaxí, alcalde-corregidor, 12 de setembre de 1847 (AHCB, col. Bans, carp. 25).

¹⁰³² “Bando”, Domènec Portefaix i Paez, alcalde-corregidor, 3 de juny de 1848 (AHCB, col. Bans, carp. 25).

repetida en termes idèntics dos anys més tard,¹⁰³³ i el mateix podem constatar pel que fa a la disciplina d'edificació: "Observa con disgusto el Excmo. Ayuntamiento de algún tiempo a esta parte que algunos arquitectos o directores de obras, o dueños de edificios, que se levantan, renuevan, o recomponen, no se atemperan a lo prevenido en los bandos de buen gobierno ni a lo expresamente marcado en los permisos que para realizar tales obras se expiden."¹⁰³⁴ Per fer front a aquests abusos es nomenen arquitectes ajudants per a les funcions d'inspecció i es disposa: "Toda obra que en lo sucesivo se realice extralimitando el permiso concedido para ella, se mandará demoler." Sembla que la indisciplina era important, tant com l'activitat constructiva en aquests anys, si tenim presents les xifres de Figuerola.¹⁰³⁵

L'esforç definitiu per a elaborar un cos reglamentari permanent, és a dir, unes Ordenances Municipals, va arribar l'any 1851. El 28 de gener¹⁰³⁶ l'ajuntament acorda demanar a l'alcalde que convoqui un ple extraordinari per a tractar les ordenances. El 4 d'abril l'ajuntament rep l'autorització del govern civil per a realitzar la sessió extraordinària.¹⁰³⁷ Seguidament es recullen tots els antecedents preparats per l'antic empleat municipal Antonio Ristol¹⁰³⁸ i el tinent d'alcalde, Pau Bertran i Ros, i tots els antecedents que es trobin a l'arxiu, i s'acorda a la mateixa sessió nomenar Ramon Muns, Laureà Figuerola i Martí d'Eixelà per compondre la Comissió que compili i redacti les ordenances, consultant l'Acadèmia de Belles Arts pel que fa a l'ornament i a la de Medicina i Cirurgia pel que fa a la higiene i salubritat. Els treballs van ser lents –en part pel retard de les acadèmies a emetre els informes–, però finalment, a la sessió de 16 de desembre de 1851,¹⁰³⁹ es va fer el lliurament de les Ordenances Municipals completes acompanyades d'un dictamen i s'acordava que el projecte passés a la comissió especial que s'ocuparia d'examinar-les.

El projecte constava de més de 600 articles i la principal novetat es trobava en la seva estructura; en lloc d'organitzar-se, com era tradicional, per epígrafs generals com Neteja,

---

¹⁰³³ "Alcaldía Constitucional de Barcelona", Ramon de Paternó, alcalde accidental, 5 de setembre de 1850 (AHCB, col. Bans, carp. 26).

¹⁰³⁴ Sebastián García Pego, alcalde-corregidor, 31 de gener de 1849 (AHCB, col. Bans, carp. 25).

¹⁰³⁵ FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*, p. 55-64, (especialment el quadre "Estado de casas construidas en Barcelona y sus barrios extramuros, según los datos oficiales de la sección de librería de la secretaría del Exmo. Ayuntamiento", p.62)

¹⁰³⁶ AAMB, llibre d'actes, sessió de 28 de gener 1851, vol. 1, p. 30.

¹⁰³⁷ AAMB, llibre d'actes, sessió de 4 d'abril 1851, vol. 1, p. 90.

¹⁰³⁸ El treball de Ristol devia ser important, ja que la Comissió redactora en el seu dictamen el cita explícitament per agrair-li la documentació que ha posat a la seva disposició: "Hemos tenido presente los grandes materiales acopiados por D. Antonio Ristol (...) a pesar de los defectos en que casi no pudo menos que incurrir." (MARTÍ D'EIXELÀ, R.; FIGUEROLA, L.; MUNS, R. "Dictamen 1851". A: *Ordenanzas Municipales de 1857*).

¹⁰³⁹ AAMB, llibre d'actes, sessió de 16 de desembre de 1851, vol. 3, p. 324.

Ornament, Sanitat, tal com s'havia fet a les ordenances de Madrid¹⁰⁴⁰ o al reglament-model de França¹⁰⁴¹ i a l'acta municipal d'Estrasburg, que els autors han consultat, s'adopta l'estructura de les actes municipals de Londres i el reglament de Brussel·les. El títol primer tracta sobre l'existència legal de la ciutat i el consistori, i va seguit dels que es refereixen a la seva existència material; el segon tracta sobre normes d'edificació; el tercer és dedicat íntegrament a fàbriques –amb un reglament particular per als vapors–; el quart, relatiu a aliments i la seva salubritat; el cinquè, al transport de mercaderies i de persones i a les condicions de seguretat i higiene per a fer-ho; el sisè tracta del trànsit de persones; i el setè, de les obligacions que els veïns tenen recíprocament i dels esdeveniments de la vida quotidiana. Es pot dir que s'adopta una organització funcional, amb l'objectiu d'evitar repeticions i disposicions d'ordre interior de l'ajuntament que poden ser objecte de reglament intern i que poc importen a la regulació de la vida quotidiana. S'han eliminat els articles relatius a expedició de paper públic i l'epígraf *toros*.¹⁰⁴² També se suprimeix tota restricció a la revenda –excepte en els espectacles–, ja que la comissió “se ha convencido que no pueden imponerse trabas, ni obstáculos a la libre venta de artículos (...) La ciencia económica demuestra que estas restricciones impuestas en el transcurso de varios siglos declarada la libertad del tráfico, era ahora menos fácil, todavía, alcanzar con disposiciones restrictivas la extinción de la reventa”. No es difícil veure la mà de Figuerola en aquestes consideracions.

Respecte de les matèries noves que s'han introduït, el *Dictamen* és explícit en la qüestió de les normes d'edificació: “No era fácil dictar normas para las calles ya existentes (...) más al tratarse de la apertura de nuevas calles (...) porque el interés público es el que da nacimiento a nuevos intereses individuales; en tanto que en la ciudad antigua nunca el interés general puede sofocar completamente el del individuo” i es reconeix que el procés és irreversible al Raval:

---

¹⁰⁴⁰ Ayuntamiento Constitucional de Madrid. *Ordenanzas de policía urbana...* La redacció d'aquestes ordenances s'atribueix a Mesonero Romanos. Tot i la seva extensió, 433 articles, no és un document gaire més avançat que el *Bando General de...* de Barcelona de 1839; és més, no hi ha referències a fàbriques amb vapor i, pel que fa a les ordenances d'edificació, regulen l'alçada dels edificis d'acord amb l'amplada dels carrers, segons una classificació en tres classes, sent l'altura màxima de les permeses de setanta peus. En qualsevol cas, sembla clar que Madrid no pateix ni els problemes derivats de la industrialització, ni la superposició d'aquests en una ciutat –com és Barcelona– que, havent esgotat el sòl disponible, es veu abocada a un procés imparable de densificació. D'ací deriva potser també que a Barcelona la redacció d'unes ordenances municipals hagi estat un procés més lent i més difícil, enfrontats com estaven a problemes nous.

¹⁰⁴¹ El reglament-model de França de què disposa la Comissió és aportat en una sessió plenària per Valentí Esperó, fundador de la Maquinista Terrestre i Marítima, la primera empresa metal·lúrgica moderna de la ciutat, i home clau a l'ajuntament de Barcelona d'aquests anys.

¹⁰⁴² Aquest fet és xocant, ja que els autors del dictamen afirmen: “Hemos creído que la diversión de toros no debía ser objeto de un bando permanente, pues que es un espectáculo a duras penas introducido en Barcelona y rechazado casi instintivamente por las Autoridades”, però el cert és que al llarg d'aquests anys a tots els bans sobre espectacles públics hi ha un epígraf dedicat als *toros* i, sense anar més lluny, trobem el 1852 un ban complet fet en una comissió administrativa per a realitzar *corridos* a la ciutat (AHCB, col. Bans, carp. 26, 26 d'agost de 1852).

“Las calles, que desde la del Hospital a la de San Pablo hicieran desaparecer las huertas próximas a la muralla de tierra, así como las que desde la Escuela Pía hasta la casa de Caridad se están edificando hubieran tenido dimensiones más anchurosas y desahogadas, si sujetos de antemano a unas Ordenanzas se hubiera de esta suerte podido contener la mezquindad de mirar de los particulares (...) A evitar estos males (...) ha creído la comisión (...) fijar dimensiones no muy grandes, pero siempre mayores para las calles que se trazaren en el nuevo ámbito de Barcelona, cuando caiga el tercer recinto a esfuerzo de la misma causa que derribó las dos primeras.”¹⁰⁴³

Pel que sabem, tant l'avantprojecte de 1851 com les Ordenances de 1856 es proposen la millora de les condicions d'higiene i salubritat a través de la reglamentació de les edificacions. Atenent d'una banda a l'amplada dels carrers i a l'alçada de les cases, però, també comença la preocupació per considerar no sols els aspectes externs de l'edificació sinó també les distribucions internes dels habitatges. Tanmateix, tant pel que fa a les condicions directes com indirectes que incideixen en la millora de les condicions d'habitatge dins la ciutat emmurallada, totes les mesures preses i dissenyades es demostraran insuficients.¹⁰⁴⁴ En aquests anys tots semblen ja renunciar a aquesta difícil correcció –tot i que l'epidèmia de còlera de 1854 havia de radicalitzar les condicions en què es redactarien les ordenances de 1856, que en aquest punt són poc més que un desideràtum. L'horitzó d'una ciutat nova és pels autors del *Dictamen*, com ho era per Madoz¹⁰⁴⁵ en el *Diccionario*, l'única i desitjada solució en què es pot confiar.

Finalment, l'ajuntament de Barcelona, en la sessió de 17 d'agost de 1852, sota la presidència de Santiago L. Dupuy, va aprovar el text de les Ordenances Municipals que ja havia revisat la Comissió de Regidors, si bé l'alcalde “propuso que se aprobasen sin discusión (...) que se pidiese la aprobación inmediata de ellos al Sr. Gobernador de la Provincia, dejando de remitírsela al título referente a vapores por ser objeto todavía de un trabajo especial”.¹⁰⁴⁶ No sabem quins motius van inspirar la decisió de no enviar el títol referit a vapors, però és evident que aquesta era la gran qüestió en debat. El *Bando* de 1839 ja l'havia introduït com un tema de seguretat i els anys successius no va deixar de ser objecte de regulació.

A finals de 1843, i per encàrrec de la Diputació de Barcelona, l'enginyer militar Josep Massanes proposa habilitar la Travessera de Gràcia com a carretera amb el doble objectiu econòmic i social de “llamar insensiblemente y sin violencia alguna a la fabricación por vapor fuera del casco de la ciudad”. Massanes imagina un desenvolupament industrial eixat sobre la Travessera i un nucli urbà residencial sanejat, sense establiments fabrils. Estava anticipant una

---

¹⁰⁴³ MARTÍ D'EIXELÀ, R.; FIGUEROLA, L.; MUNS, R. “Dictamen”. A: *Ordenanzas Municipales...*, p. 195.

¹⁰⁴⁴ SABATÉ, Joaquim. *El proyecto de...*, p. 194.

¹⁰⁴⁵ MADOZ, Pascual. “Artículos sobre el... A: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, vol. 1, p. 176.

¹⁰⁴⁶ AAMB, llibre d'actes, sessió de 17 d'agost de 1852, vol. 2, p. 171, 172.

molt rudimentària idea de zonificació.¹⁰⁴⁷ L'any següent l'ajuntament, a través d'un avís, suspèn "por ahora" les noves sol·licituds de permisos per a instal·lar vapors.¹⁰⁴⁸ La suspensió, però, o era deliberadament transitòria o no s'acomplia, perquè finalment l'any 1846 es publica la primera regulació. Es tracta d'un edicte amb data de 10 d'abril.¹⁰⁴⁹ Es prohibeix la construcció de noves fàbriques dins de la ciutat. A les fàbriques existents es podrà augmentar la força o establir noves calderes, a les fàbriques que es trobin dins les zones assenyalades per l'edicte, el barri de Sant Pere i les zones del Raval que queden a occident de la línia que marquen els carrers de Mediodía, Sant Oleguer, Cadena, Riera de Prim baixa, Riera de Prim alta, Peu de la Creu, Lleó, Ferlandina, Montealegre, Valldonzella i Tallers. D'aquesta línia cap al centre es permeten les màquines de menys de tres cavalls, que l'ajuntament podrà autoritzar discrecionalment, i finalment no es podrà reedificar a la zona central cap fàbrica. A l'exterior l'ajuntament es reserva el dret d'autoritzar o no tal reedificació.

L'edicte seria la norma fins a l'aprovació de les Ordenances Municipals de 1857, però no sense problemes ni polèmica. L'any 1852 el metge Joaquim Font Mossella escrivia el seu tractat intítulat *Consideraciones sobre los inconvenientes que irrojan a la salud de los jornaleros y a la pública de Barcelona las fábricas, en especial de vapor, y sobre las ventajas de trasladarlas a la llanura de casa Túnez*, quan encara era recent l'efecte d'un important accident amb l'explosió d'una caldera.¹⁰⁵⁰ El tema era conflictiu i la interpretació de l'edicte de 1846 també. Es detecten amb freqüència, en els acords municipals, negatives a la concessió de permisos per a instal·lar nous vapors, concessions positives i plets relativament enrevessats. Sovint els fabricants acudeixen al governador civil directament per obtenir el permís sense passar per l'ajuntament¹⁰⁵¹ o bé no es compleixen els requisits d'avisar els veïns i permetre'ls inspeccionar la instal·lació.¹⁰⁵² En alguns casos el conflicte és amb una gran empresa, com quan es denega a Josep Moles, en representació de la *Fundación Barcelonesa de bronces y otros metales*, la

---

¹⁰⁴⁷ SAGARRA I TRIAS, Ferran. *Barcelona ciutat de transició...*, p. 123. La idea de la Travessera també es pot trobar a MADDOZ, Pascual. "Artículos sobre el... A: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*", vol. 1, 178-179.

¹⁰⁴⁸ La notícia la coneixem a través de CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 32, i es tracta d'un anunci de desembre de 1844.

¹⁰⁴⁹ "Edicto", Erasme de Janer y de Gònima, 10 d'abril de 1846 (AHCB, col. Bans, carp. 24).

¹⁰⁵⁰ "D. Joaquín Font remitiendo treinta y cinco ejemplares del opúsculo *Consideraciones sobre los inconvenientes...* enterado S.E. acuerda se distribuyan los ejemplares entre los SS. concejales y el archivo" (AAMB, llibre d'actes, sessió de 27 de juliol de 1852, vol. 2, p. 155). L'accident a què fem referència va ser el de la fàbrica de Joan Anchón, que va ser molt comentat a la ciutat i a l'ajuntament.

¹⁰⁵¹ "Se aprueba un dictamen de la Comisión tercera, proponiendo los términos en que puede oficiarse al Gobierno de la provincia a causa de la concesión hecha a D. José Puiggarí para cambiar y aplicar la fuerza motriz del motor (...) y que dicho Puiggarí presente al Cuerpo Municipal los planos del edificio, en el cual tiene establecida dicha máquina." (AAMB, llibre de sessions, 15 de desembre 1851, vol. 3, p. 330).

¹⁰⁵² Amb relació a l'augment de potència a la fàbrica de D. Antonio Codina, que havia estat regidor (AAMB, llibre de sessions, 18 de gener de 1852, vol. 1, p. 5; 6 de febrer de 1852, vol. 1, p. 33; 6 d'abril de 1852, vol. 1, p. 78).

instal·lació d'una màquina de 40 cavalls al carrer de l'Om, per haver reconstruït parcialment l'edifici contra allò que disposava l'edicta.¹⁰⁵³ Aquell mateix estiu de 1852, una forta explosió es produeix a la fàbrica de Juan Anchón. El regidor, Sr. Coll, exposa “la necesidad que hay de que se practiquen a menudo visitas a las máquinas y calderas de vapor establecidas en esta ciudad ya para enterarse si están montadas con arreglo al bando, ya también para vigilar si se procede con las precauciones debidas”,¹⁰⁵⁴ si bé una setmana més tard el regidor Tresserra, comissionat a tal efecte, reconeix “no haber girado la visita por considerar que debiendo dejar de funcionar la mayor parte de aquellos por no estar arreglados al bando de buen gobierno, quedando en consecuencia sin trabajo muchas familias y que por lo tanto...” i s'acorden noves disposicions per a demanar als fabricants que comuniquin a l'ajuntament les condicions de la seva instal·lació.¹⁰⁵⁵ El 31 d'agost es resol l'assumpte de la fàbrica Anchón on ha explotat una caldera i s'acorda “en vez de obligar desde luego a los SS. Anchón y Compañía a observar lo que dispongan las Ordenanzas Municipales sobre vapores, aprobadas por S.E. desde que se les da publicidad, se pongan ahora en su conocimiento sus disposiciones que les obliguen como a los demás fabricantes”,¹⁰⁵⁶ és a dir, demorar qualsevol intervenció.

Sembla que l'edicta de 1846 no sempre es va complir, més aviat al contrari, que la indisciplina era molt gran i que l'ajuntament no s'atrevia a anar encara més lluny en l'aprovació de noves normes, encara més restrictives, com les que s'establien en l'avantprojecte d'Ordenances Municipals. En aquest sentit el text resultava molt complet i la mà d'un home com Figuerola, que coneixia bé l'assumpte, gràcies als seus estudis per a *La Estadística*, hi és patent. El títol tercer fa referència íntegrament als establiments fabrils i, dins d'aquests, la secció primera, que va de l'article 90 al 116, està íntegrament dedicada a “Establecimientos fabriles movidos por medio de vapor” i, a més, s'acompanya d'un reglament “Para el uso de calderas i demás aparatos que contengan vapor”. Estan tractats en l'articulat: una zonificació de la ciutat que distingeix zona interior, els barris burgesos, i zona exterior, el Raval i Sant Pere, prohibint-se la instal·lació a qualsevol lloc de la ciutat de calderes de més de tres cavalls –tot i que a la zona exterior els qui ja disposin d'un permís anterior a l'edicta de 10 d'abril de 1846 sí que ho podran fer– i es posposa per quan s'aprovi el futur projecte d'eixampla l'autorització de vapors amb una força superior a tres cavalls a qualsevol lloc de la ciutat; s'estableix una classificació de les calderes d'acord amb la seva capacitat i pressió, i s'estableixen condicions d'instal·lació i permís per a fer-ho diferents segons els casos; és limita la quantitat de combustible que es pot emmagatzemar i les condicions en què cal fer-ho; es regulen les especificacions per a obtenir

---

¹⁰⁵³ AAMB, llibre d'actes, sessió de 2 de març de 1852, vol. 1, p. 48; sessió de 20 d'abril de 1852, vol. 1, p. 86.

¹⁰⁵⁴ AAMB, llibre d'actes, sessió de 2 de juliol de 1852, vol. 2, p. 133.

¹⁰⁵⁵ AAMB, llibre d'actes, sessió de 9 de juliol de 1852, vol. 2, p. 139.

¹⁰⁵⁶ AAMB, llibre d'actes, sessió de 31 d'agost de 1852, vol. 2, p. 180.

un permís, la informació a què aquest se subjectarà i les condicions d'inspecció que es reserva l'ajuntament; unes condicions certament exigents, però que es veuen radicalment atenuades pel fet que es dispensa els propietaris dels establiments existents de complir més normes que les que ja existissin en ser autoritzats, amb l'excepció que si l'ajuntament aprecia perill podrà prescriure el compliment de tots o part dels requisits establerts per aquestes ordenances.¹⁰⁵⁷

Com es veu, la feina de la comissió ha estat bona i les condicions resulten exigents; es mantenen, tanmateix, les diferències de tractament als barris burgesos i populars, i s'estableix una salvaguarda per als establiments existents, que pràcticament converteix les ordenances en inoperants. Tot i això, l'alcalde encara va enviar les ordenances al governador sense el reglament de vapors. La crònica debilitat de les autoritats civils, la debilitat dels ajuntaments moderats, feien pràcticament impossible un abordatge complet del problema. Els tècnics cada vegada sabien més i afinaven més la normativa, però finalment el règim dels establiments existents s'establí al marge d'allò que es volia regular. La contradicció era xocant: mentre es feia una reglamentació exemplar, la debilitat dels poders polítics n'impedia l'aprovació, ni tan sols amb un criteri tan generós amb els interessos creats. L'assumpte resulta revelador de les limitacions i les impotències del sistema liberal espanyol per a regular una ciutat tan complexa com la industrial, i de com els fabricants es van acostumar també, com tots els altres sectors socials, a mirar sobretot pels seus interessos menuts i evitar les reformes que els perjudicaven.

En qualsevol cas, l'exemplar enviat al governador tampoc no es va aprovar, com se'ns recorda en el dictamen de la Comissió de 1856, finalment signat per Martí d'Eixelà¹⁰⁵⁸ i Duran i Bas –Laureà Figuerola ja no vivia a Barcelona i Ramon Muns acabava de morir–: “Remitiendo las OOMM desde fines de 1852 a la aprobación del Exmo. Gobernador de la Provincia, cuya autorización debía dispensarle en virtud de la Ley de Ayuntamientos de 1845 una y otra vez había encarecido VE. la necesidad de que se autorizase para plantearlo, al devolver reformados los títulos que lo exigían a sentir de aquella Superioridad.”¹⁰⁵⁹ Les reclamacions no van prosperar i va caldre esperar fins a 1856. Però la Comissió de 1851 i l'ajuntament havien estat capaços d'incorporar al text totes les precaucions i reflexions que tant la realitat com les

---

¹⁰⁵⁷ Com que no disposem de cap exemplar de les ordenances aprovades inicialment per l'ajuntament el 1851, hem realitzat un treball comparatiu entre les aprovades definitivament i publicades el 1857, i l'exemplar que hem trobat a l'arxiu administratiu, que, amb tota seguretat, correspon a uns treballs anteriors, redactat probablement de pròpia mà per Figuerola –aquest ja no va participar en els treballs endegats el 1856, ja que va deixar de viure a Barcelona el 1853. És gairebé segur que aquest exemplar, si no correspon al manuscrit de 1851, es tracta d'una redacció no gaire més tardana. De la comparació es dedueix que en aquest punt, tot i que la numeració de l'articulat no es correspon, no es troben diferències substantives, molt especialment pel que fa a les condicions d'instal·lació, a la zonificació i a l'autorització als establiments existents de no ajustar-se a la nova ordenança. Això vol dir que en aquest punt el text va ser respectat i que les garanties per als establiments existents, aquells que es podien sentir perjudicats, eren suficients. (*Ordenanzas municipales...*; AAMB, secció de Governació, sèrie D, exp. 242/1.)

¹⁰⁵⁸ ROURE, J. Ramon Martí d'Eixelà..., p. 134 i s.

¹⁰⁵⁹ “Dictamen de la Comisión”, 12 d'agost de 1856 a *Ordenanzas Municipales...*, p. 2.

noves ciències socials recomanaven per fer front als problemes de seguretat que la societat industrial plantejava amb urgència. Tanmateix, mentre que els científics socials i els tècnics eren capaços de proposar l'adopció de mesures que limitessin els riscos de la industrialització, el sistema polític resultava incapaç de convertir aquestes prevencions en norma. Els sectors socials interessats, singularment els fabricants, s'acostumaven a operar en unes condicions que, si bé els oferien a curt termini alguns avantatges, a la llarga mostraven la seva incapacitat de liderar i administrar els canvis econòmics i socials que s'estaven produint. Aquesta incapacitat del poders públics, fins i tot quan resultaven més favorables a les tesis industrialistes, finalment resultaria letal per al projecte industrialista barceloní. Però l'ajuntament de 1852, a través de la figura del corregidor, i dins el estrictes límits del règim centralista moderat va assajar una gestió de la ciutat orientada justament a explorar aquests marges al servei de la mena de societat que s'estava gestant, i del projecte industrialista del seu grup dirigent.

10. DE LA CAIGUDA DE BRAVO MURILLO A LA REVOLUCIÓ DE JULIOL: LA “COALICIÓ D'OPOSICIONS”, DEL FRONT ANTIREFORMISTA A LA UNIÓ LIBERAL

L'atemptat contra la Reina que va perpetrar el mes de febrer un capellà anomenat Merino va ser el pretext del govern de Bravo per a mantenir les Corts tancades. La fascinació que la solució francesa, d'ençà del cop d'Estat de Lluís Napoleó, havia causat en Bravo Murillo li feien concebre el pla d'una reforma constitucional que pràcticament eliminés el sistema representatiu reduint-lo a la mínima expressió d'una carta atorgada. Com ha explicat Raymon Carr, Bravo estava convençut que la modernització econòmica i administrativa d'Espanya, per a posar-la a l'alçada d'Europa, estava fora de les possibilitats de la maquinaria constitucional i de la feble iniciativa privada del país. Per ell Anglaterra era un cas excepcional i l'autèntic model es trobava a França, en l'acció d'un Estat fort.¹⁰⁶⁰ Amb aquest objectiu va mantenir les Corts tancades al llarg de la major part de l'any 1852, mentre preparava la seva reforma constitucional. La situació d'excepcionalitat que això creava feia augmentar els enemics del Govern dia a dia. El mes de maig un grup significatiu de diputats i senadors elevava a la Reina aquesta petició:

“Los que suscriben, fieles súbditos de SM, militares que han derramado su sangre por asegurar su corona, hombres políticos que la han aconsejado con lealtad en difíciles circunstancias, senadores y diputados que han concurrido al gobierno de la nación (...) acudimos respetuosamente a los pies del trono, pidiéndola con el mayor encarecimiento se digne fijar sus miradas en la crítica situación que atraviesa la Monarquía (...) Ningún motivo había, Señora, para que las instituciones del país sufriesen esta suspensión que sistemáticamente las aqueja. Su movimiento era natural y ordenado, nada de irregular las agitaba ni las comprometía; todos los poderes públicos que en ella se resumen desempeñaban sin embarazo sus atribuciones. No fué la marcha de ellas, no fué su ejercicio lo que nos trajo el desasosiego y la agitación; fué, por el contrario, esa suspensión misma, que nada hacía indispensable ni aún excusable, lo que produjo desde luego el recelo y los temores, y lo que convertido después en constante propósito, ha creado la alarma y causado la tirantez de los momentos presentes. (...) Haga VM, humildemente se lo rogamus, que termine esa suspensión de nuestras instituciones políticas.”¹⁰⁶¹

Signaven a continuació militars moderats com el marquès del Duero, O'Donnell, Ros de Olano, Fernández de Córdova, Serrano, José de Concha, Fèlix María Messina; militars progressistes com Evaristo San Miguel; polítics moderats com González Bravo, Pacheco, Pastor Díaz, Ríos Rosas; i polítics progressistes com Madoz, Joaquín María López, Fernández de los Ríos,

---

¹⁰⁶⁰ CARR, Raimond. *España 1808-1836...*, p. 242 i s.

¹⁰⁶¹ Madrid, 15 de maig de 1852, i segueixen les signatures (MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para...*, document núm. 84, vol. 1, p. 403-405).

Fernando Corradi, etc. Inicialment es tracta dels militars més enfrontats al ministeri i del gruix dels dirigents de la facció puritana del partit moderat i del sector legalista del partit progressista,¹⁰⁶² però reflecteixen una situació d'oposició molt més general. Simultàniament el general Fernández de Córdova relata que en aquests mesos no es parlava en els cercles militars i polítics d'altra cosa que del projecte reformista de Bravo i de la seva intenció d'imposar-lo per un cop militar. Com que la seva posició va ser temptejada el mateix mes de maig pel mateix president del Consell de Ministres,¹⁰⁶³ el resultat va ser la dimissió d'aquest com a Director d'Infanteria. No seria l'única dimissió; davant de la pressió de l'ambient en l'exèrcit, poques setmanes més tard ho feia el ministre de Marina, Armero. Hi va haver una reorganització del ministeri el mes de juny, però encara hi hauria noves defeccions; la més rellevant seria la del mateix Miraflores, fins a aquell mes d'agost, ministre d'Estat.¹⁰⁶⁴

El fet és que el mes d'octubre de 1852 el Govern va convocar les sessions de les Corts per al primer de desembre, amb l'objectiu de presentar-hi el projecte sencer de reforma constitucional. L'oposició hi va arribar organitzada i concertada. A tal efecte hi va haver diverses reunions de generals-senadors, amb la participació dels germans Concha, Serrano, Ros de Olano i Fernández de Córdova, i també entre els grups polítics.¹⁰⁶⁵ Quan va arribar l'obertura de les Corts, el dia 1 de gener –en aquesta ocasió no hi va haver discurs de la Corona–, i es va votar el president de la Cambra, el governamental Santiago de Tejada va ser derrotat pel candidat de l'oposició –formada per moderats i progressistes–, Martínez de la Rosa.¹⁰⁶⁶ Davant d'una situació en la qual, amb tota probabilitat, els projectes reformistes no podien passar el tràmit parlamentari, l'endemà el Govern dissolia les Corts. En va convocar unes de noves per a l'1 de març i el dia 3 va enviar el projecte de nova Constitució a la *Gaceta* perquè es publicués.

El projecte, en paraules del molt moderat i dretà Pidal, suposava “la anulació completa del règimen parlamentario”.¹⁰⁶⁷ Es tractava en realitat d'un paquet legislatiu en què la Constitució o Llei Fonamental tan sols n'era una peça molt sumària; anava acompanyada d'un missatge de la Corona i d'unes altres set lleis orgàniques: la d'organització del Senat, la d'eleccions a diputats

---

¹⁰⁶² La major part dels individus d'aquest grup defensarien, arribat el 1854, la política d'Unió Liberal; quant als militars, formarien el gruix dels sollevats de Vicálvaro.

¹⁰⁶³ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 254-257.

¹⁰⁶⁴ Tot i que aquest negaria que la seva dimissió de l'agost fos a causa de l'oposició al projecte de reforma constitucional (MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para...*, vol. 1, p. 387-388).

¹⁰⁶⁵ Arran d'aquesta reunió, que naturalment va preocupar Bravo, aquest va exclamar la seva famosa frase: “Continúe yo con la confianza de SM, y bien pronto ahorcaré a los generales con sus propias fajas.” (FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 257).

¹⁰⁶⁶ LÓPEZ, Evaristo. *Antología de las...*, p. 444.

¹⁰⁶⁷ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 254.

a Corts, la del règim dels Cossos Coleglatius, la de relacions entre aquests, la de Seguretat de les persones, la d'Ordre Públic i la de Grandeses i Títols del Regne. Els principals aspectes que la reforma plantejava eren: la supressió dels drets individuals consignats a la Constitució vigent; l'emfasització del caràcter catòlic d'Espanya, afegint darrere la declaració que ja contenia la de 1845, segons la qual la religió de la Nació espanyola era la catòlica, l'adjectiu *exclusivamente*; una accentuació del poder a favor de l'executiu en detriment del legislatiu, disminuint el nombre de diputats de 349 a 171, elegits en districtes unipersonals, accentuant la restricció del sufragi censatari, on tan sols podrien votar a cada districte els 150 majors contribuents. En el Senat, que es reformava completament, es creaven tres classes de senadors: hereditaris, nats i vitalicis. Els primers eren els Grans d'Espanya que paguessin 30.000 rals de contribució; els segons eren les altes dignitats de l'Església i de l'Exèrcit, cardenals i capitans generals; i el tercer grup es deixava a designació directa del monarca. Pel que feia al funcionament de les cambres, el rei n'aprojava els reglaments i nomenava els presidents, que disposaven d'amplis poders executius; a més, les sessions havien de ser secretes –un dels punts que va causar més escàndol. La potestat legislativa continuava sent compartida entre la Corona i les Corts, però en casos d'urgència el monarca podia legislar; a més, els ministres podien nomenar comissaris que els representessin davant les Corts.¹⁰⁶⁸ Finalment, es va prohibir a la premsa que es discutís el projecte públicament.

La reacció general davant els plans del Govern va ser d'indignació en tots els sectors polítics. El dia 10 de desembre apareixien sengles manifestos del partit moderat i del partit progressista frontalment oposats a la reforma. El primer, intitulat "El partido moderado a los electores", era el resultat d'una nombrosa reunió d'exdiputats, senadors i electors que s'havia celebrat a Madrid el dia 6. El text argumentava: "En las próximas Cortes (...) se va a decidir acerca de la existencia o derogación de la Constitución actual, y del establecimiento de un nuevo y desconocido régimen (...) esencialmente contrario a todas las ideas recibidas hasta ahora sobre la índole de una monarquía templada y constitucional." Llavors el text s'estenia sobre la inoportunitat i el caràcter absolutament innecessari de la mesura, quan justament el règim constitucional, superades les guerres civils i altres trastorns, estava completament assentat; seguidament encaria la necessitat que Espanya, en les circumstàncies europees del moment, es mantingués neutral i expectant i seguís una política pròpia –en referència a la influència napoleònica en el projecte de Bravo–; per acabar es jutjava que el contingut de la reforma:

---

¹⁰⁶⁸ Es troba publicada a ESTEBAN, Jorge de (ed.). *Constituciones españolas y...*, vol. 1, p. 169-199. Sobre el contingut es pot consultar: SÁNCHEZ AGESTA, Luis. *Historia del constitucionalismo...*, p. 270-273; PEÑA GONZÁLEZ, José. *Cultura política y Constitución de 1869*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2002, p. 21-25; TOMAS VILLARROYA, Joaquín. "El proceso constitucional" i "La Constitución de 1845". A: JOVER, Pedro (dir.). *La era isabelina* (vol. XXXIV de MENÉNDEZ PIDAL (dir.). *Historia de España*. Madrid: Espasa Calpe, 1981); *Catecismo democrático para instrucción del pueblo español*. Barcelona: Impr. del Pueblo, plaza de la Unión, 1852, p. 71 i s.

“No es mejora, es la abolición del régimen constitucional (...) se despoja a la nación de la garantía política y económica del voto anual de los presupuestos (...) se establece que se pueden dictar leyes sin concurrencia de las Cortes en casos urgentes (...) se prescribe, desnaturalizando completamente la índole del gobierno representativo, que las sesiones del Senado y del Congreso se celebren a puerta cerrada, privando (...) a la nación entera del importante e indisputable derecho que le asiste de saber como se gestionan sus intereses (...) y, por último, con una multitud de disposiciones artificiosamente combinadas, se reduce a la nulidad la intervención de los cuerpos colegisladores.”¹⁰⁶⁹

I signaven, entre d'altres, Narváez, Concha, Martínez de la Rosa, González Bravo, Pacheco, Ríos Rosas, Sartorius, Pidal, Mayans, Mon, Fernández de Córdova, Ros de Olano, Nocedal, López Ballesteros, etc.; és a dir, tot el partit, des del neocatòlic Nocedal fins als puritans Pacheco o Pastor Díaz, passant pels generals de més pes, encapçalats per Narváez, i els seus antics col·laboradors, Pidal i Mon; hi són tan sols absents, d'entre els homes de pes del moderantisme, els neoabsolutistes de Viluma, que fan costat a Bravo i al seu Govern, ja que veien finalment realitzat en el projecte de reforma la seva vella aspiració de tornar a l'Estatut Reial de 1834. De la seva banda, el mateix dia es publica un “Manifiesto electoral del Partido Progresista”. El text, si bé en el fons conté un argument similar, registra tota una altra retòrica; es remunta a 1808, quan la nació espanyola, orfena i en mans estrangeres, va ser redimida pels nostres pares –diu– en lluita desigual, i afirma que després aquests van haver de fer front a l'ambició d'un príncep en la guerra civil, de la qual van sortir guanyadores les institucions assentades sobre el sòlid ciment del vot públic, i ara, a 1852, després de tants afanys i convulsions, es crida els electors a les urnes, amb la premsa silenciada, per aprovar un règim estrany i desconegut. Finalment afirma que a les properes eleccions es dirimeix la salvació o la pèrdua dels drets que els espanyols han recobrat i de totes les conquestes obtingudes en els principis liberals en mig segle de lluites i sofriments, i acaba cridant: “Unión, electores: unión entre todos los hombres que pertenecen al gran partido constitucional, sin distinción, sin rivalidades. Cualquiera que sea el diputado que enviéis al Congreso, procurad que se halle firmemente resuelto a combatir por medios legales los proyectos de reforma (...) La nación confía sus destinos en vuestra fortaleza.”¹⁰⁷⁰ Signen tots els capitosts del partit: Antonio González, Evaristo San Miguel, Infante, Mendizábal, Olózaga, Patricio de Escosura, Joaquín María López, Fernando Corradi; els demòcrates Anicet Puig, Ordax i Avecilla, Domènech Mascarós i Augusto Ulloa; i els barcelonins Vilaregut i Domènech, entre d'altres.

---

¹⁰⁶⁹ “El Partido moderado a sus electores”, Madrid, 10 de desembre de 1852, signat pel duc de València, el marquès del Duero i segueixen les altres signatures (MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para...*, document núm. 86, vol. 1, p. 405-411).

¹⁰⁷⁰ “Manifiesto electoral del partido progresista. A los electores”, Madrid, 10 de desembre de 1852, signat per Antonio González i segueixen les altres signatures (MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para...*, document núm. 86, vol. 1, p. 411-413).

Clarament es tracta d'una acció concertada dels dos partits. El ministeri es troba aïllat. Tres dies més tard els ministres dimiteixen i la Reina accepta la caiguda de Bravo Murillo.¹⁰⁷¹ Immediatament, el dia 15 se'l substitueix pel general Roncali, comte d'Alcoi, al front del ministeri que prepararà les eleccions. La unió liberal s'havia fet realitat d'una manera ben diferent de com l'havien imaginat els seus promotors i paradoxalment al seu front s'hi trobava precisament el general Narváez, aquell contra qui havia estat ideada a causa del seu exclusivisme. Aquest mateix dirigia una llarga exposició de queixa a la Reina el dia 15 demanant que se li permetés tornar a Espanya,¹⁰⁷² cosa que el govern Roncali li va denegar al cap d'uns dies.

10.1. Les eleccions generals de 1853 a Barcelona. La formació del front antireformista

A començament del mes de gener el Govern convocava les eleccions per als dies 4 i 5 de febrer. Immediatament els progressistes, que en aquest cas no pensaven en el retraïment, presentaven el dia 4 de gener –tan sols coneguda la convocatòria– una sol·licitud a la Reina exposant que “hallándose convocados los colegios electorales para el próximo 4 de febrero no puede ejercerse con independencia y acierto este acto fundamental de la monarquía representativa, si se impide reunirse y concertarse previamente a los electores”¹⁰⁷³ i a continuació demanava la derogació a tot el país de la legislació especial que ho impedia. Naturalment no ho aconseguïren. A Barcelona, les eleccions es van celebrar sota l'estat de setge. Tanmateix, i pel que feia al dret de reunió, aquesta vegada la petició va ser atesa. *El Presente* de tres dies més tard reconeixia que els delegats del Govern havien procedit amb “loable circunspección”¹⁰⁷⁴ a Madrid i Barcelona i les reunions es convocaven per part d'ambdós partits. En aquest context la convocatòria d'eleccions es va plantejar a Catalunya com un referèndum a favor del marc constitucional vigent. Moderats i progressistes van buscar

---

¹⁰⁷¹ El paper de Maria Cristina en aquesta crisi es controvertit; si per una banda la brama popular la fa responsable del sosteniment en el poder de Bravo Murillo, que ha transigit en els negocis que el seu marit manté amb Salamanca, amb el favor de l'administració, diversos testimonis indiquen que la Reina mare es va curar de desvetllar la seva discrepància amb el Govern sobre la reforma i finalment va ser decisiva en la caiguda de Bravo Murillo (FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 257).

¹⁰⁷² Narváez havia estat confinat unes setmanes abans pel govern de Bravo pensant que així aconseguiria aturar la conspiració i fer progressar amb més facilitat la reforma i, a més, evitar la possibilitat d'un moviment militar propiciat per aquest (“Exposición en queja, dirigida a SM por el Duque de Valencia”, Bayona, 15 de desembre de 1852. MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para...*, document núm. 87, vol. 1, p. 413-419). L'11 de gener el nou Govern confirmaria el confinament del general (*ibidem*, document núm. 88, p. 455).

¹⁰⁷³ “Exposición suscrita por los individuos de la junta de elecciones del partido progresista”, signat per Madoz, González, etc. (*Diario de Barcelona*, 6 de gener de 1853, p. 200-201).

¹⁰⁷⁴ *El Presente*, 6 de gener de 1853.

l'acord en els termes dels dos manifestos de 10 de desembre, uns declarant-se obertament en oposició al Govern i els altres convertint-se en defensors de la Constitució del 45, que havia esdevingut la garantia de les institucions i de les conquestes de la revolució liberal. Antoni Ribot i Fontseré expressaria aquest darrer punt de vista amb eloqüència citant Víctor Hugo: “Muchas veces es preciso infringir las constituciones para crearles adeptos” i afegia el publicista català: “Así ha sucedido con la vigente. Hoy la acatan i defienden todos los liberales, y la que fué fórmula de exclusivismo de un partido es símbolo de la reconciliación de todos.”¹⁰⁷⁵

Al llarg de 1852 el panorama de la premsa barcelonina, que era el mecanisme natural d'expressió pública de l'activitat i el debat polític, així com de l'acció dels partits i la seva relació amb els electors, havia canviat substancialment. Els dos periòdics tradicionals dels dos grans partits havien deixat de publicar-se i van ser substituïts per dues noves capçaleres. Si *El Barcelonés* havia passat a ser el *Correo de Barcelona*,¹⁰⁷⁶ continuava sent editat per l'impressor Manuel Saurí, i els seus principals redactors i editorialistes continuaven sent Antoni Pujades i Joaquim Albert de Álvarez. La seva línia en política espanyola se situava en l'estela de *La Nación* de Madrid, en les posicions del progressisme legalista de Cortina i Madoz. Per la seva banda, la desaparició d'*El Sol*, que en el seu dia ja havia substituït *El Fomento*, va donar lloc a l'aparició del *Diario de Cataluña*.¹⁰⁷⁷ Aquest canvi va culminar la progressiva desaparició de la relativa autonomia amb què aquells diaris havien actuat respecte de les autoritats, la Capitania i, en els anys immediatament anteriors, molt significativament, el governador Ventura Díaz –aquest havia cessat l'agost de 1852–; en aquell moment ocupava el càrrec el general Manuel Lassala.¹⁰⁷⁸ La desaparició, el 1850, de l'editor i fundador d'aquelles capçaleres, Josep Devesa i Pujades, havia estat decisiva en aquesta pèrdua d'autonomia. Això va donar lloc al fet que l'òrgan moderat local esdevingués una terminal del govern civil, mentre s'anava separant progressivament de les bases socials del moderantisme barceloní, tan decebudes amb la

---

¹⁰⁷⁵ Nota editorial, signada per A.R. (Antoni Ribot i Fontseré), *El Presente*, 14 de febrer de 1853.

¹⁰⁷⁶ *El Correo de Barcelona* va començar a aparèixer el 20 de juliol de 1852 com a capçalera que substituïa *El Barcelonés*, el director del qual havia estat suspès i inhabilitat aquell mes de juliol. Substancialment va mantenir la mateixa línia i els mateixos col·laboradors, ja que l'empresa editorial, l'impressor Manuel Saurí, no havia canviat; la capçalera es va mantenir fins a la revolució de juliol de 1854 i el 22 de juliol es va recuperar la d'*El Barcelonés* (*200 anys de premsa...*, p. 104).

¹⁰⁷⁷ *El Diario de Cataluña* va tenir una vida efímera. Va començar a sortir el 27 de juliol de 1852 substituint el desaparegut *El Sol*. N'era l'editor l'impressor Narcís Ramírez. No coneixem les causes del canvi de capçalera, però en qualsevol cas el periòdic, que en l'època de Devesa i Pujades havia intentat mantenir una posició de compromís entre les autoritats i el moderantisme local –prestant especial atenció a la defensa dels interessos locals–, al llarg de la governació de Ventura Díaz va esdevenir un òrgan progressivament subjecte a les directrius del govern civil. Les dificultats econòmiques el van portar a una nova etapa en què va intentar salvar-se sortint a la tarda amb la capçalera *Diario de la Tarde*, a partir de l'abril de 1853 (*200 anys de premsa...*, p. 106).

¹⁰⁷⁸ Manuel Lassala va ocupar el govern civil de Barcelona entre el 31 de desembre de 1852 –tan aviat com va ser nomenat el govern Roncali– fins al 20 de juny de 1853; ja havia ocupat el lloc de cap polític entre setembre del 46 i març del 47. Havia, a més, ocupat els llocs anàlegs a Cadis (1844) i Sevilla (1848) (RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 615).

situació. De la seva banda, *El Àncora*, d'orientació neocatòlica, sota la direcció de Joaquim Cil i la inspiració del bisbe de Barcelona, l'integrista Costa i Borràs, va defensar el Govern i la reforma de Bravo Murillo amb expressions com: "La Constitución actual –la de 1845– se diferencia en mucho de la de 1812, pero ha heredado su fisonomía extranjera, contiene todavía el germen de lo francés" i considerava que la reforma s'havia d'esforçar a acomodar-se a les tradicions i els costums espanyols.¹⁰⁷⁹ Tanmateix, la principal novetat en el panorama periodístic de la ciutat, i una notícia políticament i literària ben rellevant, havia estat el retorn a Barcelona d'Antoni Ribot i Fontseré, el metge progressista que, arran dels fets de 1843, havia fixat la seva residència a Madrid. Retornat a la ciutat comtal, Ribot va fundar un nou periòdic, *La Actualidad*,¹⁰⁸⁰ que volia reprendre l'esperit de l'històric i desaparegut arran dels fets de la tardor de 1843, *El Constitucional*, on el mateix Ribot havia iniciat la seva carrera política i periodística. *La Actualidad* va comptar amb un estol de joves redactors, entre els quals va destacar Joaquim Maria Nin, cèlebre per la seva publicística anticlerical. La publicació del seu llibre *Retrato al daguerotipo de los jesuitas*¹⁰⁸¹ va provocar una indignada *Exhortació pastoral* del bisbe Costa i Borràs,¹⁰⁸² que va tenir rèplica a *La Actualidad*; es va provocar una violenta polèmica que va acabar amb el tancament del diari progressista.¹⁰⁸³ Aquest, tanmateix, i com era habitual en aquella època, va tornar a sortir al cap de pocs dies amb la capçalera *El*

---

¹⁰⁷⁹ CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p. 216.

¹⁰⁸⁰ *La Actualidad* va començar a sortir sota la direcció d'Antoni Ribot i Fontseré l'1 de gener de 1852 i va aparèixer amb aquesta capçalera fins a l'octubre d'aquell any. El mes de juny s'havia fusionat amb el *Boletín de Comercio*. El to anticlerical del diari, i especialment les col·laboracions de Joaquim Maria Nin, el van portar a un dur enfrontament amb el bisbe Costa i Borràs; finalment va ser suspès el mes d'octubre de 1852 per l'autoritat governativa. Va reaparèixer amb la capçalera *El Presente* el 28 d'octubre i sota la direcció de Josep Elías, tot i que l'ànima del diari i el seu principal editorialista continuava sent Ribot i Fontseré (200 anys de premsa..., p. 114).

¹⁰⁸¹ NIN, Joaquín María. *Retrato al daguerotipo de los jesuitas. Sacado de sus escritos, máximas y doctrinas*. Barcelona: Impr. de Oliveras, 1852. Nin, que en el Bienni seria un personatge conegut a la ciutat i candidat a diputat a Madrid, va publicar altres llibres de la mateixa temàtica com la novel·la històrica del 1855 NIN, Joaquín María. *Secretos de la Inquisición. Novela española histórica*. Barcelona: J. Bosch i Cia., 1855.

¹⁰⁸² Costa i Borràs era un element integrista molt aficionat a fer crides pastorals sobre les lectures impies. A més de la que hem ressenyat en coneixem una altra del mateix any (COSTA I BORRÀS, José Domingo. *Exhortación pastoral refutando*, que es refereix al llibre de Nin; i COSTA I BORRÀS, José Domingo. *Exhortación Pastoral [insistimos...]*, de caràcter general, les dues de 1852). Sobre el personatge es pot llegir, a més de les pàgines de caràcter hagiogràfic que li va dedicar Ramón de Ezenarro, les brillants pàgines que sobre l'Església en el període ha escrit Casimir Martí (BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 185-206, 757-764; vol. 2, p. 40, 62 i 552-558; MARTÍ, Casimir. *L'Església a Barcelona...*; EZENARRO, Ramon de. "Introducción". A: COSTA I BORRÀS, José Domingo. *Obras* (vol. 1). Barcelona: 1863).

¹⁰⁸³ Sobre el tancament de *La Actualidad* i l'enfrontament amb el bisbe, que va portar una llarga cua amb compareixença davant del nunci i amonestació a l'alcalde Dupuy, podeu veure: CARRERA PUJAL, Jaime. *Historia política de...*, vol. 4, p.203.

Presente.¹⁰⁸⁴ En línies generals, i ultra el cridaner aspecte del seu anticlericalisme, seguia una línia progressista purista identificada amb *El Clamor Público* de Madrid. En aquest panorama, el sector d'opinió que havia quedat més marginat era justament el que més pes tenia en el sufragi censatari, el qual representaven els fabricants i homes de negocis que en els anys 1849-50 havien impulsat la premsa burgesa independent i les institucions patronals que el Govern, per mitjà de Ventura Díaz, havia liquidat o silenciada. En aquest context i a partir de la incorporació de Mañé i Flaquer a la redacció del *Diario de Barcelona*, aquest havia iniciat una pressió per a convèncer el seu propietari i director, Antoni Brusi, de la conveniència de fer evolucionar aquest vell periòdic d'avisos i notícies cap a la moderna premsa informativa i política que a Madrid ja representava en aquesta època el diari de Fernández de los Ríos, *Las Novedades*. Sembla que Brusi anava acceptant la idea i es van començar a publicar comentaris editorials i articles de fons –especialment de Mañé, però també de Reynals i Rabassa, que hi va fer en aquest anys la seva campanya contra la nova codificació del dret civil, o del mateix Duran i Bas. Tanmateix, el canvi i la conversió del Brusi en portaveu oficial dels interessos de la burgesia barcelonina no es produiria completament fins arribat el Bienni i esdevindria l'any 1856 un òrgan molt proper a la Unió Liberal i a la política del general O'Donnell.¹⁰⁸⁵

En aquest context, quan es van fixar les eleccions per als dies 4 i 5 de febrer, la campanya electoral va arrancar amb dos diaris progressistes obertament posicionats en contra de la reforma, *El Correo de Barcelona* i *El Presente*, un diari integrista partidari de la reforma, *El Áncora*, i un diari moderat, el *Diario de Catalunya*, amb una situació compromesa entre les directrius del govern civil, favorables al govern, i el clima decididament antireformista que dominava entre els moderats barcelonins.

Els primers a mobilitzar-se van ser els conservadors. D'una primera reunió d'algunes persones, probablement incitada des del govern civil, en va sortir una convocatòria per a fer una reunió general d'electors el dia 11 de gener a les 7 de la tarda a la Llotja. Conegut el clima antireformista que dominava l'opinió i el manifest de Madrid de 10 de desembre, el *Diario de Cataluña* editorialitzava per influir en els reunits la vigília del fet i al servei del govern amb un argument que no s'atrevia a ser decididament governamental:

---

¹⁰⁸⁴ *El Presente* va ser la capçalera que va substituir *La Actualidad* quan aquesta va ser tancada per ordre governativa. Va aparèixer entre el 28 d'octubre de 1852 i el 20 de juliol de 1854, en què va recuperar la capçalera històrica d'*El Constitucional*. En canviar de capçalera va canviar també d'editor –probablement per raons legals, vinculades a la tramitació de la clausura governativa. Antoni Ribot i Fontseré va continuar sent el principal editorialista, però l'editor en endavant seria Joan Elias (*200 anys de...*, p. 114).

¹⁰⁸⁵ Per seguir aquesta peripècia de la transformació del Brusi, el testimoni més directe es troba en les memòries inèdites del mateix Antoni Brusi, conservades a l'Arxiu Històric de la Ciutat, tot i que hi ha alguns relats publicats que aporten valuoses informacions (MARAGALL, Joan. *Biografia de D. Joan...*; MOLIST POL, Esteban. *El "Diario de Barcelona"...*, p. 122 i s.; BRUSI, Antoni. *Memòries* [manuscrit inèdit]. AHCB, Manuscrits, sèrie A, 341).

“Al buen diputado catalán cumple sentarse en los escaños de la representación nacional completamente exento de ojeriza y rivalidades (...) no se trata de derribar ni encumbrar ministros (...) no le hará ver en el gabinete un enemigo a quien haya que combatir sin remedio, si los actos de ese gobierno son, a su entender, acertados y justos; en una palabra despreciará una oposición sistemática.”¹⁰⁸⁶

En definitiva, intentava evitar una posició en la línia de les declaracions de Madrid del 10 de desembre que pogués portar a una intel·ligència amb els progressistes. El propòsit governatiu va estar a punt de tenir èxit. Molts moderats antireformistes no van acudir a la reunió tement una posició oficialista que no podien compartir. Davant la divisió d'opinions entre els congregats, alguns van expressar el punt de vista del comitè central del partit de Madrid, que ja estava concertant la coalició amb els progressistes. Finalment es va resoldre convocar una reunió més àmplia per al dia 15,¹⁰⁸⁷ mirant de convocar els molts absents. Alguns d'aquests havien manifestat que la reunió del dia 11 no tenia valor ni representava el partit conservador, i que la nova que se celebrés el dia 15 havia d'escollir els membres del seu partit que participessin en una candidatura de coalició, tal com havia establert el comitè central de Madrid, per fer a “Barcelona la coalición con todas las consecuencias”.¹⁰⁸⁸ El dia 14 el partit progressista ja havia acordat la seva participació en la coalició.¹⁰⁸⁹

Els dies que van passar entre una i altra reunió, el *Diario de Cataluña*, intentant evitar *in extremis* la fixació d'una posició clarament favorable a la coalició, no va deixar de fer campanya a favor de la seva equivocada posició amb arguments més o menys emboscats. El mateix dia 15 tornava a intentar influir en l'ànim dels qui s'havien de reunir, especialment els fabricants. Per això en l'editorial s'exaltava la situació de prosperitat i pau que el Principat vivia des de l'inici de la dècada moderada, en contrast amb les situacions tumultuoses del passat; recordava les campanyes de la premsa lliurecanvista preparada per a ocupar les “sillas ministeriales”; recordava la rivalitat que contra Catalunya hi havia a moltes províncies i feia notar com els enemics de la indústria catalana “celebrarán con alborozo que nos pongamos en abierta pugna con el poder central, porque de esta situación puede nacer lo que tanto anhelan”; llavors, assentada l'amenaça real, passava a treure les pròpies conclusions: feia una crida a regular les posicions amb prudència, demanava novament que no s'actués amb esperit de bàndol sinó servint els interessos “del trabajo, del comercio y de la industria de nuestro amado país” i conclouia:

---

¹⁰⁸⁶ *Diario de Cataluña*, 9 de gener de 1853.

¹⁰⁸⁷ *Diario de Barcelona*, 13 de gener de 1853, p. 332; *Diario de Cataluña*, 11 de gener de 1853.

¹⁰⁸⁸ “Sr. Editor del *Correo de Barcelona*”, signat per diversos electors moderats. *El Correo de Barcelona*, 14 de gener de 1853.

¹⁰⁸⁹ La reunió del partit progressista tindria lloc el 14 de gener i està extensament ressenyada a: *El Correo de Barcelona*, 15 de gener de 1853.

“No viendo en los actuales consejeros de la corona mira alguna encaminada a producir trastornos en el orden económico que nos rige, tampoco descubrimos la necesidad de enviar al parlamento individuos dispuestos de antemano a militar en las filas de una posición sistemática. De adoptar este sistema, ¿cuáles serían las consecuencias? Dar pábulo a graves desaciertos tal vez, contentar pasiones ajenas con perjuicio inmediato de nuestro bienestar.”¹⁰⁹⁰

Però l'òrgan governatiu no va aconseguir el seu propòsit. Es va celebrar la reunió amb una nodrida participació d'electors al Saló de Cent de la casa de la ciutat a les 7 de la tarda, on Erasme de Janer va ser nomenat president i Duran i Bas i Pere Riera, secretaris. Sembla clar que amplis sectors d'opinió que s'havien allunyat del partit moderat en els anys anteriors hi van participar massivament; fins alguns elements ambigus també ho van fer. Resulta revelador el cas de Josep Dolcet, un antic progressista, que tant havia participat en els ajuntaments exclusivistes dels primers anys de la dècada, com en la candidatura progressista de les municipals de 1851. Va resultar elegit regidor per aquesta última candidatura i ara el trobem formant part del comitè antireformista moderat que es va elegir. En iniciar-se el debat va prendre la paraula Francesc Madriguera, que va manifestar l'absoluta necessitat que els electors tenien d'elegir per a diputats persones que s'oposessin decididament a la reforma de la Constitució que havia ideat Bravo Murillo per salvar el tron constitucional de la Reina. A continuació hi va haver altres intervencions en el mateix sentit i finalment es va nomenar un amplíssim comitè de vint-i-una persones per a procedir a designar els candidats moderats en el front antireformista que s'havia de constituir juntament amb el partit progressista. Formaven el comitè, que presidia el marquès de Castellósrius, els fabricants Valentí Esperó, Tomàs Coma, Ignasi Vieta, Nicolàs Tous i Joan Güell –tots ells homes que havien jugat un paper essencial a la Junta de Fàbriques i a l'Institut Industrial de Catalunya–, a més de l'esmentat Madriguera, Ramon Martí d'Eixelà, Pere Dalmases –antic redactor d'*El Bien Público*– i alguns altres com l'esmentat Josep Dolcet.¹⁰⁹¹ Dos dies més tard, després d'una primera reunió, el comitè s'havia autotitulat com a *Comité del partido moderado antirreformista y de coalición* i nomenava Castellósrius per a president; Valentí Esperó, vicepresident; i Francesc Madriguera i Josep Oriol Mestres, secretaris.¹⁰⁹² El partit moderat de Barcelona s'havia decantat pel bàndol antireformista i, en aquest decantament, havia resultat decisiu el comportament dels fabricants i dels grups que els eren afins. Aquests, si el 1849, 1850 i 1851 havien apostat pels candidats

---

¹⁰⁹⁰ *Diario de Cataluña*, 15 de gener de 1853.

¹⁰⁹¹ El comitè electoral elegit estava format per: el marquès de Castellósrius, Valentí Esperó, Josep Ducet (de la Barceloneta), Ramon Martí d'Eixelà, Tomàs Coma, Josep Vidal i Ribas, Ignasi Fontrodona, Pere Dalmases, Giné Gausachs (de Gràcia), Ignasi Vieta, Josep Forgas, Leodegario Serra, Josep Oriol Mestres, Felip Masferrer, Miquel Safont, Nicolàs Tous, Tomàs Torrebadella, Domènec Segarra, Francisco Madriguera, Joan Güell i Antoni Humbert. Resulta aclaparador el domini dels fabricants i dels homes de l'antic Institut Industrial, tant com l'absència dels homes vinculats regularment a les administracions moderades (*Diario de Barcelona*, 16 de gener de 1853, p. 387).

¹⁰⁹² “Comité del partido moderado antirreformista y de coalición”, Barcelona, 17 de gener de 1853 (*Diario de Barcelona*, 18 de gener de 1853, p. 407).

progressistes que oferien més garanties a la defensa industrial i als seus projectes industrialistes per a Espanya, veien ara l'oportunitat en la coalició d'obrir una lògica política tercerista que afavorís els seus projectes; per fer-la real en aquest moment, l'opció era *copar* les candidatures moderades i cercar l'aliança amb l'amplíssima dissidència dels dirigents, militars i civils d'aquest partit. El marge de maniobra del govern a Barcelona quedava reduït a intentar confondre i desorientar l'electorat moderat amb diverses maniobres que se succeïren en els dies següents. Lassala s'aplicaria a fer-ho per diversos mitjans; en primer lloc, pel molt freqüent procediment d'esborrar de les llistes electorals les persones d'opinió política contrastadament hostil,¹⁰⁹³ però també intentant influir per evitar l'elecció de determinades persones per mitjans més tortuosos que veurem més endavant.

De la seva banda, els progressistes, que veien en el front antireformista l'oportunitat de fer caure el Govern i obrir finalment, en intel·ligència amb el sector capitanejat per Narváez, una etapa de normalitat institucional i alternança en el Govern, van apostar decididament des de bon començament a Barcelona per la candidatura de coalició. En la reunió que van celebrar el dia 14, justament la vigília de la reunió moderada, amb un ànim clar d'influir en el resultat d'aquella reforçant la posició dels antireformistes, no hi va haver discrepàncies. La reunió va ser presidida per Pau Pelachs i en la ressenya que va publicar *El Correo* s'assenyala com van prendre la paraula "los ilustrados jóvenes": Feixò, Pons i Tárrech, Gessa, Feliu i Miralles, i Ildefons Rovira. Després del debat es va nomenar un comitè que havia d'actuar com a junta nominativa dels candidats i, després de la votació, van resultar elegits: Marià Borrell, president; Pau Pelachs, vicepresident; i els vocals Pons i Tárrech, Gil Bech, Ramon Feixò, Pascual Gessa, Miquel Pujol, Ildefons Rovira, Josep Molins i Negre; els periodistes Joaquim Maria Nin i Joaquim Albert de Álvarez; Gaspar Roig; els regidors Joan Roger i Domènec Ribas; Antoni

---

¹⁰⁹³ Prim denunciaria aquestes maniobres i irregularitats en les llistes, tant pel que feia a les eleccions de 1853 com a les anteriors, en un eloqüent discurs a les Corts: "En el año 1850, estando de gobernador civil el justificado Sr. Arteta, de una plumada borró de las listas 1.500 electores; fueron 300 los que reclamaron luego, y de los trescientos solo se concedió la inclusión, para cubrir el expediente sin duda a 30." Naturalment els nombres que Prim fa servir són exagerats, totalment fantasiosos. El sistema legal de la constitució del 45 i la llei municipal del mateix any permetien que Barcelona arribés com a màxim entorn dels 4.000 electors, si bé l'observació que el nombre d'aquests a partir del cens de 1845 no va deixar de decreixer, en contra del que feia la població i la riquesa, i per tant que efectivament aquesta disminució es devia a l'eliminació d'electors de les llistes, bé de forma voluntària –per persones que no hi volien figurar per altres raons, fiscals, etc... –, bé a causa d'una acció deliberada de les autoritats, és certa. En el cas de 1850, quan era governador Arteta, la minva d'electors a la ciutat tan sols es podia avaluar en alguns, pocs, centenars. Així doncs, encara que es presentés de forma exagerada, la pràctica hi era. El general prossegueix: "En aquella rectificación no se tocó más que a los progresistas, pero en la siguiente a los progresistas y moderados, y se vio lo que ya hemos dicho: que en un solo distrito se eliminaron trescientos setenta y tantos que todos tenían condiciones de ley, y se incluyeron 50 empleados." I conclou: "Ahí están a docenas, a centenares, las personas eliminadas en Barcelona; ahí está esta multitud de fabricantes excluidos, las familias de los Vilaregut, los Muntadas, los Muntells, que tienen quince o veinte millones de capital y pagan 15.000 o 20.000 reales de contribución al año, y se les ha eliminado porque no pagan." Les acusacions de Prim són exagerades en les magnituds, però reflecteixen el fet que a mesura que el joc polític es va obrir, i es va afluixar la repressió, els mecanismes de l'exclusivisme es van anar fent més sofisticats, sempre amb l'objectiu de garantir la victòria ministerial. (DSC, legislatura de 1853, sessió de 6 d'abril, p. 535-536).

Rivera, Narcís Nuné, Agustí Aymar, Josep Ballester, Joan Nopomuco Folch, Francesc Bríz, i Josep Fontseré. El partit, després de les dissidències entorn de la participació a la candidatura de Prim a 1851¹⁰⁹⁴ i la participació o retraïment en les eleccions municipals d'aquell any, apareix unit; els dos sectors discrepants en les dues qüestions anteriors hi són representats, així com els dos periòdics del partit i els regidors de l'ajuntament, tots ells presidits per l'inevitable Marià Borrell.¹⁰⁹⁵ A més, la nova generació de militants que protagonitzaran el Bienni ha fet la seva aparició quasi completa. A partir de l'endemà, els dos periòdics progressistes comencen una insistent campanya antireformista.¹⁰⁹⁶

El dia 18 la *Junta Directiva de elecciones del partido progresista* acordava i donava a conèixer el nom dels dos únics candidats que pensava presentar; eren el general Prim pel districte tercer i Joan Vilaregut pel quart. S'optava, doncs, per la reelecció dels dos diputats en exercici. En el manifest s'afirmava que aquests eren "no solo enemigos decididos de la reforma de la Constitución de 1845, proyectada por el ministerio Bravo Murillo, sino que también justificados y acérrimos defensores de la industria Nacional"; i s'afegia que tot i que disposicions superiors "impiden en esta ciudad la coalición en el sentido de poderse amalgamar las dos juntas directivas de elecciones (...) no propone este [la junta progresista] candidato alguno para los distritos primero y segundo, y que se halla dispuesto a prestar toda su cooperación y apoyo, a los que el comité conservador proclame mientras sean antirreformistas".¹⁰⁹⁷ El mateix dia 21 de gener, el *Comité del partido conservador anti-reformista i de coalición de esta ciudad*, que presidia el marquès de Castellldosrius, donava a conèixer el nom dels seus candidats pel districte primer, Ramon Martí d'Eixelà, i pel segon, Joan Agell, i no en presentava en els altres dos de la ciutat.¹⁰⁹⁸ Aquells mateixos dies apareixia a la premsa la candidatura moderada independent de Martín Rodón presentada per alguns electors del districte primer sense

---

¹⁰⁹⁴ La conciliació sembla haver estat tan completa que quan el general Prim dirigeix un manifest als electors del districte tercer, per on ell es presenta, ho fa a través de Marià Pons i Tárrech, justament l'home que s'havia oposat a la seva designació dos anys abans pels fets de 1843 i hi havia votat en contra (*Diario de Barcelona*, 29 de gener de 1853, p. 708; *El Correo de Barcelona*, 30 de gener de 1853).

¹⁰⁹⁵ *El Correo de Barcelona*, 15 de gener de 1853.

¹⁰⁹⁶ "Todo nos indica que el gran partido liberal al conocer sus intereses y los peligros que corre la libertad, ha depuesto sus añejos resentimientos y se ha agrupado formando unión para la defensa de una causa común. Este espíritu patriótico es la garantía de nuestras instituciones." (*El Correo de Barcelona*, 16 de gener de 1852); o "Todas las antiguas facciones, llámense moderados, progresistas o demócratas, que saben que aisladamente no pueden triunfar, infundiendo recelos a los electores, causan daños de mucha trascendencia a la causa común. Es necesario que desconfiemos de ellos, de todos los que en esta ocasión de prueba, se entretienen haciendo el inventario de los actos de tal o cual fracción para despertar resentimientos dormidos y que los consideremos como agentes embozados de la reacción absolutista." (*El Presente*, 19 de gener de 1853).

¹⁰⁹⁷ "La Junta Directiva de las elecciones del Partido Progresista a los electores liberales de esta capital", Barcelona, 21 de gener de 1853, signat per Marià Borrell, president; Pau Pelachs, vicepresident, i tota la junta (*El Presente*, 22 de gener de 1853).

¹⁰⁹⁸ "Comité del Partido conservador anti-reformista y de coalición de esta ciudad", 21 de gener de 1853, signat pel president, el marquès de Castellldosrius; els secretaris, Francesc Madriguera i J. O. Mestres (*El Diario de Barcelona*, 22 de gener de 1853, p. 506).

manifestar-se sobre si es tractava d'una candidatura reformista o antireformista; en qualsevol cas, es trobava al marge del comitè conservador.¹⁰⁹⁹ A partir del dia 23, la candidatura de coalició, tot i haver estat presentada per dos comitès teòricament separats, apareix a la premsa progressista i al Brusi presentada conjuntament. Malgrat tot, això no vol dir que entre els dos vells partits opositors no hi hagi recels i desconfiança. En plena campanya, un grup d'industrials conservadors, entre ells Nicolás Tous i l'advocat Joan Costa, es dirigeix al president del comitè progressista, Marià Borrell, queixant-se que es fa córrer el rumor que Martí d'Eixelà té poca apreciació pels interessos industrials.¹¹⁰⁰ Però els problemes per als coaligats no vindran per ací. El *Diario de Cataluña*, que ignora la campanya i no difon la candidatura de la coalició antireformista, a partir dels darrers dies de gener va començar a publicar les candidatures de Ramon Anglasell pel districte tercer i de Joan Güell pel quart. Lassala, després d'intentar boicotejar la candidatura de Prim per diversos mitjans –se li va denegar el passaport per a traslladar-se a Barcelona durant el període electoral i el mateix governador va instar els membres del comitè progressista que retiressin el seu suport al general–¹¹⁰¹ sense èxit, va decidir crear la confusió difonent les candidatures d'Anglasell i Güell. El dia 1, un grup d'electors desafia Anglasell a aclarir la seva posició,¹¹⁰² el qual ho fa l'endemà en termes rotunds: “Acato como el que más las propuestas hechas por los dos comités en cuya candidatura figuran personas que me honran con su amistad hace muchos años: que soy y seré completamente extraño a todo cuanto se supone que quiere hacerse en favor mío y que el continuar siéndolo en las próximas elecciones es para mi una resolución invariable.”¹¹⁰³ Güell va anar encara més lluny. Va fer saber informalment, ja que es va prohibir als directors dels diaris de la ciutat que publiquessin cap desmentit de l'interessat,¹¹⁰⁴ no sols que no havia presentat cap candidatura, sinó que en cas de sortir elegit renunciaria a l'escó.¹¹⁰⁵ Tanmateix, el dia que va començar l'elecció, el governamental *Diario de Cataluña* inseria una candidatura

---

¹⁰⁹⁹ *Diario de Barcelona*, 28 de gener de 1853, p. 708.

¹¹⁰⁰ *Diario de Barcelona*, 2 de febrer de 1852, p. 773.

¹¹⁰¹ El dos fets van ser denunciats per Prim en el discurs que sobre el procés electoral va pronunciar a les Corts el 6 d'abril en debatre's el dictamen sobre una acta del districte de Vigo (*DSC*, legislatura de 1853, sessió de 6 d'abril, p. 527-530).

¹¹⁰² *Correo de Barcelona*, 1 de febrer de 1853.

¹¹⁰³ “Sr. Director del periódico *El Correo de Barcelona*”, signat per Ramon Anglasell (*Correo de Barcelona*, 2 de febrer de 1853).

¹¹⁰⁴ Ho denuncia Prim en la seva intervenció sobre actes electorals al Congrés dels diputats el mes d'abril, però el fet sembla cert, ja que no apareix cap desmentit a la premsa barcelonina signat pel fabricant. A més, el que es publica anunciant el fet a *El Presente*, el dia 3 de febrer, va en una nota editorial datada del dia 2, la qual cosa fa sospitar que efectivament havia estat retirada i per algun motiu –probablement les coaccions del governador– no va arribar a publicar-se aquell dia, i que l'endemà, veient la campanya del diari governamental i la possibilitat certa que la candidatura de Güell amenacés la de Vilaregut, els redactors del diari progressista decidissin ometre aquestes coaccions i publicar finalment la nota. (*El Presente*, 3 de febrer de 1853; *DSC*, legislatura de 1853, sessió de 6 d'abril de 1853, p. 531).

¹¹⁰⁵ *El Presente*, 3 de febrer de 1853.

formada pels dos conservadors coalicionistes i els dos candidats apòcrifs, Anglasell i Güell, acompanyada d'un editorial declaradament anticoalicionista, on es tornava a clamar pels interessos del país que sols els conservadors podien defensar i es recordava la derrota d'aquests el 1851.¹¹⁰⁶ Què es buscava amb aquesta maniobra quan els interessats havien manifestat la seva negativa a ser candidats i a ocupar l'escó? *El Presente* ho explicava amb claredat: "Esta maniobra no es para que salga elegido Güell, sino para inutilizar la elección del distrito cuarto."¹¹⁰⁷ Efectivament, allò que pretenien els inspiradors de la maniobra, suposadament sense la connivència dels interessats, era confondre l'opinió pública. Les possibilitats que Güell fos elegit no eren poques, tot i enfrontar-se amb un contrincant tan fort al districte de Sant Pau com Vilaregut. Però si aquesta victòria es produïa i Güell renunciava i s'havia de repetir l'elecció, o tan sols s'havia d'acudir a la segona volta, s'inutilitzava l'estratègia antireformista. Si tal com comptaven des del Govern, les eleccions a escala general es decantaven pels governamentals, una segona elecció, en un context en què ja haguessin estat derrotats en l'àmbit espanyol, unes setmanes més tard, podia desanimar els votants antireformistes i portar-los a una derrota molt probable. En qualsevol cas, es creava prou confusió com per a complicar als antireformistes la seva completa victòria a la ciutat.

Malgrat tot, la maniobra va fracassar. Van acudir a votar, de 917 electors, el 38,9 per cent del cens. La participació va ser més alta, tot i que la manca de competència al districte segon —on tan sols hi havia un candidat i va votar el 19 per cent del cens— va deixar la mitjana de la ciutat per sota de les eleccions de 1851. Tanmateix, el resultat va ser clar: Martí d'Eixelà es va imposar al districte primer a Martín Rodón, per 258 vots a 140, amb una participació que va superar el 47 per cent; al districte segon, Joan Agell, sense contrincant, va obtenir 90 vots; al tercer es va imposar, a pesar de totes les maniobres, el general Prim, amb 166 vots per 52 de Ramon Anglasell; i al quart, on els governamentals pensaven crear la confusió, Vilaregut va obtenir 131 vots per 86 de Joan Güell.¹¹⁰⁸

Tanmateix, a escala general, es van imposar els candidats governamentals, encara que amb una oposició molt nombrosa que formaven els diputats antireformistes dels dos partits colaligats. A les Corts, en endavant l'acció opositora seria més decidida i determinant que fins llavors. A Catalunya es va imposar una aclaparadora majoria antireformista. Una vintena de diputats, dels trenta que s'escollien al Principat, obeïen a aquesta disciplina. Entre ells, progressistes com Domènech, Jaume Ceriola o Madoz; homes de l'antic l'Institut Industrial com

---

¹¹⁰⁶ *Diario de Cataluña*, 4 de febrer de 1853.

¹¹⁰⁷ *El Presente*, 3 de febrer de 1853.

¹¹⁰⁸ MESTRE I CAMPÍ, Jesús. *Una ciutat emmurallada...*, vol. 2, p. 715; *Diario de Barcelona*, 6 de febrer de 1853, p. 862-863.

Ángel Villalobos i Sol i Pedrís; o simplement moderats que seguien aquesta línia com Joan Baptista Clavé o Josep Xifre, fill.

En aquest context, el gabinet Roncali va reunir les Corts l'1 de març, tal com preveia el decret que les havia dissolt, tot i que aquest va retirar parcialment el projecte de reforma i fins es va desmarcar dels projectes retirats per intentar desfer el bloc antireformista, però no ho va aconseguir. El desterrament de Narváez s'havia convertit ara en l'element que mantenia en oposició un gran sector dels moderats i la major part dels militars. L'afer va prendre tal virulència que, després d'una violenta discussió al Senat, on s'asseien els principals generals del partit moderat, el ministeri va dimitir. El dia 15 d'abril es va nomenar un nou govern presidit pel general Lersundi –amb l'objectiu d'aturar el malestar militar– i, tres dies més tard, es van tancar les Corts. El ministeri Lersundi va resultar de pas i no va aconseguir apaivagar la puixança opositora; al contrari, la seva gestió va estar marcada pels escàndols econòmics: la llei de caixes d'estalvi, que va causar pànic en els sectors financers de la capital; el contracte d'abastiment de carbó a les Filipines, que va portar a la dimissió del ministre de Marina; les concessions ferroviàries, que es convertirien en l'assumpte més debatut fins a la revolució de 1854; i les mesures lliurecanvistes del seu ministre Bermúdez de Castro, que van accentuar l'oposició a Catalunya.¹¹⁰⁹ De tal manera que el 19 de setembre es va encomanar el govern a un dels més furiosos antireformistes, el comte de San Luis, que va formar un govern on hi figurava, a Hisenda, el català i progressista Domènech, que des de llavors passaria a tenir la consideració de trànsfuga. Ningú no va dubtar, tanmateix, que es tractava d'un ministeri de continuïtat i, si la situació de popularitat del govern era crítica –els seus partidaris serien coneguts amb el malnom de *polacos*–, s'hi afegiria un decisiu factor de malestar popular: una sobtada pujada del preu dels cereals a tota la península va obrir l'expectativa de l'escassetat i la carestia a l'hivern que s'apropava.¹¹¹⁰ L'opinió general que el país tenia de Sartorius la sintetitzaria l'ambaixador britànic plàsticament: “hombre de gran talento, pero de gran inmoralidad política”.¹¹¹¹ Tanmateix, Sartorius era hàbil i va intentar desactivar l'oposició cercant una transacció. Va autoritzar el retorn de Narváez a Espanya, va cercar la conciliació amb els militars nomenant destacats opositors com Ros de Olano, Fernández de Córdoba o

---

¹¹⁰⁹ Quan Prim hi fa referència en un discurs a les Corts, pregunta obertament si es tracta de represàlies contra els fabricants per haver votat contra el Govern, en clara al·lusió a la victòria antireformista de Barcelona de febrer de 1853 (*DSC*, legislatura de 1853, sessió de 6 d'abril de 1853, p. 530).

¹¹¹⁰ Vegeu LÓPEZ, Evaristo. *Antología de las...*, p. 453-454; MIRAFLORES, Marqués de. *Memorias políticas para...*, vol. 1, p. 421-434; FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 257-259; KIERNAN, V.G. *La Revolución de...*, p. 39-44; URQUIJO GOITIA, Juan Ramón de. *La revolución de...*, p. 26-34.

¹¹¹¹ Howden –ambaixador britànic a Madrid– a lord John Russell, ministre d'Afers Exteriors, 10 de gener de 1853, FO. 72.821 (citada a KIERNAN, V.G. *La revolución de...*, p. 43, n. 13).

José de la Concha per a càrrecs importants a l'exèrcit,¹¹¹² i es va comprometre a la reobertura de les Corts, que es va produir el 19 de novembre en un clima de franca oposició al Govern.

10.2. Les eleccions municipals a Barcelona. La formació de la coalició opositora i l'ajuntament d'unió liberal

En aquest clima de confrontació entre el Govern i els dos partits liberals es va arribar a les eleccions per a substituir la meitat del consistori barceloní, tal com es feia cada dos anys a començaments de novembre. El clima general d'oposició a la ciutat no havia minvat amb la caiguda de Bravo i els ministeris de Roncali i Lersundi.¹¹¹³ El primer, a més, va mantenir algunes de les reformes constitucionals projectades pel seu antecessor, i el segon, tot i haver renunciat a les reformes constitucionals, amb les Corts tancades i embolicat en escàndols econòmics, havia iniciat l'enèsima reforma lliurecanvista. A les pàgines d'*El Presente*, referint-se a la situació regnant i comparant-la amb les reformes projectades per Bravo, s'escrivia irònicament:

“¿Hay quien crea que para llevar a cabo estos deseos era menester arrojar por completo la máscara, publicando proyectos de reforma en sentido absolutista o meditando un peligroso golpe de Estado? No seguramente; y la prueba la tenemos en lo que en rededor nuestro está pasando hoy, que ya nadie parece acordarse de reforma ni de golpes de Estado (...) Hoy no se celebran sesiones a puertas abiertas ni a puertas cerradas (...) Hoy no se discuten los presupuestos anualmente, ni en plazos más largos (...) Hoy legisla el ministerio de real orden (...) He ahí, pues, realizado sosegadamente y con creces el *desideratum* de D. Juan Bravo Murillo.”¹¹¹⁴

La idea dominant a Barcelona és que els termes de la confrontació s'han alterat decisivament, que la divisió entre progressistes i moderats ha deixat de ser vigent per donar pas a una confrontació entre absolutistes –ara agrupats entorn dels ministeris governants d'ençà de l'arribada al poder de Bravo Murillo– i el gran partit liberal, “la unió liberal”, que agrupant els homes dels dos partits faci front a la reacció que avança arreu d'Europa, a la França napoleònica, a Àustria, a Nàpols, ja que on les institucions constitucionals resisteixen, com a Bèlgica o Portugal, és gràcies a la unitat dels liberals. En aquest sentit, el bloc conservador del 44, que agrupava els liberals conservadors, partidaris de liquidar el procés revolucionari, i una bona part dels qui, procedint del carlisme, estaven disposats a acceptar el tron d'Isabel II, sembla haver-se esquinçat per donar lloc a una nova divisòria entre els constitucionalistes,

---

¹¹¹² FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias intimas*, vol. 3, p. 259.

¹¹¹³ Un diari de Barcelona editorialitzava: “El funesto pensamiento de Bravo Murillo, desde que este hombre calamitoso cayó del poder, se ha transmitido de un ministerio a otro como germen de una enfermedad hereditaria, como el pecado de nuestros primeros padres” (*El Presente*, 6 d'agost de 1853).

¹¹¹⁴ *El Presente*, 29 d'agost de 1853.

siguin aquests conservadors, progressistes o demòcrates, i els nous absolutistes, amb els seus projectes restrictius de retorn al passat i el seu menyspreu pels usos parlamentaris. La desitjada tercera via –que el 1849 formulaven els nous intel·lectuals conservadors, que practicaven els fabricants per agrupar entorn del projecte de reformisme industrialista tots els sectors polítics interessats en la modernització econòmica a través d'un programa de l'Institut Industrial, o que temptava el progressisme legalista per sortir del seu aïllament–, amb l'arribada al poder de la nova dreta moderada i la dissidència oberta dins aquest partit i especialment entre els seus dirigents militars, feia viable i possible albirar un nou bloc polític que, agrupant tots els liberals –seguint l'exemple de Portugal–, salvés les institucions constitucionals i avancés en la via del desenvolupament dels “interessos materials”. L'estratègia d'unió liberal s'obria pas i la societat barcelonina, on més sentides eren moltes de les seves possibilitats, trobava el terreny adobat.¹¹¹⁵

No va succeir el mateix a Madrid. Les eleccions arribaven just en ple enfrontament entre les dues faccions moderades al Senat per la llei de ferrocarrils i la qüestió de les prerrogatives dels cossos colegisladors. Els progressistes de la capital van optar, davant les poques garanties que oferia el procés, pel retraïment, mentre que els moderats d'oposició van acudir a les eleccions i van resultar clarament derrotats. El diari d'aquests, *La Época*, es dolidria de la situació. “No hay ayuntamiento que menos represente los votos, los intereses y la verdadera opción de un pueblo que la municipalidad madrileña (...) Las elecciones se han convertido en un asunto de familia o de algunas docenas de personas que, en unión de la autoridad política de Madrid, nombran el ayuntamiento de la capital.”¹¹¹⁶

A Barcelona tot va succeir diversament que a la capital. Ací el governador civil va fer un intent d'afavorir la normalitat política entrevistant-se amb representants dels dos partits per instar-los a la normalitat.¹¹¹⁷ Les dues forces polítiques no sols van mantenir la coalició, sinó que li van donar un sentit més profund d'entesa política que començava a concretar l'estratègia d'unió liberal. Convocada la reunió d'electors progressistes per al dia 19 d'octubre a la casa de la ciutat, la premsa progressista proclamava, referint-se al fet que els electors dels dos partits es reunissin per separat per proclamar les candidatures:

---

¹¹¹⁵ No es tractava d'una estratègia estrictament barcelonina. A València es donava un procés similar. A les eleccions de 1851, Fermín Gonzalo Morón ja havia impulsat una coalició entre moderats dissidents i progressistes legalistes sota el nom d'unió liberal, aconseguint ser elegit pel districte de sant Vicenç a la capital i ajudant a l'elecció de Domènec Mascarós a Xàtiva. Aquesta mateixa línia, presentada com a coalició el 1853 i en plena campanya antireformista, va donar lloc a l'elecció de cinc diputats: Gonzalo Morón, Mascarós, Pere Salvà, Manuel Centurió i Gaspar Dotres. (MARTÍNEZ GALLEGU, Francesc A. *Conservar progresando: la unión liberal (1856-1868)*. València: Fundación Instituto de Historia Social, 2001, p. 15-16.)

¹¹¹⁶ *La Época*, 2 de novembre de 1853 (citat a URQUIJO GOITIA, Juan Ramón de. *La revolución de...*, p. 40-41).

¹¹¹⁷ *El Correo de Barcelona*, 22 d'agost de 1853.

“Aunque por desgracia, todavía tenemos que apoyar en conciencia las dos reuniones de diverso color político; no podemos menos de manifestar que confiamos cesar pronto este mal, que va en declarada mengua; pues los colores van perdiendo su primera fuerza, gastados por el sol del desengaño, van acercándose y confundiéndose, y al fin será un color solo: gran paso este, el que ya nos entendemos; y que ya se nombran comisiones con la seguridad de que se entenderán, y que las candidaturas que unidas se formen, serán votadas por sectores progresistas y conservadores (...) hemos de quedar el *partido liberal español* y el *absolutista* cara a cara.”¹¹¹⁸

La reunió d'electors progressistes es va celebrar com estava previst el dia 19 al Saló de Cent, “con ausencia de la autoridad”.¹¹¹⁹ No sembla que la concurrència fos tan nodrida com en les darreres convocatòries generals. La sessió va estar presidida per Antoni Viadera i van actuar com a secretaris els advocats Pascual Gessa i Laureà Figuerola. Es va escollir un comitè electoral format per Marià Borrell, Marià Pons i Tárrech, Laureà Figuerola, Josep Fontseré, Joaquim Maria Nin, Pacual Gessa, Joan Roger i Domènec Ribas –que eren regidors en actiu i acabaven el mandat, d'acord amb el sorteig per a elegir quina meitat es renovava–, Jaume Codina, Miquel Pujol, Gaspar Roig i Joaquim Albert de Álvarez.¹¹²⁰ Tots els sectors del progressisme barceloní hi eren presents, així com els dos diaris d'aquesta orientació i els regidors sortints del partit. Els conservadors, de la seva banda, realitzaven una reunió anàloga i escollien el comitè electoral per a les eleccions municipals a la vista. El formaven Erasme de Janer, president; Francesc Madriguera, Ramon Martí d'Eixelà, Joan Agell i altres, però entre ells cap dels regidors sortints.¹¹²¹ En els dies següents es va produir la intel·ligència esperada entre els dos comitès i el dia 29 es publicaven a tota la premsa de la ciutat sengles manifestos amb la mateixa candidatura que agrupava 24 individus –tants com a llocs per ocupar–; com que el repartiment preveia elegir quatre regidors per districte, la candidatura que es presentava era paritària i permetia presentar dos homes de cada partit a cada una de les demarcacions de la ciutat. Composaven la candidatura de les juntes coaligades: pel districte primer, Francesc Planes i Joan Calvet, tots dos comerciants pels conservadors, i Josep Depares, també comerciant i el farmacèutic Josep Borrell, pels progressistes; pel districte segon, Pau Barnola,

---

¹¹¹⁸ *El Presente*, 17 d'octubre de 1853.

¹¹¹⁹ La indicació de l'absència de l'autoritat cal considerar-la com a quelcom nou en el període moderat i com un signe de liberalitat del llavors governador civil Marcos Ordóñez, que havia substituït el general Lassala el 27 de juny de 1853 i romandria en el càrrec fins a la revolució de juliol. Ordóñez era advocat i havia estat governador civil a Màlaga (1843-44, 1847 i 1848), Sevilla (1846), Cadis (1847 i 1851), València (1849), Madrid (1852), i ho tornaria a ser de Barcelona el 1857; el 1852 havia estat ministre de governació amb Bravo Murillo. Aquest funcionari sembla que va adoptar un comportament més escrupolós en tot el procés, tal com ho consigna la premsa progressista (RISQUES, Manel. *El govern civil...*, p. 618; *El Correo de Barcelona*, 20 d'octubre de 1853).

¹¹²⁰ Amb el títol “Junta General de Elecciones” es va publicar a la premsa de la ciutat l'acta de la reunió del partit progressista del 19 de setembre (*El Correo de Barcelona*, 20 d'octubre de 1853).

¹¹²¹ El comitè complet el formaven: Erasme de Janer, president, Ignasi Fontrodona, Josep Antoni Florensa, Francesc Madriguera, Ramon Martí d'Eixelà, Joan Agell, Francesc Ribas, Francesc Fernández, Ramon Arquimbau, Josep Espiell, Jaume Artigas, Antoni Gotanegra, Antoni Humbert, Jaume Joaquim Palahí, Nicolás Costa i Joan Oliva (*Diario de Barcelona*, 27 d'octubre de 1853).

hisendat, i Caietà Casamitjana, comerciant, pels conservadors, i Josep Pich, advocat, i Josep Puigoriol, magatzemista de drogues, pels progressistes; pel districte tercer, Joan Gilabert, botiguer, i Josep Artigas, argenter, pels conservadors, i Ramon Feixó, advocat, i Antoni Rovira i Trias, arquitecte, pels progressistes; pel districte quart, Pau Valls, advocat, i Miquel Safont, propietari, pels conservadors, i Francesc Bríz, propietari, i Pau Pelachs, advocat, pels progressistes; pel districte cinquè, Jaume Clavell, propietari, i Eduard de Llanza, hisendat, pels conservadors, i Josep Rodes, magatzemista de bacallà, i Gil Bech, metge, pels progressistes; i finalment pel sisè, Jaume Ricart i Josep Poch, pels conservadors, i Jaume Sedó i Jaume Torres, pels progressistes, tots quatre fabricants.¹¹²² Les candidatures es publicaven en dos anuncis separats de cada un dels comitès i també acompanyades de sengles manifestos. El conservador, després d'afirmar que l'època dels conflictes en què la confrontació de partits anava de la més alta magistratura a l'ajuntament del poble més petit ja havia passat, afirmava que, tractant-se de constituir un ajuntament en època de pau i no estan en perill cap dels grans principis, era millor sumar esforços pel bé dels interessos comunals. De la seva banda, el progressista resulta més explícit. Començava afirmant que “las antiguas y tristes denominaciones de partido, apenas tienen vida felizmente en Barcelona. Los hombres de comuniones políticas distintas ya no forman bandos ni se batien. Conservadores y progresistas se aproximan, reúnen y comprenden (...) se ha desplegado una sola bandera”. Sembla clar que el missatge està més en aquest punt –l'èxit de la conciliació liberal, que és celebrada tan enfàticament– que en l'escadusser programa que es presenta a continuació, amb algunes generalitats com el socors a la pobresa, les millores de la ciutat i sobretot la intenció de netejar “la impureza en la administración”, i posar l'èmfasi en el fet que “se declaran enemigos de las injustificadas derramas vecinales, y dulcifican además las exacciones actuales en cuanto les sea permitido”.¹¹²³

L'acord entre els partits estava clar. Compartir l'ajuntament era el primer pas cap a una regeneració liberal que expulsés els ministeris corruptes i neoabsolutistes del Govern per llavors governar des de la “unió liberal” o l'alternança partidària dins la conciliació liberal.

La premsa governamental, reduïda al *Diario de la Tarde* –que havia succeït el *Diario de Cataluña*–, va atacar la coalició sense massa convicció el dia d'iniciar-se les votacions:

---

¹¹²² Si s'observa la composició socioprofessional dels candidats, es pot observar com entre els conservadors dominen els propietaris i hisendats i els menestrals, mentre que entre els progressistes són majoritàries les professions liberals o les activitats comercials, llevat dels candidats del districte quart, que són tots fabricants com correspon a aquesta zona del barri del Raval. La candidatura apareix a tots els diaris de la ciutat el dia 29 d'octubre en dos anuncis diferents, un del comitè conservador i un altre del comitè progressista. Cal remarcar que, mentre que en l'anunci dels conservadors s'indica l'adscripció política de tots els individus, en el dels progressistes no és així (*Diario de Barcelona*, 29 d'octubre de 1853, p. 7.698-7.699; *El Correo de Barcelona*, 29 d'octubre de 1853).

¹¹²³ “Electores”, Barcelona, 27 d'octubre de 1853, signat per Marià Borrell, president, i la resta del comitè (*El Correo de Barcelona*, 29 d'octubre de 1853).

“Las dos fracciones del gran partido liberal han sufrido en estos años extrañas variaciones, la fracción conservadora se ha gastado en el poder, y la progresista ha perdido su fuerza, su unidad y hasta sus principios (...) por todas partes se ven marcadas huellas de la profunda descomposición que trabaja a los progresistas y aunque en menor escala a los moderados también. (...) No queremos, y es más, no comprendemos la fusión de progresistas y moderados que alguno de nuestros colegas indica; pero nos parece conveniente y realizable la unión de moderados, así como la de los progresistas entre sí.”¹¹²⁴

Això sí, el dia abans havia pres la precaució de publicar una candidatura propugnada per “varios electores de todos los partidos”, formada a base de regidors que volien ser reelegits i no figuraven a la candidatura de la coalició, com els camaleònics Joan Gost¹¹²⁵ i Josep Dolcet¹¹²⁶; l'antic procurador municipal a la Cort, Jaume Canes; alguns dels candidats que també figuraven a la candidatura de la coalició, com Joan Gilabert, Ramon Feixó, Jaume Ricart, Camil Puigoriol o Antoni Rovira i Trias; més algunes notabilitats locals com el baró de Prado Hermoso o el marquès de Bércena.¹¹²⁷ Sobre aquesta mena de maniobres ja havia advertit *El Presente*:

“Por diferentes conductos que nos merecen confianza se nos han dado dos importantes avisos: 1º Que el partido absolutista trabaja, como siempre, a la sordina, y que a última hora circularán para elecciones municipales candidaturas de los tiempos del *altar y trono*; con el objeto de tener representantes en la municipalidad. 2º Que también hay trabajos bien dirigidos para alcanzar algunas reelecciones”, i advertia de forma premonitòria: “La ley vigente según la cual a cada distrito se señala el número de concejales que debe votar, y que por lo mismo queda elegido por los solos votos de un distrito, facilita el triunfo de alguna combinación hábil y premeditada, que partiendo de un compacto núcleo sepa aprovechar los momentos y dividir las fuerzas de sus adversarios. Suelen para esto promover discordias, suponer agravios, mezclar candidaturas; y con tales manejos y una insignificante minoría triunfa de una mayoría respetable.”¹¹²⁸

---

¹¹²⁴ *Diario de la Tarde*, 1 de novembre de 1853.

¹¹²⁵ Aquest antic progressista, membre de l'ajuntament del trienni esparterista, que havia figurat en algun ajuntament exclusivista dels anys anteriors, va renunciar, tanmateix, a ser elegit a través d'una carta a la premsa i va recomanar el vot per a la candidatura coalicionista (*El Correo de Barcelona*, 31 d'octubre de 1853).

¹¹²⁶ Josep Dolcet havia estat elegit el 1851 en una candidatura del partit progressista del que havia format part abans de la dècada moderada; tanmateix, també havia figurat en els ajuntaments exclusivistes de 1846 i 1848 i en el comitè moderat que va participar en la coalició de 1853 a les eleccions generals.

¹¹²⁷ Formaven la candidatura independent promoguda per “varios electores”: pel districte primer, Joan Gost, propietari, Josep Dolcet, Ramon Estruch i Bartolomé Vidal, tots tres comerciants; pel districte segon, Puigoriol i Casamitjana de la candidatura coalicionista, més Josep Fillol, farmacèutic, i Jaume Canes, propietari; pel districte tercer, Feixó, Gilabert i Rovira i Trias, de la coalició, i Rodríguez Saurats, propietari; pel quart, Ramon Salvadó, propietari, Joan Amat, comerciant, el baró de Prado Hermoso i Antoni Busquets, confiter; pel cinquè, Ramon Ferrer, catedràtic de medicina, Santiago Poch, hisendat, Josep Cortils, fabricant, i Manuel Cavanelles, fabricant; i pel sisè, Jaume Ricart de la coalició i Francesc Capmany, fabricant de xocolata, Josep Molas, propietari, i el marquès de Bércena. En conjunt, qualificar la candidatura de “varios partidos” era del tot abusiu; tan sols on no hi havia prou candidats s'havien repetit els de la coalició, significativament al districte segon (*Diario de la Tarde*, 31 d'octubre de 1853).

¹¹²⁸ *El Presente*, 22 d'octubre de 1853.

L'advertiment sobre el partit absolutista tal vegada resultava una exageració, però com es va veure, respecte de les altres prevencions, el periòdic progressista no anava desencaminat.

Finalment van arribar els dies de les votacions que es van celebrar amb una modesta participació. Un diari escriuria sobre el particular: "Las elecciones municipales, que acaban de celebrarse en toda la nación, son sin duda para muchos un testimonio irrecusable del indiferentismo en política."¹¹²⁹ Els resultats comportarien poques sorpreses. En el districte primer es va imposar íntegrament la candidatura coalicionista; en el districte segon ho van fer els dos conservadors, Barnola i Casamitjana, el progressista Puigoriol de la coalició i el quart elegit va ser el progressista independent Lluçia Percet; en el tercer i el quart, també van resultar elegits els quatre candidats de la coalició; per contra, en el cinquè, van resultar elegits dos moderats de la candidatura que s'havia difós a darrera hora al *Diario de la Tarde*, Cavanelles i Poch, i dos progressistes independents, Joan Nepomuceno Folch i Sever Modolell; i per últim, en el sisè, es van escollir els conservadors Ricart i el progressista Sedò de la coalició, i els conservadors independents de la llista del *Diario de la Tarde*, el marquès de Bàrcena i Francesc Company.¹¹³⁰ El resultat total eren disset regidors per als coaligats, vuit progressistes i nou conservadors; tres progressistes independents; i quatre membres de la candidatura d'*El Diario de la Tarde*. Comptabilitzats per orientació política resultaven 11 progressistes i 13 conservadors, una petita desviació del 12 per 12 que la coalició s'havia proposat. En qualsevol cas, el que més crida l'atenció és la total derrota de la coalició al districte cinquè,¹¹³¹ tot i que l'equilibri de dos per a cada partit es va mantenir.

Quan el mes de gener es va constituir el consistori, la composició no va resultar tan equilibrada, ja que s'hi havien de sumar els altres 12 regidors, tots ells moderats, de manera que el consistori va quedar compost per 11 progressistes i 25 moderats. En la designació de tinent d'alcalde aquesta correlació encara es va decantar més; van ser designats: primer tinent d'alcalde, Pau Valls; segon, Pau Pelachs –l'únic progressista–; tercer, el marquès de Castellidosrius; quart, Ramon Maria de Duran; cinquè, Pere Prats, i sisè, Joan Antoni Tresserra. Però s'havia recuperat una certa normalitat política perduda d'ençà de 1843. L'etapa d'exclusivitat a l'ajuntament s'havia acabat i el bloc de la coalició liberal havia obtingut l'hegemonia política a la ciutat.

---

¹¹²⁹ *El Correo de Barcelona*, 10 de novembre de 1853.

¹¹³⁰ Vegeu el consistori complet a l'annex 1.

¹¹³¹ Cal recordar que en aquest mateix districte, en les eleccions de 1851, és on els progressistes van poder derrotar els moderats, que es van obtenir la victòria al conjunt de la ciutat.

10.3. La mobilització per l'eixample i l'enderroc de les muralles

La combinació que es produïa a Barcelona: un debilitament de la posició de les autoritats militars des de la caiguda de Narváez, amb la maduració de la transformació econòmica que havia tingut lloc a la ciutat en els darrers deu anys, i l'entesa dels dos partits a la ciutat, que suposaven un reagrupament de l'opinió liberal barcelonina, donava pas al fet que la ciutat i els seus grups dirigents intensifiquessin els seus esforços per a empènyer les reformes que ja havien assenyalat com a necessàries un any abans en l'exposició de l'ajuntament a la Reina sobre millores de la ciutat. Es tractava de la construcció de la línia de ferrocarril de Madrid a Barcelona i a França, la construcció d'un port nou i l'enderroc de les muralles i l'eixample de la ciutat. En aquests tres negocis es van ocupar l'ajuntament i els diputats catalans des de la primavera de 1853 fins a la fase final del règim, que cauria amb la revolució de juliol, tot i que els tres fronts tenien condicionants externs d'ordre divers –uns afectaven els projectes principals del govern, els ferrocarrils, i els altres els interessos de l'autoritat militar, l'enderroc de les muralles i l'eixample– i, per tant, evolucionarien d'una forma molt diferent.

L'aspiració d'eixamplar la ciutat més enllà de les muralles i de construir sobre el territori del pla una ciutat nova que donés resposta a les demandes d'una Barcelona que havia multiplicat la seva població i havia exhaurit l'espai disponible al seu interior fins a la congestió, venia de lluny,¹¹³² però no s'havia convertit en un programa polític fins a l'època del Trienni esparterista, quan l'ajuntament de la ciutat va convocar el famós concurs de glosses amb el tema de l'esmentat enderroc, que va guanyar Pere Felip Monlau.¹¹³³ El canvi polític esdevingut el 1843 va estroncar aquests projectes per uns anys, tot i que el mateix any 1844 es coneixerien els primers plans d'eixample, tant els deguts a arquitectes com Josep Massanes,¹¹³⁴ com els dels enginyers militars. Aquestes iniciatives i altres que van seguir-les, com les d'Antoni Rovira i Trias o Tomàs Bertran i Soler, van quedar aturades a partir de 1847 a causa de la disputa entre l'ajuntament i l'autoritat militar sobre la propietat dels terrenys del glacis i de la mateixa muralla, un cop enderrocada. Mentre que l'ajuntament sostenia que aquests terrenys li pertanyien com a successor de l'antic Consell de Cent i que amb els recursos que obtingués de la seva venda

---

¹¹³² El primer projecte d'eixample es va formular el 1838 sota el mandat del baró de Meer com a Capità General, per part de la *Junta de Obras de Utilidad y Ornato*, que va elevar la petició al baró. Aquest va aconsellar a la Reina regent que acceptés aquella millora. Es tractava d'un eixample limitat als terrenys que es troben immediatament després dels Estudis i el Govern hi va accedir a condició que no es toqués la fortificació. Aquest eixample estava comprès entre el carrer de Tallers i el de Jonqueres (PUIG I ALFONSO, Francesc. "Gènesi de l'*ensanche*...", p. 18).

¹¹³³ Arran del concurs es van donar a conèixer les composicions de Pere Felip Monlau i Agustí Vila, convocant a enderrocar les muralles.

¹¹³⁴ Josep Massanes i Mestres, arquitecte i enginyer industrial, per encàrrec de la diputació, va proposar el 1843 un eixample sobre la travessera de Gràcia que, perpendicular al mar, organitzés la ciutat industrial. El projecte se cita a la veu *Barcelona* del *Diccionario* de Madoz (MADOZ, Pascual. "Artículos sobre el...". A: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico*..., vol. 1, p. 290.; vegeu també SAGARRA I TRIAS, Ferran. *Barcelona, ciutat de transició*..., p. 123-124).

podia emprendre les costoses obres públiques que el projecte havia de menester, l'autoritat militar no es va avenir a considerar-ho així. Aquesta desavinença va bloquejar els projectes d'eixamplament per uns anys. Tanmateix, d'aquesta primera embranzida en va sortir aprovada i es va executar l'obertura de la porta d'Isabel II al començament de la Rambla.

El 1846 l'ajuntament, a la vista dels projectes presentats, va tornar a posar la qüestió sobre la taula i es va nomenar una comissió formada per tres regidors i quatre propietaris, i a més s'hi va sumar la petició d'eixample que en el mateix sentit feien els veïns de Gràcia. Finalment s'elevava una petició al govern en el sentit de demanar l'eixample cap a Gràcia el 1847.¹¹³⁵ No hi va haver acord sobre l'assumpte. Entre 1847 i 1851 es disputava sobre la propietat dels terrenys i sobre el caràcter de l'eixample: mentre que els enginyers militars el veien com una oportunitat per a reforçar la fortificació de la plaça, l'ajuntament i els seus arquitectes tenien l'esperança de deslliurar-se del caràcter militar de la plaça i d'enderrocar finalment la muralla. Tanmateix, sembla que un conveni amistós entre el ministeri d'Hisenda i el Reial Patrimoni va deixar resolta la qüestió de la propietat, reconeixent a les dues parts com a amos per meitats dels terrenys de la muralla i el glacis que estaven en litigi.¹¹³⁶ Com hem dit, la qüestió va tornar a estar present en l'ordre del dia de l'ajuntament barceloní al llarg de l'any 1852, quan s'eleva a la Reina un programa de millores per a la ciutat i se situa entre les tres prioritats, al costat del ferrocarril de Barcelona a Saragossa i el de Barcelona a França, i de la construcció d'un nou port.¹¹³⁷ Però és el mes de març de 1853 quan comença la mobilització efectiva de l'ajuntament per a aconseguir finalment aquest objectiu. Aquesta vegada no a redós d'una conjuntura revolucionària, sinó de la tímida possibilitat de debat que admeten els governs que han seguit el de Bravo Murillo, en gran mesura i en aquest assumpte pel seu distanciament dels interessos militars, però també per l'interès tècnic que el problema ha suscitat tant entre els enginyers militars com entre els arquitectes municipals.¹¹³⁸

Mentrestant, s'ha completat el carrer de la Princesa. Es tracta d'un disseny urbà, que obeeix a dues lògiques oposades –almenys inicialment–: l'expansió urbana cap a llevant, en l'expectativa d'enderrocar la Ciutadella –una idea progressista que perviurà fins a 1888–, i al

---

¹¹³⁵ La petició dels veïns de Gràcia de l'11 de setembre de 1846, que s'havia elevat al Govern, es reitera novament al Govern amb data de 22 de gener de 1847 (AAMB, secció d'Obres Públiques i Foment, Comissió d'Eixampla, sèrie AI, exp. 1.375, peça 1).

¹¹³⁶ PUIG I ALFONSO, Francesc. "Gènesi de l'*ensanche*...", p. 31.

¹¹³⁷ Vegeu el capítol 9.2.

¹¹³⁸ Sobre la rivalitat i l'enfrontament entre aquests dos cossos professionals, vegeu: SEGARRA I TRIAS, Ferran. "Arquitectes i enginyers...". Sobre el particular, vegeu també: RIU, Manuel. "La ciudad en los siglos XIX i XX". *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad* (núm. 3). Barcelona: 1962. L'autor dona notícia de l'existència l'any 1847 de la *Comisión Tipográfica del Cuerpo de Ingenieros del Ejército*, que va aixecar un pla topogràfic del Pla de Barcelona que no considerava cap mena d'urbanització. Un any més tard, la Revista Militar publica l'article "Consideraciones sobre la necesidad de conservar y mejorar la plaza de Barcelona", defensant la necessitat de conservar-ne el caràcter militar i de reforçar-ne les muralles.

mateix temps l'interès militar de disposar d'una via d'accés ràpida i directe al centre polític d'una ciutat avesada a les revolucions. Tanmateix, el creixement de Gràcia i el nou paper de la Rambla desplaçarà l'interès inicial de l'eixample de llevant cap a l'àrea de l'actual Passeig de Gràcia. En qualsevol cas, la intenció principal els anys quaranta ja no es troba en l'enderroc de la Ciutadella,¹¹³⁹ sinó en el de tot el perímetre emmurallat, amb l'objectiu d'expandir-se cap al pla en direcció a Gràcia. El debat entre l'opinió pública barcelonina –amb el seu ajuntament al capdavant– i els enginyers militars es perllonga fins a 1854. Malgrat tot, la posició militar no era, com pot semblar avui, un anacronisme –París, que havia enderrocat les seves muralles el segle XVII, les reconstrueix el 1845.¹¹⁴⁰ El que es debatia era el conflicte entre dues visions oposades de la ciutat i del progrés: de caràcter polític, higiènic, moral i militar. Madoz, quan feia esment de l'assumpte en el *Diccionario*, havia conclòs, referint-se al debatut problema de protegir militarment la ciutat: “En la hipótesis que el pueblo fuera favorable a sus gobernantes y hostil a los invasores o sitiadores, podría prescindirse hasta cierto punto del abrigo de los muros que actualmente le rodean, porque los pechos de los habitantes entusiasmados a favor del Gobierno y de la patria, son los mejores baluartes.”¹¹⁴¹

L'ocasió de llençar una campanya oberta a favor de l'enderroc va arribar la primavera de 1853 davant el rumor persistent que el govern de Madrid volia resoldre la qüestió de forma contrària als interessos de la ciutat, amb un eixample limitat entre les hortes de Sant Bertran i Montjuïc, que comprometia seriosament la possibilitat d'una ampliació del port i de dotar-lo dels equipaments complementaris necessaris –una altra prioritat de la política municipal. El fet va suscitar una reacció de ràpida mobilització. La premsa va començar una campanya insistent que es va iniciar amb dos articles al *Diario de Barcelona*, signats pel seu director Antoni Brusi, els dies 14 i 15 de maig, amb l'expressiu títol de “Murallas de Barcelona. Conveniencia de su desaparición”. La línia de l'argument de Brusi se centrava a demostrar que la persistència de les muralles no era útil al ram militar ni des del punt de vista defensiu –en cas d'atac militar, les modernes tècniques de guerra feien inútils les muralles–, ni per a prevenir o impedir les bullangues o revoltes internes de la ciutat, com s'havia demostrat en el període 1835-43.¹¹⁴² La resta de la premsa continuaria en la mateixa direcció els dies següents. *El Correo de Barcelona* publicava una trilogia escrita a dues mans entre Albert de Álvarez i Antoni Pujades, centrant aquest darrer, tanmateix, la seva argumentació en els elements de salubritat pública que

---

¹¹³⁹ MADOZ, Pascual. “Artículos sobre el... A: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, vol. 1, p. 289. A la veu *Barcelona*, l'autor utilitza com a argument per a defensar l'enderroc de les muralles justament el fet que l'existència de la Ciutadella i Montjuïc poden atendre perfectament i en millors condicions la moderna defensa de la ciutat.

¹¹⁴⁰ GARDEN, Maurice. “París”. A: GUÀRDIA, Manuel; MONCLÚS, Francisco Javier; OYÓN, José Luis (dir.). *Atlas histórico de las ciudades europeas*. Barcelona: CCCB / Salvat, 1994-1996. 2 vol., vol. 2, p. 44.

¹¹⁴¹ MADOZ, Pascual. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, vol. 13, p. 289.

¹¹⁴² “Murallas de Barcelona. Conveniencia de su desaparición”, per Antoni Brusi, *Diario de Barcelona*, 14 i 15 de maig de 1853, p. 3.453-3.456 i 3.480-3.482.

l'eixample podia aportar a una ciutat que patia les conseqüències de la densitat abusiva, un argument típicament progressista que Monlau, Madoz, Figuerola i el mateix Pujades havien posat en circulació amb escreix en els 12 anys anteriors.¹¹⁴³ Naturalment, seguint la consigna de l'ajuntament, tot i que amb més retard i més modestament, la premsa governamental també es va sumar a la campanya. Primer amb un solt editorial i l'endemà amb un editorial que centrava l'argument en els beneficis econòmics que l'eixamplament reportaria a la ciutat, encara que evitant l'espínós assumpte del caràcter militar de la plaça.¹¹⁴⁴

De la seva banda, l'ajuntament, alarmat per les notícies que el govern Lersundi es disposava a prendre determinacions poc favorables en un assumpte que li importava tant,¹¹⁴⁵ el dia 17 de maig va nomenar una comissió permanent que s'ocupés exclusivament de la qüestió, formada per Valentí Esperó, Antoni Xuriguera i Josep Fargas; la comissió es va ampliar ràpidament amb els diputats a Corts residents a Barcelona, els directors dels diaris locals i representants de diverses corporacions, reunint-se urgentment el dia 19. A aquesta reunió hi van assistir: els tres regidors, els diputats Joan Agell, Martí d'Eixelà i Ferran Moragues; Pau Maria Tintorer, en representació de la Junta de Comerç; Antoni Carrera de Ortega, per la Societat Econòmica d'Amics del País; Joan Costa, per la Junta de Fàbriques; Antoni Brusi del *Diario de Barcelona*; Antoni Pujades, d'*El Correo de Barcelona*; Lluís Ferrer i Marsal, d'*El Presente*, i Francesc Oliver, redactor del *Diario de la Tarde*, actuant com a secretari Manuel Duran i Bas, que ho era de la corporació. Ultra la realització de la campanya de premsa que hem esmentat, l'acord més important que es va prendre va ser la resolució que l'eixample tan sols podia ser il·limitat i que no s'acceptaria cap proposta d'eixample parcial. Reunida la comissió dos dies més tard, el 21, va acordar dirigir a la Reina una exposició sobre el particular i es va encarregar a Duran i Bas la seva redacció. L'informe que l'ajuntament va aprovar amb data de 23 de maig, i va obtenir l'informe favorable del governador civil, el general Manuel Lassala,¹¹⁴⁶ es va trametre

---

¹¹⁴³ “Barcelona es sin disputa la ciudad más populosa del mundo en menor circunferencia”, escrivia Albert de Álvarez, i Pujades remarcava que amb l'eixample “la ciudad ganaría en salubridad, quizás desaparecerían las causas que hacen tan frecuentes los ataques apopléticos (...) y sería la ciudad más salubre y sus moradores más robustos y sanos”. I conclou, en el tercer article de la sèrie: “El derribo total de las murallas de la capital de Cataluña, interesa a la salud de sus moradores; conviene al comercio de España, es indispensable al desarrollo y al fomento de la industria e imprescindible para que Barcelona llegue a ser lo que debe y puede ser.” La sèrie, ultra formar part d'una estratègia concertada entre l'ajuntament i la premsa local, també és una rèplica als articles d'Antoni Brusi que devien causar una certa sensació a la ciutat, en un tema que la premsa progressista considerava seu. (“¡Abajo las murallas!”, sèrie de tres articles; el primer, de 19 de maig de 1853, signat per J. Albert de Álvarez; el segon i el tercer, de 23 maig i 6 de juny, signats per Antoni Pujades.)

¹¹⁴⁴ El diari governamental publica un sol encapçalant al *parte* editorial en la seva edició del dia 23 de maig, i ja un editorial més extens l'endemà (*Diario de la Tarde*, 23 i 24 de maig de 1853).

¹¹⁴⁵ *Diario de Barcelona*, 22 de maig de 1853, p. 3.663.

¹¹⁴⁶ Tota aquesta tramitació es pot seguir a través de diverses fonts que hem resumit: AAMB, secció d'Obres Públiques i Foment, Comissió Especial d'Eixampla, sèrie AI, exp. 1375, peces 1 i 2; PUIG I ALFONSO, Francesc. “Gènesi de l'*ensanche*...”, p. 39 i s.; *Diario de Barcelona*, “Informe pidiendo el derribo total de las murallas de esta ciudad que miran a tierra”, 12 de març de 1854, p. 1.816-1.821.

immediatament i constitueix una peça ben documentada i reveladora de la visió de l'assumpte des del patriciat barceloní: segons l'exposició de Duran, la situació actual de Barcelona reclama l'eixample per raons d'higiene, fabrils i comercials, i per raons socials –ja que la ciutat no disposava d'espai per a situar els establiments educatius, sanitaris, socials i l'habitatge per a les classes pobres. Així mateix, el futur de la ciutat també el reclamen per al seu desenvolupament econòmic. S'afirma, a més, que l'eixample ha de ser total, és a dir, il·limitat, ja que no hi ha forma d'establir la localització d'un eixample parcial –i aquí sembla que no ha estat possible un acord entre els membres sobre l'eixamplament a llevant o cap a Gràcia. Però ja hi ha, a més, l'ambició que Barcelona, amb un eixample il·limitat, pugui absorbir les poblacions del Pla. Pel que fa al debat entre eixample i fortificació, l'argument no pot ser més clar: essent Barcelona el motor fabril i comercial d'Espanya “el ensanche total de Barcelona no es solo de interés local, sino de interés general para el país”. I per últim, l'argument més clarament definidor del debat que està en joc “que es lo que debe mirar con preferencia el Gobierno, la existencia de la plaza fuerte, o la existencia de la primera población de España por su importancia industrial, mercantil i social. La elección no puede ser dudosa: la ciudad comercial y fabril es el signo de la civilización del país, la plaza fuerte no es sino un punto militar; la primera realiza la función de todas las sociedades humanas, la segunda solo es un medio a veces”.¹¹⁴⁷

Paral·lelament i per encàrrec de l'ajuntament els diputats catalans residents a Madrid inicien la seva mobilització. Després d'una reunió a casa de Domènech,¹¹⁴⁸ Àngel Villalobos, Sol i Pedrís i el diputat gironí i governamental Juan de Balboa s'entrevisten en nom de la diputació catalana amb el ministre de Governació; sembla que amb una bona recepció, tot i que el ministre estava decantat a favor de l'eixample per Sant Bertran. Immediatament escriuen al president del consell, instant-lo a resoldre en un assumpte de tal importància per a Barcelona.¹¹⁴⁹ L'objectiu és clar: frenar l'aprovació de qualsevol projecte d'eixample parcial que compromet el futur de l'eixample il·limitat i aconseguir l'autorització per a l'enderroc de les muralles de terra. Amb aquest pensament es produeix l'entrevista desitjada amb Lersundi el 9 de juny. Hi acudeixen Domènech, Vilaregut, Sol i Pedrís, Moret, Josep Ceriola, Gaya, Manso i Balboa. No sembla que hi hagi acord, però el president del Govern es compromet a no actuar sense l'informe del

---

¹¹⁴⁷ Informe sobre la solicitud de varios señores diputados a Cortes por provincias catalanas pidiendo el derribo total de las murallas de esta ciudad que miran a tierra, dirigido por el Exmo. Ayuntamiento constitucional de la misma al Exmo. Gobernador de la provincia y publicado con superior autorización. Barcelona: Impr. de Narciso Ramírez, 1854.

¹¹⁴⁸ *Diario de Barcelona*, 14 de juny de 1853, p. 4.231-4.232.

¹¹⁴⁹ Carta de A. de Villalobos al director d'*El Diario de Barcelona*, donant compte de la gestió davant del ministre de la governació i adjuntant la que s'ha enviat al president del Govern, signada per Àngel de Villalobos, Joan Vilaregut, Juan de Balboa, Pere Moret, Josep Sol i Pedrís, Josep Ceriola, Joan B. Clavé, Jacint F. Domènech i Luis Manso. Cal destacar la unanimitat dels diputats residents a Madrid en la signatura d'aquesta carta. (*Diario de Barcelona*, 28 de maig de 1853, p. 3.803.)

Capità General de Catalunya.¹¹⁵⁰ De moment s'ha frenat l'investida inicial del Govern i s'ha portat a un territori on els catalans se senten més segurs de poder influir, el general La Rocha. Naturalment la campanya per a condicionar el general s'inicia a la premsa barcelonina immediatament.¹¹⁵¹

El mes de setembre la comissió municipal es torna a reunir i decideix enviar una nova exposició a la Reina a través del nou governador civil Melchor Ordóñez, que també l'informa favorablement el dia 7 del mateix mes,¹¹⁵² però a mitjan setembre cau el govern de Lersundi i el comte de San Luis és nomenat president del Govern. La premsa barcelonina inicia una nova ofensiva. Antoni Brusi torna a prendre la iniciativa personalment i publica un article amb el títol "Murallas de Barcelona. Ensanches que serían peores que el *status quo*. ¿Qué debe hacerse actualmente?".¹¹⁵³ Es tracta d'una diatriba obertament favorable a l'eixample il·limitat, en direcció a Gràcia i declaradament oposat al de Sant Bertran. El mateix dia *El Presente* editorialitza en el mateix sentit.¹¹⁵⁴ A Madrid, la diputació catalana inicia els seus contactes amb el nou Govern. Villalobos, acompanyat d'altres diputats, s'entrevista amb el nou ministre de la guerra, el brigadier Blaser. L'entrevista va millor del que es podia esperar. Blaser manifesta la seva oposició a l'eixample il·limitat, però al mateix temps, i contra el criteri dels enginyers militars, es declara disposat a acceptar l'enderroc de les muralles de terra a l'àrea que hi ha davant dels municipis de Gràcia, Sants i Sant Gervasi, sempre que es mantinguin intactes els sectors que van de la Porta Nova a la Ciutadella, la muralla de Mar i la de les Drassanes fins al Portal de Santa Madrona. Pocs dies més tard, una nova entrevista amb el mateix Sartorius, si bé no te resultats concrets, és valorada positivament pels assistents catalans.¹¹⁵⁵

La qüestió, tot i que continuen els treballs de la comissió municipal, no presenta novetats fins a mitjan gener, quan Madoz, a través de Sol i Pedrís, notifica l'ajuntament que ha estat enviat per informar l'expedient d'eixample de Barcelona al Capità General del Principat. En la mateixa sessió s'acorda la formació d'un plànol general d'eixample, es designa una comissió d'arquitectes que han de posar-se d'acord amb els enginyers militars i s'acorda també crear-ne

---

¹¹⁵⁰ *Diario de Barcelona*, 15 de juny de 1853, p. 4.260.

¹¹⁵¹ "Nos atrevemos a esperar de la ilustración y sensatez de dicha autoridad militar [de la Rocha] que tendrá en consideración para evacuar su informe todo lo que oportunamente tenemos manifestado en apoyo del ensanche general, y lo que se ha escrito sobre el ser o no ser de Barcelona plaza de guerra." (*El Presente*, 3 de juliol de 1853).

¹¹⁵² PUIG I ALFONSO, Francesc. Gènesi de l'*ensanche...*", p. 45; AAMB, secció d'Obres Públiques i Foment, Comissió d'Eixampla, sèrie AI, exp. 1.375, peça 1; *Diario de Barcelona*, 12 de març de 1853.

¹¹⁵³ "Murallas de Barcelona. Ensanches que serían peores que el *status quo*. ¿Qué debe hacerse actualmente?", signat per Antoni Brusi, *Diario de Barcelona*, 9 d'octubre de 1853, p. 7.172-7.176.

¹¹⁵⁴ *El Presente*, 9 d'octubre de 1853.

¹¹⁵⁵ L'entrevista amb Blaser es troba relatada en carta d'Ángel Villalobos, signada el 22 d'octubre (reproduïda a *El Correo de Barcelona* de 26 d'octubre de 1853). L'entrevista amb Sartorius la referencia *El Tribuno* de Madrid. ("Crónica Interior", *El Presente*, 29 d'octubre de 1853).

una altra que s'ocupi de vetllar per tal que la premsa defensi l'eixample il·limitat o total.¹¹⁵⁶ El 22 de febrer l'ajuntament elabora i eleva al governador civil Melchor Ordóñez un nou informe en suport de la sol·licitud que diversos diputats a Corts per les províncies catalanes havien elevat al govern, per tal que aquest pugui informar el Capità General;¹¹⁵⁷ es tracta d'un informe molt semblant al que havia fet uns mesos abans Duran i Bas per encàrrec del consistori, i es molt probable que també en fos l'autor; s'hi reclama l'eixample per las raons tantes vegades reiterades; es posa l'accent en què aquest ha de ser total i s'argumenta contra el parcial de Sant Bertran –que era el que defensaven els enginyers militars en l'expedient enviat a de la Rocha–; s'analitzen els aspectes militars i es conclou la necessitat imperiosa que sigui autoritzat en nom del progrés de la ciutat i de la nació.

Els mesos següents l'assumpte no es mouria. Altres prioritats ocuparien l'atenció tant dels diputats catalans, com de l'ajuntament de la ciutat i les autoritats militars. Tanmateix, l'aixecament del caràcter militar de la plaça, l'autorització de l'enderroc de les muralles i l'inici dels treballs per a projectar l'eixample serien una conquesta de la revolució que esclataria a Espanya i a Barcelona el mes de juliol següent,¹¹⁵⁸ i la campanya tindria la seva culminació.

No obstant això, si les prioritats expressades per l'ajuntament el 1852 poden ser considerades com el programa de l'industrialisme aplicat a la ciutat, en aquests mesos els estira-i-arronses amb el Govern no vindrien tan sols pel projecte d'eixample. Les altres dues prioritats que s'havien assenyalat –el ferrocarril de Madrid a Barcelona i d'ací fins a França, i la construcció d'un port nou– serien projectes que també havien de ser la causa de nous desvetllaments.

L'ebullició de projectes i propostes per a reformar o construir un port nou s'havia activat a partir de 1850, amb una proposta de Simón Ferrer i Antonio Arrieta. La construcció d'un nou port, com hem vist, ja s'havia vist seriosament amenaçada pel projecte d'eixample per San Bertran i fins a la falda de Montjuïc, que hagués inutilitzat la possibilitat de dotar-lo d'una àrea de

---

¹¹⁵⁶ La comissió d'arquitectes la formen Josep Vila, Daniel Molina, Josep Oriol Mestres, i Josep Fontseré, municipals; i Josep Soler i Mestres de les Oficines d'Estadística; la comissió per a tractar l'assumpte de la premsa la formen Jaume Badia, Antoni Brusi, Tomàs Barraquer –regidor– i Antoni Gayolà. En aquest mes també se substitueixen els regidors membres de la Comissió d'Eixampla a causa de les eleccions municipals, deixant el càrrec Esperó, Xuriguera i Fargas, substituïts per Pau Valls, Ramon Feixó i Antoni Rovira i Trias; així mateix pren possessió el nou corregidor Antonio Aherán. (PUIG I ALFONSO, Francesc. "Gènesi de l'ensanche...", p.48; *Diario de Barcelona*, 12 de març de 1854.)

¹¹⁵⁷ Es va publicar a *El Diario de Barcelona*, 12 de març de 1854, amb autorització del governador civil (una altra edició del mateix informe: *Informe sobre la sol·licitud...*).

¹¹⁵⁸ Vegeu sobre el particular: DUPUY, Santiago Luis. *Barcelona desde el...*; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 291-328; PUIG I ALFONSO, Francesc. "Gènesi de l'ensanche...", p. 57-63.

magatzems i serveis adequada.¹¹⁵⁹ Per aquest motiu, aquest projecte dels enginyers militars s'havia combatut frontalment des de Barcelona. En aquest moment el problema bullia i el debat ciutadà era molt viu. Es plantegen diferents projectes que van associats a visions diverses del creixement de la ciutat i de la filosofia que ha d'inspirar l'eixample. Els més notables són el de l'enginyer Francesc Soler i Glòria, i el de l'arquitecte Manel Garriga i Roca;¹¹⁶⁰ a més, en el cas del port de Barcelona, la contracta concedida a Clavé, Girona i Cia. per a la seva construcció seria un motiu d'escàndol i d'oposició frontal al govern de Sartorius en condicions molt dubtoses. Però si la centralització havia estat tan negativa en tants assumptes per a la ciutat per l'excés d'intervenció de les autoritats centrals, especialment en els moments àlgids de governació militar del Principat –en els mandats de Meer, Pavía, etc.–, el nou ministeri de Foment, que expressava l'intent del govern de Bravo Murillo i dels seus successors de bastir una administració civil forta i centralitzada, es va manifestar més desfavorable encara als interessos barcelonins que es veien postergats en els nous plans governamentals. Al capdavall havia resultat més fàcil per a l'elit barcelonina arribar a acords i transaccions amb els poderosos capitans generals, per autoritaris que fossin, però dotats d'una àmplia autonomia. En qualsevol cas, eren prou propers als problemes com per a sentir-se interpel·lats i involucrats en les solucions, més que els funcionaris civils del Ministeri que, projectant des de Madrid, aplicaven en els seus plans una idea del país i de les seves necessitats massa diferent de la que tenien els projectes industrialistes barcelonins. Això era especialment visible en la construcció d'infraestructures, com els plans de carreteres, ferrocarrils o ports. En aquest sentit, la nova planificació governamental, amb les seves previsions i planificacions, partia d'una visió que xocava o contravenia els interessos industrialistes barcelonins, imposant una visió que o bé els perjudicava, o simplement els postergava, sense considerar-los prioritats ni permetre que es beneficiessin dels sistemes de subvencions previstos en les lleis. Aquest va ser el cas del port que, tot i haver estat declarat d'interès general pel govern del Bienni, es construïa finalment el 1858 amb recursos bàsicament locals.¹¹⁶¹ Una situació anàloga es va produir en el cas dels ferrocarrils, tant en el disseny de la xarxa com en la seva execució.¹¹⁶²

---

¹¹⁵⁹ En aquest moment Soler i Glòria havia formulat un projecte d'ampliació del port que afectava les hortes de Sant Bertran, que seria la base del que s'aprovaria a les Corts de 1855, tot i que finalment el projecte d'ampliació que es va dur a terme va ser el de Joan Rafo de 1859. (ALEMANY, Joan. *El Port de Barcelona. Història i actualitat*. Barcelona: L'Avenç, 1984, p. 104.)

¹¹⁶⁰ Sobre aquest projecte, que va tenir successives redaccions al 1851, 1852 i 1853, vegeu: SEGARRA I TRIAS, Ferran. *Barcelona. Ciutat en...*, p. 155-166.

¹¹⁶¹ L'any 1858, mentre els ports de Tarragona, Almeria i Sant Sebastià, d'interès local de primera categoria, eren finançats amb recursos de l'Estat, els de Barcelona, València i Vigo, declarats d'interès general, es construïen el primer amb recursos locals, el segon tan sols amb una aportació del 20 per cent estatal i el tercer per meitats entre administració local i central. (ALZOGA I MINONDO, Pablo. *Historia de las Obras Públicas en España*. Madrid: Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos / Turner, 1979, p. 395, citat a SEGARRA I TRIAS, Ferran. *Barcelona. Ciutat en...*, p. 155.)

¹¹⁶² Per a la construcció de la xarxa catalana de ferrocarril, vegeu: PASCUAL I DOMÈNECH, Pere. *Los caminos de...*

El novembre de 1853, Sartorius va entrar al Congrés una nova llei de ferrocarrils en un ardit parlamentari per a evitar que la discussió de la qüestió al Senat acabés en una sonora derrota del govern i li compliqués un dels seus objectius prioritaris, complaure en aquest assumpte Maria Cristina, que participava en els negocis del banquer Salamanca i s'havia convertit en el seu principal suport.¹¹⁶³ Els barcelonins van veure amb sorpresa, ultra les intencions inconfesses del ministeri, que el contingut de la llei tenia previsions inacceptables, les quals van provocar un gran disgust a l'opinió pública de la ciutat. Entre les línies conceptuades com de primera categoria i susceptibles de subvenció no s'hi trobava la de Barcelona a la frontera. Si bé hi era present la de Madrid a Barcelona per Saragossa, es projectava connectar amb França per Irun. El fet va provocar commoció i disgust a Barcelona. El desembre de 1853, el Brusi publicava un nou llarg article del seu director –uns articles que havien esdevingut alguna cosa més que un editorial, una espècie de manifestos oficiosos de l'opinió conservadora de la ciutat–, amb el títol “Proyecto de Ley de ferrocarriles. Olvido padecido respecto a Cataluña”,¹¹⁶⁴ on es recriminava l'omissió del tram de Barcelona a França en el moment que es construïa a França el ferrocarril de Perpinyà a la frontera, i se'n reclamava la incorporació com a línia prioritària. La llei no arribaria a aprovar-se, ja que l'ardit fracassaria i el debat al Senat, amb severes conseqüències per al govern que hi va ser derrotat, no es va poder evitar, causant l'aprofundiment final de la crisi política en què viuria el ministeri des de la seva designació fins a la seva caiguda, el juliol de 1854.

10.4. La crisi de subsistències i la vaga del mes de març a Barcelona

A Barcelona, l'hivern de 1854, la carestia en el preu del pa, derivada de la qüestió d'Orient –el temor que esclatés la guerra de Crimea i cessés l'abastiment de blat provinent de Rússia–, també es va deixar sentir. Les mostres de descontentament obrer es manifestaven des de

---

¹¹⁶³ Aquesta maniobra de Sartorius no aconseguiria el seu objectiu i donaria lloc a un dels més acalorats debats de la vida parlamentària d'aquests anys al Senat. Les sospites fundades que el govern volia afavorir els interessos econòmics d'alguns grups, entre ells el banquer Salamanca i els seus socis, entre els qui es comptava el marit de la reina Maria Cristina, el duc de Riansares, eren un clam a l'opinió pública. Segons Kiernan, el projecte inicial de San Luis era la reconciliació amb l'oposició militar i, singularment, amb Narváez –a qui va autoritzar a tornar a Espanya–, a canvi de la ratificació sense oposició de totes les adjudicacions ferroviàries concedides fins llavors sense discussió, cosa a la qual l'oposició moderada no es va avenir. Una vegada la discussió va ser plantejada al Senat, les maniobres del ministeri per evitar-la, entrant una llei sobre el mateix afer al Congrés, van fracassar i l'escàndol no es va poder evitar. L'acció concertada dels senadors militars més oposats al Govern –O'Donnell, els Concha, Ros de Olano, etc.– va ser duríssima. Es va arribar a insinuar que, si continuava donant suport al Govern, podia córrer risc la mateixa Corona. Finalment, l'assumpte acabaria amb una derrota sonada del Govern al Senat i, immediatament, la disposició de represàlies contra els militars opositors, que van portar a Leopoldo O'Donnell a viure clandestinament a Madrid a partir del mes de gener, tot i organitzant el cop d'Estat que enderrocava Sartorius, que va culminar en la revolució del mes de juliol. (URQUIJO GOITIA, Juan Ramon de. *La revolución de...*, p. 44-55; KIERNAN, V.G. *La revolución de...*, p. 44.)

¹¹⁶⁴ “Proyecto de Ley de ferrocarriles. Olvido padecido respecto a Cataluña”, signat per Antoni Brusi, *Diario de Barcelona*, 13 de desembre de 1853, p. 9.006-9008.

finals de 1853 amb alguns incidents i diverses intervencions de les autoritats, la qual cosa preparava el malestar de fons que el mes de març havia d'esclatar.¹¹⁶⁵ Mañé i Flaquer, el mes de febrer, escrivia al seu amic Benet de Llanza sobre el particular: "Lo que aquí ahora más cuidado inspira es la cuestión de subsistencias, si bien ha aplazado sus efectos a causa de que hay abundancia de trabajo. Pero esto no bastará para que, sin aumento de jornales o disminución de precios en las primeras materias, puedan comer las clases trabajadoras."¹¹⁶⁶ El malestar polític general convertia en oposició el creixent descrèdit del govern de Sartorius. Al llarg de l'hivern la confrontació no havia fet més que augmentar i el mes de febrer s'havia produït un primer moviment militar a Saragossa que no va tenir èxit.¹¹⁶⁷ Però la crisi de subsistències que es vivia a la Península, la qual a Galícia havia degenerat en una autèntica fam, aportava un nou i decisiu factor que ajudava a agreujar la situació. A Catalunya la carestia havia donat els primers símptomes el mes de setembre de 1853. En un article sobre obres públiques a la ciutat, un periòdic progressista escriu, tot i oposant-se a accelerar les expropiacions del carrer de la Princesa:

"No encontramos armonía entre sus ventajas y sus gastos y perjuicios; lo que menos podemos ver ni vislumbrar siquiera es la razón de urgencia para llevar a ejecución la obra, ni la oportunidad para emprender el gasto: El precio excesivo de los comestibles de primera necesidad, las medidas con igual motivo tomadas en países extranjeros, y la proximidad del invierno, reclamaban, en nuestro juicio, ya hace días, que una útil y salvadora inversión, o mejor diremos adelanto de fondos de caja de la municipalidad, asegurase, siquiera a un precio módico, el pan para el rigor del invierno."¹¹⁶⁸

La crisi es va deixar sentir a tot Catalunya. El mes de febrer la premsa madrilenya donava notícia de l'aparició de partides carlistes al camp i assenyalava que no era casualitat, sinó causalitat que això succeís justament a Catalunya, una zona on, a més d'haver-hi convents, el clergat donava mostres d'una actitud hostil al règim liberal. Es referia naturalment al bisbe

---

¹¹⁶⁵ El mes de juliol Marcos Ordóñez va intentar endagar diverses iniciatives que conduïssin a facilitar la formació de juntes mixtes de patrons i obrers, i la signatura de convenis entre ells. Tanmateix, el 25 d'agost es publicava una RO que prohibia la fundació de societats de socors mutus, i el 15 de setembre el capità general de la Rocha publicava un ban en què condemnava els conflictes a les fàbriques i preveia severos càstigs per als seus promotors. El 8 de novembre, una cinquantena d'obriers empresonats, es va dirigir amb una exposició al Congrés dels Diputats queixant-se d'una ordre verbal del Capità General de 10 de juliol dissolent les associacions obreres, així com de la RO del mes d'agost i, en general, de les condicions d'inferioritat dels treballadors en el moment de negociar amb els amos. (BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 234-238.)

¹¹⁶⁶ Carta de Mañé i Flaquer a Benet Llanza, Barcelona, 17 de març de 1854 (documentació personal de Benet Llanza, núm. 166, a BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 129-130).

¹¹⁶⁷ El mes de febrer es va pronunciar a Saragossa el brigadier Hore i alguns civils propers al partit demòcrata sense èxit, però el Govern va aprofitar per tancar el Ateneo de Madrid, declarar l'estat de setge a tot el país i procedir a la detenció de nombrosos periodistes que se li oposaven i alguns polítics com el mateix González Bravo. (URQUIJO GOITIA, Juan Ramon de. *La revolución de...*, p. 65 i s.)

¹¹⁶⁸ *El Presente*, 14 de setembre de 1853.

Costa i Borràs.¹¹⁶⁹ Mañé també fa referència a aquest fet: “Los robos aumentan todos los días, y por más que se diga lo contrario, andan ya partidas permanentes de ladrones”,¹¹⁷⁰ i advertia, referint-se als rumors de cop d’Estat que circulaven amb profusió, “no creo que haya preparación de ningún movimiento, mas como la miseria aumenta todos los días, en razón de la carestía de los comestibles y la escasez de fórmulas que trae el invierno, no dudo que el primero que se presente con dinero, sea cual sea su bandera, levantará la gente que desee”.¹¹⁷¹ Però tot i que es va produir una certa activitat carlina, les coses aquesta vegada no van petar per ací, encara que, com veurem, les autoritats s’entestarien a relacionar els fets del mes de març a Barcelona amb el bàndol del pretendent.

Pel que sabem, la vaga general que a Barcelona i bona part de la Catalunya industrial es va viure la darrera setmana de març de 1854¹¹⁷² va començar a l’Espanya Industrial de Sants a causa d’un litigi sobre la qüestió del tir de les peces, que era una forma indirecta de discutir el salari, en un moment de pujada dels preus dels productes de primera necessitat. El primer conflicte es va produir entre el 22 i 25 de març, i es va resoldre amistosament amb la intervenció del governador civil Marcos Ordóñez; el fet és que, quan ja semblava resolt, el conflicte va rebrotar violentament el dia 28 de març. Mañé el refereix així al seu amic, el duc de Solfeino –a qui escriurà diàriament al llarg de la vaga:

“Algunos trabajadores de la España Industrial se opusieron a que otros ocuparan telares que se les habían hecho desocupar. La autoridad quiso intervenir en el asunto y entonces todos desocuparon la fábrica. Prendiéndose algunos, unos 50, y como eran telares mecánicos, todos los tejedores de esta clase de Barcelona y sus alrededores abandonaron las fábricas. Ayer cundió el contagio, y continuaron desocupándose talleres. Hoy algunas turbas de mujeres y niños han obligado a gritos y a pedradas a que se desocuparan las pocas fábricas en que se trabajaba

---

¹¹⁶⁹ *La Nación*, 11 de febrer de 1854 (citat a URQUIJO GOITIA, Juan Ramon de. *La revolución de...*, p. 65-66).

¹¹⁷⁰ Carta de Mañé i Flaquer a Benet Llanza, 28 de febrer de 1854 (documentació personal de Benet Llanza, a BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 128).

¹¹⁷¹ Carta de Mañé i Flaquer a Benet Llanza, 2 de febrer de 1854 (documentació personal de Benet Llanza, a BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 127).

¹¹⁷² Hem reconstruït el fet a partir de tres fonts. Les poques notícies que la premsa dóna –recordem que a la subjecció militar s’hi han sumat les molt restrictives mesures del govern de Sartorius, que prohibien esmentar, tan sols, determinats temes–, pràcticament tan sols els bans oficials; el relat dels fets molt detallat que ens ha deixat Josep Maria Vilà (VILÀ, J.M. *Els primers moviments...*), tot i que cal prendre amb cura alguns dels seus judicis i informacions, quan no lliguen amb altres fonts, ja que el autor no facilita les fonts; i les notícies puntuals que sobre els fets proporciona Joan Mañé i Flaquer al seu amic Benet Llanza a través de la seva correspondència particular. Mañé va escriure diàriament a Llanza mentre va durar el conflicte donant-li informació fresca i puntual (BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*).

(...) La autoridad lo ha tomado por la tremenda, se hacen continuamente prisioneros, se desecha todo medio de conciliación y por tanto se teme un conflicto serio.¹¹⁷³

Sembla que una tan ràpida generalització del moviment va obeir a un alt grau d'organització obrera i naturalment a la malaptesa de les autoritats –singularment del general de la Rocha–, que van creure que amb una actitud intimidatòria n'hi hauria prou per a liquidar el conflicte. El fet és que les detencions practicades el van enverinar i estendre. El mateix dia 29 es publicava una primera al·locució del governador civil cridant els obrers a reprendre el treball en nom del Capità General.¹¹⁷⁴ El dia 30 el conflicte es va traslladar al carrer; Mañé ho relatava així:

“Ayer poco después de haberte escrito, hubo algún choque por la parte de la cárcel del que resultaron tres paisanos muertos y un guardia civil,¹¹⁷⁵ y algún soldado herido. Parece que los amotinados se defendieron con tejas y ladrillos arrojados de las ventanas y terrados. La noche se ha pasado con tranquilidad. (...) A pesar del bando del General,¹¹⁷⁶ los grupos continuaron más numerosos que ayer, bien que con actitud silenciosa que espanta. Si la tropa les dispersa no [se] resisten, pero se reúnen de nuevo al instante. Barcelona presenta un aspecto lúgubre. (...) Algunos de los que con amenazas hacen dejar el trabajo a los que continúan en él, han sido presos y se dice que serán fusilados esta tarde, no obstante, continúan las amenazas, a las que pocos resisten. Según noticias fidedignas desde Berga y Figueras a Barcelona todas las fábricas están cerradas. Mañana es probable que no trabaje nadie.”

Mañé estava narrant la primera vaga general de la història de la ciutat i encara feia una valoració: “Insisto que por imprudencia se ha convertido una ampolla de jabón en granada, que al reventar puede causar muchos estragos”, i apuntava una informació a la postdata: “Se dice

---

¹¹⁷³ Carta de Mañé i Flaquer a Benet Llanza, 30 de març de 1854 (documentació personal de Benet Llanza, a BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 131).

¹¹⁷⁴ *Diario de la Tarde*, 30 de març de 1854.

¹¹⁷⁵ Hi ha confusió sobre el nombre de morts i la seva identitat. Josep M. Vilà informa que van ser quatre sense especificar, però Mañé, uns dies més tard, es corregeix i assenyala que es tractava de tres homes i una dona, tots ells badocs; afirma: “La corta lucha (cerca de la cárcel) parece que fue cosa insignificante.” Abona aquesta idea el fet que el governador civil es va presentar al lloc dels fets vestit de paisà i va dirigir la paraula a les masses demanant-los que es retiressin pacíficament a casa seva i garantint que les seves queixes serien escoltades. (VILA, Josep M. *Els primers moviments...*, p. 151; carta de Mañé i Flaquer a Benet Llanza de 3 d'abril de 1854, a BOU I ROS, Jordi. *Correspondència de Benet...*, p. 134; *Diario de la Tarde*, 31 de març de 1854.)

¹¹⁷⁶ El capità general de la Rocha va dictar un altra ban, el dia 30, en termes comminatoris, exigint que els treballadors tornessin a la feina (*Diario de Barcelona*, 30 de març de 1854).

que el movimiento es promovido por la *Escuela de la Virtud*,¹¹⁷⁷ el general está tan convencido de ello que ha mandado cerrarla”.¹¹⁷⁸ Els dos comentaris finals resulten aclaridors, tant per l'observació de Mañé sobre que la volada que l'assumpte està prenent es fruit de la imperícia de les autoritats que l'han amplificat amb la seva reacció desproporcionada davant un conflicte relativament controlable, encara que en un context general que n'afavoria les condicions, per la inestabilitat política, com pel descontentament general degut a la carestia. D'altra banda, de la Rocha mantindrà aquesta obstinació d'acusar l'Escola de la Virtut de ser la promotora dels desordres, que com veurem cuejarà fins al final de tot el conflicte. Es més, les dues coses poden estar relacionades. Si realment el Capità General era conscient de l'embolic en què s'havia posat a causa de la seva imprudència i de com aquesta situació podia tenir repercussions a escala política general, trobar un promotor clerical que es podia acusar de filocarlista era el boc expiatori ideal per a defugir qualsevol responsabilitat. En aquest moment les reivindicacions obreres se centraven en l'alliberament de tots els presos d'aquells dies i en el retorn a les condicions laborals de 1842, quan havien funcionat els jurats mixtes a la ciutat, que suposaven reduir la jornada laboral i regular el treball femení i infantil.¹¹⁷⁹

El fet es que l'endemà l'ajuntament, davant la gravetat de la situació, va iniciar una tasca de mediació, però el Capità General dictava un nou ban en termes encara més amenaçadors, que acabava prohibint les reunions d'obrers i gent sospitosa als carrers i prevenint que els responsables dels avalots serien executats en 24 hores. Mañé, davant aquest fet, insistia en la seva censura a la gestió de les autoritats: “Creo que tendremos un tercer bando desairado y una tercera pifia, pues que están decididos a no obedecer, entonces ¿que hace la autoridad con veinte mil hombres para castigar?” i anotava de passada: “Se insiste en que es obra de manejos carlistas o de la Escuela de la Virtud, más que insiste en que es obra de la casualidad

---

¹¹⁷⁷ L'Escola de la Virtut havia estat fundada pel carmelita teresià Francesc Palau i Quer el 1851, i es reunia a la parròquia de Sant Agustí. Va adquirir notorietat quan un dels seus adeptes va interrompre una funció del Liceu la Setmana Santa de 1852, irat pel fet que no es respectés la Quaresma. A partir d'abril de 1854 va deixar de funcionar a causa de la prohibició governativa. Molts dels seus membres van ser detinguts durant la vaga i Palau va ser deportat a Eivissa. (BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 238, n. 71, p. 239, n. 71 i p. 766, n. 39; FRADERA, Josep M. “La religió, entre el vell món i el nou”. A: FRADERA, Josep M. *Societat, política i...*, p. 116-118; MARTÍ, Casimir. *L'Església a Barcelona...*; a més es poden consultar els únics treballs monogràfics sobre aquesta institució i el seu fundador: AUBACH, Maria Teresa. “La Escuela de la Virtud, ¿escuela de socialismo cristiano?”. *Analecta Sacra Tarraconensia* (núm. XLIV). S.I.: 1971, p. 130-137; i PASTOR MIRALLES, Josefa. “La obra socio-religiosa del P. Francisco Palau en Barcelona, 1851-1854”. *Monte Carmelo* (núm. 80). S.I.: 1972; existeix, tot i que no hi hem tingut accés, un llibret del mateix Palau en defensa pròpia: PALAU, Francesc. *La Escuela de la Virtud vindicada*. Madrid: 1859).

¹¹⁷⁸ Carta de Mañé a Benet Llanza, 31 de març de 1854 (BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 131-132).

¹¹⁷⁹ Per a les condicions laborals del 1840-43, vegeu: BARNUSELL, Genis. *Orígens del sindicalisme...*, p. 169 i s.

y de la imprudencia.”¹¹⁸⁰ El dissabte, 1 d’abril, l’ajuntament publicava una al·locució signada per l’alcalde-corregidor, Antoni Aherán, recomanant als obrers que tornessin a la feina. Mentrestant es produïen noves detencions; Mañé en ressenya 800. Aquell dia quedava dissolta l’Escola de la Virtut com a promotora de la vaga. Mañé anota al respecte: “Las autoridades aceptan creer que el movimiento es cosa suya, pero ninguna persona de buen sentido lo cree, por más que el general dice que tiene pruebas. El caso es que se ven en ridículo por sus mismas providencias, y ahora quieren darle un carácter que no tiene.” I afegeix: “Yo creo que esto terminará a los dos días de no ocuparse de ello la autoridad. Pero mientras exija, arbitraria y tontamente, que vuelvan al trabajo, no lo logrará. Si la idea es prender a todos los que no trabajan, luego lo habrá logrado, supuesto que estos, lejos de resistirse, se prestan a ello. Pero ¿que hace con 14 o 20 mil presos? ¿Dónde los mete? ¿Como los castiga?”¹¹⁸¹ El mateix dia 1 i 2 van començar a arribar nous efectius militars a la ciutat. El dilluns, dia 3, molts obrers van tornar a la feina. Al capdavant la vaga ja durava una setmana. A la tarda molts dels detinguts van ser alliberats i algunes fàbriques van començar a treballar. L’endemà dimarts la situació estava normalitzada. Mañé comunicava al seu amic: “Las cosas han vuelto a su estado ordinario.”¹¹⁸² Sobre el conjunt dels fets escrivia: “Las autoridades están empeñadas en abultar esto, pues se ven avergonzadas de haber peleado con su sombra y haber sido juguetes de un fantasma (...) esto es el carácter catalán provocado por las imprudencias de la autoridad.”¹¹⁸³ Probablement sobre la pura dinàmica que els fets van adquirir, i sobretot sobre l’absència absoluta de cap maquinació, fos carlista o de l’Escola de la Virtut, o de qualsevol altra mena, el judici sembla correcte. La vaga, que inicialment sembla un incident menor, es va generalitzar i va adquirir caràcter d’enfrontament social a causa dels errors inicials del Capità General, però els factors de malestar i la capacitat d’organització i resistència de la classe obrera barcelonina havien

---

¹¹⁸⁰ Carta de Mañé a Benet Llanza, 1 d’abril de 1854 (BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 133). Sobre la participació de l’Escola de la Virtut en la vaga, Casimir Martí, a partir de la documentació de la investigació que el bisbat va ordenar, ha pogut establir que el judici de Mañé era correcte, que els seus membres no van participar en els fets i molt menys com a instigadors o organitzadors (*Diligencias instruidas en averiguación...*). Segons ens informa Josep M. Fradera tampoc les investigacions militars, ni les del ministeri de Gràcia i Justícia, no van poder demostrar cap vinculació directa de l’Escola de la Virtut, ni amb els carlins, ni amb les societats obreres, més enllà de la confiscació en una societat obrera del carrer de la Sendra d’una imatge de la Puríssima Concepció, que les autoritats van utilitzar per a fer passar la societat rigorista com a boc expiatori del conflicte. Tanmateix, tot i acceptar que aquest grup no va tenir cap paper director a la vaga, ni cap vel·leïtat socialista, Fradera adverteix que l’assumpte no pot ser tancat ací i que caldria esbrinar com determinades versions del catolicisme, amb gran èmfasi en la pobresa evangèlica i el comunitarisme, van poder actuar sobre àmplies franges de la classe treballadora catalana. (BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 239, n. 71; FRADERA, Josep M. “La religió, entre...”, p. 117.)

¹¹⁸¹ Carta de Mañé a Benet Llanza, 2 d’abril de 1854 (BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 133-134).

¹¹⁸² Carta de Mañé a Benet Llanza, 4 d’abril de 1854 (BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 135).

¹¹⁸³ Carta de Mañé a Benet Llanza, 3 d’abril de 1854 (BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 134).

provat la seva força.¹¹⁸⁴ El context general que havia possibilitat el fons de malestar sobre el qual havien cavalcat els fets, la carestia i la inestabilitat política, no sols no s'alleugeririen en els mesos següents, sinó que s'agreujarien i donarien pas als fets d'aquell estiu, amb el conflicte social generalitzat i més profund que seguiria a la revolució de juliol.

Mentrestant San Luis, enfollit en la seva lluita per la supervivència, el dia 7 de juliol informava la Reina, que s'havia manifestat preocupada per la situació en un punt tan sensible com Barcelona, que acabat el conflicte "las autoridades siguen creyendo que la instigación ha sido carlista".¹¹⁸⁵ A Barcelona l'ajuntament, conscient com ho havia estat el 1848 que calia atacar les condicions que havien fet possible la vaga, i que en cas contrari podien portar conseqüències pitjors, propiciava l'entesa entre els obrers i les autoritats. A la sessió del dia 4 d'abril es va nomenar una comissió municipal per a mediar en el conflicte i l'endemà els obrers de la ciutat, acompanyats de representants municipals, van lliurar una exposició al Capità General signada per representants de tots els oficis, on es demanava, a més de l'alliberament de tots els presos, l'autorització del funcionament de les associacions obreres i de socors mutus, un codi que regulés les condicions de treball i un tribunal que dirimís les diferències entre obrers i fabricants.¹¹⁸⁶ A partir del dia 7 d'abril el Capità General va començar a flexibilitzar la seva postura. Es va començar a alliberar els presos i va començar a treballar en l'elaboració d'unes bases reguladores en els tres punts que els treballadors havien demanat: les associacions obreres i de socors mutus, les condicions de treball i les relacions entre treballadors i fabricants, i com regular-les. Aquests treballs van ser consultats amb els representats de treballadors, la Junta de Fàbriques i la Junta d'Autoritats, i, una vegada hi va haver acord, van ser elevats al Govern per a la seva aprovació el 23 de maig; vuit dies després eren aprovats per una RO.¹¹⁸⁷

El document tenia una sèrie de disposicions pràctiques de caràcter general per a fer operatives les disposicions que les bases contenien i tres blocs de bases diferenciades: la primera tractava les "Bases para la formación de un Tribunal donde puedan dirimirse las cuestiones que frecuentemente surgen entre fabricantes y operarios, con perjuicio de la industria y aún del orden público"; en síntesi, es creava a Barcelona, sota la presidència del Capità General, el

---

¹¹⁸⁴ Ramon Simó i Badia, fundador del periòdic obrerista *El Eco de la Clase Obrera* a Madrid durant el Bienni, es presentava a la portada de l'opuscle *Memoria sobre el desacuerdo entre dueños de taller y jornaleros*, publicat a Madrid el 1855, com a "representante que fue de la clase de impresores cerca de las primeras Autoridades de Barcelona durante los acontecimientos que tuvieron lugar en aquella capital en marzo de 1854" (BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. Barcelona a mitjan..., vol. 1, p. 239-40, n. 75).

¹¹⁸⁵ Archivo de la Real Academia de la Historia. *Papeles de Isabel II*, llig. 24, plec 1 (citat a URQUIJO GOITIA, Juan Ramón de. *La revolución de...*, p. 95).

¹¹⁸⁶ *Diario de la Tarde*, 5 d'abril de 1854.

¹¹⁸⁷ Es van publicar per part del governador civil, per ordre del Capità General, amb data de 10 de juny (*Diario de Barcelona*, 12 de juny de 1854, p. 4.224-4.228).

governador civil i l'alcalde-corregidor, i, a les altres poblacions, sota la presidència d'aquell en qui delegués el Capità General, un tribunal que entendria de tots els conflictes entre fabricants i obrers, i que prendria disposicions executives; com que es considerava que molts dels motius de dissidència no eren excepcionals, s'establí una comissió de persones expertes que proposés una regulació en aquells assumptes que poguessin ser considerats permanents. La segona qüestió era la de les "Bases de arreglo interior de fábrica, entre fabricantes y operarios". En aquest cas s'establí l'obligació dels fabricants d'exposar en lloc públic i visible del taller tots els detalls sobre condicions de treball, horaris, salaris, llargada de les peces, etc. S'establí que les alteracions de salari a la baixa havien de ser comunicades als treballadors amb una setmana d'antelació i que aquests podien rebutjar les noves condicions i deixar la fàbrica. S'establí també l'obligació dels fabricants de donar a cada treballador una cartilla amb les dades personals i el lloc de treball, i que en cas de canvi havia de ser anotat, així com la causa per la qual un operari deixava la fàbrica o era acomiadat. Per últim, en cas de queixa, els patrons podien recórrer a l'autoritat civil superior i els obrers, a l'alcalde. La tercera part tractava sobre les "Bases para las asociaciones industriales de protección y socorros mutuos". S'establí que la junta general havia de ser presidida per l'autoritat local, els fons dipositats a la caixa d'estalvis i intervinguts pel síndic municipal, i que amb aquests fons no es podia auxiliar els operaris en vaga.

Com es pot veure, Rocha tornava a la mena de regulacions predilectes dels militars, si bé amb un caràcter menys intervencionista que les que es van intentar dictar a l'inici de la dècada. El tribunal en realitat era una Junta d'Autoritats per a les situacions extremes, és a dir, quan perillés l'ordre públic, ja que es deixava en mans de la comissió d'estudi l'establiment d'un reglament que regulés les relacions ordinàries, però enlloc es preveia la formació d'òrgans mixtos per a arribar a transaccions negociades entre les dues parts. Les relacions dins la fàbrica es regulaven amb el vell recurs a la cartilla que tant disgustava els fabricants i els obrers, però és cert que les obligacions que s'establien als fabricants, tot i no interferir en la llibertat d'acomiadament i contractació, podien donar algunes garanties als treballadors respecte al fet que no s'alterarien arbitràriament les condicions de treball a la fàbrica. Quant a les associacions obreres, certament, si bé amb caràcter molt restrictiu se'n reconeixia la seva existència, de fet es legalitzaven. Això representava tota una novetat en el període, però es tenia cura d'aclarir que els fons no es podien utilitzar per a accions de resistència. En resum, es tractava d'una combinació d'intervencionisme per a regular l'ordre públic, amb una mica de paternalisme per als obrers, reconeixent les associacions de socors mutus i establint algunes garanties en les condicions de treball a l'interior de les fàbriques. Naturalment això no era poca cosa. Tanmateix, la qüestió central, la creació de jurats mixtos que poguessin establir una pràctica de negociació col·lectiva, quedava al marge. Quan, esclatada la revolució el mes de juliol, el conflicte social es generalitzés, les disposicions de Rocha serien paper mullat i les autoritats progressistes –Madoz des del govern civil– haurien d'anar més enllà per trobar una transacció que permetés calmar la situació. Però la inacció permanent al llarg de tota una

dècada per a trobar mecanismes de concertació entre amos i treballadors havia creat unes condicions de socialització política de la nova classe obrera que no faria fàcil l'acord. Els intents transaccionals i sensats de Madoz i Ciril Franquet serien boicotejats per l'autoritat militar davant la inacció del govern del general Espartero.¹¹⁸⁸

10.5. La revolució de juliol i la liquidació del règim moderat a Barcelona

El clima de desprestigi del govern i l'acció combinada de les diverses oposicions, molt especialment la que representaven els militars moderats dissidents, havien entrat, quan va arribar l'estiu, en un punt de saturació en què el desenllaç s'esperava en qualsevol moment. Els escàndols financers, el descrèdit de la família reial, la carestia dels aliments, el descontentament dels obrers a Barcelona, el reagrupament i enfortiment dels progressistes arran de les manifestacions per la mort de Mendizábal, la decidida actuació d'O'Donnell desobeint l'ordre governamental de trasllat a Canàries, restant amagat a Madrid, produïen una combinació que no tenia volta enrere; tot eren factors que abocaven a una única sortida: la caiguda del ministeri en el cas menor o potser la de la mateixa dinastia, fos amb un cop d'Estat o una revolució, en cas extrem. Quan el ministre d'hisenda Jacint Fèlix Domènech llançava el 19 de maig el seu decret ordenant anticipar un semestre de les contribucions territorial i industrial, el Gabinet es va suïcidar. Les classes mitjanes, les més conservadores, les que havien desitjat i sostingut la reacció de 1844, li van girar definitivament l'esquena.¹¹⁸⁹

El fet és que finalment el grup de militars moderats a l'oposició es van decidir a fer el pas endavant. El juny de 1854, O'Donnell es pronunciava al *Campo de Guardias* enviant una exposició a la Reina el dia 28. L'acompanyaven en la seva aventura el general Dulce, fins a aquell dia Director General de Caballeria, Ros de Olano, Messina i altres. De com en els 15 dies següents els pronunciats no van aconseguir un decantament favorable de les guarnicions més importants de la Península, i de com es van mantenir en una espècie de taules amb el Govern, a partir de l'enfrontament de Vicálvaro del dia 30 de juny, s'ha escrit detalladament.¹¹⁹⁰

---

¹¹⁸⁸ Aquest episodi està perfectament explicat i substanciat en l'excel·lent llibre de BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*

¹¹⁸⁹ Cal assenyalar que l'ajuntament de Barcelona i, en el seu si, una bona part dels progressistes que en formaven part van votar a favor d'autoritzar a l'alcalde-corregidor l'emprèstit corresponent a l'avançament que es decretava. La diputació, formada per homes del partit moderat, s'hi va negar i va ser dissolta pel governador Marcos Ordóñez. Interpretem d'aquest fet que Domènech mantenia, a pesar d'haver acceptat entrar en el ministeri de Sartorius, les seves bases i clientele a Barcelona, i que aquesta es l'explicació del vot municipal. (DUPUY, Santiago Luis. *Barcelona desde el...*, p. 7-8.)

¹¹⁹⁰ Són nombrosos els testimonis sobre aquestes jornades. Tal vegada el més valuós, per la peripècia dels sollevats del Campo de Guardias, sigui el de Cristino Martos (MARTOS, Cristino. *La revolución de julio de 1854*. Madrid: Impr. del Colegio de Sordomudos, 1854). A més es poden consultar els estudis més coneguts sobre aquest fet i la revolució del 1854 (KIERNAN, V. G. *La revolución de...*, p. 53-63; URQUIJO GOITIA, Juan Ramon de. *La revolución de...*, p. 105-139).

La situació, tanmateix, va donar el tomb decisiu entorn de dos fets concatenats que van convertir l'aventura incerta d'O'Donnell de fer un pronunciament estrictament militar i conservador –els generals progressistes no van ser convidats a la conspiració; una cosa era la coalició per a acudir a unes eleccions a fer oposició al Congrés i una altra ben diferent compartir la direcció d'una revolució que havia de portar al poder– en una revolució en marxa. La publicació, el 7 de juliol, del Manifest del Manzanares i la seva recepció a Barcelona van desencadenar el moviment de juliol.

El clima que es vivia a la ciutat en aquelles jornades el refereix Conrad Roura així: “En Barcelona, desde el mes de marzo, reinaba una profunda agitación promovida, no sólo por los atropellos del Gobierno, sino también porque existía un gran antagonismo entre las clases pudientes y el pueblo, antagonismo iniciado por disensiones entre fabricantes y obreros (...) Al llegar a la ciudad condal la noticia del programa de Manzanares un destello de esperanza brilló ante los ojos de los demócratas oprimidos.”¹¹⁹¹ De la seva banda, i en l'altre extrem de la sensibilitat política, Mañé, el dia 12 de juliol, donant l'intent d'O'Donnell per perdut, es dolia: “Veo que las cosas de España [escribia des de Amélie-les-Bains] han acabado como predije. Ahora es de esperar que los *sartorianos* harán de las tuyas hasta acabar de llenar de mi... (sic) esa ya tan emporcada nación. ¡Díos nos tenga de su mano!”¹¹⁹²

Del com i el perquè O'Donnell va donar el pas de llançar el Manifest del Manzanares, després que la seva segona crida de 4 de juliol a Aranjuez tampoc no produís l'efecte desitjat, tot i que en aquest cas ja es feia una crida explícita a un aixecament nacional –just el que els generals havien inicialment volgut evitar– i al fet que l'acció fos unitària de tots dos partits liberals, s'han donat diverses versions, però el fet és que no tenien gaires més solucions: interessar els progressistes en el moviment, deixar-se vèncer pels governamentals a curt o mitjà termini, o renunciar. A Manzanares O'Donnell es va reunir amb Serrano el dia 6 de juliol, que tampoc no va aportar els reforços que s'esperaven. La sortida cada cop es veia més difícil, sobretot si es té en compte que els sollevats no disposaven de recursos econòmics, no sols per a aixecar un exèrcit, sinó tan sols per a mantenir el que tenien vagant per la Manxa. En aquest punt se'ls va unir el jove Cànoves del Castillo, que havia estat treballant activament amb O'Donnell els mesos anteriors a la conspiració, juntament amb Vega de Armijo –l'antic secretari de Pacheco– i el progressista Fernández de los Ríos.¹¹⁹³ Sembla que aquell va decantar la indecisió dels militars i va redactar el nou manifest que coneixem amb el nom de la població. Certament el tot era un altre. S'hi incorporaven reivindicacions que havien d'agradar als progressistes. Després

---

¹¹⁹¹ ROURE, Conrad. *Recuerdos de mi...*, vol. 1, p. 30-31.

¹¹⁹² Carta de Mañé a Benet Llanza, Amélie-les-Bains, 12 de juliol de 1853 (BOU I ROS, Jordi. *Correspondència entre Benet...*, p. 139).

¹¹⁹³ FERNÁNDEZ DE ALMAGRO, Melchor. *Cánovas. Su vida...*, p. 42, i 62 i s.

d'assenyalar que es volia la conservació del tron,¹¹⁹⁴ es reclamen: la revisió de la llei electoral i la d'impreses, "arrancar los pueblos a la centralización que los devora dándoles la independencia necesaria" i, sobretot, la restitució de la Milícia Nacional –això sí, "sobre bases sólidas".¹¹⁹⁵ Però tan significatiu com el programa era la crida a la constitució de Junes de Govern a les "provincias libres" i la declaració final que, una vegada reunides les Corts generals, "la misma Nación fijará las bases definitivas de la regeneración liberal", una redacció que no descarta la redacció d'una nova Constitució.¹¹⁹⁶ El contingut del Manifest ha estat jutjat com les concessions mínimes als progressistes que aquests generals estaven disposats a fer en una situació desesperada i, per tant, com un pur esquer per a determinar-los a unir-se al moviment. Sense contradir aquesta versió,¹¹⁹⁷ que conté elements essencials de versemblança, potser es pot matisar en el sentit que els generals pronunciats reunien, no pas els elements més reaccionaris del partit moderat, sinó els més propers als puritans, com el mateix O'Donnell o Ros de Olano, i fins i tot elements més intermedis com Serrano o Dulce, que havia estat un declarat esparterista; en tot el seu moviment de l'hivern, en els fulls clandestins, etc., la idea de la regeneració liberal, que forçosament volia dir entesa amb els progressistes legalistes, hi estava present. En aquest sentit és revelador el comentari que Joaquim Maria Sanromà fa del Manifest: "El Programa del Manzanares, pieza de otro calibre, forjada según decían en colaboración con el partido desheredado",¹¹⁹⁸ és a dir que potser també hi cap una interpretació d'acord entre dos sectors, un de moderat lligat als sollevats i algun de progressista. En qualsevol cas, el contingut del manifest va ser el desencadenant a

---

¹¹⁹⁴ Alguns autors fan notar que la conservació del tron no vol dir la de la dinastia, en un moment que l'iberisme és vist com una solució també per als problemes dinàstics a Espanya i la candidatura de Pere de Portugal compta amb partidaris tan fervents com Estévez Calderón—oncle de Cánovas del Castillo—, Andrés Borrego, Valera i la majoria dels progressistes (ROCAMORA, José Antonio. *El nacionalismo ibérico...*, p. 60-66; FERNÁNDEZ ALMAGRO, Melchor. *Cánovas. Su vida...*, p.66).

¹¹⁹⁵ "Sobre bases sólidas", com assenyala Urquijo, podia tenir un doble significat: reforçar la milícia i el seu paper o, ben al contrari, reformar la milícia en sentit restrictiu, per tal que tan sols hi tinguessin accés alguns sectors socials i restringir així el seu rol democratitzador. Els fets demostrarien que l'autor de la redacció estava pensant en el segon sentit. Si així fos, això abonaria la idea que el Manifest estava més mesurat i meditat del que sovint s'ha dit, que aquestes mesures no eren pures concessions més o menys demagògiques, sinó el punt on era possible acceptar un compromís per part dels generals moderats pronunciats. (URQUIJO GOITIA, Juan Ramon de. *La revolución de...*, p. 125; sobre aquest particular també són interessants les consideracions que es fan a DUPUY, Santiago Luis. *Barcelona desde el...*, p. 6.)

¹¹⁹⁶ "Manifiesto del Manzanares", 6 de juliol de 1854, signat pel general en cap de l'exèrcit constitucional, Leopoldo O'Donnell, comte de Lucena (reproduït a ARTOLA, Miguel. *Partidos y programas...*, vol. 2, p. 46). Cal assenyalar que el Manifest generalment porta data del dia 7; tan sols Ribot i Fontseré, la font que utilitza Artola, fixa la del dia 6. Tanmateix, probablement es tracti d'un text escrit el dia 6 i publicat el dia 7, tal com assenyala Urquijo (URQUIJO GOITIA, Juan Ramon de. *La revolución de...*, p. 123).

¹¹⁹⁷ És la que van donar en aquells anys Estanislau Figueres (*DSC, Corts Constituents 1854-56*, p. 8.783) o Karl Marx en les seves cròniques per al *New York Daily Tribune* (MARX, Karl; ENGELS, Friedrich. *Revolución en España*. Barcelona: Ariel, 1960, p. 31), que molts historiadors han repetit (VERA GONZÁLEZ, Enrique. *Pi i Margall...*, vol. 1, p. 393; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 254 i s.).

¹¹⁹⁸ SANROMÀ, Joaquín María. *Mis Memorias*. Madrid: 1887-1894. 2 vol., vol. 1, p. 263.

Barcelona de la revolució; d'això no hi cap dubte. Es cert que els dies anteriors hi havia hagut algun moviment fracassat entre algunes guarnicions a València i els sollevats, amb O'Donnell al capdavant, anaven cap al sud sense destí, tot i esperant que es produís l'esperat pronunciament. Però va ser el moviment de Barcelona, una vegada més, qui va posar en marxa el canvi de règim. La notícia i el contingut del Manifest del Manzanares no es van conèixer a Barcelona fins al dia 10, i encara circulava poc, ja que no el va publicar la premsa que estava sota control ferri de les autoritats. Tanmateix, d'una manera informal, el text va circular.¹¹⁹⁹ Hi havia a la ciutat diferents nuclis de conspiració, des del governador militar de la província, José María Marchesi –que era amic de Dulce–, fins a diferents grups militars progressistes, com el format pel general Contreras i el comandant Durana, i els demòcrates dirigits per Agustí Reverter. Sembla que el dia 14 es van aturar les fàbriques que els obrers van anar abandonant i que molts tallers i botigues també tancaven a tota la ciutat. El millor relat del que va succeir el devem a Santiago Luis Dupuy,¹²⁰⁰ que havia estat alcalde-corregidor de la ciutat i que hi havia fixat la residència. Sembla que davant el clima que s'estava gestant el coronel Manso de Zuñiga, del regiment de Navarra, es va adherir oficialment al moviment i va sortir de la caserna de Sant Pau travessant la Rambla cap a la plaça de Sant Jaume, al so de l'himne de Riego. Una vegada a la plaça es va apoderar de l'ajuntament, on ja s'havia concentrat una gentada, i van constituir una junta presidida pel general Contreras. Altres regiments es van adherir immediatament a l'alçament i el capità general de la Rocha, al vespre, davant de la situació, va fer el mateix.¹²⁰¹ Aquella nit sembla que es van produir alguns aldarulls. La fàbrica Arnau va cremar i el seu propietari i un fill van resultar morts. En qualsevol cas, la premsa de l'endemà saludava la nova situació exaltada, especialment la progressista. L'ajuntament es va reunir i va emetre una comunicació als barcelonins adherint-se al "grito de los valientes que han derramado su sangre en los campos de Vicálvaro"; cap referència al

---

¹¹⁹⁹ "No se me olvidará el estrépito que armaron con sus aplausos los concurrentes del Café Nuevo de la Rambla, cuando, a las barbas de la policía, se leyó el último párrafo del Manifiesto con la promesa de la milicia Nacional..." (SANROMÀ, Joaquim Maria. *Mis Memorias...*, vol. 2, p. 274).

¹²⁰⁰ DUPUY, Santiago Luis. *Barcelona desde el...* Tanmateix, la reconstrucció dels fets més exacta és a: BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, vol. 1, p. 291 i s. També comptem amb els testimonis de RISPA I PERPIÑA, Francisco. *Cincuenta años de conspirador, memorias políticas, 1853-1903*. Barcelona: Librería Vilella, 1932, p. 8-15, que ens ha donat la versió clàssica de la conspiració des de la posició republicana.

¹²⁰¹ Hi ha diversos testimonis, inclòs el seu, sobre la sinceritat del comportament de la Rocha. Dupuy, que és extraordinàriament crític amb l'actuació del general, dóna una versió versemblant, tenint en compte les posicions polítiques d'aquest, molt properes als germans Concha i, per tant, a O'Donnell. Sembla que Rocha esperava el pronunciament a Madrid de Fernández de Córdova, que era Director General d'Infanteria, i que hagués propinat un cop de gràcia al ministeri, confiat que aquest estava en intel·ligència amb els sollevats. No podem demostrar aquesta versió, ja que l'interessat no la refereix, però, tenint en compte que poc després va arribar a acceptar formar un ministeri quan la revolució ja estava en marxa, es fa difícil de saber quines eren les relacions d'aquests amb els vicálvarians. En qualsevol cas, Rocha ja no podia fer res, amb la guarnició pronunciada, inclòs el governador militar, i el carrer ocupat pel poble. Les altres autoritats, Marcos Ordóñez i el corregidor Aherán, van poder sortir de la ciutat sense ser molestats. (DUPUY, Santiago Luis. *Barcelona desde el...*, p. 2 i s.; FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Fernando. *Mis memorias íntimas*, vol. 3, p. 272; BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*, p. 296 i s.; en aquest darrer es troben les explicacions de Rocha l'any 1857 al Senat.)

Manifest, aquest sembla que va ser el compromís per tal que Rocha s'adherís al moviment. Entre els signats, 18 regidors, pràcticament tots els progressistes i alguns conservadors. Encapçala el manifest Pau Pelachs, que era fins llavors segon tinent d'alcalde.¹²⁰² L'endemà era Rocha qui es dirigia a la població i a l'exèrcit en termes retòrics i poc compromesos.¹²⁰³

El pronunciament de Barcelona va ser el desencadenant d'una revolució generalitzada a Saragossa, a Madrid i, després, a tot Espanya. El govern de Sartorius va caure immediatament i l'intent d'un govern presidit per Fernández de Córdova va durar uns dies, fins que el pronunciament del poble de Madrid va fer que la Junta presidida per Evaristo San Miguel controlés la situació i va portar novament Espartero al poder, encara que en un govern de coalició amb el seu antic adversari, ara aliat, Leopoldo O'Donnell.

L'interès del relat de Dupuy al qual ens hem referit és doble. D'una banda, pel relat mateix dels fets, un dels pocs testimonis que tenim dels esdeveniments a la ciutat, i, a més, d'una persona que cal considerar ben informada per la seva posició; però sobretot per la valoració que fa dels esdeveniments des d'una posició unionista, que accepta el Manifest del Manzanares com un programa realment regeneracionista per al règim liberal espanyol, que albira la formació d'un bloc liberal amb homes dels dos partits, que ell anomena "partit nacional", amb l'objectiu a escala espanyola de convocar unes constituents que regenerin el règim i facin real, després de la desnaturalització moderada, el sentit de les institucions liberals, però no menys important a escala local, on veu l'oportunitat de portar a terme el programa industrialista de millores urbanes –ferrocarrils, eixample i port– i executar-lo. Tot això expressant, creiem, el sentit general de l'opinió liberal barcelonina. La tardor de 1854 Dupuy escriu¹²⁰⁴ de forma ben eloqüent sobre el particular, quan l'epidèmia de còlera ja sembla haver passat, i el nou règim albira la possibilitat de portar a terme el programa industrialista barceloní, tant per a la transformació de la ciutat com de l'Estat:

"Barcelona ha pesado siempre mucho y no puede dejar de gravitar de una manera decisiva en la balanza que sostiene los destinos de la patria. Esta ciudad, rica por su comercio, sin rival por su industria, poderosa por el número y valor de sus hijos, va a levantarse nuevamente del letargo penosísimo, parecido casi a una postración; sirvan de enseñanza los males sufridos y reúnanse en un centro común la voluntad, la fuerza, los recursos de todas las personas honradas y

---

¹²⁰² "Barceloneses", signat per Pau Pelachs, Pere Prats, Joan Antoni Treserra, Jaume Drument, Joan Roger, Domènec Ribas, Sever Modolell, Miquel Safont, Francesc Company, Joan N. Folch, Manuel Cavanelles, Lucià Parcet, Camil Puigoriol, Antoni Rovira i Trias, Josep Depares i el secretari Manuel Duran i Bas (*Diario de Barcelona*, 15 de juliol de 1854, p. 5.061; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.992).

¹²⁰³ *Diario de Barcelona*, 16 de juliol de 1854, p. 5.092; AAMB, secció de Governació, sèrie A, exp. 2.992.

¹²⁰⁴ L'antic corregidor havia fixat la residència a Barcelona i li va mantenir anys més endavant segons ens informa Artur Masriera. (MASRIERA, Arturo. *Barcelona isabelina y revolucionaria. Episodios, anécdotas, recuerdos, documentos*. Barcelona: Políglota, 1930, p. 35).

liberales. (...) Nosotros admitimos para formar la masa común, a todos los liberales de diferentes escuelas políticas con tal que sean honrados. En el campo de las ideas cabe hasta la homogeneidad por la tolerancia y el asentimiento, si la honradez y la buena fe las ensalza. La unión liberal debe formarse con hombres de todos los partidos que *valgan* y que *merezcan*. (...) BARCELONA YA NO TIENE MURALLAS:¹²⁰⁵ el terreno que ocupaban y los glaciares, importan un valor más que suficiente para cerrar todas las brechas que han abierto en el tesoro provincial todas las calamidades pasadas. El crédito, ese recurso que ha creado una riqueza fabulosa en Inglaterra, vendrá en auxilio de las grandes obras y de las empresas colosales. Lo mismo que se han derribado las murallas se hará el puerto, porque ambas cosas son una necesidad de la época y una aspiración legítima del pueblo emprendedor por excelencia: ambas necesidades gravitan pues con un peso irresistible en la misión que Barcelona tiene señalada en su venidera historia y han de cumplirse precisamente. Los cuatro ferrocarriles se terminarán, multiplicándose en numerosos y fecundos ramales, que aumentarán el movimiento y traerán progresivamente toda España a Barcelona. Al lado de la ciudad de hoy, se levantará como milagrosamente, otra ciudad moderna, espaciosa, ventilada, y la más agradable de España. Ella será el emporio de la industria nacional y el resultado del trabajo del hombre, principio y fuente del bienestar general. En la falda de Montjuïc, resguardado por cañones de grande alcance que deben coronar este magnífico fuerte, se construirá el primer puerto del Mediterráneo por su importancia comercial y militar. Los malos gobiernos han podido paralizar la ejecución de esas dos grandes obras que el catalán solo acometerá y realizará, porque el progreso que está en el movimiento del mundo, puede más que los malos gobernantes. No está pues hundida Barcelona; no, va a cobrar nuevos bríos en la adversidad; y si la mano de hábil administrador dirige los grandes elementos que encierra, empezando por levantar un empréstito cuyos títulos sean admisibles con un descuento en pago de los terrenos que deben enajenarse a consecuencia del derribo de las murallas, muy pronto tendrá pan el operario, trabajo todo el mundo y empleo los capitales. (...) *La losa que cubre el sepulcro del ministerio caído, lleva un epitafio de infamia que pesa un mundo*. Evitemos con nuestra cordura, con nuestra buena fé, con nuestra abnegación, otra caída igual a los gobiernos que se sucedan: esas caídas pierden a las naciones después de haber desacreditado a una buena parte de sus hijos. Solo la formación de un partido eminentemente nacional puede salvarnos de otra pandilla, que sin prestigio, sin fuerza, y sin meritos escale el poder, lo emplee únicamente en provecho propio.”¹²⁰⁶

Partit nacional o unió liberal, que reuneixi els liberals de totes les tendències, on Barcelona, pel seu pes industrial, pesi novament decisivament, aixecant-se de la prostració en què ha estat –s’entén que entre 1843 i 1854– per convertir la ciutat en una moderna urbs nascuda de l’acció reformadora que la doti dels elements que li són imprescindibles, eixample i port. Dupuy formula un ideari que s’inscriu plenament i anticipa el programa reformista del Bienni. Com es veu, fos o no el resultat d’una conveniència tàctica, el Manifest del Manzanares ha desvetllat en els homes més representatius de l’industrialisme barceloní una esperança: completar l’obra

---

¹²⁰⁵ El subratllat és de l’original.

¹²⁰⁶ DUPUY, Santiago Luis. *Barcelona desde el...*, p. 26-29.

modernitzadora de la qual la revolució liberal era portadora, la qual han aturat en el temps primer les convulsions del trienni i després la iniquitat dels governs moderats. Ara, reunint tots els liberals de talent, és l'hora de completar aquesta missió de progrés i la nova Barcelona que naixerà de l'enderroc de les muralles apareix com el símbol precís d'aquesta represa: "Barcelona (...) no puede dejar de gravitar de una manera decisiva en la balanza que sostiene los destinos de la patria."

* * *

El cert és que, amb la maduració de la transformació industrial i la crisi política del sistema moderat, a partir de la caiguda del govern de Bravo Murillo, al mateix temps que la coalició liberal, el tercer partit que reunia els interessos nacionals madurava a Barcelona –encara que fos a l'oposició– i aquests interessos afloraven en el projecte de ciutat industrial que l'eixample, el ferrocarril i el port representaven; al mateix temps que això succeïa i s'expressava explícitament amb l'enderroc de les muralles –glossat amb un emfàtic optimisme per Dupuy–, les altres tensions que el sistema suportava, les que naixien de les seves pròpies dinàmiques internes, apareixien nítidament en la vaga general del mes de març de 1854. Aquest any havia arribat amb els anuncis d'allò que fundava el règim del Bienni i allò que contribuiria decisivament a fer-lo fracassar.

CONCLUSIONS

Hem pres com a punt de partida d'aquest treball, per explicar la nostra interpretació del significat precís de la dècada moderada, el fet, gens casual, que els instruments característics de l'exclusivisme del nou règim –dissolució pràctica de la milícia nacional, ocupació del poder local i reducció al silenci de la premsa dels altres partits– es possessin en pràctica a Barcelona un mes abans de la seva completa implantació a escala espanyola, quan, teòricament almenys, el poder continuava en mans d'una coalició progressista-moderada presidida justament per un progressista. Creiem veure en aquest fet, i l'actuació mimètica de González Bravo a Madrid quan aquest va ocupar el poder així ho abona, el senyal que Barcelona –i més precisament l'aixecament centralista– és el desencadenant i el mòbil de la reacció moderada en la forma en què es va produir, i de la necessitat dels grups socials que la impulsaven, no sols de procedir a expulsar Espartero del poder, sinó d'anar molt més lluny, fins a redissenyar completament les institucions de l'Estat liberal i molt especialment la distribució del poder a través d'una nova configuració dels poders territorials.

El propòsit que animava el bloc moderat era l'estabilització del règim liberal sota la direcció d'unes classes propietàries que, amb la desamortització, la implantació de les formes de propietat burgesa sancionades definitivament per la Constitució de 1837 i la liquidació de la guerra carlina, sentien satisfetes les seves aspiracions de canvi, i ara es proposaven crear els instruments jurídics i polítics, en definitiva un Estat, que asseguressin i garantissin el nou ordre, sota el seu control i sense risc de noves perturbacions, en una societat, recordem-ho, profundament trasbalsada en les seves jerarquies i en el seu consens ideològic com a resultat de la revolució liberal.

En aquest context, l'aixecament centralista de Barcelona era el senyal d'allò que aquests grups no estaven disposats a tolerar en endavant, que la irrupció d'elements populars endegués nous processos revolucionaris que volguessin anar més enllà del punt on s'havia arribat. En aquesta intenció satisfien tant les aspiracions dels terratinents castellans i andalusos com les dels financers i buròcrates madrilenys o les dels industrials catalans, però, per fer viable aquest propòsit, calia desfer-se en primer lloc dels seus aliats progressistes. Si és cert que respecte del marc juridicopolític general la Constitució de 1837 havia suposat una transacció acceptable per tots dos partits, que sancionava les noves formes de propietat, la dinastia i el principi del sufragi censatari, les confrontacions posteriors arran del model territorial d'Estat a què uns i altres aspiraven havien mostrat l'existència de diferències insalvables, en gran mesura nascudes de la composició i les aspiracions dels grups socials, que donaven suport a una i altra alternativa. La facilitat amb què les bases progressistes desbordaven els seus dirigents a través de la milícia nacional i els ajuntaments electes per un sufragi ample –els fets del bienni 1842-43 a Barcelona n'havien estat la demostració definitiva– els convertia en uns aliats poc fiables per a la mena d'empresa que els homes del moderantisme es proposaven encetar. En

endavant no caldria bombardejar Barcelona com havien fet Espartero i Prim quan el procés s'escapava de les mans. La restricció radical dels mecanismes de participació política, de la llibertat d'impremta i l'accentuació dels controls socials –singularment una revaluació del catolicisme– serien la fórmula que s'adoptaria per a mantenir la situació sota control, però la clau de l'èxit finalment estaria en el disseny d'un model d'Estat on l'organització territorial servís el propòsit decisiu del control polític des de dalt.

En aquest sentit creiem possible afirmar que el disseny d'una nova ordenació del poder territorial és el mòbil i l'objectiu central de la reacció moderada de 1843. El recurs al centralisme d'inspiració doctrinària francesa, que tenia tot un altre significat diferent al de l'uniformisme de Cadis i el Trienni –al capdavant aquest no és altra cosa que una forma més de liquidació de l'Antic Règim–, serà l'instrument per a aconseguir-ho. El disseny moderat servirà un doble objectiu: controlar tots els poders de l'Estat des de dalt –d'ací la insistència en el caràcter administratiu dels poders territorials i en la sola legitimitat de les Corts i la Corona com a poders substantius– i imposar i sostenir en el poder local els grups afins que en determinat territori eren notòriament minoritaris i incapaços de conservar la seva hegemonia per ells mateixos. Aquest era notablement el cas de Barcelona el 1843, al final de la segona etapa de bullangues.

Les bases progressistes s'havien forjat en un llarg procés revolucionari que tenia necessitat de mantenir mobilitzada la població contra l'absolutisme i el carlisme, d'ací la lògica del *juntismo* i la milícia nacional –al capdavant el poble en armes. Malament podia aquest partit dirigir el procés d'estabilització que les classes propietàries reclamaven. En aquest sentit el partit moderat en gran mesura es va construir des del poder, a l'empara d'aquests objectius, i servint-se d'una legislació que li permetia conformar les elits locals des de dalt i eixamplar la seva base tant a la dreta, amb la incorporació d'elements provinents del carlisme que s'acollien a les disposicions de Vergara, que els va permetre ocupar llocs en l'administració civil o militar, com a l'esquerra, per la incorporació d'amplis sectors de les classes propietàries que veien el disseny d'estabilitat com una oportunitat per consolidar les noves posicions socials adquirides, especialment, a través de la compra de béns nacionals. Malgrat tot, això no va resultar suficient per a poder menar una transició pacífica. El govern de González Bravo, una vegada en el poder gràcies a un episodi amb totes les traces d'un cop d'estat, s'hauria d'aplicar a una repressió sense contemplacions, restablint la llei municipal de 1840 –la que havia causat el cop d'estat progressista que portaria Espartero al poder–, dissolent la milícia i perseguint els homes del partit progressista. La insurrecció que aquests protagonitzarien a Alacant i altres ciutats al mes de febrer seria l'ocasió per a dur-la a terme.

El cas barceloní, que obeïa al mateix esquema i va resultar encara més extrem, va operar com a detonant i com a model quant a la repressió, però la seva gestió, una vegada imposat el poder moderat, va resultar molt difícil a causa de l'estructura social d'una ciutat en un procés avançat de transició cap a una societat plenament industrial. És cert que els moderats inicialment també van comptar amb un ampli suport de les classes altes i mitjanes de la ciutat

trasbalsades pels fets del trienni esparterista –la composició dels primers ajuntaments moderats amb un fort component menestral així ho indica–, així com amb la complicitat dels fabricants desitjosos d'ordre per a impulsar els seus negocis en una conjuntura favorable o la conversió de molts intel·lectuals espantats per la revolució. La reacció del 43 va aconseguir coaligar els nous grups dinàmics associats a l'economia industrial, que ja havien iniciat l'arrancada amb força, i les velles classes mitjanes amenaçades pels canvis jurídics i econòmics en procés per la doble revolució. Tanmateix, a Barcelona la repressió va ser més intensa que a cap altre lloc d'Espanya. Tot i que la rendició de la Junta Suprema ja va permetre la sortida cap a l'exili dels elements més compromesos i avançats de la ciutat, la designació el mes de gener de 1844 del baró de Meer com a Capità General del Principat i el manteniment de l'estat de setge després de la completa capitulació de la darrera resistència centralista a Figueres, indiquen la mena de transició que els moderats es proposaven assajar. Tot i que a Barcelona pràcticament no hi va haver incidents després de novembre de 1843, les successives onades repressives per qualsevol motiu, l'aixecament d'Alacant al mes d'abril, l'atemptat contra Narváez a l'octubre, el sollevament de Zurbano al novembre, van ser l'ocasió per a realitzar operacions de neteja del camp adversari, que Meer –igual que ho havia fet en el seu mandat anterior– va portar a terme sense contemplacions i amb més execucions i deportacions que a cap altre indret de la Península. En cap altra ciutat com a Barcelona els partits d'oposició trigarien tant a recuperar-se; fins a 1845 no va tornar a aparèixer el primer diari progressista a la ciutat, la primera candidatura progressista a les Corts no es va poder presentar fins a 1849 –i encara sota el paraigües de la patronal– i en els ajuntaments de la dècada no s'elegeixen regidors en llistes progressistes fins al 1951 –tot i que abans podem trobar algunes individualitats poc significatives.

En conclusió, la repressió a Barcelona no tenia sols un disseny preventiu d'eliminació dels adversaris per a assentar-se i gaudir còmodament del monopoli del poder sense entrebancs; es tractava de controlar el focus des d'on es generaven els projectes i les propostes alternatives que dificultaven justament el tipus d'estabilitat que es volia aconseguir. Justament per això l'exclusivisme a Barcelona tan sols es podria exercir a través de procediments excepcionals com l'estat de setge.

Això no vol dir que la repressió fos l'únic disseny del nou règim que, al capdavall, aspirava a una forma de govern constitucional. Tan bon punt com el partit progressista va quedar prou desmantellat, Narváez va ocupar la presidència del govern, amb l'equip ministerial que procediria a la reformulació completa del sistema i el nou disseny de l'Estat. L'acompanyaven com a homes forts en aquesta empresa els ministres Pidal i Mon, encarregats precisament dels dos pilars d'aquesta reformulació, la legislació territorial i la reforma tributària. Netejat el camp opositor per González Bravo, Narváez va poder comptar amb unes Corts monocolors amb la sola excepció del marquès d'Albaida.

El disseny territorial descansava sobre una idea de l'Estat jerarquitzada i piramidal on l'administració local exercia les seves funcions per una delegació governamental i sota la direcció de funcionaris designats pel poder central. Això va significar pràcticament la desaparició política de les diputacions provincials –que en el règim liberal nascut de Cadis tenien un paper polític substantiu de defensa i foment dels interessos provincials–, les quals van restar sota la direcció dels caps polítics designats pel govern com a pures cambres deliberatives.¹²⁰⁷ En el disseny moderat el cap polític prenia una importància decisiva, ja que es convertia en el node que, rebent les instruccions des del govern de Madrid, tenia la funció de fer-les complir en tot el territori sota la seva administració. A més, se li encomanava la direcció de l'ordre públic i informalment esdevenia l'agent electoral del govern en el territori.¹²⁰⁸ També es creava el consell provincial –un cos no electiu–, que suplantava la diputació en la tutela dels ajuntaments, i se sostreien als tribunals les reclamacions contra l'administració creant la via contenciosa-administrativa. Per últim, els ajuntaments, esdevinguts quasi unes agències dependents del govern, mantenien tan sols competències residuals quant a l'administració dels seus interessos i adquirien el caràcter presidencialista que ha configurat l'administració local espanyola contemporània. L'alcalde ho era tot, el consistori molt poca cosa i, a més, a les capitals de província l'ajuntament podia estar presidit pel cap polític o, en cas de considerar-ho el govern, per un corregidor designat per aquest lliurement –una figura extreta directament de l'antic règim. El disseny es completava amb una reducció significativa del sufragi; es passava d'un sufragi quasi bé universal masculí indirecte a les eleccions locals, que era el sistema de la llei de 1823, al sufragi directe censatari dels majors contribuents, on tenia dret a vot a les ciutats un cos molt semblant al de les eleccions generals establert en la llei electoral de 1846, que a Barcelona va ser entorn de l'onze per cent dels veïns i el 2,5 per cent de la població.

L'altra gran reforma, la tributària, va néixer seriosament mancada, ja que la negativa de les Corts a incrementar l'esforç fiscal dels propietaris a través de l'impost territorial condemnaria l'Estat a una situació permanent d'insuficiència financera i a recórrer a les formes d'imposició més discriminatòries, fossin l'impost de consums, els impostos indirectes o la famosa substitució de la quinta –a la pràctica gestionada com un impost. Però, pel que fa a l'estructura de poder de l'Estat i a les estructures de poder territorial, encara resultaria més determinant que les formes d'imposició el model de gestió que s'adoptaria per als grans impostos: el territorial, el subsidi d'indústria i comerç, el de consums i fàcticament la quinta –almenys fins a la generalització de la comercialització d'aquesta pràctica. Una administració tributària deficient i necessitada d'ingressos segurs per a cobrir el pressupost va descansar en les formes de recaptació col·lectiva, atribuïdes a diputacions i ajuntaments, responsables de distribuir les quotes provincials i locals que el govern establí, de recaptar-les i de liquidar-les íntegrament.

---

¹²⁰⁷ SANTANA MOLINA, Manuel. *La diputación provincial...*, p. 126.

¹²⁰⁸ RISQUES CORBELLA, Manel. *El govern civil...*, p. 417 i s.

El model, en un sistema controlat a tots els nivells pels contribuents –eren els únics electors i elegibles– i amb una estimació de la riquesa molt deficient, va produir una aliança de contribuents, és a dir, de l'oligarquia nacional que controlava les Corts i no permetia que s'incrementés la imposició sobre la riquesa territorial i de les oligarquies locals, que, havent passat a controlar els ens locals, es convertirien en els gestors del frau favor a seu. A partir de 1845 les diputacions provincials estarien ocupades pels grans terratinents i, per primera vegada des de la revolució, entrarien a formar part i dominarien els ajuntaments –també el de Barcelona en un primer moment d'implantació de la reforma–, els majors contribuents.

El resultat d'ambdues reformes, la territorial i la tributària, va ser un precari desenvolupament de l'Estat, condemnat al raquitisme per la insuficiència pressupostària i a la voracitat recaptadora sobre els municipis per a assolir les xifres que es consignaven en el pressupost; i alhora d'uns municipis avesats a l'evasió, controlats pels propietaris i sense cap autonomia per a veure en la millora de la seva hisenda un incentiu a la inversió en la millora dels interessos locals.

Barcelona no va resultar una excepció a aquestes regles generals; tan sols que el disseny de l'Estat centralista dirigit des del govern a través dels caps polítics trobaria en les pràctiques assentades al llarg del període de transició al nou règim, i en la mateixa estructura social de la ciutat, una gran dificultat per a la seva implantació. Entre novembre de 1843 i gener de 1845, el Capità General, a l'empara de l'estat de setge, havia esdevingut un autèntic governador general al Principat, sovint en relació directa no sols amb els ministres, sinó amb el President i la Reina, i a més s'havia convertit en el punt de referència d'una societat civil poc estructurada, d'una banda perquè les velles formes de sociabilitat, com els gremis, havien decaïgut després de la revolució, però també perquè la nova legislació local xocava amb una llarga tradició d'autonomia municipal que ni la nova Planta no havia liquidat definitivament, a la qual ara la societat barcelonina no es resignava a renunciar, tot i haver-ne quedat privada. A més el sistema de partits a Barcelona pràcticament no funcionava; el progressista estava desballestat per les persecucions, el republicà empresonat i el moderat era poca cosa més que allò que es determinava al Palau de Capitania. Els pocs centres actius de la societat civil van passar un període de debilitat: la Comissió de Fàbriques, la Junta de Comerç, la Societat d'Amics del País... van trobar en la relació amb el Capità General l'únic camí per a establir algun tipus de transacció amb el poder. De la seva banda, el naixent associacionisme obrer que en el Trienni esparterista havia gaudit d'un ampli desenvolupament, quan no de la protecció de les autoritats, es va trobar perseguit o tolerat –segons els moments–, però, definitivament, debilitat, tot i que sense desaparèixer mai completament.

Això no vol dir que aquests mateixos capitans generals, naturalment en forma i proporció diferent segons la seva personalitat i ascendent, i atenent a les circumstàncies, no juguessin un paper en la governació del Principat que anava més enllà de la pura repressió. El mateix Meer es va convertir en el portaveu dels interessos proteccionistes davant del govern de Narváez,

així com d'altres reclamacions molt sentides, com la negociació dels crònics endarreriments per la liquidació de la quinta o l'impuls de la reunió de les quatre diputacions per a endegar algunes obres públiques d'interès supraprovincial –allò que ha fet que Vicens Vives el vegi com un provincialista.¹²⁰⁹ Tanmateix, quan Meer, en gran mesura a causa dels seus excessos repressius –que la premsa progressista de Madrid, on hi havia una situació més oberta, denunciava– i d'una autonomia de la qual els ministres recelaven, va ser substituït, ho va ser per un home com Manuel de la Concha, un pes pesant del moderantisme, que ambicionava disputar a Narváez la direcció del partit. El que es va produir va ser la consolidació política del Capità General com a instància de govern superior a Catalunya –episodis com la negociació de l'impost de pavellons entre l'ajuntament i el general il·lustren bé aquesta situació. Va ser tan rellevant el paper d'aquests militars, i l'absorció que en la pràctica van fer de les facultats de les autoritats civils, que el disseny uniformista i centralitzador de la legislació doctrinària es va veure completament alterat, esdevenint inoperant a Catalunya la divisió provincial que havia de ser la pedra angular del sistema. Els fets dels anys següents acabarien de consolidar aquesta malformació. L'esclat de la guerra dels Matiners, arran de la crisi econòmica dels anys 47-48, i la revolució europea que començaria a França el febrer de 1848, van ser els factors de consolidació de la situació. Els Capitans Generals de Catalunya, on s'acumulava el gruix de l'exèrcit espanyol, ampliarien arran d'aquestes situacions d'excepció les seves prerrogatives, la seva autonomia del govern i, en definitiva, el seu poder.

La resultant de tot plegat seria una governació més autoritària, certament, però també més propera. En la mesura que aquests generals adoptaven estratègies de coacció, aquestes resultaven més cruentes que enlloc, però sovint també es veien abocats per les circumstàncies a fórmules de transacció amb els seus administrats. Al capdavant, tot disseny polític, quan topa amb la realitat social, es veu abocat a una de les dues opcions, i com més a prop és el poder de decisió dels problemes, menys possibilitats té d'eludir la intervenció, i tant una com altra estratègia tendeixen a accentuar-se.

És en aquesta lògica que l'actuació d'un Capità General es podia veure abocada al fracàs o a l'èxit segons el marge de maniobra que les condicions polítiques generals li permetien. Així Concha, amb una bona sintonia amb les classes dirigents barcelonines, i en una situació de creixent normalització del sistema constitucional, es va veure abocat al fracàs quan el 1845 la celebració per primera vegada al Principat de la quinta pel sistema dels sorteig va desembocar en una revolta generalitzada que el govern central va voler liquidar amb fermesa, i el general va haver de ser substituït. En canvi, el general Pavía, que arribaria a la capitania amb la guerra civil en marxa i l'esclat revolucionari europeu que la va seguir, va disposar del marge de maniobra, justament per allò que tenia d'excepcional la situació, per a combinar una política de

---

¹²⁰⁹ VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics...*, p. 247.

duresa al camp contra les partides carlines amb la concertació social a la ciutat amb la patronal, l'ajuntament i les associacions obreres, per a prevenir la base d'un brot revolucionari a Barcelona.

És cert que els grups d'oposició barcelonina, fossin republicans o progressistes, havien estat escapçats per la repressió i encara no havien tingut ocasió de refer-se, i que les associacions obreres havien estat debilitades en les seves bases, especialment en la seva capacitat de finançament –la fàbrica del carrer de Robadors de la Societat de Teixidors havia hagut de tancar–, i també que dins el partit progressista es va imposar la línia legalista de Cortina i Madoz davant la revolució europea; un conjunt de circumstàncies que feien difícil un esclat revolucionari com el que es va produir a la major part de capitals europees. Però les condicions generals a la ciutat també havien madurat per a fer possible la mena d'entesa que va propiciar Pavía. Aquest va actuar en els dos camps: en la contenció de la revolta carlista, però sobretot, convençut que l'autèntic risc per al règim liberal es trobava en l'esclat d'una revolució de caràcter democràtic o d'una revolta obrera, es va aplicar a trobar una entesa amb les forces vives del Principat per a prevenir la revolució urbana. Per contenir els carlistes es va disposar a atendre la primera i principal font de malestar i d'enrolament a les partides carlistes, i va suspendre la quinta; en segon lloc va promoure a partir de les quatre diputacions un pla de carreteres que a curt termini ajudés a pal·liar la manca de feina que la crisi econòmica provocava, i a contenir els efectes de la crisi, però que en la seva realització facilités tant les comunicacions entre les diverses poblacions del Principat, que havien de ser un factor de desenvolupament econòmic –atacant les causes de la mateixa existència d'àrees carlistes a Catalunya–, com les comunicacions en vista a l'eficàcia de l'exèrcit regular en la seva lluita contra les partides i els bandolers. A la ciutat, Pavía va trobar suport en la recentment creada Junta de Fàbriques –que a partir de la Comissió de Fàbriques havia agrupat els empresaris de tots els sectors per iniciativa d'Ángel Villalobos– per enfrontar la crisi econòmica d'acord amb la patronal. D'aquesta manera, mentre l'ajuntament oferia feina als desocupats en les obres públiques de la ciutat, d'acord amb les associacions obreres, la Junta, d'acord amb els fabricants i l'ajuntament, gestionava un emprèstit per a evitar que tanquessin les fàbriques. Al capdavant aquesta darrera mesura no va arribar a donar resultat per les dificultats dels fabricants de fer les aportacions que se'ls demanava, però la ciutat va viure una autèntica mobilització social per a fer front a la crisi i en defensa del règim liberal: hi va haver funcions del Liceu a favor dels aturats, subscripcions de donatius a la premsa, etc. L'ajuntament va resultar ser l'única administració amb capacitat per a gestionar i implantar els projectes del general, i el seu paper es va veure revaluat. La patronal va descobrir la seva capacitat d'esdevenir un agent polític, no sols en les campanyes defensives contra les disposicions governamentals, fossin la rebaixa d'aranzels o els tractats comercials desfavorables, sinó en vistes a establir una hegemonia política a la ciutat que es pogués projectar sobre la política espanyola.

Pavía finalment seria destituït per Narváez, impacient per acabar una guerra que s'eternitzava i que el de Loja tan sols era capaç d'interpretar en termes d'operacions militars; però el 48, i

justament no per revolucionari, havia estat un any decisiu en la configuració de les forces polítiques i socials de la ciutat de cara al futur.

Tanmateix, si l'ample marge de maniobra de Pavía davant del govern es devia a les condicions excepcionals que la crisi proveïa, la col·laboració que aquesta burgesia industrial li va dispensar es devia també a aquesta conjuntura excepcional, igual que havia passat en els anys de repressió de Meer. Passat l'ensurt de 1843, els fabricants, i en general els sectors vinculats a l'economia industrial barcelonina, sentien constantment la incomprensió d'uns governs, sovint d'uns partits i uns polítics que, avesats a unes altres condicions i estructures econòmiques, mostraven una completa incomprensió per les demandes de la nova societat industrial. Si aquesta burgesia barcelonina va jugar a l'entesa amb els capitans generals de torn, i sovint hi va trobar avantatge a fer-ho amb unes autoritats allunyades que no podien comprendre la societat barcelonina ni la mena de transformacions i conflictes que s'hi verificaven, això no vol dir que no s'adonessin que la mena d'Estat que els moderats estaven construint, amb els seus empelts autoritaris, el seu paternalisme i intervencionisme en les qüestions socials, la seva incomprensió de les necessitats de la moderna economia i de la ciutat moderna que no els permetien gestionar, era un Estat que, mantenint-los en una posició permanent de subordinació, no servia els seus interessos. La sola cosa que podien fer era intervenir decididament en política cercant un nou bloc social i polític amb qui mirar de construir les bases d'una altra mena d'estabilització, naturalment patrícia i censatària, però capaç de posar en marxa les reformes que el seu model econòmic demandava.

L'experiència del 48 havia enfortit les institucions de la societat civil barcelonina. La patronal es disposava a operar en dos fronts simultàniament; d'una banda recuperant l'hegemonia política a la ciutat, prenent la necessària distància de les autoritats moderades i ocupant espais de poder en l'àmbit local, creant una premsa pròpia, accedint al govern municipal i utilitzant-lo com a palanca dels seus projectes quan això va resultar possible, i alhora reclamant reformes en sentit descentralitzador; i de l'altra, tenint presència a Madrid, en l'opinió pública, estructurant prop del govern un *lobby* i intervenint directament en política, enviant els seus homes a ocupar els escons del Congrés dels diputats, i cercant d'influir, finalment, en la configuració d'un nou bloc polític d'ordre i reformador que pogués atendre les seves aspiracions.

La revolució europea del 48 havia abonat la percepció a Barcelona de l'esgotament d'una política moderada massa contingent, feta a partir d'un model doctrinari impracticable a la ciutat, que s'havia volgut corregir a base d'empelts autoritaris. Passats els moments excepcionals, aquestes solucions van mostrar les seves limitacions. Es van crear les condicions per a una reconsideració general de les premisses polítiques que havien dominat en els anys de la revolució liberal i va néixer la necessitat de construir-ne de noves en tots els sectors polítics i socials. De fet, l'esclat europeu, en demanda d'un nou impuls democratitzador, havia tingut

l'efecte de mostrar com en un mirall la desnaturalització de les institucions liberals que havien perpetrat els moderats a Espanya,¹²¹⁰ anul·lant en gran mesura i als ulls de molts sectors les conquestes de la revolució espanyola, i havia estimulat el desig de reformar el règim per a recuperar molts dels objectius inicials d'aquella –com l'autonomia municipal–, això sí, per aquests sectors burgesos, dins un marc general d'ordre i estabilitat.

El fet que la monarquia orleanista, inspiradora i protectora del règim moderat espanyol fos la primera víctima del moviment revolucionari europeu no podia ser interpretat més que com un anunci de les debilitats i les tares del règim doctrinari espanyol, i així ho van veure molts contemporanis. A Barcelona aquesta necessitat de reformes va ser particularment sentida, va anar més enllà de les reestructuracions ideològiques i reagrupaments dins de les famílies polítiques que es van produir a Madrid, per donar pas a formulacions que tenien implicacions noves en les polítiques pràctiques i a la formulació de programes que volien donar resposta a les transformacions socials extraordinàries que la ciutat estava coneixent a causa de la industrialització, en uns anys que justament havien significat el triomf ple de la transformació industrial.

A Madrid i a la política espanyola el clima generat pels fets d'Europa i la crisi política del sistema van provocar canvis culturals profunds, reorientacions polítiques i ideològiques de pes, però les preocupacions i els temes van ser de caràcter diferent dels barcelonins, i sobretot hi era absent completament la reflexió sobre el paper de l'industrialisme com a eix vertebrador del projecte modernitzador i capaç de dotar d'un sentit complet de progrés el sistema liberal, i encara més, el contrast d'aquesta idea de progrés amb la duríssima realitat de la ciutat industrial en naixement, que interpel·lava amb les seves realitats sobre la mateixa naturalesa d'aquest progrés.¹²¹¹ Entre els conservadors espanyols hi van haver diverses reaccions, algunes molt notables, des d'aquells que es van apuntar en els rengles d'un nou integrisme reaccionari, completament deslliurat del legitimisme dinàstic del carlisme –que va personalitzar un home com Donoso Cortés–, fins a aquells altres que van rebre i adoptar les preocupacions del catolicisme inicial de Pius IX –el de la seva època reformista–, que a Espanya va difondre Pastor Díaz, o els qui, davant la nova situació, van intentar la formulació d'un reformisme conservador que personalitzaria Andrés Borrego, i que implicava la impugnació total del règim moderat des de les pròpies posicions doctrinàries, a la recerca d'un marc de col·laboració entre les dues ales del liberalisme espanyol enfrontades des de 1837 per a reformular el règim

---

¹²¹⁰ Sobre les malformacions del règim moderat, vegeu JOVER ZAMORA, José María. *La civilización española...*, p. 76-96.

¹²¹¹ Justament a Barcelona i tant des del camp de l'economia com de l'higienisme es detecten en aquests anys les primeres formulacions que plantegen aquesta qüestió (FIGUEROLA, Laureà. *Estadística de Barcelona...*; MONLAU, Pere Felip. "Higiene del Industrial"; SALARICH, Joaquín. "Higiene del Tejedor"; i, sobretot, CERDÀ, Ildefons. *Teoría de la...*).

depurat de les seves malformacions.¹²¹² Mentrestant, entre els sectors progressistes es va produir l'escissió de 1849 entre els demòcrates que van llançar el seu Programa del mes de maig –impulsat per Ordax Avecilla, Anicet Puig, José María Rivero i José María Orense des de l'exili, inspirats en el moviment democràtic europeu– i la facció legalista, que progressivament tornava a acariciar la idea d'un retorn parlamentari al poder, o si més no d'una sortida pactada de la situació d'exclusió. En aquest panorama, a més, es van introduir les primeres doctrines socialistes, que superaven el saintsimonisme dels anys trenta i que inicialment van conviure dins el mateix grup demòcrata; i en el plànol cultural va resultar decisiva la importació de Sanz del Río del krausisme, i sobretot la seva ràpida difusió entre els intel·lectuals progressistes de Madrid, iniciant-se el corrent de pensament que dominaria el pensament liberal espanyol al llarg d'un segle. Però en qualsevol cas l'experiència o la intuïció nascuda de l'evidència que estava en joc alguna altra cosa més enllà de l'amplitud del joc polític no es va produir com a Barcelona, on l'existència real d'una classe obrera moderna interpel·lava amb nous problemes reals i senyalava els límits de tot l'edifici liberal.

Diversos grups i personalitats van assajar reformulacions a Barcelona, i tant a la dreta com a l'esquerra es van definir en aquest moment la major part de les estratègies polítiques que havien de practicar-se en els anys següents de forma més o menys explícita. A aquest fet hi va contribuir poderosament l'aparició en escena d'una nova generació política, especialment formada per professionals, advocats sobretot, però també publicistes i empleats de l'administració –professors, arquitectes...–, que s'havia deslliurat de les temences que constrenyien la intel·lectualitat burgesa de la generació anterior, tan marcada per l'experiència de les primeres bullangues. La doble revolució havia creat una nova sociologia urbana i havia permès l'aparició de nous elements en la classe mitjana que cercaven en l'exercici professional i en la política la palanca del seu ascens social.¹²¹³

En tot cas, el projecte industrialista, en allò que tenia de pla de desenvolupament econòmic que menava cap al capitalisme madur, però també com a moral social i econòmica, va impregnar tots els sectors polítics, des dels moderats més porucs fins als republicans, els primers socialistes i el primer moviment obrer. La idea il·lustrada que el progrés estava a l'abast de tots els qui s'atrevisseren a actuar racionalment i que aquesta conquesta tan sols era obstaculitzada per les pervivències de l'Antic Règim, completada amb l'ideal romàntic que aquesta era una elecció lliure que sols depenia de la voluntat, van penetrar en totes les famílies polítiques nascudes a l'empara de les revolucions liberals i en tots els grups socials identificats amb la

---

¹²¹² En aquestes reformulacions de Pastor Díaz i Andrés Borrego cal cercar l'origen de les formulacions de la unió liberal, que més endavant O'Donnell i Cánovas del Castillo portarien a la pràctica.

¹²¹³ Per al cas de Barcelona hi ha algunes aportacions interessants sobre el particular a FRADERA, Josep M. (coord.). *Barcelona. Quaderns d'Història: Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880* (núm. 6). Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat, 2002.

transformació industrial, esdevenint una teleologia que va representar una autèntica revolució mental. L'industrialisme era el "carril" pel qual circulava l'ideal del progrés i fora d'aquest tan sols hi havia ignorància i despotisme.

Aquest és el moment de l'aparició entre els sectors conservadors d'un component autòcton, que opera autònomament del govern central i dels òrgans del partit moderat de Madrid, més pendent d'influir-hi per aixecar noves polítiques favorables als grups socials que estan cristal·litzant a Barcelona amb ambicions hegemòniques entorn del projecte industrialista, que d'una professionalització personal al servei del poder que culmini amb una carrera política a Madrid. Una manifestació palesa de la puixança econòmica de la ciutat i de la maduresa de la seva burgesia industrial i comercial.¹²¹⁴

En el camp conservador es van formular tres estratègies diferents que en un o altre moment serien practicades, en els anys següents, depenent de les conjuntures polítiques. D'una banda, el projecte de Balmes de bastir a partir de premisses antiliberals el projecte conservador, tot i acceptant el caràcter irreversible del procés que havia conduït a la revolució industrial, que el vigatà anomenaria *la civilización del vapor*; un projecte que en el moment de formular-se seria obviat immediatament, però que gaudiria d'una àmplia repercussió a mitjà termini. Aquest projecte suposava l'abandonament de les doctrines individualistes, l'acceptació de la revolució econòmica que la industrialització suposava i l'articulació d'un discurs que tenia com a eix els valors catòlics, i volia tenir la virtut d'atraure les classes treballadores, específicament els obrers de fàbrica, i integrar-los en una societat jerarquitzada on acceptessin el seu paper subaltern. La garantia de tot plegat era el compromís burgès d'eradicar el pauperisme. Tot i l'acceptació que el canvi econòmic era irreversible, en aquest discurs s'acariciava la idea que el catolicisme proveís dels elements de cohesió social i ideològica que, en l'aguda observació de Balmes, l'individualisme liberal no estava en condicions de proveir. Aquesta idea no va ser acceptada en aquest primer moment, ja que no casava ni amb l'esperit d'una burgesia que s'havia format en els anys de la revolució i que s'hi sentia emocionalment vinculada, ni amb una mentalitat optimista –fins hi tot il·lusòria respecte de la capacitat del sistema de resoldre a partir del simple creixement totes les tares socials que començaven a manifestar-se–, característica d'aquest moment d'expansió econòmica, que minimitzava els riscos de l'explosió social.¹²¹⁵ Tan sols quan la conjuntura canviés –a partir de la crítica conjuntura de 1866 i sobretot de la fallida del sexenni– i quan l'experiència de la confrontació classista aparegués amb tota la seva cruesa, alguns sectors de la burgesia barcelonina efectuarien un gir conservador per a adoptar algunes de les premisses de l'autor de Vic.

---

¹²¹⁴ Per caracteritzar l'optimisme descarnat d'aquest grup vegeu les pàgines que sobre el particular hi dedica Pierre Vilar (VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'...*, vol. 1, p. 67-79.

¹²¹⁵ Per a la mentalitat dels fabricants i les seves posicions polítiques al llarg de tot el procés de la revolució liberal es pot veure la biografia de SOLÀ I MONTSERRAT, Roser. *Joan Vilaregut i...*

Un segon model defensava l'agrupament de moderats temperats –els puritans– i progressistes centristes. Es tractava de canviar la política de notabilitats i partits dominant a Madrid per una política atenta als interessos materials, és a dir, per una política genuïnament burgesa. La proposta acariciava la idea d'una conciliació o unió liberal i trobaria diverses concrecions al llarg del anys immediatament posteriors: primer en el front antireformista que es formaria contra Bravo Murillo el 1852, que aplegaria el gruix dels militars dels dos partits liberals, així com la major part dels seus dirigents, el qual tindria la seva continuació en la coalició progressista que formarien Espartero i O'Donnell a partir de 1854 i que dirigiria el país al llarg del Bienni; i després de la dissolució de la coalició es aquesta es reformularia, amb marcat caràcter conservador, entorn de la Unió Liberal dels primers anys d'O'Donnell, aplegant la majoria del partit moderat –no sols els puritans, sinó bona part dels homes que havien sostingut els governs de la dècada– i els que provenint de les fileres progressistes van militar en aquesta opció amb el nom de *resellados*. Aquesta opció, que va tenir forces adeptes a Catalunya, reflectia substancialment allò que en aquests anys de mitjan segle el grup de nous publicistes conservadors, encapçalats per Mañé i Flaquer i Duran i Bas, havien formulat com a *Centro del Congreso* –justament el nom que durant el Bienni adoptarien els partidaris de la Unió Liberal a les Corts quan començarien la seva ruptura amb els progressistes d'Espartero. El *Centro del Congreso*, que es va defensar des de les planes d'*El Locomotor*, el 1849, descansava sobre la divisa *conservar progresando*, exactament la mateixa que a partir de 1856 adoptarien els partidaris de la Unió Liberal,¹²¹⁶ que amb gran èmfasi defensaria a partir de 1857 i des de les planes del Brusi el mateix Mañé convertit en portaveu oficiós del general O'Donnell. L'epígon d'aquest viatge, que tantes decepcions va acumular, seria el 1863 el famós *ministerialismo a la catalana* de Francesc Permanyer,¹²¹⁷ al capdavant tan efímer. Efímer per les condicions polítiques espanyoles i el desgast dels aliats madrilenys, fossin O'Donnell o Miraflores, però efímer també per les diferències econòmiques estructurals que separaven la burgesia barcelonina dels seus aliats a la resta de la península, i per la fallida que l'economia catalana va fer després de la crisi ferroviària de 1866.¹²¹⁸ Però en la conjuntura dels primers anys cinquanta, en els anys de l'exaltació del manifest del “Manzanares” o de l'acta addicional de 1856, era versemblant creure en la capacitat del règim moderat de reformar-se a si mateix i adoptar, almenys parcialment, el programa industrialista. Les reformes que Madoz promouria

---

¹²¹⁶ MARTÍNEZ GALLEGO, Francesc A. *Conservar progresando: la...*, p. 11-25.

¹²¹⁷ RIQUER, Borja de. *Identitats contemporànies a...*, p. 65 i s.

¹²¹⁸ PASCUAL DOMÈNECH, Pere. *Agricultura i industrialització...*, p. 311-313.

en el Bienni –segona desamortització, llei de ferrocarrils i llei de societats de crèdit– ho vénen a demostrar.¹²¹⁹

La tercera opció es covava des de 1847 entre els fabricants catalans, el grup econòmic de més èxit d'aquests anys, en certa manera els portadors per antonomàsia del projecte industrialista, aquell que se sentia artífex de la nova civilització i el principal agent del progrés; els fabricants, una exigua minoria dins el cens electoral barceloní, van decantar totes les eleccions a Barcelona entre 1849 i 1854. En aquests anys sempre va guanyar el grup pel qual ells van apostar. Es tractava de menar una acció política de contingut industrialista, que tenia certament una base defensiva entorn de la qual cristal·litzaven i s'agrupaven tots els sectors d'aquesta classe –el proteccionisme–, però que en un clima típic de grup d'èxit incontestable es projectava sobre la política espanyola fent abstracció dels vells partits i adoptant una posició accidentalista respecte al color dels homes del govern, sempre que seguissin els principis de protecció de la indústria nacional, mesures de foment al mercat interior i desenvolupament de les comunicacions –especialment el ferrocarril–, alleugeriment de l'administració de l'Estat i descentralització, el programa de reformes urbanes que la transformació de la ciutat industrial necessitava. I en aquestes posicions es van trobar gent provenint del moderantisme més centrista –el gruix de la burgesia n'havia esdevingut després de la conjuntura revolucionària de 1841-43– i molts progressistes encapçalats per Madoz. Les circumstàncies polítiques van fer que aquesta fos la primera estratègia amb possibilitats de ser provada, encara que fos com a política d'oposició. L'amenaça permanent dels governs moderats en matèria aranzelària, però també la sentida mancança d'una acció decidida a favor de la industrialització del país, singularment al llarg dels set anys de govern de “resistència” de Narváez, van conduir a l'aproximació entre els fabricants barcelonins, armats ideològicament per Àngel Villalobos i Illas i Vidal, el grup de joves redactors d'*El Bien Público* i el grup progressista legalista de Madoz, secundat per Domènech, Vilaregut i Ceriola, a Madrid, i pels vells quadres progressistes barcelonins: Marià Borrell, Laureà Figuerola –almenys en els primers anys–, Magí Soler i Espalter, també en connexió amb una nova generació de joves publicistes, encapçalats per Víctor Balaguer i Lluís Cuchet, que formarien la direcció progressista de la dècada següent.

És cert que des del progressisme s'anava més enllà, manifestant una fe més radical en el progrés; que entre la major part dels seus homes hi havia una preocupació reformadora que va emergir tan aviat com les conseqüències socialment més nocives de la revolució industrial es van evidenciar a la ciutat, mostrant que el canvi en marxa tenia seriosos costos humans. En aquest sentit, els progressistes de totes les branques, naturalment amb accents, van mantenir

---

¹²¹⁹ Resulta il·lustratiu sobre el particular el text en defensa de la desamortització de Madoz que un element tan significat de l'industrialisme burgès barceloní com Illas i Vidal propugnaria en un text de 1857 (ILLAS I VIDAL, Joan. *Un consejo al partido moderado*. Madrid: Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, 1857, p. 9 i s.).

sempre viu l'objectiu de formar un bloc interclassista que mantingués mobilitzat al seu entorn, en la Milícia Nacional o a les societats filantròpiques la major part de la classe mitjana, però també elements de la classe obrera que els coadjuuessin en el control del procés social i n'evitessin la creació d'una alternativa política de classe autònoma. L'any 1847, la creació de l'Associació de Defensa del Treball Nacional i de la Classe Obrera, que impulsaven Soler i Espalter i Antoni Pujades, tenia aquest sentit integrador, simètricament a l'esforç que els fabricants feien, en cert sentit paral·lel, des de l'Institut Industrial de Catalunya per a fomentar la cultura industrial i els ensenyaments tècnics; que les dues iniciatives fossin escapçades pel governador civil en el mateix moment i després d'una intervenció política concertada, ho ve a confirmar.¹²²⁰ El propòsit d'integrar un bloc interclassista en connexió amb les societats obreres més o menys tolerades en gran mesura s'havia aconseguit en els anys del trienni esparterista;¹²²¹ però el cert és que el canvi en les regles de joc que els moderats van introduir –la restricció del sufragi censatari, un sistema impositor socialment més discriminatori, restricció i minimització del paper transaccional de les associacions obreres– objectivament va produir un desplaçament del progressisme cap a bases socials més patrícies, acceptant en aquests anys el caràcter socialment exclouent del sistema. El sector legalista que va dirigir el partit en aquests anys es va veure abocat a fer aquest decantament per mantenir intactes les seves aspiracions d'obtenir el poder en el sistema resultant de la Constitució de 1845. Aquest esllavissament naturalment, en esclatar una nova revolució el 1854, seria novament corregit per tornar a les tàctiques tradicionals de mobilització progressistes,¹²²² però després del fracàs del Bienni la reconsideració del partit progressista que s'havia assajat durant la dècada tornaria a prendre el protagonisme, primer perquè molts dels seus quadres s'adheririen a una proposta que adoptava aquest model més radicalment encara, com va ser el *resellamiento* dins de la Unió Liberal, i més endavant sota el lideratge de Joan Prim d'una forma oberta i amb les sigles del progressisme oficial.¹²²³ Tanmateix aquestes premisses havien permès l'entesa entre fabricants i progressistes legalistes de 1849-1854.

El cost que els progressistes van pagar per l'adopció de la línia legalista, que es va sentir confirmada pel fracàs de la revolució del 48 a Barcelona i Espanya, va ser la ruptura de la seva ala esquerrana, els demòcrates, i l'agrupament dins d'aquest sector de tots aquells que es trobaven a la seva esquerra: republicans, socialistes... La ruptura passaria encara per moltes vicissituds, el front contra Bravo Murillo facilitaria una entesa puntual –que ja s'havia produït en les eleccions de 1851– i en el moment de la revolució de juliol de 1854 va semblar que el

---

¹²²⁰ Tant sobre l'Institut Industrial com sobre l'Associació Defensora del Treball Nacional, vegeu SOLÀ I MONTSERRAT, Roser. *L'Institut Industrial...*

¹²²¹ BARNOSELL, Genís. Orígens del sindicalisme...

¹²²² BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*

¹²²³ OLIVAR BERTRAN, Rafael. *Así cayó Isabel...*

progressisme tornava a reagrupar-se entorn del programa tradicional de sobirania nacional que una nova Constitució havia de posar en pràctica, amb el seu corollari d'autonomia municipal, ampliació del sufragi i restitució de la milícia nacional. No seria possible per al sector legalista del partit el doble pacte: d'una banda mantenir la conciliació liberal amb els puritans d'O'Donnell i al mateix temps reagrupar tots els progressistes en un sol bloc; no sols perquè els dirigents que es trobaven al front d'aquesta empresa no tenien les capacitats polítiques necessàries per a fer-se amb un lideratge respectat per tots –les mancances d'Espartero potser van resultar decisives–, sinó perquè la conciliació va mostrar els seus límits en la gestió dels esdeveniments de Barcelona de 1855. En qualsevol cas, el progressisme oficial va bastir en aquests anys a partir de l'aparició també d'una nova generació política, on destacava Víctor Balaguer com a ideòleg, molts dels arguments i de les articulacions tàctiques que alimentarien el liberalisme burgès català en les dècades següents. Un argumentari on la rememoració de la vella nació catalana i la seva vindicació en clau política esdevindria central per a produir un discurs en què s'identificava el constitucionalisme com a la característica nacional dels catalans –juntament amb la recuperació floralasca de la llengua– amb vistes a establir una hegemonia per al liberalisme monàrquic progressista i encetar una política de masses.

Paral·lelament, en les fileres democrata-republicanes, aquests són els anys de l'aparició de les grans figures que en dissenyarien un programa i fundarien una tradició i una cultura política d'arrel positivista que transcendiria el segle. De la mà de Pi i Margall, principalment, però amb la decisiva participació d'altres individus que havien preparat el terreny per a la recepció de les seves idees a Barcelona –en el pla teòric cal ressenyar la figura de Joan B. Guardiola, que va introduir les idees de Prudhon a Espanya–, es va formular un ideal de radicalisme democràtic i social fonamentat en el federalisme associatiu.

Però d'aquest panorama seria la coincidència de propòsits entre els fabricants agrupats a la Junta de Fàbriques i els progressistes legalistes de Madoz el que donaria lloc a una aliança política immediatament practicable. A finals de 1849 la conjuntura a la ciutat semblava propícia a la cristallització d'una nova oferta política sota la direcció dels fabricants agrupats a la Junta de Fàbriques. Una sèrie de circumstàncies abonaven l'optimisme de la patronal. Després d'anys de litigis amb les autoritats se'ls havia autoritzat una nova institucionalització de les seves organitzacions, i això els permetia passar clarament a l'ofensiva, desplegant tot un seguit d'instruments per a desenvolupar la seva hegemonia local i la seva influència en la política espanyola: l'Institut Industrial de Catalunya, l'Associació Defensora del Treball Nacional, un diari propi, *El Bien Público*, i un altre, *El Locomotor*, que seguia la seva línia. A més la Capitania General l'ocupava un Concha que havia revaluat la seva popularitat arran de la victòria sobre els carlistes i volia jugar un paper en la política espanyola, opció en la qual la burgesia de la ciutat, amb qui tenia una bona entesa, podia servir-li de base per a catapultar-se cap a Madrid, on Narváez apareixia creixentment desgastat. Finalment, la reforma aranzelària que el govern havia aprovat havia resultat més suau del que s'esperava, però sobretot l'acord havia estat possible gràcies a les gestions dels homes de la patronal catalana a Madrid, que s'havien

mostrat eficaços. El moment era propici per a passar del *lobbisme* a la política. El clima d'exaltació en què se celebraria la inauguració de la nova fàbrica dels Muntadas a Sants, presidida per Pascual Madoz, el febrer de 1850, sembla indicar aquesta predisposició.

Tanmateix, aquest panorama tan falaguer es va veure pertorbat per un assumpte aparentment menor, una qüestió de política local que introduiria contratemps i interrogants a la solidesa d'aquesta hegemonia, i posaria en qüestió, seriosament, la capacitat del règim moderat per a gestionar les complexitats de la societat classista. L'estiu del 1849, novament, l'afer de les quintes protagonitzarà la vida política catalana. Passada l'etapa d'excepció marcada per la crisi, la guerra i la revolució, el règim novament va intentar realitzar la quinta en les condicions previstes a la llei, que tant malestar provocaven a Catalunya. El resultat d'un llarg procés ple de conflictes entre la corporació municipal i les autoritats superiors seria la insubordinació d'un ajuntament moderat; el dia assenyalat per a la seva celebració no es va efectuar el sorteig de la quinta. La reacció va ser fulminat; l'ajuntament serà cessat pel general Concha i substituït per un de designació governativa compost per tots els prohoms de la ciutat. Tot semblava haver recuperat l'ordre. Tanmateix, aquest tan sols va ser el primer assalt d'una sorda batalla que havia escindit l'opinió conservadora de la ciutat. Quan arribin les eleccions municipals el mes de novembre, i sota l'aparent i inofensiva confrontació teatral entre *liceïstes* i *cruzados*, es ventilarà a Barcelona una confrontació entre diversos grups del conglomerat classista conservador. L'ajuntament de designació, que ha pogut resoldre la qüestió de la quinta pagant íntegrament la substitució a la ciutat, encara que gràcies a la màniga ampla que les autoritats superiors li han concedit, permetent un avançament de caixa totalment irregular, es presenta a una reelecció presentada com un test del suport del general Concha. De la banda del Capità General s'arregleren el consistori de designació governativa que agrupa la gent més significativa de la ciutat –els Girona, Esperó, Agell, Xuriguer...–, la premsa burgesa i moderada, i els promotors del Liceu –els principals capitalistes de la ciutat–; de l'altra les classes mitjanes, que esperaven del règim moderat una estabilització conservadora, en una paraula, *ordre*, però que desconfien d'un nou ordre que destrueix les seves seguretats i solidaritats tradicionals: la substitució col·lectiva de la quinta proveïda amb recursos municipals –d'ara endavant impracticable, per prohibir-la la legislació vigent–, el sosteniment de les institucions benèfiques a través del privilegi de les funcions teatrals, que el règim ha liberalitzat. El nou ordre genera desajustos, la seva imposició per mètodes autoritaris com la suspensió d'un ajuntament i la humiliació dels seus membres no deixa marge per al consens. Al capdavall, les eleccions municipals donen la victòria a la candidatura *crusada*, que no ha comptat amb el suport de cap òrgan de premsa, ni de les autoritats, ni de la patronal; el ressentiment dels qui han estat apartats de la funció edilícia, les resistències vers un nou món que assenta els principis de la llibertat econòmica, però no proveeix de noves formes de cohesió social i solidaritat interna en temes tan sensibles com la quinta o les institucions de beneficència, han fet que cristal·litzés la protesta. Potser també han jugat interessos privats, petites corrupteles dels regidors sortints, tant s'hi val, al costat del fet que el Liceu s'ha construït sense respectar cap norma, en un

procés ple d'irregularitats i gaudint d'una protecció ostentosa de les autoritats. Les eleccions locals han estat el moment de passar factura, el moment perquè els perdedors del nou món, no endebades la candidatura guanyadora està formada per menestrals i nobles majoritàriament, derrotessin la prepotència dels guanyadors. Els efectes pràctics sobre l'ajuntament seran nuls. El sistema moderat permet a les autoritats controlar-lo amb el nomenament d'un corregidor. Així es fa, es nomena Esteve i Tomàs, que ha estat vergonyosament derrotat en l'elecció al seu districte. Les conseqüències polítiques de fons seran més importants: Concha, desairat, marxarà cap a Madrid per assistir a les sessions del Senat, tot i que no serà substituït a la Capitania fins el mes de maig de 1850. Pràcticament ja no tornarà a la ciutat, exercint a la practica com a capità general Manuel de la Rocha –un home de perfil polític baix que finalment ocuparà el càrrec en propietat a la renúncia de Concha i fins a l'estiu de 1854. Les possibilitats de convertir l'ajuntament en una plataforma des de la qual assajar una gestió de la ciutat industrial al servei de l'acariciada hegemonia de la burgesia industrial haurà d'esperar fins a 1852, en circumstàncies ja molt diferents.

Els fabricants, tanmateix, tiren endavant amb la seva estratègia de front industrialista, a pesar de l'episodi de la quinta i les eleccions municipals. Al gener aconsegueixen fer elegir diputat Joan Vilaregut, fabricant i progressista. A l'estiu una candidatura completa als quatre districtes de la ciutat, sostinguda per la premsa patronal i progressista, impulsada per un comitè que presideix Joan Jaumandreu –que al seu torn ho és de la Junta de Fàbriques i de l'Institut Industrial– i formada per Sebastià Anton Pascual, Illa i Balaguer, Domènech i Madoz s'imposa a la ciutat, justament en les Corts *de família* que el comte de San Luis ha aconseguit fer elegir al seu gust. La reacció governamental serà brutal: tancament de la Junta de Fàbriques i de l'Institut Industrial –l'Associació Defensora del Treball Nacional ja havia estat desactivada pel governador civil, uns mesos abans. Sembla que la patronal ha fet un mal càlcul, han fallat massa coses en la seva estratègia. En primer lloc s'ha escindit el bloc social local sobre el qual assentar la seva base i projectar-se amb força cap a l'exterior; el Capità General, un dels líders moderats més afins a les seves posicions, ha abandonat l'empresa. Per contra els progressistes han jugat lleialment i l'opinió moderada de la ciutat s'ha decantat obertament a favor dels fabricants, però el preu que hauran de pagar pel desafiament que han fet al govern serà massa car: prescindir de la nova trama d'institucions que havien de modernitzar el teixit econòmic de la ciutat, i a més no es pot comptar ni tan sols amb l'ajuntament, paralitzat per un episodi que tothom vol oblidar. El balanç resulta desigual, a curt termini decebedor.

No hi fa res, la conjuntura política general ràpidament canviarà, la caiguda de Narváez i la seva substitució per Bravo Murillo i les eleccions que se celebraran a Corts al maig de 1851 seran l'ocasió per a manifestar el disgust dels industrials barcelonins contra el règim moderat que els ha volgut tallar les ales. A Barcelona una coalició progressista-demòcrata que presenta a Figueres Cerdà, Domènech i Vilaregut s'imposarà en la primera volta a tots els districtes, ni tan sols la premsa governamental sostindrà els candidats del govern. No es tracta d'un gir sobtat a l'esquerra de l'electorat censatari barceloní. Al novembre, a les eleccions municipals, els

moderats s'alçaran amb la victòria davant un progressisme dividit per l'elecció de Prim com a candidat per a cobrir una vacant a la ciutat al Congrés de diputats –els fets de 1843 encara no han estat oblidats. Efectivament hi ha una entesa de fons entre la patronal barcelonina i els homes de la facció legalista del progressisme. Vilaregut i Madoz en són el símbol, però s'ha posat de manifest quelcom més: l'hostilitat dels governs i en gran part de la premsa madrilenya contra l'industrialisme català han portat els fabricants barcelonins a l'oposició i a la defensiva. S'ha posat de manifest una vegada més la inoperància dels mecanismes ordinaris de la política moderada a Barcelona. Sense la figura d'un Capità General fort i el suport dels fabricants, el partit moderat ni tan sols és capaç de presentar una candidatura sòlida a les eleccions a Corts, ni la premsa governamental s'atreveix a jugar-hi fort, ni el governador civil pot promoure una candidatura amb mínimes garanties. La gestió d'excepció ha creat una situació excepcional i a Barcelona el règim ha fracassat; a partir de 1852, quan la divisió dins el moderantisme espanyol sigui evident, el gruix del conservadorisme barceloní jugarà la carta de les coalicions oposidores a totes les convocatòries electorals, sigui en la forma del front antireformista, sigui en l'explícita unió liberal.

No serà un joc tan sols d'oposició; inoperants les autoritats que representen el moderantisme governamental, l'hegemonia dels fabricants a la ciutat ha quedat establerta i reconeguda per tothom. Aquesta hegemonia, que significa projectes concrets en la direcció industrialista, s'assajarà a l'ajuntament tan bon punt hi hagi l'oportunitat. L'ocasió arribarà paradoxalment arran del nomenament a principis de 1852 d'un nou corregidor, Santiago Luis Dupuy, que per la seva trajectòria professional –havia estat un fabricant de seda valencià– i per la seva posició política, s'arreglerava en el sector més temperat del progressisme –més endavant jugaria la carta de la unió liberal. Va facilitar un procés de modernització de la gestió municipal que va tenir el seu punt culminant en la redacció d'unes ordenances per a la ciutat que abordaven la regulació de l'activitat industrial per primera vegada a Espanya. L'experiència, tanmateix, tindria un final similar al dels organismes patronals de dos anys abans. El seu enfrontament amb les autoritats militars –per assumptes que, sent d'interès de la ciutat, estaven, a causa de la legislació especial, en mans d'aquelles– va comportar el seu cessament a finals d'any. Tanmateix, la consciència renovada del valor de l'ajuntament com a instrument pràctic per al desplegament del projecte industrialista de ciutat quedaria plenament instal·lada. L'any següent començaria la campanya ciutadana per l'enderroc de les muralles i l'eixample il·limitat, que concertaria la voluntat de tots els sectors socials i d'opinió. Finalment la revolució de juliol de 1854, si més no, tindria el resultat immediat de facilitar aquest enderroc i endegar els treballs que havien de portar pocs anys més tard a l'eixample barceloní.

El fet és que en els dos darrers anys de la dècada, i especialment a partir de setembre de 1853, van ser d'oposició, fins a precipitar la caiguda del règim i la seva substitució per una coalició entre Espartero i O'Donnell, és a dir, entre els progressistes i els moderats dissidents que havien conspirat contra els governs tardomoderats.

La Barcelona de 1840 a 1860 va ser una ciutat que va viure una experiència completa de transformació a l'economia industrial, i la generació que es va socialitzar en aquest context va necessitar proveir-se de l'instrumental teòric i polític necessari per a fer front a aquesta transformació. Va ser justament en els anys centrals d'aquestes dècades, quan l'expansió econòmica semblava imparable, i les seves conseqüències socials necessàriament abordables, que a dreta i esquerra del sistema censatari es van bastir projectes, diferents, però no inicialment contradictoris, tots ells dominats per l'ideal industrialista. En primera instància es van imposar les tàctiques de coalició per a fer l'oposició als governs tardomoderats, una estratègia que va cristal·litzar entorn de la defensa del proteccionisme contra la reforma aranzelària de Mon, però que adquiriria arguments més generals sobre les polítiques governamentals, quan va haver d'enfrontar-se als projectes de revisió dels règim liberal de Bravo Murillo. Ja en la etapa final, i en el que semblava la descomposició no sols del règim moderat sinó la caiguda de la dinastia, es va unir a la lluita contra els governs corruptes i impopulars que van conduir als fets de juliol de 1854. El manifest del Manzanares, fos resultat d'un càlcul oportunista d'un O'Donnell aconsellat per Canovas, quan se sentia perdut, o del clima dels anys de coalició opositora, va ser capaç de reagrupar momentàniament, entorn d'un programa de restitució de les institucions liberals desnaturalitzades per deu anys de moderantisme, amplíssims sectors socials i el conjunt de l'opinió liberal. De com la conciliació liberal i el rescat de les institucions fundades per la revolució van ser percebudes també a Barcelona com una oportunitat el 1854, n'és una evidència el fet que el general Dulce –l'heroi de Vicálvaro– fos el més votat dels candidats a les eleccions a Corts de 1854, en una candidatura que agrupava liberals, demòcrates i fins i tot algun socialista, i en un clima no precisament favorable als postulats centristes.

En definitiva, el projecte industrialista, que va renéixer com a estratègia defensiva una vegada superada la dura etapa de 1843-48, dominada per la repressió, la guerra civil i la por a la revolució, a causa de la incapacitat i la profunda crisi política que van desencadenar els darrers governs moderats, es va traduir en una coalició opositora que agrupava tots els sectors liberals sota la bandera de la regeneració política i la restitució de les institucions sorgides de la revolució, en allò que afortunadament Juan Ramón Urquijo¹²²⁴ ha anomenat la "conjunció d'oposicions". Però a Barcelona aquest pas de posicions purament defensives a la reclamació de reformes de caràcter general que restituïssin un marc més fidel a l'ideari liberal, es va veure també, i a pesar de les contradiccions internes, com una oportunitat per a impulsar el projecte industrialista a escala espanyola, per a encarar una nova etapa de reformes econòmiques per a fer el salt decisiu cap a un capitalisme madur, que en l'optimisme del moment es veia com un disseny ineludible.

---

¹²²⁴ URQUIJO GOITIA, Juan Ramón de. *La revolución de...*, p. 23 i s.

El perquè del progressiu debilitament d'aquest projecte industrialista a mesura que passessin els anys, fins a la seva fallida, i les frustracions que primer el Bienni i després el govern llarg d'unió liberal van reportar, són altres episodis d'un mateix capítol que no hem pogut tractar en aquest treball; però esperem haver pogut ajudar a entendre quines esperances animaven els portadors d'aquest projecte, algunes de les debilitats internes de la societat barcelonina que no van saber sospesar i alguns dels poderosos condicionats externs que s'oposaven als seus plans. Potser, al capdavant, la dècada moderada ni va resultar tan brillant en les realitzacions materials barcelonines, ni tan obscura en les realitats polítiques.

